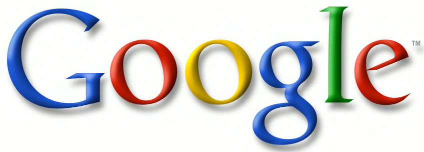
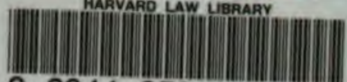
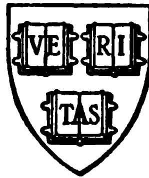

VE RI
TAS

NORWAY

2

DE NORSKE STÆNDER.

BIDRAG TIL OPLYSNING OM FOLKETS DELTAGELSE I STATSANLIGGENDER FRA REFORMATIONEN TIL ENEVÆLDET

(1537—1661).

AF

OSCAR ALB. JOHNSEN
CAND. MAG.

(Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Hist.-Filos. Klasse. 1906. No. 5.)

UDGIVET FOR H. A. BENNECHES FOND.

CHRISTIANIA.
I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD.
A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.
1906.

Fremlagt i Fællesmødet den 9de Februar 1906.

Nærværende afhandling er af de af fakultetet opnævnte sagkyndige — professorerne L. Daae, J. E. Sars og Yngvar Nielsen — funden værdig til at forsvares for den filosofiske doktorgrad.

Kristiania i det historisk-filosofiske fakultet

den 7de februar 1906.

Hjalmar Falk,
dekanus.

Indholdsfortegnelse.

I.

Indledning.

Den stænderdelte rigsdag er et i den senere middelalder og i begyndelsen af den nyere tid almindeligt fænomen. Dens ikke mindre almindelige forgjænger er den ikke stænderdelte rigsforsamling, som fremkom derved, at kongen sammenkaldte de høie embedsmænd, store vasaller og de mægtigste godseiere (meliores regni) for at indhente deres raad og samtykke til de vigtigere régjeringshandlinger. Saadanne forsamlinger har i løbet af middelalderen været kjendt over hele kristenheden [1]. Idet stormændene snart lærte at føle sig som repræsentanter for riget, ikke blot som kongens raadgivere, gik disse forsamlinger fra at være tilfældige, beroende alene paa kongens vilje, over til at blive forfatningsmæssig ordnede rigsforsamlinger og kommer som saadanne under forskjellige navne (hof, curia, parlamentum, magnum consilium) til at blive en skranke for kongemagten og tillige et nyt udtryk for rigets enhed, ja i valgrigerne endog en fuldkomnere bærer af denne enhed end de i slegt og person vekslende konger.

Men uagtet denne forsamling i ideen var repræsentanten for hele riget og virkelig ogsaa ofte kom i besiddelse af en myndighed, der kunde svare til en saadan stilling, var den dog i realiteten først og fremst et organ for høiaristokratiet, som derigjennem kunde øve en virksom indflydelse paa styrelsen. Eftersom stænderne sondrede sig skarpere ud fra hverandre, begyndte ogsaa følelsen heraf at gjøre sig stedse sterkere gjældende, især da statsmagten paa grund af sin øgede virksomhed blev nødt til at bede om extraordinære skatter. Saadanne kunde de høiadelige medlemmer af rigsforsamlingen vel bevilge for sine egne og

[1] Paul Viollet, Histoire des institutions politiques et administratives de la France, III, 178—179.

sine undergivnes personer; men geistligheden, den øvrige adel og borgerne ansaa sig ikke altid bundne derved, hvilket nødte regjeringen til at gjøre særlige henvendelser til disse stænder. Det forekommer desuden ogsaa, at kongemagten i spørgsmaal, der i særlig grad angaar hele folket, ønsker en bredere basis at støtte sin politik til end høiaristokratiet, hvis betydning i middelalderens slutningsaarhundreder er i dalende, eller den søger hos de øvrige samfundsklasser hjælp til at svække dettes indflydelse. Alt virker sammen til indkaldelse af *stænderforsamlinger*. Disse hviler i modsætning til stormandsforsamlingen paa repræsentationsprincipet, der allerede længe havde været anvendt af geistligheden og inden byerne, men først gjennem stænderforsamlingen faar videre politisk betydning.

Helt fortrolige med dette system bliver man dog ikke. Især falder det adelen vanskeligt at overlade sin beslutningsret til nogen anden; i mindre lande, saaledes baade i Danmark, Sverige og Norge, bliver det derfor ogsaa hver adelsmands ret at møde til rigsdagene; men selv de øvrige stænders repræsentanter har som regel liden handlefrihed, men maa, naar nye spørgsmaal af nogen betydning forelægges dem, søge nye instrukser og fornyet fuldmagt.

Stænderforsamlinger indkaldes ofte provinsvis; men det er dog først som rigsdage, i de tyske stater landdage, at de faar nogen større betydning. Som rigsdag bliver stænderforsamlingen et nyt udtryk for rigets enhed, paa samme tid som den bliver det vigtigste organ for folkets selvstyre; dens indflydelse er imidlertid for en væsentlig del betinget af dens forhold til den gamle aristokratiske rigsforsamling, og dette er igjen meget afvigende i de forskjellige lande. Helt for sig selv staar England, hvor den gamle høiaristokratiske rigsforsamling (*magnum consilium*), efterat det fra Edvard I's tid var blevet almindeligt at indkalde repræsentanter fra grevskaberne og byerne (*commoners*) til raadsmøderne, gik over til at blive det nye parlaments overhus, medens commoners ligeoverfor dette sluttede sig sammen i et underhus, og lavgeistligheden holdt sig borte fra enhver deltagelse i parlamentets forhandlinger[1]. Den stænderdelte rigsforsamling trængte saaledes slet ikke igjennem i England. Derimod blev denne den almindelige paa fastlandet.

I staterne paa den pyrenæiske halvø gik den gamle rigsforsamling helt op i stænderforsamlingen (*cortes*), som i løbet af det 13de og 14de aarhundrede tilrev sig næsten al magt i staten. Det viste sig imidlertid her, kanske endnu tydeligere end noget andet sted, hvor uskikket den

---

[1] Will. Stubbs, The constitutional history of England, Oxford 1875, vol. II.

stænderdelte forsamling var til at fyldestgjøre tidens krav paa ordnede forhold og større retssikkerhed, og hvor lidet den i længden formaaede at bevare sin indflydelse ligeoverfor den fremadstræbende og planmæssigt arbeidende kongemagt, og i det 15de aarhundrede, særlig efter foreningen mellem Kastilien og Aragonien, kunde regjeringen, støttet til borgerstanden, indskrænke kortes's myndighed og opbygge en sterk kongemagt, der snart udviklede sig til et udpræget enevælde[1].

I modsætning til de spanske kortes kom de franske generalstænder (*les états généraux*) aldrig i nogen organisk forbindelse med det gamle parlament, som efterhaanden paa grund af den sterkt voksende kongemagt gik over fra at være en høiaristokratisk til at blive en rent bureaukratisk forsamling. Generalstænderne, der her i regelen bestod af repræsentanter for tre stænder, geistlighed, adel og borgere, indkaldtes af og til, første gang af Filip IV, som hos dem søgte og fandt støtte for sin politik ligeoverfor paven og tempelherrerne. Senere samledes generalstænderne saavelsom provinsstænderne væsentlig for at bevilge skatter. Under den almindelige opløsning, som fulgte med den ulykkelige krig med England, krævede imidlertid stænderne adgang til at kontrollere anvendelsen af de penge, de selv havde bevilget, ja gjorde endog, under indtrykket af nederlaget ved Maupertuis, skridt til at tage ledelsen af staten i sin haand; men dette mislykkede forsøg aabenbarede kun deres store svaghed: mangelen paa sammenhold saavel mellem stænderne indbyrdes som inden den enkelte stand. Deres indflydelse gik fra nu af tilbage. Kongerne forhandlede med provinsstænderne og sammenkaldte kun sjelden les états généraux, som allerede under Karl VII gjorde sig selv overflødige ved at bevilge regjeringen en fast skat til underhold af en staaende hær[2].

Gunstigere forhold for udvikling af stænderstyre finder vi inden de tyske territorier. Her havde allerede hertugerne eller de mægtigste fyrster havt ret til at afholde *hoftage* ɔ: forsamlinger, hvor de geistlige og verdslige herrer, biskoper, fyrster og grever var forpligtede til at møde[3]. Med rigets opløsning i territorier ophørte dog disse høiaristokratiske forsamlinger, og isteden optræder i aarhundredet efter Hohenstaufernes undergang en ny art forsamlinger, de saakaldte *rittertage*, hvor adelen

---

[1] Sempere, Histoire des Cortès d'Espagne, Bordeaux, 1815.

[2] Viollet, Histoire des instit. polit. et admin. de la France, III (Paris 1903), 177 f.

[3] »Sumeliche Herren hant daz recht, daz si Hof gebieten für sich selben. Ist er ein Herzoge oder ein ander Leien Fürste, unde sint Bistuom in sinem lande gelegen, die selben Bischove sullen sine Hove suochen unde allez daz recht, daz der Künic hat gein den, die sine Hove nicht suochent, daz selbe recht hant die Leien Fürsten gein den, die ire Hove nicht suochent.« Schwabenspiegel, herausgegeben von Wackernagel, c. 118.

inden de enkelte territorier afgiver møde. Af disse adelsforsamlinger udviklede landsstænderforsamlingen (*landdagen*) sig derved, at tredjestanden, i almindelighed kun borgerne, men paa nogle faa steder ogsaa bønderne, kaldtes til at deltage i forhandlingerne, ligesom geistligheden, der længe havde indtaget en meget exclusiv stilling, saa sig nødt til at opgive denne og træde i forbindelse med de verdslige stænder.

Hvad der gjorde sammenkaldelsen af stænderne til en nødvendighed for landsherren[1], var især trangen til større indtægter, som meldte sig under deres ivrige bestræbelser for at organisere sine lande. Landsherren, som egentlig var forpligtet til at bestride udgifterne til regjeringen med indtægterne af domænerne og de af keiseren forlenede regalier og retssportler, maatte nu bede stænderne om hjælp. Stænderne bevilgede, men benyttede leiligheden til at vinde indflydelse paa pengenes anvendelse og efterhaanden ogsaa paa lovgivningen, retspleien og ellers paa en mængde forskjellige forhold inden stat og kirke. De stod paa vagt for landets gamle friheder og vidste samtidig at øge sine egne, dels paa fyrsternes, dels ogsaa paa selve folkets bekostning. At landsstænderne kunde opnaa en saadan magtstilling, skyldtes, foruden fyrsternes afhængighed af deres bevilgninger, for en del ogsaa den keiserlige politik, der for at finde en modvegt mod landsherrernes indflydelse gjorde alt for at styrke og befordre landsstændernes ofte helt egenmægtige stilling[2].

De tyske landsstænder havde imidlertid allerede ved den nyere tids begyndelse seet sin bedste tid. Adelens og geistlighedens tilbagegang, reformationen, der gjorde kirken afhængig af kongemagten, og endelig trediveaarskrigen, der svækkede folket økonomisk og moralsk, medens Westfalerfreden gjorde fyrsterne suveræne og keiserens magt i Tyskland rent nominel, — alt dette virkede ogsaa til at svække landsstændernes engang saa mægtige stilling og tilsidst at gjøre den ganske uholdbar. Fremveksten af et enevældigt kongedømme i Frankrig havde ogsaa sin store betydning ved det eksempel, som derved var givet. Absolutismen blev

---

[1] Siden Fredrik II havde fyrsterne ikke alene en faktisk, men tillige en juridisk, af keiseren anerkjendt, landshøihed over sine territorier og kaldtes domini terrae.

[2] Allerede kong Henrik, Fredrik II's søn, søgte at binde fyrsterne til de store grundbesidderes raad og samtykke i deres regjeringshandlinger: »Super qua re requisito consensu fuit taliter diffinitum, ut neque principes neque alii quilibet constitutiones vel nova jura facere possint, nisi meliorum et majorum terrae consensus primitus habeatur,« (Henrici Regis Curia Wormat. anno 1231, Pertz, Legg. II, 283). — Efter Rudolf af Habsburgs landefred 1287 behøvedes stændernes medvirkning ogsaa ved udstedelsen af saadanne landsherrelige forordninger, der kun tilsigtede at haandhæve rigslovene. Keiser Maximilian anerkjendte endog de bayerske landsstænders ret til at slutte udenlandske forbund, Theodor Mundt, Geschichte der deutschen Stände, Berlin 1854, pag. 430.

maalet ogsaa for de tyske fyrsters stræben, og for denne stræben laa landsstænderne under, omend ikke uden kamp[1].

Vi ser saaledes, at udviklingen i Mellemeuropas hovedlande i sine store træk har været denne: stænderne tilkaldes af konge- (fyrste-)magten og arbeider sig i nogen tid fremad haand i haand med den; men derpaa indtræder der brydninger, og før eller senere ligger stændermagten under for monarkiet. En lignende udvikling finder vi ogsaa i de tre nordiske riger. Af disse frembragte Sverige en temmelig udpræget stænderforfatning, og det paa et bredere grundlag end ellers almindeligt. Lige til Gustav Adolfs tid deltog rigets raad — saaledes kaldes i Norden den ældre, høiaristokratiske forsamling — sammen med adelen i rigsdagen som dennes fornemste og ledende klasse. Adelen var forpligtet til personlig at indfinde sig paa rigsdagene, og de forsøg, som i aarene 1597—1602 gjordes paa at indføre en repræsentation, trængte ikke igjennem. Repræsentation blev derimod gjennemført for presteskabet, borgerskabet og bønderne, som i Sverige allerede i tiden forud for de almindelige rigsdages opkomst havde spillet en politisk rolle gjennem sine herredsting, landsting og landskabsmøder, hvilke almuen før Gustav Vasas seir over bondeoprørerne ofte havde holdt paa egen haand. Til rigsdagen indkaldtes endelig ofte flere eller færre officerer samt bergmænd, hvilke dog aldrig kom til at danne egne stænder.

Den svenske rigsdags myndighed var oprindelig kun en raadgivende og samtykkende, ligesom den kun mødte paa regjeringens kaldelse; men efterhaanden lærte den at benytte sig, særlig af to magtmidler, nemlig bevilgningsmyndigheden og retten til at gjøre klager og forestillinger til regjeringen, idet det stod i stændernes magt at opsætte med bevilgningen, indtil deres klager var afhjulpne. Men takket være den indbyrdes uenighed mellem stænderne, der her som overalt hemmede rigsdagens virksomhed, blev forholdet mellem den og kongen aldrig bundet ved lov. Den opnaaede vel at blive en anerkjendt faktor i rigets politiske liv. Al lovgivning, vedkommende selve statsforfatningen, udøvedes af den, og selv til udfærdigelsen af almindelige love søgte kongerne ofte rigsstændernes medvirkning. Retten til at bevilge skatter, der ifølge landsloven tilkom landskabet, gik efterhaanden over til rigsdagen, som gjennem deputerede af adel, geistlighed og borgere ogsaa styrede Sveriges rigsbank efter dennes aabning i 1668. Ogsaa udskrivningen gjordes undertiden til gjenstand for behandling af stænderne, og hvad udenrigs-

[1] Unger, Geschichte der deutschen Landstände (Hannover 1844), Mundt, Geschichte der deutschen Stände, 400—435.

politiken angaar, lovede allerede Johan III, og endnu udtrykkeligere Gustav Adolf, Karl X og Karl XI, ikke at begynde krig uden stændernes samtykke, og om dette løfte end i praksis ikke fik saa meget at sige, holdtes stænderne dog underrettede om alle vigtige begivenheder vedkommende den udenrigske politik. I visse tilfælde udøvede stænderne en dømmende myndighed; direkte ansvar for dem havde rigsformynderne, der skulde svare for »Gud, kongen og rigets stænder.« Med alt dette var dog initiativet i kongens haand, ligesom det fremdeles stod til ham, naar rigsdagen skulde sammenkaldes. Og skjønt de svenske stænder efterhaanden lærte at forstaa betydningen af sin beskatningsmyndighed, og de flere gange gjorde tilløb til at tage initiativet, var det ingenlunde i kamp med kongemagten de havde vundet sine rettigheder, de havde tvertimod opnaaet disse ved at gaa i kongemagtens tjeneste. Deres svaghed ligeoverfor kongen viste sig tydeligst paa rigsdagene i 1680 og 1682, da de, vistnok mod sin vilje, overgav rigets styrelse og hele lovgivningen i kongens haand, medens de dog fremdeles sammenkaldtes og beholdt en bevilgende myndighed[1].

Skjønt stænderforsamlingen i Sverige naaede frem til større betydning end i noget andet af Nordens lande, er det selvsagt nødvendigere for os at kjende den tilsvarende stænderske udvikling i Danmark.

Her afløstes det aristokratiske *danehof*, der skulde samles hvert aar og længe dannede en fast skranke for kongens magt, af *herredagen*, hvor igjen rigsraadet spillede den største rolle og snart blev den virkelige og eneste arvtager af danehoffets myndighed, idet den øvrige adel efterhaanden ophørte at møde[2]. Paa Kristian IV's tid er saaledes herredag i Danmark den sedvanlige betegnelse for et officielt rigsretsmøde[3]. Stænderforsamlingen udvikler sig derimod ikke, som man tidligere har ment[4], af danehoffet, men var fra først af kun en kongevalgforsamling[5] og som saadan først og fremst landstingenes efterfølger. Videre betydning faar stænderne her ligesom i andre lande først gjennem skattebevilgningsmyndigheden, paa grundlag af hvilken de i Kristian IV's tid opnaar en virkelig magtstilling, saavel paa kongens som paa rigsraadets bekostning[6].

---

[1] Neuman, Sveriges statsförfattningsrett, samt Emil Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, Stockh. 1896.

[2] Henning Matzen, Forelæsninger over den danske retshistorie, offentlig ret, I (1893), side 162—178, A. Hude, Danehoffet og dets plads i Danmarks statsforfatning (1893).

[3] Kr. Erslev, Aktstykker og oplysninger til rigsraadets og stændermødernes historie, I, 133, og III, 577 f.

[4] I. E. Larsen, Saml. skrifter, I, 2, side 219, Stemann, Retshistorie, 75 f., jfr. Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814.

[5] A. Hude, Danehoffet, 219 f.

[6] Erslev, Aktstykker III, 574.

Denne udvikling var forberedt derved, at regjeringen før og tildels ogsaa efter statsomvæltningen i 1536 i mange sager af fri vilje dels indhentede raad og samtykke hos stænderne i provinserne paa møder, der fra først af oftest var knyttet til landstingene, dels underhandlede med en enkelt stand og dels med de enkelte herreders befolkning[1]. Til rigsdagene indkaldtes til en begyndelse alle fire stænder; men i løbet af de første hundrede aar efter grevefeiden forsvinder bondestanden fra disse forsamlinger. Til kongevalg mødte den saaledes ikke efter 1536; til skattebevilgning indkaldtes den derimod baade i 1570 og efter nogen tvil i 1627[2]; men derpaa forsvinder den ogsaa fra bevilgningsmøderne[3]. Af de tre øvrige stænder mødte adelen i regelen personlig[4], medens geistligheden og borgerstanden sendte repræsentanter.

Stændernes indflydelse og myndighed var i tiden nærmest efter 1536 overordentlig liden, ligesom møder saavel af provinsstænderne som især af rigsstænderne lige indtil krigen 1625—1629 var sjeldne[5]. End ikke kongevalget tilkom efter recessen af 1536 stænderne, men rigsraadet. Dette tillod dog i 1580 adelen at deltage i Kristian IV's valg[6], og tronfølgervalget i 1608 foregik paa en rigsdag, hvor de tre stænder indgav hver sit valgbrev[7]. Dermed var det slaaet fast, at tronfølgervalget skulde foregaa paa rigsdag, hvilket ogsaa for fremtiden altid skeede, saaledes baade i 1648 og 1650, ligesom raadet i 1615 havde negtet at anerkjende kongens yngre sønners ret til tronfølgen »uden menige stænders bevilgning[8].«

Skattebevilgningsretten, der oprindelig tilkom folket, gled efterhaanden over til rigsraadet. Endnu Kristian IV's haandfæstning forbød vel kun at kræve nogen almindelig landeskat af adelens tjenere uden med rigsraadets samtykke; men dette førte i praksis til, at kongen indhentede rigsraadets samtykke ogsaa til andre skatter[9]. Hermed tog rigsraadet imidlertid ogsaa paa sig medansvaret for skattepaalæggene, et ansvar, som det, naar de krævede ydelser overskred en vis grænse,

---

1 Aschehoug, Statsforfatning, 317 og 429 f.

2 Aschehoug har 1626 (Statsforf. side 443), Matzen 1628; begges angivelser er unøiagtige, cfr. Erslev, Aktstykker II, 80, jfr. III, 595.

3 Matzen, Off. ret, I, 131 og 164.

4 Nye danske magasin, III, 320.

5 Jfr. Hammerich i Nyt historisk tidsskrift I, 414 f. Adelens skattefrihed medførte dog, at kongen ikke sjelden henvendte sig til den for at opnaa bevilgninger. Erslev, Aktstykker III, 589.

6 Reverset af 24. april 1580, Geheimearkivets aarsberetninger II, 101.

7 Erslev, Aktstykker I, 147 f., III, 473 og 591 note 3, Norske Rigs-Registranter IV, 349.

8 Erslev, Aktstykker III, 108 og 192.

9 Erslev, Aktstykker, III, 583.

ikke længere vovede at bære. Dette var grunden til sammenkaldelsen af stænderne i 1570[1] og derpaa to gange i 1627[2], samt i 1631, 1638, 1645, 1657 og i 1660[3]. Det er ogsaa som oftest rigsraadet, der tilraader eller forlanger sammenkaldelse af rigsdag; sjelden er det kongen. Kristian IV synes endog som ældre at have næret uvilje mod stændermøder. Stændernes indkaldelse 1645 forlangtes af adelen[4].

Særlig betydning fik rigsdagen 1638[5], idet der paa denne blev vedtaget at oprette *landkister*, hvor de af stænderne bevilgede midler skulde opbevares under tilsyn af dertil valgte *landkommissærer*. Paa rigsdagen 1645 fik endelig denne institution sin faste ordning. Landkommissærerne, der valgtes af hver provins og aflagde ed til kongen, fik nu ikke alene bestyrelsen af landkisten, men ogsaa et slags opsyn med vedkommende landsdels styrelse og ret til at holde møder med rigsraaderne i provinsen for at raadslaa om dennes anliggender og stille forslag til fremme af dens interesser. Først og fremst var disse landkommissærer adelens repræsentanter, men kunde tillige betragtes som talsmænd ogsaa for de andre stænder, da de havde ret til at modtage klager fra enhver og forelægge dem for kongen[6]. De var i aarene 1646—1647 overordentlig virksomme, holdt talrige provinsmøder og fællesmøder, tog især ivrig del i den da paabegyndte store reorganisation af forsvarsvæsenet og opnaaede under sine ivrige bestræbelser for at udvide sin magt endog, at kongen overlod landkisterne baade unionsskatterne og en stor del af tolden[7], hvorved den største del af rigets indtægter kom under stændersk ledelse.

Stændernes indflydelse var saaledes vokset betydelig under den sidste del af Kristian IV's regjering. Under hans efterfølger Fredrik III afholdtes der 5 rigsdage, nemlig 2 i 1648, da stænderne valgte og hyldede den nye konge og forhandlede med rigsraadet om haandfæstningens indhold, en i 1650, da de valgte tronfølger og forhandlede med kongen om dækkelse af kronens gjæld, en i 1657, da stænderne bevilgede betydelige ekstraordinære paalæg »til militsens underhold«, som det hed, men derved i virkeligheden gav sit samtykke til krigen. Rigsdagen i 1660 betegner kulminationen, men tillige den bratte afslutning

[1] Aschehoug, Statsforf. 431.
[2] Erslev, Aktstykker II, 1 og 92.
[3] Ibidem, II, 299, 301, 467 og III, 147; Aschehoug, Statsforf., 441 og Matzen, Off. ret I, 163 f.
[4] Erslev, Aktstykker III, 138, jfr. 142.
[5] Ibidem II, 467.
[6] Ibidem III, 593, Aschehoug, Statsforfatn. 402.
[7] Erslev, Aktstykker III, 584 og 594.

af stændernes magt, idet de nu, foruden at meddele pengebevilgninger, tillige fattede beslutning om haandfæstningens kassation og vedtog kongemagtens arvelighed, men derved ogsaa, uden egentlig selv at ville det eller forstaa det, gjorde sig selv overflødige og lagde veien aaben for enevældet.

De danske stænder naaede saaledes ikke den indflydelse i Danmark som de svenske i sit land. De vandt aldrig frem til en saa nær, varig og betydningsfuld samvirken med de øvrige statsmagter og opnaaede derfor heller ikke den plads i den almindelige bevidsthed som et nødvendigt led i samtidens politiske liv, som tilfældet var med Sveriges stænder. Grunden til disses større fremgang maa for en væsentlig del søges deri, at det nationale kongedømme i Sverige i kampen med det danske og tildels med aristokratiet i sit eget land fra første stund af havde maattet søge støtte hos folket, og denne tilbøielighed bevarede det svenske kongedømme, ogsaa efterat dets trone var sikret, idet det hos stænderne paa samme tid søgte en modvegt mod raadet og støtte til en krigersk udenrigspolitik. De danske konger derimod havde idethele mindre opfordring og derfor ogsaa mindre tilbøielighed til at fremdrage stænderne. Rigsraadet var under Kristian III, Fredrik II og den første del af Kristian IV's regjering idethele temmelig svagt ligeoverfor kongen. »Paa hans person,« hed det i recessen af 1536 og i de følgende kongers haandfæstninger[1], »hænger det høieste regimente mest.« I 1604 indkaldte Kristian IV vel en del af borgerskabet i Danmark for at høre dets mening om midlerne til handelens fremme, men synes at have betænkt sig, maaske efter raadets forestillinger[2]. I den senere del af sin regjering synes kongen nærmest uvillig stemt mod stændernes indflydelse, og det tiltrods for, at rigsraadets magt da paagrund af de ulykkelige krige, som kongens udenrigspolitik medførte, var i sterkt stigende. Det var saaledes nu især rigsraadet og adelen, som forlangte stændernes sammenkaldelse. I 1645 var kongen vred over, at adelen vovede »at contradicere det, som af rigens raad og kongen befales[3].« Derimod pustede han i 1629, da han naadig modtog borgerstandens klager over adelens holdning under krigen og endog tillod den at holde en ny forsamling for at begrunde disse klager, til den splid imellem stænderne, som allerede tidligere latent var tilstede.

---

[1] Wegener, Aarsberetn. fra det kgl. geh.-ark. II. — Da Fredrik II i 1570 truede med at trække sig tilbage, svarede raadet, at ledemodene ikke kunde undvære hovedet, Danske mag. 3 r., V, 8.

[2] Erslev, Aktstykker I, 122, jfr. III, 473.

[3] Erslev, Aktstykker III, 192.

Men ikke bare kongen, ogsaa raadet har frygtet stænderne. Det trængte dem til en vis grad som en modvegt mod kongemagten, og for at have en bredere basis for sin egen position, hvad der vel kunde behøves nu, da det var ifærd med at afsondres, ikke alene fra folket idethele, som det dog i ideen skulde repræsentere, men ogsaa fra mængden af adelen, hvis talsmand det i realiteten bestandig havde været, men som nu ikke længer følte sig tilfreds med denne repræsentation. Dog kunde rigsraadet ligesaalidt som kongen ønske nogen sterk udvikling af stænderstyret, hvad der uvægerlig maatte føre til formindskelse af dets egen magt, som det netop nu i følelsen af sin isolerede stilling søgte at øge og slaa fast, saaledes ved haandfæstningen af 1648, der paa papiret gav det intet mindre end en fuldstændig overhøihed i staten.

Var det derfor end saa, at rigsraadet, naar det ikke selv vilde paatage sig ansvaret for et skattepaalæg, henviste kongen til stænderne, saa kunde det ogsaa forekomme, at kongen truede et umedgjørligt raad med »at søge menige rigens adel og stænder[1].« Denne gjensidige mistillid mellem rigsraadet og adelen, mellem adelen og de lavere stænder styrkede atter kongedømmet, der nu i Fredrik III fik en fast og maalbevidst repræsentant. Om kongen samledes fra første stund af geistligheden og borgerskabet i fælles fiendskab mod adelen. Da saa krigene i 1657—1660 aabenbarede dennes svaghed og tilintetgjorde dens anseelse, paa samme tid som den øgede borgerstandens selvfølelse og gjorde kongen til folkets helt, virkede dette altsammen tilbage paa rigsraadet, hvis magt baade under og efter krigen betydelig svækkedes. Af denne situation benyttede kongen sig og vandt ved arvehyldingerne i 1660 og arveenevoldsakten af 1661 endelige og afgjørende seire, ikke alene over rigsraad og adel, men over alle stænder[2].

Vi har i en række af Europas lande iagttaget en bevægelse i retning af at skabe et folkeligt selvstyre i stændersk form. Denne bevægelse, der med forskjellig styrke gjør sig gjældende i Mellemeuropas hovedriger paa fastlandet, naar ogsaa op til Sverige og Danmark, hvor den dog først i det 17de aarhundrede trænger nogenlunde igjennem. Den er i sit væsen vel ikke demokratisk, men dog folkelig, forsaavidt som den betegner de menige stænders indgriben paa omraader, hvor kongen og høiaristokratiet længe havde hersket saagodtsom alene. Stændernes indgriben i statsstyrelsen arter sig imidlertid høist forskjellig i de for-

[1] Erslev, Aktstykker III, 296.
[2] I. A. Fridericia, Danmarks riges historie 1588—1699, 430—456.

skjellige lande. Under heldige omstændigheder, f. eks. i mange af de tyske stater, kan de opnaa en varig og omfattende, tildels forfatningsmæssig ordnet indflydelse. Andre steder, som i Frankrig, har stændernes indkaldelse altid karakteren af en ekstraordinær foranstaltning, og deres selvstændige indgriben bliver rent momentan, fremkaldt af unormale forhold. I Danmark ytrer den stænderske bevægelse sig nærmest kun som et godt tilløb, der undertrykkes i samme øieblik som den viser, hvilke kræfter den er i besiddelse af.

Er saaledes den stænderske bevægelses styrke og betydning meget forskjellig i de forskjellige lande, saa gaar dog dens løb i det store og hele i samme retning. Stænderne, der er et produkt paa engang af samfundets selvopløsning og dets evne til selvfornyelse, formaar intetsteds at tilveiebringe den enhed og orden, som samfundet trænger. De absorberer eller svækker de høiaristokratiske institutioner, der tidligere stod som skranker for den kongelige myndighed, uden i længden, splidagtige med sig selv, som de er, at kunne indtage disses plads, og saaledes kommer de, skjønt selv organer for folkets frihed og selvstyre, til overalt at bane veien for enevældet.

Men skjønt den stænderske bevægelse som et forsøg paa at finde en form for folkestyre i det store og hele mislykkedes, er dens forekomst dog overalt af betydelig historisk interesse; studiet af den er lige værdifuldt for selve folkets som for statens historie; det giver ikke alene indsigt i hin tids samfundsforhold, men tillige et høist nødvendigt grundlag for forstaaelsen af den følgende tids udvikling.

At denne bevægelse ogsaa har naaet til Norge og der som andetsteds fundet udtryk i møder og forhandlinger mellem kronens repræsentanter og stænderne, er almindelig erkjendt; men en nærmere undersøgelse af denne historiske foreteelse er hidtil ikke foretaget[1]. En sammenhængende fremstilling af de norske stændermøder og rigsdage er saaledes alene givet af Aschehoug[2]; men den er yderst kortfattet og bygget paa et ganske utilstrækkeligt materiale: nogle trykte meddelelser og enkelte tilfældig paatrufne, utrykte dokumenter i rigsarkivet; den er derfor, selv som oversigt betragtet, ufuldstændig og dertil i detaljerne tildels misvisende eller ligefrem feilagtig. De korte bemerkninger hos Sars[3] og andre er atter bygget paa de af Aschehoug givne meddelelser. Ligesaa for den væsentligste del de knappe oplysninger om norske stændermøder, der findes i det udmerkede, ofte i noterne anførte danske

[1] Jfr. L. Daae, Det gamle Christiania (1891), side 98.
[2] Statsforfatn. 446 f.
[3] Sars, Udsigt over den norske historie, IV, 37.

verk, »Aktstykker og oplysninger til rigsraadets og stændermødernes historie i Kristian IV's tid« ved Kr. Erslev. Derimod har professor Yngvar Nielsen i aarene 1870—1897 publiceret enkelte vigtige bidrag til de norske stændermøders historie[1] og dermed henledet opmerksomheden paa, at der her er et omraade af vort folks historie i en særdeles betydningsfuld, for vor senere udvikling grundlæggende periode, der endnu for en væsentlig del henligger i mørke, skjønt der findes kilder, som tillader en nærmere belysning deraf. Et arbeide, der tilsigter at give en fyldigere, sammenhængende fremstilling af de norske stænderforhandlingers historie, og derigjennem tillige at bestemme deres almindelige karakter, deres plads i statsforfatningen og betydning for udviklingen, vil derfor maaske ikke være uden nogen betydning.

[1] Saaledes i (Norsk) Hist. tidsskr. I, 23 f., i Jens Bjelke til Østraat, Norges riges kantsler (1872), i (Norsk) Hist. tidsskr. II, 111 f. samt i Thjem. videnskabsselskabs festskrift 1897 (»Kampen om Trondhjem«).

II.

De ældste spor af stændersk repræsentation i Norge.

Den gamle, norske fylkesstat kjendte ligesaa lidt som den urgermanske folkestat (civitas) stændersk repræsentation eller stænderdelte forsamlinger. *Fylkestinget*, hvor hver fri mand havde ret til at møde, optraadte som en enhed under ledelse af valgte eller arvelige høvdinger. Den høieste myndighed laa hos forsamlingen; men initiativet udgik fra lederne.

Herredstinget havde samme karakter som fylkestinget, kun at det var rent lokalt og dets kompetence følgelig saameget snevrere. Af en senere oprindelse end de to nævnte ting er *lagtinget*, som fremkom ved, at flere fylker sluttede sig sammen om én lov. Det adskiller sig fra fylkesting og herredsting derved, at det her ikke er folket i egen person, som afgiver møde, men folkets repræsentanter, efter enekongedømmets indførelse opnævnte af kongens ombudsmænd. Men stændersk er lagtinget ligesaalidt som de to foregaaende, og det samme gjælder de ting, som opstod, eftersom den ældgamle fylkes- og herredsinddeling krydsedes af andre inddelinger (hálfur, þriðjungar, fjórdungar; skibreder, kirkesogn, syssel)[1]; de er allesammen bondeting, hvor ledelsen, som i fylkesstaten laa hos folkets førere (herser, jarler, konger), under enekongedømmet er hos den arvelige kongemagts ombudsmænd. Som rent provinsielle forsamlinger er de efter rigets samling lidet skikkede til i længden at opretholde folkets myndighed. Deres betydning indskrænkes sterkt ved kongedømmets og centralisationens vekst; men de vedbliver dog at være de vigtigste organer for almuens befatning med de offentlige anliggender. Endnu i det 15de og 16de aarhundrede er der eksempler paa, at almuen paa tinge har tilkjendegivet sin mening eller vilje, ikke blot i anliggender, hvor den som lokalkjendt eller sagkyndig raadspurgtes af øvrigheden, men endog med hensyn til beskatningen og lovgivningen[2], hvilket dog, efter hvad de samme eksempler viser, af øvrigheden ofte betragtes som oprørsk og bortfalder allerede i sidste halvdel af det 16de aarhundrede.

[1] Fr. Brandt, Forelæsninger over den norske retshistorie II (1883), 162 f.
[2] Diplomatarium Norvegicum V, 954 og 1024, Behrmann, Christian II's historie II, 89, DN. II, 1108, Danske magazin VI, 228, cfr. denne bog, side 58 ff.

Alle de nævnte provinsielle forsamlinger har sin rod helt tilbage i en tid, der ligger forud for rigets samling. Da denne var fuldbyrdet, skabtes der i tilslutning til enekongedømmet en ny art forsamlinger, der i modsætning til de foregaaende ikke var provinsielle, men fælles for riget. Her maa først og fremst nævnes *hyldingsmødet*. Dette udviklede sig af de provinsielle ting, hvor kongsemnet fra først af tildømtes kongeværdigheden; men eftersom følelsen af rigets enhed voksede, afløstes de provinsielle hyldinger af en hyldingsakt gjældende for det hele rige. Hyldingsmødet antog derved ganske andre dimensioner og fik under samfundets udvikling i aristokratisk retning ogsaa et ganske andet præg end de almindelige ting, idet kirkens og statens embedsmænd som et aristokrati staar overfor almuens repræsentanter og bliver, ikke alene forsamlingens ledende spidser, men endog dens egentlige kjerne[1].

Med enekongedømmet fulgte imidlertid ogsaa behovet af et organ for rigslovgivningen. Som saadant fik *hirdstevnet* nogen betydning, men væsentlig kun for de rent administrative forføiningers vedkommende[2]. Derimod blev love vedkommende forfatningen, den kirkelige og den verdslige[3], samt vedkommende landefreden[4], kirkefreden[5], og tildels vedkommende privatretten[6], givne paa *rigsmødet*, ligesom dette ved et par leiligheder ogsaa dømte i tronstridigheder[7]. Rigsmødets sammensætning har oprindelig den største lighed med hyldingsmødets. Saaledes møder ogsaa her de geistlige og verdslige stormænd tilligemed repræsentanter for almuen[8]. Men det aristokratiske element er utvilsomt allerede fra begyndelsen af sterkere fremherskende paa rigsmødet end paa hyldingsmødet og bliver det end mere, eftersom samfundet aristokratiseres, og folkets politiske indflydelse indskrænkes. Tilsidst — i løbet af det 13de aarhundrede — bortfalder det folkelige element som over-

[1] Jfr. Aschehoug, Statsforfatning 28 f.; A. Taranger, Udsigt over den norske rets historie II, 1, 177 f.

[2] Keyser, Efterladte skrifter II, § 19, A. Taranger, Udsigt II, 1, 207 f.

[3] Saaledes i 1152, se Regesta Norvegica I, no. 56, 58, jfr. 61, 72 og 135, Norges gamle love I, 447; i 1164, se RN. I, no. 72, 73, 75; i 1189—90, se RN. I, no. 122—125, N. g. l. I, 409, IV, 98—100 (bispemøde?); i 1273 og 1277, se N. g. l. II, 455—477.

[4] Saaledes i 1152, se Heimskringla, Inges saga, kap. 23; i 1164, se Gulatingslov 32 og Frostatingslov V, 44; i 1260, se Járnsida 20 og Frostatingslov, indledn. 1; i 1271, se Járns. 42 og Magnus Lagabøters landslov IV, 12, note 15.

[5] Saaledes i 1164, se Frostatingslov, II, 10; i 1189—1190, se N. g. l. I, 409 og IV, 98—100.

[6] N. g. l. I, 447.

[7] Saaledes i 1223, se Haakon Haakonssøns saga, kap. 86—97, og i 1233, ibidem kap. 181—182.

[8] Som saadanne skulde opnævnes de «bedste bønder» eller de «viseste mænd» fra hvert fylke, N. g. l. I, 447, cfr. Tarangers Udsigt II, 1, 203.

flødigt; rigsmødet er nu ogsaa i formen udelukkende et høvdingemøde (hǫfðingjafunðr), hvad det dog allerede i forveien i realiteten havde været. Dets udvikling svarer saaledes temmelig nøie til det danske danehofs, som ogsaa kjendte et rent folkeligt elements tilstedeværelse, skjønt det er uklart, om dette er blevet indkaldt, eller om det er en tilfældig sammenkommet almue[1]. Dets myndighed arvedes af rigsraadet, som i det 15de og ind i det 16de aarhundrede dog deler denne med herredagen, hvor adelen i sin helhed afgiver møde, men hvor rigsraadet danner kjernen, den øvrige adel kun skallet, der endog i løbet af det 16de aarhundrede falder helt væk[2]. Paa lignende maade indsnevres høvdingemødet i Norge. Allerede under Erik Magnussøn opnaaede rigsraadet (ɔ: det snevrere raad i modsætning til det *store raad* eller rigsmødet) en høi grad af fasthed og indflydelse. Ved regjeringsforordningen af 1302[3] fik det en bestemt organisation, og retterboden af 1308, der ophævede lendermandsværdigheden og derved gjorde raadet til et af kongen valgt repræsentantskab for hele det norske aristokrati, gjorde endelig rigsmøderne overflødige[4], og der kan da heller ikke i den følgende tid paavises nogen forsamling, der helt kan sidestilles med det 13de aarhundredes høvdingemøde. Derimod syntes det et øieblik, som om lendermandsværdighedens afskaffelse virkelig skulde medføre, at raadet blev en repræsentant for hele aristokratiet, ikke blot et organ for høiadelen. Som deltagere i det store raadsmøde 1319[5], hvor 30 herrer var tilstede foruden erkebiskopen, finder vi saaledes foruden repræsentanterne for de ypperste ætter ogsaa mænd, der paa ingen maade tør henregnes til disse. Endnu tydeligere fremtræder dog den lavere adels deltagelse i det offentlige liv under det store møde i Oslo 1323. I

[1] Det sidste hævdes bestemt af A. Hude, Danehoffet, 194 f.

[2] Opfatningen af Danehoffet som en folkelig rigsforsamling, der hævdedes af I. E. Larsen (Saml. skr. I, 2, s. 215 ff.) og siden længe var almindelig antagen, og tillige har paavirket Aschehougs fremstilling (Statsforf. 130 ff.), er nu forladt og modbevist, se dr. Hǫlberg, Kong Valdemars lov (1886); Matzen, De danske kongers haandfæstninger (1889) og Off. ret I, 165 samt A. Hude, Danehoffet.

[3] N. g. l. III, 49 f.

[4] Jeg kan ikke være enig med Taranger, naar han siger, at «rigsmøderne berøres overhode ikke af Haakon V's raadspolitik» (Uds. II, s. 265). Rigsraadet (det snevrere raad) repræsenterede jo hidtil baronerne, ikke adelen idethele, som havde sit organ i høvdingemødet. En forrykning af dette forhold i den ovenfor angivne retning maatte uvilkaarlig indvirke paa høvdingemødets stilling. At dette var *tilsigtet*, som Aschehoug mener (Statsforf. 146), eller ialfald forstaaet, synes rimeligt.

[5] Deltagerne betegnes i det ved denne leilighed udstedte valgbrev som «Noregs konungs rikis ráðs menn», og brevet er forseglet med rigsraadets segl (DN. VIII, 50, cfr. P. A. Munch, Det norske Folks Historie 2, afd. I, 9 ff.). Der er dog en mulighed for, at nogle af de mødende ikke har været medlemmer af raadet, se Yngv. Nielsen, Det norske rigsraad, 135 f.).

formen var denne merkelige forsamling, hvor erkebispen, 3 bisper, kansleren, 41 navngivne adelsmænd og »allir aðrir handgengner menn« var tilstede, et hirdstevne[1]: de haandgangne mænd træffer under kongens umyndigheds tid til hans og rigets bedste forholdsregler angaaende rigets styrelse. Men i realiteten var den en standsrepræsentation for adelen, i hvilken ogsaa rigsraadets medlemmer traadte ind, uden at gjøre fordring paa at indtage plads som en stand for sig, om det end faldt af sig selv, at dets medlemmer indtog en ledende stilling. Det sees, at adelen ved denne leilighed tillige har søgt tilknytning til Oslo borgerskab, idet de fattede beslutninger vedtoges paa et almindeligt ting i denne by, ligesom det i den anledning udstedte brev forsegledes foruden med hver af de fremmødende adelsmænds segl ogsaa med Oslo bysegl. Da enkelte af de tilstedeværende adelsmænd har været borgere i Oslo og formodentlig her har indtaget ledende stillinger som borgermestre eller raadmænd, har man endog, og ikke uden grund, i deres deltagelse villet se et slags repræsentation for Oslo borgerskab[2].

Skjønt mødet i 1323 saaledes søgtes indordnet i de gamle former og officielt kaldes et hirdmøde, kan det dog ikke fordølges, at dette navn ikke længer er betegnende. Der er noget nyt igjære, og det nye er dette, at adelen optræder som *stand* og som saadan søger tilknytning til borgerskabet i en af landets betydeligere byer, altsaa et tilløb til en begyndende udvikling i stændersk retning. Rigtignok er dette tilløb kun svagt og paa grund af bibeholdelsen af de gamle former tillige dunkelt. Derimod er tilknytningen mellem raadet og den lavere adel tydelig nok. Det saa nu ud til, at Magnus Lagabøters og Haakon Magnussøns politik ligeoverfor adelen skulde bære frugter, at skillet mellem høi- og lavadel skulde udjevnes og standen vokse sammen til en enhed, der kunde afgive et nogenlunde bredt grundlag for rigsraadets magt. Der forekommer saaledes ogsaa i den nærmest følgende tid forsterkede raadsforsamlinger[3]. I 1339 berammedes et møde paa Bahus af «omnes et singuli consiliarii nostri ac alii magis præcipui tam clerici quam laici[4],» hvilket dog, saavidt vides, ikke fandt sted. Af størst interesse for os er de forsamlinger, som holdtes i 1343 i anledning af junker Haakons valg til konge i Norge, idet den antydning til en begyndende udvikling i stændersk retning, som vi allerede tidligere har iagttaget, ved denne leilighed traadte adskillig sterkere frem.

[1] DN. VII, 100, Y. Nielsen, Rigsraad 150 ff.
[2] Y. Nielsen, Rigsraad 161 og 163.
[3] Jfr. Aschehoug, Statsforfatn. 152 f.
[4] Samlinger til det norske folks sprog og historie V, 564—567, DN. VII, 163.

I det nævnte aar dreves kong Magnus Erikssøn af den tiltagende misfornøielse i Norge til et skridt, der førte til opløsningen af den mellem Norge og Sverige indgaaede personalunion, idet han lod sin søn tage til konge over Norges rige, medens hans egen ret til at raade over landet skulde ophøre med dennes myndighedsalder. I denne anledning samledes biskoperne og maaske ogsaa andre høiere geistlige til et møde, hvor de og kong Magnus hver paa sin side udstedte kundgjørelser, der har indeholdt de nærmere bestemmelser om kronens overgang til kong Haakon og rigets fremtidige styrelse[1]. Kort efter, eller maaske samtidig, samledes 6 riddere og 5 væbnere (milites et armigeri) til et møde i Vardberg den 15de august og udstedte et særligt brev, hvori de stadfæster kong Haakons valg og forøvrigt udtaler sin tilslutning til de fyldigere bestemmelser, som skal findes i de af kong Magnus og prælaterne udstedte kundgjørelser. Istedenfor efter gammel skik at lade den nye konge, der endnu kun var et lidet barn, hylde paa Øreting, indkaldtes derpaa almuens repræsentanter til Bahus for der at hylde kong Haakon. Den 17de juli 1344 udstedte befuldmægtigede fra Nidaros, Bergen, Oslo og Tunsberg samt fra almuen i »Stjordals-, Gauldals-, Naumdals fylker, Søndmøre, Søndhordland, gulatingsmænd og af Hordaland«, forsamlede paa Bahus, paa de nævnte byers borgeres og de nævnte distrikters almues vegne et hyldingsbrev til kong Haakon[2]. Formodentlig har repræsentanter for almuen fra andre dele af landet allerede tidligere været tilstede og udstedt et eller flere lignende breve, som ikke er bevarede, og derpaa atter reist tilbage[3]. Det bevarede hyldingsbrev viser imidlertid, at almuen nu virkelig er ifærd med at tvedeles i to stænder, borgere og bønder, og at følelsen heraf allerede gjør sig saa sterkt gjældende, at den har foranlediget indkaldelse af særlige repræsentanter, ialfald for de vigtigste af byerne[4]. Men at byernes og bondealmuens repræsentanter optræder sammen, viser, at stænderadskillelsen ikke er naaet til at blive synderlig skarp; den er endnu i sin første begyndelse.

[1] Disse kundgjørelser er ikke bevarede, men nævnes i det af de verdslige raadsherrer kort efter eller maaske samtidig udstedte brev, hvor det bl. a. heder: »Nos igitur, prout domini nostri regis Magni præfati ac prelatorum regni Noruegie litere super hoc negocio plenius declarant et insinuant«, DN. II, no. 258, side 216.

[2] DN. I, 290.

[3] Cfr. Y. Nielsen, Rigsraad 199, Aschehoug, 139. P. A. Munch hævder en anden opfatning, se Unionsperioden I, 297.

[4] Ryghs opfatning, at der overhovedet ikke er blevet indkaldt repræsentanter fra andre byer end de nævnte (Keysers Norges historie II, 566 f.), hvortil ogsaa Y. Nielsen slutter sig (Rigsraad, 199—200), har stor sandsynlighed for sig. De øvrige byer var endnu saa ubetydelige, at det neppe kunde synes paakrævet at give dem en særskilt repræsentation.

Ikke desto mindre har forhandlingerne og kongehyldingen i 1343—44 et utvilsomt stændersk præg. De foregaar i særskilte forsamlinger af geistlighed, adel og almue, den sidste sammensat af særlige repræsentanter for bønder og borgere. En fortsat udvikling maatte snart have ladet os se stænderne træde endnu tydeligere frem; men dertil kom det foreløbig ikke. Resten af det 14de aarhundrede kjender ingen forsamling, der kan sidestilles med adelsmødet i 1323[1] og ligesaa lidt stænderprægede forsamlinger som i 1343—44. Rigsraadet bliver dog staaende; men skjønt dets ydre magt ved omstændighedernes medfør øgedes saavel under Haakon VI Magnussøn som under unionen med Sverige, svækkedes dets indre styrke ved rigsraadsaristokratiets afsondring fra den lavere adel. Den dybere aarsag til denne for riget saa ulykkelige vending er især at søge i økonomiske forhold. Vel var den omstændighed, at landet i og for sig var fattigt paa dyrkbar jord, ikke nogen absolut hindring for, at det kunde have frembragt en i forhold til det øvrige folk endog talrig og mægtig adel[2]. Større vegt laa der paa, at hovedmassen af jorden var i kronens, kirkens og en af landsloven vel omgjerdet bondestands besiddelse. Og dog kom den aristokratiske udvikling i det 13de aarhundrede ikke alene geistligheden, men ogsaa adelen tilgode, medens selveierbønderne tog af i tal og den voksende leilændingeklasse trykkedes ned ved de øgede byrder, som jorddrotterne paalagde den trods lovgivernes indskriden[3]. En afgjørende vending i modsat retning indtraadte imidlertid med den store mandedød og de andre pestsygdomme, der fulgte den i hælene. Det store folketab, der var den umiddelbare følge af disse farsotter, trykkede de høie jordepriser og landskylden voldsomt ned[4] og bevirkede, at »jordemuterne«, som lovgivningen tidligere forgjæves havde bekjæmpet, nu faldt bort af sig

[1] Der er en mulighed for, at der til det den 23de juli 1349 afholdte store møde (parlamentum, Scriptores rerum Danicarum VI, 525) har været tilkaldt ogsaa flere eller færre af den udenfor rigsraadet staaende adel. Derimod er møderne i Helsingborg 1389 (Munch, Unionsp. II, 320, Nielsen, Rigsraad, 260), 1392 i Oslo (cfr. DN. VI, 338 og I, 539) samt i 1398 (Nielsen, Rigsraad 278) kun talrig besøgte rigsraadsmøder.

[2] Derimod maatte landets fattigdom naturligvis have medført, at selv en saadan relativt talrig og mægtig adel vilde have været svag i forhold til adelen i Sverige eller Danmark. Om hovedaarsagen til den norske adels svaghed i unionsperioden, har Aschehoug (Statsforf. 119 f.) og Sars (Udsigt. III, 197 ff.) fremført stik modsatte og noget ensidige anskuelser.

[3] Om den aristokratiske udvikling i det 13de aarhundrede og den dermed følgende tilbagegang fra bondestanden, se A. Taranger, Udsigt, II, 1, 138—171, jfr. 83 f.

[4] Jfr. Munch, Det norske folks historie IV, 1, 503 f., Sars, Udsigt, III, 17, Storm i Salmonsens konversationslex, XIII, 630. At sortedødens følger i denne henseende endnu langt ind i det følgende aarhundrede ikke paa langt nær var forvundet, haves der mange vidnesbyrd om, se f. eks. DN. VIII, 279 og Munch IV, 2, 666.

selv[1], ligesom talrige gaarde, der tidligere havde indbragt sine eiere gode indtægter, blev liggende øde og ubrugte, ofte gjennem flere slegtled[2]. Alt dette betød ligefrem ruin for de mindre godseiere og et stort tab for de større, kronen, kirken og høiadelen. Da hertil kom, at fordringerne til en adelsmands økonomiske evne under den nære berørelse med det øvrige Norden netop nu var i stigende, kunde de rige familier i Norge kun holde sig oppe ved indbyrdes giftermaal, hvorved deres tal, der aldrig havde været stort, yderligere indskrænkedes, og æt for æt efterhaanden uddøde, medens deres jordegods samledes i de enkelte gjenlevendes hænder. Med den lavere adel gik det den modsatte vei, idet den ved formindskelsen af jordværdien, ved deling af jordegodset og ved uligebyrdige giftermaal sank ned i bondestand. Paa den maade blev Haakon V's ophævelse af lendermandsværdigheden fuldstændig forgjæves. Rigsraadet blev atter organet for en høiadel, bestaaende af nogle faa ætter, der stadig tog af i antal, og som stod ligesaa isoleret som exclusivt ligeoverfor det øvrige folk. Og om omstændighederne end baade i det 14de og tildels i det 15de aarh., ja endnu saa sent som ved Fredrik I's tronbestigelse i 1523[3], lagde en stor magt i raadets haand, saa viste det sig dog stadig tydeligere, at denne høiadel var en altfor spæd stængel til at bære en saadan magt. Længe havde den en god støtte i den høiere geistlighed, og denne med erkebispen i spidsen tog da ogsaa efterhaanden den egentlige ledelse af raadet. Men geistligheden stod i middelalderens slutning selv paa svage fødder, og da den endelig faldt for reformationen, faldt ogsaa det norske rigsraad som af sig selv. Allerede tidligere havde kongen, dels af bekvemmeligheds-hensyn, dels maaske under paatryk fra det danske rigsraads side, taget dette paa raad endog i udelukkende norske anliggender. Nu blev det alene derom.

Det norske aristokratis henvisnen var, som allerede antydet, ingen isoleret foreteelse, men hang sammen med den vekststansning og forkrøbling, som havde grebet det hele samfund. Fremgangen i middelalderen ytrede sig overhovedet i fremveksten af stænder, og spirerne til en saadan udvikling var, som paapeget, ogsaa tilstede i vort land. Det 13de aarhundredes Norge kjendte et sterkt geistligt og verdsligt aristokrati, og der fandtes i vore byer før tyskernes invasion en indfødt handels-

[1] Cfr. min afhandling i festskrift for professor Sars, side 120 f.

[2] Cfr. Sars's afhandl. i (Norsk) Hist. tidsskr. 2 r. III, side 386—87, jfr. for Danmarks vedk. Nyt hist. tidsskr. V, side 243—244 og Estrup, Saml. skrifter II, 10—11 og III, 250.

[3] Cfr. Y. Nielsen, Det norske rigsraad, side 366 f.

stand[1]. Saaledes var grunden for det stænderdelte samfund lagt i Norge saavel som i Europas andre lande, og en fortsat udvikling maatte uvægerlig have medført en sterkere afsondring mellem de forskjellige samfundsklasser med den følge, at der havde dannet sig stænder, hvortil rigsraadet vilde have kunnet støtte sig, og hvor det saaledes vilde have kunnet finde den bredere basis for sin magt, hvis mangel blev aarsagen til dets fald. Men de spirer til en udvikling i den her angivne retning, som fandtes ogsaa i Norge, visner brat hen, idet samfundet ligesom stanser i veksten og skrumper sig sammen. I nabolandene gik det anderledes. En fortsat udvikling førte i Sverige og Danmark saavelsom i de tyske stater allerede i middelalderen til en mere eller mindre skarp stænderdeling. Fordelt i stænder blev folket, eller ialfald en større del deraf — adelen og geistligheden i sin helhed, borgerskabet, ja, i nogle stater, endog bønderne — aabnet en lovlig adgang til deltagelse i det offentlige liv, og i stændermøderne skabtes der nye former for en saadan deltagelse. Denne samfundets omorganisation var allerede i begyndelsen af det 15de aarhundrede saa udpræget i vore nabolande, at det faldt naturligt for regjeringen at anvende dens formler ogsaa, naar det gjaldt Norge, ja endog at overføre dens former til dette land. Det bekjendte aktstykke, som antages at være blevet forfattet straks efter Kalmarmødet 1436, (muligens af den tidligere foged paa Bahus, Hans Krøpelin[2]), og som indeholder et udkast til fornyelse af den saakaldte union af 1397, foreskrev bl. a. ogsaa, at kongevalg skulde foretages af 40 mænd fra hvert rige, og at disse for Norges vedkommende skulde være: erkebiskopen, to bisper, drotseten, marsken, Mariakirkens provst, 6 lagmænd, 12 riddere, 4 raadmænd og 12 odelsbønder[3]. Det er tydeligt at se, hvorledes forestillingen om samfundets stænderdelthed her gjør sig gjældende; men bestemmelserne blev som bekjendt aldrig til virkelighed. Derimod fandt der i juli og august 1440 to møder sted i Oslo, hvor *adelen* synes at være fremtraadt som stand. I juli fremmødte saaledes, foruden 4 af rigsraadets geistlige medlemmer og 9 af dets verdslige, ogsaa 13 væbnere (*armigeri*), der stod udenfor rigsraadet og saaledes har været repræsentanter for den norske adel

---

[1] Alex. Bugge, Handelen mellem England og Norge indtil begyndelsen af det 15de aarh. (Hist. tidsskrift 3die række IV), Gotlændingernes handel paa England og Norge omkring 1300 (Hist. tidsskr 3. r. V); Nidaros' handel og skibsfart i middelalderen (Trondhjems videnskabsselskabs festskrift 1897); Studier over de norske byers selvstyre og handel før hanseaternes tid (1899), cfr. A. Taranger, Udsigt II, 1, 91 ff.

[2] (Dansk) Hist. tidsskr. r. 7, III, 81 ff.; jfr. A. Taranger, Norges gl. love r. 2, b. I, 1, side 166, note 1.

[3] N. g. l. r. 2, b. I, 1, side 166—172.

overhovedet[1]. Talrigere var det møde, som holdtes i august, idet der nu foruden rigsraadets medlemmer, 8 geistlige[2] og 12 verdslige, mødte ogsaa 21 andre adelsmænd, der benævnes »righesens thiænistimæn i Norighe«[3]. Ved begge anledninger udstedtes breve til Erik af Pomern, i hvilke denne først opfordredes til at varetage sin kongepligt og derefter afsattes som Norges konge. Møderne er utvilsomt sammenkaldt af rigsraadet, som under de vanskelige og usikre forhold har søgt støtte og raad hos den øvrige adel. *Saa* dybt var denne altsaa ikke sunket, at der jo kunde blive tale herom; men af synderlig betydning kan den støtte eller det raad, rigsraadet hos den kunde finde, ikke have været. Dertil har den sikkerlig været baade for lidet oplyst og interesseret, og især for fattig og faatallig. Det er saaledes iøinefaldende, hvor meget mindre antallet af tilstedeværende adelsmænd, saavel af høiadelen som af lavadelen er, selv ved det sidstnævnte møde, end ved den store forsamling i 1323, med hvilken disse adelsmøder nærmest kan sammenlignes. Der kjendes heller ikke fra den nærmest følgende tid noget andet eksempel paa, at rigsraadet har samvirket med den øvrige adel. I det store valgmøde i Lødøse 1442 deltog rigsraadet og repræsentanter for almuen[4]; men det kan ikke sees, hverken at der har mødt andre af adelen end rigsraadets medlemmer, eller at repræsentanter for borgerskabet har været tilstede[5], og dette møde synes saaledes ikke at have havt et stændersk præg. Endnu mindre har dette været tilfældet med de forsamlinger, som holdtes paa tingene i Trondhjem, »Hedemarken og Oplandene«, Solør, Østerdalen og Romerike i anledning af Karl Knutssøns kongevalg[6]. Paa mødet i Marstrand 1449,

[1] N. g. l. r. 2, b. I, 1, side 189—191.

[2] Nemlig erkebispen, bisperne af Oslo, Hamar, Bergen, Hole og Grønland samt provsten ved Apostelkirken og provsten ved Mariakirken, rigets kansler.

[3] N. g. l. r. 2, b. I. 1, side 188.

[4] DN. III, 771, sml. V, 711; Aschehoug, Statsforf. 319; Y. Nielsen, Rigsraad 294. Det i DN. III, 771 aftrykte fuldmagtsbrev er maaske ikke det eneste, som er udstedt. Efterat navnene paa repræsentanterne fra forskjellige fylker er opregnede, heder det nemlig: »Spurde þa fyrnempt rikissens radh af Norighe oss *oc margha adhræ*, sem tha neer waro oc hiit waræ nempdir oc sændir af almughans weghna af warom fylkiom og byghdom i Norighe etc.« Maaske har almuen i Jemtland, Trøndelagen og Haalogaland udstedt et særligt hyldingsbrev. Taranger ser i de 36 »en repræsentation for samtlige nævndermænd« (anf. verk, side 205, note 2). I alle tilfælde har der været flere repræsentanter af almuen tilstede end de i det bevarede fuldmagtsbrev navngivne 36 mænd, som undertiden uden noget forbehold nævnes som de eneste tilstedeværende; se Aschehoug, Statsforf. 319; Y. Nielsen, Rigsraad, 294.

[5] Huitfeldt (side 655) opregner en del geistlige og verdslige herrer som tilstedeværende. Nielsen mener, at disse vel har hængt sit segl under et eller andet dokument, som har været udstedt ved denne anledning og henviser eksempelvis til Nicolaysen, Norske magasin I, 137 og DN. I, 783.

[6] Hadorph, Tillæg til rimkrøn., 153, 161—166 og 166 f., jfr. Daae, Christ I's n. h., 36 ff.

hvor Kristian I toges til konge, var neppe andre end rigsraadsmedlemmer tilstede[1], og heller ikke har de hyldinger fra almuens side, som har efterfulgt dette valg[2], havt nogen udpræget stændersk karakter[3]. Praktisk talt er der nu for kongedømmet kun to faktorer at regne med i Norge; den ene er rigsraadet, den anden almuen. Overordentlig skarpt kom dette frem under det store møde i Oslo i 1437, hvor der tilveiebragtes endeligt forlig mellem almuen og rigsraadet efter Amund Bolts oprør[4]. I dette tilfælde, da folket gjør sin vilje gjældende, om end paa en ekstraordinær, saa dog til gjengjæld paa en nogenlunde kraftig og selvstændig maade, ser vi almuens repræsentanter forhandle med rigsraadets paa det hele folks vegne og om anliggender, der angaar det hele folk, ikke bare en enkelt stand. Folket opfattes saaledes som en enhed og identisk med almuen. Raadet staar derimod som mellemleddet mellem dette og den fraværende konge. Til stændersk deling findes end ikke de svageste spor.

Imidlertid var det at vente, at den økonomiske opgangsperiode, der begyndte i det 15de aarhundrede og fortsatte sig i det 16de, med den dermed følgende fremgang i folketal og virksomhed vilde vise sig deri, at de spirer til en udvikling i stændersk retning, som var tilstede endnu i første halvdel af 1300'erne, men som da pludselig stansede i veksten, nu igjen begyndte at leve op. Og i virkeligheden er der allerede fra slutningen af 1400'erne tegn, som tyder herpaa. Vi tænker hermed ikke paa den beretning hos Huitfeldt, at der under Kristian I's tilstedeværelse ved raadsmødet i Trondhjem 1486 fandt et forlig sted mellem kongen og erkebispen samt »de norske stænder«, der skulde have vist tilbøielighed til at slutte sig til kongens modstandere i Sverige[5]; thi om det end ikke er umuligt eller usandsynligt, at der kan ligge noget faktisk tilgrund for denne meddelelse, saa er dog udtrykket »de norske stænder« tydeligvis foranlediget ved den rent vilkaarlige forestilling om et stænderdelt norsk samfund, svarende til det danske paa forfatterens egen tid[6]. Heller ikke kan der lægges synderlig vegt paa, at en lignende forestilling gjør sig gjældende ogsaa i samtidige kongebreve og henvendelser til folket, da det, som nævnt, maatte falde naturlig

[1] Nærmere herom i Daae's Christian I's norske historie., side 29 f.
[2] Ibidem, 52 f. og 74 f.; jfr. Christian I's diplom., no. 44.
[3] Jfr. Nielsen, Rigsraad, 306 f.
[4] DN. II, 727.
[5] Huitfeldt, Kong Hans, 72, jfr. Jahn, Unionshist, 355, note 3 og Y. Nielsen, Rigsraad, 344.
[6] Den slags feil er ikke sjeldne hos Huitfeldt, cfr. A. Hudes kritik af Huitfeldts beretning om Ringstedsmødet 1349, Danehoffet 177 f.

for unionskongen at anvende formlerne fra naborigerne, Danmark og Sverige, ogsaa paa Norge[1]. Vigtigere er det, at forestillingen om et stænderdelt norsk samfund ogsaa begynder at gjøre sig gjældende hos det norske rigsraad. Den 25de juli 1489 bekjendtgjør saaledes Norges riges raad, forsamlet i Kjøbenhavn, at det paa egne og »menige prelaters, klerkeris, ridderes og riddersmændsmænds, borgermesteres, raadmænds, kjøbstadsmænds, bønders og menige almues vegne i Norges rige« har kaaret kong Hans's søn, den unge Kristian til Norges konge[2]. I 1498 holdtes i Konghelle en forsamling af »erkebiskopen og alle andre biskoper og prælater, desligeste riddere, ridderskabet og alle gode mænd og en stor part af almuen over al Norges rige[3].« Efter denne omtale at dømme har den nævnte forsamling havt et til en vis grad stændersk præg. Fra begyndelsen af 1500'erne bliver imidlertid sporene til en ny stænderudvikling tydeligere: Da kong Kristian i januar 1508 tilbagekaldte de fribreve, der før var tilstaaet kjøbmændene i Rostock og gav Oslo borgere nye privilegier, skeede dette i en forsamling, hvor foruden medlemmer af rigets raad, ogsaa »mange flere gode mænd« var tilstede[4], hvilke »gode mænd« sandsynligvis har været medlemmer af den østlandske lavadel tilligemed repræsentanter for byens borgerskab. I begyndelsen af april maaned s. aa. holdtes i biskopsgaarden i Oslo »et almindeligt møde«, hvor der udstedtes et vidisse af et ældre brev om Kristian I's arveret til Norge. Som tilstedeværende ved denne leilighed omtales foruden kongen selv og 4 medlemmer af rigets raad ogsaa 15 andre, nemlig høvedsmanden paa Tunsbergshus, 4 lagmænd, alle fra Østlandet, en doktor, en prest, en kantor og en kannik, en væbner samt 2 borgermestre fra Oslo og 1 borgermester fra hver af de 3 byer, Sarpsborg, Oddevald og Marstrand[5]. Her træder saaledes borgerskabet i de østlandske byer temmelig tydelig frem som en egen stand, medens dette ikke kan siges at være tilfældet med adel og geistlighed. Derimod holdtes der i 1530-aarene forsamlinger med tildels endog udpræget stændersk karakter. Straks efter paaske 1531 blev det saaledes ved kongelig befaling paalagt Nils Lykke at forhandle paa kongens vegne med rigsraadets medlemmer om at besøge en herredag, som skulde afholdes i Kjøbenhavn St. Hansdag, og desuden at tilsige nogle kjøbstadsmænd udi alle kjøbstæder i Norge og nogle agtede mænd af hvert

[1] Jfr. Nielsen, Rigsraad, 306.
[2] DN. II, 955, jfr. Huitfeldt, Kong Hans, 93.
[3] C. Paludan-Müller, Jens Anderssen Beldenak, 138 f., Danske magasin III, 2, side 29 f.
[4] DN. III, 1040.
[5] DN. III, 1043.

bispedømme at afgive møde[1]. Den 6te november s. aa. sammenkaldte kong Kristian II en rigsdag i Oslo. I det brev til undersaatterne, som han i den anledning lod udgaa, og som er henvendt til bisper, prælater, abbeder, priorer og prestemænd, riddere og riddersmændsmænd, kjøbstadsmænd, bønder og menige almue, indkaldtes til møde paa rigsdagen alle embedsmænd, lensherrer, lagmænd, borgermestere, fogder og alle andre, som havde befaling, samt fire agtede mænd af hvert fylke[2]. Som bekjendt kom denne rigsdag ikke istand. Derimod samledes i slutningen af august 1533 efter indkaldelse af erkebispen[3] repræsentanter for rigsraad[4], adel og almue til et rigsmøde i Bod[5]. Til rigsdagen i Trondhjem 1535, der var udskrevet af erkebispen til den 23de mai, indkaldtes foruden rigsraadets medlemmer ogsaa repræsentanter for adelen, byerne og bondealmuen. Der indfandt sig fuldmægtige fra almuen i Stavanger, Bergens og Trondhjems stifter[6] samt fra Bohuslen i Oslo stift[7], medens Stavanger bys indbyggere[8], de tre kjøbsteder i Bohuslen, Marstrand, Kongehelle og Oddevald[9], Sarpsborgs borgermestre[10], flere rigsraader, adelsmænd og lagmænd[11] undskyldte sig, ligesom almuen i Hamar og det meste af Oslo stift ikke synes at have mødt[12].

Samfundets fornyede vekst har saaledes allerede ved middelalderens udløb havt tilfølge, at de stænderske former begynder at udfyldes af et tilsvarende stændersk indhold. Særlig er det merkbart, at byindvaanernes udskillelse af almuen, der sporedes allerede i begyndelsen af 1300'erne, men saa stansede, nu atter fortsættes. Paa den anden side er det klart, at denne stænderske udvikling endnu er i sin begyndelse. Thi skjønt byerne, og det endog de mindre vigtige, nu sender egne repræsentanter, staar disse dog bøndernes fuldmægtige temmelig nær,

[1] N. R-R. I, 28. Herredagen fandt sted i begyndelsen af august 1531. Blandt de tilstedeværende norske deltagere nævnes kun 8 raadsherrer. Saml. til det n. folks sprog og historie II, 69—71.
[2] Saml. II, 84—85.
[3] Erkebispens indkaldelsesbreve udgik i begyndelsen af juni; rigsmødet bestemtes her til den 15de august, DN. X, no. 645, jfr. Keyser, Den norske kirkes historie under katolicismen, II, 742 f.
[4] Tilstedeværende rigsraader nævnes i DN. IV, 1101.
[5] Seks lagrettesmænd i Vaale skibrede paa Vestfold undskyldte sig, Saml., II, 68—69.
[6] Paludan-Müller, Aktstykker til grevens feide II, 207.
[7] DN. X, 685.
[8] DN. X, 682.
[9] DN. X, 685.
[10] DN. X, 686.
[11] DN. X, 681—693.
[12] Jfr. Aschehoug, Statsforfatning, 321.

og rigsmøderne selv synes overveiende at være præget af den gamle tvedeling med rigsraadsaristokratiet paa den ene side og almuen paa den anden. Naar der undertiden er tale om adelen som en særskilt stand, uafhængig af rigsraadet, tør dette neppe betragtes som meget mere end en temmelig indholdsløs formel. En ny norsk lavadel var vistnok allerede nu begyndt at vokse frem, men den var endnu altfor ubetydelig til at kunne gjøre sig selvstændig gjældende. Forsaavidt landet havde et aristokrati, var rigsraadet derfor fremdeles dets eneste organ. Og i raadet var geistligheden, ikke adelen, den ledende. Men heller ikke geistlighedens stilling var den samme som tidligere. Dens forsøg paa modstand mod den unge kong Kristian II's politik havde ført til dens egen ydmygelse og underkastelse under kongens vilje, og inden selve rigsraadet fandt den i de danske adelsmænd, der her efterhaanden afløste den uddøende og snart uddøde norske høiadel, modstandere, der var saameget farligere, fordi de havde kongedømmet og det danske rigsraad i ryggen. Denne splittelse gjorde rigsraadets allerede i forveien saa svage stilling aldeles uholdbar. Dets svaghed havde tidlig vist sig deri, at det blev forbigaaet af kongen, der, selv i tilfælde, da det direkte stred mod haandfæstningerne, handlede paa egen haand eller sammen med Danmarks rigsraad. Eftersom det norske rigsraads autoritet saaledes svækkedes, blev det ogsaa mere og mere forbigaaet af landets egne indvaanere, der søgte ned til magtens kilde, til Kjøbenhavn, for der at faa sine sager afgjorte af kongen selv og det danske rigsraad. Kun som domstol har Norges raad endnu nogen betydning[1]. Men en institution, der ikke bedre formaaede at hævde sin plads, havde tabt sin egentlige raison d'être og var i virkeligheden overflødig.

At det ikke først og fremst var de ydre begivenheder, men en kronisk indre svækkelse, som efterhaanden gjorde det af med rigsraadet, sees tydelig nok af hele dets historie. Gang paa gang var omstændighederne det gunstige; gang paa gang tilstodes det ved haandfæstningerne en udstrakt myndighed; men det viste sig stedse ude af stand baade til at bruge og til at bevare en saadan magt. Aarsagen hertil ligger visselig for en del i hele det samfunds svaghed, som det tilhørte, men utvilsomt for en større del deri, at det selv og det aristokrati, som det i første række repræsenterede, begge var døende organismer, som samfundet allerede længe havde været ifærd med at udskille. Noget stort savn kunde rigsraadet saaledes ikke efterlade sig, da det i 1536 endelig opløstes. Umiddelbart derpaa sank geistligheden ved

[1] Jfr. Y. Nielsen, Rigsraad, 326, 349 og 372.

reformationens indførelse fra at være rigets første stand ned til at blive en flok kongelige embedsmænd. Saaledes var det gamle norske aristokrati, det geistlige som det verdslige, visnet hen og udskilt af samfundet som et forstenet lem, som det visselig var heldigst at blive kvit; men om samfundstræets krone end var borte, havde dog rod og stamme bevaret livets kraft i sig og var allerede begyndt at skyde ny vekst.

III.

Stændernes udvikling.

Adelen.

Jeg har i det foregaaende paapeget, at den aristokratiske udvikling i Norge stansede ved midten af det 14de aarhundrede, væsentlig som en følge af det økonomiske forfald, som ved denne tid indtraadte. Ved dette blev den tidligere, relativt seet, ganske talrige lavadel[1] ruineret som saadan og sank for størstedelen ned i bondestand. Den snevre høiadelige kreds holdt sig derimod fremdeles oppe, men kun gjennem indbyrdes giftermaal, hvorved slegterne efterhaanden uddøde og godserne ophobedes paa stedse færre hænder. De sidste af de mest anseelige ætter udgik paa reformationstiden, idet Olav Ottessøn (Rømer) døde uden afkom, medens Nils Henrikssøn (Gyldenløve) i sit egteskab med Ingerd Ottesdatter (Rømer) kun efterlod døtre.

Imidlertid havde dog den aristokratiske ebbe i Norge ved denne tid naaet sin laveste stand, og der findes allerede nu tegn til en begyndende bevægelse i modsat retning. Blandt lavadelen spores, som antydet, allerede i løbet af det 15de aarhundrede en ny vekst, og fra første halvdel af det 16de erstattes det ældre, forsvindende høiaristokrati af en mere livskraftig norsk-dansk høiadel, hvis stammødre blev Nils Henrikssøns og Ingerd Ottesdatters 5 døtre i deres egteskab med de danske adelsmænd Vincents Lunge[2], Nils Lykke[3], Erik Ugerup[4], Peder Hans-

[1] Traktaten med Danmark 1309, der er beseglet af 3 baroner, 11 riddere og 10 svende, skal desuden besegles af 270 riddere og svende, se DN. IX, 82.

[2] Han var søn af Vincents Dyre til Tirsbæk i Jylland og Kirsten Lunge; blev dansk og norsk rigsraad, g. m. Margrete Gyldenløve, † 1536 uden sønner. Jeg henviser for hele denne slegts vedk. til L. Daae's interessante afhandl., »Fru Inger Ottesdatter og hendes døtre«, Hist. tidsskr. III.

[3] Var søn af den danske rigsraad Joachim Lykke i hans egteskab med Maren Bille, kom til Norge 1528, gift med Eline G., blev norsk rigsraad, † 1535. Hans søn Nils L., g. m Elsebe Mogensdatter Juel, døde uden afkom.

[4] Søn af Axel Ugerup (Urup) til Vogne i Halland og Hille Jørgensdatter Marsvin, g. m. Anne G., skrev sig til Aulen (Ulen) ved Tønsberg, † 1571.

søn Litle[1] og Jens Tillufssøn Bjelke[2]. Af disse fru Ingerds svigersønner spillede vel Vincents Lunge og Nils Lykke den største rolle i samtidens norske historie; men begge afgik tidlig ved en voldsom død, og Vincents Lunge efterlod sig kun døtre, medens Nils Lykkes eneste søn af samme navn døde uden afkom. Ugerupperne vendte allerede i andet led tilbage til Danmark, og det blev derfor de to sidste, i samtiden mindre anseede, af svigersønnerne, Peder Litle og især Jens Tillufssøn Bjelke, hvis æt kom til at spille den største rolle i den følgende tids historie.

Imidlertid tilførtes dette nyplantede og spæde norske høiaristokrati stadig friske kræfter gjennem fortsat indgifte af fremmede, særlig danske adelsmænd. I løbet af det 16de aarhundrede optoges saaledes i denne kreds medlemmer af familierne Brockenhus[3], Bildt[4], Huitfeldt[5] og Lange[6], der alle var indvandrede til Norge fra Danmark. I løbet af første halvdel af det følgende aarhundrede kom endvidere følgende til:

---

[1] Af en gammel, men lidet fremtrædende sjællandsk æt; kom til Norge ca. 1520, forlenedes 1536 med Akershus, g. m. Ingeborg G., skrev sig til Sem og Foss paa Eker, † 1571. Deres søn, Hans Pederssøn Litle til Foss og Sem, blev Norges riges kansler, var 1575 forlenet med Bergenhus, hvortil føiedes Romsdals og Saltens len etc., † 1602, g. m. 1) Else Mogensdatter Gyldenstjerne; 2) Anne Skinkel. Deres sønner: Fredrik Hanssøn Litle til Foss, † ugift, og Peder Hanssøn Litle. † ung, cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. III, 347, og Dan. adels aarb. 1886, side 45.

[2] Af en skaansk æt; kom til Norge med Truid Ulfstand og Klaus Bilde 1539, forlenet med Halsnø, senere med Tuterøen, fra 1542 til sin død med Jemtland; g. m. Lucie G., skrev sig til Østraat. Deres sønner Otte Bjelke til Lade og Ove B. til Østraat havde begge flere børn. Ove Bjelkes ældste søn var den bekjendte kansler Jens Bjelke, cfr. Yngv. Nielsen, J. Bjelke.

[3] Henrik Brockenhus egtede 1568 Elisabet Pedersdatter Litle. H. B. var født i Norge 1542 paa Verne kloster, som hans fader, den *danske* Eiler B., havde i forlening. H. B. var forlenet med Bratsberg, cfr. D. A. A. 1897, side 89—90.

[4] Slegten var fra Nørre-Jylland. Daniel Bildt til Abildgaard og Nes blev g. m. Blanceflor Lunge († 1571) til Moland, Lungegaard og Lundested; forlenedes med Rakkestad. Hans sønnesøn Daniel Bildt til Moland, Vrem, Kaarød, Strøm og Rødstorp, oberstløitnant, krigskommissær, forlenet med Reins, senere med Bakke kloster, † 1651, g. m. Dorotea Bjelke, cfr D. A. A. 1877, side 73 fl.

[5] Anders Claussøn Huitfeldt af Krumstrup paa Fyen egtede 28de jan. 1582 i Oslo Margrete Pedersdatter Litle; skrev sig i almindelighed til Trondsted paa Hurum, var forlenet med Hov og flere gaarde sammesteds, † ca. 1610, cfr. O. A. Johnsen, Hurum herred.

[6] Gunde Lange til Söfde, Aggersvold, Brunla, Fosseholm, Falkensten, Strøm, Melø og Fritsø, søn af lensherren over Tunsberg len og St. Olavs kloster, Fredrik L. († 1612), egtede den 25de juni 1598 i Kjøbenhavn Anne Hansdatter (Litle) til Strøm og Fos. De havde tre sønner: Hans Lange til Fosseholm, Fritsø og Strøm, † 1648, g. m. Dorte Jakobsdatter Lykke; Fredrik Lange til Fritsø, † ugift; Nils Lange til Fritsø, forlenet med Sem og Eker, senere med Brunla og Numedalen, generalkrigskommissær, † 1652; var g. m. Alette Ovesdatter Gedde, cfr. D. A. A. 1901, side 264—65.

Nettelhorst[1], Akeleye[2], Movat[3], Dyre[4], Budde[5] og Rosenkrans[6], samtlige af fremmed oprindelse og alle med undtagelse af Movat indvandrede i tiden fra 1600—1660.

Alle disse familier kom ved giftermaal i nærmere eller fjernere slegtskabsforhold til hinanden og dannede tilsammen et høiaristokrati med større prætensioner og i besiddelse af en større rigdom end den øvrige adel. I den sidste henseende udmerkede sig i første halvdel af det 17de aarhundrede særlig slegterne Bjelke, Bildt, Huitfeldt, Lange og Movat.

Det er medlemmer af dette høiaristokrati, som fører an i den norske adels kamp for bedre vilkaar og større friheder; det er ogsaa først og fremst dem, der betænkes med forleninger eller opnaar mere betydende stillinger i statens tjeneste. Deres naturlige fører er kansleren, som regelmæssig er en norsk adelsmand, fra 1614—1659 Jens Bjelke. Sammen med dem optræder ogsaa enkelte andre i Norge bosiddende danske adelsmænd, der uden at være indgiftede i den norske adel dog regner sig til denne, saaledes i det 17de aarhundrede især Ove

---

[1] Gerlof Nettelhorst fra Lifland blev gift med Vivike Bjelke, kanslerens søster, forlenedes med Idde og Marker, var kaptein, senere oberstløitnant, skrev sig til Ous, † 1637. Af hans og Vivike Bjelkes mange børn blev Øllegaard N. g. m. Sigvard Gabrielssøn Akeleye og Margrete N. m. Peder Bagge, cfr. Saml. III, 161, 222 o. fl. st.

[2] Siegvard Grabrielssøn Akeleye fra Fyn blev 1617 lensmand over Vernø kloster med Nygaard, Ingedals skibrede og Skjeberg i Norge, egtede 1) Else Tønnesdatter Galde til Nygaard, 2) Øllegaard Nettelhorst, 3) Anne Ottesdatter Bildt. Han døde 1659 som en rig og anseet mand, cfr. D. A. A. 1884, side 17.

[3] Denne slegt er kommet til Norge over Skotland og Orkenøerne ved midten af det 16de aarh. Bertel Movat, søn af en skotsk adelsmand, eiede Hovland paa Tysnes. Hans søn Anders M. til H. undertegner ved hyldingen 1591; var skibschef. Af hans børn blev Axel M. til Hovland, Hatteberg, Mel, Sem, Onereim, Geresvik, Malkenes, Ask og Axelvold gift med Karen Knutsdatter Bildt. Han var født 1591, nævnes 1628 som kaptein, 1631—1640 som admiral, † 1661. D. A. A. 1904, 314 f.

[4] Tomes Iverssøn Dyre, af de jydske Dyrer, egtede 15de mars 1635 i Viborg Margrete Huitfeldt til Skjelbred paa Eker, Sundby og Aaby i Bohuslen. T. D. var 1644—51 forlenet med Dragmark kloster, † 1651. Deres to sønner, Hartvig og Iver D. døde unge. D. A. A. 1891, side 152.

[5] Frederik Budde til Rødslet, f. paa Børglum kloster 1589, † 1650; g. m. Anne Ugerup; var 1646 oberst og 1649 chef for det trondhjemske regiment, beseglede 1648 den norske adelshylding, cfr. Personalh. tidsskr. III, 202 og D. A. A. 1890, side 128. En slegtning af ham Frederik Otte Budde til Tose (Torshov) i Smaalenene, der 1658 var oberstløitnant ved det trondhjemske regiment, var g. m. Ida Sofie Vincentsdatter Bildt til Tose.

[6] Ludvig Rosenkrans, f. 1628, † 1685, krigskommissær nordenfjelds 1658, senere friherre til Rosendal, var gift med Karen Movat, datter af Axel M. og Karen Bildt, cfr. Skrifter udgivne af Bergens hist. forening, no. 3.

Gedde[1], Sten Willumssøn Rosenvinge[2] samt den rige og dygtige Preben von Ahnen[3].

Saa exclusiv som det ældre norske aristokrati var dennne nye høiadel dog ingenlunde. Dette fulgte ganske naturlig af den større bevægelighed i eiendomsforholdene, som karakteriserer det 16de og 17de aarhundrede i modsætning til den ældre tid. Ved forskjellige giftermaal og særlig gjennem optagelsen af familierne Brockenhus og Movat, skabtes der saaledes talrige forbindelser ogsaa med de lavadelige ætter i Norge, af hvilke der i tiden omkring 1600 fandtes et ikke saa ganske lidet antal. En stor del af denne lavadel kjendes allerede fra tiden før reformationen. De første tegn til en begyndende nyvekst i aristokratisk retning ytrer sig jo, som tidligere paapeget, netop deri, at der i løbet af det 15de aarhundrede dukker op adskillige lavadelige ætter, som vistnok for størstedelen er af norsk oprindelse og kun for en mindre del synes at være kommet udenfra. Af saadanne ætter, ældre end reformationen, kan nævnes: Galde[4], Teiste[5], Benkestok[6], Skaktavl[7], Rustung[8], Handingmand (Hartgenger, Rosensværd)[9], Galtung[10],

---

[1] Ove Gedde blev lensherre over Brunla 1622, senere over Tunsberg len, som han i 1640 atter ombyttede med Bratsberg. Han var medeier i Kongsberg sølvverk, eiede desuden flere jerngruber og adskilligt jordegods paa Vestfold; deltog i krigen 1643—45 som admiral, blev 1645 rigsadmiral og rigsraad, † 1660. Hans datter Margrete blev gift med Nils Lange, cfr. D. A. A. 1894, side 124.

[2] Kom til Norge 1630 som tilsynsmand over bjergverkerne paa Østlandet, var da gift med Karen Klausdatter Mylting, der bragte ham Tose ved Fredrikstad. Han var i en række af aar forlenet med Reins kloster og derpaa med Tune og Verne, † 1647, cfr. Budstikken IV (1823), 729 f., Saml. V, 456 f. — Henrik Willumssøn Rosenvinge, 1604—1667, en meget anvendt diplomat, var en tid forlenet med Dragsmark kloster.

[3] Slegten kom til Norge over Danmark fra Pommern. Klaus v. Ahnen var 1614 lensmand over Sem, Eker og Marie kirkes provsti, levede ugift. Hans brodersøn var den ovenfor nævnte Preben Staffanssøn von Ahnen til Fossum og Holder jernverk, Fosnes, Skjelbred, Eid, Ulefos, Stedje og Kaupanger, ritmester og krigskommissær 1641—1645, lensherre over Nordland 1646, † 1675, cfr. D. A. A. 1884, side 14 og Lorens Berg, Andebu, side 311 f.

[4] Gammel norsk slegt, hvis stamtavle kan føres tilbage til første halvdel af det 14de aarh., flyttede til Danmark i det 16de aarh., cfr. D. A. A. 1893, side 148 f.

[5] Gammel norsk æt, levede endnu i det 17de aarh., cfr. Saml. I—VI, registrene.

[6] Norsk nordenfjeldsk væbnerslegt fra begyndelsen af det 16de aarh., uddøde paa mandslinjen ved midten af det 17de aarh., D. A. A. 1887, 42 f.

[7] En mindre fremtrædende oplandsk adelsslegt, der uddøde i begyndelsen af det 18de aarh., Saml. I, 408 f.

[8] Familien dukker op i middelalderens slutning, eiede Sem i Kvindherred i det vestenfjeldske Norge. Dens mest kjendte medlem er Kristoffer Trondssøn R., g. m. Karen Knutsdatter Skanke; deres søn var Enno Rustung (»Brandrøk«), cfr. Saml. VI, 253, samt L. Daae i (Norsk) Hist. tidsskr. II, 136 f.

[9] Slegten kjendtes fra begyndelsen af det 15de aarh.; linjen Handingmand, der hørte hjemme paa Hedemarken, overlevede indeværende tidsrum, cfr. D. A. A. 1896.

[10] Budstikken VI, 675 f. og Saml. I—VI, passim.

Brat[1], Dal[2], Botner[3], Tordenstjerne el. Lystrup[4], Rytter[5], Green[6], Kruckow[7], Orm[8], Skak[9] og Grøn[10].

Det er dog først i det 16de aarhundrede, at disse ætter eller ialfald en større del af dem kommer til at spille en noget mere fremtrædende rolle. Af deres medlemmer beklæder flere mere eller mindre betydende embeder og bestillinger som prester, kanniker, fogder, skibshøvedsmænd, lagmænd. Torbjørn Olufssøn Bratt († 1548) var superintendent i Trondhjem; Anders Green blev Norges kansler. Mange forsynedes ogsaa med len, dog regelmæssig kun med de mindre og de mindste. Saaledes blev den dygtige skibshøvedsmand Kristoffer Trondssøn Rustung forlenet med Ebelholt

---

1 Norsk lavadelig æt fra middelalderens slutning; dens mest fremtrædende mand var den første superintendent i Trondhjem, Torbjørn Olufssøn B.; dennes broder, Jens Olufssøn B. var sogneprest til Vor frue kirke i Trondhjem, g. m. Barbara Kruckow. cfr. Saml. I, 84, Bang, Den norske kirkes geistl. i reform.-aarh. (1537—1660); Daae, Trondhj.s stifts geistl. hist., 14 f.

2 Norsk lavadelig æt fra middelalderens slutning, eiede før reformationen gods i Sogn (Frosvik og Njos), senere Svegen i Findaas prestegjeld, Søndre Bergenhus, cfr. D. A. A. 1891, side 106 f.

3 Gammel norsk æt fra Høland, hvor den eiede adskilligt jordegods; levede som anseede storbønder, cfr. Magasin til den danske adels hist. I, 83 f.

4 Nils Svenssøn (Lystrup) til Søndre Gulloug adledes 20de juli 1505. Slegten, der senere tillægges navnet Tordenstjerne, levede paa Gulloug endnu i det 18de aarh., cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I; 34 og 508 f., D. A. A. 1903, side 280 f.

5 Denne familie nedstammer fra en norsk æt, ældre end reformationen. Navnet kom ind i familien med Maren Olufsdatter Rytters (fra Jylland) giftermaal med Kristoffer Pederssøn til Borregaard, der var en søn af Helga Haakonsdatter til Borregaard og Smidsrød og Peder Pederssøn til Holme og Borregaard, † før 1572. Kristoffer Pederssøns og Maren Rytters sønner, Oluf til Østby og Brandstorp, g. m. Maren Mogensdatter Rosensværd, og Peder til Fosser, g. m. Elsebet Olufsdatter Teiste, bar begge navnet Rytter, cfr. Personalhist. tidsskr. VI, 262. Familien (»de nye Ryttere«) udgik paa sværdsiden i sidste halvdel af det 17de aarh.

6 Familien, der dukker op i slutningen af det 15de aarh., hørte hjemme paa gaarden Sundsby paa øen Mjørn i Valla sogn i Bohuslen. Dens mest bekjendte mand er Anders Lauritssøn Green, Norges kansler, der døde 1614 som slegtens sidste mand; han var gift med Mette Grubbe, cfr. O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforh. 144 og D. A. A. 1894, side 154. En anden familie af samme navn, Green til Rossø i Bohuslen, som blev adlet 1487, var meget lidet fremtrædende, cfr. D. A. A. 1894, side 156.

7 Slegten antages at stamme fra Pommern. Hans Johannes Kr. levede ved midten af det 15de aarh. som medlem af det norske rigsraad. Hans sønnesøns sønnesøn Jørgen Kr. til Tjerne havde 1596 pantsat alt sit gods til L. Munk og døde 1601 som slegtens sidste mand. D. A. A. 1900.

8 Vestenfjeldsk æt fra slutningen af det 15de aarh. Tord Ormssøn nævnes 1485 som kannik i Stavanger; hans brodersøn Orm Erikssøn var borgermester sammesteds; med dennes sønnesøn, Erik Erikssøn Orm til Vatne (paa Stordøen) udgik slegten paa mandsiden; hans datter blev gift med Otto Tomassøn Orning. Saml. VI, 252 og 255.

9 Jon Nilssøn Skak nævnes som væbner 1447—74 og kaldes »Sigurd Jonssøns frænde«. Slegten udgik paa sværdsiden omkring 1600. Bente Nilsdatter Skak til Skjelbred blev gift med Hartvig Huitfeldt af Trondstad, cfr. Personalh. tidsskr. VI, 262.

10 Nils Klaussen Grøn (Abt) var 1531 lagmand i Stavanger, † ca. 1556; hans søn var lagmanden Kristoffer Nilssøn Grøn.

kloster og senere med 2 andre mindre danske len[1]. Trond Tordssøn Benkestok til Melø, Jordanger og Hananger forlenedes i 1523 med Lærdals skibrede m. m., i 1529 med Herjedalen, 1541 og 1547—58 med Søndmøre og blev senere foged paa Bergenhus. Af hans to sønner var den yngre, Tord B. til Jordanger en kort tid forlenet med Salten og blev i 1583 lagmand paa Steig[2]. Mogens Torgilssøn Handingmand til Nordvigaard forlenedes 1525—1529 med Hallingdalen og blev senere befalingsmand over Solør og Østerdalen; hans søn Kristoffer H. til Brandstorp fik 1559 brev paa Lister len, var i aarene 1560—1564 forlenet med Rygge, Aabygde, Idde og Raade skibreder[3]. Sven Olufssøn Galde til Tom var i 1545 befalingsmand over Raade[4]; hans søn Oluf G. blev lensherre over Mandal samt over Veme skibrede[5]. Kristoffer G. til Aaby, en søn af Gaute G. til Nygaard og Os, blev admiral og forlenedes efterhaanden med Lykaa i Danmark, Stenviksholm samt Idde, Marker og Aabygde i Norge[6]. Hans broder Tønne Galde til Aaby og Nygaard var i aarene 1548—1560 forlenet med Frøland, Eidsbjerg, Trygstad og Rakkestad og var gift med Abelone Lunge[7]. Laurids Olufssøn Green til Sundsby († 1579) var lagmand i Viken og indehavde forskjellige smaa forleninger i Bohuslen[8]. Hans søn, kansleren Anders Green, indehavde foruden flere andre mindre forleninger ogsaa Nonnesæter kloster og Onsø skibrede[9]. Lauris Galtung var i 1657 befalingsmand over Lister len[10] osv. De, der ikke indehavde nogen stilling i statens tjeneste, levede paa sine gaarde som storbønder, men ikke uden bevidsthed om sin stand, idet de helst indgik ligebyrdige egteskaber og opretholdt sine vaabenmerker. Undertiden søger disse ætter ogsaa om kongens stadfæstelse eller fornyelse af sit adelsskab. Saadan fornyelse opnaaedes af Mogens Baardssøn (Rosensværd) i 1584[11], af Torbjørn Torbjørnssøn (Skaktavl) til Nordvie i 1622 og 1632[12] og af Lauris Galtung i 1658[13]. Offe Lauridssøn Dal til Sandviken søgte i 1619 at bevise sit

---

1 Dansk biogr. lexikon, XIV, 441.
2 D. A. A. for 1887, 47.
3 D. A. A. for 1896 (XIII), 172 f.
4 N. R.-R. I, 74.
5 N. R.-R. III, 477 og 511.
6 D. Mag. 4, I, 92, jfr. N. R.-R. I, 77. D. A. A. for 1893, side 151.
7 D. A. A. for 1893, side 151.
8 Norske saml. I, 85; N. R.-R. I, 190.
9 D. biogr. lex. VI, 195.
10 Budstikken VI, 675.
11 D. A. A. for 1896, 172 f.
12 Saml. I, 408 f.
13 Budstikken VI, 675, D. biogr. lex. V, 557.

adelsskab, men formaaede ikke at gjøre dette paa en fyldestgjørende maade[1]. Denne slegt forspildte nemlig tidlig sine adelige rettigheder ved uligebyrdige egteskaber. Forøvrigt udgik af de nævnte norske slegter følgende allerede i løbet af indeværende tidsrum: Rustung, Galde, Green til Sundsby, Kruckow, Orm og Skak. Denne afgang erstattedes imidlertid rigelig af en række fremmede, særlig danske lavadelige ætter som Jernskjeg (Baden), Movat, Maaneskjold, Hørby, Gyldenaar, Gyldensø, Rosengedde, Dresselberg, Staur, Schønnebøl, Bagge, Orning, Schnitter o. fl., der ofte ved giftermaal forbandtes med den norske adel. Ligesom for høiaristokratiets vedkommende var tilgangen sterkest i det 16de aarhundrede og i begyndelsen af det 17de. Senere tog strømmen ikke lidet af, idet pladsen efterhaanden blev mindre. De indvandrede adelsmænd, der i regelen ogsaa i Norge vedblev at tilhøre den lavere adel, anvendtes ligesom sine norske standsfæller gjerne til fogder og lagmænd og forsynedes ligesom disse med mindre forleninger. Enkelte opnaaede rigdom og anseelse og nærmede sig sterkt høiadelen, saaledes Jernskjeggerne paa Fritsø, der dog udgik paa sverdsiden allerede i begyndelsen af det 17de aarhundrede, slegten Movat, der opnaaede stor rigdom og i tredje led optoges blandt høiadelen, samt Sten Willumssøn Rosenvinge, der uden at være indgiftet i den norske adel dog optræder blandt dennes ledende mænd.

Hele denne nye norske adel dannede, uanseet rigdom og herkomst, tilsammen en privilegeret klasse med visse forrettigheder fremfor det øvrige folk. Dens medlemmer var ligesom sine danske standsfæller berettigede til forleninger i begge riger, men betroedes sjelden med de større len, idet disse selv i Norge regelmæssig overdroges til danske adelsmænd. Den var fri for alle afgifter af sine sædegaarde og kunde heller ikke uden at have givet sit samtykke paalægges nogen personlig skat, hvorimod den maatte betale forskjellige indirekte afgifter og skatte af sine sagbrug, ligesom adelens leilændinger oprindelig svarede de samme skatter som andre bønder. Endelig havde adelen ret til fri skydsfærd for sig og sine tjenere og skulde i sager, som gjaldt liv og ære, kun staa til rette for kongen og hans raad.

Sammenlignede med adelens privilegier i andre lande var disse friheder kun smaa; men den norske adel arbeidede i løbet af indeværende tidsrum ufortrødent og ikke uden held paa at udvide dem, hvorunder den danske adels meget større rettigheder stedse tjente den som maal og mønster. Een fordel havde dog den norske adelsmand fremfor den

[1] D. A. A., for 1891, 106 f.

danske: Han kunde gjøre en hvilkensomhelst gaard skattefri ved at tage ophold paa den eller ved at lægge den som avlsgaard under sin hovedgaard. Af denne ret tog den norske adel anledning til at skaffe sig *flere sædegaarde*, idet det lykkedes den at opretholde den praksis, at den engang befriede gaard forblev skattefri, selv om eieren flyttede derfra til en anden. Deraf forklares det, at norske adelsmænd i det 16de og 17de aarhundrede ofte havde ikke bare een, men flere, lige op til et halvt snes skattefri sædegaarde, omkring hvilke de saa samlede sine øvrige jordeiendomme. I det søndenfjeldske kjendes saaledes fra dette tidsrum ikke mindre end 81 adelige sædegaarde, hvoraf over halvparten faldt paa Bohuslen og Smaalenene, nemlig 43, 20 i Bohuslen og 23 i Smaalenene. I det vestenfjeldske, fra og med Nedenes til og med Sogn kjendes 32, hvoraf 13 laa i Søndhordland og 7 i Nordhordland. I det nordenfjeldske fra og med Søndmøre kjendes derimod kun 15 sædegaarde, hvoraf de 5 laa i Fosen fogderi[1].

Skjønt de her anførte opgaver ikke gjør krav paa at være helt udtømmende, og skjønt flere af de medregnede gaarde nedlagdes allerede før udgangen af dette tidsrum, medens andre først opstod i dettes slutning, tør de dog give en temmelig klar og rigtig forestilling om fordelingen af den norske adel og dens jordegods. Sin egentlige styrke havde den, som det vil sees, i det søndenfjeldske, særlig i Bohuslen og Smaalenene. Ialt eiede adelen i begyndelsen af det 17de aarhundrede 1/8 af landets jordskyld. Til sammenligning kan anføres, at adelen i Sverige ved samme tid eiede 1/4 og den danske adel 2/5 af disse landes jordegods[2].

Den nye aristokratiske udvikling i Norge kulminerer i første halvdel af det 17de aarhundrede. Allerede ved slutningen af det her omhandlede tidsrum er den i tilbagegang. Fra 1639 tabte saaledes den norske adel retten til at oprette nye adelige sædegaarde, og dermed var en af hovedbetingelserne for dens yderligere fremgang borte. Kansleren, der skulde være dens fører, sattes ved store forleninger i klasse med de danske hovedlensmænd, han tabte derved samfølelsen med sine norske standsfæller, og fandt sin regning ved at varetage kongens interesser endog paa bekostning af adelens[3]. Ved afstaaelsen af Bohuslen, landskabet med de mange sædegaarde og de betydelige masser af andet

[1] Cfr. Budstikken IV, side 805—808, jfr. O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold.
[2] Forsell, Sveriges inre historia I, 73—75 og Hist. tidsskr. 3 r. IV, 56 f.
[3] I juni 1633 forlenedes Jens Bjelke med Bergenhus og naaede derved et længe efterstræbt maal: at faa et hovedlen, jfr. Yngv. Nielsen, J. B. og D. biogr. lex. II, 334.

frit gods, fik standen et økonomisk knæk, som den senere ikke forvandt. Den danske adels nederlag i 1660 og enevældets indførelse gav den endelig dødsstødet. Den visnede nu saa hurtig bort, at man i første halvdel af det 18de aarhundrede endog betvilede, at der i nyere tid overhovedet havde eksisteret en norsk adel[1].

Geistligheden.

I den katolske tid stod geistligheden som en ved sin organisation, sine privilegier og sine egne love fra det øvrige folk skarpt adskilt stand, der i rang, anseelse og myndighed til og med var den første i riget. Det fulgte imidlertid af den strengt gjennemførte subordination inden den katolske kirke, at hele denne stands magt var samlet hos dens spidser, biskoperne og abbederne, ligeoverfor hvilke den underordnede geistlighed ingensomhelst selvstændig myndighed besad eller kunde besidde. Dette gjaldt ikke alene i kirkelige sager; thi prælaterne havde som selvskrevne indehavere af de fornemste pladse i rigsraadet lovlig del ogsaa i ledelsen af rigets verdslige styrelse[2].

I disse forhold indtraadte der imidlertid ved reformationen en meget stor og pludselig forandring. Idet nemlig det katolske episkopat afskaffedes, og kirken lagdes ind under staten, ophørte geistligheden med ett slag at danne en særlig rigsstand og reduceredes til en flok kongelige embedsmænd[3]. Den nævnes ikke længer i haandfæstningerne ved siden af de øvrige stænder[4] og ligesaalidt i recessen af 1536[5] eller i reverserne af 1542 og 1557[6]. Heller ikke indkaldtes geistligheden til den norske hylding i 1548[7]. Ved hyldingen i 1591 var den derimod virkelig repræsenteret, skjønt der kan næres tvil om, hvorvidt den allerede nu er blevet betragtet som en rigsstand[8]. Karakteristisk er det, at adelen ind-

[1] Cfr. Holberg, Danmarks riges historie III, 156.
[2] Jfr. Engelstoft, Om geistligheden som rigsstand i Danmark efter reformationen, Nyt hist. tidsskr. IV, 101—113.
[3] Ibidem, side 113 ff., jfr. Aschehoug, Statsforfatn., 419.
[4] Saaledes hverken i Kristian III's, Fredrik II's eller Kristian IV's haandfæstninger, se Wegener, Geheimearkivets aarsberetninger II, 827, 94 og 102.
[5] Krag og Stephanius, Kristian III's hist. ved Sandvig, I, 495 f., Rosenvinge Saml. af gamle danske love, IV, 157 f., Baden, Danmarks historie III, 144.
[6] Wegener, Geheimeark.s aarsberetn. II, 90 og 92.
[7] Se kongebrev af 27de sept. 1541, N. R.-R. I, 97 f., jfr. hyldingsbrevet af 15de juni 1548, N. R.-R. I, 108—109, hvor de samme, som allerede tidligere var forskrevne, indkaldes.
[8] Jfr. Bang, Den norske kirkes historie i reformationsaarhundredet (1536—1600), side 338.

giver hyldingsbrev paa hele rigets vegne og endog anser det for sin sag at andrage om haandhævelse af ordinansen og den rette lære, hvilket den i det under 31te juli s. aa. udstedte privilegiebrev ogsaa fik tilsagn om[1]. Imidlertid indkaldtes geistligheden i den følgende tid altid til hyldingerne, og da de øgede udgifter fra 1620-aarene af foranledigede sammenkaldelse af stændermøder til bevilgning af nye skatter, indtog den ogsaa paa disse møder sin plads ved siden af de øvrige stænder. I det 17de aarhundrede indtil enevælden optræder geistligheden derfor atter som rigsstånd, dog med den forskjel fra før, at presteskabet nu i regelen optræder selvstændig og afgiver sit votum gjennem egne, af presterne selv valgte deputerede, og at standen ikke som i den katolske tid er den første, men kun den anden i rang.

Til denne store ydre forskjel i geistlighedens stilling i begyndelsen og slutningen af det her omhandlede tidsrum svarer en sterk vekst i dens indre styrke, saavel i aandelig som i materiel henseende. Umiddelbart efter reformationen var geistlighedens styrke og betydning meget liden. Voldelig løsrevet fra den katolske kirke lignede den et lem, der er skilt fra det legeme, hvortil det hørte. Den havde mistet sine foresatte og maatte, for at bevare brødet, give sig i kongens tjeneste og antage en ny lære, som baade den selv og folket maatte anse for falsk. Dens aandelige myndighed over almuen, som allerede tidligere var svækket, blev nødvendigvis derved end mindre, og dette blev saa meget føleligere derved, at dens materielle eksistens samtidig truedes fra alle sider. Bispeslottene nedreves eller toges i brug af de verdslige myndigheder; bispestolenes gods inddroges under kronen, klostrene med deres eiendomme ligesaa. Adelen søgte, og ikke altid uden held, at tilrive sig kirkernes og presteembedernes eiendomme. Bønderne tilbageholdt gamle landskyldafgifter og negtede tvert at udgive tienden. Alt bidrog til at gjøre geistlighedens stilling og vilkaar lidet misundelsesværdige.

Imidlertid manglede der heller ikke paa lyspunkter: For forringelsen af kirkens materielle hjælpekilder satte regjeringen en bestemt grænse. Saaledes skulde domkapitlerne holdes ved magt og lades i uforstyrret besiddelse af sine eiendomme; kirkernes og presteembedernes gods skulde ikke angribes og sognepresterne skulde nyde og beholde de samme indkomster og rettigheder som før[2]. Presterne og deres degne indrømmedes derhos frihed for de staaende skatter[3],

[1] Saaledes optraadte ogsaa adelen i Danmark ved tronskiftet 1588, cfr. Danske mag. III, 114—115, Nyt hist. tidsskr. IV, 140.

[2] Cfr. Kr. III's skrivelse til lensherren paa Bergenhus, Eske Bilde, Langes klosterhistorie, 1ste udg., side 768, cfr. Norsk theol. tidsskrift II, 169 f.

[3] Kirkeord. af 1538, bl. 55, Ribe art. 1542, § 5 og Kristian IV's kirkeord., Paus II, 494.

hvorimod de nok kunde paalægges ekstraordinære skatter, dog, som det senere viste sig, ikke over en vis grænse.

Regjeringen skred efterhaanden ind mod embedsmændenes og adelens overgreb, og de eiendomme, der paa ulovlig maade var frakommet presterne eller kirkerne, blev atter, ialfald delvis, tilbagegivet disse[1]. Vanskeligere var det at vinde bugt med almuens ulydighed og vrangvilje, og gjennem hele det 16de aarhundrede fører geistligheden og regjeringen i fællesskab en uafladelig kamp med denne, en kamp, som dog ender med, at almuen bøier sig[2]. Kirkernes stilling forbedredes i nogen grad derved, at mange utilstrækkelig donerede kirker nedlagdes, medens deres gods lagdes til nabokirkerne, og fattige sognekald, der ikke eller kun med vanskelighed formaaede at føde sin prest, blev enten nedlagte og unionerede med andre sogn[3], eller der udlagdes af kronens midler til prestens underhold[4].

Allerede i sidste halvdel af det 16de aarhundrede og end mere i den følgende tid kan presteskabets økonomiske eksistens idethele siges at være være vel sikret. Dog var der selvfølgelig stor forskjel i de forskjellige dele af landet. I de større, med præbender forsynede kald i Trondhjems stift saavel som i de rige prestegjeld paa Østlandet sad presterne endog i meget gode kaar, og blandt indehaverne af disse kald tilhører flere den norske lavadel[5]. Forsaavidt der fandtes et egentligt geistligt aristokrati, var dog dette knyttet til stiftstæderne. Det materielle grundlag for et saadant var givet i og med kongens beslutning om at holde domkapitlerne ved magt, omend denne bestemmelse ingenlunde bare kom den geistlige stand tilgode; thi kongen, der alene indehavde retten til at uddele kanonikaterne[6], forlenede, tiltrods for domkapitlernes klager, de ledige præbender saavel til verdslige som til geistlige personer baade i Danmark og Norge. Derved fremkom de ikke tjenestgjørende kanniker, som, skjønt de var indehavere af norsk kannikegods, dog i virkeligheden ikke tilhørte den norske geistlighed. Dette var kun tilfældet med de tjenestgjørende kanniker, af hvilke igjen nogle var i prestelig stilling i stiftsstaden, medens andre var ansatte i sognekald i stiftsstadens nærhed. Efterhaanden blev det saa, at sognepresterne, de resi-

[1] Cfr. N. R.-R. I, 150 og 236, jfr. Bang, Den norske kirkes hist. i reformationsaarhundredet.
[2] Ibidem, jfr. denne bog, side 47—57, 65—69 o. fl. st.
[3] Jfr. min afhdl. i festskrift for professor Daae, side 247, sml. Bohuslens eiendomsforhold, side 54.
[4] Cfr. f. eks. N. R.-R. II, 141, 238, 211, 371, 385, 409 og 412 og fl. st.
[5] Cfr. Bang, Den norske kirkes hist. i reformationsaarh., side 4 og side 338—39.
[6] Ibidem, side 118.

derende kapellaner, lektorerne og rektorene i stiftsstæderne i kraft af sine embeder betragtedes som selvskrevne medlemmer af domkapitlerne, medens deres stilling sikredes derved, at de altere og præbender, som de indehavde, efterhaanden perpetueredes selve embederne[1]. Paa grund af sine særlige stillinger og sine indtægter, der var forskjellige fra den øvrige geistligheds og dertil gjennemsnitlig rigeligere, kom kapitelgeistligheden til at danne en fraktion for sig inden den norske kirke. Den optræder paa stændermøderne med særlige fuldmægtige; dens deputerede gaar ved hyldingerne umiddelbart efter bisperne og foran den øvrige geistlighed, ligesom den overhovedet ansees for fornemmere og i regelen ogsaa har en videre uddannelse end denne. Til domkapitlets medlemmer hørte ogsaa superintendenten, tilsynsmanden over hele stiftets geistlighed. Superintendenten fik en fast løn paa 300 rdl. om aaret, hvortil saa kom renten af de præbender, som overlodes ham af domkapitlets gods, og som efterhaanden blev perpetuerede embedet. Endelig nød han frihed for staaende skatter. Skjønt superintendenternes kaar saaledes var tarvelige i forhold til deres forgjængeres, de katolske bispers, var de dog sikre og gav i virkeligheden den protestantiske kirkes tilsynsmænd et passende udkomme.

Samtidig med at geistlighedens timelige kaar bedredes og sikredes, hævede standen sig ogsaa i moralsk henseende. Et energisk og grundlæggende arbeide udførtes allerede i det 16de aarhundrede af bisperne og skolerne[2], og i den følgende tid fortsættes dette arbeide ude blandt folket af presterne[3].

At geistligheden saaledes materielt og aandeligt reiste sig op fra det dybe forfald paa reformationstiden, virkede naturligvis i høi grad tilbage paa dens forhold til almuen. Dens anseelse og autoritet, der paa reformationstiden var sunket dybere end nogensinde før eller senere, steg for hvert slegtled, og allerede ved midten af det 17de aarhundrede faar det norske presteskab det vidnesbyrd, at det var den stand, som formaaede mest i Norge, »formedels de haver bøndernes hjerter (saa at sige) udi deres hænder«[4].

---

[1] Jfr. Taranger, Om eiendomsretten til de norske prestegaarde, side 42, Bang, D. n. k.s h. i ref.-aarh.; side 339.

[2] Man behøver, for at dette skal blive indlysende, blot at minde om superintendenter og skolemænd som Geble Pederssen, Jens Skjelderup, Anders Foss og Absalon Pederssøn Beyer i Bergen, Torbjørn Olavssøn Bratt og Hans Gaas i Trondhjem, Jørgen Erikssøn i Stavanger, Frants Berg, Jens Nilssøn og Halvard Gunnarsson i Oslo.

[3] Jfr. Bang, anf. verk, side 349, og Den norske kirkes historie efter reformationen.

[4] Meddel. fra det norske rigsarkiv I, 277.

Geistlighedens tiltagende anseelse og indflydelse øgedes ikke lidet derved, at der tidlig skabtes et vist sammenhold blandt dens medlemmer, et sammenhold, som udvikledes og styrkedes dels gjennem hyppige egteskabelige forbindelser mellem geistlige familier, hvorved de store og indflydelsesrige presteslegter opstod[1], dels ogsaa gjennem de geistlige møder, som her kortelig skal omtales, da de ikke er uden betydning for geistlighedens udvikling til en rigsstand, ja delvis endog staar i forbindelse med dens optræden paa hyldingsrigsdage og stænderforsamlinger.

Af de tre hovedarter af geistlige møder, bispemøderne, stiftssynoderne og provstimøderne, var de første i Norge de mindst udviklede. Thi medens i Danmark bispemøderne (nationalsynoderne) var ret hyppige, holdtes der i Norge i dette tidsrum kun fire forsamlinger, som med nogen ret kan kaldes ved dette navn, alle i det 17de aarhundrede og alle i forbindelse med herredagene[2], nemlig i Bergen 1604, da biskoperne udarbeidede et forslag til en norsk kirkeordinans og gjennemsaa udkastet til Kristian IV's norske lov[3], i Stavanger 1607, da kirkeordinansen offentliggjordes[4], i Skien 1613, da bisperne samledes for at deltage i dommen over nogle østlandske prester, der mistænktes for papistiske sympatier og anslag[5], samt 1622 i Bergen, hvor bisperne i Oslo, Stavanger og Bergen sammen med de verdslige dommere sad retterting over biskopen i Trondhjem, Anders Arrebo[6].

Stiftssynoder var i Danmark allerede i sidste halvdel af det 16de aarhundrede meget hyppige og i den følgende tid endog en staaende institution i den danske kirke[7], idet det ved kongelig forordning af 1ste mai 1618 bestemtes, at stiftssynoder (»landsmøder«) skulde holdes to gange aarlig i hvert stift. I Norge haves der kun fra Bergens og Stavangers stifter sikre underretninger om saadanne møder.

I Bergens stift afholdtes den 22de—25de mai 1569 under ledelse af biskop Jens Skjelderup en stiftssynode, hvor 25 geistlige var tilstede.

---

[1] Jfr. L. Daae. Geistliges kaldelse, side 31—36.

[2] Et bispemøde, som Kristian III tænkte paa at sammenkalde aar 1547 for at gjøre en skik paa nogle artikler vedkommende religionen (N. R.-R. I, 92), kom ikke istand.

[3] Cfr. Kristian IV's lovbog, udgivet af Hallager og Brandt, fortalen XXI f., jfr. L. M. B. Aubert, De norske retskilder, 63 ff. samt G. Storm's udg. af Peder Klaussøns samlede skrifter, fortalen XXXV ff.

[4] N. Slange, Kristian IV's historie I, 236, jfr. H. Rørdam, Kjøbenhavns universitets hist. III, 182 f., IV, 587, Heffermehl, Geistlige møder 17 f.

[5] Bang, Udsigt over den norske kirkes hist. efter reform. 39 ff.

[6] L. Daae, Trondhj.s stifts geistl. hist., side 79.

[7] Som saadan var de optagne allerede i udkastet til den danske kirkeordinans (se Rørdam, Kirkehist. saml. I, 113), men udelodes i selve ordinansen.

Senere kjendes ingen før i 1584, da en ny afholdtes under biskop Anders Foss's forsæde. Paa denne vedtoges en anordning, hvorefter alle stiftets provster, 2 prester af hvert provsti samt kapitelsgeistligheden med latinskolens rektor og hørere skulde træde sammen i Bergen hvert aar i slutningen af august maaned. Rimeligvis er der nu i nogen tid blevet afholdt aarlige synoder der i stiftet.

I Stavanger stift vedtog geistligheden paa en stiftssynode i 1573, at den prest, der ikke adlød bispens eller provstens kaldelse til at indfinde sig til møde i stiftsstaden, skulde bøde 3 rdl. til Stavanger hospital, og om det skeede flere gange, endog være afsat fra sit embede. Foruden i 1573 vides synoder at være afholdte her ogsaa i 1593 og 1594, ligesom biskop Wegener i sin embedstid (1627—1654) skal have samlet stiftets provster og prester om sig hvert tredje aar[1].

I Trondhjems stift synes domkapitlet og lensherren i løbet af de ni aar, da bispestolen stod ledig efter Olav Engelbretssøns fratræden, at have samlet stiftets prester til aarlige synoder i overensstemmelse med, hvad der i katolsk tid havde været skik og brug, naar bispen havde forfald[2]. Endelig var saavel i Trondhjems som i Oslo og Hamar stifter presteskabet samlet i anledning af de første evangeliske bispers indsættelse[3].

Provstimøderne eller *prestekalenterne* stammer ligesom bispemøder og stiftssynoder fra katolsk tid, men fortsættes efter reformationen. Peder Palladius skrev saaledes en udførlig anvisning om kalenters afholdelse[4], af hvilken Anders Foss paa stiftssynoderne i Bergen 1584 og 1589 gav et udtog[5]. Prestekalenterne skal foregaa paa den maade, at hver provst samler sit provstis prester en gang om aaret, idet sognepresterne skiftes om at modtage sine embedsbrødre. Foruden de aarlige kalenter skal provsterne, naar de modtager breve af vigtigt indhold fra regjeringen eller biskopen, sammenkalde presterne til et bestemt sted i provstiet og mundtlig meddele dem skrivelsens indhold[6]. Disse forskrifter gjælder

[1] Acta synodalia er bevaret fra Stavangersynoden 1573 samt fra de to bergenske synoder 1584 og 1589, trykte i Theol. tidsskr. II, 245—259 (efter Stavangers kapitelsbog) og i Norske mag. II, 93—98 og 237—247 (efter Edvardsens Bergens beskrivelse).

[2] Cfr. L. Daae, Trondhjems stifts geistl. hist., side 22 f.

[3] Cfr. Kirkeordinansens bestem. bl. LXXXVII, jfr. Bang i Theol. tidsskr. 3 r. I, 332 f, 509 f. og Heffermehl, Geistl. møder 82—118.

[4] »De collatione parochorum seu de provinciale synodo« i »Formula visitationis provincialis«, et skrift, som Peder Palladius lod trykke 1555, cfr. H. Rørdam, Danske kirkelove II, 30 f. og Peder Palladius's visitatsbog ved C. Rosenberg, 265 f.

[5] Norske mag. II, 94, 240.

[6] Ibidem, 246.

vel kun Bergens stift; men ogsaa i de øvrige stifter har presterne mere eller mindre regelmæssig været forsamlede til kalenter.

Geistlige møder afholdtes endelig i forbindelse med bispernes embedsforretninger, f. eks. ved visitatser, provstevalg. Saadanne omtales hyppig i Jens Nilssøns visitatsbøger; men det mest kjendte og betydeligste er det, som afholdtes i 1596 i Skien, hvor 11 geistlige fra Bamle og Telemarken var tilstede. Til de geistlige forsamlinger hørte endelig ogsaa kapitlernes møder, der var en fast institution i den norske kirke og sammen med stiftsbefalingsmændene havde dommermyndighed i egteskabssager[1].

De her omtalte geistlige forsamlinger kan ikke sidestilles med stændermøderne. Presteskabet møder personlig, ikke som medlemmer af en rigsstand, men kun i egenskab af embedsmænd. Forsamlingen besidder ingen selvstændig myndighed, men er udelukkende et hjælpemiddel for tilsynsmanden ved bestyrelsen af de kirkelige sager. Paa stiftsynoderne gaves saaledes stiftets prester raad, anvisninger eller befalinger vedkommende deres embedsførelse; her arbeidedes paa at bringe større overensstemmelse tilveie med hensyn til gudstjenesten, helligdagene og kirkeskikkene, der ofte endog indenfor samme stift var meget uensartede. Klager fra presterne eller menighederne paahørtes og søgtes afhjulpne, og retstvister, der vedkom geistligheden, afgjordes. Paa prestekalenterne drøftedes sager vedkommende prestens embedsgjerning; provsten undersøgte, om presterne overholdt kirkeloven og førte et sømmeligt liv. Forøvrigt havde kalentet ogsaa et sterkt selskabeligt præg og endte med et gjestebud. Da dette i 1629 forbødes, synes disse møder at være blevet mindre populære og er vistnok fra nu af blevet sjeldnere for tilsidst at gaa helt ud af brug[2].

For den protestantiske geistligheds udvikling til rigsstand, fik de geistlige møder dog stor betydning derved, at de styrkede sammholdet og udviklede standsfølelsen blandt presterne. Kapitelsgeistlighedens møder og provstemøderne indgik endelig som et led i geistlighedens virksomhed som rigsstand derved, at geistlighedens deputerede til rigsdage og andre stænderforsamlinger her valgtes og forsynedes med fuldmagter.

---

[1] Ribe artikel 3.
[2] Cfr. Heffermehl, Geistlige møder, 82—162.

Borgerstanden.

Det tør efter A. Bugges undersøgelser ansees for bevist, at de norske byer i tiden omkring 1300 besad en professionel handelsstand[1]. I løbet af middelalderens senere del fortrængtes imidlertid denne omtrent fuldstændig af hanseaterne, der fra kontoret i Bergen og sine faktorier i Oslo og Tunsberg tilegnede sig næsten hele den udenrigske handel, som derved overflyttedes fra England til Tyskland, ja endog konkurrerede de indfødte ud af det indenlandske haandverk og af detaljhandelen med bønderne[2]. Følgen heraf var, at de norske byer i middelalderens slutning sattes overordentlig meget tilbage baade med hensyn til antal og betydning. Ved middelalderens udløb var saaledes flere tidligere kjøbstæder, som Vaagen, Veø, Borgund, Kaupanger og Lillehammer enten forsvundne eller sunkne ned til markedspladse[3]. Selv de fleste af de egentlige kjøbstæder, som Konghelle, Oddevald, Marstrand, Sarpsborg, Tunsberg, Skien og Stavanger, var i virkeligheden lidet eller intet andet end smaa strandsteder eller flekker, hvoraf ingen har talt synderlig over 500 indbyggere. Ja, endog Kristiania og Trondhjem var meget ubetydelige stæder og har neppe havt stort mere end 2000 indvaanere tilsammen, den første maaske noget mere, den sidste muligens noget mindre end 1000. Bergen, der dog stod langt foran de øvrige i folketal og betydning, kan ikke have talt stort over 3000 indbyggere, saaledes at bybefolkningen i det hele ikke har overskredet 9—10 tusen[4].

Denne faatallige bybefolkning drev næringer, der kun i ringe grad særprægede den som kjøbstadsborgere: dagarbeide, jægteførsel, fiskeri, jordbrug, kramhandel og et primitivt haandverk, erhverv, der ogsaa var vel kjendte blandt befolkningen paa landsbygden. At saaledes endog skibsfart og handel dreves af bønder, haves der allerede fra slutningen af det 15de og begyndelsen af det 16de aarhundrede kraftige vidnesbyrd om[5]. Særlig da trælasthandelen med hollænderne begyndte at spille en rolle i befolkningens økonomi, opblomstrede der i kystdistrikterne et handelsliv, der ofte var livligere end det, der samtidig herskede i de

---

[1] Cfr. henvisningerne side 20, note 1.
[2] Jfr. Sars, Norge under foren. m. Danm., Nord. univ.s tidsskr. 1863, 3die hefte, side 3 f.
[3] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 305, Øverland, Ill. Norges historie IV, 459.
[4] Sars, Udsigt III, 259.
[5] Cfr. DN. II, side 493 og 708, jfr. Vogt i (norsk) Hist. tidsskr. 2 r. V, 102 f.

nærmest liggende byer. Saaledes syntes tømmertrafiken, der senere blev den mægtigst virkende aarsag til borgerstandens opkomst, til en begyndelse endog ganske at skulle overflødiggjøre en flerhed af de norske byer, idet landbefolkningen kunde faa alt, hvad den ønskede af de fremmede og helst afsatte sine varer til dem[1].

Ligeoverfor disse forenede modstandere, bønderne og udlændingerne, stod kjøbstadsbefolkningen til en begyndelse ganske magtesløs, ikke mindst fordi den manglede førere. De gamle byslegter, der endnu i 1300-aarene synes at have hævdet sin stilling som byernes fødte førere, var efterhaanden forarmede eller uddøde[2]. Befolkningen i stiftsstæderne havde vel i det længste naturlige beskyttere i det katolske kleresi; men ved reformationen mistede den ogsaa disse. Den øieblikkelige virkning heraf var, at byer som Oslo, Trondhjem og Stavanger sank ned i ren ubetydelighed. Hamar, der vel aldrig har været nogen kjøbstad, men dog en bymæssig bebygget plads, en flekke, forsvandt med bisperesidenten. I disse forhold har man vistnok at søge den nærmeste og naturlige aarsag til det fiendskab, som kjøbstadsbefolkningen i Oslo og Trondhjem viste mod Kristian III og hans parti[3].

Men skjønt det er aabenbart, at det katolske episkopats fald i øieblikket satte de norske byer tilbage, tør det dog i længden have virket i en ganske modsat retning, idet grunden dermed jevnedes for et byliv af en anden art end det middelalderske. Dette havde været patriarkalsk og havde samlet sig om et aristokrati, der havde sin økonomiske styrke i besiddelsen af jordegods og skyldte byrd eller embede sin anseede stilling. Da dette aristokrati var borte, vokste der frem et nyt byliv, der hvilede paa social ligestilling, og hvor hverken byrd, embede eller arvet jordegods, men forretningsdygtighed, driftighed, pengemagt skabte lederne. Hovedbetingelserne for fremveksten af dette nye liv, en udvikling, som netop er karakteristisk for det her omhandlede tidsrum, maa dog søges i de store politiske og økonomiske omveltninger, som nu foregik i Europa: Hanseforbundets tilbagegang; storhandelens overflyttelse fra Middelhavs- og Østersjøstæderne til Atlanterhavslandene, særlig til Holland og England; det overordentlige opsving i handel og

---

1 Allerede ved privilegiebrevet af 24de aug. 1443 havde hollænderne faaet tilladelse til frit og uhindret at kjøbslaa med bønderne overalt i Norge, se DN. V, 520. Ved brev af 22de oktbr. 1447 tillodes det rostockerne at sælge »gjæst mod gjæst« og at handle med bønderne alen- og lispundsvis, cfr. Nord. univ. tidsskr. 1863, 3die hefte, side 10.

2 Saml. III, 333—348 og IV, 100—134 og 530—613, jfr. Yngv. Nielsen, Bergen, 112—136 og (norsk) Hist. tidsskr. 2 r.. V, 274 f.

3 Cfr. DN. XVI, 585, VI, 726.

industri, som den vældige guldstrøm, der i løbet af det 16de aarhundrede strømmede ind over Europa, muliggjorde og opmuntrede. Hanseforbundets svækkelse viste sig i Norden ved dets nederlag i grevens feide, og havde tilfølge, at de tyske kjøbmænds handelsmagt nu ogsaa i Norge trængtes raskt tilbage. Deres faktorier i Oslo og Tunsberg forsvinder allerede paa reformationstiden. I Bergen begynder borgerskabet paa strandsiden, som bestaar dels af indfødte, dels af indflyttede fremmede, der har givet sig under norsk lov, at gjøre tyskerne deres eneret til nordlandshandelen stridig og opnaar, omend først efter en ihærdig kamp, at denne indbringende handel gjøres fri ogsaa for dem. Ved den kongelige forordning af 1552 og Odense-recessen af 1560 samt, ikke mindst, ved de to dygtige lensherrer Kristoffer Valkendorfs og Erik Rosenkrans's kraftige optræden bliver tyskerne, haandverkerne saavelsom kjøbmændene, undergivet den indenlandske lov og orden. Kontoret opretholdes vel fremdeles; men konkurrancen er fri, og tyskerne fortrænges nu mere og mere af et fremvoksende livskraftigt og paagaaende bergensk borgerskab, der tilegner sig det meste af handelen vestenfjelds og nordenfjelds, særlig i Nordland og Finmarken, og tillige aabner en ikke ubetydelig trafik paa England, Frankrig og Spanien[1]. Trondhjems borgerskab, der i nogen tid var ligeberettiget med bergenserne og tyskerne til at deltage i Nordlandshandelen, trængtes derimod snart ud af denne virksomhed og beholdt kun handelen paa de fire sjølen (Namdal, Fosen, Nordmøre og Romsdalen), hvortil det var eneberettiget[2]. Stavangers handel var gjennem hele tidsrummet ubetydelig, men dog noget større i det 17de end det 16de aarhundrede, tildels som en følge af, at byen i 1607 tilstodes eneret til handelen i tre mils omkreds[3], og at den i 1622 fik et eget marked[4].

Medens saaledes den vigtige Nordlandshandel, hvortil fiskeeksporten hørte, ved at overgaa fra kontoret til Bergens by umiddelbart skabte et kraftigt bergensk borgerskab, var borgerskabets fremvekst i Østlandsbyerne væsentlig afhængig af trælasttrafikens udvikling; thi selv om denne trafiks opkomst i øieblikket virkede lammende paa byerne ved saa at sige at gjøre hver havn til et handelsmarked, saa kunde det dog ikke feile, at de rigere pengemidler, som derved tilflød landet, i forbindelse med de større behov, som landbefolkningen efterhaanden vænnede sig til, i længden maatte virke belivende ogsaa paa byernes handel.

---

[1] Yngv. Nielsen, Bergen, 343—366.
[2] Cfr. Oslo reces af 8/7 1580, Dombog for 1580, 110 ff. og 147 f.
[3] N. R-R. IV, 224.
[4] Dombog for 1622, orig. i det danske rigsarkiv, jfr. N. R-R. V, 253 f.

Snart begyndte disses borgere selv at deltage i trælasttrafiken ved at opkjøbe tømmer af bønderne og atter sælge det til fremmede. De, der paa denne eller anden maade erhvervede noget rigeligere midler, slog sig paa selvstændig udskibning af trælast i forbindelse med indskibning af de importartikler, som byen selv og det den tilhørende handelsdistrikt, der i regelen var nøie afmerket i hver bys privilegier, maatte tiltrænge. Saaledes opstod der i de østlandske byer efterhaanden en nogenlunde velhavende middelstand af detaljhandlere og et formuende bypatriciat af grossister, der gjerne tillige drev kramhandel, klasser, som atter muliggjorde udviklingen af en velstillet og dygtig haandverkerstand. Foretagsomheden, driftigheden og dygtigheden fik herunder et væsentligt tilskud gjennem indvandring af fremmede, særlig dansker, tyskere og tildels hollændere. De fremmedklingende navne bliver saaledes, eftersom tiden gaar, stedse hyppigere blandt byernes borgere, og i regelen er netop de ledende mænd paa forretningslivets omraade af udenlandsk oprindelse.

Paa denne maade opnaaede den norske borgerstand efterhaanden en større talrighed, styrke og anseelse. Den formaar at yde store bidrag til landets defension og gjør sig især fortjent ved at hævde flaadens betydning for det nationale forsvar saavelsom ved den offervillighed, hvormed den atter og atter gaar igang med at bygge, udruste og vedligeholde orlogsskibe[1]. Folketallet i de ældre byer, som paa reformationstiden neppe naaede 10000, udgjorde ved tidsrummets slutning ca. 25000, snarere over end under, de tre smaa bohuslenske stæder dog medtagne. Af denne bybefolkning regnes paa Bergen alene 9—10000, paa Kristiania 3500—4000, paa Trondhjem ca. 3000, paa Stavanger og Skien hver 2000, paa Tunsberg henimod 1000, paa Fredriksstad 1000—1500, paa Marstrand 1400, paa Kongelv og Oddevald tils. ca. 1000[2]. Et par af disse navne er nye, nemlig Fredriksstad, som anlagdes istedenfor det under syvaarskrigen opbrændte Sarpsborg, og som allerede i denne periode gjennem trælasthandelen vandt frem til nogen betydning, samt Kristiania, der jo, som bekjendt fremkom derved, at Oslo borgerskab, efterat staden i august 1624 var opbrændt, befaledes at gjenopbygge sin by under Akershus volde[3]. Kongelv var heller ikke netop den samme som før, idet den efter at være brændt af svenskerne i 1612

[1] Cfr. denne bog, afsnit V og VI, passim.
[2] Jfr. Sars i Nord. univ.' tidsskr. 1863, 3die hefte, side 93—101 og Udsigt III, 259 samt min afhandl. i (norsk) Hist. tidsskr. 4 r. 3, side 246—247.
[3] L. Daae, Det gamle Kristiania.

flyttedes til Bagaholmen, hvor den gjenopbyggedes under fæstningens mure[1].

Foruden disse flytninger havde Kristian IV imidlertid ogsaa foretaget et par nyanlæg. Saaledes anlagdes Kongsberg 1624 i anledning af det aaret iforveien opdagede sølvfeldt[2]. I 1641 anlagdes Kristiansand paa sletten Storesand ved Torisdalselvens udløb og forsynedes med store privilegier[3]. Vigtigere end disse nyanlæg er dog fremveksten af de talrige ladesteder, der væsentlig skylder trælasthandelen sin opkomst, og som, efter i dette tidsrum at have indtaget stilling som et slags filialer eller annekser af den nærmeste kjøbstad, efter enevældens indførelse selv opnaar anerkjendelse som selvstændige byer, hvilket nogle af dem allerede i forveien ivrig havde stræbet efter. Saaledes fik Fredrikshald kjøbstadsrettigheder i aaret 1665, Kragerø i 1666, Larvik i 1671, Bragernes og Strømsø 1715, Moss 1720, Arendal 1723, Østerrisør 1725 osv.

Den sterkt fremadskridende udvikling, som den norske borgerstand saaledes i denne periode kan opvise, og som blev grundlæggende for den efterfølgende tid, bliver ikke mindre bemerkelsesværdig derved, at den foregik under store hindringer. Byerne hjemsøgtes undertiden af forfærdelige pestsygdomme, der reducerede deres indbyggerantal og virkede lammende paa borgernes energi; endnu værre var dog de hyppige ildebrande, der ret som det var, lagde større og mindre dele af de norske byer i aske og bragte tidligere velhavende familier til betlerstaven. Selve fremskridtene foregik heller ikke uden stor modstand og mange rivninger; ja, det var i virkeligheden under en tredobbelt kamp, at hver enkelt by arbeidede sig frem: kampen med de fremmede, med bønderne og den indbyrdes, stæderne imellem. I denne kamp, som for en væsentlig del var en strid *med* privilegier *mod* privilegier og *om* privilegier, var regjeringen den naturlige opmand, der i hvert enkelt tilfælde havde afgjørelsen i sin haand og derfor opnaaede en overordentlig autoritet og magt ligeoverfor kjøbstæderne, som i sin indbyrdes konkurrance stedse optraadte hver for sig og selvfølgelig var ganske hjælpeløse ligeoverfor regjeringens vilje. Og end mere isoleredes de derved, at hver enkelt by havde faaet eller fik sig anvist et bestemt distrikt for sin handelsvirksomhed. Den fælles kamp mod de fremmede og bønderne og særlig arbeidet for at overføre trælasthandelen fra landet

[1] N. R.-R. IV, 483 og 568, jfr. O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold, side 75.
[2] Norges land og folk V, side 105.
[3] Jfr. P. B. Lassen, Beretning om stiftsstaden Kristianssand, dens fortid og nutid (Kria. 1883). side 19 f. og 30 f.

til byerne skabte ikke desto mindre fælles interesser og førte henimod tidsrummets slutning endog til et vist samarbeide særlig mellem de østlandske stæder[1]. Endelig gav udrustningen af orlogsskibe og de privilegier, som forundtes disses udredere, bypatriciatet over det hele land nye økonomiske fællesinteresser, og disse i forbindelse med regjeringens graadige beskatning drev efterhaanden kjøbstæderne til en mere samlet optræden paa stændermøderne. Den begyndte bevægelse i denne retning, som, om den havde kunnet fortsættes, utvilsomt vilde have skaffet borgerstanden en betydelig magtstilling i det norske samfund, stansedes imidlertid ved indførelsen af enevælden.

Bondestanden.

Det turde vistnok være en temmelig almindelig opfatning, at den norske bondestands stilling var mest trykket i tiden lige efter reformationen, men at den senere, og særlig under Kristian IV, blev meget bedre, ja, endog forholdsvis god. Som grunde, der kan tale for en saadan antagelse, har man anført, at denne konge oftere besøgte Norge, selv sad i herredagene og personlig drog omsorg for, at lovene overholdtes; man har endvidere pegt paa de forbedringer og den skarpere kontrol i den norske administration, som under hans regjering indførtes, og som formenes at have virket derhen, at »de Farer, hvoraf Bondefriheden i Norge en Tidlang havde været truet, dermed kan siges at være i det væsentlige overstaaet[2]«.

En nærmere undersøgelse af de faktiske forhold vil imidlertid vise, at denne slutning er forhastet, ja, at bondestanden netop under Kristian IV var haardere trykket end under de nærmest foregaaende konger, og at faren for dens frihed og økonomiske velfærd var større i tidsrummets senere del end i dets begyndelse.

Den norske bondestand paa reformationstiden indtog i virkeligheden en ganske enestaaende fri og ubunden, man kunde fristes til at sige, en mægtig stilling. Gjennem det nærmest foregaaende tidsrums udvikling

---

[1] Trælasthandelen samledes i tidsrummets sidste halvdel mere og mere i byerne. Grunden hertil er at søge dels i disses større økonomiske styrke og evne til at overtage en saadan virksomhed, dels deri, at trælasten nu, da skogen i kystdistrikterne mere og mere udtyndedes, i stedse større udstrækning maatte hentes fra skogbygderne inde i landet, hvorfor byerne blev det naturlige mellemled mellem producenterne og udlandet. Allerede ved kjøbstadspriv. af 1662 blev det derfor udtrykkelig fastsat, at al trælastudførsel til udlandet skulde gaa gjennem byerne.

[2] Sars, Udsigt III, 338, jfr. den samme forfatters afhandl. i Nord. univ.'s tidsskr. for 1858, 3dje hefte, side 58.

var dens gamle herrer, adelen og geistligheden, reducerede til ubetydeligheder, uden autoritet. Byernes indvaanere adskilte sig kun lidet fra bønderne og stod endnu ikke, saaledes som senere, i noget skarpt modsætningsforhold til dem. Selveiernes tal var stort i forhold til, hvad tilfældet var i de fleste andre lande, nemlig omtrent en tredjedel af hele bondestanden. Deres eiendomsret til sin jord var i modsætning til den danske selveierbondes uindskrænket, og deres selvfølelse var øget ved optagelsen af flere af de ældre lavadelige ætter. Men ogsaa leilændingeklassen, der dog udgjorde den overveiende del af landets bondestand, indtog en fri og betrygget stilling. Fæsterens forhold til jorddrotten var et frit kontraktsforhold. Vornedskab eller stavnsbaand var ukjendt. Ydelserne gaves i varer eller penge, sjelden i arbeide. Om noget personligt afhængighedsforhold til godsherren var der saaledes ikke tale. Endelig havde leilændingeklassen lige siden sortedøden havt en god tid, idet tilgangen paa jord havde været rigelig og afgifterne smaa; leieren havde hele sin levetid igjennem kunnet sidde uantastet paa den engang fæstede gaard, skjønt livstidsfæstet var ukjendt i loven.

Det er indlysende, at alle disse forhold har været egnede til at indgive den norske bondestand en selvstændigheds- og frihedsfølelse, som den neppe har kunnet eie i det 13de eller i begyndelsen af det 14de aarhundrede, da den endnu trykkedes af et forholdsvis sterkt og talrigt aristokrati; de har styrket dens evne til selvhævdelse og vænnet den til en frihed og en selvraadighed, der først ret kommer tilsyne, da omstændighederne atter begynder at gaa bondestanden imod. Og dette blev ganske vist tilfældet i det 16de aarhundrede. Folkemængdens forøgelse fremkaldte nemlig ved denne tid en ***konkurrance*** om jorden, der havde været ukjendt lige siden første halvdel af det 14de aarhundrede; denne nye konkurrance drev selvfølgelig bygselafgifterne op og fristede jorddrotterne til yderligere at øge sine indtægter ved at benytte sig af sin juridiske ret til at opsige bonden ved hvert aaremaals udløb og saaledes skaffe sig nye indfæstningspenge hvert tredje aar; den gav endvidere kronens ombudsmænd den bedste anledning til at skaffe sig vinding paa leilændingeklassens bekostning, en anledning, som de ogsaa vidste at benytte[1].

Denne begyndende modgang vakte misnøie og forbitrelse tillive hos den frie og ubundne norske bondestand, et misnøie, som visselig ikke mildnedes ved de begivenheder, som ledsagede reformationens indførelse, og som steg til ophidselse, da den ved statsomvæltningen styrkede

[1] Jfr. min afhandling i festskrift for professor Sars, side 122 f.

kongemagt greb reformerende ind i almuens gamle skikke, sedvaner og friheder og dertil paalagde den nye byrder, særlig flere og større ekstraordinære skatter.

Ligeoverfor denne begyndende reaktion reiste bondestanden en kraftig eller rettere sagt voldsom modstand, der ytrer sig dels i ulydighed mod øvrighedens bud og anordninger, i negtelse af at opfylde ældre og nyere forpligtelser, i voldsomheder mod embedsmændene, i drab af fogder eller endog af prester, ja til og med i opstande eller andre ligefrem oprørske handlinger[1], dels ogsaa paa en mere lovlig maade, nemlig i en seig vedhængen ved alle gamle rettigheder og friheder saavelsom gjennem formelige klager til herredagen eller til kongen personlig. Baade under Kristian III og Fredrik II udøvede nemlig almuen en, man tør trygt sige, ubegrænset ret til med forbigaaelse af de nærmeste øvrigheder, de høiere saavelsom de lavere, at fremlægge sine bønner, sine klager, forestillinger og krav for kongen selv gjennem egne, frit valgte fuldmægtige. Dette var selvfølgelig en særdeles betydningsfuld rettighed, og den blev ogsaa meget flittig benyttet af almuen. Fra alle dele af landet fremkom der supplikationer, og det af den allerforskjelligste art. Der androges om afskaffelse af foring (hesteleie)[2], vaabenvide[3], St. Olufstold[4] og andre afgifter og byrder[5], som almuen ansaa for »nye« eller urimelige paalæg, om nedsættelse i de ekstraordinære skatter[6], om naturalpræstationernes afløsning af pengeydelser og omvendt[7], om stadfæstelse af gamle friheder og privilegier eller indrømmelse af nye rettigheder, som tilladelse til at drive skibsfart og handel[8] eller til at oprette nye markeder[9] etc. Der klagedes over de høie bygselafgifter[10], over byernes borgere, over prester og bisper

[1] Cfr. N. R.-R. I, 115 f., 635, II, 107 f., 149, 165; H. J. Wille, Beskrivelse over Sillejords prestegjeld, side 30, C. F. Allen, De tre nordiske rigers hist. I, 253; Dombog for 1578, side 58—59; Erik Munks forsvarsskrift, (Norsk) Hist. tidsskr. IV, side 288 f. og side 305; Peder Klaussøns Samlede skrifter ved Gustav Storm, side 257—258, 300, jfr. 225, 236; jfr. A. Faye, Peder Klaussøn og Kristiansands stifts bispehistorie, Heffermehl, Oversigt over den norske almues dannelse i tiden efter reformationen, Norsk teol. tidsskr., 9de bind; Sars, Udsigt III, 336.

[2] Cfr. N. R.-R. I, 116, 196, 248—49, II, 107 og 136.

[3] N. R.-R. I, 425, II, 136, 324.

[4] DN. XII, no. 623, N. R.-R. II, 323.

[5] Danske mag. V, 227—231, N. R.-R. I, 222, cfr. 223, 232, 271 og 395, I, 287, 565, II, 107, 126, 129 o. fl. st.

[6] N. R.-R. I, 71, 74, 173, cfr. Nyt hist. tidsskr. I, 428, N. R.-R. I, 308, 449, 579 og 590, 594, II, 326 f., 500 f.

[7] N. R.-R. I, 323, cfr. DN. XV, 808, N. R.-R. II, 511 og 512, III, 60 o. fl. st.

[8] N. R.-R. I, 25, 612 f., 678 og 705 f., II, 12 f., 672—73, III, 61, 218, 425.

[9] N. R.-R. II, 323, 325, 333, 334, 513, 690, III, 44 f.

[10] Cfr. min afhandl. i Festskrift for professor Sars, 118 ff.

og over de verdslige embedsmænd, fra hovedlensmændene ned til fogderne[1].

Ligeoverfor alle disse klager indtager kongen en omtrent uforanderlig velvillig holdning. Ja, Fredrik II gaar i sin oprigtige stræben efter at holde almuen ved dens gamle friheder og sedvaner endog videre i føielighed og medgjørlighed, end det var stemmende med kongedømmets interesser, ja, i enkelte tilfælde endog videre, end det kan synes billig og rigtig[2].

Almuens snart sagt ubegrænsede petitionsfrihed har selvsagt været lensherrerne og embedsstanden overhovedet en torn i øiet[3], ikke alene fordi bønderne deri havde et frygtet vaaben mod overgreb og vilkaarlighed, men ogsaa af den grund, at dennne frihed, i forbindelse med kongens venlige holdning ligeoverfor bøndernes klager, i høi grad maatte svække den stedlige øvrigheds autoritet. Det hænder saaledes i det 16de aarhundrede ikke saa sjelden, at bønderne ligefrem ignorerer lensherrernes eller bispernes i embeds medfør udstedte paabud og anordninger for gjennem sine fuldmægtige at stemme kongen for en afgjørelse, der kan være i større overensstemmelse med deres egne ønsker[4]. Overhovedet er den tilbøielighed til vilkaarlighed og overgreb, som kommer tilsyne hos embedsmændene, kun et naturlig modstykke til almuens selvraadighed og stridbarhed, ligesom den herskende kamptilstand dem imellem noksom viser, at embedsverket endnu savnede den fornødne myndighed.

Under Kristian IV bliver alt dette anderledes. Bondealmuens selvraadighed og voldsomhed giver sig vel endnu i begyndelsen af denne konges regjering kraftige udslag, men bliver nu stedse strengt straffet[5] og ophører efterhaanden, ikke fordi byrderne mindskes, men fordi øvrighedens evne til at lede folket og undertrykke enhver modstand nu er saa overordentlig meget større. Kristian IV understøttede nemlig i modsætning til sine forgjængere kraftig sine embedsmænds bestræbelser for at disciplinere almuen, forsaavidt de ikke herunder stødte an mod

[1] Eks. N. R.-R. I, 230, 270, 321, 376, 569, 584, 601 f., II, 11, 146, 241, 624, 630, III, 38, 145, 149 f., 180, 183, 186, 423, 426, 434, 437, 451.

[2] Cfr. Bang, Den norske kirkes hist. i reform.-aarh. 103; denne bog side 68 f. N. R.-R. II, 323, (cfr. DN. XII, 766), N. R.-R. I, 308; jfr. Sars, Udsigt III, 336.

[3] Som samtidige vidnesbyrd herom henvises til dombog for 1585, side 118—123 og især til Ludvig Munks optræden ligeoverfor bønderne i Guldalen og Orkedalen, Dombog for 1578, 228—32, for 1597, 30—34, jfr. Norske mag. II, 34—35, L. Munks forsvarsskrift, Dombog for 1597, 202 samt E. Munks forsvarsskr., Hist. tidsskr. IV, 291 ff.

[4] Bang, Den norske kirkes hist., side 103, N. R.-R. I, 248, I, 108 f. og I, 299; denne bog, side 65 f.

[5] Eks. N. R.-R. III, 589, V, 296 f., 359 f., 468, Dombog for 1604, side 25 f.

kronens interesser eller de gjældende love og kongelige anordninger. Allerede i begyndelsen af sin regjering satte han bestemte grænser for almuens petitionsret[1], grænser, som efterhaanden indsnevres[2], samtidig med, at de byrder, som almuen maa bære, stadig forøges, og grundene til at klage saaledes bliver flere og større. Aarsagen til denne forandrede holdning fra kongemagtens side kan ikke alene søges i Kristian IV's bekjendte tilbøielighed til at anstrenge sine undersaatter til sin egen og kronens fordel, i hans mange uheldige projekter og ulykkelige krige; hovedaarsagen ligger i virkeligheden dybere og maa søges deri, at kongedømmets stilling til almuen nu var blevet en ganske anden end tidligere. Stillingen var nu ikke længere den, at kongedømmet stod alene ligeoverfor en selvbevidst og uregjerlig almue, styrende denne ved hjælp af et daarlig organiseret, ufuldkomment og lidet paalideligt embedsverk; thi dels er almuen allerede i løbet af det 16de aarhundrede blevet i nogen grad tæmmet, dels svækkes dens modstandskraft stadig derved, at byernes borgere nu paa grund af den voksende handelsvirksomhed skiller sig stedse skarpere ud som en særlig privilegeret stand med særlige interesser, der ofte gaar bondealmuens sterkt imod, samt endelig ved fremveksten af en vistnok faatallig, men dog temmelig omsiggribende adel og en ny, indflydelsesrig geistlighed. Bondealmuen, der paa reformationstiden i virkeligheden var ensbetydende med det norske folk, bliver derved atter reduceret til den sidste af *stænderne*. Hertil kommer, at embedsverket efterhaanden faar en fastere organisation, en bedre orden og større evne til selvkontrollering, hvoraf imidlertid igjen følger, at det virker med større sikkerhed, og at administrationen i det hele bliver myndigere og paalideligere. Dette er eller bliver mere og mere stillingen under Kristian IV, og den viser sig, hvilket man ogsaa paa forhaand kunde vente, at være yderst ufordelagtig for bonden, der maa bære de byrder, som kongen, embedsverket og de tre høiere stænder i fællesskab læsser paa ham, samtidig som hans umiddelbare forhold til kongen ophører. Almuen tilholdes strengt at bringe sine klagemaal til vedkommende lensherre, som enten selv afgjør dem eller træffer bestemmelse om, hvorvidt de skal forebringes paa herredagene, som nu afholdes hyppigere og regelmæssigere end tidligere, og hvor almuens klagemaal bliver gjenstand for en retslig afgjørelse. Klager over kongelige forordninger, over udskrevne landeskatter, over de ordinære afgifter

[1] Eks. Dombog for 1604, side 6—10, 25—26, 30—32. Dombog for 1610, side 12—13, jfr. N. R.-R. V, 366 (1624)), VI, 3—4 (1628).

[2] Cfr. N. R.-R. VI, 678 og herredagsbrev af 4de juli 1637, N. R.-R. VII, 266 f.

etc. *forbydes*, og hvis de alligevel fremkommer, bliver ophavsmændene stevnede i rette, dømte og straffede. Endelig bestemmer regjeringen tillige, hvem der skal skrive supplikationerne, samt hvorledes og af hvem de skal bringes frem, hvad der naturligvis betydde en yderligere begrænsning i almuens petitionsret, idet øvrigheden gjorde skriveren ansvarlig for klagens indhold[1].

Paa samme tid som bondestanden socialt sank i anseelse og betydning og tabte gamle rettigheder, gik den ogsaa i økonomisk henseende tilbage. Ved kronens, adelens, geistlighedens og borgerstandens jorderhvervelser øgedes saaledes leilændingegodset paa bondegodsets bekostning, og omend antallet af selveierbønder ogsaa i dette tidsrum forøgedes, muliggjordes dette dog kun ved den tiltagende deling af gaardene, ligesom denne forøgelse, end ikke relativt seet, kommer op mod den samtidige tilvekst af leilændingeklassen[2]. Naar enkelte landskaber undtages, var denne formindskelse af selveiergodset dog ikke saa stor, at den i nogen væsentlig grad skulde kunne svække den norske bondestand. Derimod virkede den stadige forøgelse af de den paahvilende byrder i høi grad lammende og kuende paa bønderne. Bygselvæsenet var vel blevet nogenlunde tilfredsstillende ordnet i løbet af 2den halvdel af det 16de aarhundrede: Et faktisk livsfæste paa kronens og kirkens jord og et kontraktsmæssigt mangeaarigt eller livsvarigt fæste paa de private jorddrotters eiendomme havde efterhaanden afløst den tidligere uregelmæssighed. Dog havde det ikke kunnet ske uden gjennem en legalisering af de ekstraordinære, tidligere forbudne bygselafgifter: førstetage og tredjeaarstage, af hvilke den sidste blev bestemt fastslaaet, medens den første vedblev at være gjenstand for fri overenskomst[3]; men skjønt resultatet af denne udvikling yderligere fastsloges gjennem Kristian IV's norske lov, var misbrug og overgreb fra jorddrotternes og ombudsmændenes side ogsaa under Kristian IV og Fredrik III meget hyppige, hvilket herredagsdombøger, afsigtsbøger, forskjellige kongebreve og de til statholderen indkomne bunker af klagemaal noksom viser[4].

---

[1] Jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 30—31.

[2] Cfr. Sars's beregninger i (Norsk) Hist. tidsskr. 2 r. III, jfr. hans afhdl. i Nord. univ.s tidsskr. 1863 og Udsigt III, 320. Desuden kan henvises til O. A. Johnsen, Bohuslens Eiendomsforhold, saavelsom til min afhdl. i (Norsk) Hist. tidsskr. 4 r. III, side 187—247; den i de to sidste arbeider skildrede udvikling tør være typisk for store dele af det søndenfjeldske Norge.

[3] En nærmere begrundelse af den her fremførte korte skildring af jordleieforholdets udvikling i det 16de aarh. har jeg givet i min afhandling i Festskrift for professor Sars, side 119 ff.

[4] Se til eks. Paus II, 737—38 og 759, N. R.-R. VI, 495, 550, X, 145; Statholderskabets ekstraktsprotokol af supplikationer og resolutioner 1642—1652. Herredagsdombøger er endnu kun udkommet til og med 1610.

De høie bygselafgifter trykkede selvfølgelig kun leilændingeklassen[1]; men *hele* bondestanden tyngedes af en række andre byrder, hvoraf de værste var: det tvungne arbeide, skydsfærden og de ekstraordinære skatter, der under Kristian IV gik over til at blive aarlige. Allerede hver enkelt af disse byrder var tung nok; tilsammen og i forbindelse med de ulykker, som krig, pest og uaar medførte, trykkede de almuen til jorden og bragte den i den dybeste elendighed[2].

Det tvungne arbeide bestod for en mindre del i det hoveri, som leilændingen ydede jorddrotten, og som i Norge egentlig skulde være gjenstand for fri overenskomst[3], men ikke desto mindre stadig øgedes. Dog vedkom dette arbeide i regelen kun de bønder, der boede i en vis nærhed af slottene, kongsgaardene, sædegaardene og kronens saavelsom adelens avlsgaarde. Mere trykkende end hoveriet, der altsaa dog kun paahvilede en mindre del af bondestanden, var det dog, at kronen, som det synes, rent vilkaarlig krævede betydelige ekstraordinære arbeidsydelser, ikke alene af sine egne, men ogsaa af adelens bønder. Saadanne arbeidsydelser blev nemlig mere og mere paatrængende nødvendige for kronen. Der krævedes saaledes et næsten stadigt arbeide for at holde fæstningerne i tidsmæssig stand; der krævedes tømmerhugst og tømmerkjørsel til kronens sagbrug og bergverker, førsel af kronens varer etc. At lade dette arbeide betale for kronens regning, derom kunde der bare i ganske særlige tilfælde blive tale; men arbeidet maatte gjøres. Kristian III greb da til det middel at opfordre sine lensmænd til at underhandle med bønderne om godvillig at paatage sig arbeidets udførelse[4]. Kravet var paa hans tid endnu ikke større, end at en saadan fremgangsmaade lod sig anvende. Fredrik II saa sig trods sin ulyst til at paalægge folket nye byrder dog oftere nødt til at paabyde arbeidsydelser[5]; men naar bønderne klagede herover, stillede han dem tilfreds ved midlertidig at fritage dem for forskjellige staaende afgifter[6]. Under Kristian IV øgedes imidlertid kronens virksomhed betydelig, saavel med hensyn til bergverks- og tømmerdrift som med hensyn til arbeidet paa

---

[1] Af denne var dog en ikke liden del tillige selveiere, forsaavidt, som en leilænding foruden den gaard, han bygslede og levede af, ofte selv eiede en eller anden jordflek eller gaardpart, hvoraf han oppebar landskylden.

[2] Cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I. 28 f. og min afhandl. om befolkningsforholdene og almuens økonomiske stilling i Bohuslen 1528—1658, (Norsk) Hist. tidsskr. 4 r. III.

[3] Cfr. Kgbr. af $^{31}/_{1}$ 1633, Budstikken IV, 726, jfr. N. R.-R. IV, 374.

[4] Cfr. N. R.-R. I, 159 og 168, jfr. min afhandl. i Festskrift for professor Daae, side 240, note 1 samt N. R.-R., I, 119 og 238.

[5] Eks. N. R.-R. II, 73, 122, 148—49, Paus II, 382, N. R.-R. II, 448, 679 o. fl. st.

[6] Eks. N. R.-R. I, 374, II, 107, 125 f., jfr. ogsaa II, 274, 322, 667 og III, 275.

slottene, kongsgaardene og kronens avlsgaarde[1]. Følgen var, at der af bønderne nu maatte kræves arbeidsydelser i en meget større udstrækning end tidligere. Kristian IV nølede heller ikke med at gjøre dette og afviste skarpt bøndernes klager over disse nye byrder[2], der først mildnedes derved, at kronen efterhaanden afhændede sine sagbrug og bergverker.

Mere trykkende end nogen anden art af arbeide blev dog den fri skydsfærd (»fordringskab«). Kronens embeds- og bestillingsmænd havde ret til fordringskab tillands og tilvands for sig selv og sine tjenere saavel som for kronens varer, ligesom bønderne ogsaa var forpligtede til at skydse adelen og dens tjenere. Denne pligt, der allerede i tidsrummets første halvdel kunde være brydsom nok, men dog endnu ikke var nogen trykkende byrde og heller ikke synes at have givet anledning til mange klager, blev senere virkelig bondestandens værste plage. Aarsagerne hertil er lette at finde. Embedsverkets udvikling i forbindelse med kronens øgede virksomhed, herredagenes hyppige og regelmæssige afholdelse, stændermødernes opkomst etc. krævede en større activitet saavel af de overordnede som af de underordnede embedsmænd, af de geistlige saavel som de verdslige, hvilket nødvendigvis igjen maatte have tilfølge en mere udstrakt benyttelse af den gamle ret til skydsfærd. Hertil kom endnu adelens tilvekst i tal og dens stigende fordringer, idet den ikke nøiede sig med at kræve friskyds for sig selv og sine tjenere, men i praksis udstrakte denne ret ogsaa til førsel af varer, som tilhørte den[3]. En ny og betragtelig forøgelse af denne byrde fulgte endelig med oprettelsen af den norske milits, idet officererne fik ret til fri skydsfærd paa alle reiser, som de i sin stillings medfør maatte foretage.

Misnøiet med denne »ulidelige« og stadig voksende plage blev da ogsaa stedse mere almindelig og høirøstet blandt bønderne, særlig i det søndenfjeldske Norge, hvor trykket var aller haardest. I de bunker af supplikationer, der stadig indkom til statholderen saavelsom til herredagene, indtager besværingerne over skydsfærden ubetinget den første og største plads. »Vi ved os hverken nat eller dag fri for skydsfærd«, klager bonden, idet han bønfalder om kongens og den høie øvrigheds bistand mod de reisendes fordringsfuldhed, overgreb og voldsomhed, saavel som mod misbrugene af denne ret overhovedet. Disse klager frem-

[1] For arbeidet paa avlsgaarden sattes dog en bestemt grænse ved forordningerne af 15de mars 1633, art. 15; Paus II, 761.

[2] N. R.-R. III, 334 f., 536 f., 552, IV, 32 f., 50, 66 f., 104, 156, 285 f., 374 f., 385 f., 545, 593, 601 f., V, 66, 184, 319, 51 f. etc. etc., jfr. N. R.-R. IV, 125, 191 f., 238, 251—52 etc. samt III, 688, IV, 89 f., 119, 438 etc.

[3] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 428.

kaldte vel adskillige forordninger, der havde til hensigt at afskaffe de egentlige misbrug[1]. Paa herredagen i 1646 blev retten til fri skydsfærd endog noget indskrænket, idet adelen opgav at kræve den af andre end sine egne bønder[2], medens bisperne og lagmændene lovede at holde sig selv med skyds mod at erholde en aarlig sum dertil[3]; men isteden paalagdes der bønderne en ny skat, skydsfærdspenge[4], og allerede i 1648 fik adelen sin gamle ret til friskyds tilbage[5]. Overhovedet vedblev skydspligten gjennem hele den senere del af det her omhandlede tidsrum at trykke almuen paa en maade, som havde været ganske ukjendt i tiden nærmest efter reformationen.

Den ekstraordinære skat indskreves efter syvaarskrigen undertiden hvert andet aar, undertiden med 3—4 eller endog flere aars mellemrum[6]. Først fra omkring 1620 blev den aarlig. I aarene 1625—1632 krævedes optil 4 rdl. istedenfor som tidligere sedvanlig kun 1 rigsdaler af hver fuld gaard. Derpaa gik den vel igjen ned, men steg fra 1638 atter voldsomt, indtil den i skatteaaret 1644—1645 naaede den svære høide af 12 rdl. paa hver fuld gaard[7]. Efter stændernes indtrængende forestilling nedsattes den i 1646 til det halve[8] og senere til 4 rdl.; men selv dette oversteg langt den økonomisk udmarvede almues evner. Foruden kontributionen udskreves desuden fra tid til anden ogsaa flere mindre direkte skatter, saaledes garnisonsskatten[8], kvægtienden[9], baadsmandsskatten[10], skydsfærdspenge[11], fodernødspenge[12] og udskrivningspenge[13] etc. foruden enkelte rent lokale afgifter. Til disse direkte skatter kom desuden de uhyre byrder, der hvilede paa al sagbrugsvirksomhed og trælastudførsel, saavelsom den høie told og accise paa ind- og udførsel forøvrigt, kongetjenesten tillands og tilvands i forbin-

---

1 N. R.-R. V, 274, 562 f., VI, 459, VII, 151, 167 f., 459 f. o. s. v.
2 Se under »Herredag og adelsmøde i Kristiania 1646«.
3 Jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. 4 r. III, 232.
4 N. R.-R. VIII, 432.
5 N. R.-R. IX, 152; Bohuslen undtages i privilegiebrevet; men ogsaa her nød adelen *faktisk* fri skyds af bønderne paa sine reiser i lenet, cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. 4 r. III, 232.
6 Almindelige skattebreve udsendtes saaledes i aarene 1574 (N. R.-R. II, 103), 1576 (II, 184), 1578 (II, 284), 1582 (II, 487), 1588 (III, 20), 1594 (III, 394), 1596 (III, 444), 1600 (III, 589, jfr. 601), 1603 (IV, 26), 1606 (IV, 138), 1608 (IV, 269), 1610 (IV, 365), 1611 (IV, 428), 1613 (IV, 496), 1617 (IV, 639), 1618 (IV, 713), 1620 (V, 105) etc.
7 Cfr. N. R.-R. VIII, 320.
8 Cfr. N. R.-R. V, 602 f. (1627).
9 N. R.-R. VI, 28 og 135 (1628 og 1629).
10 Cfr. N. R.-R. VII, 20 og 116 f. (1635).
11 N. R.-R. VIII, 432 (1646).
12 N. R.-R. VIII, 437 (1646).
13 N. R.-R. VIII, 417 f. (1646).

delse med pligten til at udruste soldaterne, samt i krigstid og særlig i grænselandskaberne indkvarteringen.

Alle disse byrder, der i sidste tredjedel af det her omhandlede tidsrum læssedes paa bønderne, oversteg i virkeligheden langt deres økonomiske evne. Skatterne maatte i vid udstrækning inddrives gjennem en ofte hensynsløs udpantning, hvorunder man, efter hvad almuen i sin med tingsvidner bekræftede supplikationer forklarer, end ikke sparede gryden paa arnen eller klæderne paa kroppen, uanseet om vedkommende ikke selv eiede disse ting, men havde laant eller borget dem af andre[1]. Tiltrods for denne strenghed viste det sig dog stedse mere og mere ugjørlig at opdrive de forventede beløb, og selv en yderligere forhøielse af skatterne viste sig ofte frugtesløs, idet antallet af forarmede, hvoraf lidet eller intet kunde erholdes, vokste, eftersom skatten steg.

Den sidste del af den her omhandlede periode er derfor en haard, paa mange steder endog en ulykkelig tid for den norske bondestand. De slegtsled, der vokser op under disse trængselsaar, er da ogsaa, som rimeligt kan være, meget forskjellige fra det foregaaende aarhundredes bønder. Den blanding af had og foragt, hvormed disse havde betragtet de fremmede embedsmænd, afløses nu af frygt og respekt. Det vilde frihedssind, den sterke uafhængighedsfølelse og voldsomme modstandskraft, som er karakteristisk for hin tids almue, er nu, om ikke forsvundet, saa dog kuet og blusser kun op nu og da i »modvillighed« eller dristige klager, hvilket begge dele uvægerlig medfører straf. Bonden maatte saaledes bøie sig; der var intet andet at gjøre; thi han levede under et tryk, som reformationstidens bønder ikke kjendte: en sterk, aktiv kongemagt i forbindelse med et organiseret og myndigt embedsverk og tre høiere stænder, som ved sine privilegier og sin stilling var henvist til at stille sig paa kongedømmets side mod bondestanden, saalænge som dette overhovedet kunde ske uden deres egen ruin.

Tydeligst ser vi øvrighedens nye herredømme over almuen ved at betragte og sammenligne dens optræden under de krige, som førtes i dette tidsrum. Det er bekjendt nok, at de norske bønder under syvaarskrigen viste sig ikke alene uduelige, men endog i høi grad uvillige til at bistaa kongens embedsmænd i kampen mod den i landet indtrængende fiende; de negtede at gjøre vagthold saavelsom at tjene som soldater, vendte i flokkevis hjem uden tilladelse, hyldede Erik XIV, sluttede særlig fred med svenskerne, overgav dem sine krigsfornøden-

[1] Efter supplikationer i stath.-ark., jfr. min redegjørelse for skatterne og deres inddrivelse i Bohuslen, (Norsk) Hist. tidsskr. 4 r. III, 225 f. og 234 ff.

heder og viste sig overhovedet i enhver henseende umedgjørlige og ligefrem oprørske ligeoverfor sin lovlige øvrighed[1]. Fredrik II ved herimod ikke bedre midler end gode ord og formaninger, tilgivelse og eftergivenhed. Allerede under Kalmarkrigen er forholdet dog betydelig bedre, omend ledingsmandskaberne fremdeles viser sig lidet paalidelige[2]. Under de tunge tider i 1620-aarene bærer almuen de store byrder med taalmodighed, og kongedømmets myndighed ligeoverfor bønderne svækkes ikke i nogen maade ved den uheldige krig. Tvertimod kan han netop i denne tid foretage en reform, som betydelig maatte øge bondestandens byrder, og som det derfor vistnok vilde have været umuligt at gjennemføre under syvaarskrigen. Jeg sigter til oprettelsen af den norske milits 1628, som kongen vistnok straks igjen lod forfalde, men som gjenoprettedes i 1641. I krigsaarene 1643—1645 bragtes den allerede tidligere økonomisk svækkede almue til den yderste rand af elendighed; men til oprør og forræderi findes der, naar de i bunden svenske prestegjeld Idre og Særna undtages, tiltrods for Han. Sehesteds lamentationer[3], omtrent ikke spor, og heller ikke til ulydighed af den ondartede karakter, som vi kjender fra syvaarskrigen. Tvertimod kjæmpede allerede nu, og endnu mere i krigsaarene 1657—1658, den norske milits, der netop bestod af norske bønder, i det hele hæderlig og heldig mod rigets fiender. Heri viser sig tydeligst de for staten gavnlige følger af bondestandens disciplinering.

Men skjønt den norske bonde saaledes havde maattet bøie sig for autoriteten, bevarede han ikke destomindre stedse sin personlige frihed baade som selveier og som leilænding. Hans moralske kraft blev heller ikke kuet; det viste sig, at der var stof i ham til en god soldat. Selv den økonomiske misère var kun forbigaaende, fremkaldt af forskjellige uheldige ydre omstændigheder, saa han reiste sig forholdsvis snart, da der indtraadte lysere tider. Han vedblev derfor ogsaa gjennem hele det her omhandlede tidsrum, ligesom før og senere, at udgjøre ikke alene massen, men ogsaa kjernen af folket, og medens den danske bonde i dette tidsrum fuldstændig forsvinder fra alle stænderforsamlinger, mødte den norske stedse frem paa hyldingsrigsdagene som rigets ubetinget talrigst repræsenterede stand.

---

[1] Cfr. N. R.-R. I, 433, 511, 554—55, forskjellige meddelelser i det danske geheimearkiv (reg. 13, no. 100—104 c), jfr. Sars Afhandl. i Nord. univ. tidsskr. 1860 og Udsigt IV, 30.

[2] Cfr. N. R.-R. IV, 471, Yngv. Nielsen, Jens Bjelke, side 32, Saml. III, 219—61, Norske Saml. I, 362—84.

[3] Se f. eks. Saml. II, 577, III, 70, V, 198.

IV.

Folkets medvirkning i styrelsen under Kristian III og Fredrik II.

Lokale forhandlinger.

Høiaristokratiets forfald i middelalderens slutningsaarhundreder er ikke et eiendommeligt norsk, men et almindeligt europæisk fænomen. Dets vekst og blomstring havde skeet baade paa kongemagtens og folkets bekostning; ved dets opløsning kom baade konge og folk atter til at betyde mere end før. Folket som masse var dog i almindelighed endnu aldeles uskikket til at gribe ind i statens funktion; det magtede dette kun, forsaavidt det var organiseret i stænder. Men da Norge endnu ved middelalderens slutning ikke havde udviklet en blot nogenlunde fast og kraftig stænderorganisation, gik dets myndighed over til kongen, Danmarks rigsraad og de danske stænder. Imidlertid havde, som vi tidligere har paapeget, ogsaa den norske almue vundet meget ved aristokratiets forfald, om ikke i magt, saa dog i betydning. Almuen, der i det 13de aarhundrede stod som en hob umyndige torpere og kotkarle[1] ligeoverfor aristokratiet, der mere og mere absorberede folkets eiendom og politiske myndighed hos sig, var nu ved det samme aristokratis opløsning selv blevet ensbetydende med det norske folk. Det er lærerigt at sammenligne de opstande, som fandt sted under den første svenske unionstid, og de, som forekommer i det 15de og i begyndelsen af det 16de aarhundrede. Saavel den sammensvergelse, der førte til hirdmødet i 1323 og hertugindens fjernelse fra rigsstyret, som oprørene i 1333 og 1338, hvorved kongen blev tvunget til at oprette en regjering i Norge under sit fravær i Sverige, var alle sammenslutninger af stormændene, i hvilke almuen ingensomhelst selvstændig rolle spiller. Derimod har allerede urolighederne i 1437 helt karakteren af en bondeopstand, og Amund Sigurdssøn Bolt, der, skjønt selv adelsmand, gaar i spidsen, gjør dette ikke som aristokratiets fører, men som bondehøvding. Denne samme karakter har, som bekjendt, ogsaa de mere lokale

[1] Dette er Kongespeilets sedvanlige benævnelse paa almuen, jfr. A. Taranger, Udsigt II, 1, side 142 f.

oprør, som fandt sted saavel under kong Hans og hans søn Kristian II som under Kristian III.

Almuen var imidlertid her som i de fleste andre lande ganske uskikket til at overtage aristokratiets politiske myndighed, og denne gik derfor, som bemerket, først og fremst over til kongen, som allerede under kong Hans og Kristian II faktisk var enevældig og styrede landet gjennem danske adelsmænd. Det faldt nu naturligt for kongedømmet og dets tjenere ogsaa at ville regjere absolutistisk og sætte sig udover de love og sedvaner, som fra gammel tid af bandt kongemagten ligeoverfor folket; men da viste det sig, at den samme almue, som var saa ganske uskikket til at hævde folkets politiske magt og rigets selvstændighed, kunde udfolde en stor kraft, naar det gjaldt at bevare de friheder, som nærmest vedkom den, og hvis værdi den forstod. Denne modstand ytrer sig dels i voldshandlinger eller ligefremme lokale opstande, dels i form af selvstændige viljesytringer paa herreds- og fylkestingene. Og skjønt ogsaa dette af øvrigheden sattes i klasse med oprørske handlinger, var dog almuens stilling i riget nu saa overvegtig og dens modstandskraft endnu saa sterk, at kongedømmet, særlig i tiden nærmest efter rigsraadets endelige opløsning, oftere saa sig foranlediget til at *forhandle* med den om adskillige af de spørgsmaal, af hvis afgjørelse den havde en særlig interesse, de maatte nu gjælde administrationen, lovgivningen eller beskatningen.

Allerede under tronfølgestriden efter Fredrik I's død bliver man vidne til, hvorledes kong Kristian og hans embedsmænd paa den ene side og erkebispen og hans parti paa den anden søger ved forhandlinger med almuen at bringe denne over paa sin side. Vi hører om, at fru Lisbet Ulfstand paa Bahus taler kongens sag hos bønderne i lenet[1], der ogsaa hyldede kong Kristian, idet de i mars 1536 udstedte et særligt brev herom[2]; at kongen selv sender breve til almuen med anmodning om hylding og haandgang[3]; at Erik Gyldenstjerne paa Akershus forgjæves søger at indlede underhandlinger paa Kristian III's vegne med borgerne i Oslo, som han beskylder for at have opviglet bønderne over hele lenet[4]. I Bergen tager Tord Roed to gange ed af borgerne[5], ligesom kongens mænd ogsaa andetsteds sees at have været virksomme[6].

[1] Paludan-Müller, Grevens feide II, 266—67; Keyser, Kirkehistorie II, 796. Jfr. almuens hyldingsbrev.
[2] Det kongelige geheimearkivs reg. 13, fasc. 9, danske rigsark.
[3] DN. X 687.
[4] DN. XVI, 585.
[5] Paludan-Müller, Grevens feide II, 268, 271, jfr. Keyser, Kirkeh. II, 796.
[6] Jfr. DN. V, 1081.

Paa den anden side ved vi, at biskopen sluttede sig til almuens reisning i Trondhjem, som han vel ogsaa selv har iverksat, og at man ved breve til almuen rundt om i landet søgte at vinde den for erkebispens sag[1].

Som bekjendt kom det dog ikke til nogen samlet reisning af almuen. Opstanden i Trondhjem forblev en isoleret begivenhed; det blev ikke til noget mere end denne rent lokale revolte. Kong Kristian var seierherre, men kun over erkebispen og dem, der aabent havde taget hans parti, ikke over folket idethele, som vistnok overveiende har indtaget en afventende holdning, og som forøvrigt paa mange steder allerede havde anerkjendt Kristian III som konge paa de sedvanlige betingelser: at han skulde holde den ved Norges lov og de gamle friheder og privilegier. Det var de samme betingelser, paa hvilke de søndenfjeldske raader i sin tid havde valgt ham, og de vedblev at staa fast ogsaa efter erkebispens flugt og den katolske kirkes fald, ikke blot paa papiret, men ogsaa i virkeligheden. I overensstemmelse hermed tænktes kongen ikke at have ret til at gjennemføre noget, der krænkede folkets friheder og rettigheder, medmindre han først kunde erholde dets minde dertil. Skeede dette alligevel, saa mente almuen sig berettiget til at gjøre modstand, ligesom den havde fuld adgang til med forbigaaelse af alle andre øvrigheder at klage derover direkte til kongen personlig. Og det var da efter den raadende forestilling kongens pligt at afhjælpe klagen. Denne opfatning af forholdet mellem konge og undersaatter træder særlig skarpt frem efter hertug Fredriks hylding i Oslo 1548, da han paa sin faders og sine egne vegne tilsikrede det norske folk overhovedet at holde det ved Norges lov, en forsikring, som bønderne inden hvert len sørgede for at faa tronfølgerens særlige stadfæstelse paa[2]. Og baade under Kristian III, Fredrik II og formynderstyrelsen har denne opfatning i det store og hele ogsaa været regjeringens. Dette forhold medførte, særlig under Kristian III's regjering med dens reformerende tendens, mindre under Fredrik II's strengt konservative styre, virkelige forhandlinger med almuen, dels om spørgsmaal vedrørende lovgivningen og administrationen, dels vedrørende beskatningen.

Det falder af sig selv, at man ikke behøvede at blande almuen ind i de spørgsmaal, der angik rigets centrale forvaltning eller dets statsretslige stilling. Saadant havde den hverken nogen interesse for eller nogen forstaaelse af, ligesom den ikke besad noget middel til at gribe

[1] DN. VI, 726, XVI, 585.
[2] DN. XIII, 700.

ind paa disse omraader, splittet som den stod i en mængde bygdelag og nogle faa uanseelige byer. Det var derfor ogsaa kun rent lokalt, at den gjorde sin vilje gjældende, dels gjennem smaa opløb, dels gjennem at »klage til kongen«, og dels under de forhandlinger, som de kongelige embeds- og bestillingsmænd førte med den paa tingene. Det følger allerede heraf, at det i almindelighed ikke har været de mest betydningsfulde sager, om hvilke almuen har faaet nogen anledning til at give sin mening eller vilje tilkjende; det har i regelen været de mindre spørgsmaal, ofte af udelukkende lokal natur, hvorom dens mening eller vilje er indhentet. Dog er ogsaa den allervigtigste forordning, der overhovedet fremkom i det 16de aarhundrede, den hvormed den lutherske kirke indførtes i Norge, blevet vedtaget paa tinge af almuen. Ved St. Hanstid 1539 blev nemlig den danske kirkeordinans og dermed den nye lære og den evangelisk-lutherske statskirke vedtaget paa Oslo lagting for Oslo og Hamar stift af geistligheden og folket[1]. Kort efter maa den ogsaa være blevet vedtaget paa lagtinget i Bergen, som holdtes den 21de august s. aa.[2], maaske ikke alene for Bergens stift, men for hele det vesten- og nordenfjeldske Norge[3].

Baade i Oslo og Bergen hørte kongens udsendinger, de to danske adelsmænd, Truid Ulfstand og Klaus Bilde, paa alle de klagemaal, almuen kunde have at fremføre, og paa grundlag af disse og Norges lov udarbeidede de en retterbod eller reces, der for Oslo lagtings vedkommende blev udstedt søndag efter St. Hansdag[4] 1539. Paa Bergens lagting gik man frem paa samme maade, og en lignende reces oprettedes, kun med de forandringer, som forholdene paa Vestlandet gjorde nødvendige. Skjønt recessen saaledes paa begge steder er udarbeidet paa grundlag af almuens klager, synes den dog ikke ligesom ordinansen at være blevet forelagt denne til vedtagelse. Derimod er den bergenske redaktion blevet godkjendt og stadfæstet af høvedsmanden paa Bergenhus Tord Roed og superintendenten Geble Pedersen samt 2 borgermestre[5].

---

[1] DN. I, 1091, jfr. Huitfeldt, Folioudgaven II, 1511.

[2] N. R.-R. I, 60.

[3] Jfr. Bang, Den norske kirkes historie i reformationsaarhundredet (1536—1600), 22.

[4] Jfr. Norges gamle love IV, passim (eks. A. M. 80 qv. og 32 oct., Stockholm 27 f. og 32 qv., Kristiania U. B. 553 qv.). Et par haandskrifter har St. Hansdag (A. M. 64 qv. og Kjøbh. gl. Saml. 1155 b. f.).

[5] Storm, N. g. l. IV, 695. Recessen er trykt hos Paus, forordninger II, 292 f. i N. R.-R. I, 556—560 og i Sandvigs oversættelse af Krag og Stephanius, Kristian III's historie II, 327—331, men efter daarlige haandskrifter, og uden at der skjelnes mellem den osloske og den bergenske recension.

Om virkelige forhandlinger med almuen har der vel ikke i noget af disse tilfælde været tale. Saadanne er derimod førte i en række andre mindre betydelige, men derfor ingenlunde uvigtige sager dels mellem almuen og kongens embedsmænd, dels mellem almuen indbyrdes under embedsmændenes ledelse. Det høres heller ikke saa sjelden, at almuen har holdt ting ganske paa egen haand uden øvrighedens vidende eller samtykke og vedtaget beslutninger mod gjældende lov eller forordning[1]. Dette betragtedes naturligvis som oprør og bidrog, saavidt jeg kan se, ikke i noget tilfælde til at gavne bøndernes sag, men nok til at skade den. Imidlertid har der ogsaa paa de under embedsmændenes ledelse paa lovlig vis afholdte ting undertiden været ført virkelige forhandlinger, hvorunder almuen selv har besluttet om adskillige anliggender, som i særlig grad vedkom den. I 1539 bragtes saaledes en trætte mellem bønderne paa Follo og Oslo borgerskab angaaende hollændernes og andre fremmedes tømmerkjøb paa havnene i Follo til afgjørelse paa den maade, at bønderne sendte 12 fuldmægtige til Oslo for under ledelse af kansleren Morten Krabbe at forhandle med borgermester og raad sammesteds. Man enedes her om at oprette en gjensidig kontrakt, ifølge hvilken Oslo borgere skulde have forkjøbsret til tømmer i Follos havne. Kontrakten kundgjordes og besegledes derpaa af kongens udsendinger til den herredag, der ved samme tid holdtes der i byen, Truid Ulfstand, Klaus Bilde og Gaute Galde samt lensherren paa Akershus, Peder Hanssøn Litle[2]. Denne overenskomst vedblev at staa ved magt gjennem hele det her omhandlede tidsrum[3]. Da borgerne i Kongelv i 1556 klagede til kongen bl. a. over, at bønderne i lenet drev handel med større skibe end af gammel tid sedvanligt, paalagde kongen lensherren Tage Tott, at han straks skulde forsamle borgerne og bønderne til beleilig tid og sted for at forhandle med dem om, hvor store skibe bønderne maatte bruge, og herunder søge at ramme begge parters gavn[4]. Meningen var altsaa, at bønder og borgere under lensherrens mægling gjensidig skulde enes om en varig ordning[5].

---

1 Cfr. DN. XVI, 605 (1541), N. R.-R. I, 115 og 116, II, 107 f., 149 og 165, jfr. Sars, Udsigt III, 336 f.

2 DN. XVI, 603.

3 I henhold til den og adskillige kongelige privilegier dømtes i 1617 4 store tømmerflaader til konfiskation, se DN. XVI, side 760.

4 N. R.-R. I, 202, cfr. I, 204 og DN. II, 1073 og 1159.

5 Den 29de august 1617, altsaa under Kristian IV, oprettedes en kontrakt mellem Tønsberg borgere og bønderne paa Tjømø om disses seilads og handel paa Danmark o. a. st. efter foregaaende gjensidige forhandlinger; diplom i statholderskabets diplomsamling, Rigsarkivet.

Hyppigere er dog de forhandlinger, embedsmændene fører med almuen paa kongens vegne. I brev af 27de mars 1540, hvori Peder Hanssøn Litle giver kongen underretning om forskjellige forhold og personer i Norge og navnlig i sit eget len (Akershus), taler han gjentagne gange om forhandlinger, som han og andre har ført med bønderne i Telemarken for at faa dem til at tage imod bergmændene, som de havde fordrevet, men uden at have opnaaet noget tilfredsstillende resultat[1]. Borgerskabet i Bergen og Trondhjem sender gjentagne gange efter kongens anmodning »agtede og forstandige mænd«, forat de paa de nævnte byers vegne skal deltage i de forhandlinger, som kongen fører med vendiske stæders fuldmægtige[2]. I juli 1557 faar lensherren paa Bergenhus, Kristoffer Valkendorf, befaling om, at han »af al flid« skal underhandle med almuen over hele sit len om, at den »endnu paa nogen tid« vilde holde fred og ikke skyde dyr, da den havde begjæret, at forbudet herimod maatte ophæves. Imidlertid skal der gjøres skridt til at indskrænke fredningen til enkelte trakter, hvor de bedste dyr maatte findes[3]. Samme aar befaler kongen lensherren i Trondhjem Evert Bildt i anledning af, at undersaatterne i Fosen len har indleveret en liste over gamle og nye besværinger, som de mener er dem paalagt mod loven, at han skal undersøge sammenhængen dermed, og hvis han ikke alene anser sig dygtig dertil, skal han tage til sig »andre gode, forstandige mænd«[4]. Da borgermestere, raad og borgerskab i Bergen i begyndelsen af aaret 1562 i anledning af den store ildebrand, som netop havde gaaet over byen, havde indgivet en længere supplikation til kongen[5], og lensherren, hr. Erik Rosenkrans samtidig, men hemmelig, havde indsendt sin betænkning over forskjellige punkter deri, befalede kongen, efter først at have indhentet ogsaa kansleren, Johan Friis's betænkning derover[6], lensherren i Bergenhus og lagmændene nordenfjelds i en skrivelse af 28de mars s. aa., at de skulde forsamles i Bergen for *sammen med gode mænd af byen* at udmaale gader, stræder og almindinger og paase, at jordskylden ikke forhøiedes, samt at undersøge og dømme om, hvorvidt udlændinger burde handle med »klein og grot«, eller om byens borgere med sine privilegier kunde formene dem dette etc.[7]. I 1570 hører vi

---

[1] DN. XIII, no. 656, side 740 og 741.
[2] N. R.-R. I, 148, 158, 171, 175, 176.
[3] N. R.-R. I, 228 f.
[4] N. R.-R. I, 232.
[5] DN. XIII, 722.
[6] N. R.-R. I, 335.
[7] N. R.-R. I, 337, cfr. I, 339—41 og 343 f. Saaledes ogsaa efter branden i 1582, se N. R.-R. II, 460.

om, at borgermestere, raadmænd og borgere i Bergen har gjort en »skik og ordning« for sin handel, hvilken skik og ordning kongen stadfæster[1].

Under syvaarskrigen vægrede jemterne sig for at »lade sig bruge mod rigens fiender«, hvorfor kongen i aabent brev af 7de septbr. 1563 bød dem at være sin befalingsmand Olaf Tørrissøn hørige; men samtidig paalagde han denne at »handle« med bedste lempe med almuen, »eftersom han kan tænke, at kongl. majst. og riget magt paaligger«[2]. Overhovedet nærede kongen, og ikke med urette, mistro til nordmændenes og særlig til grænseboernes troskab. I et brev til Krist. Munk, udstedt den 26de i samme maaned, skriver han bl. a., at det er kommet ham for øre, at almuen ved grænsen lader sig forlyde med, at den vil falde fra til svenskerne af den grund, at den er blevet saa haardt besværet med skat. Kongen er indigneret herover. »Da er dig dog vitterligt,« udbryder han, »hvad for hjælp vi af dem, siden vi er kommet til regimentet, bekommet har, og at den ikke har været saa overmaade stor, at de dem derover har at beklage.« Han beder ham imidlertid at »handle med almuen« efter bedste skjøn[3]. Den 20de jan. 1564 takker kongen bønderne i Akershus len for, at de straks og godvilligen har fulgt sin lensherre mod fienden. Det er hans bøn og begjæring, at de i tilfælde af et nyt angreb vil være lige saa rede til at forsvare sit fædreland[4]. I breve til Johan Friis, Otto Krumpen og de øvrige medlemmer af raadet, udstedte fra Fredriksborg i april 1567, omtales forhandlinger med den norske almue som værende af den allerstørste vigtighed. De to nævnte herrer skal derfor straks sendes til Norge for sammen med herremænd og fogder der i landet at underhandle med bønderne, hvorimod kongen ikke anser det fornødent at sende flere danske herrer, da de norske, som kjendte almuen bedre, i dette tilfælde vilde kunne udrette mere[5]. Da Otto Krumpen undskyldte sig, blev kongen vred og gav ham haarde ord; men da raadet samtidig udtalte sig for, at der burde sendes flere danske herrer til Norge for at »handle« med bønderne og almuen, og opfordrede kongen til at opnævne dem, der skulde bruges hertil, svarede Fredrik II derpaa med en ny opfordring til raadet om straks at optegne ved navn 10—20, flere eller færre, adelsmænd, som det maatte anse for duelige, og sende listen til ham

[1] N. R.-R. II, 357.
[2] N. R.-R. I, 386.
[3] N. R.-R. I, 388.
[4] N. R.-R. I, 393.
[5] N. R.-R. I, 545 f.

med opgave over, hvormange der burde drage afsted, saa vilde han af de indstillede udvælge dem, han maatte finde skikkede[1]. Foreløbig blev der dog ikke noget af den her paatænkte sendelse; thi kort efter kom lensherren paa Bergenhus, Erik Rosenkrans, til kongen som et slags udsending fra undersaatterne i sit len[2] og gav nærmere underretning om forholdene i Norge og den norske almues ønsker, hvad der straks foranledigede sammenkaldelsen af et møde paa Fredriksborg, hvor de allernødvendigste forholdsregler toges, og derpaa herredagene i Bergen og Trondhjem 1568.

Da bønderne paa forskjellige steder i det søndenfjeldske havde tilsvoret Erik XIV troskab, blev det efter fiendens fordrivelse bestemt, at de paany skulde sverge og hylde kongen. Dette skeede i mai og juni 1567 dels paa herredsting[3], dels i Oslo, i sidste tilfælde ved fuldmægtige[4]. I begge tilfælde udstedtes hyldingsbreve.

Vi gaar nu atter nogle aar tilbage i tiden for at efterspore de forhandlinger med almuen i Norge, som blev en følge af den merkelige strid, der særlig i aarhundredets sidste halvdel førtes mellem bønderne paa den ene side og kongen og hans embedsmænd, verdslige og geistlige, især de sidste, paa den anden. Vi sigter her til den bekjendte tiendestrid. I et brev til kongen fra Peder Hanssøn Litle, dateret Akershus den 9de mars 1551, omtales gjentagne forhandlinger med almuen angaaende tienden. Med hensyn til denne bestemte nemlig kirkeordinansen, at den skulde deles i 3 dele, en til kirken, en til presten og en til kongen, medens den efter kristenretten skulde deles i 4 dele, hvoraf den fjerde var bestemt til de fattige. Denne del (»bondelodden«) havde bønderne gjennem en længere tid faaet beholde hos sig og frit kunnet anvende efter eget hoved. Nu søgte imidlertid øvrigheden, især presterne, at giøre kirkeordinansens bestemmelser gjældende, men uden held, idet bønderne tvertimod endog synes helt at have villet unddrage sig fra tiendepligten. Det hjalp end ikke, at saavel den geistlige som den verdslige øvrighed klagede til kongen, som baade i 1538[5], 1545[6] og

[1] N. R.-R. I, 546.

[2] I brev til Peder Oxe og Johan Friis af 13de mai meddeler Fredrik II, at »menigheden paa det allerhaardeste og alvorligste havde fordret og begjæret, at han sig personligen til os skulde begive«. N. R.-R. II, 553.

[3] Saaledes almuen paa Hedemarken samt paa Toten og Hadeland, Geheimeark.s reg. 13, no. 99 og 102 (danske rigsarkiv).

[4] Saaledes almuen i Ringerige (14de juni), i Valdres (14de juni), i Gudbrandsdalen (17de juni) og i Tunsberg (29de mai), Geheimeark.s reg. 13, no. 100, 101, 102, 104 b og c (danske rigsark).

[5] N. R.-R. I, 57.

[6] N. R.-R. I, 77.

1550[1] udstedte paabud til almuen om at udgive tiende. Det sidste, der var udvirket af superintendenten i Oslo, Frants Berg[2], var det strengeste og paalagde udtrykkelig lensmanden paa Akershus at paase, at tienden deltes i 3 dele i overensstemmelse med kirkeordinansen. Bønderne tog dog heller ikke noget hensyn dertil, men krævede bestemt, at firdelingen skulde beholdes under henvisning til hertug Fredriks nylig under hyldingen afgivne løfte om at ville holde dem ved Norges lov og deres gamle friheder. Forgjæves underhandlede Peder Hanssøn i begyndelsen af aaret 1551 med en stor forsamling almue paa lagtinget i Tunsberg, og da han ingen vei kom med bønderne, der stod fast sammen paa sit standpunkt, stevnede han 4 »myndige mænd« af hvert kirkesogn, saavidt hans forlening strakte sig, til at møde i Oslo paa det ting (»landretsforsamling«), som holdtes der hvert aar den 25de januar. Her raadede imidlertid de paa tinget nærværende kongelige befalingsmænd søndenfjelds til at lade sagen henstaa indtil videre og imidlertid at skrive til kongen for om muligt at udvirke hans samtykke til tiendens firdeling[3]. Peder Hanssøn fulgte dette raad og fremlagde et forslag for kongen om en ordning, hvorved firdelingen bevaredes, og som tillige sikrede, at den fjerde part blev anvendt efter sit egentlige øiemed, idet hele tienden skulde føres frem til kirken og her skiftes i 4 dele af 2 dertil udseede mænd fra hvert sogn. Rimeligvis har lensherren paa forhaand ved underhandlinger med almuen eller dens fuldmægtige sikret sig dennes tilslutning. Ved kongens svar af 4de juli s. aa. blev dette forslag ophøiet til kongelig forordning[4]. Almuen havde saaledes i denne sag seiret temmelig fuldstændig. Men endnu maatte den føre en seig kamp med geistligheden, som fremdeles forsøgte at hævde ordinansens bestemmelse om tredelingen[5]. Herunder kunde bønderne dog støtte sig til den verdslige øvrighed og især til kongen. Nye forordninger om tiendens firdeling gjentoges saaledes paa foranledning af almuens klager i kongebrev af 1553[6] og i recessen af 1578[7].

Paa Vestlandet var tiendestriden endnu langvarigere og mere indviklet og udkjæmpedes først under Fredrik II og Kristian IV. Firdelingen anerkjendtes her paa den af den energiske og dygtige biskop

---

[1] N. R.-R. I, 124, cfr. Paus II, 309.
[2] Superint. i Oslo og Hamar stift 1548—1580, † 1591.
[3] DN. XIII, 700.
[4] N. R.-R. I, 132.
[5] Jfr. N. R.-R. I, 132, 144, 146, 241, 290 f. og Paus II, 361.
[6] N. R.-R. I, 168.
[7] Paus II, 376.

mag. Jørgen Erikssøn[1] afholdte synode i Stavanger 1573[2]; dog ankede man over, at den fjerde part ikke kom de fattige tilgode, men at bønderne beholdt den for sig selv, hvorfor der foresloges en ordning, hvorefter bondelodden skulde indkræves af provsterne og bruges til understøttelse, dels af trængende skoledisciple, dels af de fattige i Stavanger hospital, hvilket kongen stadfæstede i breve til bønderne og befalingsmændene i Stavanger stift af 18de juli s. aa.[3]. Da provsterne imidlertid intet formaaede at udrette ligeoverfor de gjenstridige bønder, forordnedes allerede under 13de mai 1574, at der i hvert sogn skulde beskikkes en »god, tro mand«, som med bistand af fogderne og andre verdslige embedsmænd skulde indkræve bondelodden[4]. Under sine visitatsreiser i stiftet samme aar forhandlede endelig biskopen selv med bønderne om godvillig at udgive bondelodden, men uden held, idet han endog paa sine steder blev truet og undsagt af almuen[5]. Og da han derpaa udvirkede et nyt kongebrev[6], der endelig bragte den verdslige øvrighed til at skride ind for at tvinge bønderne[7], sendte disse sine fuldmægtige til kongen med klage herover, idet de hævdede, at »hverken de eller deres forældre nogen tid tilforn« havde udgivet denne del af tienden, men at de »efter gammel sedvane« havde beholdt den hos sig selv og uddelt den blandt de fattige i sin hjembygd. De begjærede nu, at »derved maatte holdes efter gammel sedvane og som i fremfarne kongers tid altid tilforn været har«, og at de ikke maatte besværes med »nye paalæg«[8]. Dette var at tage Fredrik II's regjering paa det ømme punkt, og forestillingen virkede ogsaa ganske rigtig didhen, at kongen opgav de tidligere ubetingede befalinger om bondeloddens ydelse og isteden paalagde statholderen at kalde superintendenten og »en part af de fornemste bønder« til sig og forhandle med dem i overvær af lagmændene og »andre forstandige mænd« og paa den maade bringe istand en ordning, der svarede til alle parters tarv[9]. I henhold hertil holdtes der i juli 1576 i Skien et møde, hvor statholderen selv og »menige adel og lagmænd« søndenfjelds samt biskopen af Stavanger, 13 af de bedste

[1] Superint. i Stavanger 1571—1604.
[2] Synodens beslutninger af 8de juli 1573 er trykt i Theol. tidsskrift II, 245—259.
[3] N. R.-R. II, 63, 65 f.
[4] N. R.-R. II, 114—115.
[5] Jfr. G. Storm, Peder Klaussøns skrifter, fortalen, side XVI.
[6] N. R.-R. II. 131—133.
[7] Jfr. Statholderen, Paul Huitfeldts aabne brev til almuen i Stavanger stift, Kildeskriftskommissionens afskrifter no. 52, Storm, Peder Kl.'s skr., fortalen XVII.
[8] N. R.-R. II, 146 f.
[9] N. R.-R. II, 147.

bønder og nogle prester fra Stavanger len var tilstede[1]. Forhandlingerne synes at have varet i 8 dage[2]. Her vedtoges udførlige bestemmelser, der skulde sikre geistligheden dens retmæssige tiende. Med hensyn til bondelodden satte bønderne dog igjennem, at de skulde beholde denne hos sig selv ligesom tidligere; men til gjengjæld gik de ind paa, at hver bonde aarlig skulde yde et spand (ɔ: 1/2 skeppe) korn af hvert »mandsverk«[3] til skolen i Stavanger, forat dennes elever skulde slippe at ernære sig ved tiggeri saaledes som hidtil[4]. Det viste sig ogsaa, at bønderne i Stavanger len i det store og hele respekterede de bestemmelser, som deres repræsentanter havde samtykket i[5]. Men i lenene paa Agdesiden (Lister, Mandal og Nedenes), hvorfra der ingen udsendinger var beskikket, negtede bønderne at rette sig efter Skiensmødets beslutninger[6]. Og saavel lensherrerne som fogderne lod dette passere, da de nødig vilde lægge sig formeget ud med almuen[7]. Efterat derpaa herredagen i Bergen 1578 paa biskopens klage havde stadfæstet Skiensrecessen og paalagt almuen at holde sig den efterrettelig[8], og efterat kongen, ligeledes efter henvendelse fra biskopen, havde befalet lensherrerne at tage sig af sagen[9], opgav vistnok bønderne i Lister og Mandal sin modstand mod at »tiende retfærdeligen« og yde degnespandet, men i Erik Munks len, Nedenes og Raabygdelaget, var man lige nær. Og da det endelig lykkedes biskopen efter en række henvendelser og efter klage til statholderen[10] at bevæge Erik Munk til at lade degnespandet opkræve, klagede bønderne til kongen over, at de besværedes med at føre hjælpen til skolen helt frem til Stavanger, »i det sted at skolebør-

---

1 G. Storm, Peder Klaussøns skrifter, fortalen XVII, 227, 228 og 237 samt Yngv. Nielsen, Biskop Jens Nilssøns visitatsbøger og reiseoptegnelser, XXXVIII og 27.

2 Saaledes siger Jens Nilssøn: »Drog jeg fra Oslo paa veien til Skiden om nogle religionshverv og erende og var der paa 8 dages tid«, Visitatsbøgerne, udg. ved Yngv. Nielsen, side 27.

3 ɔ: 9 eller 10 maanedsmatsbol eller løper, se Fritzner, II, 434.

4 Cfr. Paul Huitfeldts skrivelse af 17de juli, hvori mødets beslutninger er sammenfattede. Kildeskriftskom.s afskrifter no. 77.

5 Bang, Den norske kirkes historie i reformationsaarh. 255.

6 Cfr. Jørgen Erikssøns og Henrik Brockenhus's skrivelse til Erik Munk i Nedenes, Kildeskriftskom.s afskrifter no. 53, samt J. E.'s skrivelse til den samme af 2den decbr. 1576, ibidem.

7 Peder Klaussøns saml. skrifter, side 228 og 230.

8 Norske herredagsdombøger, udg. ved E. A. Thomle. Dombog for 1578, side 135 og 158.

9 N. R.-R. II, 290—291.

10 Cfr. biskopens skriv. til Erik Munk af 2den jan. 1579 og af 15de juni 1580, Kildeskriftskom.s afskr. no. 79 og no. 80; statholderen Ludv. Munks brev til Erik Munk af 10de oktbr. 1580, foranlediget ved biskopens klage, Kildeskriftskom.s afskr. no. 78 samt biskopens nye henv. til E. M. af 26de febr. 1581, Kildeskriftskom.s afskr. no. 81.

nene selv tilforn have hent, hvad hver godvillig vilde give«, og begjærede, at det maatte forblive derved; det vil sige, at disciplerne fremdeles skulde gaa paa tiggeri i lenet. Kongen kunde ikke indvilge heri, men henstillede til bønderne, at de af hensyn til hans tidligere udgangne aabne breve og af »kristelig betænkende« ikke skulde begjære nogen »synderlig forandring« i de udstedte forordninger. Dog lover han at lade sagen nærmere undersøge, og »dersom det befindes, at de dermed er ubillig besverget«, da at lade gjøre en forordning, »som billig og lidelig kan være«[1]. Af dette spage og uklare brev har almuen tydeligvis taget anledning til helt at tilbageholde degnespandet, og formodentlig har ogsaa den nye lensherre, Peder Hanssøn Litle, deri fundet et velkommen paaskud til at lade sagen bero. Først efter flere aars forløb og efter en instruks fra kongen, udvirket af Jørgen Erikssøn, tog lensherren sagen op, idet han kom overens med biskopen om at lade provsten Peder Klaussøn reise omkring i Nedenes for at forhandle med almuen i hvert sogn. Peder Klaussøn udførte om sommeren 1592 dette hverv med stor dygtighed og opnaaede, at bønderne vedtog at betale degnespand i forhold til sine gaardes størrelse, et løfte, som de ogsaa holdt. Til Raabygdelaget kom Peder Klaussøn ikke, og biskopen, som paa sine visitatser atter og atter bragte sagen paa bane i disse bygder, opnaaede intet[2]. Tiendestriden var dog ikke afsluttet hermed. Den var ogsaa senere gjenstand for forordninger fra regjeringens side[3], og ordnedes først under Kristian IV, der bestemt afslog en ny ansøgning fra bønderne i Raabygdelaget om, at degnespandet maatte blive hentet hos dem[4], og gjennem en række forordninger skjærpede og udvidede tiendepligten.

Skjønt almuen saaledes baade under Kristian III og Fredrik II viste sig i besiddelse af mod og vilje til at forsvare sine nedarvede rettigheder og afværge nye byrder, og skjønt det undertiden lykkedes den at hævde sit standpunkt ligeoverfor kongens embedsmænd, ja endog overfor kongen selv, laa den dog i det hele og store under i denne kamp, og sporene af dens selvstændige myndighed forsvinder med paafaldende hurtighed under Kristian IV. Grunden hertil maa især søges deri, at almuen intet centralorgan havde og heller ikke var moden nok til at frembringe og bruge et saadant. Dens spredte modstand kunde,

[1] N. R.-R. II, 553—554.
[2] Peder Klaussøns samlede skrifter, side 239.
[3] N. R.-R. III, 378—379, Peder Klaussøns saml. skr. 239, 242 og dennes »Beretning om tienden paa Agdesiden«, 223—234.
[4] Kongebrev af 8de juli 1604, N. R.-R. IV, 54.

hvormegen utæmmet kraft den end fra tid til anden anvendte derpaa, i længden ikke staa sig mod kongedømmet, som virkede samlet og metodisk, og hvem det derfor i regelen lykkedes, undertiden ved magt, men oftere ved overtalelse, list og lempe, at beseire modstanden. Almuen stod desuden i denne sin kamp mod kongemagten og dens embedsmænd allerede paa forhaand i en uheldig stilling derved, at den var henvist til at kjæmpe for bevarelsen af rettigheder, der stod i strid med, hvad man ellers i Europa, og ikke mindst i Danmark, nu ansaa for rimeligt og retfærdigt, og som, da de høiere stænder vokste frem i Norge, ogsaa stred mod disses interesser, og endelig derved, at de former, hvorunder disse rettigheder kunde udøves, var saa forældede, at det blev en praktisk umulighed at anvende dem. Dette sidste var f. eks. tilfældet med almuens oprindelige eneret til at paalægge sig selv skatter. Kongen havde efter landsloven ingensomhelst myndighed til at paalægge folket nogen ekstraordinær skat uden dets samtykke, og da almuen ingen samlet repræsentation havde, kunde nye skatter lovlig kun opkræves, efterat dens samtykke var erhvervet paa tingene[1], en udvei, som var altfor upraktisk og tungvindt til at kunne blive anvendt i nogen videre udstrækning. Da ekstraordinære skatter imidlertid blev stedse nødvendigere, var denne ordning tillige blevet en kilde til lovovertrædelser og vilkaarligheder fra kongemagtens side, og efterhaanden var beskatningsmyndigheden gledet over fra folket selv til rigsraadet[2]. I overensstemmelse med haandfæstningerne ansaaes det nu af regjeringen for fuldt ud lovligt, at kongen lod opkræve skat alene med rigsraadets samtykke; men denne opfatning er endnu i tiden omkring 1500 ikke trængt igjennem hos almuen, der tydeligvis anser sig berettiget til at negte udbetaling af ekstraordinære skatter, om den end nødig trøster sig dertil af hensyn til følgerne. Eksempler herpaa findes dog. I 1491 erklærede saaledes almuen i Akershus len, forsamlet til ting paa Aker, at den nok var villig til at gjøre udfareleding, naar den derom blev tilsagt; men den negtede at udrede nogen ekstraordinær skat uden i de af loven foreskrevne tilfælde[3]. I 1518 udgav bønderne i Solør og Østerdalen først et ekstraordinært paalæg, fordi de »ikke vilde negte sin herre kongens brev«; men da fogden kort efter vilde udskrive en ny skat, opsatte bønderne med at indvilge deri og henvendte sig til Henrik Krummedige paa Varberg med bøn om hjælp og raad[4]. I 1519 skrev

[1] Aschehoug, Statsforfatn. 165 og 312.
[2] Sml. Kristian I's haandfæstning, rigsraadets klageskrift af 1513, hvor kun dets eget samtykke til skatter nævnes (DN. IX, 476); ligesaa Fredrik I's haandfæstning.
[3] DN. V, 954.
[4] DN. V, 1024.

høvedsmanden paa Bergenhus, Jørgen Hanssøn, til Kristian II bl. a.: »Item haver jeg tinget og ladet tinge med almugen heromkring og haver somme svaret vel og somme ganske ilde som forgiftige skalke; mig haabes de skulle og fange skalkeløn. Jeg haver begyndt at regjere med nogen af dem, saa de andre begynder allerede at grue for sig; men mig haabes jeg skal vel komme tilpasse med dem, saa eders naade skal ingen skade have deraf«[1]. At det her gjælder udskrivning af skatter, kan ikke betviles. Da kongens skattebrev i 1532 blev læst paa fylkestinget i Sogndal, gik almuen ud og raadslog indbyrdes, hvorpaa den atter traadte ind paa tinget og »med samdrægtig mund og oprakt verge« svarede, at den ikke vilde udgive nogen ny skat inden St. Hansdag næste aar. Lensherren Stig Bagges formaninger og trusler formaaede ikke at forandre denne deres beslutning[2].

Der har saaledes staaet to modsatte opfatninger ligeoverfor hinanden. Almuen har ment, at den var berettiget til at negte vedtagelse af et ekstraordinært skattepaalæg, og kunde som støtte for denne mening henvise til lovbogen. Men den kan kun nødig have skredet til en saadan negtelse, da den derved udsatte sig for forfølgelse og straf fra embedsmændenes side og intet medhold kunde vente hos kongen. De anførte eksempler viser dog, at disse hensyn undertiden tilsidesattes, og at almuen paa tinge ikke alene har gjort modstand og indvendinger, men at den fra tid til anden endogsaa ligefrem har negtet at betale ekstraordinær skat. Men en modstand, der faldt saa spredt, var det ikke vanskeligt at bryde; dels ved list, dels ved gode ord og dels ved vold kunde de kongelige embedsmænd splitte bøndernes flok og sætte sin vilje igjennem.

Hvad der drev kongemagten til en saa vilkaarlig fremgangsmaade, var intet mindre end den bydende nødvendighed. Eftersom dens opgaver vokste og dens virksomhed udvidedes baade indadtil og udadtil, blev ogsaa udgifterne større og trangen til nye indtægter sterkere. De ekstraordinære paalæg blev derved uundgaaelige og kom stedse hyppigere igjen, indtil de omsider blev regelmæssige, aarlige. De kom efterhaanden til at udgjøre den væsentligste del af rigets indtægter. At have sikkerhed for, at de kom ind i overensstemmelse med skattebrevene og over det hele land, at man med andre ord havde indtægter, hvis indkomst man var tryg for, og hvis størrelse paa forhaand kunde beregnes, det blev mere og mere et uafviseligt behov. At lade disse indkomster for-

---

[1] Henr. Behrmann, Kong Christian den andens historie, Kjbh. 1815, side 88—89.
[2] DN. II, 1108.

blive afhængige af almuens bevilgning paa tingene, var derfor ikke alene stik imod kongedømmets interesse; det vilde have været høist risikabelt og maatte i længden have udsat statsmagten for undergang og riget for opløsning. Anderledes vilde sagen have stillet sig, hvis folket havde formaaet at frembringe stænder, sterke nok til at tage sagen i sin haand. Af stænderne vilde jo nemlig bevilgninger have kunnet gives for det hele land, og af stænderrepræsentanterne kunde der ventes, hvad man ingenlunde hos tingalmuen kunde gjøre regning paa, forstaaelse af en bevilgnings nødvendighed eller betimelighed. Men en saadan ordning var i Norges rige, hvor selve stænderdannelsen endnu var i sin første begyndelse, af sig selv udelukket, og derfor gled, som paapeget, skattebevilgningsmyndigheden med nødvendighed fra almuen til kongen og rigsraadet, efter det norske rigsraads fald til det danske, visselig en yderst uheldig ordning for det norske folk, men paa samme tid en uundgaaelig.

Almuen anerkjender ogsaa efterhaanden i ord og handling kongens og rigsraadets ret til at paalægge *nødvendige* skatter. I den trønderske almues brev af 7de jan. 1536 til indbyggerne i Bergen, i hvilket den beder om disses bistand til at straffe de søndenfjeldske raader, fordi de paa egen haand har valgt hertug Kristian til konge mod lov og sedvane og uden hensyn til rigets og almuens velfærd, fremhæves det som en vigtig anke mod dette valg, ikke at den valgte konge overhovedet har indladt sig paa at paalægge en ekstraordinær skat, men kun, at han »saa hasteligen vil tvinge Noriges almue med skat og tyngsel, uden al reces, privilegier, friheder og rettigheder, som pleier og bør udgives af kaaret og keist konge, før man giver enten skat eller skyld«[1]. Det maa ogsaa antages, at det er ud fra lignende præmisser, at almuen i Borgesyssel udsætter med at besvare kong Kristians krav[2], medens paa den anden side almuen i indre Sogn viste sig villig til at yde den forlangte hjælp[3]. Men baade her og andetsteds har den kongelige befalingsmand ikke udenvidere kunnet paalægge skatten; han har først maattet forhandle med almuen paa tingene for saaledes at erholde dens samtykke. At dette kong Kristians første skattepaalæg saaledes fremtræder, ikke blot formelt, men ogsaa faktisk, som en *bøn om hjælp* og medfører virkelige underhandlinger, hvis udfald, ialfald foreløbig, er afhængig af almuens holdning, har vistnok sin særlige grund deri, at Kristian III ved denne tid endnu ikke var kommet i fuld besiddelse af magten; men

[1] DN. VI, 726, side 765.
[2] DN. X, 687.
[3] DN. X, 699.

ogsaa længe efter, at folket i sin helhed har underkastet sig den nye konge, merkes en bestemt tendens hos almuen til at ville have et ord med i spørgsmaalet om, hvilke skatter den skal udgive og hvilke ikke. Denne ytrer sig ikke alene ligeoverfor de ekstraordinære skatter, men ogsaa ligeoverfor gamle staaende afgifter. Jeg har allerede omtalt, at bønderne paa mange steder af kirkeforandringen tog anledning til ligefrem at negte at betale tienden[1]. I 1547 hører vi om bønderne i Trondhjems len, at de har været hos Kristoffer Huitfeldt og begjæret at blive fritaget for landvorden, og at ialfald en del af almuen ligefrem har negtet at udgive den[2]. I 1549 sender bønderne i Marker fuldmægtige til kongen og tilkjendegiver, at de »finder sig besværede og ikke vil holde den foring«, som de hidtil har ydet, og beraaber sig i saa henseende paa de privilegier, som hertug Fredrik nylig havde bevilget og samtykt i Oslo. Hermed sigtes vistnok kun til kongens og hertugens almindelige løfte om at ville overholde Norges lov, idet bønderne har heftet sig ved dennes forbud mod at opkræve foring[3]. Kongen, der ikke godt kunde bestride almuens paastand om, at den nævnte afgift egentlig var ulovlig, men heller ikke var tilsinds at mindske kronens indtægter ved at afskaffe en afgift, som allerede havde vundet hævd[4], svarede med at gjøre bønderne opmerksom paa, at de efter Norges lov var forpligtet til at udrede udfareleding hvert tredje aar, hvilket, om det blev krævet, vilde komme til at falde dem meget tyngre end foringen. De skulde derfor blive ved denne[5]. Kongen benyttede anledningen til at paalægge bønderne at være øvrigheden behjælpelig med at faa straffet dem, »som have gjort nogen forsamling eller oprør mod kongens lensmænd og meddelte, at Peder Hanssøn havde faaet befaling til at indstevne disse »ulydige og oprørske« til lagting St. Pauls dag i Oslo, hvor dog ogsaa de, der havde noget at tiltale Peder Hanssøn for, skulde faa ret efter loven[6]. Det ligger nær at formode, at den »forsamling«, som har fundet sted blandt almuen i Marker, uafhængig af øvrigheden, netop har gjældt spørgsmaalet om foringen, som almuen i saa tilfælde har tænkt at kunne afgjøre paa egen haand, medens først øvrighedens modstand har bragt den til at henvende sig til kongen. Men ogsaa denne

---

[1] Jfr. Bang, Den n. k. hist. i ref., 98 ff.
[2] DN. XIII, 685.
[3] Landsloven III, 1[12], N. g. l. II, 33.
[4] Cfr. DN. V, 192, IX, 186, I, 696, jfr. L. Daae, Norske bygdesagn II, 131 f.
[5] Paa lignende maade og under henvisning til nærværende afgjørelse af faderen afslog Fredrik II i 1574 at indvilge i et nyt andragende fra almuen over hele Borgesyssel om fritagelse for at udgive foringen. N. R.-R. II, 137.
[6] N. R.-R. I, 116.

henvendelse synes, efter kongebrevets uddrag deraf at dømme, mere at have havt formen af en tilkjendegivelse af almuens ønsker og vilje end af en egentlig bøn. Klager over foring forekommer forøvrigt ogsaa fra andre steder ved denne tid, saaledes i 1586 fra bønderne i de nordre skibreder i Viken[1], hvor denne afgift ligeledes havde en længere tids hævd, og spørgsmaalet blev i dette tilfælde efter kongens ønske afgjort af retten, hvis dom gik bønderne imod, idet den fandt, at »hesteleie«, som afgiften her delvis kaldtes, var udgivet af gammel tid, medens bønderne havde procederet paa, at den var dem »nyt paalagt«[2].

Disse spredte eksempler, som let kunde forfleres, viser, at almuen paa reformationstiden har gjort modstand endog mod gamle hævdvundne afgifter, omend denne modstand i det store og hele har været forgjæves[3]. Paa forhaand bliver det da rimeligt, at den har vist sig uvillig ligeoverfor de ekstraordinære skatter. Dette fremgaar ogsaa tydelig nok af Kristian III's skattebrev 1543, hvori det paalægges indbyggerne i Norge at »lade sig finde villige og hørsommelige og anse, at kongen hertil har forskaanet og overseet med dem ydermere end med dem i Danmark«[4]. Og i et brev til Peder Hanssøn af 1544, i hvilket kongen paalægger denne at ramme kongens bedste ved udskrivningen af skatterne, tilføier han: »dog at det skeer med lempe for oprørs skyld«[5]. Saadan tale forudsætter, at kongen har ventet eller været forberedt paa at møde, ikke bare uvilje eller vrangvillighed, men endog ligefrem modstand. De nævnte breve skriver sig imidlertid begge fra begyndelsen af Kristian III's regjering, da forholdene i Norge endnu var urolige. I kongens senere skattebreve er disse formaninger udeladte, og al virkelig modstand mod rigsraadets og kongens skattepaalæg synes at være døet hen. Derimod er der flere eksempler paa, at bygder, der finder sig for sterkt besværede af disse paalæg, sender fuldmægtige til kongen og andrager om, at han af sin naade vil eftergive enten den hele skat eller ialfald en del deraf[6]. Heri ligger fra almuens side en ligefrem opgivelse af dens egen skattebevilgningsret og en anerkjendelse af, at den uden kongens fritagelse er forpligtet til at udrede den paabudte skat. Oppositionen mod regjeringsmagtens *ret* til at paalægge

[1] N. R.-R. I, 196—197.
[2] N. R.-R. I, 248. Om foringen i Jemteland se Danske magazin VI, 231, i Trondhjems stift N. R.-R. II, 135. Om St. Olufs told se N. R.-R. II, 323 f.
[3] Dog ikke altid, se N. R.-R. II, 82 f., 136, 323, 224 f.
[4] N. R.-R. I, 68 f.
[5] N. R.-R. I, 72 f.
[6] N. R.-R. I, 71 f., I, 116, I, 173, cfr. Nyt hist. tidsskr. I, 428.

skatter synes overhovedet at være hendøet allerede ved midten af 1500'erne[1].

Ubegrænset kan den beskatningsmyndighed, som kongen og Danmarks riges raad saaledes er kommet i ubestridt besiddelse af, dog ikke siges at have været. Hvad almuen efterhaanden har anerkjendt, er nemlig kun statsmagternes ret til at paalægge *nødvendige* skatter; thi videre har kongens og rigsraadets krav i teorien ikke strakt sig. Dette fremgaar allerede af Kristian III's skattebreve, i hvilke det netop søges gjort indlysende for bønderne, at de givne paalæg ikke er vilkaarlige, men nødvendige og fremkaldte udelukkende af hensynet til rigets tarv. Derfor henvises til, at indbyggerne i Danmark maa bære ligesaa tunge eller endnu tyngre byrder[2], at det gjælder at afværge fædrelandets og indbyggernes egen fare og skade[3], at konge og raad »endrægtelig« har overveiet rigets store gjæld, som i krigstiden er blevet det paaført, og fundet, at den bør betales, men at dette ikke kan gjøres uden undersaatternes hjælp og bistand, hvorfor rigsraadet har bevilget en almindelig »landehjælp«[4], at den »store og farlige tid« og de urolige forhold i nabolandene gjør det nødvendigt at ruste sig mod en muligens hastig paakommende ufred[5] etc. Det er tydeligt nok, at denne stadig tilbagekommende begrundelse af paalæggets nødvendighed er fremkaldt netop ved almuens bekjendte uvilje mod alle ekstraordinære skattepaalæg, og den indeholder i virkeligheden en indrømmelse til almuen, idet den betoner forholdene, den tvingende nødvendighed som skattens egentlige aarsag, ikke kongens eller rigsraadets vilje, og dermed indirekte medgiver en begrænsning som den nævnte af statsmagternes beskatningsmyndighed. At disse virkelig ogsaa har følt tilstedeværelsen af en saadan begrænsning, kommer sterkt frem under Kristian III. Den rigsraadsbevilgede »landehjælp« har endnu bevaret sin ekstraordinære karakter og udskrives saaledes ikke aarlig, men kun ved særlige anledninger, om end allerede nu noksaa hyppig[6]. Kongen har dog anseet den for utilstrækkelig og har foruden den ønsket nye skatter, der kunde sikre kongedømmet en fast, aarlig. indtægt. Til uden videre at paalægge saadanne har han imidlertid, selv med Danmarks riges

---

[1] Et enkelt eksempel paa, at opkrævningen af ekstraordinær skat af almuen er blevet anseet for ulovlig, haves dog endnu fra Fredrik II's tid. N. R.-R. I, 308.

[2] N. R.-R. I, 68 f.

[3] N. R.-R. I, 69 f.

[4] N. R.-R. I, 78.

[5] N. R.-R. I, 165.

[6] Cfr. min afhandl. i Festskrift for professor Daae, side 236, note 1.

raads bevilgning, ikke anseet sig berettiget, ligesom han heller ikke har kunnet vente, at almuen godvillig skulde ville finde sig i en vilkaarlighed af denne art. Derfor søger kongen ad omveie og ved lovens hjælp at opnaa, hvad han ikke paa anden maade har fundet at kunne sætte igjennem: en fast aarlig skat. Dette har muligens allerede fra første stund af været hensigten med fornyelsen af lovens paabud om udredning af ledingsskibe[1]. Med brevene herom fulgte fortegnelser over de byer og distrikter, som skulde udrede skibene, samt opgaver over disses størrelse og bemanding. Ialt krævedes 27 skibe med 1690 mand. I brevene til hovedlensmændene hed det bl. a., at disse skulde tage til sig lagmændene og nogle af de fornemste i lenene og sammen med dem gjøre en skik med hensyn til skibenes drægtighed, bygning og udrustning, dog saaledes at kongen og rigets indbyggere kunde være tjent dermed. De mindre lensmænd skal være hovedlensmændene behjælpelige med at underhandle med almuen, hver i sit len, om skibenes udrustning. At det er meningen, at lensmændene personlig skal indfinde sig paa tingene, sees deraf, at Kristoffer Valkendorf faar særlig tilladelse til at sende Thrond Ivarssøn i sit sted til de længst fra slottet liggende len, hvorhen han selv ikke kunde komme[2]. Dette viser, at kongen har lagt stor vegt paa, hvorledes disse forhandlinger med almuen blev førte, og at denne virkelig tænkes at skulle have en stemme med i spørgsmaalet om skibenes drægtighed og udrustning, hvilket forøvrigt ogsaa synes at fremgaa deraf, at kongen ogsaa paalægger lensmændene at indsende almuens svar. Selve paabudet tænkes almuen derimod ikke at kunne vægre sig for at efterkomme, da det jo havde sin hjemmel i Norges lov. Tilknytningen til Norges lov og gammel hævd betones ogsaa ved en befaling til lensmændene om at undersøge, hvorledes de skibe, som almuen i ældre tider har holdt, og deres redskab, seil, anker, taug etc. er bortkommet, samt hvem der er skyld deri, og gjøre indberetning til kongen derom[3]. Almuen har da heller ikke fundet at kunne undslaa sig ligeoverfor lovens klare ord, men fandt dog mange steder paabudet haardt. Saaledes bad undersaatterne i Akershus len straks om at blive forskaanede og tilbød sig at give en vis aarlig afgift i stedet, eftersom de derom kunde blive enige med kongens fuldmægtige. Kongen gjorde ingen vanskeligheder, men bemyndigede uden

[1] N. R.-R. I, 209 f.
[2] N. R.-R. I, 213.
[3] N. R.-R. I, 215. Den norske sjøleding nævnes sidste gang 1429, da en opbudt ledingsflaade blev slaaet af hanseatiske sjørøvere; den havde imidlertid da allerede længe været i forfald.

ophævelser lensherren Kristian Munk at forhandle med almuen om, »hvormeget hver mand i lenet aarlig skal give kongen for at forskaanes for skibenes udredning«. Samtidig fik lensherren fuldmagt til at underhandle med bønderne paa Oplandene om, hvad de vilde give istedenfor udfareledingen, som de efter loven var pligtige til at udgive i krigstilfælde[1]. Resultatet af disse underhandlinger blev, at af almuen i Akershus len hver mand lovede at udgive 1/2 dlr. aarlig eller dens værd istedenfor at stille skibe, undtagen paa Oplandene, hvor hveranden mand udlovede lige meget for udfareleding, dog saaledes at visøre og gjesteri her skulde afkvittes i beløbet. De breve, hvormed almuen forpligtede sig til disse ydelser, siges at være udgivne »velvilligen«, ligesom kongen udtrykkelig udtaler, at det alt skal »blive ved den besked, som bønderne haver selv indgaaet«[2]. Skatten skal saaledes betragtes som en af almuen frivillig og en gang for alle bevilget aarlig afgift.

Et lignende udfald fik sagen ogsaa i de øvrige landsdele. Da saaledes nogle af lenene i Trondhjems stift havde besværet sig over skibsudrustningen og tilbudt at give en sum penge isteden, befaler Kristian III lensherren i Trondhjem Evert Bildt at underhandle med bønderne i stiftet om at yde en aarlig afgift mod at slippe skibsudrustningen[3]. Saasnart dette hverv var udført, fik lensherren ordre til straks at begive sig til kongen, medhavende dennes fuldmagt og bøndernes forpligtelsesbreve, »for at herpaa kan gjøres en bestandig skik«[4]. Paa flere steder i landet synes dog almuen at have omfattet sjøledingens fornyelse med interesse og har virkelig paataget sig at stille og udruste de forlangte skibe. Dette var saaledes tilfældet med indbyggerne i Bergenhus len[5], i enkelte af de mindre len under Akershus[6] og med Trondhjems by[7]. Men allerede i det omtalte brev til Kristian Munk befalede kongen denne, at han »med allerbedste lempe og beskedelig« skulde forhandle med almuen over alle len under Akershus, der var gaaet ind paa at stille skibe, om at overlade kongen disse med alt forraad og tilbehør. Ligeledes skulde han forhandle med byerne Oslo, Tunsberg og Sarpsborg om at unde kongen deres skibe[8]. Samme hverv fik ogsaa lensmændene i Bergenhus og Trondhjem[9]. Ogsaa i disse tilfælde forhandles

[1] N. R.-R. I, 223.
[2] N. R.-R. I, 235, cfr. I, 228 f.
[3] N. R.-R. I, 232.
[4] N. R.-R. I, 233.
[5] N. R.-R. I, 228.
[6] N. R.-R. I, 235.
[7] N. R.-R. I, 236.
[8] N. R.-R. I, 235.
[9] N. R.-R. I, 236.

der saaledes om en bevilgning fra almuens side, og det igjen om en bevilgning en gang for alle. Der er ikke tale om et *laan*, men om en ligefrem *gave* til kongen; der nævnes end ikke et ord om, at undersaatterne, naar gaven først var bevilget, skulde være berettiget til at kræve skibene igjen.

Skjønt det saaledes er ganske tydeligt, at det netop har været kongens ønske at komme i besiddelse af de nybyggede norske skibe for at kunne bruge dem som sin personlige eiendom i fred og krig, søgte han dog at give det udseende af, at det var skeet af omsorg for folket og efter dettes ønske. Den 4de mars 1558 underrettedes saaledes hovedlensmændene i Norge om, at kongen, »da almuen finder sig besværet ved skibe at udgjøre og altid at holde færdige med tilbehør, har befalet lensmændene at underhandle med undersaatterne, som det kan være riget nyttigt og disse taaleligt«[1]. Og den 25de juni s. aa. meddelte kongen befalingsmændene paa Bergenhus og Akershus samt borgerne i Oslo, Tunsberg, Stavanger, Bergen o. a. st., at han paa grund af deres klager over byrden ved altid at skulle holde og udruste orlogsskibe, vil annamme disse til sig. Til gjengjæld vilde han lade et af sine egne skibe ligge ved Akershus og et ved Bergenhus[2], et løfte, som dog ikke blev overholdt.

En skarpere belysning faar Kristian III's fremgangsmaade i denne sag ved at sammenlignes med hans løfter i de breve, i hvilke han først bebudede sjøledingens fornyelse. Da hed det, at skibene skulde mønstres hvert aar, og at de i krigstid skulde bruges i rigets tjeneste; i fredstid skulde undersaatterne selv raade for dem, passe paa, at de ikke fordærvedes og bruge dem til sin egen nytte o. s. v.[3]

Disse løfter kan neppe have været alvorlig ment fra kongens side, og til nogen fornyelse af sjøledingen kom det, som vi har seet, ikke nogensteds, ikke engang der, hvor befolkningen erklærede sig villig til at bygge og udruste skibe og virkelig satte dette i verk. For alvor kan Kristian III vel heller ikke have ønsket, at Norge skulde besidde en flaade paa 27 skibe og 1690 mand, der ovenikjøbet skulde være almuens egen eiendom og under dens opsyn. Han har uden tvil anseet en saadan flaade i Norge for unødvendig, ja, maaske endog for farlig. Han maa desuden, allerede før han udstedte sin forordning, have forudseet, hvor vanskeligt, ja umuligt det maatte falde, især for bondealmuen, at lade bygge, udruste og vedligeholde et saa vidt stort antal orlogsskibe

---

[1] N. R.-R. I, 239.
[2] N. R.-R. I, 246, jfr. I, 448 f.
[3] N. R.-R. I, 210.

i den stand, som tiden nu krævede dem, og at den derfor vilde tilbyde penge eller andre afgifter isteden. Og den redebonhed, hvormed han umiddelbart efter gaar ind paa alle saadanne tilbud, de kunster, hvormed han ved at sætte sig i besiddelse af de fartøier, som virkelig bliver udredede, tildels endnu før de er fuldt udrustede[1], — alt taler for, at det hele har været en manøver fra majestætens side, vistnok især beregnet paa at skaffe kronen en ny, fast skat. Og denne manøver er, som det vil sees, i ikke ringe grad lykkedes.

Kongens fremgangsmaade er imidlertid i formen fuldt ud lovlig: Han *paabyder* kun udredningen af ledingsskibe, hvortil han efter loven er berettiget. Naar han derpaa modtager pengeafgifter isteden eller endog tilegner sig eiendomsretten til de udrustede skibe, saa sker dette i begge tilfælde først efter forudgaaende *bevilgninger* fra undersaatternes side. Kongen betoner atter og atter nødvendigheden af forhandlinger med almuen, ligesom det overhovedet synes at være ham meget magtpaaliggende, at intet sker uden med dens gode vilje. Alt dette peger i samme retning, nemlig at den beskatningsmyndighed, som kongen og rigsraadet kunde udøve, i virkeligheden endnu har været noksaa begrænset. Kongen har ikke kunnet anse sig berettiget til at forhøie de gamle staaende afgifter eller til at paalægge nye uden almuens samtykke. Herom haves forøvrigt ogsaa andre vidnesbyrd. Da Kristian III saaledes ønskede at faa det gamle gjesteri omsat til en pengeafgift, negtede undersaatterne i Akershus len at gaa ind herpaa. Kongen bestred ikke deres ret hertil, men paalagde i brev af 8de februar 1558 sin befalingsmand Jesper Friis, at han med lempe skulde forhandle med almuen og bevæge *nogle* til at give penge; men de, som fremdeles modsatte sig dette, skulde han lade gjeste ligesom før sedvanligt[2]. Og den 10de august samme aar skriver kongen til samme lensherre i anledning af dennes fordring paa, at almuen skulde bringe kronens part af tienden til Akershus, at »*han ikke kan paalægge undersaatterne nogen ny tynge eller besværing*«. De, som allerede har samtykket i at føre kongetienden til slottet, skulde gjøre det »velvilligen og ikke anderledes«[3]. Ligeledes heder det i kongens artikler til lensmændene i Norge fra 1556, at bønderne ikke skulde tvinges til at føre landgilden anderledes end af gammel tid; men befalings-

---

[1] N. R.-R. I, 235. I brev til Krist. Munk af 15de juni 1558 heder det blandt andet, at han skal lade bønderne »færdiggjøre skibene saameget, som de godvillig gjøre vilde«. Senere skal lensmanden faa nærmere besked om, hvad han skal gjøre med dem. N. R.-R. I, 245.

[2] N. R.-R. I, 159.

[3] N. R.-R. I, 118.

mændene skal hver i sit len »handle med bønderne, at de velvilligen gjør det«[1].

Disse kongebreve er af overordentlig stor interesse, idet de viser, ikke alene, at almuen har gjort modstand mod nye paalæg eller endog blot nye former for gamle, men tillige, at kongen udtrykkelig anerkjender dens ret til saadan modstand. Paa den anden side viser de ogsaa, hvor magtesløs almuen alligevel stod ligeoverfor kongedømmet. I intet af de nævnte tilfælde opgiver nemlig kongen sagen, men lader sine embedsmænd underhandle med bønderne enkeltvis. Paa den maade kunde sagtens mange vindes for det nye, hvorved almuen snart vilde kunne splittes og beseires. Hvad A. har gjort frivillig, bliver om ikke lang tid betragtet som en pligt for B. Hvad der for samtlige var en anerkjendt ret, bliver for den enkelte en forbrydelse. Did hen sees spørgsmaalet om tiendens fremførsel at være naaet allerede i Kristian III's egen tid. Den 10de juni 1557 befaler han saaledes bønder og almue i Viken under trusel om straf, som ved bør, at føre kronens part af tienden til det sted, som lensmanden paa Akershus eller hans fuldmægtige tilsiger, »eftersom andre undersaatter gjøre der i riget«[2].

Kristian III's ikke altid tiltalende, men i regelen kloge og maalbevidste politik havde idethele forsvaget almuens modstandskraft og derved styrket kongedømmets og dets embedsmænds indflydelse. Derefter fulgte Fredrik II's lidet maalbevidste, men meget konservative regjering, der nøie holdt sig i de af forgjængeren optrukne spor. Kongedømmets forøgede autoritet i forbindelse med regjeringens konservatisme, ogsaa naar det gjaldt at opretholde undersaatternes gamle friheder, medførte af sig selv, at forhandlinger med almuen overhovedet nu blev sjeldnere end tidligere. Saadanne førtes dog, som vi har seet, angaaende tienden og, som vi snart skal paavise, ved et par leiligheder ogsaa om bevilgning af skat. Det fulgte af landets økonomiske fremgang og regjeringens stigende myndighed, at dens evne til at øge de ekstraordinære skatter vokste. Det er ogsaa indlysende, at under vanskelige forhold, særlig i krigstid, naar nødvendigheden af større indtægter blev til det yderste paatrængende og klar for enhver, kunde de ekstraordinære skatter baade forhøies og hyppigere gjentages, hvilket da ogsaa i rigt maal skeede under syvaarskrigen. Skatterne blev overhovedet i denne tid saa hyppige og store, at man kunde fristes til at tro, at der ikke længer fandtes nogen grænse for kongens og rigsraadets beskatningsmyndighed ligeoverfor det norske folk. Det viser sig dog, at en saadan

[1] N. R.-R. I, 197, jfr. III, 384.
[2] N. R.-R. I, 224.

virkelig fremdeles eksisterede, og der er tegn, der tyder paa, at regjeringen havde en vis følelse af at være kommet denne grænse temmelig nær. Den søger derfor uvilkaarlig en ny støtte for sine krav ved at henvise til den danske adels eller de danske stænders raadslagning og bevilgning for egen regning[1]. Skattebrevene faar idethele en noget anden tone end den sedvanlige. Den almindelige formel: »Thi bede vi eder alle og hver særdeles byde, at I paa denne tid eder ikke ville besvære«, eller endog: »hver særdeles strengeligen byde«[2], ombyttes med den ulige høfligere og mere bedende: »Thi bede vi eder alle og hver særdeles naadigst begjære, at I lader findes godvillige og ubesværet«[3]. Til virkelige forhandlinger med undersaatterne om bevilgning kom det dog først i tiden umiddelbart efter syvaarskrigens ophør[4]. Da regjeringen nemlig trods freden høilig trængte nye, ekstraordinære indtægter, vovede man ikke uden videre at paalægge det under krigen udarmede og meget misfornøiede folk nogen ny skat eller afgift, men besluttede at bede undersaatterne om en frivillig ydelse. I de kongebreve, som i den anledning udgik til »bønder og menige almue« søndenfjelds, begrundedes nødvendigheden af at skaffe nye midler dermed, at disse trængtes til underhold af nogle tyske knegte, som kongen for at spare undersaatterne for den slags tjeneste vilde holde paa Akershus, samt til afklarering af det fremmede krigsfolk, der var anvendt under krigen. Han bad dem derfor, at de, sit fædrenerige tilbedste, paa en 6 aars tid vilde yde ham en hjælp, som de med lensherren paa Akershus Kristen Munk maatte komme nærmere overens om. »Og hvis I udi saa maade paa vore vegne bevilger og samtykker, det ville vi af eder som vore tro undersaatter for en godvillig hjælp annamme og bekjende og ikke for nogen pligt eller sedvane, og skulle I siden dermed udi fremtiden ikke ydermere besværes«[5]. Resultatet af de bebudede forhandlinger med undersaatterne i det søndenfjeldske blev, at der bevilgedes en særlig afgift af al udførsel i 5 aar. Under henvisning hertil henvendte kongen sig derpaa i mars og april 1572 til undersaatterne »nordenfjelds«[6], hvorunder efter tidens sprogbrug ogsaa det vestenfjeldske medregnedes, med anmodning om at bevilge en lignende godvillig hjælp. Forhandlingerne førte her

---

[1] N. R.-R. I, 624 f., 630, 659.
[2] N. R.-R. I, 299 f., 624—26.
[3] N. R.-R. I, 631.
[4] Dog hører vi allerede i 1564, at borgermester, raad og menige borgere i Bergen har bevilget kongen en summa penge og sendt sine fuldmægtige til Kjøbenhavn med besked derom. N. R.-R. I, 402—403.
[5] N. R.-R. I, 675, jfr. Nyt hist. tidsskr. I, 430 og 452.
[6] N. R.-R. II, 9 f.

til, at man gik ind paa at give den tyvende penge af alle de kjøbmandsvarer, som førtes til Bergen, samt den tiende penge af alt tømmer, som udskibedes. Vincents Jul paa Bergenhus fik derpaa ordre til at forestaa opkrævningen og svare for regnskaberne og fik til at føre disse en særlig svoren skriver[1].

Medens anmodningen til undersaatterne søndenfjelds, som nævnt, var stilet til »bønder og menige almue«, gjælder de senere udstedte henvendelser til undersaatterne i de øvrige dele af riget, ikke almuen, men *standerne*, der opregnes saaledes: riddersmændsmænd, provster, prester, borgere, odelsbønder og andre vore og kronens bønder og tjenere[2]. Dette er visselig ikke tilfældigt. Allerede den af undersaatterne søndenfjelds bevilgede ydelse, en afgift af al udførsel, var jo nemlig af den art, at den ikke kunde være blevet bevilget uden de besiddende klassers, særlig borgernes tilslutning. Siden alligevel netop denne form for en frivillig ydelse blev valgt af undersaatterne i det søndenfjeldske, ligger det nær at formode, at den egentlige bondealmue har stillet sig uvillig til anmodningen, og at forhandlingerne med den ikke har ført til noget for regjeringen tilfredsstillende resultat, medens de besiddende klasser har stillet sig mere imødekommende[3]. Disse erfaringer har da ogsaa igjen foranlediget, at henvendelsen til undersaatterne i de øvrige dele af riget har faaet en anden adresse.

Af hvad der i det foregaaende er anført og udviklet, tør det fremgaa, at almuen endnu i begyndelsen af det her omhandlede tidsrum ikke *helt* havde tabt sin gamle selvbeskatningsret, selv om den bevilgende myndighed nu i almindelighed udøvedes af rigsraadet; men det viser sig ogsaa, at almuen var ganske uskikket til at udøve og bevare en saadan

[1] N. R.-R. II, 15—16.

[2] Norske tegnelser 8, Afskr. IV, 570, samt Norske registre 4, Afskr. III, 4. — Meddelelserne af disse kongebreve i Norske rigsregistranter (II, 10) er ufuldstændige.

[3] Disse klassers stemmer maa, naar det gjaldt en afgift af den art som den nævnte, selvfølgelig have været afgjørende. Men forsaavidt leilændingerne og de smaa jordeiere havde noget at sælge til byerne eller til fremmede kjøbmænd, har afgiften ogsaa kommet til at paahvile disse. Deraf forklares det, at der den 18de novbr. 1574 udskreves en skat af alle haandverksfolk, tjenestedrenge og sagdrenge i Akershus len med den begrundelse, at disse ikke udgav noget af den hjælp, som »vore undersaatter os haver bevilget at udgive«. N. R.-R. I, 143. — At der er reist *modstand* mod bevilgningen, er sikkert. Ved kongebrev af 10de oktober 1572 afsattes saaledes Norges kansler, Johan Venstermand, fra sit embede og fra sin forlening (Maria kirkes provsti), fordi kongen havde erfaret, at han havde »beflittet sig paa at hindre, at kongen fik den hjælp, som undersaatterne i riget havde bevilget«, samt at han havde været med paa at affærdige »ambosatter« (udsendinger med klageskrivelser) til kongen, »endog du intet har der udi riget af jordegods, som dig arveligen tilkommer«. N. R.-R. II, 47.

ret, og selv dens rester maatte utvilsomt være gaaet helt tabt for folket, hvis de ikke havde fundet arvtagere i de nu fremvoksende stænder, adel, geistlighed, borgere. og formuende odelsbønder. Antydninger til en saadan overgang findes, som vi har seet, allerede under Fredrik II og var en naturlig følge af den nu stedfindende sociale udvikling, hvorved samfundets tyngdepunkt atter forlagdes opover.

Fredrik II's hylding 1548.

Endnu ved den nordiske unions indgaaelse var Norge i modsætning til sine nabolande, Danmark og Sverige, et arverige; men med den nøiere tilknytning til Danmark ændredes snart dette forhold. Saaledes blev baade Kristoffer af Bayern og Kristian I faktisk *valgt* til Norges konge af rigsraadet[1]. Og ved overenskomsten i Bergen af 29de august 1450 kan det norske kongedømmes valgkarakter vel endog siges at være blevet slaaet fast[2], omend forestillingen om kongens arveret til landet ikke hermed var udslukket af folkets bevidsthed[3]. Dog er det sandsynligt, at denne forestilling allerede i denne periode er blevet sterkt svækket, idet tronen fra nu af stedse besattes ved valg, og disse valg som bekjendt undertiden endog fremkaldte partistridigheder. Ikke destomindre søgte den nye kongeslegt, oldenborgerne, at opretholde forestillingen om dens arvelighed og at tage den til indtægt for sig. Allerede kong Hans førte som prins titelen »ret arving til Norge«, et eksempel, som ogsaa fulgtes af hans søn og efterfølger Kristian II. Fredrik I gjorde som hertug af Slesvig og Holsten paastand paa arveret til Norge og sendte som konge sin ældste søn, Kristian (III), hid til landet, forat han skulde blive hyldet som tronfølger i kraft af arveretten, et forsøg, som dog strandede, vel især paa erkebispens modstand[4]. Senere drev den fordring, som Kristian II's børn med støtte af keiser Karl V gjorde paa arveret baade til Danmark og Norge, Kristian III til at støtte sin ret til kongedømmet i begge riger paa det danske rigs-

---

[1] DN. III, 771, jfr. V, 711 og Aschehoug, Statsforf. 195. Karl Knutssen modtog, skjønt kronet, aldrig noget lovmæssigt valg til den norske krone, se herom L. Daae, Christiern I's norske hist. 1448—58, side 42 f.

[2] DN. VIII, 345. Det heder i denne overenskomst bl. a., at »ved kongevalg skal hvert riges raad have sit frie kaar« og »ikke skilles, før de bliver enige om en herre og konge over begge riger«.

[3] Herom vidner den af rigsraadet under 3die juli 1449 udstedte kundgjørelse til almuen om, at Kristian I efter Norges lov var nærmeste arving til riget. DN. III, 806, en paastand, som forøvrigt var ganske urigtig. Jfr. ogsaa DN. III, 806.

[4] Jfr. R. Keyser, Den norske kirkes historie under katolicismen II, 697. Aschehoug, Statsf. 197 f.

raads valg. Men mindet og forestillingen om sin æts formentlige arveret til Norge opgav han ikke; tvertimod søgte han at bevare dem ved at lade sine brødre antage titelen »arving til Norge«, som han selv havde aflagt[1]. Heller ikke har det været hans mening at afskaffe den norske hyldingsrigsdag. Vistnok nøiede han sig til en begyndelse med de hyldingsbreve, som hans lensmænd tog af almuen i de forskjellige dele af landet[2], og som adelsmænd og geistlige efterhaanden skikkede ned til ham, men erklærede dog samtidig, at han agtede selv at komme til landet for at modtage folkets hylding efter dets gamle sedvane[3]. Der gik imidlertid mange aar hen, uden at kongen tog noget skridt i retning af at opfylde dette løfte, maaske af den grund, at forholdene i de første vanskelige aar af hans regjering krævede hans stadige nærværelse i Danmark, men maaske ogsaa fordi han, saalænge striden med Kristian II's børn endnu ikke var kommet til nogen afgjørelse, ikke har anseet en formelig hylding i Norge forenlig med sin slegts traditionelle anskuelse om den norske krones arvelighed. Men da han havde opnaaet forlig med keiseren, og efterat Kristian II i 1546 havde givet afkald for sig og sin æt paa al sin ret baade til Danmarks og Norges kroner til fordel for Kristian III og hans æt, bestemte han sig straks til at drage til Norge for der at modtage ed og hylding af rigets stænder[4], og lod i slutningen af september 1547 breve herom udgaa til lensmændene og undersaatter i Norge[5]. Maaske har det ogsaa været hans hensigt, at hans søn, den unge hertug Fredrik, skulde følge med for ved samme leilighed at blive hyldet som tronfølger[6]. Imidlertid indtraf der fra Norge sørgelige efterretninger. I Oslo, hvor hyldingen skulde foregaa, og over hele landet søndenfjelds rasede der en uhyggelig pest, der bortrev en mængde mennesker. Af denne og andre grunde erklærede lensmanden paa Akershus, Peder Hanssøn Litle, det for liggende udenfor mulighedens grænse at indkræve den gjengjerd in natura, som kongen havde paalagt i anledning af hyldingen[7]. Han tilraadede derfor at tage sølv i steden, forsaavidt det lod sig tilveiebringe hos

[1] Se min afhandling i Festskrift for professor Daae, 227 f.
[2] DN. II, 1120, det kongl. geh.-ark.s reg. no. 55 a (Norge), fasc. 9, no. 85, 86, 82, 83 i Paludan-Müllers aktstykker II, 77—79 og 84—86.
[3] Paludan-Müller, Aktstykker til Grevens feide II, 58 f.
[4] Den omstændighed, at hyldingen først foregik efter Kristian II's afkald, blev under Kristian III's sønnesønssøn Fredrik III fremhævet som et bevis for den norske krones arvelighed, »Norges rige arverige«, Budstikken, 6te aargang, 536.
[5] N. R.-R. I, 97—98.
[6] Saaledes tør nemlig kongens ytringer i hans brev til Eske Bilde af 9de mai 1548 bedst forstaaes, se DN. XVI, 628.
[7] N. R.-R. I, 97.

almuen. Selv var lensherren dog ude af stand til at opkræve og gjøre regnskab for denne skat, da 4 af hans skrivere var døde tilligemed 24 svende af alt hans arbeidsfolk[1]. Det er muligt, at allerede disse slette efterretninger har indgivet kongen betænkeligheder med hensyn til Norgesreisen, og snart indtraf noget, som gjorde, at han for egen del helt opgav den. I begyndelsen af aaret 1548 anholdt nemlig hertug August af Sachsen om kongens datter, den unge prinsesse Annas haand. Denne forbindelse maatte være meget ønskelig for Kristian III, da den ligesom satte kronen paa den politik, han havde ført siden freden i Speier, og som netop gik ud paa tilnærmelse til keiseren og det sachsiske hus. Paa den anden side var den ikke mindre velseet af Karl V og hertug Morits, brudgommens broder, end af Kristian III selv. Man kom derfor hurtig overens om, at brylluppet skulde feires samme aars sommer i Torgau i Sachsen, hvorhen bruden ledsagedes af dronning Dorotea og et stateligt følge af fornemme damer og herrer af hoffet og raadet. Under disse omstændigheder fandt kongen, at han af hensyn til regjeringen ikke godt kunde forlade Danmark. At opgive hyldingen var dog ikke hans agt; men han mente, at den kunde foregaa, uden at han selv eller noget andet medlem af kongehuset var tilstede. Ligesom paa herredagene vilde han da lade sig repræsentere af danske adelsmænd, og hertil udsaaes Eske Bilde, Klaus Bilde, Byrge Ulfstand og Klaus Urne[2]. Det hele arrangement kunde da betydelig forenkles og vilde naturligvis falde meget billigere.

Nogen endelig beslutning i saa henseende synes Kristian III dog ikke at have fattet; men han fremlagde planen for sin nylig udnævnte rigshofmester Eske Bilde og spurgte om dennes mening[3]. Eske Bilde, der som tidligere, fleraarig lensherre paa Bergenhus og statholder i det nordenfjeldske var vel kjendt med norske forhold og skattet af alle for sin hæderlighed og store dygtighed, har formodentlig meget bestemt fraraadet planen og fremholdt nødvendigheden af, at enten kongen selv eller tronfølgeren kom tilstede, og Kristian III har derpaa straks sluttet sig til hans mening. Allerede den 11te mai skriver han nemlig paany til Eske Bilde og ytrer herunder bl. a.: »Vider, at vi have nu overveiet og betænkt, at dersom vi eller høibaarne fyrste hertug Fredrik, vor kjære søn, ikke udi denne sommer kommer til vort rige Norge, eftersom vi derom har tilskrevet vore undersaatter der sammesteds, da

[1] DN. XIII, 686.
[2] Norske samlinger, 1ste afdl. fasc. 7 c, no. 165, danske rigsarkiv, jfr. N. R.-R. I, 104.
[3] Skrivelse af 9de mai 1548, DN. XVI, 628.

maatte det blive en stor ulempe og maatte udi fremtiden komme meget ondt af«[1].

Det var saaledes nu afgjort, at tronfølgeren skulde drage med paa toget til Norge, og dette maatte derfor gjøres meget større og prægtigere, end det ellers havde været nødvendigt. De fire raader kunde have klaret sig med sine betjente, skibsmandskabet og maaske nogle soldater; men hertugen maatte have et stateligt følge af adelsmænd og deres svende; det blev følgelig ogsaa nødvendigt at skaffe flere og større skibe, et større forraad af proviant og i det hele at træffe mere omfattende foranstaltninger, i hvilken anledning der i slutningen af mai udsendtes en række kongebreve[2]. I første halvdel af juni udarbeidedes reglerne for disciplinen paa flaaden[3], et memorandum (»tænkeseddel«) for hertugen[4] samt hyldingsbrev[5] og herredagsbrev[6] til Norges stænder. De to sidste udstedtes den 15de juni, hvorefter flaaden, der bestod af 9 orlogsskibe under anførsel af den dygtige norske skibshøvedsmand Kristoffer Trondssøn Rustung[7], lettede anker mandagen den 18de juni[8]. Med flaaden fulgte rigsraaderne Klaus Bilde, Anders Bilde og Knud Rud[9] samt 29 andre danske adelsmænd, ledsagede af saamange bevæbnede karle, som hver af sin forlening var pligtig at holde til rigets tjeneste, hvorhos klostrene Sorø, Antvorsskov, Ringsted og Esrom samt Holm kirke var beordrede at sende tilsammen 36 karle i harnisk og verge med paa toget. Lensmændene var forpligtede til at medtage proviant for sig og sit følge for tre maaneder[10].

Ved ankomsten til Oslo skulde hertugens raad, ifølge det tidligere omtalte memorandum, lade de i byen tilstedeværende norske hovedlensmænd, Peder Hanssøn (Litle), Kristoffer Olssøn, Kristoffer Galde og Peder Huitfeldt, kalde ud paa skibene for af dem at sættes noget nærmere ind i forholdene (»forfare, hvad leilighed forhaanden ere«). Derpaa skulde man forsamle alle kongens lensmænd i Norge samt alle lagmænd og saa

---

[1] DN. XVI, 629.
[2] N. R.-R. I, 105—107.
[3] N. R.-R. I, 107.
[4] Registrant 89 i Beckers Samlinger — Norge, Geheimearkivet. Afskrift ved Anna Hude, Kildeskriftsfondets afskrifter no. 323.
[5] DN. XVI, 631, jfr. Paus II, 306, Krag og Steph., Krist. III's hist. II, 420 f. og N. R.-R. I, 108 f.
[6] N. R.-R. I, 109.
[7] N. R.-R. I, 107, hvor skibenes og skibshøvedsmændenes navne anføres.
[8] Tidsangivelsen efter Krag og Steph., Kr. III's historie I, side 314.
[9] Til disse herrer sigtes der altsaa, naar der i tænkeseddelen tales om »hans naades raad, som hos ham ere«.
[10] N. R.-R. I, 105—106, Krag og Steph., Kr. III's hist. I, side 314.

mange af adelen, som de norske hovedlensmænd maatte anse for raadeligt, og paa det sted, som de maatte udpege. I denne større forsamling skulde hyldingsformularen tilkjendegives, og efter forsamlingens raad skulde endelig stedet for selve hyldingen bestemmes[1].

Imidlertid synes reisen, uvist af hvilken grund[2], at være blevet ganske overordentlig langvarig, idet flaaden først skal være ankommet til Oslo den 8de juli[3]. Hvis dette er tilfældet, har det rimeligvis havt tilfølge, at stændernes repræsentanter, der saavelsom lensmændene var stevnede til at møde i Oslo til den 24de juni[4], for størstedelen har begivet sig hjem eller søgt bort fra byen ud til de omkringliggende landdistrikter. Deraf vil det igjen kunne forklares, at hyldingen ikke, som forudsat, fandt sted straks efter ankomsten, men først 12 dage derefter, nemlig St. Margareta aften, den 19de juli, idet man vel har maattet vente, indtil stænderne atter kunde samles i nogenlunde tilstrækkeligt antal.

Til hyldingen skulde adelen og lagmændene møde personlig[5]. Geistligheden var ikke blevet indkaldt. Heller ikke indeholder hyldingsbrevene noget om en særlig repræsentation for byerne, men foreskriver kun, at der skal sendes 4 »agtemænd« af hvert fylke til Oslo med fuldmagt for dem, som sidder hjemme[6]. Kristian III har her fulgt landsloven, der foreskriver, at hyldingseden skal aflægges af saa mange mænd af hvert fylke, som kongen bestemmer[7]. Men skillet mellem bonde og borger var dog allerede saa vidt skarpt, at en fælles repræsentation ikke længer passede, og det er aldeles sikkert, at ialfald de større byer ved denne leilighed har sendt særlige repræsentanter.

Om de nærmere omstændigheder ved hyldingen i 1548 vides meget lidet. Saa meget er dog sikkert, at den er foregaaet som en særlig høitidelig akt, vistnok i omtrent de samme former, som vi kjender fra senere hyldinger. Den formular, efter hvilken adelen og lagmændene skulde sværge kongen troskab, var saalydende:

---

[1] Geh.-ark.s reg. 89, danske rigsarkiv.
[2] Ifølge instruksen for flaaden (artiklerne om disciplinen, N. R.-R. I, 107—108) skulde den kapre fiendtlige skibe, som den maatte træffe paa, og det saaledes vundne gods skulde »byttes og partes efter gamle søbreves lydelse«. Maaske har man heri at søge grunden til den lange reise.
[3] Krag og Steph., Kr. III's hist. I, 314, note b.
[4] DN. XVI, 631, N. R.-R. I, 97—98.
[5] Se indkaldelserne, N. R.-R. I, 97 f. I brevene til lensmændene nordenfjelds heder det desuden, at nogle af lagrettesmændene skal møde, N. R.-R. I, 98.
[6] Variation: »4 agtede bønder af hvert fylke«, N. R.-R. I, 97 og 98.
[7] Magnus Lagabøters landslov II, 12, N. g. l.

»Jeg N. lover og siger at ville være kongelige majst. konning Christian, konning Frederiks søn, og hans kgl. majst.s søn hr. Frederik huld og tro, ramme og vide deres gavn og bedste og afvende deres skade og fordærv af min yderste magt og formue og trolig tjene som en ærlig riddersmandsmand bør at gjøre sin rette herre og konning.« Hvortil for lagmændenes vedkommende skulde føies: »Og dømme retfærdelige alle sager for mig hænder at komme uden al vild og ei anse gunst eller gave, fiendskab eller venskab, men aleneste have Gud og retfærdighed for øinene og dømme retfærdeligen efter Sancti Olufs konnings og Norges lov, saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord«[1].

Det var foreskrevet i landsloven, at kongen efter at være hyldet skulde aflægge løfte om at holde St. Olavs lov med senere lovlig vedtagne forandringer, et løfte, der skulde gjælde ligeoverfor alle undersaatter[2]. I overensstemmelse hermed lover ogsaa Kristian III og hertug Fredrik i det af begge undertegnede hyldingsbrev af 15de juni[3], at »være dennem alle vore tro undersaatter, Norges riges indbyggere, riddere, riddersmændsmænd, prælater, kjøbstadsbønder og menige almue naadige og gunstige herrer og konninger og holde dennem alle og hver, særdeles hver, efter sin stand ved St. Oluf konnings lov, skjel og ret og beskytte og beskjerme dennem for overvold og uret og ikke tilstede dennem at uforrette imod St. Olufs konnings lov udi Norge«[4].

Dette brev blev efter ankomsten til Oslo overleveret til kansleren Peder Huitfeldt, som kvitterede derfor den 14de juli[5]. Det skulde ifølge tænkeseddelen først kundgjøres for folket, naar dette forlangte at faa sine friheder og privilegier bekræftede. Ja, det synes endog, som om kongen har tænkt sig muligheden af, at det kunde tilbageholdes; han foreskriver nemlig bl. a.: »*Om*[6] de norske begjærer nogere friheder og privilegier, *da*[6] skal dennem antvordes det brev kongl. majst. og hertug Frederik beseglet have«. Imidlertid maatte man dog kunne gaa ud fra som givet, at saadanne krav vilde fremkomme. Kongen har ogsaa været forberedt paa, at nordmændene vilde forlange »videre friheder«, og foreskriver, hvad der i saa tilfælde skulde svares, nemlig »at kongl. majst.

---

[1] Registrant 89 i Beckers samling i Geheimearkivet, cfr. Kildeskriftsfondets afskr. no. 323.
[2] M. L. l. II, 8, N. g. l. II, 29.
[3] Cfr. Paus II, 307.
[4] DN. XVI, 631, efter senere afskrift paa papir i danske rigsarkiv (N. saml. afd. I, fasc. 7 c, no. 166). Istedenfor »udi Norge« har Norske rigsregistranter (I, 108—109) »udi nogen maade«, hvilket vistnok er det rigtige. Jfr. Krag og Steph., Kr. III's hist. II, 421 og Paus II, 307.
[5] Krag og Steph. II, 421.
[6] Udhævet af mig.

vil holde alle Noriges riges indbyggere ved St. Olavs og Noriges lov og mente, at det skulde være frihed nok«. Han havde heller ikke »formodet«, skulde man videre sige, at rigets indbyggere vilde kræve andre eller større friheder, og derfor ikke givet hertug Fredrik nogen befaling i saa henseende. Dog kunde adelen i Norge, om den ønskede videre privilegier, sende fuldmægtige til kongen med andragende derom, og hertug Fredrik skulde love, at han med sit raad vilde søge at ramme dens bedste. Kongen forudsætter saaledes muligheden af, at adelen i Norge vilde begjære nye, almindelige friheder, fælles for den hele *stand*. Noget saadant kunde han derimod ikke forudsætte for bønders og borgeres vedkommende, idet hver bys og de forskjellige distrikters fuldmægtige optraadte hver for sig, uafhængige af hverandre, og saaledes kun søgte om særprivilegier, ikke om almindelige friheder. Selv retten til at holdes ved St. Olavs lov synes almuen i hver landsdel først og fremst at have opfattet som et særprivilegium for sig[1].

Stadfæstelsen af privilegierne er foregaaet paa herredagen, der synes at være holdt baade før og efter selve hyldingsceremonien. De forskjellige byers og bygdelags fuldmægtige har faaet adgang efter tur; de har medbragt sine ældre privilegiebreve og de klageskrivelser eller supplikatser, de maatte være i besiddelse af, hvorefter de har modtaget hver et nyt privilegiebrev, indeholdende den udvalgte konges, hertug Fredriks, stadfæstelse paa sin faders og sine egne vegne af de ældre friheder og, forsaavidt de har ansøgt derom, saadanne nye bestemmelser, som tronfølgeren i samraad med herredagen og i henhold til hyldingsbrevet eller det kongelige memorandum har ment sig berettiget til at træffe. Saaledes meddeltes under 17de juli Østerdalens[2] og Opdals[3] bønder stadfæstelse paa deres ældre privilegier. Den 20de næstefter fornyedes Konghelles privilegier og retterbøder vedkommende maal, vegt, seilads og handel[4]. Dagen efter fik Skien, efterat dens fuldmægtige havde overleveret kansleren, Peder Huitfeldt, sine tidligere privilegier, nye bestemmelser om arrest, handel, vegt, maal, mynt, markeder og skibsbygning, medens afgjørelsen af et par andre sager, som de havde forelagt, blev udsatte[5].

Foruden at stadfæste og forbedre de forskjellige byers og landdistrikters særprivilegier gaves imidlertid under herredagen ogsaa flere alminde-

---

[1] Cfr. DN. XIII, 700, side 790.
[2] DN. VI, 769, jfr. 238, 593 og 658.
[3] DN. I, 1110, jfr. 935 og 1041.
[4] DN. VI, 770, jfr. 490, 547. 595 og 645.
[5] DN. XV, 571.

lige bestemmelser, gjældende for det hele land. Enkelte af disse var nærmest foranledigede ved almuens supplikationer. Da der saaledes fra forskjellige kanter af landet indløb klager over de høie bygselafgifter, svarede herredagen med at henvise til Norges lov, der indeholdt greie og tydelige bestemmelser om jordleievæsenet. Forlangtes der yderligere »jordemuder«, end denne tillod, skulde øvrigheden skride ind og hjælpe bonden tilrette[1]; herom udstedtes under 18de juli aabne breve til almuen[2]. Paa foranledning af dennes klager bestemtes ogsaa, at bønderne ikke skulde være pligtige til at skydse nogen, uden at vedkommende kunde fremvise kongens eller hans befalingsmænds brev og segl paa, at de drog i offentligt ærinde[3]. Andre sager, hvorom der under herredagen blev truffet bestemmelser, var først bragt paa bane i det kongelige memorandum. Dette indeholdt nemlig ikke bare et reglement for hyldingen, men tillige et program for herredagens arbeide, idet det fremsatte en række spørgsmaal, hvorom der skulde søges oplysninger eller træffes nogen afgjørelse. Saaledes var det her blevet paalagt herredagen at undersøge bl. a., hvorledes kirkeordinansen overholdtes, og om nogen havde tilegnet sig geistligt gods, med eller uden provsternes vidende[4]. Det første af disse punkter foranledigede en fornyelse af den almindelige bestemmelse, at alle provster og kirkeherrer skulde rette sig efter den »skik«, som Truid Ulfstand og Klaus Bilde lod udgaa i 1539, og at hvemsomhelst, som ikke holdt sig dennes forskrifter efterrettelig, skulde tiltales for kgl. majst.s befalingsmand og lagmanden[5]. Om det andet af de nævnte punkter sees herredagen at have søgt specielle oplysninger, men uvist i hvilken udstrækning. Dog er der bevaret en fortegnelse over en del geistlige beneficier i Oslo og Hamar stifter, tilhørende Maria kirke i Oslo, hvilket »herremænd havde taget til sig«[6]. Sandsynligvis er saadanne fortegnelser blevet afkrævet forvalterne ogsaa af andre større

---

[1] Landlovens bestemmelser om jordleievæsenet var imidlertid forældede og nu ganske umulige at gjennemføre, hvorfor herredagens forordning ingen praktisk betydning fik. Jfr. min afhandling om jordleieforholdene i Norge i det 16de aarhundrede i Festskrift for professor Sars.

[2] DN. XII, 623. Her bestemtes det tillige, at der i Norge ligesom i Danmark skulde bruges kølnsk vegt til sølv, hvorhos almuens begjæring om at slippe for Olufs told og Mikkelstold afsloges under henvisning til loven, som hertugen havde svoret at holde. Om Ólafstollr = Olafsskat se N. g. l. II, 455, DN. V, 660 side 472 og DN. V, 679. Mikjálstollr = mikjálskorn var oprindelig en afgift til de fattige, jfr. DN. V, 607, 616—626 o. fl. st.

[3] Paus II, 308.

[4] Registrant 89, Beckers saml., Norge, art. 10 og 12, danske rigsarkiv. Afskrift ved Anna Hude, Kildeskriftsfondets afskr. 323.

[5] Reces af 1548, artik. 3, Paus II, 308.

[6] DN. VI, 771.

geistlige godskomplekser, vel især forsaavidt de ved kirkeforandringen var kommet i kronens besiddelse; men saa langt som til en systematisk og nogenlunde omfattende undersøgelse af dette forhold ogsaa for landskirkernes vedkommende er man nok ikke naaet. *Noget* indblik i, hvorledes tilstanden i saa henseende har været, kan de kongelige kommissærer dog have erhvervet, idet der i saadanne tilfælde, hvor kirker er blevet berøvet noget af sit jordegods eller sine for den protestantiske gudstjeneste nødvendige ornamenter, vistnok er indløbet klager derover enten fra almuen eller presterne. Af herredagen blev der truffet følgende bestemmelse om disse forhold:

». . . . . dersom noget gods er taget fra kirken eller presten, enten af herremænd, fogder, bønder eller nogen anden, da skal det lægges til kirken eller presten igjen«[1].

». . . . . alle kirker skulle holdes ved deres bygning og ornamenter, og ingen kirkeværger skal tilstede, at noget gods bliver taget fra kirken; men hvis som frataget er, skal igjen vederlægges, som foreskrevet staar«[2].

Alle de i det foregaaende nævnte forordninger tilligemed en bestemmelse om, at ingen prest skulde begjære at være kirkens ombudsmand, og en anden om værdien af den saakaldte »mulemynt«, samledes til en reces i 9 artikler, der straks fik lovs kraft[3].

Om de øvrige punkter, hvorom herredagen havde at søge underretning, afgive sin betænkning eller træffe nogen afgjørelse, finder vi besked i det kongelige memorandum, hvor herredagens betænkninger tildels er tilføiet i randen. Man ser saaledes, at kongen allerede nu har foreslaaet at kræve en skat af bønderne istedenfor det i landsloven paabudte skibshold, men at lensmændene har fraraadet for tiden at paalægge almuen flere byrder; »thi at formue er ikke hos dennem«[4]. Man skulde desuden forhandle med lensmændene om den mest lønsomme anvendelse af den tiloversblivende del af den til hyldingen udskrevne gjengjerd[5], forhøre sig om bergverkernes tilstand samt om udførselen[6]. I tænkeseddelens 13de artikel paalægges det raaderne bl. a. at »forfare om dennem, som kjøbe jordegods med bønderne imod Norges lov«. Dette paalæg tyder paa, at Kristian III har anseet det for ulovligt, at adelen i Norge kjøbte jord af bønderne, og at han har villet bringe paa

[1] Reces af 1548, art. 4.
[2] Reces af 1548, art. 7.
[3] Recessen er trykt hos Paus II, 308.
[4] Tænkeseddel, art. 6, Kildeskriftsf.s afskr. 323.
[5] Ibidem, art. 7.
[6] Ibidem, art. 8 og 9.

det rene, i hvilken udstrækning dette skeede, maaske for at sætte en stopper derfor. Saaledes synes man ialfald paa herredagen at have opfattet kongens bemerkning. Raaderne har naturligvis i denne sag som i de fleste andre forhandlet med de tilstedeværende norske lensmænd, adelsmænd og lagmænd, som vel alle i kongens ord har seet et angreb paa en den norske adel lovlig tilkommende rettighed, ligesom alle har havt god grund til at staa sammen derimod; raaderne sees ogsaa at være gaaet ind paa deres argumenter, idet de parerer det kongelige paabud med følgende bemerkning:

»Al den fordel, konningen haver af bøndernes gods, det samme haver han og af adelens tjenere og er ikke forbudet udi loven, at den ene kjøber af den anden.«

Forsaavidt det i dette svar betones, at det ikke i loven var forbudt adelige og bønder gjensidig at kjøbe og sælge gods, er dette svar rigtigt. I den største del af landet var det vistnok ogsaa saa, at adelens bønder betalte de samme skatter og afgifter til kronen som de jordegne bønder. Dog var dette ikke overalt tilfældet. Naar saaledes tænkeseddelens artikel 15 paalægger raaderne at undersøge, om kronen faar sin rettighed efter Norges lov, naar lensmændene eller adelen kjøber noget jordegods af bønderne, svares der, at »udi Nordlandene give de jordegne bønder dobbelt leding af den gaard han selv paabor, om gaarden er hans egen«, i modsat fald kun enkelt leding. Desuden ved vi, at adelens leilændinger i Bohuslen og Viken kun betalte halv foring til kronen og var fri for alle andre jordebogsafgifter[1], ligesom adelen hersteds maaske allerede ved denne tid ligesom i det 17de aarh. holdt sine ugedagstjenere fri for ekstraordinær skat[2]. Endelig forties i svaret den meget vigtige omstændighed, at adelen havde adgang til at skaffe sig fuld skattefrihed ogsaa for erhvervet bondejord ved at tage ophold der eller ved at udlægge det til avlsgaard under sin sædegaard, en adgang, der, som tidligere omtalt, førte til, at norske adelsmænd efterhaanden tilegnede sig ret til at besidde flere sædegaarde[3]. Imidlertid var det tab, kronen hidtil kunde have lidt ved disse adelens rettigheder, vistnok endnu saa ubetydeligt, at der var liden opfordring til at træffe en saa radikal foranstaltning som at forbyde den at tilforhandle sig bondegods, et forbud, som vilde

[1] Arcadius, Bohusläns införlifvande i Sverige, side 41, indtaget i Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia III.

[2] Jfr. min afhandling i Norsk hist. tidsskr. IV, 3, side 10, note 1. Dette har dog ikke betyd stort, da antallet af ugedagstjenere endnu maa have været meget lidet, jfr. O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold.

[3] Jfr. Aschehoug, Statsforf., 300 og 414 f.

have betaget den norske adel saa godt som alle dens fremtidsmuligheder.

Flere artikler i tænkeseddelen angaar lensmændene og deres forhold. Det skal saaledes undersøges, om disse tilegner sig det »udslegge« (forbrudte) gods, hvortil svares, at dette er skeet paa Lister, hvor Stig Bagge i sin tid havde lagt under sig noget gods, hvilket Otto Stigssøn dog nu havde ladet dømme under kronen igjen. Det skulde desuden paalægges lensmændene at føre tilsyn med, at bønderne holdt gaardene ved magt og ryddede ager og eng, at bygge og forbedre slottene, kongegaardene og klostrene samt at indsende klare registre paa al den visse rente af sine len.

Endnu et par vigtige opgaver var givet herredagen: Den skulde granske forholdene mellem »de lybske og dennem i Bergen« samt tilholde de fremmede skippere, der kom for at tiltuske sig tømmer af bønderne, at føre med sig nyttige varer, istedenfor øl og vin og andre unyttige ting. Ved disse punkter er der ingen bemerkninger tilføiet; men maaske er der herom blevet forelagt kongen udførligere betænkninger.

Medens repræsentanterne for byerne og almuen i de forskjellige distrikter optraadte hver for sig med sine klager og andragender, og hver for sig erholdt særlige svar, selv i spørgsmaal, der angik vedkommende stand overhovedet, saa optraadte adelen nu samlet og indgav sammen med lagmændene et fælles andragende, vedrørende de norske forhold i almindelighed og den norske adels stilling i særdeleshed. Dette andragende er stilet til den udvalgte konge, hertug Fredrik og bestaar i 10 artikler[1], hvortil hertugens svar er vedføiet i margen. Adel og lagmænd optræder her dels paa adelsstandens, dels paa hele folkets vegne. »Paa menige Norges riges indbyggeres vegne« begjærer den saaledes i andragendets første artikel ikke alene, at Norges lov, privilegier, herligheder, retterbøder og friheder maa blive ved magt, men ogsaa at de, forsaavidt som de nu er forældede og ubrugelige, maa »reformeres efter eders naades kgl. majst.s gode vilje og raads raad og *med rigets indfødte edlingers vilje og samtykke*«[2]. Hertil svarer hertugen, at »naar de gode mænd udi Norge vilde give de artikler skrift-

---

[1] Saaledes den originale koncept i det danske geheimearkiv (Norge fasc. 6, no. 1 b), trykt i DN. VIII, 598, men feilagtig henlagt til herredagen i Oslo 1529. Den afskrift, som nu opbevares i det norske rigsarkiv (trykt i DN. XII, 624), har kun 9 artikler, idet efterskriften er udeladt.

[2] Udhævet af mig.

ligen tilkjende«, saa vilde han forelægge sagen for kongen og forhandle til det bedste. Paa hele folkets vegne optræder adelen ogsaa, naar den andrager om, at ingen maa stevnes fra sit rette lagsogn, at alle, fattige som rige, maa faa igjen gods, der som pant eller paa anden maade ulovlig er kommet under geistlige personer eller institutioner, og som nu er lagt under kronen, og at de kongelige befalingsmænd maatte forpligtes til at svare derfor for retten. Herom kan hertugen ingen afgjørelse træffe, men opfordrer adelen til at indsende ansøgning til kongen.

I artikel 6 begjæres en forbedring af lovens bestemmelser om kjøb og salg af jordegods, »at det ikke skal hænge udi saa mange vilkaar, som her til været haver, til en bedre samdrægtighed«. — Adelens hensigt med denne artikel er tydeligvis den, at skaffe sig en lettere adgang til at erhverve bondejord; men paa hvilken maade den tænker sig en saadan lettelse iverksat, oplyses ikke nærmere, og noget svar paa dette spørgsmaal søger man forgjæves i den tilføiede resolution, der kategorisk afslaar begjæringen med de tre ord: »Efter Norges lov«.

Man synes her at staa overfor et dunkelt punkt: Hvilke »vilkaar« var det, adelen ønskede udslettet af lovbogen? — Spørgsmaalet er vistnok fuldstændig rigtig besvaret i en merkelig, men hidtil utrykt og ubenyttet optegnelse af Peder Klaussøn om hyldingen i Oslo 1548. I denne berettes det nemlig bl. a. følgende om adelens optræden ved denne leilighed:

»Eodem anno begjærede adelen, at odelsbrigden skulde plat udplanes af lovbogen, paa det de maatte kjøbe under dennem alt bondegods, og hvorsom adelen og bønderne aatte gods tilhobe, skulde bønderne være pligtige at sælge adelen det, hvilket Norriges lov ikke kunde lide; thi ville k. m. det ikke samtykke og ei heller Danmarks riges raad og lagmændene«[1].

---

[1] A. M. 94 kv. bl. 637 b, kgl. bibl. i Kjøbenhavn. Professor dr. A. Taranger har gjort mig opmerksom herpaa. — Lagmændenes holdning til dette spørgsmaal er tvetydig; men følgende meddelelser, hentet fra den ovenanførte optegnelse af Peder Klaussøn, bidrager til at belyse deres stilling:

»Var besluttet i Oslo 1548 af alle lagmændene torsdag næst efter visitationis (ɔ: 5te juli) udi kong Fredriks hylding:

først at faderfader arver saavel sin sønnedater som sønnesøn.

Item dersom mange søstre ere sammen og dennem staar en arv og odel til og er ingen broder eller broderbarn til, da træder ældste søster til hovedbølet, dog saa, at de andre søstre eignes jevngode odelsjorder. — Item den fredag der næst efter *opsagde de samme beslutning død og til intet*". — Hvad kan vel have bevæget lagmændene til saa snart at ophæve den vedtagne overenskomst? At det skulde være skeet efter indskriden fra raadernes side, er udelukket allerede af den grund, at hertugen og hans følge paa denne tid endnu ikke var ankommet. Almuen kunde ikke have havt noget at indvende mod overenskomsten, selv om den var blevet taget paa raad. Modstanden

I realiteten er saaledes den tilsyneladende saa uskyldige begjæring i andragendets 6te artikel et angreb paa et af hovedpunkterne i den overleverede norske retsorden, sigtende udelukkende til at fremme den adelige stands økonomiske særinteresse; men den motiveres ikke destomindre ud fra rent moralske hensyn og udgiver sig for at være dikteret af omsorg for det almindelige bedste. Formelt taler adel og lagmænd ogsaa i denne post paa hele rigets vegne.

I andragendets 9de post viser adelen sig imidlertid som folkets talsmænd ikke alene i navnet, men tillige i gavnet. Den lyder saaledes:

»(Om) det saa sker, at nogen tynge eller skat skulde komme paa menige fattig almue eller landsens indbyggere, at det maatte da overveies af de herrer og gode mænd, som Norges riges leilighed vide, at hvad hver landsort formugendes er.«

Med de »gode mænd, som Norges riges leilighed vide« tænkes utvilsomt paa adelen og lagmændene, vel ogsaa paa lensmændene, derimod ikke *bare* paa de sidste, da dette i saa tilfælde maatte være blevet fremhævet. Vi tør derfor i denne begjæring se et forsøg fra den norske adels side paa at skaffe sig nogen indflydelse paa udskrivningen af de ekstraordinære skatter. Hertugen og hans raad har ingenlunde taget dette unaadig op, men tilføier følgende randbemerkning: »Valet et est justum«. Trods denne velvillige bemerkning blev der dog ikke før henved hundrede aar senere tale om at indhente nogen betænkning hos adel og lagmænd med hensyn til almuens beskatning.

I de øvrige 5 artikler i andragendet fremsattes adskillige vigtige ønsker, som dog væsentlig kun angik standen. Det begjæredes, at kongen vilde »forsée« adelen, hver efter sin stand, med underhold af kronens gods og len; at det jordegods, som af forfædrene var lagt til præbender, der nu ikke opretholdtes med tilbørlig tjeneste, maatte gives tilbage til efterkommerne, forsaavidt disse ved breve eller paa anden maade kunde bevise sin ret dertil; at adelsmænd og lagmænd, som enten havde sædegaarde eller vilde bygge sig saadanne, eller som eiede nogen

kan saaledes kun være kommet fra adelen; det indsees nemlig let, at de af lagmændene hævdede bestemmelser aldeles ikke harmonerede med adelens planer, saaledes, som de i Peder Klaussøns beretning er afslørede, og lagmændenes vaklende optræden forklares da af, at de, der jo i regelen selv var adelsmænd, har frafaldt sin beslutning efter paatryk af sine standsfæller. Disses ønske om at faa *afskaffet* odelsretten har lagmændene vel ikke aabent villet vedkjende sig; men de har dog ladet sig bevæge til at underskrive en begjæring, som sigter paa det samme, kun, at dette ikke er udtrykkelig udtalt. Det var imidlertid ikke i regjeringens interesse at aabne adelen en lettere adgang til at erhverve bondegods, og det hele strandede derfor paa kongens og raadets erklæringer om ikke at ville fravige Norges lov, hvortil lagmændene naturligvis har maattet slutte sig.

gaard i kjøbstæderne, og selv brugte denne, maatte være fri for al kongelig og borgerlig tynge af disse. I artikel 8 andrages om, at adelen og lagmændene maa nyde samme frihed for tiende, som ordinansen indrømmer den danske adel.

Til den første af disse begjæringer bemerkes, at kongen vil ramme adelens gavn og »forsee« den med kronens len, hver efter sin stand og efter den tjeneste, han yder kronen og riget. Spørgsmaalet om præbendegodset henvises til kongens personlige afgjørelse, og til de to artikler om skatte- og tiendefriheden føies den meget lidet oplysende bemerkning: »Som enhver vil ansvare for Gud«.

Foruden de i det foregaaende refererede 9 artikler findes der imidlertid i en tilføiet efterskrift endnu en 10de, indeholdende et andragende om, at kongen vilde tillade, at der i Norge stiftedes et jomfrukloster, hvor riddersmændsmænds ugifte døtre kunde finde et passende underhold og saaledes slippe at komme »i ufrit folks hænder« eller »udi nogen anden armod«.

Navnene paa de adelsmænd og lagmænd, som har forenet sig om at skrive og fremlægge dette andragende, findes ligesaalidt i den originale koncept som i afskrifterne. Underskriften er kun: »E. n. h. underdanige, villige, hørsom pligtig tro tjenere menig adel og lagmænd udi e. n.s rige Norge«.

Dette dokument, paa hvilket de historikere, der hidtil har udtalt sig om Norges indre forhold ved denne tid, ikke synes at have været opmerksomme, er overordentlig interessant og værdifuldt. Det viser nemlig, at det ikke er rigtigt, naar man hidtil har ment, at Norge paa reformationstiden har været »fuldkommen blottet for en verdslig stormandsklasse[1]«. Det har i virkeligheden besiddet en adel, som, om end uanseelig baade med hensyn til antal og rigdom, dog ikke alene har været sig sit adelsskab bevidst, men tillige, og det endog i udpræget grad, har følt sig som rigets første og eneste repræsentative stand, der i fællesskab fremsætter krav hos kongemagten, ikke alene paa sine, men ogsaa paa hele folkets vegne. Opløsningen af det norske rigsraad, der jo udelukkende havde været et organ for høiaristokratiet, i dets sidste tid altsaa væsentlig for biskoperne og nogle indflyttede danske adelsmænd, har saaledes havt tilfølge, at lavadelen atter træder mere i forgrunden, og at der i samfundets spidse, foran bonde, borger og prest, pludselig aabenbarer sig en norsk adelig *stand*, paa samme tid som geistligheden for en stund træder helt tilbage. Og denne adelige stand prætenderer tydeligvis at

---

[1] Jfr. Sars III, 262.

blive det norske *rigsraads arvtager*, vel ikke i navnet, men desto mere i gavnet, idet den vil have en stemme med baade i lovgivningen og i almuens beskatning. Den fik imidlertid, trods hertugens føielige svar, i praksis føle, at det norske rigsraads plads allerede var optaget af Danmarks riges raad.

Hvorvidt adelen har forfulgt sin sag ved at sende fuldmægtige til Danmark med særlige andragender angaaende de punkter, som hertugen og raadet havde henvist til kongens afgjørelse, er ikke bekjendt, heller ikke, om denne uden nogen saadan opfordring har givet adelen svar. Det sidste er dog ikke sandsynligt, og selv om det er skeet, er Kristian III neppe gaaet ind paa virkelige indrømmelser. Overhovedet synes adelen ikke at have opnaaet noget særligt privilegiebrev af kongen, saaledes som den vel har haabet. Men om andragendet end forsaavidt ikke har havt den tilsigtede virkning, saa nød dog den norske adel i den følgende tid *faktisk* flere af de rettigheder, hvorom den havde ansøgt, uden at erholde nogen bestemt indrømmelse, saaledes saavel frihed for tiende som adgang til at skaffe sig frit jordegods ved selv at tage ophold paa godset eller lægge det under sædegaarden som avlsgaard.

Herredage.

Vi har seet, hvorledes kongedømmet gjennem sine embedsmænd forhandler med almuen paa tingene, og hvorledes det høitideligere og mere direkte henvender sig til hele folket overett paa hyldingsmødet. Tilbage staar endnu at betragte en tredje form for kongedømmets henvendelse til det norske folk, en institution af mere almindelig betydning end tinget, men mindre omfattende end hyldingsmødet. Jeg sigter til herredagen.

Den norske herredag, saaledes som den fremtræder i tiden efter 1537, er først og fremst at betragte som en ligefrem fortsættelse af de ældre *retterting*, men fremtræder desuden ogsaa i visse henseender som det norske rigsraads afløser. Rettertinget var fremkommet derved, at kongen, hvem efter landsloven den høieste justitsmyndighed tilkom[1], gav nogle af sine »gode mænd« fuldmagt til at undersøge vigtigere sager, der var indstevnte for ham, samt til at afsige domme paa sine vegne. Det første kjendte retterting er det, som paa hertug Haakons befaling afholdtes af abbed Erik af Munkeliv i aaret 1295[2]. Bestem-

[1] Jfr. A. Taranger, Udsigt II, 1, 198.
[2] DN. II, 35.

melser, der sigtede til at gjøre rettertinget til en fast institution, fremkom dog først med hirdforordningen af 1308[1]. Denne bestemte nemlig, at to »skjellige mænd« hvert aar skulde sendes fra hoffet til hver trediedel af landet, hvorhen kongen ikke selv kom, for at ransage sysselmændenes fremfærd mod almuen. Det er dog tvilsomt, om denne ordning virkelig er kommet istand, og iethvertfald haves der intetsomhelst vidnesbyrd herom fra Haakon V's tid. Derimod viser Haakon VI's retterbod af 1357, at indstevning for Kongen og hans raad nu har været almindelig, idet retterboden forbyder dette for mindre vigtige sagers vedkommende (»um smámælum«)[2]. Eksempler paa retterting i virksomhed haves endelig i det 14de aarhundrede fra aarene 1344[3] og 1382[4].

Under unionen, da kongen som regel var fraværende fra riget, var det især raadet, som udøvede kongens dømmende myndighed. Rettertingene afholdtes af raadsmedlemmer, ofte under tilkaldelse af en eller flere lagmænd, der var med at afsige dommen, og denne ansaaes ikke for gyldig, uden at mindst tre dommere havde været tilstede[5]. Selv i middelalderens slutning, da rigsraadet efterhaanden tabte sin politiske magt, bevarede det i det længste en vis betydning som landets øverste domstol. Dog svækkedes ogsaa denne derved, at det blev mere og mere almindeligt, at vigtige sager indstevnedes for kongen selv og Danmarks riges raad, ligesom det ogsaa forekom, at kongen bemyndigede sine specielle udsendinger (kommissærer) til at optræde som dommere[6]. Derved indlededes overgangen til de senere retterting, hvor den øverste domsmyndighed i kongens fravær udøves udelukkende af hans for anledningen opnævnte kommissærer, valgte i og udenfor Danmarks riges raad.

En anden følge af det norske rigsraads forfald og endelige undergang synes at have været, at almuen i by og bygd hyppigere end før gjennem sine valgte fuldmægtige henvendte sig direkte til kongen med andragender og forestillinger angaaende de anliggender, som især laa den paa hjertet. Under Kristian III og Fredrik II udøvede almuen, saaledes som vi allerede tidligere i en anden forbindelse har havt an-

---

[1] Hirdforordn. § 6, N. g. l. III, 75, jfr. A. Taranger, Udsigt II, 1, 251.
[2] Retterbod af 8de jan. 1357, N. g. l. III, 175—176.
[3] DN. II, 265.
[4] DN. VII, 310.
[5] DN. II, 878.
[6] Cfr. Nye danske magasin VI, 34—36 (1453), Danske mag. 3 r. II, 6 (1498), Danske mag. 3 r. II, 257 (1529), Huitfeldt, side 1370 ff. og Saml. I, 497 (1532) samt DN. XI, 638 (1536). Paa herredagen i 1514 (DN. I, 1043) og 1524 (DN. I, 1068) synes kun medlemmer af Norges raad at have deltaget i rettertinget.

ledning til at fremhæve, en omtrent ubegrænset petitionsfrihed. Den klagede over skatter og andre byrder, direkte og indirekte, ordinære og ekstraordinære, over embedsmændene, de geistlige som de verdslige, de høiere som de lavere. Den indleverer forestillinger om sager vedrørende retsvæsenet, administrationen og lovgivningen. Og netop herigjennem fik folket i virkeligheden en ganske betydelig indflydelse paa landets indre styrelse. Formelt gik vistnok alt i kongens og raadets navn; men faktisk er folkets vilje og ønsker den drivende kraft i tidens lovgivning. Udstedelsen af de kongelige breve, forordninger og retterbøder havde sin nærmeste aarsag netop i almuens klager og besværinger, og paa grundlag af dem udarbeidedes de paa herredagene udgivne recesser, som ved kongelig stadfæstelse ophøiedes til lov. Ved siden af at fungere som domstol havde nemlig herredagen ogsaa den vigtige opgave at efterspore almuens ønsker og behov, modtage dens supplikationer og forestillinger, enten for at forelægge dem for kongen eller for selv at raade bod paa dens klager og brøst. Derved faar herredagen betydning, foruden som øverste domstol, ogsaa som et organ i lovgivningens tjeneste og tillige som et redskab for kongemagten til at føre kontrol med embedsmændenes færd ligeoverfor almuen. I sidste henseende kan den betragtes som en noget modificeret virkeliggjørelse af den plan om udsendelse af *reisende dommere*[1], der findes udviklet i den før nævnte retterbod af 1308.

Ved sin virksomhed som domstol og som organ for lovgivningen og kontrollen med embedsmændene er herredagen det norske rigsraads afløser; men medens rigsraadet havde været en selvstændig myndighed og, saalænge det overhovedet havde nogen betydning, var et baand paa kongemagten og et mellemled mellem konge og folk, er herredagen kun en kongelig kommission, og dens forhandlinger med almuen er ligesom dennes petitioner hos kongen selv et udtryk for det umiddelbare forhold mellem kongemagten og almuen, der var en direkte følge af det norske aristokratis forfald, og som især træder frem i det 16de aarhundrede under Kristian III og Fredrik II, førend endnu de høiere stænder er vokset til og har kunnet indtage dettes plads.

Under Kristian III og Fredrik II vides følgende herredage at være afholdte:

I Oslo den 24de juni[2] og i Bergen den 29de juli 1539 af raaderne

[1] Sml. de franske »missi Dominici« og de engelske »justitiarii itinerantes« (»ad itinerandum«), se Pollock and Maitland, Hist. af English Law, I, 179—181.

[2] Cfr. Storm, N. g. l. IV, passim. Et par haandskrifter har St. Hansdag.

Truid Ulfstand og Klaus Bilde[1]. — I Oslo 1548 samtidig med hyldingen, se side 88 ff. — I Oslo 1549?[2] — I Bergen den 29de juli 1557 af Norges kansler Peder Huitfeldt og lensmanden paa Bergenhus, Kristoffer Huitfeldt[3]. — »Herredage« i Bergen 1561[4] og sammesteds i juni 1565[5]. — I Bergen og Trondhjem i mars—april 1568 af raaderne Jørgen Lykke, Bjørn Anderssøn og Kristoffer Valkendorf samt Norges nye kansler, Johan Venstermand[6]. — I Bergen august og september 1568 af Kristoffer Valkendorf og kansler Johan Venstermand[7]. — I Marstrand, Bergen, Trondhjem og Fredriksstad i juli—oktober 1578[8] af raaderne Bjørn Anderssøn, Axel Viffert, Kristen Munk og Maurits Stygge og statholderen i Norge Ludvig Munk[9]. — I Oslo 24de juni 1580[10] af raaderne

[1] Cfr. N. R.-R. I, 55. Herredagen i Oslo er sandsynligvis oprindelig fastsat til 8 dage før St. Hansdag og i Bergen til St. Olafsdag (29de juli) 1539, idet der om vaaren udstedtes stevninger med disse tidsangivelser, cfr. N. R.-R. I, 57—58. I Bergen var herredagen samlet endnu den 8de august, cfr. DN. I, 1094. Vidnesbyrd om disse herredages virksomhed findes forøvrigt i DN. X, 705, Paus II, 291, DN. I, 1092, Danske mag. VI, 228—31, Paus II, 292, N. R.-R. I, 556, jfr. Storm, N. g. l. IV, 695 (Stockh. Danica 44 fol.).

[2] Jfr. N. R.-R. I, 115.

[3] DN. XV, 668, jfr. N. R.-R. I, 207, 208 og DN. XV, 669. Om herredagens virksomhed se Paus II, 317 f., 320 og DN. I, 1120.

[4] Paus II, 342—350.

[5] Paus II, 342—356, jfr. N. R.-R. II, 478, Brandt, Retshistorie II, 204, Absal. Pederssøn, Bergens kapitelsbog, Norske mag. I, 284, jfr. 282.

[6] Cfr. Absal. Pederssøns kapitelsbog, N. m. I, 338, N. R.-R. II, 118. Kommissærerne ankom til Bergen den 27de februar (N. mag. I, 338); herredagen sattes paa raadstuen den 2den mars (Ibid. I, 349); den 17de mars drog kommissærerne fra Bergen til Trondhjem (Ibid.), hvor herredagen var samlet endnu den 4de april (Paus II, 358). Om dens virksomhed se L. Daae, Trondhjems stifts geistl. hist. 41, Bang, Den norske kirkes hist. i reform.-aar. 187—89 samt 54, Saml. V, 646 og N. mag. I, 491—494, 338 og 494 f., Paus II, 350—358 og N. R.-R. II, 118—123.

[7] Herredagen var udskrevet til den 29de juli (N. R.-R. I, 596 og 597); men kommissærerne ankom til Bergen først den 13de august. Rettertinget varede til den 8de september (N. mag. I, 350—353), cfr. forøvrigt N. R.-R. I, 597—99.

[8] Herredagen udskreves oprindelig (14de februar) til den 22de juli 1528 og bebudedes at skulle holdes i Oslo (N. R.-R. II, 260—262). Under 1ste juni meddeltes, at kommissærerne ogsaa skulde sidde retterting i Bergen (12te august) og i Trondhjem (1ste sept.), N. R.-R. II, 279.

[9] Cfr. N. R.-R. II, 280 f. Paa veien til Oslo var raaderne inde om Marstrand og sad her retterting 10de—11te juli (Dombog for 1578, side 3—5). I Oslo varede herredagen fra 21de—31te juli, i Bergen fra 13de—28de august, i Trondhjem fra 8de—15de sept. Derpaa vendte raaderne tilbage til Oslo, hvor nyt retterting holdtes fra 30te sept. til 10de oktbr. Den 13de oktbr. sad endelig samtlige kommissærer med undtagelse af Kristen Munk retterting i Fredriksstad, cfr. Dombog for 1578.

[10] Herredagen udskreves allerede under 2den mai 1579 og bebudedes at skulle finde sted i Oslo 24de juni, i Trondhjem 19de juli og i Bergen 10de august s. aa. (N. R.-R. II, 319 f. og 327—330). Disse herredage blev imidlertid snart efter foreløbig opsat og derpaa udsat til det følgende aar, da de skulde holdes i Oslo 24de juni (N. R.-R. II, 338 f.). Denne gang kom herredagen i stand og varede fra 24de juni til 8de juli. Dagen efter var de tilforordnede paa Moss, hvor de udstedte 5 »forskrifter«, cfr. Dombog for 1580.

Bjørn Anderssøn, Jørgen Skram, Manderup Parsberg og Maurits Stygge[1]. — I Oslo 1582 samtidig med adelsmødet, se side 108. — I Bergen 25de juni og i Oslo 2den august 1585[2] af raaderne Jørgen Skram, Absalon Gjøe, Jacob Seefeld og sekretæren i kongens kancelli, nordmanden Anders Green[3].

De her anførte herredage falder, som det vil sees, i to grupper, nemlig de, der ledes af kongens fra Danmark for anledningen opsendte raader, og de, der ledes udelukkende af kongens lensmænd i Norge eller andre der bosiddende embedsmænd. De sidste har som hovedopgave at udføre visse særlige hverv[4], og deres afholdelse er netop af den grund meget uregelmæssig. De første, som vi maaske kunde kalde de ordinære eller egentlige herredage, afholdtes derimod gjennem den længste del af dette tidsrum regelmæssig hvert 10de aar, saaledes i 1539, 1548, 1568 og 1578, hvorefter der imidlertid fulgte nye allerede i 1580, og derpaa i 1582 og 1585. Ogsaa de ordinære herredage kan have særlige hverv; men deres hovedopgave er af en almindelig og meget omfattende natur. De skal dømme i alle de sager, der paa lovlig maade maatte blive indstevnede for dem; de skal desuden have et øie med lensmændenes forhold og paatale forsømmelser og brøst, modtage og undersøge alle klager og andragender, som forelægges dem og tillige afgive svar derpaa, forsaavidt dette kan gjøres ud fra Norges lov eller de gjældende kongelige forordninger. I modsat fald skal vedkommende supplikation optegnes og medbringes til Kjøbenhavn for at forelægges kongen (»tages ad referendum«).

Til herredagene af begge grupper kaldtes gjerne ogsaa andre til deltagelse end selve de tilforordnede kommissærer. I udarbeidelsen af Truid Ulfstands og Klaus Bildes reces paa herredagen i Bergen 1539 deltog saaledes foruden kongens udsendinger ogsaa høvedsmanden paa Bergenhus, Tord Roed, superintendenten Geble Pederssøn og 2 borgermestre[5]. I 1557 nævnes Bergens borgermestre og raadmænd samt alle landets lagmænd som tilforordnede sammen med kansleren og lens-

---

[1] Cfr. fuldmagt og instruks af 5te mai 1579 (N. R.-R. II, 327—30) og af 5te mai 1580 (N. R.-R. II, 378 f. og 381 f.).

[2] Herredagen udskreves under 22de jan. 1585 til 24de juni og 1ste august i Bergen og Oslo (N. R.-R. II, 594, jfr. II, 596). Herredagen varede i Bergen fra 25de juni—9de juli. Til Oslo ankom kommissæren den 16de juli; men rettertinget sattes først den 2den august og varede til den 19de i samme maaned, cfr. Dombog for 1585.

[3] N. R.-R. II, 594, jfr. 596 og 611.

[4] Cfr. N. R.-R. I, 115, DN. XV, 668, jfr. N. R.-R. I, 207, Paus II. 320.

[5] G. Storm, N. g. l. IV, 695 (Stockh., Danica 44 fol.), jfr. fortalen til recessen, Paus II, 292, N. R.-R. I, 556.

manden paa Bergenhus[1]. Ved herredagen 1568 skal lagmænd og lagrettesmænd deltage i rettertinget[2], og i indkaldelsesbrevene til herredagen af 1585 heder det, at lensmændene, lagmændene og de fremmødende adelsmænd skal deltage i den sammen med de tilforordnede kommissærer[3]. De saakaldte herredage i 1561 og 1565 synes at have havt noget tilfælles med provinsielle stænderforsamlinger, hvorfor en nærmere redegjørelse for disse møder i denne afhandling vel tør være paa sin plads.

Fra den førstnævnte af disse forsamlinger haves der kun en knap underretning om, at der i aaret 1561 holdtes et møde paa erkebiskopsgaarden i Bergen, hvor nogle artikler vedrørende jordebygsel, jordegaver og ødegaarde blev »lovet, beseglet og beskrevet« af »menige mand, adel og uadel, læg og lærd«[4]. Da der imidlertid ikke blev sat nogen straf for overtrædelse af de fattede beslutninger, blev de ikke overholdte, hvorover der i den følgende tid indløb mange klager til lensherren med anmodning om, at der i anledning af disse og flere andre brøst maatte gjøres »nogen god skik«. Paa foranledning heraf samlede den energiske og dygtige lensherre Erik Rosenkrans under lagtinget i Bergen i sidste halvdel af juni 1565[5] efter lang underhandling »borgermester og raad, kanniker og de bedste og fornemste, som da tilstede vare« til et møde, som den 22de juni efter forudgaaende flittig overveielse og raadslagning vedtog en reces for Bergenhus len i 8 artikler, omhandlende kirkebesøg, egteskabs- og sedelighedssager samt landboforholdene, særlig bygselvæsenet[6], hvilke artikler den 12te oktober samme aar meddeltes kongens stadfæstelse[7]. Bestemmelserne om landboforholdene var de samme som de af mødet i 1561 vedtagne, kun at der nu fastsattes bøder for overtrædelser. Om den saaledes fremkomne reces siger Erik Rosenkrans i sin vedheftede fortale, at den er »overveiet og bevilget af alle lens fuldmægtige«. Udtrykket »lens fuldmægtige« kunde lade formode, at der virkelig har været fuldmægtige for almuen i Bergenhus og tilliggende len tilstede, og dette er i og for sig ingen urimelig tanke, da underhandlinger med almuen i denne tid, som paavist, virkelig ellers forekommer, og de i recessen indtagne bestemmelser angaar denne ikke mindre end godseierne og embedsmændene. Ikke desto mindre fore-

[1] DN. XV, 668, jfr. N. R.-R. I, 207.
[2] N. R.-R. I, 596—97.
[3] Cfr. N. R.-R. II, 594, jfr. 596 og 611.
[4] Paus II, 342—350.
[5] Cfr. Abs. Pederssøn, Bergens kapitelsbog, Norske mag. 284, jfr. 282.
[6] Paus II, 342—350.
[7] N. R.-R. I, 478 f.

kommer det mig at være liden sandsynlighed for, at saa har været tilfældet. Udtrykket bør nemlig vistnok opfattes som forkortet for »lensmænds fuldmægtige«, saaledes som det ogsaa virkelig findes varieret. Og hermed maa selvfølgelig igjen forstaaes fuldmægtige for de mindre lensindehavere inden Bergens lagsogn. Erik Rosenkrans afslutter sin fortale saaledes: »Til desydermere vidnesbyrd haver jeg ladet trykke mit signet for dette mit aabne brev og neden for disse artikler med laugmands, borgemesters, raads og de dannemænds i capitulet samt kongens fogders, gode mænds, ombudsmænd og lens fuldmægtige, som nu tilstæde ere og hver deres navne under disse artikler over deres segl fortegnet og benævnt.« Noget senere omtales recessen som »denne vedtægt, som alle lenene nu have bevilget og indgaaet«[1]. I Fredrik II's konfirmation derpaa, hvorved recessen gjøres til gjældende lov for Bergenhus len, heder det kun, at artiklerne er »berammet og forfattet« af Erik Rosenkrans »med nogen de geistlige og andre forstandige mænd«.

De her omtalte ganske merkelige forsamlinger er tydeligvis først og fremst embedsmandsmøder og har som saadanne meget tilfælles med de ekstraordinære herredage, til hvilke de ogsaa i almindelighed regnes[2]; men da saavel geistlige og borgerlige, som adelige personer og lensmænd sees at have været tilstede og deltaget i forhandlingerne, faar disse tillige et umiskjendeligt stændersk præg, om det end utvilsomt vilde være overilet at betragte dem som virkelige stændermøder.

Til herredagene indløb der, særlig naar kongens raader var tilstede, i regelen en stor mængde besværinger fra alle stænder, men naturligvis især fra almuen, som distriktsvis indsendte sine klager og supplikationer gjennem egne, frit valgte fuldmægtige. Herredagens svar fulgte gjerne i form af »retterbøder« for de enkelte distrikter; men undertiden udarbeidede den paa grundlag af de indkomne klager saavelsom af Norges lov og de kongelige forordninger almindelige recesser, gjældende for større omraader eller endog for det hele land[3]. Under herredagen i Oslo 1578[4] vedtog og besvarede de kongelige kommissærer

---

[1] Paus II, 342 f.
[2] Jfr. Brandt, Retshistorie II, 202.
[3] Cfr. N. R.-R. I, 556, Norske mag. I, 338 og 491 f., Paus II, 350—358, jfr. N. R.-R. II, 118—123.
[4] Fra og med dette aar er herredagsdombøgerne bevaret; under udgivelse for det norske kildeskriftsfond ved E. A. Thomle.

supplikationer fra almuen i Herdalen[1], paa Jæderen[2], i Hesby fogderi[3], Søndfjord og flere steder deromkring[4], i Solør[5], Østerdalen[6] og i Raabygdelaget[7]. Skjønt der var tillyst særlig herredag i Trondhjem, havde der i Oslo indfundet sig fuldmægtige fra Trøndelagen[8], ja helt fra Helgeland[9]. Foruden disse almuens repræsentanter og alle dem, der kun havde personlige anliggender at ordne, mødte der ogsaa udsendinger fra presterne i Telemarken, der frembar supplikationer paa »egne og menige prestemænds vegne« i denne landsdel[10]. — Der klagedes især over for høi jordebygsel og landboveitsle, over forbudet mod at skyde elsdyr, over at to eller tre, der bor sammen paa en gaard, hver maatte udstede fuld skat, over foring og andre afgifter, over mynten, over ubillig vegt (Helgeland) samt over fogder og prester. Man ansøgte om at erholde tienden tilkjøbs for skjellig værd, om nedsættelse af ekstraskatten til det halve, om med hensyn til jordebygsel at blive holdt ved recessen af 1539, om frihed til at sælge fjærverk, huder og skind, uhindret af kongens ret til førstekjøb (Herdalen og Østerdalen) etc.

De breve og retterbøder, som kommissærerne udsteder til almuen som svar paa deres supplikationer, indeholder ingen *nye* bestemmelser, idet alt afgjøres i henhold til Norges lov, ældre retterbøder og kongelige forordninger samt vedkommende distrikters særlige privilegier. Helgelands bøn om at forskaanes for halv skat, Herdalens om at faa igjen sine gamle privilegier, som var bortkomne under feiden, og Solørs andragende om at slippe for at udgive foring blev ikke besvaret paa stedet, men toges ad referendum.

Til herredagen i Bergen s. aa. strømmede der en række supplikationer fra forskjellige kanter af det vesten- og nordenfjeldske: Biskop Jørgen Erikssøn i Stavanger og rektoren sammesteds Hans Pederssøn, der begge personlig var tilstede, klagede over, at en del af almuen der i stiftet ikke vilde yde degnespandet, og at bønderne kom drukne til kirke etc., i hvilken anledning herredagen udgav en retterbod og et

[1] Dombog for 1578, side 32.
[2] Ibidem 60.
[3] Ibid. 61.
[4] Ibid. 77.
[5] Ibid. 79.
[6] Ibid. 81.
[7] Ibid. 82.
[8] Ibid. 5.
[9] Ibid. 17.
[10] Ibid. 62.

aabent brev til almuen[1]. Presterne i Søndhord[2]- og Nordhordland[3] klagede ved sine fuldmægtige over, at bønderne forholdt dem deres rettigheder, androg om, at husmændene maatte forpligtes til at arbeide for dem, og at brød og vin maatte skaffes paa kirkens bekostning. Almuen i Bergenhus len fremsatte gjennem sine fuldmægtige klager over den høie jordbygsel, at man ikke kunde »oplade« nogen part af den fæstede gaard til sine børn uden at give jorddrotten 3—4 daler derfor, at der opkjøbtes saa meget slagter til slottet og betaltes saa daarlig, over de høie kornpriser, samt at der krævedes overvegt og overmaal paa smør og korn. Den ansøgte bl. a. om, at hver, som rydder jord og anlægger laksefiske, selv maa faa nyde frugten af sit arbeide, og ikke jorddrotten[4]. Undersaatterne i Søndmør besværede sig over, at borgere af Bergen laa oppe hos dem med kone og børn baade vinter og sommer og opkjøbte slagt, humle, smør og andre varer, for hvilke man saa maatte give dem det dobbelte igjen om vaaren; de ønskede derfor, at bergensernes handel deroppe maatte indskrænkes til en vis tid af aaret, saaledes som tidligere sedvanligt[5]. Desuden mødte der fuldmægtige med supplikationer fra de »tyske paa bryggen«[6], samt fra almuen i Stangelands og andre skibreder ved Karmsund[7], i Søndfjord[8], Søndmør[9], Udvær[10], Senjen[11] og Salten[12].

I Trondhjem mødte bl. a. deputerede fra presterne i Jemtland, som klagede over, at en del »rente og rettighed, jordeparter og fiskevand«, som de og fremfarne prester under det svenske regimente havde nydt godt af, nu var dem frakommet, og bad om at blive holdt ved det løfte og tilsagn, som blev givet dem af stiftsherren og superintendenten, da de gjorde sit »jurament«[13].

---

1 Dombog for 1578, side 135 og 138 og Bang, D. n. k. h. i ref.-aarh. 257—58.

2 Dombog for 1578, side 134. Som fuldmægtige for Søndhordland mødte de tre prester Peder Andersson i Fjeldberg, Nils Monssøn i Skovig og Nils Pederssøn i Etne.

3 Ibidem 171. De fuldmægtige var: Hans Matssøn, Jens Søfrenssøn, Bertel Hanssøn og Hans Halvorssøn, alle prester i Nordhordland.

4 Dombog for 1578, side 140 ff.

5 Ibidem 154.

6 Ibid. 110.

7 Ibid. 177.

8 Ibid. 178.

9 Ibid. 154.

10 Ibid. 130.

11 Ibid. 178.

12 Ibid. 174.

13 Ibid. 192. Som bekjendt havde Jemtland staaet under Upsala erkestol og udgjort et eget superintendentur indtil 1570, da det ved freden i Stettin lagdes under Trondhjems bispedømme. Jemtlands presters fuldmægtige til herredagene i Trondhjem 1578 var: Jørgen Erikssøn til Refsund og Laurits Monssøn, kapellan til Ovigen.

Under den nye herredag i Oslo i sept. og okt. s. aa. indfandt der sig fuldmægtige fra almuen i Rønnes gjeld i Marker med andragende om at faa sine gamle friheder stadfæstede, hvilket skeede[1]. Retterbøder udgaves til almuen i Oslo og Hamar stift, for Oslo borgerskab samt for undersaatterne i Vardøhus og Finmarkens len[2], alle paa foranledning af undersaatternes indleverede besværinger. Supplikationen fra Vardøhus og Finmarkens len var blevet herrerne overleveret paa veien mellem Bergen og Trondhjem.

Under herredagen i Oslo i juni og juli 1580 indkom der en del supplikationer, hvorpaa kommissærerne ingen besked vidste at give, hvorfor de i overensstemmelse med sin instruks[3] gjorde indberetning derom til kongen. Den merkeligste af disse supplikationer var et andragende fra adelen i Norge om, at den artikel i loven, der hjemlede uegte børn ret til arv efter deres fader, maatte ophæves, og at der i fremtiden maatte forholdes hermed paa samme maade som i Danmark, saaledes at »ingen frille eller uegte eller deres efterkommere« nogensinde skulde kunne arve fader eller farfader eller fædrene slegt. Ligeledes androg adelen om, at fruer og jomfruer, der giftede sig mod sine vergers og venners raad, eller som lod sig beligge, for fremtiden maatte være arveløse, ligesom tilfældet var i Danmark. Om disse sager begjæredes kongens retterbøder[4].

Blandt de øvrige supplikationer, der fremlagdes for kongen, kan merkes et andragende fra biskop Frants Berg om underhold for degne og skolebørn i Oslo[5], fra kannik og forstander for Hamar skole, Thuri Hammer, om midler til forbedring af skolen sammesteds[6] samt nogle besværinger fra stæderne i det søndenfjeldske, særlig Oslo og Marstrand, over tolderne og over de fremmedes handel[7].

Til herredagen i Oslo 1585 mødte der fuldmægtige fra 22 prestegjeld paa Østlandet med ligesaamange supplikationsskrivelser, hvoraf ikke mindre end 21 toges ad referendum. Skriftlige andragender indløb desuden fra borgermestre, raadmænd og menighed i Oslo[8], fra borgerne og indbyggerne i Oslo[9], fra borgermester, raadmænd og menig-

---

[1] Dombog for 1578, side 276.
[2] Ibidem, 304 f.
[3] N. R.-R. II, 378—380.
[4] Dombog for 1580, side 129 f., jfr. denne bog, side 109.
[5] Ibidem, 132 f.
[6] Ibid. 133.
[7] Ibid. 135 f.
[8] Dombog for 1585, side 211.
[9] Ibidem, 213.

hed i Tunsberg[1] samt fra borgermester, raadmænd og menighed i Skien[2]. Superintendenten i Oslo og Hamar, mag. Jens Nielssøn, forebragte nogle artikler paa religionens vegne[3].

Af den her givne korte redegjørelse for herredagene i Norge og deres virksomhed under Kristian III og Fredrik II vil det med tilstrækkelig tydelighed fremgaa, at herredagen allerede i denne tid ved siden af at fungere som øverste domstol tillige har havt væsentlig betydning som et organ, hvorigjennem regjeringen har erfaret undersaatternes vilje og ønsker. Og omend de former, hvori folkeviljen herunder ytrede sig, var meget beskedne, blev den derfor ingenlunde uden betydning. Tvertimod spores dens virkninger mere eller mindre næsten i alle styrelsens grene, og særlig er de til herredagene indløbende supplikationer den drivende kraft i tidens lovgivning. De mange recesser, retterbøder og kongelige forordninger, der kjendes fra dette tidsrum, refererer atter og atter til dem. Overhovedet gjør herredagen i Norge i mange retninger en lignende nytte som stændermødet i flere andre lande og kan maaske endog passende betegnes som et surrogat for dette.

Adelsmødet i Oslo 1582.

Trods de store pretentioner, hvormed den norske adel var optraadt under hyldingen i 1548, var den saavel i antal som i rigdom endnu temmelig ubetydelig, og regjeringen behøver derfor for det første ikke at tage synderligt hensyn til dens fordringer. Imidlertid øgedes dens indflydelse ikke lidet i løbet af det 16de aarhundrede, og allerede i slutningen af Fredrik II's regjering kom der en leilighed, da kongen fandt det tjenligt at imødekomme dens ønske om en forbedring og en nærmere fastsættelse af dens privilegier, paa samme tid som han formelig anerkjendte den som rigets første og eneste repræsentative stand. Den nærmeste anledning hertil var tronfølgervalget i 1580, som kongen ønskede stadfæstet ogsaa i Norge. Han opfordrede derfor den norske adel til at møde i Oslo den 25de januar 1582, dog kun med den begrundelse, at han havde noget at lade den tilkjendegive, »som os, eder selv og vort rige er anliggende«[4]. Til at føre forhandlingerne paa

[1] Dombog for 1585, side 215.
[2] Ibidem, 227.
[3] Ibid. 220 f.
[4] Kongebrev af 28/9 1581, N. R.-R., II, 428.

kongens vegne udsaaes kansleren Niels Kaas samt rigsraaderne Kristoffer von Dohna og Hak Ulfstand, som paalagdes at være tilstede i Oslo den 21de januar det nævnte aar[1]. Her skulde de i adelens og lagmændenes forsamling omtale rigsraadets valg af hertug Kristian til tronfølger, dets aarsager hertil og den danske adels stadfæstelse deraf og begjære af de tilstedeværende, at de ligesom sine standsfæller i Danmark vilde »bevilge og samtykke«, at hertug Kristian efter sin faders død blev konge over begge riger, samt at de ved brev og segl vilde forpligte sig til at hylde prinsen, naar de derom anmodedes. Saasnart adelen og lagmændene havde efterkommet denne opfordring, skulde de kongelige kommissærer overgive dem en skrivelse fra kongen, indeholdende en forsikring om, at den givne bevilgning ikke burde komme dem tilskade paa deres adelige friheder eller deres ret til at holdes ved Norges lov. Prinsen skulde, naar han vokste op, være forpligtet til at lade sig hylde paa lagtinget i Oslo ligesaavel som paa landstingene i Danmark.

Foruden at føre disse forhandlinger fik kommissærerne imidlertid ogsaa et andet hverv, idet det paalagdes dem at sidde retterting og at modtage og granske de klager og andragender, som maatte blive dem forelagte[2]. Med andre ord, der skulde afholdes norsk herredag, skjønt det ikke kan sees, at dette paa sedvanlig maade er blevet kundgjort for undersaatterne[3].

Det saaledes anordnede møde fandt sted; men de nærmere omstændigheder derved er lidet kjendte; man ser dog, at adelens og lagmændenes samtykke til valget er givet i overensstemmelse med kongens ønske til fastsat tid (25de januar)[4]. En af lagmændene, Kristoffer Grøn paa Steig, undlod at møde, »af ulydighed«, som det heder, hvorfor han kort efter afsattes fra sit embede[5]. Adelen benyttede. anledningen

---

[1] Se instruks af 30te december 1581, N. R.-R. II, 437—439.

[2] Desuden fik kommissærerne ogsaa det hverv at besigtige Akershus og Bahus fæstninger, N. R.-R. II, 439.

[3] Der haves heller ikke nogen herredagsdombog fra dette aar. — Aschehougs bemerkning: »Til Kristian IV's foreløbige hylding 1582 indkaldtes kun adelen og lagmændene; men det forudsattes, at ogsaa kjøbstedsmænd og bønder vilde møde«, er misvisende. Der fandt, som paavist, ingen hylding sted, ikke engang nogen foreløbig; men adel og lagmænd gav et løfte om i sin tid at ville hylde hertug Kristian. *Hertil* mødte kjøbstadsmænd og bønder *ikke*; de mødte kun til *herredagen.*

[4] Danske magasin III, 124. Brevet omtaler mødet i Oslo som afholdt til bestemt tid (St. Paulsdag conversionis = 25de jan.) og er dateret Fredriksborg den 27de jan. (!).

[5] Lensherren i Trondhjem Hans Lindenov fik ordre til at sende ham til Kjøbenhavn, forat han der kunde staa tilrette for kongen; imidlertid skulde der indsættes en anden lagmand i hans sted. (N. R.-R. II, 451). I Kjøbenhavn lykkedes det ham vel at faa kongens tilgivelse (N. R.-R. II, 495); men sit lagmandsembede fik han ikke igjen (N. R.-R. II, 533).

til at indgive et nyt, fælles andragende, og denne gang ikke uden virkning; thi allerede under 14de februar[1] s. aa. kom kongens svar i form af et almindeligt privilegiebrev for den norske adel, givet efter samraad med det danske rigsraad.

De rettigheder, som ved dette privilegiebrev tilsikredes adelen, var i hovedsagen følgende:

1. Adelen skal i sager, som gjælder liv og ære, ikke dømmes uden af kongen og Danmarks riges raad. 2. Den skal nyde sine hovedgaarde, »som de nu selv paabor og herefter byggendes vorder«, kvit og fri for al kongelig tynge. 3. Udenfor Norge bosatte adelsmænd, der har gods i riget, skal holde fuldmægtige sammesteds til i alle sager at svare paa deres vegne. 4. Adelen i Norge skal have fri adgang til at drive almindeligt fiskeri og sildesaltning samt til at handle med ind- og udlændinger, kronens told og rettighed af rigets udførsel uforkrænket. 5. Fri kvinde, som tager sig ufri mand, skal have forbrudt sit arvegods til sine næste arvinger. Frille eller slegfredbørn eller deres afkom skal for fremtiden ikke »komme til arv iblandt adelen«. 8. Der skal ikke over nogen tages noget vidnesbyrd, som gjælder paa liv og gods, uden at han selv er lovlig stevnet eller nærværende. 9. »Ingen prester skulde efter denne dag tage eller skrive nogen vidnesbyrd, breve eller andre benkebreve, uden at baade fogden og lensmanden dermed omgaa efter loven.« 10. Lensmænd og fogder skal skride ind mod de »løse companer«, som løbe omkring som kræmmere, tilholde dem at tage sig tjeneste eller lade dem straffe.

Privilegiebrevet gjælder kun »menige adel og ridderskab«, ikke lagmændene som saadanne, og rimeligt er det derfor at antage, at ogsaa ansøgningen har været skrevet kun i adelens navn, ikke som i 1548, tillige i lagmændenes, og at disse kun har undertegnet, forsaavidt de har tilhørt adelen, hvilket i tilfælde synes at vidne om en voksende eksklusivitet hos denne.

Ogsaa privilegiebrevet tyder bestemt paa, at standsfølelsen hos den norske adel er meget sterkere fremtrædende nu end i 1548, medens landsinteresserne derimod synes at være trængt tilbage. Imidlertid er det dog vel muligt, at andragendet, der ikke kjendes uden fra privilegiebrevet, kan have indeholdt ogsaa andre punkter end de i dette optagne.

Foruden andragendet fra adelen er der til de kongelige udsendinger indkommet petitioner ogsaa fra adskillige byer og landdistrikter. Saa-

[1] Saaledes N. R.-R. II, 446, Paus II, 393, en afskrift fra det 17de aarh., registrant 89 B no. 4, og Langebeks afskrift i hans Norske diplom., ex cod. membr. legum Norv. Tunsbergensi, begge i det danske geheimearkiv. Derimod har et par andre afskrifter sammesteds (fra *Bibliotheca Ostensiana* efter samtidig afskrift) 18de februar.

ledes sees borgerne i Oslo at have klaget over mangel paa havnegang for deres kvæg, hvorfor de ved kongebrev af 14de februar fik udlagt gaardene Ulven, Etterstad, Tesen og Bryn hertil, mod at de paatog sig at udminde bønderne[1]. Fra borgermestere og raad og menige borgere i Trondhjem kom der fuldmægtige til kommissærerne med klager over, at svenske kjøbmænd »nu mere end tilforn« opkjøbte los og maar i Jemtland, hvilket de mente var imod byens privilegier og til skade for dens borgere. Som en følge af denne klage udstedtes der — ligeledes den 14de februar — en streng befaling til jemterne om at ophøre med slig usedvanlig og ulovlig handel og for fremtiden at sælge sine varer til Trondhjems borgere[2]. Bønderne i Øvre og Nedre Borgesyssel klagede over, at de besværedes med alt for megen tømmerkjørsel, og ønskede at forskaanes derfor, hvorfor kongen fritog dem for en tredjepart af denne byrde[3]. Sandsynligvis er der ogsaa indløbet klager over skydspligten[4], ligesom vi ved, at baade adel, kjøbstadsmænd og bønder har klaget over forbudet mod, at udlændinger, som besøgte sildefisket i Viken, seilede nordenfor Marstrand, hvilket havde tilfølge, at dette forbud ophævedes[5].

Endelig kan nævnes, at en i kirkelig henseende overordentlig vigtig forordning, nemlig den store ordinans i egteskabssager af 19de juni 1582[6], vistnok er medbragt til Norge af kommissærerne og bekjendtgjort paa herredagen.

[1] N. R.-R. II, 447. De nævnte gaarde tilhørte Oslo kapitel. Etterstad blev ikke udlagt, da den var perpetueret til superintendenten, som senere fik stadfæstelse derpaa, se N. R.-R. II, 475.
[2] N. R.-R. II, 449.
[3] N. R.-R. II, 448.
[4] N. R.-R. II, 450.
[5] N. R.-R. II, 446.
[6] Paus II, 393—404, Bang, Den norske kirke i ref.-aarh. 187—188.

V.

Stændernes fremtræden og virksomhed under Kristian IV.

Hyldinger.

Kristian IV's hylding 1591.

Fredrik II havde i sit budskab til adelen under mødet i Oslo 1582 lovet, at den udvalgte konge, naar han vokste op, skulde lade sig hylde af stænderne i begge riger. For Danmarks vedkommende opfyldtes dette løfte allerede i 1584, idet man ansaa det for at være af stor vigtighed at sikre tronfølgen i hovedriget paa en saa betryggende maade som muligt. Med den norske hylding lod man det derimod bero, vel især af hensyn til kongens mindreaarighed. Der kunde heller ikke næres nogen synderlig betænkelighed ved en saadan udsættelse; thi Norge betragtedes jo som bundet ved det danske valg saavel som ved adelens og lagmændenes samtykke deri. For almuens troskab behøvede man i rolige tider ikke at frygte, og forholdet udadtil var netop nu meget fredeligt. Under disse omstændigheder fandt heller ikke rigsraadet, da det efter Fredrik II's død den 4de april 1588 tiltog sig magten i den udvalgte prins's navn, nogen grund til straks at sende denne til Norge, men lod sagen henstaa endnu i tre aar. Imidlertid synes man dog at have havt en bestemt følelse af, at dette ikke var ganske i sin orden; thi da hyldingen endelig blev besluttet fremmet, og dette under 31te december 1590 kundgjordes for de norske stænder, lod man den unge konge fremføre en række undskyldninger for, at han ikke tidligere havde ladet sig hylde i Norge.

Kundgjørelsen om hyldingen, som denne gang er stilet til alle stænder, geistlighed og borgere saavelsom adel og bønder[1], sendtes til statholderen Axel Gyldenstjerne sammen med en befaling om at lade den forkynde paa dertil egnede steder i alle rigets len[2], ligesom det

[1] N. R.-R. III, 156 f.

[2] N. R.-R. III, 158. Ikke destomindre fik Henrik Gyldenstjerne paa Bahus sig kundgjørelsen tilstillet direkte fra regjeringen i Kjøbenhavn sammen med en særlig ordre til at lade den forkynde for adel og almue inden sit len. N. R.-R. III, 159.

ogsaa paalagdes ham at træffe alle fornødne forberedelser til kongens og stændernes modtagelse[1], et hverv, som statholderen synes at have forrettet med megen iver[2].

Tidspunktet for hyldingen var i kundgjørelsesbrevene sat til den 8de juni 1591. Af stænderne indkaldtes: hver af adel, hver lagmand og superintendent i egen person, 1 prælat og 2 kanniker med fuldmagt af hvert skibrede (sic), af hver kjøbstad 1 borgermester med 2 raadmænd og 2 andre fornemme borgere med sin stads segl og alles fuldmagt, samt 2 lagrettesmænd med »embedsmanden« af hvert prestegjeld[3].

Det nye er, at superintendenterne er indkaldt ved siden af adel og lagmænd, og at der er indkaldt repræsentanter for kapitlerne og presteskabet. Tillige merker vi os, at der nævnes særlige repræsentanter for hver by og for bønderne i hvert prestegjeld, medens der i 1548 kun var tale om 4 agtede mænd fra hvert fylke.

I tiden nærmest efter indkaldelsesbrevenes kundgjørelse begyndte de tre lavere stænders valg af deputerede. Kapitlerne optraadte herunder for sig, uden forbindelse med den øvrige geistlighed. Valgene foregik: i Hamar kapitel den 13de april[4], i Stavanger den 3die mai[5] og i Trondhjem den 1ste mai[6]. Til deputerede udsaaes: af Trondhjems kapitel sogneprest ved domkirken mag. Hans Sjurssøn, kantor Jens Anderssøn, og sogneprest til Vor frue kirke Kristian Mikkelssøn; af Bergens kapitel: sogneprest ved domkirken provst Knud Mikkelssøn, erkedegn Peder

[1] Saaledes paalagdes det ham bl. a. at lade opsætte »en pallads« paa et passende sted i byen, at bestille »lossementer« for kongen og hans følge og sørge for forraad til deres underhold. Det var følgelig oprindelig meningen, at kongen under hyldingen skulde opholde sig i Oslo; men efter forslag af Aksel Gyldenstjerne blev dette senere ændret derhen, at han skulde bo paa slottet, hvor statholderen fik paalæg om at sørge for rum til ham og de tre medlemmer af rigsraadet, der skulde ledsage ham paa reisen til Norge. Paa grund af afstanden mellem Oslo og Akershus bestemtes det samtidig, at »palladsen« skulde bygges paa et beleiligt sted mellem slottet og byen. (N. R.-R. III, 167).

[2] Gjentagne gange purrer han paa regjeringen for at erholde dens hjælp. Snart beder han om rødt klæde til at betrække palladsen med (N. R.-R. III, 164 f.), snart om at faa en murmester opsendt fra Danmark for at udbedre og pynte slottets bygninger, hvilket ogsaa begge dele bevilges (N. R.-R. III, 167). Paa hans forlangende lover regjeringen at sende op 3 à 400 sider flesk, ligesom den, rimeligvis efter forespørgsel fra statholderen, erklærer, at de finere varer, urter, specerier og vin, skal sendes, naar kongen reiser (N. R.-R. III, 164). Paa hans gjentagne opfordring tilstiller regjeringen ham under 8de april opgaver over de herrer og tjenestefolk, der skal følge med kongen fra Danmark, hvilke der skal have værelser paa slottet, og hvilke der skal bo i byen, (N. R.-R. III, 168 f.).

[3] N. R.-R. III, 156 f.

[4] Norges geistligheds fuldmagter 1591, kildeskriftsfd.s afskrifter 323.

[5] Ibidem.

[6] Ibidem.

Klaussøn, prædikant Kristian Daffinssøn, samt af kapitlet i Hamar Torsten Severinssøn, Lauris Kristianssøn og Kristian Kristianssøn. For Oslo og Bergens kapitlers vedkommende haves ingen underretning.

Indkaldelsesbrevets forskrift om, at der skulde indfinde sig 1 prælat og 2 kanniker med fuldmagt fra hvert skibrede, er saaledes ikke ordret blevet fulgt og kunde neppe efterfølges, da den synes at være meningsløs. Det er muligt, at »skibrede« kun er en skrivfeil, og at der egentlig skulde have staaet kapitel. I saa tilfælde har regjeringen altsaa ikke tænkt sig, at der skulde møde repræsentanter for det øvrige presteskab. Dette blev imidlertid ikke desto mindre tilfældet; thi enten der senere er indløbet tydeligere ordre, eller indkaldelsesbrevets tale om »fuldmagt af hvert skibrede« har givet statholderen anledning til at sammenkalde ogsaa presteskabet til valg, sikkert er det, at dette i april og mai maaned samledes provstivis for at vælge fuldmægtige og medgive disse fuldmagt til paa sine embedsbrødres vegne at hylde kongen. Disse provstimøder fandt sted i følgende orden[1]: I Sogn den 7de, i Hedemarken og Østerdalen 13de, i Brunla 19de, i Nedre Romerike 20de, i Nordhordland 21de og i Bragernes 24de april; i Jemtland og i Ytre Borgesyssel 3die mai, i Øvre Borgesyssel 5te, paa Øvre Romerike 6te, i Bahuslen (Elfsyssel provsti) 11te, i Skie len og Telemarken 14de, i Tønsberg provsti 19de, i Gudbrandsdalene 20de, i Viken (det gamle Ranrikes provsti) den 28de mai. I Øvre Telemarken foregik valget først den 2den juni. I Mandals len, hvor der kun var 3 prester, holdtes der intet valgmøde; men alle 3 prester reiste og udfærdigede den 8de juli en kundgjørelse om, at de samme dag havde været til hyldingen i Oslo, »og er der ikke nogen flere provster eller prester i forne Manddallen«. I alle de øvrige provstier valgtes provsten og 2 prester undtagen i Øvre Borgesyssel, hvor der foruden provsten valgtes 3 prester. Med vished vides det saaledes, at presteskabet i mindst 17 provstier har været repræsenteret i Oslo under hyldingen med 17 provster og 35 prester eller tilsammen 52 geistlige. Det er imidlertid muligt, at det tilstedeværende antal fuldmægtige for presteskabet i virkeligheden har været større, da en del af hyldingsbrevene kan være gaaet tabt. Paa den anden side er det dog, naar hensyn tages til den uklare ordlyd i indkaldelsesbrevet, ikke sandsynligt, at alle provstier over det hele land skulde have været repræsenterede. Bygeistligheden adskiller sig, forsaavidt som den ikke hører ind under noget kapitel, ikke fra landsgeistligheden, men optræder paa provstimødet og blandt repræsentanterne sammen med den. I spidsen

[1] Norges geistligheds fuldmagter, Kildeskriftsfondets afskrifter no. 323.

for hele geistligheden gaar superintendenterne, der samtlige i overensstemmelse med indkaldelsesbrevet personlig indfandt sig til hyldingen, nemlig mag. Hans Mogenssøn[1] i Trondhjem, mag. Anders Fos[2] i Bergen, mag. Jørgen Erikssøn[3] i Stavanger og mag. Jens Nielssøn[4] i Oslo[5]. Ligesom lagmændene og lensherrerne mødte superintendenterne væsentlig i egenskab af kongens embedsmænd. Desuden synes kapitlerne i dem ogsaa at have seet de selvskrevne formænd for sine valgte deputerede[6], ligesom de jo ogsaa i videre forstand kunde betragtes som den hele geistligheds repræsentanter.

Man kan nu spørge: Optræder geistligheden ved denne leilighed som en stand ved siden af de tre øvrige stænder eller blot i egenskab af kongens tjenestemænd? Herved er for det første at merke, at en saa fyldig repræsentation af geistligheden, som den, der fandt sted, fra først af ikke synes at have været tilsigtet. Indkaldelsesbrevets besynderlige forskrift: »en prælat og 2 kanniker med fuldmagt af hvert skibrede« tyder i ethvert fald, hvad enten man vil anse udtrykket skibrede for en skrivfeil eller ikke, paa, at man fra først af ikke har tænkt sig, at der skulde foregaa noget repræsentantvalg uden for kapitelgeistlighedens vedkommende, at denne skulde vælge sine fuldmægtige inden sin egen midte, og at disse skulde være det øvrige presteskabs selvskrevne repræsentanter, til hvilke det havde at indlevere sine fuldmagter. Bestemmelsen var imidlertid altfor uklar til, at den kunde efterleves, og dette førte, som vi har seet, til, at kapitelgeistligheden og det øvrige

---

[1] Biskop i Trondhjem 1578—1595, se Bang, Den norske kirkes historie i reformationsaarh. 193 ff.

[2] Biskop i Bergen 1583—1606, en mand, der har vist udprægede anlæg for historisk forskning og er blevet kaldt »den første danske historiker, hos hvem man kan paavise en udviklet kritisk sans«, Rørdam, Historieskrivn. og historikere i Danm. og Norge, I, 95.

[3] Biskop i Stavanger 1571—1604. Se Bang, anførte verk, side 217 ff.

[4] Biskop i Oslo og Hamar stift 1580—1600, se Y. Nielsen, J. N.'s visitatsbøger, fortalen.

[5] Tilstede ved hyldingen var ogsaa den gamle, afgaaede biskop i Oslo (1548—1580), mag. Frans Klaussøn Berg. Han var nu saa svag og affældig, at flere prester maatte støtte ham, medens han kjørte paa sin vogn (»In rheda vectus, suffultus in aëra multis presbyteris, languentia, qui tua membra levabant«, Halvardi Gunnarii Acrostichis, Eriksens udg., side 50.

[6] I Stavangerkapitlets for anledningen udstedte fuldmagt heder det saaledes bl. a.: »Thi er alles vores underdanige bøn, at forne vores fuldmægtige maatte udi denne kongelige hylding med forne vor kjære superintendent paa alles vores vegne udi dette være betrodde udi alle de stykker, som de med andre kgl. majst.s tro undersaatter her udi Norges rige for godt gjørendes, bevilgendes og samtykkendes vorder.« Stavanger kapitels fuldmagt 3/5 1591, Kildeskriftsfondets afskrifter no. 323.

presteskab hver fik sin særlige repræsentation[1]. Derved blev geistligheden fyldigere repræsenteret, hvad der saavel hos øvrigheden som hos folket, og ikke mindst hos den selv, kunde være vel skikket til at fremkalde forestillingen om, at den dannede en stand, sideordnet med de øvrige af rigets stænder; men det medførte rigtignok ogsaa, at den splittedes i to fraktioner, kapitelgeistligheden, den faatalligste, men bedst situerede og mest anseede paa den ene side og det talrigere provstipresteskab paa den anden. En fælles, enhedlig optræden fra geistlighedens side, saaledes som fra adelens, var derved paa forhaand udelukket.

I kjøbstæderne synes valgene af deputerede i de allerfleste tilfælde at være blevet foretagne af borgerskabet i forening med raadet og under dettes ledelse. De fuldmagter, som medgaves byernes udsendinger, udfærdigedes saaledes ikke af raadmændene alene, men af »raadmænd, borgere og menige indbyggere«[2]. Under fuldmagten sattes i overensstemmelse med kongens befaling stadens segl, og forsamlingen opfordrede derhos en del borgere af sin midte til paa alles vegne at hænge sine segl paa brevet ved siden af byseglet: »Til vidnesbyrd lader vi vor stads indsegl hænge her nedenfor dette vort aabne brev og venligen haver ombedet disse efterfølgendes vore medborgere . . . .[3] paa alles vores vegne udi denne menighed at lade hænge deres indsegl med vor stads indsegl under dette vort aabne brev«[4].

Valgene foregik i de forskjellige byer i følgende orden og med det udfald, som her meddeles[5]:

I Stavanger 13de april. Valgt blev: borgermester Kristian Nielssøn, raadmændene Kristian Trane og Eilert Speckmann og borgerne Eggebert Jesperssøn og Villum Jonssøn. Fuldmagten besegledes af 4 raadmænd, byfogden og 7 borgere.

I Bergen foregik valget ligeledes i april, men uvist paa hvilken dag. Valgt blev: lagmanden Povel Helliessøn, borgermesteren Lauris Hanssøn,

---

[1] Slange (side 48), som tydeligvis ikke har kjendt fuldmagterne, meddeler, at Kristian IV blev hyldet og svoret, »først af alle lensmænd, dernæst af bisperne, siden af adelen, derpaa af lensmændene og de kanniker, som fra kapitlerne vare udsendte, saa og af hver stads borgermester og raad paa kjøbstædernes vegne, derefter af sorenskriverne og fogderne og endelig af bøndernes udsendte fuldmægtige fra hvert fogderi«; men han nævner ikke et ord om provstigeistlighedens særlige udsendinger. Slange har saaledes uden forbehold opfattet »skibrede« som skrivfeil for kapitel og antaget, at kun kapitelgeistligheden har været repræsenteret ved hyldingen.

[2] Jfr. Fuldmagt for Stavangers fuldmægtige $^{18}/_{4}$ 1591, Kildeskriftsfd.s afskrifter no. 323.

[3] Her følger navnene.

[4] Fuldmagt for Stav. kapitel, Kildeskriftsfd.s afskrifter 323.

[5] Jfr. »Norges kjøbstæders fuldmagter 1591«, Kildeskriftsfd.s afskr. 323.

[illegible] og [illegible] samt [illegible] borgere [illegible]. Fuldmagten beseglet af [illegible] raadmændene [illegible] Jørgen [illegible] og Hans Hansen [illegible] og agtemænd.

[illegible] raadmændene Peder Nielsen [illegible] samt borgerne [illegible] og [illegible]. [illegible] af borgemestrene [illegible] og [illegible] borgerskab [illegible] med [illegible].

[illegible] borgemester Nis Lauritsen, raadmændene [illegible] og [illegible] samt borgerne [illegible] og [illegible] Hansen. Fuldmagten er beseglet af borgemesteren [illegible] raadmænd og [illegible] agtemænd.

[illegible] borgemester Peder Jensen, raadmændene [illegible] og [illegible] samt borgerne Peder [illegible] og [illegible]. Fuldmagten er beseglet af borgemesteren Jørgen [illegible] samt [illegible] raadmænd og agtemænd.

[illegible] borgemester [illegible] Krog, raadmændene [illegible] og Peder [illegible] og borgerne Rasmus [illegible] og Jens [illegible]. Fuldmagten er [illegible] af raadmænd [illegible] med [illegible].

[illegible] borgemester [illegible] Hoeck, raadmændene [illegible] og Peder [illegible] samt borgerne Hans

[1] [illegible]

[2] [illegible]

[3] [illegible] Som grund [illegible] og for [illegible] personligen fremmøde.

[4] Orig. paa papir med hvers segl, ibidem.

[5] Orig. paa papir med 12 segl, ibidem.

[6] Orig. paa papir med hvers seg. ibid.

Jakobssøn og Peder Jakobssøn. Fuldmagten er forsynet med 12 borgeres segl[1].

I Marstrand 28de mai. Valgt blev: borgermester Peder Brems, raadmændene Torger Torkildssøn og Gorries Askenberg samt borgerne Albret Wulf og Niels Nielssøn. Fuldmagten er udstedt af »borgermester, raad og menige borgere og indbyggere« og forsynet udelukkende med byens segl[2].

I Oslo 29de mai. Valgt blev: borgermester Oluf Glad, raadmændene Hans Severenssøn og Jørgen Steen og lagrettesmændene Rasmus Buntssøn og Niels Nielssøn. Fuldmagten er udstedt af borgermesteren Anders Nielssøn, 7 raadmænd og 24 menige borgere[3].

I Konghelle hellig trefoldigheds lørdag. Valgt blev: borgermester Niels Gadt, raadmændene Kristoffer Ingemarssøn og Simen Gunnerssøn samt borgerne Mads Jenssøn og Morten Jørgenssøn. Fuldmagten er udstedt af »borgermester og raad og menige borgere og indbyggere« og forsynet med byens segl[4].

Der mødte saaledes fra hver af byerne Stavanger, Skien, Tunsberg, Oslo, Fredriksstad, Oddevald, Konghelle og Marstrand 5 fuldmægtige, fra Bergen 6 og fra Trondhjem 4, tilsammen 50 fuldmægtige, hvilke altsaa under hyldingen repræsenterede den norske borgerstand.

Den stand, der uden sammenligning var talrigst repræsenteret, var dog bønderne. Ifølge indkaldelsesbrevet skulde for disse møde »2 lagrettesmænd med embedsmanden af hvert prestegjeld«. Med »embedsmanden« forstodes overalt bondelensmanden. Denne var saaledes selvskreven, medens de 2 andre maatte vælges blandt lagrettesmændene[5]. Valget foregik i almindelighed paa herredstinget og synes at være foretaget af den forsamlede bondealmue. Iethvertfald udstedtes fuldmagten af lagrettesmændene og den øvrige bondealmue i forening. Som oftest er lagrettesmændenes navne (sedvanlig 12 i hvert prestegjeld) angivet i fuldmagten, ligesom disse stedse har sat sine segl under; undertiden er imidlertid alle paa tinget tilstedeværende bønders navne optegnede. I fuldmagten for Rødenes prestegjeld[6] findes saaledes 43 bønder nævnte ved navn som fuldmagtens udstedere, i Aals prestegjeld i Hallingdal[7] 80,

---

[1] Orig. paa papir med 12 segl, ibid.
[2] Orig. paa papir med byens segl, ibid.
[3] Orig. paa pergament med hængende bysegl, ibid.
[4] Orig. paa papir med byens segl, ibid.
[5] For dette og det efterfølgende henvises til »Hyldinger af Norges almue«, Kildeskriftsfondets afskr. no. 323.
[6] Original med 12 segl, registrant 57, »Hyldinger« i det danske rigsarkiv.
[7] Orig. med 12 segl, ibidem.

i Nes prestegjeld i Hallingdal[1] 75, i Lier prestegjeld[2] 130, i Modum prestegjeld[2] 82, i Sigdal[2] 84, paa Eker[2] 149, i Vanse i Lister[2] 99 bønder o. s. v. I andre tilfælde angiver vel fuldmagterne sig at være udstedt af »lagrettesmænd og bønder«, medens dog kun de første er nævnte ved navn. Eller fuldmagten er udstedt af lagrettesmændene »med alle bønders samtykke«[3]. Meget sjelden nævnes nogen øvrigheds-person som deltager i fuldmagtens udstedelse. Dette er dog tilfældet i Tromsø len, hvor befalingsmanden Oluf Laurissøn udsteder fuldmagt sammen med 23 lagrettesmænd, samt i Bullaren prestegjeld i Viken og i Sogn, hvor fogden opføres blandt udstederne og i spidsen for disse.

Tingene, hvor valget er foregaaet og fuldmagterne udstedt, sees paa enkelte steder at være blevet afholdt allerede i slutningen af mars[4], men for de fleste prestegjelds vedkommende i løbet af april og mai. I Brønnø, Alstadhaug og Rødø er de først afholdt St. Olavsdag (29de juli), i Søndfjord den 22de juli, i Salten endog først den 22de august. Disse prestegjelds fuldmægtige har saaledes ikke været tilstede under hyldingen.

I almindelighed har almuen i hvert prestegjeld for sig udseet sine fuldmægtige og forsynet dem med fuldmagt; men altid har dette dog ikke været tilfældet. I Sønderviken i Bohuslen har saaledes lagrettes-mændene i Stangenes, Lane herred, Fos, Sørbygden og Sotenes i fælles-skab udstedt fuldmagt for fogderiets 12 fuldmægtige. I Nordviken i samme len har lagrettesmændene i Bullaren og Tanum udstedt fælles fuldmagt for de to prestegjelds 6 fuldmægtige. I Hardanger udsteder lagrettesmænd og bønder fuldmagt overet for 14 lensmænd og bønder, og paa lignende maade udsteder almuen i Søndhordland fuldmagt overet for 29 lensmænd og lagrettesmænd. Det samme er ogsaa tilfældet for Brønø, Alstadhaug og Rødø prestegjelds vedkommende, hvor fuld-magten udstedes overet for 9 fuldmægtige. I Sogn i Bergenhus len udsteder fogden Simon Pederssøn og 11 lagrettesmænd fuldmagt for 20 fuldmægtige, i Søndfjord »lagrettesmænd og bønder« for 5 lensmænd og 9 lagrettesmænd, i Jemtland »menige mand« for 4 lensmænd og 15 bønder; fuldmagten er her forseglet med *landets* segl, ikke med lag-rettesmændenes. I Nordhordland udsteder »lagrettesmænd og bønder« fuldmagt for 16 lensmænd og lagrettesmænd. I Hof og Ramnes har

[1] Orig. med 11 segl, ibid.
[2] Orig. med 12 segl, ibid.
[3] Saaledes i Lunde, Hetland, Jotten og Valde prestegjeld, jfr. »Hyldinger af Norges almue«, Kildeskriftsfondets afskr. 323.
[4] Saaledes paa Vos (20de mars), i Hardanger (23de mars) og i Søndhordland (29de mars).

bondealmuen i fællesskab udstedt fuldmagt for 1 lensmand og 4 lagrettesmænd, 2 fra hvert sogn. Endelig har »bønder og menige almue« af hele Trondhjems len i fællesskab udstedt fuldmagt for 1 lensmand med 2 lagrettesmænd af hvert prestegjeld[1].

Der har saaledes været en ganske anseelig forsamling bonderepræsentanter tilstede under hyldingen i 1591. Efter indkaldelsesbrevets ordlyd skulde antallet ikke have været mindre end 720, nemlig 309 fra Oslo og Hamar stifter, 114 fra Bergens stift, 138 fra Stavanger stift og 159 fra Trondhjems stift. *Fuldt* saa mange er der vistnok ikke mødt, da enkelte prestegjeld paaviselig har sendt færre repræsentanter end foreskrevet; men fuldmagter haves dog for 665 lensmænd og lagrettesmænd foruden for 1 lensmand og 2 lagrettesmænd af hvert prestegjeld i Trondhjems len, og dette stemmer vistnok temmelig nøie med det fremmødte antal.

Hvad indholdet af fuldmagterne angaar, er dette ikke ganske ensartet. I enkelte af dem, særlig i kapitlernes, bemyndiges de deputerede til »at gjøre og samtykke, hvis alle andre kongl. majst.s tro undersaatter her udi riget efter Guds og verdslig lov pligtig er at gjøre og bevilge deres rette herre og konning«[2]. At hylde kongen omtales saaledes her som undersaatternes pligt, hvilket kunde tyde paa, at forestillingen om kongens arveret til riget har været den herskende blandt stænderne; men en saadan slutning vilde vistnok være overilet. Stænderne kunde nemlig ikke være uvidende om, at Kristian IV allerede paa forhaand var udvalgt til at være konge over begge riger, og at adelen i Danmark og Norge paa rigernes vegne havde bekræftet dette valg og lovet, naar saa krævedes, at ville hylde ham som sin rette herre og konge, omstændigheder, der i og for sig har været vel egnet til at fremkalde forestillingen om, at hyldingen var en pligt, hvorfra undersaatterne ikke kunde unddrage sig. I de selvsamme fuldmagter omtales kongen desuden altid som »udvalgt«, aldrig som arvelig konge. Endelig er hyldingen i de aller fleste tilfælde i fuldmagterne som i indkaldelsesbrevet fremstillet som en fri viljesakt, idet de deputerede kun bemyndiges til »at samtykke og fuldbyrde, hvad andre hans majst.s undersaatter da for godt anseendes, samtykkendes og gjørendes vorder«[3].

---

[1] Fuldmagten er ligesom Jemtlands forsynet med »landets« segl og er dateret Oslo 9de juni 1591, hvilket synes at være uforstaaelig. Maaske har udsendingerne ikke medbragt fuldmagter hjemmefra og saa — for dog at have en at indlevere — udstedt en saadan for sig selv; deraf vilde ogsaa fuldmagtens noget uregelmæssige form kunne forklares.

[2] Jfr. Stavanger kapitels fuldmagt, Kildeskriftsfd.s afskr. no. 323.

[3] Jfr. fuldmagt for Siljord, 19/4 1591. Kildeskriftsfd.s afskr. no. 323.

Imidlertid var kongen, der ved denne tid endnu kun var 14 aar gammel, ankommet til Akershus allerede den 25de mai, altsaa endnu før valgene var tilendebragte[1]. Han ledsagedes af de tre raader og medlemmer af formynderregjeringen, kansler Niels Kaas, admiral Peder Munk og Kristoffer Valkendorf, samt flere andre adelige herrer med deres følge. Flaaden, der bestod af 9 skibe, førtes af Peder Munk. Selve hyldingen fandt sted til fastsat tid, den 8de juni. Den er skildret paa en meget anskuelig maade i det oftere anførte af Halvard Gunnarssøn forfattede latinske digt[2]. Hyldingstribunen (»pallads« eller »theatrum«), var reist paa Hovedtangen og helt overtrukket med rødt klæde. Midt paa tribunen stod kongens sæde eller trone, »straalende af ædelstene og guld«[3], og foran denne en skammel, hvor undersaatterne kunde knæle ned under aflæggelsen af troskabseden. Nord for hyldingspalladsen, i et stenkasts afstand fra denne, var der opført en anden mindre tribune, hvor de for anledningen tilstedeværende adelige damer (fruer og jomfruer) kunde bivaane høitideligheden. Klokken 11 om formiddagen kom kongen ridende fra fæstningen under paukers og trompeters klang og tog, stadig omgiven af sit følge, plads oppe paa kongesædet. Derpaa holdt kansler Niels Kaas fra tribunen en tale til stænderne og fremsagde tilsidst hyldingseden, der var saalydende:

»Vi lover og sverge den stormægtigste, høibaarne fyrste og herre, Herr Christian den fjerde, Danmarks og Norges udvalde konning, at være hans majst. hulde og tro, og som lydige, hørsomme, ærekjære, trofaste undersaatter at være hans majst. som vor allernaadigste herre og konning hørige, lydagtige, følgagtige og bestandige, som ærlige, tro undersaatter bør at gjøre imod deres rette herre og konning, og ingenledes lade os bevæge til nogen anden fremmede hersker, det være sig hvem som helst det være kan, men udi alle maader vide og ramme hans majst.s gavn og bedste og hans majst.s skade og fordærvelse hindre og afvende efter vor yderste magt, forstand og formue, saasandt hjælpe os Gud og hans hellige ord«[4].

Hyldingseden aflagdes af stænderne i følgende orden: Adelen, lagmændene, bisperne, kanniker, provster og prester, byernes deputerede og tilsidst bønderne[5]. Efterat høitideligheden var forbi og kongen og

[1] Cfr. denne bog, side 113—117.
[2] Halvardi Gunnarii Acrostichis, udg. af A. E. Eriksen, 48—59.
[3] »Regius ille thronus gemmis qui fulget et auro«, Acrostichis, side 48.
[4] Efter Erik Valkendorfs Missale Nidrosiense i det store kgl. bibliotek i Kjøbenhavn.
[5] Saaledes Halvard Gunnarssøn, der var øienvidne til begivenheden (»Non audita cano, sed quæ mihi visa fuere«), Acrostichis, Eriksens udg., side 54 (jfr. 50). Slange (side 48) siger derimod, at kongen blev hyldet »først af alle lensmænd, derpaa af

hans følge havde forladt tribunen, overgaves denne, saaledes som sedvane var ved saadanne anledninger, til folkehobens plyndring. Om eftermiddagen holdt kongen stort gjestebud for stænderne.

Paa selve festdagen, den 8de juni, udstedte adel og lagmænd et stort hyldingsbrev, i hvilket det paa hele folkets vegne, »ædel og uædel, geistlige og verdslige«, bevidner, at alle stænder, adel, ridderskab og lagmænd, superintendenter, prælater, kanniker, provster, prester, borgermestre, raadmænd, borgere, bønder og menige almue over alt Norge, samdrægtige og med velbetænkt vilje, hu, sind og hjerte med opstrakte fingre[1] i den hellige trefoldigheds navn og »med dette vort aabne brevs kraft« har hyldet sin udvalgte herre, prins og konge, Kristian IV, svoret ham lydighed, huldskab og troskab og forpligtet sig til med liv og gods at søge hans bedste og afvende fra ham skade og fordærv«[2]. Ligesom under hyldingen i 1548 og ved mødet i 1582, saaledes optræder adelen altsaa ogsaa ved denne leilighed ikke bare paa sin egen stands, men paa alle stænders, d. v. s. paa det hele folks vegne. I god overensstemmelse hermed er det, at adelen er den eneste stand, der udsteder et særligt hyldingsbrev, medens de øvrige stænder kun indleverer sine medbragte fuldmagter. Hyldingsbrevet er udstedt og undertegnet af følgende 55 adelsmænd og lagmænd:

Henrik Gyldenstjerne til Aagaard[3], Fredrik Lange til Markegaard[4], Hans Pederssøn til Sem[5], Ove Juel til Kjeldgaard[6], Oluf Galde til Tom[7],

---

bisperne, siden af adelen, derpaa af lensmændene og de kanniker, som fra kapitlerne vare udsendte, saa og af hver stads borgermester og raad paa kjøbstædernes vegne, derefter af fogderne og sorenskriverne og endelig af bøndernes udsendte fuldmægtige fra hvert fogderi«.

[1] Jfr. Halvardi Gunnarii Acrostichis: »Erectis digitis jurant per verba recepta, scilicet ut servare velint pia fædera regi«. Eriksens udg., side 54.

[2] Adelens hyldingsbrev af 8de juni 1591; orig. paa pergament med 55 underskrifter og segl, Hyldinger no. 55, danske rigsarkiv.

[3] Søn af biskop i Odense Knud Henrikssøn Gyldenstjerne († 1568), siden 1574 forlenet med Bahus, hvor han erhvervede adskilligt jordegods, † paa Bahus 1592. Nærmere oplysninger om ham i Jens Nielsens ligprædiken samt hos Lind, Kristian IV og hans mænd paa Bremerholm, side 135 ff.

[4] Fredrik Lange til Markegaard og Söfde i Skaane samt Falkensten i Borre (Jarlsberg), lensmand over Tønsberg len, † 1612.

[5] Hans Pederssøn (Litle) til Fos og Sem, søn af Peder Hanssøn († 1551), udnævntes til Norges riges kansler 1592, † 1602, se Danmarks adels aarbog 1886, s. 46 og Chr. IV's Norske lovbog af 1604, udg. af Hallager og Brandt, Fortalen.

[6] Søn af Niels Juel til Aabjerg, fra 1583—1588 lensmand paa Akershus og fra 1588—1597 paa Bratsberg, † i Jylland 1599.

[7] Søn af Sven Galde til Tom, forlenet med Mandal, † ca. 1628, jfr. Personalhist. tidsskr. 6, 264 st.

Peder Iverssøn til Fritsø[1], Pros Laurissøn til Nørholm[2], Anders Green til Sundsby[3], Byrge Green til Restenes[4], Peder Knudssøn til Aggervig[5], Peder Brockenhus til Sande[6], Hans Dresselberg til Bjerreby[7], Aage Bjelke til Osterud[8], Anders Huitfeldt til Trondstad[9], Jørgen Kruckov til Tjerne[10], Eilert Brockenhus til Strøm[11], Tomas Normand De la Nancte[12], Anders Movat til Hockland[13], Peder Bagge[14], Otto Tomessøn til Vatter[15], Jon Benkestok til Meløen[16], Kristoffer Dal til Sem[17], Otto Bildt til

---

[1] Peder Iverssøn Jernskjeg til Fritsø, søn af Iver Jenssøn J. til Ottestrup (i Sjælland) og Fritsø († 1570), født paa Fritsø 1551, død sammesteds 1616. Se (Norsk) Hist. tidsskr. II, 2, 386—89 og 270, 275 og 276, Y. Nielsen, Jens Nilssøns visitatsbøger, fortalen, Personalh. tidsskr. III, 202 st.

[2] Pros Laurissøn til Nørholm (Eide sogn i Nedenes) skal have været en uegte søn af den danske adelsmand Lauris Bertelssøn til Hørby, var lagmand i Oslo 1559, fra 1571 paa Steig og endelig fra 1577 i Skien, † 1596.

[3] Søn af lagmand i Viken Lauris Olsen Green til Sundsby († 1579), fra 1572 til 1586 sekretær i det danske kancelli og fra 1604 norsk kansler, † 1614, se T. Becker, Orion (maanedsskrift) II, 352 ff., Slange, Chr. IV's hist., 368 f., Saml. I, 359 f., O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold, 144 f.

[4] En broder af Anders Green til Sundsby. Restenes ligger i Resterød sogn paa Indland i Baahuslen, jfr. O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforh., side 162.

[5] Peder Knudssøn Maaneskjold til Aggervig og Odsnes (paa Tjörn i Baahuslen), en kort tid lagmand i Oslo, † 1607, jfr. O. A. Johnsen, B. E., 160 og 162.

[6] Søn af Eiler Brockenhus til Eline og Kanestrøm († 1546), forlenet med Skjeberg sogn, † 1608, se Saml., 259, 363, 371, 508, Personalh. tidsskr. 6, 264 st.

[7] Hans Nielssøn Dresselberg til Bjerreby, søn af Niels Dresselberg til Bjerreby i Tudse herred i Sjælland, gift med Dorte Tønnesdatter Galde, † 1616. Saml. I, 387, 413, 414. (I registret feilagtig kaldt Hans Pederssen, jfr. Personalh. tidsskr. 6, 264 st.).

[8] ɔ: Ove Jenssøn Bjelke til Østeraat, søn af Jens Tillufssøn og Lucie Nielsdatter Gyldenløve, † 1600. Hans søn var den bekjendte Jens Bjelke, Y. Nielsen, J. B.

[9] Anders Klaussøn Huitfeldt til Trondstad, søn af Klaus Huitfeldt til Krumstrup paa Fyen, gift med Margrete Pedersdatter Basse, var i lang tid bosat paa Hov i Hurum, cfr. O. A. Johnsen, Hurum herred, side 77.

[10] Jørgen Hanssøn Kruckov til Tjerne i Ringsaker paa Hedemarken, † 1601. Om ætten se Saml. I, 399—413.

[11] Eilert Henrikssøn Brockenhus til Kanestrøm, søn af Henrik Br. til Eline og brodersøn af den ovennævnte Peder Br., Saml. I, 370.

[12] Kapitain, befalingsmand over Rakkestad len, gift med fru Marine Pedersdatter Lykke, boende paa Kalnæs i Tune sogn, Saml. I, 430, jfr. IV, 162.

[13] Anders Movat til Hovland (paa Tysnesøen i Søndhordland), gift (2den gang?) med Else Kristoffersdatter (Rustung) til Sem, Saml. VI, 244, 245, 253 og 256.

[14] Peder Bagge til Holme i Bohuslen, gift med Karine Pedersdatter Rytter († 1578), ved hvilket egteskab P. B. kom i besiddelse af Holme. Han kjøbte tillige en del af Strøm, se O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforh. 140 og 147.

[15] Otto Tommessøn Orning til Vatne, g. m. Anna Ericksdatter Orm.

[16] Jon Trondssøn Benkestok til Meløen i Rødø prestegjeld paa Helgeland, se Wihelmine Brandt, Slegten Benkestok, 4, 13, 24, jfr. E. A. Thomles afhandling i Personalh. tidsskr. II, 4.

[17] Kristoffer Amundssøn Dal (Dahl) til Sem, søn af Amund Lauritssøn Dahl til Sandviken og Malkenes, Saml. VI, 243, 254.

Moland[1], Vincents Bildt til Moland[2], Lauris Lystrup til Overgaard[3], Torbjørn Torbjørnssøn til Vie[4], Kristen Torbjørnssøn til Myrvold[5], Peder Lystrup til Lysdal[6], Kristoffer Pederssøn til Borregaard[7], Henrik Mund til Eiden[8], Mogens Baardssøn til Ousby[9], Kristoffer Grøn[10], Mogens Kristoferssøn til Brangstrup[11], Knud Bilde til Lyngegaard[12], Tørstel Baardssøn til Blegen[13], Matis Jonssøn[14], Gauter Jonssøn[15], Erik Gjertssøn[16], Arild Olssøn[17], Peder Hanssøn[18], Kristen Brun[19], Erik Hanssøn[20], Tormod Matssøn til Strøm[21],

---

1 Otto Bildt var søn af Daniel Knudssøn Bildt til Moland, Nes og Lundestad og Blanzeflor Lunge; han skriver sig senere til Nes og Hafslund, levede endnu i 1616. Danmarks adels aarb.

2 En ældre broder af den foregaaende, D. A. A.

3 Lauris Lystrup til Havre, Overgaard og Skjelbred, søn af Lauris Svendssøn Lystrup, g. m. Elsebe Rytter, D. A. A.

4 Torbjørn Torbjørnssøn Skaktavl til Nordvie i Stange, søn af kannik Torbjørn Olufssøn Skaktavl og Rønnaug Mogensdatter Handingmand, g. m. Inger Valravn, Saml. I.

5 Broder af den foregaaende.

6 Peder Lystrup til Lide og Lysdal, broder af Lauris Lystrup, var 1580 skibshøvedsmand, nævnes endnu 1596, D. A. A.

7 Kristoffer Pederssøn til Borregaard, søn af Peder Pederssøn til Borregaard og Helle Haakonsdatter Friis (Skaktavlsfriserne), g. m. Maren Olufsdatter Rytter og saaledes stamfader til de yngre Ryttere, Personalh. tidsskr. 6, 264 st.

8 Henrik Mund til Iden i Herlø sogn ved Bergen, søn af Søren Mund til Lenidslev gaard og Kirsten Klausdatter Glambek, skibschef 1505, var 1589 g. m. enke efter borgermester i Bergen Anders Skriver, D. A. A.

9 Magnus Baardssøn (Rosensværd) til Østby og Brandstorp, lagmand paa Agdesiden, senere i Oslo (fra 1582 til sin død 1593), g. m. Anne Eriksdatter Stygge.

10 Christoffer Nielssøn Grøn (Grønnou), lagmand i Stavanger 1568—1577 og paa Steig 1577 til 1583, da han afsattes, cfr. jfr. E(milie) B(ernhoft), Slegten Bernhoft XI.

11 Mogens Kristofferssøn Handingmand til Brandstorp i Skjeberg og Folberg paa Øvre Romerike, søn af Kristoffer Mogenssøn til Brandstorp og Elise Mogensdatter Bjelke, nævnes endnu 1596, g. m. Beate Bosdatter Grip.

12 Knud Bildt til Morland og Lungegaard, broder af Vincents og Otto Bildt, † 1616, jfr. Boh. E. 135.

13 Thjøstulf Baardssøn (Rosensværd) til Hafslund og Bleken, lagmand paa Oplandene 1582 (?)—1585 17/9 og 1586 15/3—1595, senere i Oslo, levede 1604, jfr. Personalh. tidsskr. 6, 262 st.

14 Matis (Mads) Jonssøn til Svegen i Findaas prestegjeld, af familien Dahl, cfr. D. A. A. 1891, 106 f.

15 En broder af den foregaaende; skrev sig til Haaland og Amland i Opdals skibrede.

16 Erik Gjertssøn Vognsen (med tre hoveder i vaabenet), cfr. Hvass, Saml. og medd. V.

17 Arild Olufssøn (Gyldensø), lagm. paa Oplandene, ikke at forveksle med foged i Jemtland Arild Olufssøn, cfr. »Arild Olufssøn Gyldensø, en kritisk undersøgelse af kildeskrifterne« ved S. H. Finne-Grøn.

18 Peder Hanssøn Schønnebøl, lagmand i Nordlandene 1587—1610. Om ham se (Norsk) Hist. tidsskr. II, 4, 195 f. og 304.

19 Kristen Brun (slegten af Konstedlund), søn af Niels Brun og Kirsten Axelsdatter Baden, nævnes i Bahus 1604, cfr. D. A. A.

20 Erik Hanssøn Schønnebøl, en broder af den før nævnte Peder Hanssøn, gift med Brynilda Trondsdatter Benkestok (Saml. I, 227, 405 og Norske mag. I, 291), foged paa Nordmør 1567, senere i Vesteraalen og Lofoten, er forfatter af en beskrivelse over Lofoten og Vesteraalen, cfr. G. Storm i (Norsk) Hist. tidsskr. II, 4, 189 f. og 303 f.

21 Tormod Matssøn Straale til Strøm i Hjertum sogn paa Indland i Bohuslen.

Olle Pederssøn til Odsnes[1], Samson Nielssøn til Større[2], Kjeld Hanevold[3], Peder Kristenssøn[4], Samson Engelbertssøn (Ingebretssøn) til Finde[5], Klaus Jenssøn[6], Matis Harrildssøn[7], Jørgen Laurissøn[8], Jens Nielssøn til Simling[9], Morten Nielssøn[10], Povel Hellessøn[11], Henrik Jørgenssøn[12].

Efter hyldingen dvælede kongen og hans følge i Oslo til den 16de juni, og i hele denne tid holdtes der herredag af de ankomne rigsraader og statholderen Axel Gyldenstjerne, ligesom den unge konge i de første dage selv deltog i forhandlingerne. Der maa vistnok have været mange sager fore, da man endnu ved kongens afreise ikke var færdig med at paadømme dem, hvorfor rettertinget fortsattes af statholderen og lagmændene og andre »kloge mænd«. Sandsynligvis har selve herredagen væsentlig været optaget med at modtage ständernes klager og supplikationer og afgive svar derpaa. Efter klager fra Bergen og Trondhjem udstedtes der saaledes forbud til alle, indenlandske eller udenlandske, udenfor de nævnte byers borgere mod at handle i noget len mellem Bergen og Vardøhus[13]. Forøvrigt kjendes lidet til de paa herredagen trufne afgjørelser, da dombog mangler. En række supplikationer fra kapitlerne og enkelte geistlige personer saavelsom fra byerne og almuen i de forskjellige prestegjeld eller len toges først under behandling paa herredagen i Kjøbenhavn den 27de juni s. aa.[14]. Der indkom fra de nævnte stænder kun særpetitioner, og svarene gaves dels ved befalinger eller forordninger til lensherrerne, dels i aabne breve til vedkommende klager.

---

[1] Oluf (Olle) Pederssøn Maaneskjold til Odsnes og Restenes, søn af Peder Knudssøn M. og Bodil Laurisdatter Green. Var 1601 lensmand paa Vardøhus, † 1608, cfr. Danm.s adels aarb. og O. A. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold, side 160.

[2] Stare i Skee sogn i Viken?

[3] Kjeld Laurissøn til Hanevold i Skouger prestegjeld af slegten Lystrup, der senere tillægges navnet Tordenstjerne, cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. 1 r. I, 34 og D. A. A.

[4] Lagmand paa Agdesiden 1582, 1597.

[5] Finde paa Voss.

[6] Klaus Jenssen til Tofta, lagmand i Viken 1580—1585.

[7] Mads Haraldssøn, lagmand i Fredriksstad 1591.

[8] Lagmand i Tønsberg 1581, 1582, † 1600.

[9] Semelinge i Vestre Slidre.

[10] Lagmand i Stavanger 1591, † 1601. Hans nærmeste forgjænger var Hans Teiste.

[11] Povel Helliessøn, lagmand i Bergen 1585—1603.

[12] Henrik Jørgenssøn Staur, lagmand i Trondhjem 1586, 1589, † 1609.

[13] Paus II, 433 og 435, jfr. Holberg, Bergens beskriv., pag. 118. Brevet er udstedt i Kristian IV's navn, men undertegnet af de tre rigsraader, Niels Kaas, Peder Munk og Hake Ulfstand.

[14] Cfr. Aktstykker I, 46. Supplikationer fra almuen, indgivne under hyldingen 1591, omtales desuden i N. R.-R. III, 218 og 359—361.

En særstilling indtog derimod adelen nu saavelsom ved tidligere leiligheder, idet den ogsaa denne gang i fællesskab indgav et andragende, først og fremst paa hele standens, men tildels ogsaa paa rigets vegne. Dette meget vigtige andragende, der indeholder 19 forskjellige artikler, er ikke som hyldingsbrevet undertegnet af alle standens under hyldingen tilstedeværende medlemmer, men kun af de mere fremtrædende af disse, nemlig: Hans Pederssøn, Oluf Galde, Aage Bjelke, Peder Iverssøn Jernskjeg, Frants Rantzau, Peder Brockenhus, Peder Knudssøn (Maaneskjold), Anders Green og Anders Huitfeldt, af alle egenhændigt[1]. Disse herrer undertegner imidlertid paa hele standens vegne, ligesom andragendet er skrevet i hele standens navn af alle, »som sig af adel, fri og frelse kjende over alt Norges rige«. Ligesom i andragendet af 1582 optræder adelen ogsaa i dette som en strengt afsluttet stand. Lagmændene, der i hyldingsbrevet optræder sammen med adelen, nævnes ikke. Disse er saaledes kun med, forsaavidt de er adelsmænd. Supplikationen, der bærer udskriften: »Nogle den norske adels overgivne andragender til prinsens hylding udi Oslo den 8de juni ao. 91«, er rimeligvis blevet indleveret straks efter hyldingen[2]. Kongen overleverede skrivelsen til kansleren Niels Kaas og lovede, at der skulde gives svar derpaa straks efter ankomsten til Danmark. Dette løfte blev ogsaa opfyldt, idet svaret blev givet paa Kronborg slot den 31te juli s. aa.[3]. Indholdet af adelens andragende og kongens og rigsraadets resolution derpaa var i hovedsagen følgende:

Adelen over hele Norges rige indgiver til kongen sine klager og begjæringer i henhold til Fredrik II's udgivne retterbøder, der formelder, at hans majst. med Danmarks riges raad har lovet at fremdrage, haandhæve og forsvare alle Norges riges mænd, adel og ædlinge, og med bøn om, at kongl. majst. med sit høivise raad vil modtage og høre deres begjæring og besværing.

Efter denne fortale andrager adelen om:

1. At maatte blive holdt ved evangeliet og de høiværdige sakramenter efter den hellige skrift og den augsburgske konfession, hvilket bevilges.

---

[1] »Nogle den norske adels overgivne artikler til prinsens hylding udi Oslo den 8de juni anno 1591«, Registrant 89 b. no. 6, danske rigsarkiv.

[2] Det kongelige svarbrev siger: »til den 8de juni . . . efterat vi . . . have ladet os hylde og sverge«, Paus II, 424 og N. R.-R. III, 198.

[3] Saaledes efter paategning paa andragendets original. Registrant 89 b. no. 6, jfr. Slange, side 52. N. R.-R. III, 198—206 har 21de juli, hvilket er feilagtigt, jfr. Dansk mag. III, 113—123, Paus, II, 432.

2. At blive holdt ved Norges lov og de af tidligere konger udfærdigede og stadfæstede privilegier, at ingen ny skat maa paalægges, »uden hvad som lougen formelder og med bedste mænds raad«. Der klages i denne paragraf endvidere over, at nogle af de ældre privilegier og frihedsbreve er bortkomne af den grund, at kanslerne, hvem det altid er blevet betroet at forvare dem, ikke igjen har overantvortet dem »til troer hænde« sammen med rigets segl.

Kongen lover som svar herpaa at bekræfte adelens privilegier, naar han kommer til regimentet. Efter de bortkomne privilegier skal der søges hos de ældre kansleres arvinger.

3. At der til kansler maa tages en indfødt nordmand eller idetmindste en, der var »befriet og wohnhaftig« i Norge, at kanslerens arvinger maatte forpligtes under ed til at overantvorde privilegiebrevene til hans efterfølger, samt at rigets segl maatte sendes tilbage til Norge.

Alle disse andragender indvilges, »efterdi det i sig selv er billigt og kan komme Norges indbyggere til gavn og bedste«[1].

4. At der maa tilforordnes en sorenskriver i hvert sogn, hvor stevne holdes; at bønderne maa forskaanes for at dømme i »de sager, som er dem for høie«, og at saadanne sager maa kunne indstevnes for kansleren og lagmanden uden foregaaende dom til hjemting.

Andragendet om sorenskriveren indvilges, det øvrige derimod ikke. Alle sager skal, før de indankes for høiere ret, paadømmes af lagrettesmændene, da det ellers er at befrygte, at de ogsaa vil skyde de ringere fra sig.

5. At den norske adel maa fremdrages og forsees med rigens og kronens len. For at vise det billige og nødvendige heri paaberaaber adelen sig sine ældre og nyere privilegier, sin tjeneste i sidste feide, sin forsvarspligt og endelig sin fattigdom, der bevirker, at den i indtræffende tilfælde ikke vilde kunne komme fædrelandet tilhjælp »saa sterk med folk og rustning, som vi gjerne vilde«.

Ved denne artikel er i margen tilføiet: »Skal tales med menige Danmarks raad derom«[2]. I privilegiebrevet heder det, at kongen i anledning af denne begjæring »naadigst med vores elskelige Danmarks riges raad have besluttet saadan deres begjæring at have i tilbørlig agt og opseende og deres gavn og bedste at vide at ramme og sligt efter leiligheden at skal ske hver efter sine vilkaar og tjeneste«[3].

6. At lovens forbud mod, at fruer og jomfruer af adel tager udarv med broder, maa ophæves, og at det isteden maa tillades dem at tage en søsterpart, »om hun holder sig ærligen og tager fri mand«.

Bevilges.

7. At adelsmænd, som for fremtiden egter ufri kvinde, efter sin død maa have forbrudt sit arvegods til sin nærmeste slegt, og at børn

[1] Paus II, 426, N. R.-R. III, 200.
[2] Adelens andragende $^{8}/_{6}$ 1591, Kildeskriftsfd.s afskr. no. 323.
[3] N. R.-R. 201—202.

af slige egteskaber ikke maa agtes for adelige[1]. I denne artikel er desuden indtaget et andragende om, at gods, som ved giftermaal er kommet fra adelen og under bønderne, ved odelskjendelse maa kunne indløses af nærmeste odelsmand.

Begge andragender indvilges.

8. At ufri mand, der er gift med fri kvinde, og deres børn maa være uberettigede til at arve adelsgods.

Indvilges. Naar fri kvinde tager ufri mand, skal hendes jordegods sælges inden aar og dag til næste arving.

9. At ingen adelsmand maa kunne bindes eller fængsles uden efter forudgaaende rettergang og dom.

Indvilges.

10. At adelen, om nogen feide skulde indtræffe, maatte have tilflugtssteder for sig og sit gods paa Akershus, Bahus, Bergenhus og Vardøhus for der at lade sig finde som ærlige mænd, og at disse bygninger, som nu er meget forfaldne, igjen maatte forbedres, saa at adelen ikke saaledes som i forleden feide (ɔ: syvaarskrigen), skal blive ifrarøvet sit gods, lade sig slaa ihjel eller give sig i fiendens hænder.

I svaret loves, at denne sag med det allerførste skal blive befordret med alvorlighed. Paa Akershus og Bahus skal den nødvendige bygning og forbedring straks sættes igang[2].

11. At det ikke maa forbydes adelen at bruge sin skov og eiendom paa steder, hvor kronen eller kirken har part eller lod i nogen gaard sammen med den, og at adelens skove ikke maa forhugges, naar kongens skibe bliver indskikket i riget efter tømmer.

Svar: Enhver skal nyde skoven efter sin lod og anpart, eftersom den kan taale.

12. At det maa være adelen tilladt frit at handle med inden- og udenlandske, »bonden med os og vi med dennem som af arilds tid«, og at den maa have, hvad den kjøber og bruger, frit for told og sise, efterdi dens avl er ringe.

Med hensyn til dette punkt synes regjeringen at have været i tvil. I andragendets marg er der saaledes ved denne artikel oprindelig tilføiet: »Kan derom handles i fremtiden«; men dette er atter overstrøget, og isteden er sat: »Borgerne have deres privilegier til deres huses behov; om frie, skal tales med raadet«. I det endelige svar heder det, at der ikke kan indvilges i noget, som er imod borgernes privilegier; dog bevilges det adelen at indføre told- og sisefrit det tyske øl, som den maatte behøve til eget brug, »eftersom vores undersaatter i Danmark det nyder og bekommer«.

[1] Som aarsag til denne begjæring angives, at det tit og ofte hænder i Norge, at en adelsmand »gifter sig med ufri kvindfolk og deres børn arver hans gods, og moderen kommer undertiden med udi hans gods, hvilket er adelen til forklendring og forsmædelse«.

[2] I de paa selve andragendet tilskrevne bemerkninger nævnes kun »Aggershus«, i privilegiebrevet derimod tillige »Bahus«, cfr. Paus II, 430.

13. At adelen »maatte med al rente, hals og haand vore tjenere fri have« paa gaarde, som tilhører den og ligger i samme sogn som sædegaarden, samt at disse dens tjenere maatte forskaanes for arbeide til slottet. Der gjøres samtidig opmerksom paa, at adelsgodset i Norge ligger meget spredt, og at adelen nu slet ingen frihed har for sit indsogne gods udenom hovedgaarden, skjønt det vel kunde hænde, at det »tilforne af gammelt frit haver været, baade det og mere«.

Ved denne artikel er der tilskrevet i margen: »Udi prinsens umyndige aar er raadet ikke mægtig noget sligt at bevilge. Kan søges hos hans majst., naar hans majst. annammer sin kongelige kroning«. I selve privilegiebrevet er dette punkt udeladt[1].

14. At der med hensyn til skydsfærd maatte udstedes saadan forordning, at adelens bønder tilforpligtes at skydse kronens befalingsmænd og tjenere og deres tjenere, og at til gjengjæld kronens og stiftets (ɔ: kirkens) bønder maa skydse adelen og dens tjenere, hvor de reiser i adelens ærinde.

Der svares, at den, der vil have friskyds af kronens eller stiftets bønder, maa kunne fremvise pasbord. Ellers er bønderne ikke pligtige til at skydse vedkommende.

15. At enhver »god mand«, som indkaldes for retten, maa »stevnes for sin hovedgaard og brofjel«.

Dette indvilges, og der tilføies: »Desligeste skulle og bønderne i lige maade stevnes for deres hovedgaarde og bopæle, paa det ingen med nogen forfølgning skal overfaldes og overiles, som ikke er lovligen stævnte«.

16. At presteansættelse maa ske »med de bedste mænds samtykke, som i sognet bor«, saaledes som i ordinantsen fastsat.

Indvilges.

17. At adelen og dens bønder maa nyde frit fiskeri, hver for sin egen grund efter loven og gammel sedvane.

Svar: Der skal ikke vederfares dem noget mod Norges lov.

18. At adelens bønder i Nordlandene maa forskaanes for at føre kongens fisk til Bergen, da den besværes saaledes dermed, at den ikke kan føre adelens egen fisk frem.

Svar: Bønderne skal føre sin fiskelandskyld til de samme steder, hvorhen de fra arilds tid af har pleiet at føre den og ikke længere.

19. Denne artikel indeholder en indtrængende opfordring til kongen om sammen med sit raad at tage sig af adelens brøst. Adelen paa sin side vil, alle som en, være rede til med liv og gods at bistaa kongen og hans raad, »i hvor det kan komme vort fædrene rige til gavn og gode».

Punkt 19 indeholder saaledes intet nyt andragende og har derfor ikke i privilegiebrevet givet anledning til nogen udtalelse. Dette har

[1] Jfr. N. R.-R. III, 204 og Paus II, 430–31, hvor § 13 svarer til § 14 i andragendet, Kildeskriftsfd.s afskr. no. 323.

altsaa kun 17 artikler. Det er undertegnet af raaderne Niels Kaas, Peder Munk, Jørgen Rosenkrans og Hak Ulfstand.

Det mest karakteristiske træk ved adelens andragende er den sterkt fremtrædende eksklusivitet, der her ytrer sig endnu skarpere end i privilegiebrevet af 1582. Denne eksklusivitet faar sit udtryk i en række af de fremsatte begjæringer, saaledes f. eks. i den, at bønderne maatte »forskaanes for de sager, som dennem ere for høie at dømme paa«; Man bør nemlig heri ikke saameget se et udslag af adelens omsorg for det almene vel som af en sterk følelse af, at det var standen uværdig at lade sager, der angik den, dømme af bønder, og ønsket om at kunne unddrage sig denne ubehagelige nødvendighed, hvilket det imidlertid ikke lykkedes den at drive igjennem. Betegnende for denne tilbøielighed hos adelen er ogsaa andragendet om, at presteansættelse maa ske »med de bedste mænds samtykke«. Man vil nemlig neppe tage feil ved heri at se et tilhyllet forsøg fra adelens side paa at forbeholde for de enkelte medlemmer af standen en særlig indflydelse paa prestevalget i det prestegjeld, hvor de er bosiddende, thi der var adelsmanden selvfølgelig »bedste mand«. Dette stred imidlertid mod ordinansens aand og mening, idet denne tillagde menigheden kaldelsesretten[1]. Det er ogsaa værd at lægge merke til, at adelen søger om retten til ikke at kunne fængsles eller bindes uden forudgaaende dom og til at blive stevnet i sin egen bopæl som særprivilegier for sin stand, medens dette dog i virkeligheden var friheder, der tilkom alle nordmænd. I sidste tilfælde har regjeringen ogsaa reserveret sig mod, at den angjældende rettighed skulde betragtes som et særprivilegium for adelen, ved at tilføie, at det ogsaa gjaldt for bønderne. Krassest træder adelens eksklusivitet dog frem i de begjæringer, der sigter paa at hindre egteskab mellem »frie« og »ufrie«.

Skjønt adelens supplikation saaledes i hovedsagen tar sigte paa at fremme standens interesser, vedkommer dog flere af de ting, hvorom den andrager, ikke alene adelen, men hele riget. Dette er især tilfældet med de to første artikler i andragendet samt med kravene om, at kanslerembedet altid maa blive besat med en nordmand, at rigets segl maa komme til landet og forblive der, og om at fæstningerne maa blive istandsatte. Overhovedet er adelen fremdeles den eneste blandt stænderne, der i nogen grad gjør sig til talsmand for nationens fælles interesser, skjønt disse nu i langt høiere grad end i 1548 er overskygget af standsinteresserne.

[1] L. Daae, Geistliges kaldelse, side 13 ff.

Prins Kristians (V's) hylding 1610.

Kristian IV's regjeringstiltrædelse i 1596 betegner i mange henseender et brud med formynderstyrelsens politik. Denne havde været meget konservativ, hæderlig og gjennemgaaende dygtig, men med ringe initiativ. Den stræbte efter at holde udviklingen i de gamle, jevne og retlinjede, men noget udtraadte veie, som var anviste af Kristian III, og som Fredrik II i det hele havde fulgt. Den unge Kristian IV nøiede sig imidlertid ikke hermed. Han bragte med sig til regjeringen et rigt initiativ, en overordentlig virketrang og store forestillinger om statsmagtens opgaver i forbindelse med en levende bevidsthed om sit eget kongekald. Hans maal var først og fremst at øge statens og kongedømmets magt, og dette vilde han opnaa gjennem mange og betydelige sociale, økonomiske og administrative reformer saavelsom ved en aarvaagen og kraftig udenrigspolitik. I Danmark lagde rigsraadet og adelen dog baand paa disse bestræbelser, og den unge konges initiativ kunde ikke her gjøre sig saa stærkt gjældende, som han selv ønskede. Med desto større iver kastede han sig derfor over forholdene i Norge, hvor han stod ganske anderledes fri og ubunden end i Danmark. I modsætning til sin fader, der kun en eneste gang havde gjestet Norge, besøgte han dette rige i tiden fra 1596—1625 ikke mindre end 18 gange. Med stor iver tog han sig af bergverksdriften, indkaldte bergmestere og arbeidere fra Sachsen og Brunsvik og anlagde nye verker. Forsvaret styrkedes ved oprettelse af skjærbaade saavelsom med udvidelse af fæstningerne Akershus og Bahus. I 1605 lod han foretage farter til Grønland for atter at lægge dette land tilbage under den norske krone. Af størst betydning blev dog hans arbeide for at styrke administrationen. Dette søgtes opnaaet ved et strengere tilsyn med embedsmændenes virksomhed saavelsom ved en bestemtere optræden ligeoverfor den selvraadige almue. Forseelser fra lensmænds, fogders og lagmænds side straffedes ved afsættelse, ulydighed og voldsomhed fra bøndernes side med bøder, jern eller henrettelser. Kongen var mindre tilbøielig end sine forgjængere til at tage hensyn til bøndernes »friheder« og paalagde dem, trods deres klager, arbeidsydelser i en meget større udstrækning end tidligere.

For retspleien udrettede kongen meget, dels gjennem sin personlige tilstedeværelse paa herredagene, dels ved, at han lod lovbogen oversætte og udgive paa tryk sammen med de vigtigere retterbøder (1604).

Ogsaa de udenrigspolitiske forhold bidrog sterkt til at rette den unge konges blik mod Norge. Netop i Kristian IV's første aar blussede

nemlig de gamle tvistigheder om Lapland og Finmarken op paany. Allerede under Fredrik II og formynderstyrelsen havde Sverige vist en temmelig paagaaende optræden i disse egne, og efter freden med Rusland i Teusina 1595 blev denne paagaaenhed endnu større; hertug Karl lod saaledes nu opkræve skat lige til Malangen og Titisfjord, et godt stykke syd for Tromsø. Kristian IV bød imidlertid lige fra sin overtagelse af regjeringen disse svenske overgreb en kraftig modstand. I 1598 traf han forskjellige anordninger med len og lensmænd i Nordlandene for at kunne iverksætte et kraftigere tilsyn, og i 1599 foretog han sin bekjendte reise forbi Nordkap lige til øen Koldin ud for Kolahalvøen, ligesom han søgte tilnærmelse til Rusland for at skaffe sig en ven mod Sverige. Noget tilbageskridt fra hertug Karls side var dog ikke at spore. Tvertimod antog han ved sin kroning 1607 titel af konge over de lapper i Nordland, og det følgende aar gav han borgerne i det paa den svenske side af Hisingen nylig anlagte, med hollandske kolonister befolkede Gøteborg privilegier paa at seile paa Nordlandene fra Titisfjord til Varanger, udstedte strenge instrukser for sine skatteopkrævere i disse egne og lod opbygge et blokhus ved Altenelven. Denne aggressive holdning i forbindelse med frygten for de skadelige følger for sundtolden, som anlægget af Gøteborg syntes at skulle medføre, øgede Kristian IV's krigslyst, som tidlig var vakt og næredes ved Sveriges optræden som Danmarks medbeiler om herredømmet paa Østersjøen saavelsom af et forfængeligt haab om at kunne fornye unionen mellem de tre riger. Trods rigsraadets sterke modstand blev kongen derfor mere stemt for at erklære Sverige krig, men fandt det, før han tog dette skridt, heldigst at sikre tronfølgen paa den for undersaatterne mest bindende maade og besluttede derfor, endnu førend den udvalgte prins havde fyldt sit 7de aar, at lade ham hylde af stænderne i begge riger. Om denne kongens beslutning underrettedes de norske stænder i breve af 3die jan. 1610; hyldingen bebudedes at skulle finde sted i Oslo den 15de juni[1]. Dagen i forveien var det bekjendtgjort, at herredag skulde holdes paa samme sted den 18de juni, og at kongen personlig vilde være nærværende under denne[2]. Til at sidde rettertinget sammen med kongen opnævntes kansleren Kristian Friis, Preben Gyldenstjerne, Aksel Brahe, Oluf Rosensparre og Eske Brok, der befaledes at indfinde sig i Kjøbenhavn den 1ste juni[3].

[1] N. R.-R. IV, 349 f.
[2] N. R.-R. IV, 348.
[3] Sjæll. Tegn. XX, 308.

Til at repræsentere stænderne indkaldtes hver af adel, hver lagmand og superintendent i egen person, 2 kanniker med fuldmagt af hvert kapitel, provsten og 2 prester af hvert skibrede, en borgermester med 2 raadmænd og 2 andre fornemme borgere af hver kjøbstad med stadens segl og alles fuldmagt, 2 lagrettesmænd og 2 »embedsmænd« af hvert prestegjeld[1].

Brevene sendtes til 10 af de vigtigste norske lensmænd tilligemed befaling om at lade dem forkynde for almuen[2]. Samtidig hermed kundgjordes det i Danmark, at kongen vilde lade prinsen hylde paa landstingene der, nemlig for Sjælland i Kjøbenhavn den 14de mars, for Skaane i Lund den 15de april, for Fyn i Odense den 29de april og for Jylland i Viborg den 11te mai, hvilke hyldinger ogsaa fandt sted i løbet af vaaren[3]. Imidlertid blev de nærmere forberedelser til det norske hyldingsmøde truffet[4], og saasnart de danske hyldinger var afholdte, gjorde kongen sig rede til Norgesreisen. Med ham fulgte prins Kristian og de før nævnte til herredagen indkaldte raader. Flaaden, der bestod af 6 skibe[5], afseilede fra Danmark i første halvdel af juni[6].

I Norge foregik imidlertid valg af de deputerede til hyldingsrigsdagen i løbet af maanederne mars—juni. Fuldmagter udstedtes[7] af Trondhjems kapitel den 25de april for kantor og lektor mag. Peder Iversson, pastor til domkirken hr. Patrik Diriksson og dekanus til Vor frue kirke hr. Hans Andersson; af Bergens kapitel den 8de mai for biskopen mag. Anders Mikkelsson, medicus dr. Villads Nielsson og lektor mag. Tomis Hansson; af Stavanger kapitel den 8de mai for erkediakon, sogneprest til Undal og provst over Lister, hr. Peder Klausson, kannik og prædikant til Stavanger domkirke hr. Kristen Daffinssøn, kannik og sogneprest til Torvestads prestegjeld samt provst i Karmsund hr. Rasmus Pedersson; af Hamar kapitel den 16de juni (i Oslo) for hr. Kjeld Torgersson, hr.

[1] N. R.-R. IV, 340—350.
[2] N. R.-R. IV, 350.
[3] Erslev, Aktstykker I, 184—185.
[4] Allerede den 15de februar havde kongen tilskrevet statholder Enevold Kruse paa Akershus, at han til hertugens hylding i Oslo paa kronens bekostning skulde forfærdige »en palladse midt paa torvet, altsaa inden byen. Med skrivelsen fulgte et riss, hvorefter »palladsen« skulde bygges, og hvor dens høide, længde og bredde var angivet. Det heder i skrivelsen, at palladsen skal opføres af tømmer alene, uden al anden udstafferinge«. N. R.-R. IV, 355.
[5] Saaledes den samtidige optegnelse i Oslo [illegible], meddelt i (Norsk) Hist. tidsskr. II, 111—112. Ifølge Slange (side 201) bestod den dengang af 8 orlogsskibe foruden andre fartøier.
[6] Hos Slange meddeles, at flaaden lettede anker den [illegible] juni.
[7] Fuldmagterne til prins Kristians hylding [illegible] i det danske rigsarkiv, geh.-ark.'s reg. Se [illegible] side 152—160, no. 87—93.

Kristen Eskildssøn og hr. Kristoffer Jenssøn. Den 30te mai forhandlede Oslo kapitels medlemmer om valg af deputerede og udstedelse af fuldmagt; til deputerede udsaaes de samme som ved hyldingen i 1591[1].

Presteskabets repræsentanter valgtes og befuldmægtigedes ligesom i 1591 paa provstikalenter. Saadanne afholdtes i Indherred den 9de, i Ryfylke den 10de, i Jemtland den 20de mars, i Raabyggelaget den 10de, i Søndhordland den 12te, i Viken den 16de og paa Lister den 17de april; paa Jæderen den 4de, i Nordhordland den 8de, i Hedemarken den 9de, i Eidanger den 9de, i Sogn den 9de, i Nedre Borgesyssel den 10de, i Øvre Telemarken den 12te, i Valdres den 12te, i Helgeland den 17de, i Brunla og Numedal den 18de, i Hadeland den 19de, i Romedal, Romerike og Solør den 22de, i Bohuslen den 23de, i Nedre Romerike den 25de, i Gudbrandsdalen den 28de og i Tunsberg provsti den 31te mai; i Holt og Landviks prestegjeld (Nedenes) den 1ste juni og i Mandals len ligeledes den 1ste juni[2].

Af hvert provsti valgtes 3 fuldmægtige, undtagen af Nedre Borgesyssel og Jæderen, hvor der valgtes henholdsvis 2 og 1. Antallet af provstigeistlighedens deputerede var saaledes tilsammen 75.

For borgerstandens vedkommende udstedtes fuldmagter saaledes: Af »Stavangers borgere« den 28de april, af »borgere og menige almue« i Tunsberg den 2den mai, af »borgermester, raadmænd og borgere« i Marstrand den 12te mai, af »borgermester, raadmænd, lagrettesmænd, borgere og menige indbyggere« i Trondhjem den 14de mai, af »raadmænd, ganske borgerskab og menighed« i Kongelv den 21de mai, af »raadmænd med ganske borgerskab« i Oddevald den 27de mai, af borgermester, raadmænd og menige borgere« i Bergen i mai[3], af »borgermester, raadmænd og menigheden« i Skien den 31te mai, af »borgermester, raadmænd og menige borgere« i Fredriksstad den 7de juni og af »borgermester og raad« i Oslo den 8de juni[4].

---

[1] Se (Norsk) Hist. tidsskr. II, 112. Nogen fuldmagt fra Oslo kapitel findes ikke blandt »hyldinger« for 1610 i det danske rigsarkiv.

[2] Det samlede antal af geistlige fuldmagter er altsaa 30, 4 fra kapitlerne og 26 fra det øvrige presteskab.

[3] Fuldmagten er skrevet paa pergament med byens segl hængende i forgyldt kapsel. Paa kapselens forside staar i ydre ring: Christiani : IIIII : DA : Nor : Regis : Sigillum : Causis. I indre ring: Norvagicis : Deputatum : Anno 1610. Paa kapselens bagside en roset.

[4] Samtlige fuldmagter undtagen Bergens (se flg. note) er udstedte paa papir. To fuldmagter (Marstrands og Stavangers) er forsynede med udstedernes segl, de øvrige med vedkommende bys segl.

Af hver by valgtes 5 deputerede, nemlig: 1 borgermester, 2 raadmænd og 2 borgere[1]. Antallet af repræsentanter for borgerstanden var saaledes tilsammen 45.

Bondestandens deputerede valgtes og befuldmægtigedes[2] i det hele paa samme maade som ved foregaaende hylding. Nu som da udsendtes regelmæssig 3 personer af hvert prestegjeld, skjønt hyldingsbrevet foreskrev 4 (2 lagrettesmænd og 2 »embedsmænd«).

Med hensyn til indhold afviger fuldmagterne ikke synderligt fra dem, der udstedtes i 1591. Prinsen omtales som »keist, kaaret og udvalgt« af Danmarks riges stænder til at være konge over Danmark, Norge og deres underliggende lande og provinser; de deputerede bemyndiges enten ligefrem til at sverge og hylde den udvalgte konge eller til at »gjøre og samtykke, hvis af andre stænder samtykkendes vorder«. Nogen antydning til, at stænderne har anseet prinsen for arveberettiget til Norge, forekommer ikke. Derimod heder det i Oddevalds borgerskabs fuldmagt, at hans majst. har anseet det for godt at lade hertugen »*udkaare* og hylde i Oslo, eftersom han tidligere af Danmarks stænder er keist, kaaret og udvalgt til konge over begge riger«.

Imidlertid forsamledes stænderne i Oslo, saaledes som i hyldingsbrevene befalet[3]. Biskopperne, kapitlernes og en del af provstigeistlighedens udsendinger havde indfundet sig allerede i pinsedagene, der dette aar indtraf den 27de—29de mai[4]. Den 31te mai ankom Niels Vind, høvedsmanden paa Bergenhus, sammen med lagmanden i Bergen. Den 8de juni indtraf lensherren i Trondhjem Sten Bilde sammen med sin hustru og sine fire born. Imidlertid er vel de ovrige lensmænd og deputerede samt adelen indtruffet efterhaanden. Og endelig den 15de juni ved 10-tiden om aftenen ankom kongen selv under salut fra skibene og fra fæstningen. Kongen med dronningen og den lille prins og endel af folget gik straks iland og tog ind paa Akershus slot[5].

Dagen efter, lordagen den 16de juni, blev »palladsen«, der ikke var opført paa torvet, saaledes som i kongebrevet befalet, men paa Hoved-

---

[1] Vi anfører i det følgende borgermestrenes navne: Kristen Jensson af Trondhjem, Peder Klausson af Bergen, Erik Olsson af Oslo, Jon Holck af Tunsberg, Klaus Povelsson af Oddevald, Jørgen Lauris af Bergen, Helge Torgersson af Marstrand, Søfren Evensson af Stavanger, Kristoffer Jonsson af Fredriksstad og Lauris Hansson af Skien.

[2] Fuldmagter for almuens deputerede ved hyldingen 1610 findes i et antal af 259, geh.-arkivs reg. 89, side 152—157 (no. 87—90) og 159—60 (no. 95). Nu som i 1591 har i enkelte landsdele flere prestegjeld slaaet sig sammen om udstedelsen af fuldmagt.

[3] Jfr. Slange, side 267.

[4] Den 30te mai forhandlede Oslo kapitel om, hvad titel fuldmagten skulde have, og om valget af deputerede, se Hist. tidsskr. II, 112.

[5] Hist. tidsskr. II, 111—112.

tangen, overtrukket med rødt klæde. Samme dags eftermiddag red herolderne omkring i byens gader med herpukker og trompeter og udraabte, at hyldingen skulde finde sted den følgende dag klokken 8 om morgenen. Af hensyn hertil sørgede man for, at froprædiken og høimesse endtes allerede kl. 7. Prædikenen paa slottet holdtes af biskopen i Oslo, Niels Klaussøn.

Paa slaget 8 kom de kongelige med raadet og den forsamlede adel til stedet, hvor hyldingen skulde foregaa. Kongen og prinsen med følge tog straks plads oppe paa hyldingstribunen, og efter en tale af kansler Kristian Friis aflagde statholderen Enevold Kruse og Norges kansler Anders Green hyldingseden, eftersom Kristian Friis foresagde den. Derpaa svor adelen med Oluf Galde i spidsen »i rode tal«, formentlig 2 og 2, eftersom de blev fremraabt. Efter adelen aflagde bisperne og kapitlernes fuldmægtige hyldingseden. Af Oslo kapitel var alle i byen boende medlemmer fremme. Efter kannikerne fulgte sognepresternes, kjøbstædernes og bøndernes fuldmægtige. Til adelen, bisperne og kannikerne rakte prinsen haanden, derimod ikke til nogen af de øvrige. Da stændernes repræsentanter efter at have aflagt hyldingseden gik ned af tribunen, blev alle geistlige og kjøbstædernes deputerede paa kongens vegne indbudt til at være hans majestæts gjester paa slottet kl. 2 samme dag.

Allerede dagen efter, den 18de juni, sattes herredagen, i hvilken, foruden kongen selv og de fem fra Danmark medfulgte raader, ogsaa den norske statholder og kansler deltog. Desuden skal ogsaa prinsen have været tilstede[1].

Paa herredagen indkom der foruden de til den indstevnede retssager adskillige klager og forestillinger fra forskjellige kanter, saa vel fra embedsmændene som fra adel, geistlighed, borgere og bønder[2]; men da ingen af stænderne indgav noget fælles andragende, og der heller ikke som saa ofte tidligere, var nogen sag, der foranledigede klager fra almuen over det hele land eller større dele deraf, fremkaldte de indgivne supplikationer heller ikke nogen almindelig forordning. Noget mere end rent lokal- eller personalhistorisk interesse har kun et af den akershusiske adel indgivet andragende[3], hvori den bl. a. besværede sig

[1] Jfr. Slange, side 268.

[2] Se N. R.-R. IV, 371—386. Til hyldingen var der ogsaa mødt 6 finlapper, der bragte kongen og prinsen en prægtig foræring af pelsværk og derfor lønnedes med pengegaver; Slange, side 268.

[3] Af megen interesse er dog ogsaa en supplikation fra Trondhjems borgerskab, hvorved dette opnaaede, at der paa herredagen udstedtes forordninger om, at hver bonde i Stjørdals fogderi skulde levere Trondhjems borgere en tømmerstok, og at det blev forbudt bønderne over hele Trondhjems len at forlange mere end 4 skilling pr. mil i betaling for skydsfærd. N. R.-R. IV, 376, N. R.-R. IV, 378.

over, at det i nogen tid var blevet paalagt dens bønder at gjøre arbeide til Akershus slot, hvilket den begjærede maatte blive afskaffet, »paa det adelen desbedre kunde holde deres gaarde og avl ved magt og ikke agtes og holdes som andre odelsmænd, der ikke adelsfriheder have«. Som svar herpaa udstedtes der under 20de juni et kongebrev, hvorved andragendet bevilgedes for alle de af adelens bønder i Akershus og underliggende len, som boede inden en afstand af 6 mile fra adelens sæde- eller avlsgaarde[1].

Den 21de juni sluttede herredagen; den 22de var kongen atter ombord paa sit skib »Argo«, hvorfra han samme dag udstedte flere breve, bl. a. en befaling til Nonneseter klosters bønder om at gjøre egt og arbeide til Akershus[2] og et aabent brev til bønderne i Vestre og Østre Bærum om at brænde kalk til slottet, begge sandsynligvis udvirkede af statholderen Enevold Kruse[3]. Den 24de juni var kongen ved Drøbak[4]; den 3die juli kom han tilbage til Kjøbenhavn[5]. Umiddelbart efter hjemkomsten fremtraadte han for rigsraadet med nye klager over de svenske overgreb. Han havde efter raadets anvisning sat magt mod magt oppe i Lapmarken og havde desuden ladet flaader ledsage danske og hollandske handelsskibe til Riga, som Karl IX havde erklæret blokeret. Kongen mente, at en saadan fredstilstand var værre end aabenbar feide, og ønskede raadets samtykke til en krigserklæring. Da dette imidlertid fremdeles haabede at kunne bevare freden, truede han med at begynde krigen paa egen haand, som hertug af Slesvig og Holsten, og satte saaledes, faa maaneder efter hyldingen, sin vilje igjennem.

Herredage.

Efter 1585 afholdtes ingen ny norsk herredag før i 1591 samtidig med hyldingen (se der). Derimod opfordredes de norske undersaatter til at indstevne sine sager for rettertinget i Kjøbenhavn den 29de

---

[1] N. R.-R. IV, 374, jfr. Y. Nielsen, Jens Bjelke, side 117.

[2] N. R.-R. IV, 385. Nonneseter kloster var ved denne tid forlenet til kansleren Anders Green, som altsaa hidtil har holdt sine bønder fri for saadant arbeide. Befalingen er, som ovenfor nævnt, formodentlig udvirket af statholder Enevold Kruse, der vel paa kronens vegne har ønsket erstatning for det tab, slottet havde lidt ved den ovenfor omtalte bevilgning til den akershusiske adel. Ikke destomindre har han dog, saalænge Anders Green levede, undladt at gjøre brug af dette kongebrev, medens han derimod efter dennes død søgte at gjøre det gjældende ligeoverfor hans efterfølger, Jens Bjelke, jfr. Y. Nielsen, J. B., side 55.

[3] N. R.-R. IV, 385 f.

[4] N. R.-R. IV, 386.

[5] Danske mag. 4. r. IV, 33.

mai 1586[1], ligesom statholderen Axel Gyldenstjerne kaldtes til den almindelige herredag sammesteds den 25de mai 1589 for der at deltage i rettertinget[2], og derpaa til rigsraadsmødet den 23de mai 1596[3]. I Norge holdtes efter hyldingen i 1591 følgende herredage:

I Trondhjem 25de mai til 17de juli 1597 af raaderne Arild Huitfeldt og Jørgen Friis samt sekretær Iver Friis til Ørbæk[4]. I Bergen 2den til 25de juli, i Stavanger 31te juli til 3die august 1599 af raaderne Axel Gyldenstjerne, Norges statholder, Eske Brok og Kristian Holk samt sekretær Niels Krag[5], i Oslo 14de til 30te august samme aar af de nævnte herrer tilligemed Norges kansler Hans Pederssøn[6]. — I Bergen 9de til 23de juli 1604[7] af kongen[8], statholderen Jørgen Friis, kansleren Anders Green[9] og (fra 16de juli) raaderne Sten Brahe, Henrik Belov og Eske Brok[10]. — I Oslo i juni 1610 samtidig med hyldingen, se der. — I Skien 13de til 21de august 1613[11] af kongen[12] samt raaderne Kristen

[1] N. R.-R. II, 644 f.

[2] N. R.-R. III, 27.

[3] Hans nærværelse ansaaes for saa vigtig, at hans begjæring om at maatte udeblive paa grund af sin hustru, Katarina Gyldenstjernes død (8de mars s. aa.) blev afslaaet. N. R.-R. III 415.

[4] De skulde være tilstede i Trondhjem den 23de mai, se N. R.-R. III, 487. Herredagen, der var udskrevet under 16de jan., havde det særlige hverv at paadømme den afsatte lensmand i Trondhjem Ludv. Munks forhold, se N. R.-R. III, 423, 443 og 451—54. Slanges meddelelse (Kristian IV's hist. 127—28), at Kristian IV selv var tilstede i Trondhjem under herredagen, der ogsaa er optagen af Erslev (Aktstykker I, 87), er aldeles grundløs og falsk, jfr. Dombog for 1597 og Dansk mag. 4, II, 384. Derimod var kongen i slutningen af mai 1597 paa Bahus og Akershus, se N. R.-R. III, 494—496 og Akershus lens regnskaber 1597—98 (Rigsarkivet); jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. III, 504.

[5] N. R.-R. III, 563—66 og Dombog for 1599. Herredagen var udskreven under 12te aug. 1598 til at holdes i Bergen den 24de juni og i Oslo den 1ste august, se N. R.-R. III, 546. — Paa Hofvad prestegaard paa Lister afsagde kommissærerne en dom den 4de august, Dombog for 1599, side 241—248.

[6] Dombog for 1599, 256—420, jfr. Slange, 150—151.

[7] Herredagen var udskreven under 2den jan. til at staa i Bergen den 9de juli, N. R.-R. IV, 38 ff. Den aabnedes til bestemt tid (Dombogen), ikke den 24de juni, som Slange angiver (side 205).

[8] Kongen deltog personlig i rettertinget sammen med stath. og kansleren kun til og med den 17de juli, jfr. Dombog for 1604.

[9] Han kaldes allerede nu »rigens kansler udi Norge« (Dombogen), skjønt hans udnævnelse først kundgjordes den 24de juli (N. R.-R. IV, 75), ikke den 26de, som hos Erslev meddelt (Aktstykker I, 124).

[10] De blev tilforordnede ved kongebrev af 29de mars (Sjæll. Tegn. XIX, 466), men begav sig først paa reisen til Norge den 18de juni (Danske saml. 2 r. II, 266), 3 uger efter kongen.

[11] Herredagen udskreves under 30te jan. 1613 (Sjæll. Tegn. XXI, 2, jfr. Slange 349 og N. R.-R. IV, 485) til at staa i Skien den 2den august. Brandt (Retshistorie II, 205) oplyser, at herredagen varede fra 2den til den 21de august, hvilket ikke er rigtig, se Dombog for 1613.

[12] (Norsk) Hist. tidsskr. III, 508.

Friis, Jørgen Friis, Preben Gyldenstierne, Oluf Rosensparre, og Enevold Kruse[1]. — I Oslo 29de juli til 8de august 1616[2] af kongen samt raaderne Oluf Rosensparre, Enevold Kruse og Kristian Holk[3]. — I Skien 1ste til 16de juli 1619[4] af raaderne Kristian Holk og Anders Bille[5] tilligemed statholderen i Norge Jens Juel[6] og kansleren Jens Bjelke[7]. — I Bergen fra 26de til 31te juli[8] 1622 af kongen, raaderne Albret Skeel, Oluf Rosensparre, Eske Brok, Kristian Holk[9] og statholderen Jens Juel, samt af superintendenterne mag. Lauris Skabo i Stavanger, m. Niels Glostrup i Oslo og dr. Niels Paaske i Bergen[10]. — I Trondhjem 25de juli 1625[11] af raaderne statholder i Norge Jens Juel og Klaus Daae[12] samt Norges kansler Jens Bjelke[13]. — I Kristiania i december 1628[14] af raaderne Otto Skeel[15], Jens Sparre og Mogens Gyldenstjerne[16]. — I Bergen 15de til 29de august 1631[17] af raaderne Jens Juel, Kristoffer Ulfeld, statholder

---

1 Erslev, Aktstykker I, 212.

2 Herredagen var oprindelig bestemt til at staa i Tunsberg (N. R.-R. IV, 567), men stedet ændredes ved skrivelse af 19de mars til Oslo (N. R.-R. IV, 576).

3 Kongens kansler Kristen Friis, der var blandt de tilforordnede, døde samme dag, som rettertinget sattes, Erslev, Aktstykker I, 224.

4 Brevene om herredagen udgik under 11te december 1618 (N. R.-R. IV, 739).

5 De tilforordnedes den 18de juni, Sjæll. Tegn. XXI, 419, jfr. Slange, 427.

6 Jens Juel udnævntes til statholder efter Enevold Kruse den 8de april 1618, N. R.-R. IV, 692. Slange (side 364) henfører feilagtig dette statholderskrift til 1614. Jens Juel var ligesom Enevold Kruse medlem af raadet.

7 Sjæll. Tegn. XXI, 419, jfr. Slange, 427. Anders Green var død 1614, og Jens Bjelke udnævntes samme aar, jfr. Yngv. Nielsen, Jens Bjelke 46 f.

8 Udskreves den 16de oktbr. 1621 og bestemtes til Bergen den 21de juli 1622, N. R.-R. V, 179.

9 Kongen og de 4 nævnte raader afreiste fra Kronborg den 18de juli og ankom til Bergen den 24de i s. m: Erslev, Aktstykker I, 339.

10 Disse indkaldtes i anledning af sagen mod superintendenten i Trondhjem, mag. Anders Arrebo, jfr. indkaldelsesbrevene, N. R.-R. V, 201 og Rørdam, A. C. Arrebo I, 138, 142 og 148.

11 Udskreves under 27de jan. 1625 til den 25de juli, N. R.-R. V, 452.

12 Under 3die mai 1625 fik Klaus Daae og Kristoffer Ulfeldt befaling til at begive sig til Trondhjem for at sidde retterting (Sjæll. Tegn. XXIII, 48); under 9de mai meddeltes Jens Juel, at Klaus von Ahnen skulde ligge i slotsloven paa Akershus, medens statholderen selv var fraværende paa herredagen (N. R.-R. V, 480—81), og den 22de juli beordrede den udvalgte konge Kristian (V) Jens Juel og Jens Bjelke til at sidde retterting i Trondhjem sammen med Klaus Daae, da Kristoffer Ulfeldt var forhindret fra at indfinde sig, N. R.-R. V, 490.

13 Om denne herredag vides meget lidet, da dombog mangler. Den nævnes som afholdt i N. R.-R. VI, 27, 64 f., 471 og 509. Nogen herredag i Skien, som hos Slange (side 520) meddelt, vides ikke at være afholdt.

14 Udskreves under 26de februar til den 16de december (N. R.-R. VI, 17—18). Senere nævnes 1ste december (N. R.-R. VI, 84, jfr. 85). Herredagen synes at være afsluttet den 3die jan. 1629.

15 Opnævnt under 28de sept., Jydske Tegn. VIII, 177.

16 Opnævnt under 2den november, N. R.-R. VI, 84, jfr. 85.

17 Udskrevne under 22de december 1630 til 25de juli 1631 (N. R.-R. VI, 270, jfr. 357); kongen vilde selv komme tilstede.

Kristoffer Urne og kansler Jens Bjelke[1]. — I Kristiania 12te til 30te mai 1634[2] af raaderne Klaus Daae[3] og Kristoffer Urne samt Jens Bjelke[4]. — I Bergen 9de til 23de juli 1637[5] af raaderne Klaus Daae[6], Kristoffer Ulfeld[7] og Kristoffer Urne samt Jens Bjelke[8]. — I Bergen 29de juni til 9de juli[9] 1641 af kongen, raaderne Hans Lindenov (d. æ.), Kristoffer Ulfeld[10], Oluf Parsberg og Kristoffer Urne[11] samt Jens Bjelke. — I Kristiania 8de til 19de juli 1646[12] af kongen[13] og raaderne Ove Gjedde, Kristoffer Urne, statholder Hannibal Sehested og Iver Vind[14].

Den norske herredag, der under Kristian III og endnu under Fredrik II afholdtes meget uregelmæssig, ofte med længere tids mellemrum, blev, som det vil fremgaa af den ovenstaaende fuldstændige fortegnelse, allerede i slutningen af 1500'erne hyppigere og fandt, efterat Kristian IV som myndig havde overtaget regjeringen, med stor regelmæssighed sted hvert tredje aar. Den tabte saaledes sit oprindelige præg af at være en ekstraordinær foranstaltning og fik karakteren af en fast institution. Den var imidlertid ligesaa lidt som tidligere bundet til noget bestemt sted, men holdtes, hvor kongen ved hver leilighed bestemte, oftest i Bergen og Oslo, efter 1624 i Kristiania, dog ogsaa i de mindre byer, Trondhjem, Stavanger og Skien, ligesom kommissærerne undertiden sætter retterting og paadømmer sager ogsaa paa andre steder end dem, hvor den egentlige herredag efter kongens bestemmelse skal holdes. Formerne for herredagens afholdelse er vistnok i det væsentlige

---

[1] Tilforordnet under 14de mars tilligemed Klaus Daae. (Sjæll. Tegn. XXIV, 516). Den 21de juli meddeltes de tilforordnede undtagen Klaus Daae, at kongen ikke kunde komme tilstede, men at de selv straks skulde begive sig paa reisen (N. R.-R. VI, 335).

[2] Udskrevet under 21de okt. 1633 (N. R.-R. VI, 598).

[3] Tilforordnet sammen med Jens Juel under 21de okt. 1633, N. R.-R. VI, 594 f.

[4] En registrant over de sager, som er afgjorte paa denne herredag, findes i det norske rigsarkiv, Cancelliet — retsvæsen, registratur, side 198.

[5] Udskreves 24de okt. 1636 (N. R.-R. VII, 266 f.). Kongen meldte, at han selv vilde være tilstede paa retterting et (N. R.-R. VII, 268, jfr. Sjæll. Tegn. XXVI, 159). Den 26de mai underrettedes imidlertid statholderen og kansleren om, at kongen ikke kunde komme (N. R.-R. VII, 345).

[6] Tilforordnet den 23de febr. (Sjæll. Tegn. XXVI, 159).

[7] Efter ordre af 15de mai (Skaanske Tegn. VI, 236).

[8] Om denne herredag se forøvrigt Slange, 860, Personalhist. tidsskr. 2 r. I, 21 og Aktstykker II, 444—45.

[9] Afsigtsbog for 1641. Herredagen udskreves først til den 29de juni 1640 (N. R. R. VII, 593, jfr. 582), men udsattes derpaa til 1641 (N. R.-R. VII, 658).

[10] Jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. III, 511 og Aktstykker II, 564.

[11] N. R.-R. VIII, 37.

[12] Afsigtsbog for 1646. Herredagen udskreves den 6te december 1645, N. R.-R. VIII, 377—80.

[13] Jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. III, 511—512.

[14] Afsigtsbog for 1646.

de samme som i den foregaaende tidsrum; men de fremtræder nu bestemtere end før og har naaet en høiere grad af fasthed. Til at sidde retterting paa kongens vegne eller sammen med ham udpeges altid 2 eller flere medlemmer af Danmarks riges raad, og i regelen er en af disse raader Norges statholder. Som oftest tilforordnes dog ogsaa en sekretær i kongens kancelli og Norges kansler til at sidde rettertinget sammen med raaderne. Kommissærerne, der før sin afreise fra Danmark modtager fuldmagt og memorial af kongen[1], kan derhos optage blandt sig norske lensmænd og lagmænd samt medlemmer af den norske adel[2]. Det gjælder som en fast regel, at de tilforordnede herrer skal forsynes med bolig og underhold paa kronens bekostning, og at bonde og borger ikke dermed i nogen henseende bør »besværges«[3]. Før rettertinget sættes, bliver den af kongen medgivne fuldmagt oplæst for den i staden forsamlede mængde under tilkjendegivelse af, at det er kongens gode vilje at ramme undersaatternes gavn, holde dem ved lov og ret og beskytte dem mod overvold og uret. Derefter sættes rettertinget, hvor alle retstrætter, der er indstevnede paa lovlig maade, paadømmes, og alle klager og andragender, der indløber fra almuen, modtages og undersøges, og, forsaavidt de lader sig bringe under gjældende love og kongelige forordninger, tillige besvares. »Almindelige *gravamina* og besværinger«, med hvilke dette ikke er tilfældet, særlig naar de angaar skatte- og afgiftsvæsenet eller idethele kronens økonomi, skal ligesom i foregaaende periode ikke endelig besvares, men undersøges og tages *ad referendum*. Men skjønt dette vedbliver at være regelen, naar kommissærerne alene forretter paa kongens vegne, falder denne bestemmelse selvfølgelig bort, naar kongen selv er tilstede, og dette er, som det vil fremgaa af herredagsfortegnelsen, meget hyppig tilfældet under Kristian IV. Derved vokser herredagens myndighed og selvstændighed, og de forordninger, som udgaves paa foranledning af almuens klager, blev ofte *retterbøder*, ikke alene i navnet, men ogsaa i virkeligheden. En følge heraf saavelsom af herredagens hyppigere og regelmæssigere afholdelse var, at en større del af de klager, der ellers ligesom under Kristian III og Fredrik II vilde være blevet forelagt kongen i Danmark, nu istedet forelagdes ham paa paa de norske herredage. Da nu aarsagerne til klager fra almuens side paa grund af de stedse øgende byrder, der følger

[1] Se N. R.-R. III, 488—492, III, 565.

[2] Kun en gang blev dette udtrykkelig forbudt, nemlig i instruksen for herredagen i Trondhjem 1597, der skulde paadømme den afsatte lensherre, Ludvig Munks forhold, N. R.-R. III, 488 f.

[3] N. R.-R. III, 488—89, 493, jfr. N. R.-R. VI, 84.

med statsmagtens og embedsverkets voksende myndighed og de høiere stænders fremvekst, bliver stadig flere og større, oversvømmes herredagene med supplikationer[1]. Mængden af disse kommer fra bondestanden, en meget ringere del fra byerne, geistligheden og adelen. Af bondestanden optræder i regelen hvert herred, skibrede eller prestegjeld for sig, og klagerne forebringes kongen og hans kommissærer skriftlig eller mundtlig gjennem frit valgte fuldmægtige. Af borgerstanden optræder hver by for sig, idet borgermestere og raad, undertiden alene, undertiden sammen med menige borgerskab, udtaler sig paa byens vegne. Presterne i de forskjellige landskaber forener sig undertiden om at sende fuldmægtige af sin midte med supplikatser til herredagen[2]. Ved siden heraf indkommer en mængde bønskrifter fra enkelte personer af alle stænder. Adelen møder altid personlig eller ved personlige fuldmægtige, ogsaa naar den optræder som stand.

Da klagerne, særlig fra almuen, stadig blev talrigere, søgte Kristian IV ved forskjellige bestemmelser at begrænse supplikationsfriheden. Almuen tilholdes strengt at forelægge lensmændene sine klagemaal til besvarelse, før de indbringes for herredagen[3]. Klager over kongelige forordninger, over de udskrevne skatter eller de ordinære afgifter etc. bliver forbudt under straf, som ved bør[4]. Tilslut bestemte han ogsaa, hvem der skulde skrive klagerne, ja endog hvorledes og af hvem de skulde bringes frem[5],

---

[1] Allerede til herredagen i Trondhjem 1597 indkom der mange klager fra almuen, der tildels foranledigede udfærdigelsen af »retterbøder«, cfr. Dombog for 1597, side 19, 21, 34, 70, 102, 110, 119. Under herredagene i Bergen, Stavanger og paa Akershus, juli og august 1599, var klagerne derimod faa og lidet betydende. Senere er antallet af klager i jevnt stigende og var især paa herredagen i Bergen talrigere og vigtigere end nogensinde tidligere. Ogsaa til de efterfølgende herredage indkom der en mængde supplikationer. Jfr. Dombøgerne, der forekommer til og med 1623 (senere kun afsigtsbøger) samt adskillige ekstrakter over indkomne supplikationer i det norske rigsarkiv. (Cancelliet — retsvæsen). De til herredagene 1631, 1634 og 1637 indkomne suppl. er udførlig omtalte af Y. Nielsen, Jens Bjelke, 172 og 256—59 og 319—329. For Hannibal Sehesteds tid se Statholderskabets ekstraktprotokol, 1642—1652 (under udgivelse fra det norske rigsarkiv).

[2] N. R.-R. V, 249.

[3] Cfr. forordn. af 29de juli 1632 (N. R.-R. VI, 416) og af 9de august 1634 (N. R.-R. VI, 678 f.) og herredagsbrev af 24de oktbr. 1636 (N. R.-R. VII, 266 f.).

[4] Cfr. herredagsbrev af 6te december 1645, N. R.-R. VIII, 377—380.

[5] Cfr. herredagsbrevene 24de oktober 1636 (N. R.-R. VII, 266 f.), hvor det under henvisning til allerede udgaaede forordninger bestemmes, at supplikationer og klager, der forelægges herredagen paa almuens vegne, skal være konciperede af sorenskriveren, eller i tilfælde af, at han er forhindret derfra, af en troværdig mand, og overleveres under hans og de 12 »vildigste« lagrettesmænds segl. De skal derhos, ikke som hidindtil, fremskikkes med nogle letfærdige companer, men ved en af lensmændene og to lagrettesmænd i hvert fogderi eller gjæld, hvilke for deres fortæring og umage skal tilfredsstilles af almuen.

hvad der betydde en yderligere begrænsning af almuens gamle supplikationsret, idet regjeringen gjorde skriveren ansvarlig for klagens indhold [1].

Idet der til herredage fremmødte repræsentanter, ofte i stort antal, fra alle stænder og der pleiedes forhandlinger mellem disse og de kongelige kommissærer om de forskjelligste ting vedrørende indre forhold i riget, faar herredagen i visse henseender noget af stændermødets præg over sig. Men medens stændermødets repræsentanter indkaldes af regjeringen, møder repræsentanterne til herredagen spredt og tilfældig, uden særlig indkaldelse. Og medens stændermødet altid er i besiddelse af nogen selvstændig *myndighed*, selv om den er liden, saa er de til herredagen fremmødte helt blottet herfor og har kun ret til at supplicere.

Enkelte herredage forbindes med større eller mindre møder af embedsmændene og, sjeldnere, af adelen. Dette var i udpræget grad tilfældet med herredagen i Bergen i juli 1604. Samtidig med at kongen denne gang udskrev rettertinget, befalede han nemlig tillige alle kronens lensmænd, alle adelsmænd, bisper og lagmænd søndenfjelds og nordenfjelds at indfinde sig i Bergen til herredagen for at gjennemse og korrigere den norske lov, d. v. s. det udkast til en oversættelse af Magnus Lagabøters landslov, som paa kongens befaling allerede var udarbeidet af statholderen, kansleren og lagmændene [2]. Herredagen fandt sted paa den maade, som bebudet, og loven blev gjennemseet, forelæst og vedtaget [3]. Til herredagen i Stavanger 1607 indkaldtes alle fire bisper og nogle kanniker af hvert kapitel samt en del af presteskabet til vedtagelse af den nye kirkeordinans, som ved denne leilighed blev høitidelig oplæst i Stavanger domkirke [4]. Ogsaa til herredagen i Skien 1613 indkaldtes bisperne. Ved denne leilighed blev 6 prester i Oslo stift afsatte og landsforviste som hemmelige tilhængere af papismen [5]. Endelig mødte bisperne ogsaa paa herredagen i Bergen 1622 i anledning af sagen mod

[1] Eks. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 30—31.

[2] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 470.

[3] Slange, 205, Aschehoug, Statsforf., side 470.

[4] Slange, 256. Allerede den 2den jan. 1604 blev det befalet bisperne — mag. Isak Grønbek i Trondhjem, mag. Anders Bentssøn Dal i Oslo, mag. Anders Fos i Bergen og mag. Jørgen Erikssøn i Stavanger — at gjøre udkast til en norsk kirkeordinans og træde sammen dermed i Bergen den 22de april s. aa. for i fællesskab at »gjøre et ret opus deraf« (N. R.-R. IV, 40 f.), hvilket de ogsaa efterkom. Under opholdet i Bergen døde m. Jørgen Erikssøn.

[5] Heffermehl, Geistlige møder. Allerede under herredagen i Bergen 1604 havde bisperne henvendt kongens opmerksomhed paa, at der fra jesuitisk hold dreves katolsk propaganda i Norge, og fremhævet faren ved, at borgere i kjøbstæderne sendte sine sønner til jesuitiske skoler i udlandet. Jfr. Slange, 205—206, jfr. Daae, Trondhj. stifts g. h. 56—57 og Heffermehl, Geistlige møder, side 11 ff.

biskopen i Trondhjem, mag. Anders Arrebo[1]. Ved denne leilighed blev det bestemt, at Søndmør for fremtiden skulde lægges under Bergens biskop[2].

Til herredagen i Bergen i august maaned 1631 mødte repræsentanter for adelen for at udvirke kongens samtykke til nogle forbedringer i privilegierne, som tidligere var blevet drøftet paa møder af standens mere repræsentative mænd, og hvorom man længe i forveien havde indgivet udførlige andragender i det danske kancelli. Saaledes var der allerede den 10de oktober 1629 blevet afholdt et adelsmøde i Fredriksstad, hvor Jens Bjelke, Gerlof Nettelhorst, Daniel (Knudssøn) Bildt, Gunde Lange, Steen Villumsen, Erik Ottessøn, Anders Blome, Daniel (Ottessøn) Bildt, Byrge Juel, Axel Movat og Pros Mund undertegnede en supplikation til kongen med klage over, at adelens bønder maatte svare andre end sine herrer med bøder og sagefald, hvilket efter deres paastand havde tilfølge, at adelen ikke kunde faa sine rettigheder af bønderne[3]. Under et møde paa Elingaard den 10de mars det følgende aar udfærdigede derpaa Jens Bjelke, Gunde Lange, Gerlof Nettelhorst, Anders Blome, Daniel Bildt og Steen Villumssøn et brev til kongens kansler, den indflydelsesrige Kristian Friis med begjæring om, at han vilde støtte deres supplikation[4]. Kort efter indleverede adelen til kancelliet en udførlig begrundet begjæring om, at dens ugedagsbønder maatte blive forskaanede for skibsudnævn (ɔ: udskrivning til baadmandstjeneste) saavelsom for skibsudnævns kontribution[5]. Dette dokument har ingen underskrifter; derimod er et brev til Kristian Friis, dateret Bolerøerne den 7de mai 1631, indeholdende en henstilling til denne om at understøtte den nævnte ansøgning, undertegnet af Gunde Lange, Gerlof Nettelhorst, Steen Villumssøn, Daniel

---

[1] Dommen, der afsagdes den 31te juli, lød, som bekjendt, paa afsættelse. Om de nærmere omstændigheder se især Holger Rørdam, Mester Anders Kristenssøn Arrebos levnet (Kjøbenhavn 1857).

[2] L. Daae, Trondhjems stifts geistl. hist. 85.

[3] Samtidig kopi af suppl. i det danske rigsarkiv, reg. 77. Norske saml., 2den afd. fasc. 22, no. 3.

[4] Ibidem no. 4.

[5] Uekspederede norske breve til det danske kancelli $^{28}/_{5}$ 1631, danske rigsarkiv. — Kontribution istedenfor skibsudnævn var paabudt ved kongebrev af 31te jan. 1631, cfr. N. R.-R. VI, 287 f. Kurios er den maade, hvorpaa adelen forstaar at tage landevernsbolkens 1ste kapitel med dens forbud mod at paalægge nogen almindelig told, leding, hesteforing eller vedhugst paa almuen til indtægt for sine særinteresser. Under omtalen af dette forbud heder det nemlig i adelens andragende: »Men skal forne tribut for skibsudnævns forskaansel paalægges alle bønder, endog adelens ugedagsbønder ikke undtagendes, saa er det en almindelig paalæg, som ellers udi loven ikke paabydes eller specificeres.« Adelen bestrider altsaa ikke afgiftens lovlighed overhovedet, men kun forsaavidt den paalægges dens egne bønder.

Bildt og Oluf Kristoffersen Rytter[1]. Endelig indgav Jens Bjelke paa adelens vegne 3 uger senere en skriftlig begjæring om det samme[2].

Da adelen øiensynlig ikke straks har faaet noget svar paa disse andragender, besluttede den at henvende sig direkte til kongen, naar denne, som bebudet, indfandt sig paa herredagen i Bergen i august maaned 1631. Den forfattede derfor en ny supplikation, hvori den paany fremsatte sine ønsker om privilegiernes forbedring. Imidlertid mødte kongen ikke paa herredagen, og kommissærerne kunde naturligvis ikke paa egen haand træffe nogen afgjørelse i en sag som denne. Derimod har de vistnok kunnet oplyse adelen om, at dens ansøgning angaaende bøndernes bøder og sagefald ikke kunde vente kongens billigelse; thi den opgav nu, efter hvad Jens Bjelke straks efter meddeler i et nyt brev til Kristian Friis, alle sine begjæringer undtagen den om forskaansel for skibsudnævn og skibsudnævns kontribution[3], en begjæring, som da ogsaa blev den indvilget.

Ogsaa til herredagen i Bergen 1637 mødte adelen frem for at overrække kongen, der havde ladet bekjendtgjøre, at han selv vilde være tilstede[4], et andragende angaaende sine privilegier. Kongen blev imidlertid ogsaa denne gang ligesom i 1631 forhindret fra at komme tilstede[5]; men da han havde faaet underretning om adelens forehavende, lod han dem underrette om, at de, der havde noget at foreslaa, kunde møde ham paa Bahus den 16de oktober s. aa[6]. Den 10de september meldte kongen imidlertid i et aabent brev til den norske adel, at han heller ikke kunde komme til Bahus, hvorimod adelen opfordres til isteden at indfinde sig med sit andragende i Kjøbenhavn, hvor han til fastsat tid vil lade sig finde[7]. Om det paatænkte møde er kommet istand, er ikke bekjendt; derimod haves et andragende af 27de sept. 1637 angaaende skattefrihed for sager paa adelens hovedgaarde, underskrevet i Oslo af 5 norske adelsmænd[8]. Til herredagen i Bergen 1641 indkaldtes foruden Kristoffer Urne og Jens Bjelke ogsaa lensmændene Oluf Parsberg og Henrik Tott samt bisperne for at deltage i udarbeidelsen af nye anordninger angaaende rostjenesten og krigsvæsenet[9]. Mødet fandt sted, og

[1] Norske saml. 2den afd., fasc. 22, no. 6, samtidig kopi.
[2] Ibid. no. 7. J. B.s andrag. er dateret Elingaard den 28de mai 1631. Orig.
[3] J. B. til Kr. Friis, 3die sept. 1631, reg. 77. 2den afdl. fasc. 12, no. 3, danske rigsarkiv.
[4] N. R.-R. VII, 268.
[5] N. R.-R. VII, 345.
[6] Ibidem og Sjæll. Tegn. XXVI, 213.
[7] N. R.-R. VII, 356.
[8] Nye kgl. Saml., fol. 616 c. IV, cfr. Erslev, Aktstykker II, 445.
[9] N. R.-R. VII, 755.

dets forhandlinger resulterede i den nye krigsordinans af 10de juli 1641[1], der under 19de september s. aa. erholdt kongens approbation[2]. Før herredagen i Kristiania 1646 paalagdes det Ove Bjelke og flere andre af lensmændene i Norge at undersøge, om nogen under feiden var blevet forurettet og ikke igjen hjulpet til rette. Herom skulde de saa erklære sig paa herredagen samt om et par spørgsmaal vedrørende skatterne[3]. Hver af hovedlensmændene skulde sammen med de fornemste i sit len udarbeide forslag til en retfærdigere fordeling af landskylden, der skulde fastsættes efter gaardenes størrelse og godhed, dog saaledes, at det samlede udbytte af de sedvanlige gaardskatter ikke mindskedes. Desuden fik de det hverv at deliberere med forfarne handelsmænd om et forslag fra Staterne, sigtende til en omlægning af tolden, saaledes at den kunde blive opkrævet efter hvert skibs drægtighed af de bedste, middelste og ringeste species af huggen eller skaaren last ved hver reise, hvorved videre visitering kunde undgaaes. Erklæringer om disse ting skal lensmændene afgive til herredagen eller straks derefter til statholderen[4]. Under herredagen holdtes tillige norsk adelsmøde[5]. Denne herredag er saaledes paa forskjellig maade knyttet til forudgaaende og samtidige *stænderforhandlinger* og vil derfor blive nærmere omtalt sammen med disse.

Forhandlinger med stænderne 1624—1631.

De norske stænders medvirkning i statens styrelse var gjennem den første og længste del af Kristian IV's regjering saavelsom under hans forgjængere meget lidet fremtrædende. Der kjendtes endnu ikke andre stændermøder end hyldingsrigsdagen, og den myndighed, denne udøvede, var indskrænket til samtykket i det af rigsraadet og de danske stænder allerede foretagne kongevalg. Vigtigere for stænderne end denne lidet betydende myndighed var dog deres ret til at indgive supplikationer til kongen, en ret, som de flittig benyttede sig af, og ved hvilken de øvede en væsentlig, om end indirekte indflydelse paa styrelsen, tiltrods for, at ingen af de tre lavere stænder hidtil havde formaaet at samle sig om petitioner fælles for hele standen. Uden betydning var det heller ikke, at medlemmer af de tre høiere stænder, i tidsrummets første del ogsaa

1 Trykt i Saml. III, 423—27, jfr. J. Chr. Berg, Histor. underretning om landevernet, side 11 f. og 249 f. samt Y. Nielsen, Jens Bjelke, 343—45.
2 N. R.-R. VIII, 99, Saml. III, 426.
3 N. R.-R. VIII, 386—88.
4 N. R.-R. VIII, 390 og 394 f.
5 Jfr. Erslev, Aktstykker III, 293.

af den fjerde stand, undertiden kaldtes til aktiv deltagelse i herredagens virksomhed. Hvad særlig beskatningen angaar, den del af regjeringsmyndigheden, som nærmest berørte stænderne, udøvedes den regelmæssig af kongen og rigsraadet uden nogen medvirkning fra folkets side, og det endog til tider, da skattebyrden maatte øges høit over det sedvanlige. Den dybere aarsag til denne regjeringens overordentlige magt, der ikke havde nogen hjemmel i lovbogen, maa for en væsentlig del søges i de herskende økonomiske og sociale forhold. Jorden i Norge var, særlig i tiden nærmest efter reformationen, væsentlig fordelt mellem kronen og bønderne. Disse dyrkede sine egne og kronens gaarde og var i det store og hele uafhængige af private eiendomsbesiddere. I andre lande med en rig jordeiende adel, geistlighed og borgerstand optraadte disse stænder i stor udstrækning som almuens formyndere og bevilgede skatter paa dens vegne. I Norge havde regjeringen udelukkende med bønderne selv at gjøre, og disse var ganske uskikkede til at udøve og bevare sin ved loven hjemlede selvbeskatningsret. Der findes vistnok, som jeg tidligere har paavist, endnu i begyndelsen af indeværende tidsrum flere vidnesbyrd om, at denne ret ikke var gaaet helt tabt for dem; men eftersom den nye regjeringsform fæstnedes og styrkedes og kongedømmets behov af større indtægter øgedes, forhøiedes de ekstraordinære skatter, som efterhaanden ogsaa mistede sin oprindelige ekstraordinære karakter og blev regelmæssige, aarlige. Derved blev grænsen for kongens og rigsraadets beskatningsmyndighed, som i periodens første del var meget vel merkbar, faktisk skudt saaledes ud, at almuens gamle selvbeskatningsret praktisk talt maa siges at være blevet sat helt ud af spillet; thi om end den regel, at de gamle staaende afgifter (jordebogsafgifterne) ikke kunde forhøies eller forfleres uden almuens samtykke, opretholdtes nogenlunde uantastet baade i teorien og i gjerningen, saa havde dette lidet at betyde, al den stund regjeringen uden nogen fare, ja endog uden at møde nogen synderlig modstand, gjennem de rigsraadsbevilgede skatter kunde pumpe bønderne lige ned til bunden af deres ydeevne.

Tilbage stod imidlertid fremdeles at beskatte formuen og de høiere indtægter, der repræsenteredes af adel, geistlighed og borgere samt nogle faa rige odelsbønder. Nu var imidlertid, som vi tidligere har havt anledning til at paapege, de høiere stænders stilling endnu i begyndelsen af dette tidsrum meget svag ogsaa i økonomisk henseende, og de tjenester, de kunde yde regjeringen i egenskab af skatteydere, var derfor fra først af kun ringe. Deres indflydelse i samfundet var samtidig saa liden, at regjeringen ikke nærede nogen betænkelighed ved uden videre at afkræve dem saavel som bønderne, hvad den fandt at burde forlange.

Baade geistligheden og byerne beskattedes saaledes hyppig med rigsraadets samtykke, og det samme kunde ogsaa vederfares adelen[1], skjønt denne stand dog i almindelighed ikke afkrævedes ekstraordinære skatter. Imidlertid vokste de høiere stænders betydning efterhaanden saavel i økonomisk som i social henseende. Deres evne til at yde regjeringen financiel støtte blev saaledes forøget, paa samme tid som det blev af større vigtighed for denne at bevare deres tillid og frivillige tilslutning. Under disse omstændigheder vovede man ikke, hvor stor trang man end kunde have dertil, at drive beskatningen af de tre høiere stænder udover en vis grænse. Særlig nærede rigsraadet, der meget vel følte ansvaret ved sin bevilgende myndighed, store betænkeligheder herved og henviste da heller kongen til at søge bevilgningen hos stænderne selv. Dertil kom det for Danmarks vedkommende i 1569, da det foranledigede sammenkaldelsen af rigsdagen i Kjøbenhavn i februar 1570. I Norge førte de samme forhold kort efter fredsslutningen vel ikke til sammenkaldelse af nogen rigsdag, men dog til forhandlinger med stænderne inden de enkelte len[2].

Under Fredrik II's senere regjeringsaar var saadanne foranstaltninger derimod unødvendige. Skatterne var sjeldne og forholdsvis ikke store; folket gik fremad i velstand og regjeringen i magt. Det samme var tilfældet under den første og længste del af Kristian IV's regjering. End ikke Kalmarkrigen og de store byrder, den medførte, foranledigede nogen forhandling med stænderne[3], ja, endnu saa sent som under forberedelserne til den tyske krig erholdt kongen rigsraadets bevilgning til at udligne en krigsskat ikke alene paa geistlighedens besiddelser og borgeres og bønders odelsgods, men endogsaa paa adelens eiendomme[4]. Kort efter foranledigede dog den finansielle nød, der snart blev en følge af krigen, saavel i Norge som i Danmark henvendelser fra regjeringen til stænderne om bevilgning af frivillige ydelser, og saadanne henvendelser blev gjennem hele den følgende del af tidsrummet, lige til eneværldens indførelse, temmelig hyppige.

Allerede under udskrivningen af den i 1624 bevilgede krigsskat havde man fundet det hensigtsmæssigt i nogen udstrækning at søge

---

[1] N. R.-R. I, 483—84, 535, 630, Erslev, Aktstykker I, 421, N. R.-R. V, 414 f., jfr. Aschehoug, Statsforf. 410, hvis oplysninger dog er ufuldstændige.

[2] Side 81 f.

[3] Skatter udskreves under denne krig alene med rigsraadets samtykke saavel af geistligheden og byerne som af bønderne, se N. R.-R. IV, 365 f. 428 ff., 432 og 496 f. Derimod blev adelen sparet.

[4] Erslev, Aktstykker I, 421.

stændernes medvirkning. Saaledes bød kongen sine tilforordnede kommissærer, i hvis haand skatteudligningen blev lagt, ikke at foretage denne uden efter konference med stænderne selv og henstillede til disse at bistaa de tilforordnede med de oplysninger, de maatte ønske. Samtidig meddelte han, at den forlangte hjælp vel maatte holdes rede; men man skulde ikke være pligtig til at yde den, med mindre det virkelig kom til krig[1].

Til kommissærer udsaaes statholderen Jens Juel, lensherren over Tunsberg len, Gunde Lange til Fritsø, og kansler Jens Bjelke. »Adel og odel« skulde de taksere for tre kompanier kyradserer, hvert kompani paa 100 heste; men syntes dette dem at være for høit, kunde det nedsættes til tre kompanier paa 90 eller 80 heste, og om ogsaa dette faldt for besværligt, til to kompanier, hvert paa 100 heste. Folkene vilde kongen selv forskaffe. Hvad der skulde udlignes paa adels- og odelsgodset, var hververpenge, der anslaaes til 1200 rdl. paa hvert kompani, og besolding, hvortil der for et kompani paa 100 vilde medgaa 13 700 og for et paa 80 10 960 rdl. aarlig. Minimum var saaledes sat til 24 340 rdl. in specie[2]. Geistligheden og kirkerne skulde takseres for et kompani paa 100 eller mindst 90 heste samt 1/2 paa 50 heste[3]. Da der for besolding af et kompani paa 90 heste regnedes 12 330 og paa det halve kompani 6850 rdl., var minimum for geistlighedens vedkommende sat til 19 180 rdl., hververpengene dog ikke medregnede. Det synes nemlig, som om man har tænkt sig, at udredelsen af disse kunde blive gjenstand for forhandling mellem kommissærerne og geistligheden, og i ethvert fald overlades det til dennes fri vilje, om den vil paatage sig at udrede den halve besolding straks, eller om den vil vente dermed, til skatten opkræves[4].

I overensstemmelse med denne befaling sendte Jens Juel og Jens Bjelke[5] kongens skattebreve til lensmændene og biskopperne tilligemed egne skrivelser, i hvilke det paalægges disse embedsmænd at tilveiebringe gjenparter af ledings- og foringsbøgerne og rigtige jordebøger over adels- og odelsgodset i deres len samt en fortegnelse over alt det geistlige gods tilligemed en forklaring om, hvorledes de geistlige var blevet takserede i forrige feide. Biskopperne opfordredes desuden til at indfinde sig personlig dermed i Kristiania saa snart som muligt[6].

[1] N. R.-R. V, 414 f.
[2] N. R.-R. V, 415.
[3] N. R.-R. V, 416.
[4] N. R.-R. V, 416.
[5] Af Gunde Langes virksomhed ved denne leilighed har vi ikke fundet spor, jfr. Y. Nielsen, J. B., side 123—129.
[6] Jfr. lensmændenes og bispernes svarskrivelser blandt »indkomne sager« 1625, Statholderarkivet i det norske rigsarkiv.

Af svarene paa disse breve er enkelte bevarede, nemlig fra biskoperne i Bergen og Stavanger, dateret 4de og 9de januar, samt fra lensmændene paa Bergenhus og Stavanger af 3die og 27de februar og to breve fra lensmanden paa Vardøhus, nemlig af 28de april og 11te juni. Samtlige skrivelser fra lensmændene lyder meget mistrøstige. Henrik Bille i Stavanger melder, at der ingen adelsmand eller adelsfuldmægtige findes i hans len. Formuende odelsfolk er der heller ikke mange af, da de fleste er forarmede og neppe kan bære de skatter, som allerede er dem paalagte. Foring ydes ikke paa de kanter, hvorimod han sender kopier af ledingsbøgerne. Dog fraraader han at lægge ledingen til grund for taksationen af skatten paa grund af dens ulige fordeling og anser landskylden mere passende hertil. Almuen der i lenet er imidlertid saa forarmet, at han tror, det lidet vil nytte at paalægge den nogen ny byrde[1].

Lensherren for Bergenhus, Knut Gyldenstjerne, sender ledings-, forings- og jordebøgerne med lagmanden Hans Glad. Ogsaa han taler meget om sit lens fattigdom og udtaler som sin formening, at en »slig pension« ikke lettelig vil kunne tilveiebringes. Han minder om, at ledingen af Søndhord- og Nordhordland er ham forlenet, og beder om ikke at blive paalagt nogen ydelse udover, hvad han er forpligtet til ifølge sit forleningsbrev, hvoraf han medsender en afskrift[2].

I Vardøhus len og Finmarken fandtes der, efter hvad lensmanden sammesteds, Hans Køning (Køningham) beretter, aldeles intet adels- eller odelsgods, som blev brugt af nogen, hverken ager eller eng, men kun en ø, hvoraf landvorden hvert tredje aar tilkom kronen og ellers gik til Jens Bjelke[3].

Bispen i Bergen Nikolaus Paschalis (Niels Paaske) kunde paa grund af sygdom ikke indfinde sig personlig, hvorfor han med lensherrens samtykke har »obligeret Johannes Lætum, canonicum og juridicum . . . med plenipotentia og andre requisites«, forat denne i hans sted skal kunne »expediere negotia demandata«, som biskopen i datidens geistliges sterkt latiniserende sprog udtrykker det[4]. Denne Johannes Lætus er

[1] Paa en befaling om at skaffe ektømmer til 4 galeier, som skulde bygges i lenet, svarer Henrik Bille i samme brev, at det i indeværende vinter er umuligt at bringe noget tømmer af skoven formedelst det ustadige veirligt, og fortsætter tvert: »Det (ɔ: tømmeret) skal og neppelig her findes efter menige almues skriftlige foregivende; thi skoven tilforn til hs. majst.s behov mesten delen er udhuggen, uden alene høit tilfjelds«. Henrik Billes brev 27/2 1625, »Indk. sager« i statholderarkivet.

[2] Knut Gyldenstjernes brev 3/2 1625, ibid.

[3] Hans Kønings brev af 28/4 1625, »Indk. sager«, stath.-ark.

[4] Nikol. Paschalis's brev af 4/1 1625, ibidem.

selvfølgelig ingen anden end den førnævnte lagmand Hans Glad[1], der saaledes møder hos kommissærerne i egenskab baade af lensherrens sendebud og superintendentens fuldmægtig.

Biskopen i Stavanger, Peder Skavenius, modtog kongens brev og statholderens og kanslerens missive den 14de september 1624 og lod derpaa brevene straks forkynde i kapitlet i lensherren Henrik Billes og de residerende kannikers nærværelse, hvorefter han sendte kopier af kongebrevet til alle provster i stiftet tilligemed en skrivelse med befaling om inden førstkommende juledag at indskikke til biskopen skriftlige opgaver over deres aarlige rente og indkomst under deres egen haand og segl. Da han imidlertid paa grund af sin skrøbelighed ikke dristede sig til selv at drage afsted i den haarde vintertid, affærdigede han i sit sted sin formands søn, hr. Daniel Jørgenssøn, sogneprest i Hjelmland og provst i Ryfylkes og Karmsunds provstier. Denne mand havde som født og baaren paa stedet bedre kjendskab til stiftets leilighed end nogen i kapitlet. Han var dertil en god antikvarius og kunde »svarlig vel« læse og udtyde gamle norske breve og skrifter, »bedre end nogen jeg ved i dette stift«, siger biskopen, som af disse grunde har udvalgt denne mand til sin fuldmægtig med ret til at gjøre og lade paa sine vegne, som om han selv var tilstede. Forøvrigt erklærer han sig rede til at lade sig nøie med, hvad statholderen og kansleren vil paalægge ham, og til at lide for sin person alt det, som maatte overgaa de andre bisper, enhver efter sin leilighed. Med denne skrivelse fulgte en jordebog over kapitlets og stiftets indkomst, som bispen med megen møie havde samlet og istandbragt paa sine aarlige visitatsreiser. Fra presterne paa Agdésiden, i Valdres og Hallingdal havde han dog ikke kunnet erholde nogen opgaver over deres og kirkens aarlige rente, skjønt han to gange havde tilskrevet provsterne derom[2].

Fra biskopen i Trondhjem er, mig bekjendt, intet svarbrev bevaret; men der er ingen grund til at tro andet, end at ogsaa han har afgivet møde enten personlig eller ved fuldmægtig.

I hvilken egenskab er nu bisperne indkaldt?

Først og fremst vel i egenskab af kongelige embedsmænd, der har overtilsynet med geistligheden inden sit distrikt og derfor bedst kan

---

[1] Jfr. samme biskops skrivelse af 1ste juni 1625 til statholderen med besked om, at han efter statholderens ordre har ladet forfatte en rigtig consignation paa kirker med underliggende amter i Bergens stift og nu fremsender den med Hans Glad, kannik og lagmand.

[2] Superint. i Stav., Peder Skavenius's brev til kom. af 9de jan. 1625, »Indk. sager«, stathold.-ark.

give kommissærerne veiledende oplysninger med hensyn til skattens udligning. Saaledes har bisperne selv opfattet sin kaldelse; men vi ved af kongebrevet, at kommissærerne desuden skulde forhandle med geistligheden om at paatage sig at udstede skatten straks, endnu før den overhængende nødvendighed indtraf. Forsaavidt indkaldtes bisperne altsaa ogsaa som repræsentanter for geistligheden i sit stift. De skulde samtykke eller negte paa dens vegne. Men da de ikke har fuldmagter hverken fra kapitlerne eller presteskabet, har de i virkeligheden ingen myndighed dertil. Trods kongebrevets ordlyd tør det derfor antages, at de ogsaa i denne henseende er indkaldt kun for at give oplysninger og raad, medens den endelige afgjørelse ogsaa paa dette punkt tænkes at ligge i kommissærernes haand. Paa den anden side tør man vel kunne gaa ud fra, at kommissærerne ikke beslutter andet, end hvad bisperne eller deres fuldmægtige tilraader og samtykker i, saaledes at disse dog faktisk kom til at afgjøre sagen paa geistlighedens vegne. Derfor maa allerede denne indkaldelse af bisperne betragtes som et tilløb, om end endnu et meget svagt og uklart tilløb til en stændersk indflydelse paa beskatningen.

Allerede i 1626 tænkte man imidlertid at gaa noget videre i denne retning. Da den ulykkelige krig stadig krævede nye summer, foreslog nemlig rigsraadet at sammenkalde stænderne og udkastede en plan hertil[1]. For Danmarks vedkommende var det ogsaa en virkelig stænderforsamling, som paatænktes, idet rigsraadet foreslog indkaldt repræsentanter for adelen, geistligheden og borgerskabet. Om bondestanden bemerkedes derimod udtrykkeligt, at »det er ikke fornøden at bynderne samles«. Derimod skulde lensmændene fra hvert enkelt af de større len og fra to eller tre tilsammen af de mindre sende en herredsfoged med fuldmagt »paa kongens og geistlige bynders vegne«. Med hensyn til Norge heder det tilslut:

»Udaf Norge kan straks forskrives rigens kanceller (efterat statholderen nu er udi Danmark), bispen af Oslo; udaf kjøbstæderne Kristiania, Fredriksstad, Marstrand, Tønsberg, en af hver af stad, og at de om landsens leilighed haver med sig den bedste forfarenhed muligt kan være«[2].

Som det vil sees, er adelen her ikke nævnt, i hvilken anledning Aschehoug kategorisk udtaler, at det »er imidlertid blot en skjødes-

[1] Erslev, Aktstykker I, 480 og 484 f.
[2] Nyt hist. tidsskrift I, 435, Aktstykker I, 484—85.

løshed«[1]. Heri kan jeg dog paa ingen maade være enig. At adelen ligefrem skulde være udeglemt i en skrivelse, der er undertegnet af 8 af rigsraadets medlemmer[2], er allerede i og for sig usandsynligt. Man maa gaa ud fra, at rigsraadet ikke har villet foreslaa andre indkaldt end netop de i skrivelsen nævnte. At samle hele den norske adel i Kjøbenhavn eller at indkalde et norsk adelsmøde til valg af repræsentanter har man ikke anseet for at være nødvendigt, ligesom en saadan foranstaltning vilde have taget for lang tid. Meningen har derfor ganske utvilsomt været den, at statholderen og kansleren skulde udtale sig paa den norske adels vegne ligesom biskopen af Oslo paa geistlighedens[3]. Forsaavidt borgerstanden skulde repræsenteres, kunde det derimod ikke ske anderledes end gjennem repræsentanter for hver by, og dette kunde for de østlandske byers vedkommende formedelst deres nærhed lettelig ske. Naar derimod hverken Bergen eller Trondhjem er nævnt, er grunden aabenbart kun den, at det hele arrangement er tænkt at skulle finde sted i en hast. Planen kom imidlertid for Norges vedkommende ikke til udførelse, og til de to danske stændermøder, der sammenkaldtes i 1627[4], mødte ingen nordmænd. Derimod kom der et virkeligt stændermøde istand i Oslo 1628.

Den 27de december 1627 befalede nemlig kongen fra Kjøbenhavn Jens Juel, Jens Bjelke, Jens Sparre og Gunde Lange at forskrive lensmændene og adelen i Norge, samt bisperne med nogle af hvert stifts prester, 2 borgere af hver kjøbstad og 2 bønder af hvert fogderi til et beleiligt sted for at raadslaa (»deliberere«) om landets defension, og hvor stor kontribution undersaatterne godvillig vilde yde dertil[5].

I henhold til dette brev samledes de tilskrevne herrer, maaske med undtagelse af Jens Sparre paa Baahus, til et møde i Kristiania i januar maaned og enedes her om at indkalde stænderne til den 8de mars. Af

---

1 Aschehoug, Statsforf. 447.

2 Nemlig: Kristen Friis, Kristian Holk, Jakob Ulfeld, Albret Scheel, Iver Juel, Jens Juel, Kristian Tomesson Sehested og Kristoffer Ulfeld, Aktstykker I, 485.

3 Statholderens, kanslerens og biskopens stilling til den norske adel og geistlighed synes saaledes, om mødet var kommet istand, at ville være blevet omtrent analog med herredsfogdernes til de danske bønder; dog er der i første tilfælde ikke tale om nogen fuldmagt. Det samme gjælder forøvrigt ogsaa dem, der indkaldes fra byerne. Det paatænkte møde bør derfor ikke saaledes som hidtil skeet (Aschehoug, Statsforfatn. 447) betegnes som et stændermøde. Det er snarere at betragte som en embedsmandsforsamling, der altsaa kun kan tænkes tillagt en raadgivende stemme, ingen egentlig bevilgende myndighed.

4 Nemlig til Odense i februar (Suhm, Nye samlinger I, 206—207) og i Kjøbenhavn i december (Danske mag. III, 4, 66; Molbech, Kristian IV's breve, side 279, Nyt. hist. tidsskr. IV, 151—152), jfr. Aktstykker II, 3 f.

5 N. R.-R. V, 643, jfr. rigsraadets resol. af 14de nov. s. aa., Aktst. II, 79.

de skrivelser, som de i den anledning lod udgaa, er der dog, saa vidt mig bekjendt, kun bevaret en eneste, der er dateret Kristiania den 28de januar og er undertegnet af statholderen, kansleren og Gunde Lange[1]. Den er rettet til biskopen i Trondhjem, Peder Skjelderup, som stevnes til at møde i Kristiania sammen med nogle af stiftets prester, der skal medbringe nøiagtig fuldmagt fra de øvrige til at handle paa deres vegne. »Og var det meget godt«, heder det, »at de, som did forskikkes, (saavidt muligt) kunde være ved den formue, at de samme reise paa deres egen bekostning og uden nogen kontribution kan gjøre«[2].

Saasnart biskop Skjelderup havde modtaget denne skrivelse, lod han den — under 20de februar — oplæse i kapitlet. Da det imidlertid selvsagt var ganske umuligt for ham i den korte frist, som nu stod tilbage, at indhente fuldmagter fra stiftets prester, indkaldte han kapitlets medlemmer og saamange af presterne fra omegnen, som han i en hast kunde forsamle, og henvendte sig til dem med begjæring om deres »skriftlige bekjendelse«. De tilstedeværende kanniker og prester udstedte derpaa den 24de i samme maaned en skrivelse, hvori de gjorde rede for biskopens forhold i denne sag og tillige befuldmægtigede ham til »at slutte og forafskedige« paa deres vegne, »forhaabendes ogsaa, at de andre dannemænd, prester her i stiftet, hvis fuldmagt ikke paa saa kort tid kunde bekommes, skulle sig ogsaa hermed lade nøie og dertil give deres samtykke«[3].

Paa lignende maade sees sagen at være taget for Stavanger stifts vedkommende. Heller ikke her har tiden strukket til til at indhente fuldmagter fra alle prester i stiftet; men efter biskopen, Tomas Kortssøn Vegeners opfordring samledes 13 sogneprester fra de nærmest byen liggende fem provstier paa kapitelshuset, hvor ogsaa biskopen og kannikerne var tilstede. Efter at have oplæst kommissærernes skrivelse for de forsamlede, bad biskopen sig undskyldt for, at han, paa grund af sorg[4] og skrøbelighed, ikke selv kunde reise. Derpaa valgtes kannik og provst ved Stavanger domkirke, Gabriel Laurissøn Lind og sogneprest i Ekersunds prestegjeld, Torger Hanssøn, til paa menige provsters

[1] Jens Sparre har formodentlig indskrænket sig til at udstede indkaldelsesbreve i sit eget len efter at have erholdt besked om dagen og stedet for mødet.
[2] Nyt hist. tidsskr. I, 455.
[3] Efter de trondhjemske kannikers fuldmagt af 24de februar 1628 i Trondhjems stiftsarkiv, cfr. Nyt hist. tidsskr. I, 455 f.
[4] Nemlig over sin nys afdøde hustru, fru Cecilia Bender, cfr. Faye, Kristiansands stifts bispe- og stiftshistorie 228, note 1.

og presters vegne i Stavanger stift at reise til Kristiania med fuldmagt til at gjøre og lade som om de self personligen tilstede vare.[1]

Paa omtrent samme maade som i Stavanger og Trondhjem synes valget at være foregaaet ogsaa i Bergen, hvor bispen Niels Paaske og 2 andre geistlige udsaaes til deputerede. En meget fyldigere repræsentation havde derimot Oslo og Hamar stift. Herfra møtte nemlig, foruden biskopen Niels Simonssøn Glostrup, en mand for Oslo kapitel og 11 provster og prester med fuldmagter fra presteskabet, hvilke saaledes sammen med de fra Bergen og Stavanger stifter udsendte fuldmægtige og biskoperne af Trondhjem, Bergen og Kristiania ved denne leilighed repræsenterede den norske geistlighed.

Om de øvrige standers deltagelse vides meget lidet saavelsom om mødet og dets forhandlinger i det hele. Sikkert er det dog, at det kom istand, og at alle stænder har været repræsenterede. Kommissærerne oplæste den kongelige proposition i stændernes forsamling den 14de marts, og den følgende dag afgav samtlige tilstedeværende geistlige repræsentanter, superintendenter og kanniker, saavelsom provster og prester, et fælles svar[2]. Forhandlingerne synes udelukkende at have dreiet sig om de foranstaltninger, der skulde træffes til landets defension, og de bevilgninger, stænderne i den anledning vilde paatage sig. Hvor stor del stænderne har havt i behandlingen af det første spørgsmaal, kan ikke konstateres, men nogen medvirkning maa de dog have ydet, siden det jo saavel i kongens som i kommissærernes indkaldelsesbreve heder, at stænderne skulde *deliberere* derom. Det er derfor sandsynligt, at statholderen har forelagt stænderne den af ham selv nylig forfattede krigsordinans; men da denne allerede under 18de januar samme aar havde faaet kongens stadfæstelse[3], var stændernes opgave ikke den at tilraade forandringer deri og naturligvis endnu mindre at foretage saadanne, men kun at raadslaa om midler og veie til ordinansens gjennemførelse. Dog synes de ikke helt at have indskrænket sig hertil. Den 28de april skriver saaledes kongen til Jens Juel og Jens Bjelke, at han han har modtaget deres betænkning om Norges forsvar, hvilket han erfarer fornemmelig at bestaa udi skibe, ved hvilke commercien og

---

[1] Stavanger domkapitels protokol 1571—1630, udg. ved Andr. Brandrud, side 413—14. [illegible] Faye, Kristiansands stifts bispehist. 227 f. og Yngv. Nielsen, Jens Bjelke 134.

[2] Geistlighedens erklæring af [illegible] 1628, Kristiania bispearkiv 2 r. (Norske hovedafd. [illegible] 411, originalet. Torger Hansson findes ikke blandt undertegnerne, hvorfor man tør antage, at han af en eller anden grund er blevet forhindret fra at indfinde sig paa stændermødet.

[3] N. R. R. VI. 4—5.

sjøfarten kunde fordediges« [1]. Sammenligner man denne udtalelse med den af Jens Juel kort i forveien forfattede ordinans, vil man finde, at den giver udtryk for et *nyt syn* paa rigets forsvar. I hin lægges hovedvegten paa landforsvaret, i denne paa sjøforsvaret. At det nye syn ikke kommer hverken fra Jens Juel eller Jens Bjelke, kan neppe være tvilsomt; det kommer vistnok heller ikke fra adelen, geistligheden eller bønderne, men efter al rimelighed fra borgernes deputerede, hvem netop handelens og sjøfartens beskyttelse maatte ligge paa hjertet. Det viser sig nemlig, at kjøbstæderne har tilbudt sig at udruste skibe paa egen bekostning mod at faa beholde alt, hvad disse maatte erobre fra fienden, og mod at kongen vilde forsyne dem med munition; thi idet kongen i sin skrivelse meddeler, at han i overensstemmelse med statholderens og kanslerens betænkning har forordnet, at 7—8 orlogsskibe snarest skal sendes op til Norge og Island for at forsvare disse landes kyster, fortsætter han: »Mens dersom kjøbstæderne herforuden paa deres egne eventyr nogen skib vilde holde, se vi det gjerne, og at de selv beholder alt, hvis de fra fienden kan erobre, dog at vi dennem med munition dertil ville undsætte, dertil have vi ingen forraad.« Denne udtalelse viser, at kongen her refererer et tilbud, som er fremkommet i statholderens og kanslerens betænkning, og disse kan selvfølgelig ikke have fremsat et saadant tilbud paa egen haand, men kun efter samraad med borgerrepræsentanterne. Det samme gjælder vistnok ogsaa et forslag om oprettelse af to admiraliteter eller priseretter, hvortil kongen ved samme leilighed giver sit samtykke. Nye *skatter* synes borgerstanden ikke at have bevilget [2], hvilket derimod var tilfældet med alle de øvrige stænder. Af disse bevilgede adelen og de formuende odelsbønder 1 femtepart [3], medens geistligheden vedtog at yde en fjerdepart af sin visse indkomst i to aar, beregnet efter rostjenestetaksten af 1625, kun at det for Bohuslens vedkommende blev udtrykkelig bestemt, at

[1] N. R.-R. VI, 28.

[2] Naar det hidtil er antaget, at »alle stænder har bevilget de forlangte skatter« (Nielsen, J. B., side 135, jfr. Aschehoug, Statsforf. side 448), kan dette iethvertfald ikke sluttes af kongebrevet. For kjøbstædernes vedkommende er der nemlig her kun tale om den *rigsraadsbevilgede* kontribution, derimod ikke om nogen, der er bevilget af standen selv. Jfr. brev fra Jens Juel og Jens Bjelke til biskop Skjelderup, Nyt hist. tidsskr. I, 456.

[3] Skattemandtal for 1628 og 1629, rigsarkivet. Det har været udtalt (Nielsen, anf. st.), at odelsskatten ikke er bevilget af stænderne, men at kun dens anvendelse er bestemt efter deres ønske. Man maa imidlertid her skarpt skjelne mellem den i de almindelige skattebreve paabudne skat for odelsbønder ($\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ af den visse indkomst), der var *paabudt* af regjeringen (cfr. N. R.-R. VI, 161), og den »odelsskat«, hvorom der paa stændermødet er tale, og som *virkelig bevilgedes* af adelige og uadelige odelsmænd.

presterne dersteds ikke skulde udgive mere end en ottendepart. Som betingelse sattes, at denne kontribution skulde ophøre, saasnart det blev nødvendigt at yde rostjeneste, ligesom der til bevilgningen knyttedes et ønske om, at geistligheden i denne tid maatte forskaanes for al anden skat, og at de bevilgede midler alene maatte anvendes til landets forsvar[1]. Bønderne bevilgede den saakaldte kvægtiende[2], der skulde udgives med $1/2$ rdl. af hver fuld gaard, og 1 mk. for hver halv, dog saaledes, at den paa enkelte steder, hvor folkets armod var særlig stor, nedsattes til det halve. Ogsaa kvægtienden bevilgedes paa to aar[3].

Paa stændermødet er der endelig blevet henstillet til statholderen og kansleren at andrage hos kongen om, at noget af den kontribution, som med rigsraadets bevilgning aarlig paalagdes bønderne og kjøbstæderne, maatte blive anvendt til underhold af det rytteri og fodfolk, som efter krigsordinansen nu skulde holdes i landet. Kongen finder imidlertid ikke at kunne indvilge heri. Hvad disse skatter indbringer, skal ligesom tidligere sendes til Danmark, hvor de høilig trænges til at underholde krigsfolket. Derimod er kongen tilfreds med, at midlerne til ordinansens gjennemførelse tages af de af adelen og bønderne bevilgede skatter. Med hensyn til geistlighedens bevilgning erklærer kongen sig tilfreds med den, men udtaler sig ikke om dens anvendelse[4].

De paa stændermødet udlovede skatter paabødes af Jens Juel og Jens Bjelke allerede i løbet af mai maaned under henvisning til stændernes bevilgning og kongens resolution derpaa af 28de april[5]. Med hensyn til den maade, hvorpaa de blev indkrævede, vides, at odelsskatten og kvægtienden oppebares af lensmændene i hvert len og af disse overleveredes til kommissærerne paa Akershus[6]. Geistlighedens ydelser oppebares paa kommissærernes befaling af biskoperne, idet saavel kapitlerne som hvert stifts presteskab betalte kvartalsvis[7].

---

[1] Geistlighedens resolution af $^{15}/_{3}$ 1628, protokol i Kristiania bispearkiv (2 r.), rigsarkivet. Ønsket om at blive forskaanet for al anden skat blev ikke opfyldt, se N. R.-R. VI, 96 f.

[2] N. R.-R. VI, 28.

[3] Man har ment, at bønderne tillige har givet sit samtykke til leilændingeskatten ɔ: den af regjeringen for aaret paabudte ekstraskat; men en saadan antagelse er ganske umotiveret. Der har overhovedet ikke været tale om at erhverve stændernes samtykke til de skatter, der af kongen og rigsraadet paa sedvanlig maade var blevet paalagt borgere og bønder. En saadan fremgangsmaade vilde, selv som ren formalitet betragtet, have været unødig og tillige i sine konsekvenser høist betænkelig.

[4] Saml. III, 410 f., N. R.-R. VI, 28, jfr. Aschehoug, Statsf. 448.

[5] N. R.-R. VI, 27 f., Nyt hist. tidsskr. I, 456.

[6] Efter skattemandtallene 1628—30 i rigsarkivet i Kristiania. Af regnskaberne sees, at mange af skatteyderne har betragtet sine bidrag som laan til kronen, for hvilke de fordrer sikkerhed.

[7] Nyt hist. tidsskr. I, 456.

For de af stænderne bevilgede midler skulde der nu oprettes en staaende hær i Norge, saaledes som i den tidligere omtalte krigsordinans nærmere foreskrevet. Efter denne skulde fire fulde gaarde tilsammen holde og udruste en fodsoldat. De soldater, som saaledes erholdtes, skulde deles i 5 regimenter, det trondhjemske paa 1085, det bergenhusiske paa 1363, det tunsbergske paa 984, det akershusiske paa 1015 og det bahusiske paa 1013 mand, samt 2 fænniker, Stavangers og Agdesidens paa henholdsvis 390 og 393 mand. Den samlede landmilits kom saaledes til at udgjøre 6243 mand. Hertil kom endnu byernes borgervæbninger, hvorom ordinansen oplyser, at den bestaar af 14 kompanier, nemlig 2 i Trondhjem, 4 i Bergen, »med de tvende kompanier, som kontoret skal holde«[1]; 2 i Kristiania og 1 i hver af byerne Tønsberg, Skien, Fredriksstad, Marstrand, Oddevald og Kongelv. Disse borgerkompanier omtales i ordinansen som allerede eksisterende[2], og der er neppe nogen grund til at antage, at de først nu blev paabudte[3]. Havde dette været tilfældet, vilde vistnok hvert kompanis styrke være blevet ialfald omtrentlig angivet.

Da bønderne var forpligtede til at stille, udruste og underholde soldaterne, skulde stændernes bevilgning bruges til at lønne officererne, der vistnok for den største del maatte hentes fra udlandet, særlig fra Tyskland[4]. Men hertil viste de bevilgede midler sig snart utilstrækkelige[5]. Da saa freden indtraadte og almuen klagede over de nye byrder, som var den paalagt, blev officererne aftakkede allerede høsten 1629. Kun 1—2 lieutenanter eller sergeanter i hvert af hovedlenene blev efter kongens bestemmelse holdt tilbage[6]. Med officerernes afskedigelse kom selvfølgelig militsen snart i forfald, skjønt den ikke ved noget kongebud blev formeligt afskaffet. Men medens den nyoprettede landmilits saaledes faktisk opløstes, søgte man med iver at virkeliggjøre tanken om at skaffe riget et sjøforsvar ved frivillige ydelser af de deri særlig interesserede. Som allerede paapegt har tanken herom været fremme paa stændermødet i 1628, idet byernes deputerede har tilbudt sig paa visse betingelser at udruste defensionsskibe. For lettere at til-

[1] Jfr. Berg, Histor. underretn. om landevernet (1830), side 9 og H. J. Barstad, Norges landforsvar 1604—1643, side 98. Yngv. Nielsen (Jens Bj. 138) opfatter tekstens »med« som »foruden« og faar saaledes idethele 16 kompanier.
[2] N. R.-R. VI, 7, jfr. H. J. Barstad, Norges landforsvar 1604—1643, side 98—99.
[3] Dette er derimod Bergs mening, cfr. Hist. underr. om landevernet, side 9, jfr. Nielsen, J. B. 138.
[4] Yngv. Nielsen, J. B., side 139.
[5] Brev fra Jens Sparre paa Bahus til Ivar Vind af $^{7}/_{12}$ 1629 i det danske rigsarkiv (Geheimearkivet).
[6] Cfr. Kristian IV's breve herom, Saml. III, 412—413, N. R.-R. VI, 164.

veiebringe den fornødne kapital har man imidlertid ogsaa villet holde adgangen aaben for adelige, geistlige og bønder, embeds- og bestillingsmænd saavelsom private, som maatte være villige og vederheftige, til at deltage i udrustningen. Om disse ting synes der under mødet at være blevet ført forhandlinger mellem kommissærerne og stænderne med det resultat, at de første udfærdigede en »ordinans« om skibsredningen, naturligvis i forventning om kongens stadfæstelse. For Vardøhus len og Nordlandene bestemtes det saaledes, at lensmændene sammesteds Frants Kaas og Hans Køning som »bedste redere« tilligemed de bedrestillede prester, fogder og bønder som medredere skulde udruste 1 monteret skib paa 120 lester og 1 pinasse[1]. Paa lignende maade blev det paalagt Bergens borgerskab, kontoret sammesteds samt »geistligheden og andre der udi Bergenhus len« at udruste 2 skibe[2]. Rimeligvis er der under stændermødet udgaaet lignende forordninger ogsaa for østlandsbyernes vedkommende; men herom haves ingen underretning.

Kristian IV stillede sig imidlertid ikke saa velvillig til foretagendet, som man vel havde ventet. I sit svar paa kommissærernes indberetning *nævner* han end ikke den paa stændermødet forfattede ordinans, men udtaler kun i forbigaaende, at kjøbstæderne, hvis de vil, gjerne maa udrede krigsskibe; kun maa de ikke vente at blive forsynede med ammunition af kronen[3]. Da denne fordring fra kjøbstædernes side synes at have været fremsat som en betingelse for skibsudrustingen, har man maaske ikke engang kunnet føle sig bunden af det givne tilbud. Noget skridt i retning af at efterkomme de paa stændermødet vedtagne bestemmelser blev under disse omstændigheder kun taget et eneste sted, nemlig i Bergen, idet der her virkelig indkjøbtes 2 skibe, som tænktes udrustet til krigsfartøier; men allerede i februar 1629, endnu før freden var afsluttet, fik borgerne kongens tilladelse til atter at afhænde de indkjøbte skibe[4].

Kongens kjølige holding ligeoverfor dette vigtige foretagende er ganske merkelig. Den kan tydeligvis ikke have sin grund i, at selve forslaget har mishaget ham; derimod har han vistnok med sin nu temmelig tydelig fremtrædende antipati for al selvstændig stændersk virk-

[1] Paus II, 649. Forordningen er udstedt 15de mars, samme dag som geistlighedens erklæring.
[2] N. R.-R. VI, 121.
[3] N. R.-R. VI, 28.
[4] N. R.-R. VI, 121. Man ser, at flere af de interesserede ɔ: de, der under stændermødet eller senere havde indvilget i at deltage i skibsudrustingen, og især de kontorske, da det kom til stykket, har vægret sig ved at deltage i de ved skibskjøbet foranledigede omkostninger. N. R.-R. VI, 122 og 148.

somhed følt sig stødt ved, at stændermødet paa egen haand, uden nogen særlig forhaandsbemyndigelse dertil, havde foretaget sig at lave en forordning i et saa vigtigt anliggende. Denne fremgangsmaade har ikke kunnet tiltale den nu paa grund af modgangen meget pirrelige konge. At selve tanken derimod har havt hans store sympati, det sees bedst deraf, at han snart selv optog den, men nu selvfølgelig saaledes, at det er kongen, som gaar i spidsen, ikke stænderne. Allerede den 22de oktober 1629 befalede han nemlig gjennem Kristoffer Urne, Jens Bjelke og Sten Villumssøn (Rosenvinge) sine lensmænd i Norge at forhandle med de fornemste og rigeste borgere og andre, saavel geistlige som verdslige, der var ved formue, om at udruste orlogsskibe til rigets forsvar. De, der var villige til at gaa ind herpaa, skulde til en bestemt tid sende fuldmægtige til Akershus, for at forhandle med kongens kommissærer om sagen. Skibene maatte være paa 120 lester i det mindste; i fredstid skulde de kunne bruges som handelsskibe efter redernes forgodtbefindende. Participanterne eller deres fuldmægtige kunde for kommissærerne angive de privilegier, de maatte forlange for at paatage sig udredningen, og kongen lovede at imødekomme deres krav, forsaavidt det kunde ske »uden stor skade« for ham og riget[1].

Som en følge af denne befaling afholdtes der virkelig, hvad man tidligere ikke har været opmerksom paa, i slutningen af aaret 1629 et stændermøde i Oslo, hvor adelen, geistligheden og borgerskabet over hele riget var repræsenteret. De fremmødte stænderrepræsentanter tilligemed statholderen[2] og kansleren[3] og andre embedsmænd erklærede sig villige til at stille saadanne skibe som af kongen foreskrevet. Skibenes antal og fordeling skulde være som følger:

Bahuslen og kjøbstæder stiller 3, Idde og Marker, Onsø, Maria kirkes provsti og de andre smaa len under Akershus tilsammen 1, Fredriksstad by 1, Akershus len 3, Tunsberg len 2, Bratsberg len 1, Agdesiden og Stavanger by 1, Bergenhus len 4, Trondhjems len 3, Nordlands og Vardøhus len tilsammen 1 og sølvkompaniet paa Kongsberg 1, ialt 21[4]. Tiden, da skibene skulde være færdige, sættes til sommeren 1631[5]. Efter mødets afslutning sendte kommissærerne indberetning om dets forhandlinger til kongen, som allerede i tiden fra den

[1] N. R.-R. VI, 173.
[2] Se brev af 30te sept. 1630 blandt »Indk. sager« i Statholderarkivet.
[3] Jfr. Yngv. Nielsen, J. B., side 160.
[4] Optegnelse vedlagt en afskrift af et kongebrev af 28de mars 1630, rigsarkivet.
[5] Dette tidspunkt fastslaaes i privilegiebrevet (N. R.-R. VI, 214), men er rimeligvis foreslaaet af stændermødet, da kongen i tilfælde som dette ikke godt har kunnet sætte en bestemt frist uden at kjende udredernes mening derom.

27de—29de januar udstedte en række breve i den anledning. Det vigtigste af disse var selve privilegiebrevet[1], der indeholder en stadfæstelse af, hvad participanterne har vedtaget, baade de forpligtelser, de har tilbudt at paatage sig, og de privilegier, de har begjæret, forsaavidt kongen har fundet at kunne indvilge deri[2]. Hvad der indrømmedes, var vistnok ikke særdeles meget; men det fastsloges dog, at det skulde staa udrederne frit for at kjøbe eketømmer af hverandres saavelsom af kronens, geistlighedens og odelsbøndernes skove[3], ligesom det ved samme leilighed forbødes alle andre undersaatter at sælge eller udføre eketømmer til fremmede[4]. Et endnu vigtigere privilegium, nemlig eneret for orlogsskibene til udførsel af spirer over 12 palmer, bjelker over 16 alen, master samt bøg, ask, lind, løn etc., hvilket var blevet forlangt af mødet, og som kongen ogsaa gik ind paa, blev ikke optaget i selve privilegiebrevet, da kongen ikke ønskede det offentliggjort, før skibene var færdige[5]; derimod forbødes det i særlige kongelige forordninger alle andre end participanter i orlogsskibene at udføre saadant tømmer[6]. Endelig blev der, ligeledes efter mødets begjæring, udstedt forbud mod udførsel af sagtømmer under en vis størrelse, »paa det skoven ikke slet skulle ødelægges«[7]. I selve privilegiebrevet optoges, foruden den omtalte tilladelse for participanterne til at opkjøbe eketømmer, ogsaa følgende bestemmelser, der i det store og hele maa antages at være blevne vedtagne paa mødet:

1. Orlogsskibene bygges inden landet; kongen opsender model samt skibsbyggere; men participanterne er ikke forpligtede til at bygge noget skib større end 120 lester.

Officerer og mandskab paa orlogsskibene skal i krig saavelsom i fred være fri for udskrivning, saalænge de er i vedkommende kompanis tjeneste.

2. Fremmede kan være medredere; men de fleste og største redere i hvert skib skal dog være »rigens indbyggere«.

Kongen vil aarlig meddele skibene sit eget sjøpas ligesom de fartøier, i hvilke han selv er interesseret. Orlogsflag maa de derimod kun føre, naar de gjør krigstjeneste.

3. Rederne forpligtes til at have skibene færdige til sommeren 1631[8] og derefter at være rede til at stille dem til kongens disposition, naar de derom tilsiges.

---

[1] Af 27de jan., N. R.-R. VI, 213—215.
[2] Jfr. Kristian IV's brev til kommissærerne af 29de mars 1630, N. R.-R. VI, 218 f.
[3] N. R.-R. VI, 213.
[4] N. R.-R. VI, 215.
[5] N. R.-R. VI, 218.
[6] N. R.-R. VI, 217 og 218.
[7] N. R.-R. VI, 216 og 217.
[8] Dette forudsætter, at man straks skulde begynde paa at bygge, hvilket dog ikke skeede. Skylden herfor falder for en del paa regjeringen selv, der nølede længe med at sende

4. Naar nogen af participanterne dør eller nødes til at afstaa sin anpart, skal lensherren paase, at denne bliver overtaget af vederheftige personer.

5. De forpligtelser og friheder, som er givet i privilegiebrevet, skal gjelde ogsaa for saadanne orlogsskibe, som kompaniet i fremtiden skulde ville paatage sig at bygge.

6. Naar skibene blev brugte til rigernes defension udenfor Norge, skulde kompaniet udrede to tredjedele eller halvparten af kanonerne med tilhørende munition, fuld bemanding samt proviant for en maaned. Naar de derpaa hjemforløves, skal kongen proviantere dem for en maaned og erstatte den munition, der maatte være medgaaet i krigen. Han skal desuden give skibsfolket sold efter fire uvillige sjøfolks og fire af kongens skipperes sigelse. De priser, der maatte gjøres, skal deles mellem besætningen, kongen og rederne[1].

Det har øiensynlig været redernes tanke, at kompaniet skulde udstyres med saadanne privilegier, at foretagendet kunde blive, ikke en byrde, men en god forretning for deltagerne, hvorfor man har kunnet tænke sig muligheden af, at ogsaa fremmede skulde være villige til at nedlægge kapital i skibene. Imidlertid har man ikke kunnet anse de bevilgede privilegier for tilstrækkelige hertil, og interessen for foretagendet synes derfor ogsaa hurtig at være dalet. Endnu samme aar androg borgermestere og raad i Bergen om at maatte slippe med 2 orlogsskibe istedenfor 4[2]. Geistligheden i Trondhjem bad om fuldstændig fritagelse for skibsbygning; borgerskabet sammesteds meldte, at det ikke magtede at stille mere end et skib, og begge parter fik sine andragender indvilget[3]. Ligeledes søgte og erholdt Tønsbergs borgere udsættelse med bygningen af det ene af de to skibe, de var takserede for[4]. Imidlertid synes der dog allerede i løbet af sommeren at være blevet afholdt et nyt møde af participanterne eller deres fuldmægtige, hvor de er kommet overens om at ansøge kongen om nye privilegier. I det før omtalte brev af 30te september heder det nemlig bl. a.: »Belangende de privilegier, I paa sammme skibe ere begjærendes, haver hans majst. nu paa ny igjennemgaaet og fanger I dennem næsten ligesom I haver været

den udlovede model og skibsbygmesteren. Endnu saa sent som den 15de sept. meddeler Frants Ranzau i brev til Kristoffer Urne, at han først nu kan sende ham den »skabelon«, hvorefter skibene skal bygges; men bygmesteren har kongen ikke kunnet bekvemme sig til at sende fra sig; han kommer først sammen med kongen. Frants Ranzau til Kr. Urne, brev af 30te sept. 1630, blandt »Indk. sager« i statholderskabet.

[1] N. R.-R. VI, 213—215.

[2] N. R.-R. VI, 264.

[3] N. R.-R. VI, 267.

[4] N. R-R. VI, 294.

[illegible] begyndte. [illegible] paa [illegible] summerdage. [illegible] krigsskibene [illegible] den [illegible] [illegible] Ove [illegible] Jens B[illegible] Jonas Lange [illegible] Gedde og [illegible] at gjøre for sig om den bedste maade, hvorpaa [illegible] kunde [illegible][2].

Efter dette begyndte man endelig at faa gang med udrustningen, men paa en maade, der [illegible] med den oprindelige tanke, at det skulde være en [illegible] om man [illegible] udrustningen eller ikke. I Trondhjem en saavelsom i Nordland og Finmarken, hvor det [illegible] den nødvendige kapital, søgte man saaledes den udvei at paalægge undersaatterne skibsudrustningen som en pligt, hvortil de ikke kunde unddrage sig[3], og klager [illegible] paa herredagen i 1631 fra strandsiddere og finner i Trom[illegible], fra almuen i Bergen, Indherred, Jemtland, Nærø, Fosnes og Sunnhordland[4]. Herredagen gav klagerne ret og [illegible] dem for at [illegible] i denne anledning. Alligevel [illegible] der endnu saa sent som i 1633 bemerkninger over, at bidrag til krigsskibene blev paalagt og inddrevet som en skat, en fremgangsmaade, med hvilken kongen dog nu udstedte et strengt forbud[5].

Imidlertid var virkelig en del defensionsskibe blevet anskaffede eller færdigbyggede; men man havde nu atter maattet foretage endnu flere indskrænkninger i den oprindelige plan end de allerede omtalte. Saaledes forskaanedes Trondhjems len for et af de 2 orlogsskibe, det skulde stille[6]. Undersaatterne i Nordland fik først størrelsen af det skib, de skulde udrede, nedsat fra 120 til 80 lester[7] og blev senere efter ansøgning helt fritaget[8]. Den 5te mars 1633 bevilger kongen, at Kristiania maa slippe med at udrede 1 skib paa 150 lester og Fredriksstad med 1 paa 80[9]. Saaledes aftog interessen for sagen mere og mere saa-

[1] N. R. R. VI, 272.
[2] N. R. R. VI, 273. De nævnte herrer med undtagelse af Ove Gedde udførte ogsaa dette hverv og afgav sin erklæring den 27de okt. 1631; denne findes mellem »betænkninger« i kancelliarkivet.
[3] Jfr. N. R.-R. VI, 328, 332 f., 336.
[4] Ekstrakt af dombogen for 1631. Kongerigets arkiv, Kjøbenhavn.
[5] N. R. R. VI, 491 f.
[6] N. R. R. VI, 328, 332.
[7] N. R. R. VI, 336.
[8] N. R.-R. VI, 440.
[9] N. R. R. VI, 486. Jfr. N. R.-R. VI, 336, 349. 362 f., 372, 437, 440, 452 f., 479, 484, 491 f., 531, 571, 579, 586 og 677. Den 23de mai 1634 indberettede borgermester og

vel hos regjeringen som hos undersaatterne. Privilegierne blev ikke ordentlig overholdte, og til gjengjæld ansaa rederne sig ikke forpligtede til at vedligeholde skibene, som derfor ikke kom til at gjøre den forventede nytte.

Imidlertid var de norske stænder atter blevet sammenkaldt, og nu i en anledning, der væsentlig angik Danmark. Da nemlig kongen og raadet om sommeren 1631 var enedes om, at der burde anlægges en fæstning ved den tyske grænse, og det viste sig, at den nødvendige grund hertil ikke, som raadet ønskede, kunde erhverves ved mageskifte, men kun ved et kontant udlæg af 170 000 dlr.[1], erklærede raadet, at stænderne burde forskrives og faa sig sagen forelagt, idet man haabede, at de vilde lade sig bevæge til at bevilge de fornødne midler[2].

Den 14de oktober samledes derpaa stændernes fuldmægtige i Kjøbenhavn, hvor adelen bevilgede at udgive 50 dlr. in specie for hver rustet hest, Sjællands adel dog kun 40 dlr.[3]. Kapitlerne bevilgede 50 speciedaler af hver 312 tdr. korn; presterne i Skaane, Sjælland og Fyn stifter hver 6 dlr. og i de øvrige hver 4 dlr. Kjøbstæderne bevilgede en hjælp efter hvers evne[4]. Det samlede beløb, som af stænderne bevilgedes, ansloges til mindst 60 000 dlr[5].

Kort efter at dette stændermøde var afholdt, befalede kongen i breve af 28de oktober sine embedsmænd i Norge at indlede lignende underhandlinger med de norske stænder. Saaledes skulde Kristoffer Urne og Jens Bjelke forhandle med adelen og kapitlerne søndenfjelds om at give 50 speciedaler af hver gerust hest eller hver 312 tønder hartkorn ligesom adelen og kapitlerne i Danmark og erlægge pengene til førstkommende jul, samt med kjøbstæderne om at give hver efter sin formue. Ligeledes skulde de foreholde fogder og skrivere at yde en godvillig hjælp[6]. Det samme hverv fik befalingsmanden paa Bergenhus,

---

raad i Kristiania til kommissærerne, at de har beflittet sig paa at opbygge et skib paa 300 lester, og at de har dets korpus mestendels færdig, men at de paagrund af ildebrand og stor armod ikke formaar at udruste skibet uden at ruineres. De beder derfor, at kommissærerne vil andrage for dem hos kongen om, at han vil tage det ufærdige skib til sig, som det er, og isteden overlade dem et mindre skib, som kan være mere tjenlig som handelsfartøi og dog skikket til at bruges til landets defension. Indk. sager, Stath.-ark.

1 Aktstykker II, 278, 292 f.
2 Ibidem II, 298, 299 f.
3 Ibid. II, 301 f.
4 Ibid. II, 303.
5 Ibid. II, 308.
6 N. R.-R. VI, 346 f.

Jens Juel og lagmanden i Trondhjem, Peder Alfsøn, for de nordenfjeldske stænders vedkommende. De indkomne penge skulde indleveres paa Akershus[1]. Til at forhandle med presteskabet inden hvert stift opnævntes statholderen Kristoffer Urne og Nils Simensson Glostrup i Oslo, lensherren Henrik Bille og biskop Tomas Kortsson Vegener i Stavanger, lensherre Jens Juel og biskop Niels Paaske i Bergen samt biskop Peder Skjelderup og lagmand Peder Alfsøn i Trondhjem. Af presterne ventede man, at de skulde vedtage at yde hver 6 speciedaler foruden den paabudne skat; »den rige hjælpe den fattige«. Det bevilgede skulde opkræves af biskopperne og af dem leveres til statholderen til jul[2].

At disse forhandlinger virkelig er kommet istand, omtrent saaledes som i kongebrevene befalet, derom er der ingen grund til at tvile, skjønt nærmere efterretninger derom savnes[3]. I den for nævnte rigsraadsskrivelse af 15de november anslaar raadet udbyttet af, »hvis af stænderne udi Norge bliver samlet«, til 30 000 rdl.[4]. De resterende 24 000 erklærer raadet at ville tage af det følgende aars skatter. For de saaledes indkomne penge kjøbtes af Kai Alefeldt et stykke land ved Kielerfjord, hvor derpaa fæstningen Kristianspris med stor bekostning anlagdes.

Stændermødet 1639.

Krigen i 1620-aarene havde vel ikke direkte berørt Norge saaledes som Danmark, men ikke dèstomindre havde den rammet ogsaa det norske folk meget haardt. De unge arbeidsføre mænd udskreves i stort antal eller flygtede fra landet for at undgaa udskrivningen. Med den derved foraarsagede mangel paa arbeidskraft fulgte misvækst paa sæden, og med krigen dyrtid. De ekstraordinære skatter blev netop nu aarlige og opkrævedes med indtil 4 gange saa store beløb som tidligere.

Medens almuen saaledes styrtedes ned i fattigdom og elendighed, plagedes de høiere stænder med ekstraordinære paalæg saavelsom med henvendelser om frivillige ydelser[5]. Freden i 1629 bragte ikke straks nogen væsentlig forandring heri, da de største anstrengelser fremdeles var nødvendige for at hjælpe paa de ødelagte finanser og befæste Dan-

[1] N. R.-R. VI, 347 f.
[2] N. R.-R. VI, 348.
[3] Jfr. Aschehoug, Statsforf., 448.
[4] Jfr. A[illegible], II, 308.
[5] Specificerede fortegnelser over adskillige frivillige og tvungne bidrag fra alle stænder, optagne fra Akershus lensregnskaber 1626—1629, findes trykt hos H. J. Barstad, Norges landforsvar 1604—1643, side 83—93.

marks sydgrænse. Under disse omstændigheder vedblev skatterne at holde sig paa samme høide som under krigen, og nye henvendelser til stænderne skeede, som omtalt, i Danmark i 1630 og i Norge det følgende aar. Efterhaanden indtraadte dog nogen lindring i de store byrder. I løbet af aarene 1632—1633 udkom, tildels efter kansler Jens Bjelkes tilskyndelse, en række velgjørende forordninger angaaende skatte- og bygselvæsenet saavelsom om lensmændenes tilsyn med fogdernes vilkaarlighed overfor bønderne[1]. De hermed indledede reformer stansede dog allerede i 1634 og gjenoptoges først af Hannibal Sehested. En betydelig lettelse var det imidlertid, at landsskatten fra 1633 nedsattes til sin tidligere størrelse, 1 daler af hver fuld gaard, om den end fremdeles udskreves hvert aar. Bygningen af defensionsskibe indskrænkedes og stansede snart helt, ligesom alle henvendelser til stænderne om nye ydelser ophørte. Folket nød saaledes i nogle aar en hvile, der efter de udstaaede anstrængelser turde have været høist nødvendig. Lang skulde denne hviletid dog ikke blive. De udenrigske forhold var den hele tid alt andet end lyse. Sveriges store fremgang i Tyskland holdt Danmark i stadig uro og drev den aldrende konge til igjen at blande sig ind i de tyske forhold, dennegang dog kun som fredsmægler; men tiltrods for det skin af upartiskhed, hvormed han søgte at dække sin optræden, var denne dog saa vovet og ledet af saa helt igjennem egennyttige motiver, at man maatte regne med en ny krig som en stadig nærliggende følge. Allerede i 1636 begyndte man derfor at sende danske tropper af rostjenesten og militsen til hertugdømmerne for i tilfælde at kunne forsvare disse og sikre riget mod et angreb sydfra. Fra 1637 begyndte man endog at holde en hvervet staaende hær, hvad der snart medførte større udgifter, end de i forveien haardt svækkede finanser godt kunde taale. Forgjæves søgte man at dække underskuddet ved toldforhøielser og ved at optage laan paa høie renter. End ikke de store skattepaalæg, som kongen, ikke uden haard kamp, fik rigsraadet til at bevilge, vilde forslaa. Der var saaledes ingen anden udvei tilbage end paany at henvende sig til stænderne, og dette skeede for Danmarks vedkommende allerede i 1638[2]. I slutningen af juni dette aar sammentraadte paa kongens opfordring adelens, geistlighedens og borgerstandens fuldmægtige i Odense, ligesom ogsaa raadet afgav møde, for, som det bebudedes i kongens indkaldelsesbrev, at forhandle med stænderne

[1] N. R.-R. VI, 413—418, 419 f., 490—492, 494—507.

[2] I Norge opkrævedes i 1636 og 1637 en baadsmandsskat som erstatning for forskaansel for udskrivning af baadsmænd. N. R.-R. VII, 20, 116 f. Fra 1638 steg den almindelige landskat atter til det 3- og 4-dobbelte af sin tidligere størrelse.

om bevilgning af ekstraordinære ydelser til rigets forsvar, samt for at raadslaa om, »hvad andre vore riger og lande til samme ende og intention kan anmodes«[1]. Paa dette stændermøde bevilgede adelen 24 skill. af hver tønde hartkorn og 2 procent af rentepenge[2]. Kapitlerne bevilgede 1 rigsort af hver tønde hartkorn og bisperne paa geistlighedens vegne 6—10 daler af hver prest. Borgerstanden erklærede sig vel i sin almindelighed villig til at »skatte og skylde« til rigets defension; men kun Kjøbenhavn vedtog en bestemt ydelse; de øvrige bad om udsættelse, indtil øvrigheden kunde udpege de mest formuende, paa hvilke byrderne især burde hvile[3]. Nyt var det imidlertid, at adelen under visse betingelser indvilgede i at underkaste sine bønder udskrivning[4], og at der — efter forslag af adelen[5] — vedtoges oprettelse af *landkister*, i hvilke de af alle stænder bevilgede midler skulde indlægges og opbevares under tilsyn af dertil valgte landkommissærer[6]. Ved den 4de juli, da mødet endnu ikke var opløst, fremsatte adelens fuldmægtige en proposition til raadet, hvori det bl. a. foreslaaes, at Norge og Slesvig ogsaa skulde kontribuere og indlægge sin anpart i landkisten[7]. Statholderen i Norge, Kristoffer Urne, der var tilstede under mødet, afgav derpaa en betænkning om, hvad der kunde fordres af de norske stænder, og foreslog heri de ydelser, som skulde kræves af hver af dem[8]. De af adelen, der havde len, samt de capitulares, der var beneficerede *pro persona*, skulde betale dobbelt saa meget som de, der ingen len havde eller kun havde præbender *pro officio*. Med presteskabets og byernes kontribution kunde der forholdes som i Danmark.

For borgerstandens vedkommende kunde denne anvisning ikke følges uden forhandlinger med borgerskabet i hver by, og rimeligvis forudsætter Kristoffer Urne lignende underhandlinger ogsaa med geistlighed og adel, skjønt han rigtignok ikke med et ord berører dette, hvad der vistnok ogsaa vilde have været mindre taktfuldt.

Senere besluttede kongen dog at forhandle ogsaa med stænderne i Norge om frivillig bevilgning af de forønskede ydelser, idet han under

---

1 Aktstykker II, 467.
2 Aktstykker II, 477—481.
3 Aktstykker II, 474—477 og 485—487.
4 Ibidem II, 479 f. og 481 f.
5 Ibid. II, 478.
6 Om landkommissærerne af 1638 se Aktstykker II, 468, 470 f., 478—480, 482, 487, 491—94 passim. Aschehoug har uret, naar han tillægger stændermødet i 1638 liden betydning mod det af 1645 (Statsforf. 438) og henforer landkommissærinstitutionens oprindelse til det sidstnævnte stændermode (Statsforf. 402 og 439).
7 Aktstykker II, 487—488.
8 Aktstykker II, 489 f., jfr. Y. Nielsen, Jens Bjelke 329.

9de september befalede Kristoffer Urne og Jens Bjelke snarest muligt at forsamle de norske stænder paa »bekvemmelige steder« for at foreholde dem, hvad den danske adel og geistlighed havde bevilget til forsvaret, og opfordre dem til at bevilge lignende ekstraordinære ydelser. Kongen anser de norske godseiere vel istand til en saadan bevilgning paagrund af den fordel, de nyder af tredjeaarstage og sagmøller, og fordi der i Norge paa lige mange tønder korn gaar flere bønder end i Danmark. Hvad kjøbstæderne angaar, ønsker han, at de formuende borgere inden hver enkelt by vil paatage sig et vist antal soldater eller ogsaa erlægge en sum penge til dette øiemed; »vi eragte Bergens trafik nogle gange at overgaa Kjøbenhavns trafik, udi de andre stæder og at bo endel formuende borgere«. Endelig skal kommissærerne taksere lagmænd, fogder, skrivere, kornmaalere, toldere og andre bestillingsmænd samt kronens og geistlighedens »rige« bønder for, hvad enhver kan yde[1]. Om forhandlinger med bondestanden er der i kongebrevet ikke tale.

Foruden dette hverv, hvormed kommissærerne straks skulde gjøre stænderne bekjendt, fik de imidlertid ogsaa et par andre, som det paalagdes dem at holde hemmelig, nemlig at overveie, om der i den høieste nød kunde sendes Danmark noget fodfolk til hjælp fra Norge, og paa hvad maade dette bedst kunde ske. Endelig skulde de afgive betænkning om, hvad der af hver provins kunde erholdes foruden den sedvanlige skat[2]. Grunden til, at disse hverv skulde hemmeligholdes, er vistnok den, at de, om de blev bekjendte, var vel egnede til at gjøre stænderne uvillige til at gaa ind paa de forønskede bevilgninger. Samtidig udgik der aabne breve til adelen i Norge om med det første at indsende til kommissærerne rigtige jordebøger med fortegnelse over dens sædegaarde, skove, bøndergaarde, møller, sager etc. tilligemed en særskilt fortegnelse og et summarum paa alle species af indkomsten, anslaaet i hartkorn efter rostjenestetaksten[3].

Som man vil se, er der i kongebrevet ikke paabudt eller paatænkt noget almindeligt stændermøde, men kun forhandlinger med stænderne provinsvis. Sandsynligvis har kommissærerne ikke anseet denne fremgangsmaade for egnet til øiemedet og har muligens udvirket kongens

[1] N. R.-R. VII, 435—438.

[2] Saml. III, 416—418, N. R.-R. VII, 436 f. Samme dag sendtes ogsaa befalingen til Pros Mund paa Island og fogden paa Færø om at underhandle med undersaatterne om bevilgning til rigets defension. I brevet til Pros Mund heder det, at »geistligheden og bonderne (!) her udi vort rige Danmark . . . . haver bevilget en anseelig hjælp«. N. R.-R. VII, 438. Oplysningen er, som det vil sees, ikke korrekt, men tydeligvis med hensigt afpasset efter de islandske forhold.

[3] N. R.-R. VII, 435 f.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Derimod vides det, at lensmændene eller deres underordnede paa flere steder med større og mindre held har underhandlet med bønderne om at give frivillige ydelser. I Tune og Aabygde len, hvor befalingsmanden Anders Friis havde faaet statholderens befaling til at forhandle med almuen, optraadte i dennes fravær hans foged Jens Nielssøn den 8de februar 1639 paa vaabentinget for Tune og Borge prestegjeld ved Sandesund, hvor han oplæste statholderens missive for bønderne og paalagde dem at tilkjendegive, hvad enhver vilde udlove »til grænsernes forsikring mod Tyskland«. Derefter blev enhver af bønderne opnævnt ved navn og særlig tilspurgt, hvad han vilde bevilge. Af de tilstedeværende lovede da 44 bønder fra Tune og 23 fra Borge at udgive fra 4 skilling og op til 1 daler. Saa høit rak dog kun en eneste af dem, nemlig bondelensmanden. Dèn indkomne sum beløb sig i det hele til 10½ dlr. og 16 skill. Den 20de februar gjentog det samme sig paa vaabentinget paa Hvaler, hvor 37 bønder og fiskere af Hvaler prestegjeld udlovede tilsammen 2 dlr., 1 mark og 18 skill., ingen over ½ mark. »Videre end som foreskrevet«, heder det i tingskriverens og lagrettemændenes erklæringer herom, »vilde almuen her i Tune og Aabygde skibrede ikke udlove, uanseet de af fogden Jens Nielssøn derom alvorligen blev forholdet«. En stor del af almuen havde helt negtet at give noget[1].

I Verne klosters len bevilgede almuen tilsammen 4 rdl. 2⅛ ort, bondelensmandens og tingskriverens bidrag iberegnede[2]. Odelsbønder i Idde og Marker len samt nogle faa strandsiddere ved Halden bevilgede tilsammen 69 ½ rdl. ½ mark. Bønder saavelsom strandsiddere har i almindelighed udlovet 1 mark hver. Peder Nielssøn paa Stumberg[3] bevilgede alene 10 rigsdaler; men dette er enestaaende; selv fogden udlover ikke mere end 3 rigsdaler, lensskriveren kun 2[4]. I Bratsberg ydede de »formuende« tilsammen 141½ rdl. 1 mark og 7 skill.[5]. I Brunla, hvorfra Vincents Bildt melder, at han »flittigen har handlet med de formuende her udi lenet«, bevilgedes 231 rdl. og 3 mark[6]. Almuen i Stavanger len bevilgede i det hele 400 rdl.[7]

---

1 Tingsvidner fra Tune og Aabygde af 8/2 og 20/2 1639, Indk. sager, Stath.-ark.

2 Fortegnelse, dat. Verne kloster 10/8, undertegnet af Sigvard Gabriel(sson Akeleye) blandt Indk. sager i Stath.-ark.

3 Stumberg ligger i Id sogn i Smaalenene. Peder Nielsson forvaltede en del af Jakob Rosenkrans's arvingers gods, hvortil Stumberg hørte.

4 Skattemandtal, dat. Kristiania 16/3 39, undertegnet af Gerlof Nettelhorst, Indk. sager, Stath.

5 Kvittering til Eilert Urne for beløbet, dat. 7/11 1639. Indk. sager, Stath.

6 Budstikken IV, 732.

7 Optegnelse i statholderskabets arkiv af 10/12 1641, cfr. Aschehoug 449, note 2.

Imidlertid var stændermødet kommet istand i Kristiania til fastsat tid. De fremmødte repræsentanter for den norske adel var foruden statholderen[1] og kansleren følgende: Gerlof Nettelhorst til Ous[2], Sigvard Gabrielssøn Akeleye til Kambo[3], Ove Gedde til Tisle og Gloppe[4], Preben von Ahnen til Fosnes[5], Daniel Bildt til Moland[6], Vincents Bildt[7], Hans Lange til Fosseholm[8], Fredrik Lange til Fritsø[9] samt Aksel Movat[10]; den sidste mødte ikke blot paa sine egne, men paa hele den nordenfjeldske adels vegne. Paa Jakob Rosenkrans's børns og fru Anna Rosenkrans's vegne mødte deres godsforvalter nordenfjelds, Rasmus Laurissøn[11], og paa fru Ellen Marsvins vegne hendes foged, Simen Nielssøn. Ialt mødte paa dén norske adels vegne foruden statholderen og kansleren saaledes kun 9 adelige og 2 befuldmægtigede borgerlige[12].

Af geistligheden mødte magister Olav Boessøn[13] paa kannikernes samt menige provsters og presters vegne i Oslo og Hamar stift, biskop Vegener for Stavanger stifts kapitel og presteskab[14], biskop Ludvig Munte og Peter Gabel paa Bergens kapitels og menige geistligheds vegne i Bergens stift[15] samt Mens Kristofferssøn, Zakarias Kristof-

---

[1] Statholder Kristoffer Urne var vistnok dansk adelsmand og medlem af rigsraadet; men han er med om at underskrive adelens erklæring.

[2] Han var befalingsmand over Idde og Marker, siden 1628 eier af sædegaarden Blomesholm i Skee sogn i Nordviken, cfr. Johnsen, Bohuslens eiendomsforhold, side 143.

[3] Han undertegner som sedvanlig: Sigwart Gabriel; var befalingsmand over Verne klosters len.

[4] Han skrev sig dog i almindelighed til Tommerup i Skaane; var ved denne tid befalingsmand over Tønsberg len, se Bricka, Dansk biogr. lexikon VI, 30—34.

[5] Fosnes i Arendal sogn.

[6] Søn af Knud Danielssøn Bildt til Moland, Lungegaard o. fl. og fru Sidsel Brun; siden 1630 gift med Dorotea Bjelke. Han var eier af en betydelig mængde jordegods, som han flittig øgede. Cfr. Stockfleth, Ligprædiken over D. B. 1652, Saml. II, 558 f., Danm. adels aarb. 1887, side 74 og O. A. Johnsen, Bohusl.s eiendomsforh., side 135 f., 138 og 140 f.

[7] En fætter af den foregaaende; søn af Otto Bildt, død 1657. Jfr. O. A. Johnsen, Bohusl.s eiendomsforh. side 135, note 2.

[8] Tolder i Drammen (N. R.-R. VII, 593), søn af Gunde Fredrikssøn Lange til Fritsø, jfr. Saml. II, 510, note 1 og 2.

[9] En broder af den foregaaende. En tredje broder, der ikke har undertegnet, var Niels Lange til Fritsø.

[10] Aksel Anderssøn Movat til Hovland († 1661), eiede meget gods i Nordland og især i Søndhordland. Han var gift med fru Karen Bildt til Moland og Lungegaard, cfr. Lind, Kristian IV og hans mænd paa Bremerholm, side 246 f. og Saml. VI.

[11] Denne Rasmus Laurissøn var raadmand, senere borgermester i Bergen, Budstikken IV, 740.

[12] Cfr. Budstikken IV, 735—36.

[13] Udnævntes samme aar (24de mai 1639) til superintendent over Oslo og Hamar stift efter den nys afdøde Niels Simenssøn Glostrup, se N. R.-R. VII, 548—49.

[14] Jfr. Y. Nielsen, J. B., side 331.

[15] Cfr. deres erklæring af 15/3 1639, blandt Indk. sager i Statholderarkivet.

ferssøn og Peder Laurissøn paa hele geistlighedens vegne i Trondhjems stift[1].

Paa geistlighedens vegne har saaledes kun 7 deputerede deltaget i stændermødet, deraf 3 biskoper. Noget talrigere var borgerstanden repræsenteret, idet antallet af dens fuldmægtige udgjorde tilsammen 24, hvoraf imidlertid de 10 var fra Kristiania. Af de øvrige kjøbstæder sendte Bergen 3, Fredriksstad, Tønsberg og Trondhjem hver 2 deputerede, samt Kongelv, Marstrand, Oddevald, Skien og Stavanger hver 1. Hele stænderforsamlingen tællede saaledes ikke mere end 42 deputerede, foruden statholderen og kansleren og flere embedsmænd, der udelukkende mødte paa embeds vegne og ikke som repræsentanter for nogen stand.

Allerede den 14de mars holdtes plenarmødet i byens daværende trefoldighedskirke[2], som kort iforveien var blevet indviet af biskop Munte[3]. Her fremsatte Kristoffer Urne og Jens Bjelke en proposition for stænderne i overensstemmelse med kongebrevets indhold. I denne omtales de vanskelige og farlige ydre forhold, kongens naadige omsorg for sine riger og undersaatter og nødvendigheden af at skaffe midler tilveie til at afverge mulig sig nærmende ulykker. Der loves tillige, at de bevilgede midler skal blive indlagt i en landkiste[4], hvorefter adel, geistlighed og borgerstand foreholdtes, hvad stænderne i Danmark havde paataget sig at udrede, og opfordredes til at bevilge lignende ekstraordinære ydelser[5].

Efter fremsættelsen af denne proposition, hvis hovedindhold de deputerede forøvrigt allerede har kjendt fra kongens indkaldelsesbrev, synes kommissærerne underhaanden at have henvendt sig til byernes deputerede med alvorlig formaning om at strække sig længst muligt i sin bevilgning[6]. Derpaa har muligens de deputerede af hver stand traadt sammen til indbyrdes konferencer, hvorefter resolutionerne affattedes og

---

[1] Disses erklæring af 14/3 1639 blandt Indk. sager i Statholderarkivet. Mens Kristofferssøn (Darre) var sogneprest til domkirken i Trondhjem, Zakarias Kristofferssøn (Holk) sogneprest til Veø og Peder Laurissøn (Krabbe) sogneprest til Aure. L. Daae, Trondhjems stifts geistlige historie, 92.

[2] Cfr. Trondhjems kapitels brev, trykt brudstykkevis i Nyt hist. tidsskr. I, 459. Ogsaa i adelens erklæring henføres plenarmødet til 14de mars, Budstikken IV, 734. Skiens fuldmægtiges resolution, afgiven 14de mars, betegner mødet som afholdt idag (Statholderarkivets »Indk. sager«). Yngv. Nielsen har »14de og 15de mars«, Jens Bjelke 332.

[3] Cfr. Daae, Det gamle Kristiania 114.

[4] Cfr. den norske adels erklæring 15/3 1639, trykt i Budstikken IV, 734. Selve propositionen kjendes ikke; hvad der ovenfor meddeles af dens indhold, refererer sig til de kortere referater deraf, som forekommer i stændernes resolutioner.

[5] Cfr. Skiens deputeredes erklæring 14/3 1639, Indk. sager, Stath.-ark.

[6] Dette synes at fremgaa af Bergensrepræsentanternes resolution af 14/3 1639. Indk. sager, Stath.-ark.

overbragtes til kommissærerne, dels samme dag (14de mars), dels dagen efter (15de mars) og kun for Trondhjems bys vedkommende saa sent som den 16de mars.

I modsætning til, hvad tilfældet havde været i 1628, var det denne gang kun adelen, som optraadte samlet, idet dens repræsentanter i fællesskab indleverede en resolution for den hele stand, dateret Kristiania den 15de mars. I denne sin erklæring gjør adelen, tydeligvis efter foranledning af kongebrevets fremhæven af de herligheder, den norske adel nød fremfor den danske, opmerksom paa, at »adelen udi Danmark med fast større frihed ere benaadede og ellers haver bedre leilighed udi adskillige maader end adelen her udi landet«; men ikke destomindre lover den for at vise sin troskab og tjenestevillighed imod kongen og »disse lovlige incorporerede kongeriger« at indlægge i landkisten 1 ort af hver tønde hartkorn, halvparten til St. Hansdag og den anden halvpart til St. Mikkelsdag. Tilsammen beløb denne bevilgning sig til 2401 rdl. 20 skill., idet adelens jordegods efter de indkomne jordebøger beregnedes til 9604 tdr. 10 settinger korn[1]. Istedenfor at stille knegte bevilges 5 rigsdaler om maaneden paa hver soldat[2].

Geistligheden forenede sig ikke ved denne leilighed, saaledes som i 1628, til afgivelse af en for hele standen fælles erklæring; men hvert stifts udsendinger optraadte for sig og indleverede sin særlige resolution. Saaledes havde Trondhjems stifts deputerede sin resolution færdig allerede den 14de mars. De bevilgede tilsammen 556 speciedaler af alle 60 prestegjeld i stiftet; deraf skulde de 49 betale 10 daler hver, medens 11 prestegjeld i Nordland paa grund af sin fattigdom kun skulde betale 6 daler hver[3]. Indehavere af beneficia capituli udlover tilsammen 150 speciedaler, som skal udlignes paa hver efter indtægt og formue og erlægges i to terminer[4]. De deputerede har ikke fuldmagt til at bevilge noget paa biskopens vegne; men da de øvrige superintendenter i Norge hver har udlovet 50 spdlr., udtaler de deputerede som sin formening, at superintendenten i Trondhjem, Peder Skjelderup, heller ikke

---

[1] Ekstrakt over adelens jordebøger udi Norge, anno 1639, trykt i Budstikken IV, 737—747, cfr. Mag. til den danske (og norske) adels hist. I, 136—146.

[2] Erklæringen i rigsarkivet, cancelliet, Norske reg. no. 6 fol. 30, trykt i Budstikken IV, 734—36. Denne bevilgning af den norske adel henlægges af Barstad (Norges landforsvar 1604—1643, side 142) feilagtig til aaret 1635.

[3] Denne bestemmelse blev ikke overholdt under den endelige udligning. Det mindste beløb, noget prestegjeld sattes til, var 2 daler, det høieste 12. Finmarkens presteskab skattelagdes ikke, cfr. Trondhjems kapitelsbog no. 2 i rigsarkivet og Daaes redegjørelse i Trondhjems stifts geistl. hist. 92—94.

[4] Indehaverne af kapitelsgods tællede tilsammen 14 personer, der ved udligningen tils. sattes til 152 rdl. Daae, Trondhj.s stifts g. h. 92.

vil undslaa sig derfor, naar de lader ham det vide, og antager, at han med det første vil erklære sig derom for kommissærerne[1].

De øvrige geistlige resolutioner er alle forfattede den 15de mars. Biskop Ludvig Munte og Peder Gabel tilbyder »paa kapitularium Bergensium samt menige geistligheds vegne i Bergens stift« at erlægge til de tider, som kommissærerne maatte bestemme, for kapitelmedlemmernes vedkommende 1 rdl. af hver tønde bygkorn, anden indkomst i hartkorn efter taksten anslagen, og for det øvrige presteskabs vedkommende tilsammen 400 daler, nemlig 10 daler af hvert af stiftets firti prestegjeld[2].

Paa Stavanger stifts geistligheds vegne bevilgede biskop Vegener tilsammen 382 rdl., hvoraf 100 faldt paa kapitlet og 282 rdl. paa stiftets prester[3].

For Oslo og Hamar stifts vedkommende tilbød mag. Olaf Boessøn paa kannikernes vegne 1 rdl. af hver tønde korn, der var forlenet *pro persona*, i forventning om, at de kanonikater, som var perpetueret til »certa officia«, nemlig superintendentens, pastors og ludirektors i Kristiania, maatte blive forskaanet for alt udlæg udover den ordinære skat. Paa menige provsters og presters vegne tilbød han at erlægge 1320 dlr. in specie, nemlig 10 daler af hvert prestegjeld i stiftet, til de terminer, som kommissærerne maatte bestemme[4].

Det synes af de deputeredes erklæringer at fremgaa, at de har været forsynede med dobbelt fuldmagt, en fra kannikerne og en fra menige provster og prester i stiftet. Dette var paagrund af den forskjellige maade, hvorpaa disse to afdelinger af geistligheden skattede, naturligt eller egentlig nødvendigt, ligesom skillet mellem dem er gjennemført i de deputeredes resolutioner. De tilstedeværende bisper synes at have indleveret særlige erklæringer, hvori de hver for sig lovede at udgive 50 daler, hvilket ogsaa biskopen i Trondhjem senere paatog sig[5].

Alle geistlighedens erklæringer aander af en ærefrygt og en offervillighed ligeoverfor den høie øvrighed, hvortil ingen af de øvrige stænders opviser magen. De geistlige nøier sig nemlig ikke med forsikringer om, at de føler sig »pligtige til hans majst. ikke alene med gods og formue, men ogsaa med liv og blod forobligerede«; de tilbyder endog i al under-

---

1 Trondhjems stifts geistligheds resolution $^{14}/_{8}$ 1639. Indk. sager, Statholderarkivet. Det behøver neppe at meddeles, at de deputeredes formodning med hensyn til biskopens bevilgning holdt stik.
2 Bergens stifts geistligheds resolution $^{15}/_{8}$. Indk. sager, Stath.-ark.
3 Jfr. Yngv. Nielsen, Jens Bjelke 333.
4 Oslo og Hamar stifts geistligheds resolution $^{15}/_{3}$ 1639, Indk. sager, Stath.-ark.
5 Daae, Trondhjems stifts geistl. hist. 92.

danighed »videre succurs efter fornødenhed og fattig, dog yderste formue«, noget som aldeles ikke forekommer i de øvrige stænders resolutioner. I det hele merker man, at de geistlige herrer endnu mest føler sig som kongens embedsmænd og ikke først og fremst som medlemmer af en rigsstand, skjønt geistligheden nu har taget plads som saadan ved siden af de øvrige stænder.

Af byerne har Bergen, Kristiania, Tunsberg og Skien afleveret sine resolutioner allerede den 14de mars. Bergens deputerede, Rasmus Laurissøn, Søfren Jenssøn og Hans Klaussøn Bobesin, gjør paa borgermesteres og raads og menige borgerskabs vegne opmerksom paa, at deres by er økonomisk sterkt svækket ved ildebranden 1623, sjøskade og »andre besværlige udgifter«, hvormed der utvilsomt især sigtes til skatterne; alligevel udlover de 7500 daler paa to terminer og udbeder sig kommissærernes svar paa, hvorledes kongen optager denne deres bevilgning. Tilslut anholdes der om, at det maa blive paalagt de kontorske at komme byens borgere tilhjælp ved udbetalingen af den bevilgede sum; herpaa mente man at have præcedents, idet man kunde henvise til, at kontoret havde deltaget i indkjøbet af det orlogsskib, som Bergen havde stillet i sidste feide og betalt lige med byen[1].

Resolutionen fra Kristiania er undertegnet paa borgermesteres og raads og menige borgerskabs vegne af 10 deputerede, der paa sine egne og borgerskabs vegne tilbyder at erlægge, foruden den ordinære skat, 2000 rdl. i to terminer[2]. Tønsbergs deputerede, Hans Iverssøn Baad og Axel Jenssøn minder om, at Tønsberg »er dog ikkun en liden by«, hvis næring desuden er »forringet og svækket«, og tilbyder derpaa at udgive 300 dlr. til de sedvanlige to terminer. Til gjengjæld haaber de, at deres privilegier, »som noget er forsvergede«, maa blive holdt ved magt[3]. Skiens fuldmægtig, Jon Tommessøn, tilbyder paa sin bys vegne 500 rdl. in specie i to terminer. Imidlertid har han paa forhaand underhandlet med kommissærerne og erholdt disses samtykke til, at lagmanden samt toldere, fogder og toldskrivere der i lenet maa komme byens indvaanere tilhjælp med den udlovede kontribution efter evne og formue[4].

For byerne Fredriksstad, Kongelv, Marstrand og Oddevald er resolutioner udstedt den 15de mars. Paa Fredriksstads borgerskabs vegne

[1] Bergens deputeredes resol. 14/3 1639, udstedt i to eksempl., Indk. sager, Statholderarkivet.
[2] Kristiania deput.s resol. 14/3 1639, Statholderarkivet.
[3] Resol. for Tønsberg 14/3 1639, Indk. sager, Stath.
[4] Resol. for Skien 14/3 1639, Indk. sager, Stath.

bevilger Peder Laurissøn og Mads Laurissøn at kontribuere 500 rdl.; dog skal lagmanden Kristen Laugessøn med kommissærernes tilladelse komme borgerskabet til hjælp med 100 daler[1]. Søfren Vingaard bevilger af Kongelv 200 rdl. i god, gangbar mynt[2]. Marstrands udsending, Iver Hellessøn, tilbyder sig »paa menige borgerskabs vegne« at udgive 1250 rdl. i løbet af 2 aar. Han klager over, at handelen paa Sverige er byen frataget ved den paabudne grænsetold, at dens handel og brug i Jylland er nedlagt, og at bønder og andre understaar sig til at handle mod kjøbstædernes privilegier[3]. Paa Oddevalds borgerskabs vegne bevilger Peder Sverberg 125 rdl. Byen var under forleden feide blevet afbrændt og var, efter hvad der i resolutionen meddeles, endnu ikke helt opbygget. Dens næring laa nede paa grund af grænsetolden og bøndernes handel mod byens privilegier[4].

Stavangers fuldmægtig, borgermester Severin Perssøn, bevilger af sin by 250 rdl.[5]. Trondhjems deputerede, Otto Lorrek og Troels Hanssøn, hvis resolution, som anført, først er udstedt den 16de mars, klager over, at byens næring er i tilbagegang paa grund af det store indpas af fremmede kjøbmænd i dens handelsdistrikt, og fordi sildefiskeriet i længere tid har slaaet feil. Tiltrods herfor udloves dog 1500 daler; men da borgerne ikke er ved penge, ønsker de at levere beløbet i sild og anden fisk efter sedvanlig takst, hvilket de haaber saameget hellere maa blive dem indrømmet, som kongen hvert aar lader indkjøbe et anseeligt parti fiskevarer der i byen[6].

Byernes deputerede optræder gjennemgaaende paa *borgerskabets* vegne[7] og er forsynede med dettes fuldmagt. Kun Tønsbergs repræsentanter siger sig at være »udkaarede og udskikkede af borgermestere og raad« og nævner ikke borgerskabet, medens Bergens deputerede bevilger »paa borgermesteres og raads og menige borgerskabs vegne, som nogen formue haver«, efter sin af »borgermestere og raad og menighed i Bergen medgivne fuldmagt«. For Kristiania optræder borgermester og raad selv »paa egne og menige borgerskabs vegne«. Fuldmagt nævnes ikke og har maaske ikke været udstedt. Derimod maa

---

[1] Resol. for Fredriksstad 15/3 1639, Indk. sager, Stath.
[2] Resol. for Kongelv 15/3 1639, Indk. sager, Stath.
[3] Resol. for Marstrand 15/3 1639, Indk. sag., Stath.
[4] Resol. for Oddevald 15/3 1639, Indk. sag., Stath.
[5] Jfr. Yngv. Nielsen, Jens Bjelke, 333.
[6] Resol. for Trondhjem 16/3 1639, Indk. sag., Stath.
[7] Fredriksstad: »paa det fattige og ringe borgerskabs vegne«.
Kongelv: »paa Kongelvs borgerskabs vegne«.
Oddevald: »paa byens og borgerskabets vegne efter min medgivne fuldmagt«.
Skien: »paa Skien bys vegne«, etc.

det for alle de øvrige byers vedkommende, med undtagelse af Tønsbergs, antages, at der har fundet et valg sted, hvori borgerskabet har deltaget eller ialfald samtykket ved udstedelse af fuldmagt for de deputerede. I Tønsberg synes derimod borgermester og raad at have handlet ganske paa egen haand. Skiens udsending, Jon Tommessøn, optræder ikke alene paa sin bys vegne, men ogsaa paa det omliggende lands, idet han foruden fra borgerskabet medbragte fuldmagter ogsaa fra bønder og menige almue i lenet, »som nogen formue haver«, hvorved disse tilbød sig at kontribuere ligesom andre undersaatter[1].

Den devote tone, der gaar gjennem geistlighedens erklæringer, gjenfindes ikke i de borgerlige deputeredes resolutioner. Deres stadige omkvæd er klagerne over deres bys »ringe næring og formue«, over at privilegierne ikke bliver ordentlig overholdte, og tildels ogsaa over skatterne. De skildrer gjennemgaaende sin bys økonomiske tilstand i mørke farver, vel noget for mørke og iethvertfald ensidige, da det jo gjælder enten at undskylde en knap bevilgning eller at give kommissærerne indtrykket af, at det udlovede beløb er alt, hvad der paa nogen maade kan ventes, eller egentlig mere end man burde kunne vente. Paa den anden side er det øiensynlig magtpaaliggende for dem, at deres bevilgning bliver vel optaget af kommissærerne og af kongen. Herom udtaler de i almindelighed sin formodning, sit ønske eller sit haab. Bergens fuldmægtige beder, som anført, om kommissærernes svar paa, hvorledes deres bevilgning optages. Og den deputerede fra Oddevald begjærer at faa et »gunstigt gjensvar« skrevet paa sin fuldmagt.

Helt frit kan byerne ikke siges at have staaet i sit forhold til bevilgningsspørgsmaalet. De har vistnok følt sig tvungne til at bevilge noget, idet enhver ved at negte bevilgning maatte frygte for at paadrage sig regjeringens unaade, og de vidste meget vel, at deres bys velstand og bestaaen for en væsentlig del beroede paa dens privilegier, som det jo stod i regjeringens magt at annullere eller bekræfte og forbedre. Det synes desuden, som om kommissærerne paa plenarmødet har nævnt, hvilken sum man ventede bevilget af Norges byer, og foreslaaet, at de delte den mellem sig, efter den ved udskrivningen af skatterne sedvanlige takst. I resolutionen for Skien heder det nemlig, at den udlovede sum er bevilget efter kommissærernes foreholdelse og foregivende, »saa og efter den takst, som Skien by, naar en skat paabydes, er takseret for«. Borgermestere og raad i Kristiania skulde ifølge deres under 14de mars indgivne erklæring medbringe en fortegnelse over de

[1] Resol. for Skien $^{11}/_{3}$ 1639, Indk. sager., Stath.

formuende borgere baade i selve byen og dens ladesteder, og »der enten af os og borgerskabet at kunne erbydes eller og af velb. gunstige herrer kommissærer takseres lige med andre«. Undertiden synes imidlertid den sum, der skulde bevilges, at være blevet fastsat i fuldmagten, og i saadanne tilfælde er de deputerede rimeligvis blevet staaende ved denne. Der er idethele grund til at tro, at der gjennemgaaende er bevilget mindre end af kommissærerne foreslaaet. Man ser ogsaa, at enkelte af de deputerede, før de udstedte sine resolutioner, underhaanden har forhandlet med kommissærerne og faaet deres samtykke til, at embedsmændene, som jo efter kongebrevet var pligtige til at yde særskilte bidrag, hver efter sin formue, skulde komme deres by tilhjælp ved udredelsen af den bevilgede sum. Saaledes har Skiens fuldmægtige erholdt tilladelse til, at lagmanden, toldere, fogder og toldskrivere der i lenet skal være med om at betale de udlovede 500 rdl., og Fredrikstads deputerede har opnaaet kommissærernes samtykke til, at lagmanden Kristen Laugessøn skal komme borgerskabet tilhjælp med 100 rigsdaler.

Tiden for indbetalingen af de bevilgede summer er rimeligvis blevet fastslaaet under plenarmødet; thi alle resolutioner nævner eller forudsætter, at pengene skal indbetales i to terminer, nemlig halvparten til Mikaelis 1639 og den anden halvpart til aarsdagen derefter (1640). Med hensyn til de bevilgede midlers anvendelse forudsætter Bergens bys deputerede, at de skal bruges »til vort fæderne riges defension, om noget fiendtligt indfald kunde paakomme«. I resolutionen for Kristiania bruges derimod, vel i nærmere overensstemmelse med kommissærernes proposition, udtrykket: »vore fæderne rigers defension«, og ligesaa i den for Skien afgivne erklæring. Tilsammen bevilgede kjøbstæderne i Norge ved denne leilighed 14125 rdl.

Af lagmændene vides Peder Alfssøn i Trondhjem og Niels Hammer i Kristiania at have været tilstede paa stændermødet, hvor de i skrivelse af 14de mars udlovede at kontribuere hver 100 rdl. i to terminer[1]. Lagmanden i Stavanger Anders Madssøn havde sendt fuldmagt med Stavangers deputerede, Severin Pederssøn, hvorved denne befuldmægtigedes til at bevilge paa lagmandens vegne 12 rdl. Derover kunde han, om det stod til hans fri vilje, ikke gaa; »men om noget under 12 rdl. af de gode kommissærer vilde besluttes for mig at udgive, da var det godt«[2].

[1] Erklæringen blandt Indk. sager i Stath.-ark.
[2] Lagmand Anders Madssøns fuldmagt af $^{10}/_{2}$ 1639, Indk. sager, Stath.-ark.

Eftersom erklæringerne indleveredes, blev de gjennemgaaede af kommissærerne, som allerede den 17de mars lod stænderne sammenkalde paany, dennegang paa Akershus slot, hvor de paa kongens vegne erklærede sig tilfreds med det, som nu var udlovet, og med venlige ord dimitterede stænderne [1].

Udfaldet af forhandlingerne blev derefter indberettet for kongen, som i brev af 1ste juni 1639 erklærer sig tilfreds med de givne bevilgninger og befaler statholderen og kansleren at sørge for, at pengene indkommer til bestemt tid. Dog er han misfornøiet med, at rostjenesten er formindsket, og paalægger kommissærerne at finde midler til at bringe den i sin forrige stand [2].

Efter en optegnelse af statholderen udgjorde den sum, som i 1639 af stænderne i Norge var bevilget til indlæg i landkisten 23538 rdl. 1 ort og 7 skill. Deraf faldt paa adelen 2471½ rdl. 22 skill., paa geistligheden 2816 rdl. og paa kjøbstæderne 14125 rdl. Af 6 lagmænd udgaves tilsammen 462 rdl., nemlig af lagmændene i Kristiania, Viken, Fredriksstad og Trondhjem hver 100, af lagmanden i Mandal 50 og af den i Stavanger 12. Om de øvriges bidrag nævnes intet. Af bondealmuen var bevilget: i Verne klosters len 40 rdl. 2½ mk., i Idde og Marker 68½ rdl. ½ mk., i Bahus len 307 rdl. 28 skill., i Tune og Aabygde 27½ rdl. 1½ mk. 7 skill., i Mandal len 192½ rdl. 1½ mk., i Stavanger len 388 rdl., i Lister 54 rdl., i Brunla 331 rdl. 3 mk., i Rakkestad 26½ rdl. ½ mk., i Akershus 1866 rdl. 21 skill., i Bratsberg len 459½ rdl. 13 skill. [3], tils. 3663½ rdl. 9 skill. [4].

Fra de øvrige len i riget var der endnu i december 1641 ingen efterretning indleveret paa Akershus. Af de bevilgede summer var der paa samme tid indbetalt til statholderen 7179½ rdl. 22 skill., hvoraf efter kongens anordning var taget 5000 rdl. til slottets og Kristiania bys bygning og befæstning. Disse penge skulde dog atter erstattes af den særlige skat, der var blevet paalagt til dette øiemed [5]. Af en senere udateret optegnelse af Hannibal Sehested erfares, at der da paa Akershus og Bahus var indkommet tilsammen 19605½ rdl. 7 skill., hvorefter

[1] Se Trondhjems kapitels brev, mars 1639, trykt brudstykkevis i Nyt hist. tidsskr. I, 459.

[2] Saml. III, 418, N. R.-R. VII, 575. Den 19de juni tilskriver kongen Oluf Parsberg og Ove Gjedde, at de skal oppebære, hvad stænderne nordenfjelds har lovet at ville indlægge i landkisten, N. R.-R. VII, 591—592.

[3] Deraf indbetaltes 141⅛ rdl. 1 ort og 7 skill. allerede i begyndelsen af november 1639, cfr. kvittering til Eilert Urne af 7/11 1639, Indk. sager, Stath.-ark.

[4] I Tunsberg len udlovede almuen intet paa grund af stor armod, se Knud Ulfelds erklæring af 21/4 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

[5] Optegnelse af 10/12 1641, Indk. sager, Stath.-ark.

han ansætter restancen til 3932½ rdl. og 1 ort, idet han anser den af den forrige statholder opførte sum 23 538 rdl. 1 ort 7 skill. for endelig og omfattende alt, hvad der overhovedet var bevilget, medens den i virkeligheden kun omfattede de bevilgninger, denne paa hint tidspunkt havde kjendskab til. Og dette var ikke alle. Af optegnelsen fremgaar det nemlig, at der til Bahus er indbetalt 432 rdl., der er udgivet af fogder og almue i Stavanger stift, 5481 rdl. 12 skill. af almuen i Bergens stift, 1454 rdl. af almuen i Trondhjems stift og 400 rdl. af Stavanger by[1], hvilke bevilgninger hans formand ikke har kjendt til. Det resterende beløb bliver saaledes i virkeligheden adskillig større end af Hannibal Sehested opgivet[2]. De fleste af de bevilgede midler blev indbetalt til Bahus, hvor landkisten ogsaa blev hensat, skjønt det oprindelig havde været kongens mening, at den skulde opbevares i Danmark.

Som man ser, havde stænderne ikke drevet det til at kræve eller bede om nye rettigheder til gjengjæld for de bevilgede skatter. Selv adelen nøiede sig med at udtale en vag formodning om, at statholderen og kansleren vilde være deres stand beforderlig hos hans majst., »at vi maatte nyde vore sædegaarde og anden leilighed med den frihed og skaansel, at den adelig stand derved kan blive ved magt og fremdeles at kunne gjøre hs. kgl. majst. og rigerne den tilbørlige tjeneste«[3]. Rimeligvis har dog de tilstedeværende adelsmænd forhandlet mundtlig med statholderen og kansleren om, hvilken »frihed og skaansel« der sigtedes til, og maaske ogsaa truffet aftale med dem om maaden, hvorpaa man burde gaa frem for at opnaa, hvad man ønskede.

Efter stændermødet reiste nemlig kansler Jens Bjelke til Danmark, hvor han bl. a. skulde forelægge kongen visse af adelen længe nærede og allerede tidligere fremsatte ønsker om skattefrihed for sager paa dens sædegaarde, avlsgaarde og ladegaarde[4] saavelsom om, at den frihed for offentligt arbeide, der efter privilegiebrevet af 20de juni 1610 tilkom den akershusiske adels bønder, ogsaa maatte udstrækkes til det nordenfjeldske. Adelen, der tydeligvis i stor spænding har imødeseet resultatet af Jens Bjelkes reise, rettede under hans ophold i Danmark en skriftlig opfordring til ham om at gjøre alt muligt for at skaffe den de begjærede friheder[5].

---

[1] Udateret optegnelse af Han. Sehested, Indk. sager 1643—1645, Stath.-ark.

[2] Den af Tønsberg bevilgede sum (300 rdl.) var endnu den 21de april 1643 ikke indbetalt, cfr. Knud Ulfelds brev af 21/4 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

[3] Budstikken IV, 736.

[4] Herom var der blevet suppliceret allerede under herredagen i 1637 (side 144), ligesom statholder Kristoffer Urne under 1ste juni 1638 indgav et nyt andragende derom paa adelens vegne, reg. 77, Norske saml., 2den afd. fasc. 12, no. 9, rigsark. i Kjøbenhavn.

[5] Jens Bjelkes memorialer i rigsarkivet, kancelliet — kjøbstæder, jfr. Yngv. Nielsen, Jens Bjelke, 334 f.

Det maa imidlertid erindres, at saavel kansleren som statholderen først og fremst følte sig som kongens kommissærer, hvis pligt det var at varetage kronens interesser. Vistnok havde Jens Bjelke i sin tid gaaet i spidsen for den norske adels krav paa forbedring af sin stilling; men siden han havde opnaaet sit egentlige maal, at faa et af hovedlenene, var hans iver merkelig kjølnet. Han var fra nu af udelukkende kongens mand, ligesom de øvrige, danske hovedlensmænd i Norge. Dette viste sig tydelig nok ved denne anledning. Paa samme tid som han nemlig ansøgte om visse forbedringer i adelens rettigheder, foreslog han nemlig ogsaa en indskrænkning i disse, som maatte komme til at ramme den norske adel som stand overordentlig haardt. I en skrivelse af 30de juli 1630 erklærer han saaledes sammen med Kristoffer Urne, at ingen gaard burde holdes for sæde- eller avlsgaard, »uden sammesteds alene af adelen holdes dug og disk, ligesom udi Danmark; tilmed de gaarde paa 40 aars tid haver været holdet for frie adelige sædegaarde og midlertid ei været udi ufrie folks verge enten til pant eller eiendom«[1].

Denne erklæring, der fremkom som svar paa et af kongen allerede under 30te sept. 1628 fremsat spørgsmaal om hvad der egentlig skulde forstaaes ved adelige sædegaarde, optoges ord til andet i den bekjendte kongelige forordning af 28de sept. 1630[2] og ophøiedes saaledes til lov. Den af historikerne hidtil hævdede mening, at det er kongen selv, som paa egen haand og mod Jens Bjelkes raad har paabudt denne indskrænkning i adelens rettigheder, holder saaledes ikke stik. Om den rette forstaaelse af det unegtelig noget uklart formede bud har der forøvrigt hersket tvil. Aschehoug har antaget, at forordningens mening er den, at begge vilkaar skal være tilstede[3]; men dette er usandsynlig allerede af den grund, at et saadant paabud vilde have været altfor radikalt. Endnu mindre kan det antages, at Kristoffer Urne og Jens Bjelke har villet foreslaa noget saadant. Man betænke, at den sidste alene eiede 10 sædegaarde. Hvad de har villet foreslaa, er tydeligvis kun, at en af de fremsatte betingelser skulde være tilstede, med andre ord, at kun de sædegaarde, som var blevet optagne i de sidste 40 aar, og hvor adelen ikke havde dug og disk, skulde nedlægges. Og dette er da selvfølgelig ogsaa forordningens mening, ligesom den i samtiden heller ikke er blevet

[1] [illegible] København. Denne meddelelse har hidtil ikke været benyttet [illegible]
[2] [illegible]
[3] [illegible]

forstaaet paa anden maade, idet adelen vedblev at nyde fuld frihed for sine gamle sæde- og avlsgaarde, selv om de ikke havde ophold der.

Ikke desto mindre var denne bestemmelse, der selvfølgelig ogsaa i høi grad beskar adelens ret til at oprette nye sædegaarde, en saa dybt indgribende indskrænkning i den norske adels privilegier, at den ikke kunde erstattes med forordningens øvrige bestemmelser om adelens skattefrihed for visse sagbrug med sagmestere og sagdrenge og de paa sædegaardene boende strandsiddere[1]. At adelen ogsaa var i høi grad misfornøiet med resultatet af Jens Bjelkes reise, viste sig under stændermødet i 1643, og dens harme vendte sig da, som naturlig var, mod statholderen og kansleren.

De sehestedske stænderforhandlinger 1641—1647.

Forhandlinger med kjøbstæderne angaaende salthandelen paa Spanien 1641.

Stændermødet i 1639 fulgtes i 1641 af forhandlinger med de norske kjøbstæder, eller kanske rettere, med det formuende borgerskab inden disse angaaende et rent kommercielt foretagende. Under disse forhandlinger møder vi for første gang en mand, som i de nærmest følgende aar skulde komme til at gribe paa en mere betydningsfuld og heldbringende maade ind i vort fædrelands historie end nogen anden personlighed i dette tidsrum.

Denne mand, Hannibal Sehested, var født i 1609 og kom saaledes til at tilbringe netop sine første og kraftigste manddomsaar i Norge. Sin ungdom havde havde han tilbragt, dels paa reiser i udlandet, dels ved Kristian IV's hof og havde med den ham egne nemhed og spænstighed tilegnet sig betydelige kundskaber i forbindelse med en europæisk dannelse og et ridderligt væsen. Kong Kristian, som tidlig havde lagt merke til den unge mand, benyttede ham til flere vigtige diplomatiske sendelser og udsaa ham til sin svigersøn. I 1640 forlenedes han med Bahus len i Norge, optoges samme aar i rigsraadet og udsendtes straks derpaa som overordentlig ambassadeur til Spanien, bl. a. med den opgave at knytte nye handelsforbindelser med dette land. Sehested udførte sit

[1] Budstikken IV, 749 f., cfr. N. R.-R. VII, 604, jfr. Kristoffer Urnes betænkning om adelens friheder i Norge af 1ste juni 1638, hvori han udtaler ønsket om, at den maa faa nyde de sager, som ligger paa deres egne bønders grund saavelsom paa deres sædegaarde. Orig. (defekt) i danske rigsarkiv, reg. 77 (Norske saml.), 2den afd. fasc. 12 no. 9.

alt andet end lette hverv med stor diplomatisk duelighed. Den spanske regjering lod sig virkelig bevæge til at gaa ind paa en for de forenede riger meget fordelagtig handelstraktat og gav som skadeserstatning for overgreb af spanske undersaatter paa danske skibe Kristian IV koncession paa toldfri udførsel fra Spanien af et betydeligt kvantum salt[1].

Efter sin hjemkomst (i juli 1641) fik Sehested derfor sammen med Jørgen Vind det hverv at forhandle med de paa herredagen i Kjøbenhavn i september og oktober samme aar tilstedeværende danske og norske borgere om de betingelser, paa hvilke byernes borgerskab kunde antages at ville paatage sig at fragte det toldfri salt fra Spanien. De tilveiebragte da en »kapitulation«, som kongen lovede at ratificere, naar hver by inden jul opgav, hvor mange skibe den kunde stille[2]. Derefter forhandlede de to raader med Kjøbenhavns borgerskab[3], medens Mogens Kaas modtog erklæringer fra Fyns kjøbstæder[4]. Endelig under 31te oktober 1641 befaledes Kristoffer Urne og Hannibal Sehested at forhandle med borgerskabet i de norske byer og sende indberetning til det danske kancelli[5]. De nævnte tilforordnede herrer underrettede derpaa de norske kjøbstæder om kongens tilbud og opfordrede dem til at erklære sig om, i hvilken udstrækning de kunde ønske at deltage i salthandelen[6]. I denne anledning sees fuldmægtige fra de forskjellige byer at have indfundet sig dels paa Akershus, dels paa Bahus for at forhandle med kommissærerne om sagen og afgive skriftlige svar. Af disse er dog kun nogle faa bevaret, nemlig fra Bergen, Fredriksstad, Skien og Tunsberg. Hver af de tre nævnte søndenfjeldske byer repræsenteredes af sin mest anseede og mest formuende mand, Fredriksstad af borgermester Anders Olufssøn, den eneste der i byen, som kunde stille skibe brugelige til Spanie-farten, Skien af Gert Janssøn Trennepol, søn af byens eneste virkelige skibsreder, den gamle Johan (Jan) Trennepol, og Tunsberg ved den dygtige og driftige kjøbmand, skibsreder og godseier Anders Madssøn, allerede nu Tunsbergs rigeste mand og siden 1638 byens borgermester. Disse tre herrer indfandt sig i Kristiania i begyndelsen af december, idet Anders Olufssøn indleverer sin resolution den 2den, Gert Trennepol den 4de og Anders Madssøn den 5te i denne

[1] Jfr. Thyra Sehested, Hannibal Sehested I, 27.
[2] Sjæll. tegn. XXVII, 236.
[3] Indberetn. af 6te december 1642, Indkomne breve til kancelliet (Kjøbenhavn).
[4] Indberetn. under 8de decbr., ibidem.
[5] N. R.-R. VIII, 129 f.
[6] Saltet skulde de hente i Spanien paa egne skibe, medens betalingen kunde erlægges i Kjøbenhavn, jfr. Bergens borgermesteres og raads erklæring af $^{20}/_{12}$ 1641, Indk. sager, Stath.-ark.

maaned. Skjønt det siger sig selv, at disse mænds mening i et spørgsmaal som det her foreliggende maatte blive afgjørende for deres byers holdning, saa optræder de dog i formen som virkelige deputerede. De synes at medbringe fuldmagt fra sine medborgere og afgiver sine erklæringer paa byens og borgerskabets vegne, efter bemyndigelse fra raadet og menigheden. Tiltrods herfor skinner det dog sterkt igjennem, at det hele beror paa de deputerede selv. Idet saaledes Anders Olufssøn erklærer, at der af den lille by Fredriksstad ikke saadan i en hast kan tilveiebringes skibe og befarne folk, og derfor paa borgerskabets vegne andrager om, at sagen maa henstaa til høsten, lover han for egen regning, at han da vil stille i beredskab et bekvemt skib paa 150 lester og skaffe forfarne folk dertil[1]. Gert Trennepol oplyser, at der kun er en eneste mand i Skien, som har skibe i fart, og denne mand er hans egen fader. Hans fartøier var imidlertid efter sin hjemkomst forleden høst atter blevet lastet for at seile til Holland, saasnart vaaren kom. Først naar denne reise er overstaaet — han haaber allerede i løbet af april — vil han kunne stille i beredskab et af sine skibe ved navn »Enhørningen«, drægtig 136 lester og førende 8 stykker skyts, og forsyne det med proviant, ammunition og folk, saavidt det behøves[2]. Anders Madssøn undlader derimod ganske at omtale sine egne forhold eller at love noget paa egne vegne og optræder udelukkende som sin bys deputerede. Han meddeler, at det orlogsskib, som Tunsbergs borgere i næsten 10 aar har underholdt, dem selv til stor skade og alene kongl. majst. og riget til tjeneste, nu nylig er blevet borte paa sjøen. Borgerskabet kan derfor ikke skaffe noget skib til førstkommende april; men til november maaned 1642 vil det tilveiebringe to skibe, som kan indtage 200 lester salt. Til gjengjæld for denne beredvillighed haaber man, at byen maa blive haandhævet ved de friheder og privilegier, som den »udi umindelige aar nøtt og havt haver«. Især begjærer borgerskabet at maatte blive befriet fra det indpas i sin handel, som gjøres dem af bønderne paa Tjømø og i Arendals skibrede. Endelig beder det om tilladelse til at indlevere de penge, de maatte erholde i Spanien, til hans majst.s ambassadør dersteds mod kvittering[3].

Fra Bergen mødte to af byens borgere, Sander Janssøn og Lauris Sørenssøn, der medbragte en skrivelse fra borgerskabet, hvorved dette erklærede sig rede til at stille 5 skibe, der paa første reise skulde kunne medføre omtrent 700 lester salt. Udrustning og bemanding kunde ske

---

[1] Fredriksstads resol. af $^{2}/_{12}$ 1641, Indk. sag., Stath.-ark.
[2] Skiens resol. af $^{4}/_{12}$ 1641, Indk. sag., Stath.-ark.
[3] Tunsbergs resol. af $^{5}/_{12}$ 1641, Indk. sag., Stath.-ark.

paa redernes bekostning. Til gjengjæld ønskede de følgende indrømmelser:

1. Adgang til at kjøbe og medbringe en del grovt salt, da det fine, som skal hentes, kun er tjenligt til smør og kjød, ikke til fisk. 2. At saltet maa blive bragt til skibene paa kongens bekostning, og at det maa føres paa hans majst.s risiko. 3. Besked om størrelsen af de afgifter, som skal betales residenten, konsulerne og andre[1].

Foruden denne skrivelse, der er undertegnet af 44 af »de principaleste redere«, medbragte de to deputerede tillige fuldmagt til at svare paa borgerskabets vegne til alle sager, der maatte blive proponerede af kommissærerne.

Forhandlinger med stænderne 1643.

Under 1ste mai 1642 udnævntes Hannibal Sehested til statholder i Norge, og henimod midten af juli s. aa. ankom han til Akershus for at overtage sit nye embede. Straks efter ankomsten gav han sig ifærd med undersøgelser angaaende landets forsvarsvæsen; men de resultater, han herunder kom til, var alt andet end glædelige. Militsens gjenoprettelse, som var blevet befalet paa herredagen i Bergen 1641[2], væsentlig i overensstemmelse med forordningen af 1628[3], var endnu ikke iverksat, idet man manglede saavel vaaben som officerer og mønstring og eksercis endnu ikke var kommet i skik. Om rostjenestens størrelse havde man ingen ordentlig besked, da der fattedes rigtige jordebøger, og de fleste af defensionsskibene var forliste eller ubrugelige paa grund af mangel paa udrustning og vedligehold. Lensherrerne kunde paa statholderens forespørgsel kun konstatere tilstanden. De betonede derhos, at hærens gjenoprettelse var et alvorligt verk, der krævede »god betænkende«. Og heri havde de utvilsomt ret. Sagen var ikke gjennemført ved en forordning. Der krævedes arbeide og fremforalt — penge. Men hvor skulde disse tages? De af stænderne i 1639 bevilgede midler var ganske utilstrækkelige og desuden endnu ikke fuldt indbetalte. Af den store kontribution, der aarlig gik ud af riget, vilde kongen intet ofre, og rigsraadet var paa ingen maade villig til at paatage sig ansvaret for nye skatter; det holdt haardt nok for kongen at faa kontributionen saa høi, som han ønskede den. Men paa den anden side var det indlysende, at noget maatte gjøres for at gjennemføre den paabudte nyreisning af lan-

[1] Bergens resol. af $^{29}/_{12}$ 1641, Indk. sag., Stath.-ark.
[2] Cfr. side 144 f.
[3] Jfr. Barstad, Norges landforsvar 1604—1643, side 179 f.

dets forsvar, hvis det ikke i en mulig nær forestaaende krig med Sverige skulde komme til at ligge aabent for ethvert fiendtligt indfald, og Han. Sehested, der indsaa dette bedre end nogen anden, har neppe glemt at minde kongen derom. Penge maatte man saaledes se at bringe tilveie; men der var kun en udvei dertil: paany at henvende sig til stænderne. Og regjeringen nølede nu ikke dermed. Allerede under 13de oktober 1642, faa maaneder efter Sehesteds ankomst til Norge som statholder, befalede kongen ham og kansleren at opfordre stænderne til paany at bevilge »en anseelig hjælp«, som fornemmelig skulde anvendes til indkjøb af geværer[1]. Samtidig skulde der imidlertid forelægges stænderne ogsaa et par andre vigtige spørgsmaal til drøftelse, nemlig hvorledes skydsfærden kunde lettes eller helt afskaffes og overdrages til visse gjestgivere, mod at bønderne isteden ydede en passende afgift i penge, samt hvorledes veiene bedst kunde forbedres og postbud ansættes mellem Kristiania og Kjøbenhavn[2]. Under 7de januar udstedtes der endelig aabne breve til alle indehavere af adels- og odelsgods i Norge med paalæg om at indlevere til lensmændene rigtige jordebøger over sine eiendomme, paa grundlag af hvilke der saa skulde udarbeides en ny rostjenestetakst istedenfor den ældre af 1625[3].

Man har været i tvil om, hvorvidt det møde, der, foranlediget ved disse kongelige forordninger, fandt sted i Kristiania i april 1643, har været en virkelig stænderforsamling eller maaske kun et adelsmøde[4]. En sikker besvarelse af dette spørgsmaal kan selvfølgelig kun gives ved en nærmere undersøgelse af de forøvrigt meget ufuldstændige kilder, som haves til dette mødes historie. Af disse fremgaar det dog tydeligt, at kommissærerne har forskrevet adelen, bisper og lagmænd over hele

[1] N. R.-R. VIII, 227. — I et skrift af den danske historiske samler, Gotthilf Ferdinand Lassen, opføres Norge i 1642 som bidragsyder til Kjøbenhavns befæstning sammen med de danske provinser Sjælland, Fyen, Laaland og Falster, Jylland og Skaane samt Halland og Bleking (G. F. Lassen, Documenter og actstykker til Kjøbenhavns befæstnings historie (Kjbh. 1855), side 55, note 1). Den bevilgning, hvortil der her sigtes, blev for de danske provinsers vedkommende givet paa herredagen i Kjøbenhavn den 4de mai 1642 af fuldmægtige for den danske adel (Erslev, Aktstykker II, 613—618). Der var ingen fuldmægtige fra den norske adel tilstede ved denne leilighed, og heller ikke indeholder kilderne nogensomhelst antydning til, at der tidligere eller senere skulde været forhandlet med den eller dens fuldmægtige om at bevilge nogen skat i det nævnte øiemed, hvorfor der er liden grund til at antage, at en saadan bevilgning virkelig er givet. Jfr. Aschehoug, Statsforf. 450.

[2] N. R.-R. VIII, 227.

[3] N. R.-R. VIII, 251. Brevene sendtes til statholderen Han. Sehested, der skulde lade dem forkynde i sit len og desuden tilstille de øvrige lensmænd kopier deraf, N. R.-R. VIII, 251—252.

[4] Aschehoug, Statsforf. 450, Yngv. Nielsen, Jens Bjelke 348, Erslev, Aktstykker II, 631.

landet til mødet i Kristiania, medens de for geistligheden forøvrigt saavelsom for borger- og bondestanden kun har paabudt provinsielle forhandlinger. Desuden har de paalagt lensherrerne og andre, hvem spørgsmaalet særlig angik, at erklære sig udførlig om forslaget til skydsfærdens afskaffelse. Den 15de april 1643 indberetter saaledes lensherren paa Bergenhus, Henrik Tott, til statholderen og kansleren, at de to adelsmænd, der residerer i hans len og har noget betydeligt jordegods, nemlig Byrge Juel og Aksel Movat, ikke kan møde i Kristiania, den første fordi han daglig venter ordre fra Kjøbenhavn om at indstille sig ved flaaden, hvor han var kaptein, den sidste paa grund af sin noksom bekjendte skrøbelighed[1]. Hvad bisp og lagmand angaar, frygter han for, at heller ikke de kan komme til den fastsatte tid[2]. Med hensyn til borgerskabet i lenet meddeler han, at der af Bergens bys bevilgning i 1639 endnu resterer 2000 rdl.; denne sum har han opfordret borgermestere og raad til at betale og »af yderste formue noget anseelig at forøge« [3]. De har imidlertid begjæret nogen dilation for at raadslaa med borgerskabet om, hvad byen kunde afstedkomme. Ogsaa de kontorske har lensherren tilstillet lignende opfordring, men heller ikke fra dem har han faaet noget endeligt svar. Med hensyn til geistligheden meddeles, at biskopen har tilskreyet presterne i stiftet angaaende den ønskede bevilgning; men formodentlig er deres svar endda ikke indløbet, da lensherren intet beretter herom. Bønderne har han selv underrettet. De, som har nogen bestilling, er villige; »men hvad odelsbønderne godvillig skal udgive, skal blive ringe; thi de nok tilforn siger, at al deres visse indkomst gaar til skatter«. Lensherren vil dog søge at bevæge de mere formuende af dem til at give saa meget som muligt, og forat de skal »findes des rundere«, har han bestemt, at betalingen kan ske i to terminer, nemlig til St. Hansdag og Mikaelis. Hvad det hele vil komme til at beløbe sig til, vil han først kunne sende besked om i mai. Hvad spørgsmaalet om skydsfærdens afskaffelse angaar, sender han sin egen og to lagmænds erklæring derom.

Man maa selvfølgelig antage, at de øvrige hovedlensmænd i riget har faaet omtrent de samme paalæg som lensherren i Bergen, at de har efterkommet dem paa lignende maade og afgivet indberetninger derom til kommissærerne. Af disse indberetninger er dog, mig bekjendt, ingen bevaret uden en fra lensherren over Nordland, Knud Stenssøn,

[1] Henrik Tott's brev til kommiss. af 15de april 1643, Indk. sag. i Stath.-ark.

[2] Henrik Tott's »erklæring om skydsfærdens afskaffelse« af 16/4 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

[3] Den samme vending som i kongebrevet; denne er, som det pleiede at ske, gjentaget i statholderens og kanslerens missiver og gaar nu igjen i lensherrens indberetning.

datèret Bodøgaard den 3die juni 1643. Knud Stenssøn meddeler, at han har modtaget statholderens og kanslerens skrivelse om »landkisteskatten«, om afskaffelse af skydsfærd og om at indskikke en rigtig fortegnelse paa adels- og odelsgods i sit eget og dets underliggende len. Skrivelsen kom ham imidlertid først i hænde, efterat vaartinget var afholdt, hvorfor han har forskrevet stænderne i Nordlandene til møde paa lagtinget, som holdes den 17de juni paa Steig. Der vil lensherren i lagmandens nærværelse lade kommissærernes skrivelse oplæse for stænderne og strengelig og alvorlig formane dem til at efterkomme, hvad der i denne er paabudt. Deres svar vil han saa med det aller første tilstille Fredrik Urne i Trondhjem, saa skikker han det til Akershus[1].

Den forsamling, som lensherren saaledes har sammenkaldt til møde paa Steig, kalder han officielt en forsamling af stænder; men faktisk maa det paa grund af de eiendommelige nordlandske forholde nærmest have været en forsamling af almue. Dette kommer da ogsaa rigtig frem i en privat efterskrift[2] til Hannibal Sehested, idet Knud Stenssøn her lover at meddele, »hvad almuen vil svare til lagtinget«.

Det fremgaar af disse skrivelser, at lensmændene har faaet det hverv at forhandle med borgere og bønder, hver inden sit len, og biskopperne med geistligheden, hver inden sit stift[3]. Forhandlingerne med bønderne lod lensherrerne vistnok i sin almindelighed besørge af underordnede embeds- eller bestillingsmænd. I Akershus og dets underliggende len forhandlede saaledes fogderne og bondelensmændene med bønderne inden hvert skibrede eller herred, og indberetninger om det bevilgede indkom under mødet i Oslo fra Vaale, Sande, Laurdal, Raabygde, Arendal med Nøterø samt Slagen skibreder[4]. Om de nærmere

---

[1] Knud Stenssøns erklæring af 3die juni 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

[2] Denne lyder i sin helhed saaledes:

»Kjære Hannibal Sehested, Gud maa vide, hvad vilkaar her vil blive til landkisteskat af den aarsag, at der er megen stor armod hos dette folk her i landet, som jeg og flere faar at finde, som er her hos dennem; thi man kan hverken faa kgl. majst.s skatter eller rettighed af dennem; for her saaes en ringe del korn her i landet, og i somme len slet intet, og flere slaar sig ganske ifra; der bortkommer flere folk i stranden, naar de bruger fiskeriet, end som der begraves i kirkegaardene, som alle godt folk vitterlig er, og vinteren kommer tidlig om aaret og gaar ikke bort igjen førend om pinsedags tid. Gud kjender bedst disse landes vilkaar; dog jeg skal fli eder beskjenning, hvad almuen vil svare til lagtinget.«

[3] I Henrik Totts »erklæring om skydsfærds afskaffelse« meddeles, at kommissærernes befaling til biskopen med hensyn til denne sag lyder paa, at »han sig med provsternes betænkende skulle erklære«.

[4] I *Vaale* bevilgedes paa Gjeldstad stevnestue den 12te april af 20 adelsmænd tils. 4 rdl. 1 mk. 8 skill., medens den store mængde af leilændinger bevilgede nogle faa skilling hver eller tils. 11 daler 1½ ort og 10 skill. Ved to af odelsbønderne er i fortegnelsen tilføiet: »en rig odelsbonde«; men disse har dog ikke bevilget mere end de øvrige, den

omstændigheder ved disse forhandlinger med almuen giver et par erklæringer fra Tunsberg len os nogen underretning. Man ser, at statholderen og kansleren under 20de mars 1643 har tilstillet lensherren Knud Ulfeld et missive, hvori der i overensstemmelse med kongebrevet henvises til, at den af stænderne i 1639 bevilgede kontribution ikke havde vist sig tilstrækkelig til rigets defension, hvorfor stænderne anmodes om ny bevilgning. Lensherren selv skulde møde i Kristiania for at afgive sin betænkning om skydsfærdens lettelse eller afskaffelse. De af lenets indbyggere, der ikke var særlig tilskrevne[1], skulde han give kongens vilje tilkjende, »at de sig endnu til nogen videre landehjælp udi landkisten (ville bekvemme)«, og indsende erklæring herom til den 24de april. Efter modtagelsen af denne skrivelse lod Knud Ulfeld sin foged, Peder Ottessøn, mødes paa tinge med almuen og bondelensmanden inden hvert skibrede. Her forelæste fogden statholderens og kanslerens skrivelse, ord for ord, for den forsamlede almue, hvorefter han tilspurgte den, hvad enhver godvillig vilde udlove, og naar de vilde det indskikke. Derpaa gik bønderne ud for at raadslaa sig imellem og indskikkede efter endt raadslagning to mænd for at svare paa sine vegne[2]. I Laurdal, hvor tinget holdtes den 14de april, svarede de af bønderne opnævnte mænd, at almuen der i distriktet var fattig og liden raad havde til at betale de skatter og den kontribution, som allerede var den paalagt, saa de mestendels maatte »laane og borge« pengene dertil. Da derefter hver af bønderne opraabtes ved navn, blev der i alt udlovet 2 rigsdaler. Fogden vovede imidlertid ikke at tage imod en saa knap bevilgning, men lod lensmanden opnævne 4 mænd, en af hver fjerding, som skulde møde i Kristiania den 24de april og der afgive endeligt svar paa almuens vegne[3].

Paa lignende maade gik det ogsaa for sig i Raabygde skibrede, hvor tinget holdtes den 15de i samme maaned. Ogsaa her fremskikkede nemlig almuen efter endt raadslagning to mænd, der svarede paa alles vegne. De vilde, sagde de, ikke i nogen maade være sin fromme

ene 10 skill., den anden ½ ort. Lensmanden udlovede derimod 1 daler (cfr. tingsvidne af Vaale 12/4 1643). I *Sande* skibrede bevilgede almuen den 13de april ialt 18½ rdl. og 1½ ort, deraf 33 odelsbønder 14 rdl. 1½ ort og 18 leilændinger 4½ rdl. (Tingsvidne af Sande 13/4 1643, Indk. sager, rigsarkivet).

[1] ɔ: bønderne og de lavere embeds- og bestillingsmænd. Lagmændene og borgerne havde nemlig faaet særlig meddelelse fra kommissærerne, medens geistligheden sandsynligvis havde faaet underretning gjennem stiftets biskop.

[2] Cfr. især indberetning fra Laurdal 14/4 og indberetning fra Raabygde skibrede 15/4 1643, Indk. sager, i Stath.-ark.

[3] Tingsvidne af Laurdal 14/4 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

øvrighed ulydige, men gjerne kontribuere efter sin fattige formue det høieste dem muligt kunde være. Dog bad de om, at deres fattigdom og store skatteudlæg derunder maatte tages i betragtning. Da saa enhver blev raabt frem og spurgt, hvad han vilde udgive, bevilgede nogle 1 ort, andre $^1/_2$ ort, men de fleste kun 8 eller 6 skilling. Bevilgningen af hele skibredet viste ved sammentællingen at beløbe sig til $10^1/_2$ rdl. og 10 skill.; men da fogden syntes, at dette var altfor lidet, blev der ogsaa her opnævnt 4 mænd, der paa skibredets almues vegne skulde møde i Kristiania paa det til den 24de april berammede møde[1].

I Arendals skibrede med Nøtterø udlovede 13 odelsbønder paa Tunsberg stevnestue den 17de april at indlægge i landkisten tilsammen $2^1/_2$ rdl. og 20 skill., medens »den gemene almue, de for armod undertagendes«, udlovede, de fleste 6 skill. og nogle 8 skill. hver, tilsammen 12 rigsdaler 1 ort og 20 skill.[2]. I Slagen skibrede bevilgedes under 21de april af 118 bønder tilsammen $8^1/_2$ rdl. $1^1/_2$ ort og 10 skill.[3].

At de opnævnte fuldmægtige for Laurdal og Raabygde skibreder virkelig har indfundet sig til mødet i Kristiania, er der ingen grund til at tvile paa. Rimeligvis er der fremmødt fuldmægtige ogsaa for bønderne i andre distrikter. Fra almuen i Tunsberg len indkom der saaledes ved denne tid en supplikats til statholderen, hvori der klagedes over skatterne, særlig bygningsskatten til Akershus (»voldsskatten«), garnisonsskatten, drengeskatten, den almindelige landeskat, odelsskatterne samt over fodernødsholdet, som de mente sig at burde være fri for[4]. Endelig klagede bønderne ogsaa over, at de ikke slap med at yde sin landgilde efter jordebogen, men maatte give penge istedenfor varer efter en høi takst. Statholderen sendte klagen til Knud Ulfeld, som afgav erklæring derom under 7de mai[5].

Maaske har der til stændermødet ogsaa indfundet sig fuldmægtige fra nogle af Østlandets byer. Sikkert er det iethvertfald, at de er blevne opfordrede dertil. Af byernes erklæringer ved denne leilighed er imidlertid kun en bevaret, nemlig Skiens, der er udstedt den 19de april, undertegnet af borgermestre og raad og indsendt til kommissærerne med lensherren Ove Gjedde og hans foged Peder Hanssøn. Det fremgaar af denne erklæring, at fogden i Bamle, den ovennævnte

---

1 Tingsvidne af Raabygde $^{15}/_4$ 1643, Indk. sager, Stath.-ark.
2 Mandtal bl. Indk. sager i Stath.-ark.
3 Ligesaa.
4 Om disse skatter vil man finde adskillige oplysninger i min afhandling om befolknings forholdene og de økonom. forhold i Bohuslen, (Norsk) Hist. tidsskr. 4 r., 3die b.
5 Knud Ulfelds erklæring af $^7/_5$ 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

Peder Hanssøn, paa Skiens raadstue har oplæst kommissærernes missive, hvorved borgerne underrettedes om det til den 24de april berammede møde i Kristiania, hvor enhver skulde resolvere om en ny godvillig bevilgning til landkisten, da den i 1639 udlovede kontribution ikke kunde forslaa. Hertil svares, at Skiens borgerskab trods sin fattigdom vil paatage sig at udgive saameget, som »de andre stæder, vores naboer her i riget, som i lige takst er med os, til forne møde consenterer at udlove«, til de terminer, som maatte fastsættes[1]. Denne erklæring forudsætter altsaa, at de øvrige byer i det søndenfjeldske vil være repræsenterede under mødet. At ogsaa geistligheden har været indkaldt, er meget sandsynlig; iethvertfald vides det, at deputerede fra presteskabet i Viken deltog i forhandlingerne[2]. Af adelen var samtidig følgende herrer tilstede foruden statholderen og kansleren: Gunde Lange, der tillige medbragte fuldmagt for sin søn, Niels Lange, Daniel Bildt, Sigvard Gabrielssøn Akeleye, der havde fuldmagt fra Evert Nettelhorst og den afdøde Jakob Huitfeldts børn, Iver Prip, Steen Villumssøn, Preben von Ahnen, Vincents Bildt og Ludvig Galde, alle hjemmehørende paa Østlandet. Endelig har lagmændene i det søndenfjeldske været tilstede, forsaavidt de ikke har havt gyldig grund til forfald[3].

Det møde, som aabnedes i Kristiania den 24de april 1643, bør saaledes rettest betegnes som et *provinsielt stændermøde*, hvor adel, geistlighed, borgere og tildels endog bønder har været repræsenterede. Allerede den samme dag, til hvilken mødet var berammet, indleverede stænderne[4] et andragende, af hvis indhold dog kun den første artikel er kjendt. I denne begjæres forlindring i den anordning om rostjenesten, som blev givet paa herredagen i Bergen 1641, efter hvilken der skulde stilles en arkebusier af hver 200 tønder hartkorn. Man henviste herunder til, at den ældre rostjenesteforordning krævede en rustet hest af hver 300 tønder hartkorn, og mente, at der ingen stor forskjel var paa at underholde kurasserer og arkebuserer, og at disse sidste gjorde riget ligesaa stor tjeneste som kurassererne. Man har saaledes vistnok ønsket at slippe med at udruste en arkebuser af hver 300 tønder hartkorn[5]. An-

---

[1] Skiens resol. 19/4 1643, Indk. sager, Stath.-ark.

[2] Kongebrev af 1ste juni 1643, afskrift i kancelliet — »betænkninger«.

[3] Cfr. erklæring fra lagmanden i Skien, hvori denne meddeler, at han paa grund af skrøbelighed ikke kan indfinde sig til stændermødet, men erklærer sig villig til at kontribuere, hvad ham billigen paalagt vorder. Indk. sager, 1643, Stath.-ark.

[4] Hannibal Sehested omtaler selv i sin betænkning om rostjeneste (afskr. i kancel. — »betænkn.«) dette møde som en forsamling af »*stænderne*«.

[5] Dette forekommer mig at være den rigtige forklaring af Hannibal Sehesteds noget uklare referat (H. S.s betænkning om rostjen., kancell. — »betænkn.« 3 a). Den almindelige

dragendet blev af kommissærerne forelagt kongen, som bad Hannibal Sehested om at erklære sig angaaende den ovenfor refererede første post deri[1], hvorefter denne afgav den udførlige betænkning, hvortil vi allerede et par gange har henvist[2].

Den 26de april fremsatte kommissærerne derpaa sin proposition for »menige adel og stænder«[3]; disse opfordredes til at bevilge nye midler til indlæg i landkisten samt til at afgive betænkning om afskaffelse eller lettelse af den ulidelige skydsfærd eller »fordringsskab« tillands og tilvands og om den kontribution, bønderne til gjengjæld kunde antages at burde udgive. Af de indkomne svar herpaa kjendes kun adelens. Dette er udstedt den 27de april og undertegnet af alle de før nævnte norske adelsmænd[4], der paa egne og fraværende standsfællers vegne, »deres gode behag og formodentlig consentering«, erklærede sig villig til at kontribuere til landkisten ligesaa meget som paa stændermødet i 1639 udlovet. Og for end mere at bevise sin troskab mod h. m. kongen og »disse inkorporerede kongeriger Danmark og Norge« erklærer de, at dersom adelen i Danmark for sin del nu eller i fremtiden udlover noget mere, saa skal de ogsaa findes villige dertil, ligesom de er rede til at yde rostjeneste med en gerust hest og mand af hver 300 tønder hartkorn — »endog vores frihed er ikke nær til imod de godtfolks at ligne, dog alt udi den underdanige og utvilagtige forhaabning og tilforsigt, at vore friheder maatte med tiden noget forbedres og *ikke ved vrang beretning for den milde og høie øvrighed forringes, som os synes anlangende sædegaarde i nogen maade at være skeet*«[5]. Herom har de kon-

fortolkning er imidlertid, at stænderne har andraget om, at rostjenesten maatte føres tilbage til, hvad den havde været i 1625, saa at der kunde stilles en rustet mand og hest af hvert 300 tdr. hartkorn (jfr. Yngv. Nielsen, Jens Bjelke, side 349); men da bliver artikelens bemerkning om kurasserer og arkebuserer meningsløs.

[1] Kongebrev af 1ste juni 1643, afskrift i kancelliet — »betænkn.« (reg. 37).

[2] Se side 190, note 4 og 5. Afskriften er uden dato.

[3] I adelens resolution heder det, at propositionen blev fremsat for »menige adel og stænder udi Norge, saa mange som her tilstede var«, Kancelliet — »betænkninger«.

[4] Kancelliet — »betænkn.« (reg. 37).

[5] Dette er et hib til kommissærerne fra 1639, Kristoffer Urne og Jens Bjelke, særlig til den sidste, som siden modtagelsen af privilegiebrevet synes at have tabt den tillid og anseelse, han tidligere nød hos den norske adel. Man merke sig, at adelen ved denne leilighed har affattet sin resolution uden hans medvirkning, idet hans navn, i modsætning til, hvad der ved tidligere leiligheder har pleiet at være tilfældet, savnes blandt resolutionens undertegnere. I sammenhæng hermed maa det vistnok ogsaa sees, at Jens Bjelke undslog sig for at efterkomme kongens anmodning om sammen med Hannibal Sehested at udarbeide en betænkning angaaende adelens begjæring om rostjenestens nedsættelse (Yngv. Nielsen, J. B. 351). Grunden hertil kan nemlig neppe have været nogen anden end den naturlige, at han har villet undgaa enhver anledning til at paadrage sig ny uvilje og mistanke fra sine standsfællers side.

[illegible] kommissærerne. [illegible]

[illegible]

Det tenker til den anden del af propositionen, skydsfærdens afskaffelse [illegible] en fuldstændig afskaffelse af skydsfærd [illegible] ikke [illegible] virkning. [illegible] Hvad derimod forbedring af skydsfærden angaar, synes den [illegible] at komme i [illegible] og i denne retning [illegible] følgende forslag til kommissærernes videre behandling:

Skydsfærden kan ordnes ved: 1. At ingen faar holde nogen gaard eller bonde fri for skydsfærd uden i ganske særlige tilfælde. 2. At reisepas ikke udstedes til andre end til de særlig berettigede. 3. At der [illegible] 4. At ingen bonde tvinges til at skydse mere end en [illegible] uden betaling. 5. At der bestemmes skydsskaffere, som bønderne kunde ordne med 3—4 dage om aaret (som sommesteds sker). 6. At der til skydsskaffere tages folk, som kan læse eller ialfald bor i nærheden af folk, som kan læse, som presten, fogden, skriveren, bondelensmanden, som han kan læse), eller degnen, (eller en person at holdes [illegible] af bønderne, . . . hvis det vil gjøre og kan formaa). Den der læser passet, skal ogsaa holde register over de reisende, hvilket register ved aarets slutning skal indleveres til lensmanden. 7. At der sættes høi straf for dem, som bliver og truer sig til fordringsskab eller slaar og drager bønderne og tager skader eller andet fra dem, bruger passer længere end [illegible], afhænder dem til andre eller tager flere med sig, end passet lyder paa, ligesaa for de bondelensmænd eller skydsskaffere, der tager imod penge eller paa anden maade misbruger sin stilling. 8. At bønderne ikke plages med at føre tunge varer uden betaling. 9. At ingen tager flere skydsheste eller rosfolk, end ham tilkommer. 10. At folk, der [illegible] eller hos kommissærerne har faaet svar paa sine andragender, ikke bruger disse som reisepas. 11. At forordningen

om, at bonden ikke skal være pligtig til at vente paa den reisende mere end i det høieste en halv dag, strengt overholdes.

Med hensyn til den kontribution, man havde tænkt sig at kunne paalægge bønderne til gjengjæld for skydsfærdens afskaffelse eller forlindring, udtaler adelen, at det var kommissærerne og enhver her i landet vel bekjendt, »hvor høit besvergede bønderne er med mange slags skatter og kontributioner tilforn, at de dennem neppe kan tilveiebringe og meget deraf ikke i rette tid«. Man fraraader derfor at paalægge bønderne nogen skat, førend man ser, hvilken lettelse de opnaar ved den paatænkte forordning. Dog burde det paalægges dem af kronens bønder, der bor langt fra veiene og derfor i regelen gaar fri for skydsfærd, at betale en afgift i penge til gjengjæld for denne forskaansel, hvorved byrden vilde blive ligeligere fordelt.

Derefter henledes kommissærernes opmerksomhed paa, hvad der bør gjøres, forat »bønderne saavelsom andre stænder her i landet, der noget er kommet til agters«, atter kan bringes paa fode. De midler, som foreslaaes, er følgende: Fastsættelse af en vis pris paa trælasten[1]; streng overholdelse af den udgaaede forordning om rydning; forbud mod tobaksdrikken (»nu altfor gemen«) og fylderi, »synderlig om hellige tider«; ophævelse af den »velmente« forordning om medhjælpere; indskrænkning i antallet af lagrettemænd; forbud mod, at reisende indtager maaltid hos bonden uden at betale ham; anordning af gjestgiverier med faste priser[2].

Angaaende skydsfærdens afskaffelse eller lettelse maa ogsaa de under mødet tilstedeværende lagmænd og andre, hvem denne sag maatte berøre, have indgivet betænkninger samtidig med sine erklæringer om ydelse til landkisten, ligesom saadanne betænkninger vides at være indkomne fra lensmænd, lagmænd og adelsmænd, der ikke var tilstede under stændermødet i Kristiania. Saaledes sendte, som tidligere nævnt, lensherren paa Bergenhus, Henrik Tott, samtidig med sin ovenfor omtalte indberetning ogsaa en særlig »erklæring om skydsfærds afskaffelse«. Fordringsskab, heder det i denne, falder der i lenet ikke bønderne saa besværlig som i Akershus eller Bahus len, da den i Bergenhus væsentlig foregaar tilvands, og der heller ikke her som i Akershus og Bahus gaar 1 eller 2 gange om aaret bud ned til Danmark fra de andre len i Norge. Paa den anden side er de reiser, som gjøres der i lenet, uomgjængelig nødvendige: Hver foged skal 2—3 gange aarlig holde ting

[1] Om dette forslag har adelen, meddeles der, udtalt sig nærmere i det tidligere nævnte uuder 24de april indgivne andragende.

[2] Kancelliet — »betænkninger« (reg. 37).

i sit fogderi, og afstanden mellem tingene er overordentlig stor. Fogden paa Søndmør har saaledes vel 30 mile at reise fra det ene skibrede ting til det andet fogderiet rundt. Mindst en gang om aaret maa han desuden reise til Bergenhus med sit regnskab og 1 eller 2 gange om aaret sende sit bud did med penge, og veien er hver gang 24 mil. Stiftsskriveren har at besøge de fleste kirker i stiftet en gang om aaret for at efterse bygningerne og regnskaberne. Hver kaptein af de nye tilforordnede har 10—12—15 mile at reise mellem sine mønstringspladse som han skal besøge tre gange om aaret. Endelig maa lensherren selv 2—3 gange om aaret have bud til alle fogder for at forkynde skattebreve etc., 1 gang aarlig til Kristiansø, Bahus og Kjøbenhavn, mindst 2 gange til Akershus med tolden og skatten, som paa en reise undertiden naar op til 30000 rdl. Og vil der mange folk med at have tilsyn til et saadant stokke penge». Lensherren maa af disse og andre grunde bestemt fraraade skydsfærdens afskaffelse i Bergenhus len, men foreslaar enkelte lettelser[1].

De to bergenhusiske adelsmænd, Byrge Juel og Aksel Movat erklærer kort og godt, at adelen paa de kanter ikke kan undvære skydsfærd, og formoder, at de fremdeles maa nyde den ligesom af arilds tid[2]. Lagmanden i Bergen, Jakob Hansson, udtaler, efterat han har erklæret sig villig til at kontribuere, hvad andre lagmænd med lige indkomst maatte gaa ind paa, at han for sin person er tilfreds med at opgive sin ret til skydsfærd mod at erholde penge til leie af skyds under sine embedsreiser eller ogsaa mod at faa tildelt en rund sum om aaret; han vilde da selv bekoste sine reiser baade inden lenet og til herredagene, dog paa betingelse af, at der blev anledning til at erholde fordringsskab efter en rimelig takst[3]. Lagmanden i Skien, Tønnes Janssøn, der paa grund af skrøbelighed ikke kan indfinde sig til stændermødet, angiver, hvor gestgiverier helst burde oprettes i hans lagdømme. Til lagtinget, som holdes i Skien, har han kun en ringe vei; derimod vilde det falde ham besværligt at holde retten oppe i landet eller indfinde sig til herredagene uden fri skyds. Dog vil han nøie sig med, hvad derom maatte blive forordnet[4].

Udtalelserne fra adels- og embedsmænd synes at have havt den virkning, at kommissærerne adeles opgav tanken om fuldstændig at afskaffe skydsfærden, ... de paa grundlag af de ind-

[1] [illegible] erklæring om skydsfærdens afskaffelse [illegible] indk. sager. Stath.-ark.
[2] Byrge Juels og Aksel Movats erklæring, dat. [illegible] indk. sager. Stath.-ark.
[3] Lagmand Jakob Hanssons erklær., dat. Bergen [illegible] indk. sag., Stath.-ark.
[4] Lagmand Tønnes Janssøns erklær., dat. Skien [illegible] indk. sag., Stath.-ark.

komne erklæringer et udførlig forslag til skydsfærdens forlindring[1], som oversendtes til kongen sammen med en indberetning om stændernes resolutioner og forslag. I sit svar erklærer kongen sig tilfreds med, hvad stænderne har bevilget, og tillader, at den foreslaaede forordning om skydsfærd sættes iverk; men med hensyn til de indsendte forslag om rostjenesten og om fastsættelsen af en bestemt pris paa trælasten vil kongen høre statholderens og kanslerens erklæring, før han træffer nogen afgjørelse derom[2].

Tiltrods for kongens samtykke blev forordningen om skydsfærd dog foreløbig ikke publiceret[3], vel fordi man ventede paa at faa den returneret som kongelig forordning. Dette skeede imidlertid kun for et punkts vedkommende, idet kongen samme dag, da det ovenfor citerede brev udstedtes, tillige lod udgaa en forordning, hvorved han under henvisning til, at det i betænkningen om skydsfærden var forebragt, at forbedring af veiene vilde være et godt middel til at lette skydsfærden, befalede lensmændene at lade alle alfare veie i sine len »jevne og i andre maader forbedre med udskjærelse af sten, sand, grus, bark eller brolæggelse, og siden dele gaardene udi forne eders len, saa at hver bonde eller gaardsidder kan vide, hvormeget han deraf siden skal vedligeholde«[4].

Om rostjenesten var der, foruden det omtalte af adelen i fællesskab samt geistligheden i Viken indleverede forslag, ogsaa indkommet et fra en enkelt af de paa mødet i april tilstedeværende adelsmænd, nemlig Steen Villumssøn (Rosenvinge). Denne indleverede nemlig under 29de

---

[1] Et renskrevet eksemplar af dette forslag findes i statholderarkivet blandt »Indk. sager« for 1643; det mangler underskrift, men har været forsynet med segl og har følgende paaskrift: »Skydsfærds-Forordning udi Norge efter afsked med stænderne til mødet in aprili 1643, straxen forfattet, men formedelst paakommende krig ikke før in julio 45 publiceret«. Bagpaa er skrevet: »Skydsfærdsforordning udi Norge, publiceret in juli 1645«. Ikke destomindre tilføier Birkeland paa omslaget: »Antages ikke at være publiceret«, uden dog at angive nogen grund for denne antagelse.

[2] Saaledes efter Paus II, 793 og en afskrift i det norske rigsarkiv (Kancel.-»betænkn.« reg. 37), cfr. Aschehoug, Statsf. 450 f. og Nielsen, J. B. 351. Efter N. R.-R. VIII, 283 er brevet derimod udelukkende stilet til statholder Hannibal Sehested.

[3] Cfr. note 1. Derimod lod kommissærerne allerede under 3die mai, tydelig foranlediget ved adelens forslag, udgaa missiver til lensmændene om, at de bønder, der boede langt fra de alfare veie og derfor gik fri for skydsfærd, burde betale en afgift til gjengjæld for denne frihed. Da dette oplæstes paa tinget i Hvaler den 17de august, erklærede den tilstedeværende almue, at der paa de kanter ingen var, som gik fri, men at de alle maatte gjøre skydsfærd aaret rundt, saa de neppeligen nogen dag eller nat vidste sig fri derfor. Lignende erklæringer udstedtes ogsaa af almuen i Verne den 10de juni, i Tune den 19de juli og i Borge den 16de august. Indk. sag. 1643, Stath.-ark N. R.-R. VIII, 282. Forordningen, der udgik den 1ste juni, er hos Aschehoug feilagtig henført til den 7de juni efter Paus II, 794.

april en skrivelse, som han begjærede maatte blive kongen forelagt. I denne skrivelse meddeler Steen Villumssøn, at der af henved 500 hollandske og andre fremmede skibe gjøres 3 reiser om aaret efter huggen eller skaaren last fra Norge. Paa nogle ladesteder er det bevilget lensmændene at levere til hvert skib 300 deler toldfrit i kongens navn, uden at de gjør nogen »landsens tjeneste« til gjengjæld for denne fordel. Da det nu er ham selv som befalingsmand over Tune og Verne skibrede bevilget at levere til hvert skib under Fredriksstad tolderi paa hver reise 300 deler[1], tilbyder han for sig og sine efterkommere at holde hs. majst. i feidetid en halv gerust hest, mod at hs. majst. »perpetuerer bemeldte ladested samt Skjebergkilen[2] . . . . med deler at levere i kgl. majst.s navn under min hovedgaard Tosegaard[3] for mig og mine efterkommere«. Kommer trafiken paa de nævnte ladesteder til at øges i fremtiden, da skal ogsaa tjenesten øges, men mindskes, hvis trafiken mindsker.

Dette djerve tilbud, hvorved den opfindsomme adelsmand forsøgte at vinde en ny og betydelig rettighed for sin slegt og maaske for hele den norske adel, blev ikke optaget i kommissærernes betænkning, men nedsendtes til kancelliet som en privat »supplikation«. Ikke destomindre befalede kongen statholderen at erklære sig om, hvorvidt forslaget kunde gjennemføres uden skade for kronen, samt om, hvor høit rostjenesten i Norge vilde beløbe sig, hvis den begjærede indrømmelse udstraktes ogsaa til andre[4]. Statholderens erklæring har imidlertid vistnok gaaet forslaget imod, da man ikke hører om, at det bliver gjenstand for videre forhandlinger eller nogensinde iverksættes. Heller ikke adelens forslag om fastsættelse af visse priser paa trælasten førte til noget resultat, ligesom kommissærernes betænkning derom ikke kjendes. Om rostjenesten erklærede derimod Hannibal Sehested i sin tidligere omtalte betænkning, at han ansaa det for ødelæggende, særlig for de uadelige eiendomsbesiddere, at skulle holde en arkebuser af hver 200 tønder hartkorn, saaledes som i ordinansen af 10de juli 1641 bestemt, og anbefalede, at odelsbønderne isteden for at holde rustede og beredne folk, som de alligevel ikke vilde formaa at skaffe, maatte blive paalagt en afgift i penge, hvorimod adelen burde stille rytteri[5].

[1] Hidhen, oplyser han, seiler der i det høieste 10 skibe om aaret, tre reiser hver.

[2] Hid seiler 2—3 skibe om aaret, tre reiser hver.

[3] Tose (Torshov) ved Fredriksstad, som Steen Villumssøn var kommet i besiddelse af ved sit giftermaal med Karen Klausdatter Mylting.

[4] N. R.-R. VIII, 283 f.

[5] Hann. Sehesteds betænkning om rostjenesten, udst. Kancelliet — »kjøbstæder« (reg. 37).

Da kommissærerne afgav sin indberetning om stændernes bevilgning og kongen derpaa tilkjendegav sin tilfredshed, var der endnu ikke indløbet svar fra alle dele af riget. Indberetningen fra lensmanden i Nordland er saaledes, som meddelt, udstedt først den 3die juni, og tinget, hvor han ventede almuens svar paa kommissærernes proposition, skulde først afholdes den 17de juni. Fra Bergens borgerskab og de kontorske havde Henrik Tott endnu den 11te april, da han skrev sin indberetning, intet endeligt svar faaet. De kontorske erklærede sig inkompetente til paa egen haand at besvare propositionen og indberettede sagen for hanseforbundet, hvorefter raadet i Lübeck under 3die juni 1643 henvendte sig til statholderen i Norge i en længere skrivelse, i hvilken det udtalte haabet om, at de kontorske for denne gang maatte blive forskaanet for ethvert udlæg, i betragtning af, at der endnu ikke var hengaaet to aar, siden de maatte yde en ganske betydelig sum penge. Det beraabte sig desuden paa kontorets privilegier, paa de vanskelige handelsforhold i Norge, samt endelig ogsaa paa den omstændighed, at dette rige hidtil havde været uberørt af krigen[1]. — Fra geistligheden i Bergens stift kunde efter oplysninger i Henrik Totts skrivelse ingen besked ventes før efter mødet. I Nes sogn paa Hedemarken fandt bevilgning sted først den 1ste juli[2].

Med indbetalingen af de bevilgede midler gik det langsomt. Endnu i april 1644 udtaler kongen, at deraf »lidet skal være indkommen«[3]. I det samme brev afgav kongen sit svar paa stændernes forslag om rostjenesten, idet han bestemte, at den gamle rostjenesteforordning skulde gjenindføres, mod at der udgaves 150 daler for hver hest det første aar og siden 10 daler maanedlig eller 120 daler pr. aar, saalænge krigen varede[4]. — Den 30te april 1645 beordredes Niels Lange til som Norges generalkrigskommissær at modtage af Hannibal Sehested de penge, som stænderne havde kontribueret til rigets defension, saavelsom de vaaben etc., som for disse var indkjøbt, og give statholderen kvittering derfor[5].

---

1 Fra borgerm. og raad i Lübeck, skriv. af 3/6 1643. Indk. sag., Stath.-ark.

2 Tingsvidne af Nes sogn af 1/7 1643. Af 30 bønder bevilgedes tils. 18 daler 1 mk.; desuden bevilgede 1 husmand ½ rigsdaler. Indk. sag., Stath.-ark.

3 N. R.-R. VIII, 321. Det heder i brevet, at kongen »nogen tid forleden« har befalet statholderen og kansleren »at handle med alle stænder om nogen sølvforstrækning, hvorudaf hidindtil lidet skal være indkommen«. Hermed kan selvfølgelig ikke sigtes til andet end stænderforhandlingerne i 1643, medens Hammerich (Nyt hist. tidsskr. I, 455) drager den ganske umulige slutning deraf, at der ogsaa i 1644 har været forhandlet med de norske stænder om skattebevilgning.

4 N. R.-R. VIII, 320 f.

5 N. R.-R. VIII, 361.

Stænderforhandlingerne 1645.

Skjønt Hannibal Sehested, lige siden han overtog stillingen som Norges statholder, med stor iver havde arbeidet paa landets forsvar, tydeligvis i forvisningen om, at en krig med Sverige ikke var fjern, maa det pludselige fredsbrud i december 1643 utvilsomt være kommet overraskende ogsaa paa ham. Udsigterne havde kort i forveien været meget lyse. De europæiske staters udsendinger holdt netop nu — efter lang nølen — paa med at samles til den tidligere aftalte fredskongres i Osnabrück og Münster, og i Danmark vuggede man sig i haabet om, at kongens bestræbelser som fredsmægler nu endelig skulde krones med held. De advarende ord, der kom fra den danske gesandt i Stockholm, Peder Vibe, vandt ikke gehør hos nogen. Kongen og Korfits Ulfeld lo ad ham, og ingen vilde tro paa krig. Da var det, at Lennart Torstensson uden forudgaaende krigserklæring brød ind over Holstens grænser, tog Rendsborg og Kristianspris og, næsten uden at finde modstand, oversvømmede hele halvøen.

Hannibal Sehested stod netop ifærd med at drage til Danmark for at forhandle med kongen om forskjellige ting, særlig vedkommende forsvaret, da rygtet om svenskernes indfald naaede til Norge. Han forstod straks situationens alvor, opgav reisen og ilede med at træffe de fornødne foranstaltninger til at modtage fienden. Almuen opbødes; passerne mellem Norge og Sverige besattes eller forhuggedes; soldaterne indekserceredes; varder istandsattes, og vagter opstilledes for at antænde dem, om noget paakom. Forsterkninger droges til Akershus og Bahus. Paa sin egen kredit forskrev statholderen vaaben, ammunition og proviant, og for egne penge hvervede han øvede soldater. Defensionsskibene tilbageholdtes, og baadsmænd udskreves til den norske og den danske flaade. Selv var Sehested ingen kriger og følte sterkt mangelen af militær uddannelse og erfaring; han bad derfor om at faa opsendt en feltmarskalk til sin assistance, men kongen kunde ikke afse nogen, og selv den understøttelse med folk og proviant, som han efter gjentagne henvendelser fik fra Danmark, var ikke synderlig stor og kom desuden temmelig sent. Derimod fandt statholderen udmerket støtte hos den krigserfarne prest Kjeld Stub og andre geistlige og verdslige embedsmænd. Ogsaa adelen gjorde sin pligt; men almuen viste sig fremdeles lidet disciplineret og uvillig til at gjøre krigstjeneste, om dens forhold end idethele var meget bedre end i de nærmest foregaaende svenske feider[1].

[1] Seh. II, 129.

Under krigen blev Hannibal Sehesteds myndighed i Norge overordentlig udvidet. Kongen, som havde nok at tage vare paa i Danmark, overlod alt til hans skjøn og godkjendte alle hans foranstaltninger og forordninger[1], ja, erklærede endog, at alt, som Sehested foretog sig, skulde være ratificeret, ikke alene hvad han havde anordnet, men ogsaa hvad han i fremtiden vilde anordne. Hannibal Sehested viste sig ogsaa denne store tillid værdig ved den overordentlige energi, hvormed han gik løs paa sin opgave, og den dygtighed, hvormed han idethele skilte sig fra den. Saa heldig som under Hannibalsfeiden havde nordmændene ikke forsvaret sig paa flere hundrede aar. Tidligere syntes landet at ligge aabent for ethvert svensk angreb; nu holdtes ikke alene rigets grænser dækkede; men statholderen kunde endog understøtte Danmark ved dristige tog ind i fiendens eget land[2].

For Hannibal Sehesteds senere styre fik de erfaringer, han havde høstet under krigen, den allerstørste betydning. Almuens uvillighed til at lade sig bruge som soldater og især dens modvilje mod at gaa til angreb paa svenskerne havde indgivet ham den opfatning, at nordmændene egentlig var fiendtligsindede mod Danmark og let modtagelige for paavirkning fra Sverige[3]. Han hævdede derfor fra nu af meget sterkt, at Danmark for at sikre unionen med Norge maatte tage sig noget mere af dette land end tidligere, og denne opfatning i forbindelse med det hos en saa begavet og virkelysten mand saare naturlige ønske at bevare den større myndighed og det friere raaderum, som han under krigen havde vundet, bestemte hans norske politik i den nærmest følgende tid. Det blev hans maal at hæve Norge økonomisk og militært og derigjennem tillige at skaffe det en selvstændigere stilling inden unionen med Danmark. For at overbevise sine kolleger i rigsraadet om nødvendigheden af at opretholde en ordentlig organiseret og indøvet milits i Norge udlod han sig gjerne om nordmændenes forræderske tendenser og svenske sympatier, som han, netop af den anførte grund, synes at have været sterkt tilbøielig til at overdrive. Paa den anden side hævdede han ogsaa, at en krig med Sverige heldigst vilde kunne føres fra Norge. I Danmark saa man imidlertid meget kjølig til disse bestræbelser, og heller ikke fra den norske almues side kunde han paaregne nogen forstaaelse eller støtte; derimod vidste statholderen meget vel, at de høiere stænder i Norge, og det saavel borgerstanden som

---

[1] Cancelliet — betænkninger, rigsarkivet, cfr. Seh. I, 62.

[2] Om krigen se C. O. Munthe, Hannibalsfeiden 1644—1645, særtryk af »Norsk militært tidsskrift« (1901).

[3] Cfr. H. S.'s kopibog fra 1645, Saml. II, side 577, III, 70, jfr. V, side 198 o. fl. st.

geistligheden og adelen, stod paa hans side i denne sag, og han følte sterkt behovet af deres medvirkning. Det kom hans planer tilgode, at ogsaa regjeringen befandt sig i en lignende stilling; thi da almuen var ganske afkræftet efter de overordentlige anstrengelser under krigen, vovede rigsraadet ikke straks at tage ansvaret for nye skattepaalæg, og kongen, der trykkedes af en frygtelig finansnød, saa sig derfor atter nødt til at raadspørge stænderne, hvis mening under saadanne forhold uvilkaarlig maatte faa en større betydning end ellers sedvanligt.

Allerede under 25de april 1644 havde kongen befalet statholderen at forhandle med de norske stænder om bevilgning af midler til krigens fortsættelse. Jens Bjelke skulde som sedvanlig assistere ham under forhandlingerne. Ingen maatte undslaa sig med privilegier, men se sig i speil paa, hvad der var hændt i Danmark og betænke, at det var bedre at miste halvt end alt. Hvis nogen nu afstod noget af sine privilegier, skulde det siden dobbelt belønnes. Derhos skulde Jens Bjelke »med nogle andre visse personer af alle stænder« overse landkistens regnskab, undersøge, hvorledes dens midler var blevet anvendte og give Hannibal Sehesteds tilforordnede tjenere kvittering. Endelig skulde de taksere jordebøgerne og beregne rostjenesten efter taksten af 1625 [1].

Tiltrods for denne begjæring kom det dog ikke til noget nyt stændermøde i Norge før det følgende aar, og da efter ny opfordring fra kongen. I brev af 11te april befalede nemlig denne efter forudgaaende forhandlinger med rigsraadet [2] Hannibal Sehested og Ove Gjedde at finde udvei til en forøgelse af kronens indtægter af Norge samt at overveie og tilendebringe dette med »alle lensmænd og stænder, saa mange udi en hast kan samles«. Naar Ove Gjedde ikke længere kan forblive der med flaaden, skal Jens Bjelke træde i hans sted [3]. Efter modtagelsen af denne befaling udarbeidede Hannibal Sehested et udkast til et forslag eller rettere en betænkning, som han vilde forelægge stænderne. Hans betænkning, der er stilet til kongen, begynder med en udførlig gjengivelse af kongebrevet af 11te april og fortsætter med en redegjørelse for de skatter, som er paalagt de norske stænder siden krigens begyndelse. Han udtaler som sin mening, at stænderne allerede paa forhaand er saa haardt betyngede, at skatterne ikke yderligere kan forhøies, hvorimod han slutter sig til kongens forslag om, at nogen forstrækning kunde forlanges af lensmændene. Endelig konkluderer han

---

[1] N. R.-R. VIII, 323. Forordningen om eftersyn af landkistens regnskab siges at være udstedt efter Hannibal Sehesteds begjæring.
[2] Cfr. Aktstykker III, 87.
[3] N. R.-R. VIII, 355 f., tidligere trykt i Saml. III, 431 f.

med den bemerkning, at alle de udgivne skatter, skjønt de tilsammen indbringer en stor sum penge om aaret, dog ikke strækker til at bringe militsen paa fode, men at man maa se til at finde nye midler, »efterdi e. m.s told- og lensafgifter skal spares det meste muligt«. Det sidste synes at være en fin opfordring til at ofre lidt af kronens indkomster paa det norske hærvæsen.

Dette udkast sendte Hannibal Sehested til kansler Jens Bjelke med en egenhændig efterskrift, hvori han bad denne se det igjennem og udtale sig om forslaget til lensafgifternes forhøielse og særlig om et forslag fra ham selv om at tage 2 skill. af hver dalers værd, som kjøbes og sælges, hvilket dog ikke var optaget i udkastet, vel af hensyn til, at kansleren efter Hannibal Sehesteds opfatning havde stillet sig tvilende ligeoverfor dets hensigtsmæssighed. Endelig opfordredes Jens Bjelke til at fremkomme med, hvad han kunde have at foreslaa til indtægtens forhøielse[1].

I overensstemmelse med denne opfordring afgav Jens Bjelke sit »velmente betænkende« med tilhørende »rationes«. Han slutter sig idethele til tanken om lensafgifternes forhøielse, men udtaler sig til fordel for nogen forlindring i almuens kontribution, for en fast og for hele landet fælles ordning af skydsfærden, som han ikke tænker sig afskaffet. Han finder det betænkeligt, saaledes som af statholderen foreslaaet, at afskaffe alle afgifter for jordefærd, daab, absolution etc., udover hvad der i ordinansen var bestemt eller bonden frivillig vilde yde; »thi jeg ved eksempel paa, at ved saadant intet godt er efterfulgt tilforn; men det presterne skulde have, er kommet i fienders hænder kort efter«. Kun for trolovelser og brudevielser mener han, at der er nogen grund til en saadan afskaffelse, da nogle prester for vindings skyld ofte vier ulige folk, »gamle kjærringer og unge karle, som gemenligen lever et syndigt liv sammen«, samt ganske unge og uformuende, der falder forældrene til besvær. Ogsaa ved forslaget til de to skillings tribut nærer han mange betænkeligheder og henstiller til statholderens overveielse, om det ikke var tjenligere, saaledes som allerede før af kansleren foreslaaet, at lægge mere told eller sise paa tobak og alslags skadelig drik etc., at forhøie bøderne og indføre landslod[2], hvilket han mente var af den største vigtighed for landet. Sammen med denne betænkning, der

[1] Saml. III, 434—447. Betænkningen er udateret.

[2] ɔ: den fiskendes afgift til den grundeier, udenfor hvis besiddelse han fisker; var hjemlet ved landsloven af 1604 (Landsleiebolk kap. 45, side 128) og kongebreve af 2den mars 1636 (Thaarups mag. II, 381—99), men atter afskaffet ved kongelig forordning af 22de febr. 1638 (N. R.-R. VII, 385).

er skreven i Kristiania den 23de juli 1645, sendte kansleren ogsaa en designation paa forskjellige andre midler, hvorved kongens og kronens indtægt kunde forhøies[1].

Saaledes har statholderen i løbet af sommeren været ivrig beskjæftiget med at forberede det paatænkte stændermøde. Det gjaldt at faa istandbragt en heldig proposition, hvorom stændernes resolutioner kunde samle sig. Tildels i dette øiemed berammedes et foreløbigt møde i Halden til den 5te oktober samme høst[2]. Hannibal Sehested vilde selv komme tilstede og agtede med sin gemalinde at tage ind hos Villum Nettelhorst paa Ous en uges tid eller to, hvorfor denne fik ordre til at sørge for logi, sengklæder, ferskmad, vin og øl etc., samt staldrum og forraad af hø og havre for 12—16 heste. Fogden Niels Hanssøn[3] skulde sørge for kvarter for deltagerne i mødet samt for staldrum og hø til deres heste[4].

Det berammede møde fandt sted til fastsat tid (5te oktober) og var endnu ikke afsluttet den 11te oktober[5]. Om det udelukkende har været et møde af lensherrer og adelsmænd fra grænseegnene, saaledes som man hidtil har ment[6], kan ikke med sikkerhed afgjøres; men der er ting, som tyder paa, at det har været noget mere end et blot og bart adelsmøde. Vi ved saaledes, at lagmanden i Kristiania, Niels Hanssøn, var tilstede under mødet[7], hvilket gjør det sandsynligt, at ogsaa andre lagmænd fra Østlandet har været nærværende. Det er forøvrigt i og for sig ikke urimeligt, at statholderen under denne, især for grænselandskaberne saa alvorlige tid har ønsket at forhandle ogsaa med fuldmægtige fra de andre stænder i disse egne, særlig geistlighed og borgere i Bohuslen og Smaalenene. Det er ogsaa at merke, at Hannibal Sehested *aldrig* taler om mødet som en forsamling af adel alene, men altid som en forsamling af *stænder*[8]. Den antagelse, at der paa Halden udelukkende

[1] Saml. III, 447—451.

[2] Cfr. Han. Sehest.s brev til Villum Nettelhorst, dat. Bredevik den 26de sept., Saml. V, 385.

[3] Maa ikke forveksles med den Niels Hanssøn, som samtidig var lagmand i Kristiania, cfr. Saml. V, 405.

[4] Saml. V, 385.

[5] Paa denne dag skriver saaledes Han. Sehested i et memorial: »Dass Lieut. Bilow wolle den Hrn. Reichshoffmeister und Hrn. Cantzler (ɔ: Corfits Ulfeld og Chr. Thom. Sehested) berichten, wie ich annoch occupiret mit Abdankung und Ablohnung der Soldatesca, und Versammlung der Ständen um unterschiedliche Reichssachen«, Saml. V, 398. Breve udstedtes af H. S. fra Ous og Halden i dagene fra og med den 6te til og med den 12te oktober, Saml. V, 392—399.

[6] Cfr. Aschehoug, Statsforf. 451, Yngv. Nielsen, J. B., 356.

[7] Cfr. Saml. V, 393.

[8] Cfr. H. S.s breve af 26de sept., hvor der tales om »et møde paa Halden til stændernes forsamling«, om »stændernes ryttere«, »stændernes kompaniers underholdning«, (Saml. V, 385); »visse af stændernes hænder« (Saml. V, 393 f.), se ogsaa note 5 ovfr.

har været forhandlet med adelsmænd, stemmer ogsaa daarlig med en anden, tydeligvis rigtig formodning om[1], at der paa mødet forhandledes bl. a. om de fremmede krigsfolk og indkvarteringen. Denne sag angik jo ikke alene adelen, men alle de besiddende klasser, og at den virkelig har været bragt paa bane, saaledes som allerede af Aschehoug formodet, fremgaar med sikkerhed af et par breve, som Hannibal Sehested kort efter stændermødet udsendte fra Fredriksstad. I det ene udtales om et kompani ryttere, at det er indkvarteret der i byen »efter en del af stændernes begjæring«[2], og i det andet, der er stilet til Jens Bjelke, Steen Villumssøn, Daniel Bildt og andre adelige deltagere i mødet, heder det, at de har været forsamlede paa Halden for at deliberere om dette fremmede rytteris underholdning eller aftakkelse[3]. Dette har vistnok været hovedøiemedet. Men desuden er ogsaa en i øieblikket særdeles aktuel sag, de svenske hvervninger i Norge, blevet bragt paa bane, idet statholderen under mødet fik underretning om, at mange svenske hververe drog langs grænsen for i hemmelighed at hverve norske soldater og lokke dem ud af riget. Allerede under 11te oktober befalede han derfor kansleren samt Steen Villumssøn, Sigvart Gabrielssøn og fogderne Tomas Klemetssøn, Kristen Jenssøn, Jørgen Nielssøn og Klaus Valter at holde flittigt opsyn ved grænserne for at hindre disse hvervninger, ligesom han skrev til landshøvdingerne i de svenske grænselandskaber med anmodning om at stanse uvæsenet[4].

Paa mødet i Halden blev der endelig delibereret om, hvad der kunde gjøres til »dette riges velstand og konservation samt kongl. majst.s tro tjeneste og fælles kommunikation med Danmark«, alt efter et udkast, som var udarbeidet af kansleren og gjennemseet af statholderen under dennes ophold paa Sundsby i slutningen af september s. aa.[5], da begge mundtlig havde konfereret derom[6]. Efter et af statholderen under 8de oktober udstedt memorial, var de punkter, hvorom stændernes betænkning ønskedes, følgende: 1. Hvormange ryttere der kontinuerlig burde holdes i tjeneste og paa hvilke steder. 2. Om landregimenterne. 3. Om at bringe rigets indkomst op, saa den kunde strække til at underholde

---

[1] Aschehoug, Statsforf. 451, note 3.
[2] Saml. V, 401.
[3] Saml. V, 404. Der blev paa mødet taget bestemmelse om rytteriets fordeling og indkvartering i Halden, Fredriksstad, Tønsberg, Skien og Moss (Saml. V, 401 og 405).
[4] Saml. V, 399.
[5] Saml. V, 393 f. Hannibal Sehested var paa Sundsby den 20de september; den 26de septbr. var han paa Bredevik (Brevik i Bohuslen) og reiste derfra tilbage til Akershus, hvor han befandt sig allerede den 1ste oktober, cfr. Saml. V, 376—392.
[6] Saml. V, 376—392.

[illegible] Danmark [illegible] Bergen[illegible] [illegible] stænderne [illegible] [illegible]

[illegible] stænderne [illegible] [illegible] og lensherrernes [illegible] proposition [illegible] [illegible] i Hafnen [illegible] for at forberede [illegible] i denne henseende [illegible] stænderforsamlinger, der i Danmark [illegible] stændermøder.

[illegible] og saa under selve mødet [illegible] fra Hafnen den 11te october. De var stilede til lensmændene, lagmændene, kjøbstæderne og bøgerne samt provsterne i Viken, der alle befaledes at begive sig til Kristiania til den 29de oktober for at deliberere og resolvere om hvis hs. kongl. majst. og riget . . samt dessen undersaatter kan komme til gavn og fremtarv[2]. Kunde Trondhjems borgere paa grund af den lange vei og den korte tidsfrist ikke sende fuldmægtige, skulde lensherren meddele dem stændernes beslutninger, som derpaa, saavidt muligt, skulde gjælde ogsaa for Trondhjem. Biskoperne skulde møde paa egne og geistlighedens vegne eller tilligemed den sende fuldmægtige; biskopen i Kristiania skulde derhos befale provsterne i Viken at indfinde sig paa deres medbrødres vegne[3]. Særlige breve udstedtes samtidig til lensmændene i Bergenhus og Trondhjem, Henr. Tott og Fredrik Urne, der paalagdes snarest muligt at begive sig til Akershus sammen med geistlighedens og borgerskabets fuldmægtige[4]. Statholderen meddelte saavel stænderne som lensherrerne, at han senest om tre uger agtede at reise til Danmark med en indberetning om Norges tilstand, som kunde blive grundlaget for en fast og varig ordning af rigets anliggender, og til hvis udarbeidelse han derfor ønskede stændernes medvirkning og information[5].

Det er ganske merkeligt, at Hannibal Sehested, der jo nu efter et fleraarigt ophold i Norge maatte være blevet nogenlunde fortrolig med norske geografiske forhold, kunde tænke sig muligheden af at samle de

[1] Saml. V, 393—396.
[2] Saml. V, 396 f.
[3] Saml. V, 396, note 1.
[4] Saml. V, 397.
[5] Saml. V, 396—97.

norske stænder inden en saa kort tidsfrist[1]. Dette var nemlig, særlig paa denne aarstid, ganske ugjørligt. Til den fastsatte tid — 24de oktober — kunde derfor kun faa indfinde sig, og, rimeligvis af denne grund, blev tiden for forhandlingernes aabning udsat til den 28de[2]. Statholderen havde ikke desto mindre meget optimistiske forestillinger om de resultater, som de forestaaende forhandlinger skulde bringe. Idet han nemlig i en skrivelse, der er udfærdiget fra Akershus den 25de oktober, meddeler kongen, at der i det første krigsaar med hs. majst.s tilladelse blev taget af toldpengene til gevær, ammunition, hververpenge, magasiner etc., dog saa, at det skulde betragtes som et laan til stænderne, hvilket disse ogsaa havde tilbudt sig at tilbagebetale, udtaler han, at han nu formoder at skulle kunne »mage det saa med stænderne«, at kongen herefter aarlig kunde »bekomme store og anseelige summer til visse terminer«, at tolden for fremtiden kunde blive urørt og riget alligevel bedre »forsikret mod en mægtig fiende end tilforn«. — Man merker tydelig, hvorledes det har været den unge statholder meget om at gjøre at indgive sin svigerfader, den gamle konge, store forestillinger baade om den indflydelse, han havde forstaaet at vinde i Norge, og den iver og dygtighed, hvormed han vidste at udnytte denne til kongens og rigernes bedste. Om stændermødet og sine hensigter dermed oplyser han forøvrigt følgende:

»Mødet og forsamlingen er her paa Akershus den 28de oktober udaf alle stænders fuldmægtige samt de fornemste lensmænd, som er tilstede herudi riget, at proponere dennem adskillige høinødvendige poster til eders kongl. majst.s og rigets bedre tjeneste, samt fornemme deres underdanige erklæring og resolution til begge rigers konservation, hvorefter jeg mig desto bedre, udførligere og vissere kunde med god fundament referere e. kongl. majst. og paa alting fornemme og erlange naad. vilje og samtykke, saavidt befindes gavnligt, fornødent og reputerligt«. Derpaa angiver han de vigtigste poster, hvorom han agter at forhandle med stænderne; disse var følgende:

---

[1] Man kunde gjætte paa feilskrift; men dette er udelukket, da den angivne dag for stændernes samling (24de oktbr.) er i god overensstemmelse med den bemerkning i samme brev, at H. S. agter sig til Danmark om 14 dage, senest 3 uger, ligesom biskopen i Bergen, Ludvig Hanssøn Munthe, i en skrivelse af 2den novbr. s. aa. (Indk. sag. 1645, Stath.-ark.), udtrykkelig siger, at han er indkaldt til stændermøde i Kristiania den 24de oktober.

[2] Cfr. Saml. III, 435, anm. Aschehoug og Nielsen følger med hensyn til tiden for stænderforhandlingernes aabning indkaldelsesbrevene af 11te oktober; Erslev (Aktstykker III, 197) følger derimod H. S.'s brev af 25de oktober, hvor den 28de oktober nævnes som dagen for mødets aabning.

1. Stændernes rostjeneste. 2. Om landregimenterne. 3. Om officererne dertil. 4. Om reparation af fæstninger og garnisonernes forsyning. 5. Grænsernes og alle aabne passers forsikring. 6. Stapelpladse for trafiken mellem Norge og Sverige. 7. Forhøielse af rigets indkomster. 8. Tolden og trafiken. 9. Defensionsskibes udrustning. 10. Bergverkerne. 11. Skydsfærdens forlindring eller fuldstændige afskaffelse. 12. Veienes forbedring. Om disse sager havde der ogsaa tidligere været forhandlet, saavel i Norge som i Danmark, men hidtil uden resultat, især fordi der fattedes tilstrækkelig sagkundskab, hvilken statholderen imidlertid nu efter bedste evne havde forsøgt at samle[1].

Stændernes repræsentanter indfandt sig imidlertid kun meget langsomt, og noget plenarmøde saaledes som i 1639 kunde derfor ikke finde sted. Derimod fremlagde statholderen den 29de oktober sin proposition paa Kristiania raadstue, forat de deputerede, eftersom de kom, skulde kunne gjøre sig bekjendt med den og derpaa afgive sine erklæringer. Af adelen synes samtlige fremmødende at have været tilstede allerede ved propositionens fremlæggelse, og rimeligvis har dette været tilfældet ogsaa med de østlandske lagmænd, medens de deputerede for de større byer søndenfjelds indfandt sig i de nærmest følgende dage. Disse var repræsenterede ved sine borgermestere: Tunsberg ved Anders Madssøn, Fredriksstad ved Anders Olufssøn, Skien ved Jørgen Henrikssøn, Kristiania ved Hans Eggertssøn og Arent Hanssøn. Anders Madssøn erklærede under 3die november, at borgerskabet i Tunsberg var beredt til at udgive rostjenestepenge af sit jordegods for indeværende aar, dog med den underdanigste formodning, at det til gjengjæld vilde blive forskaanet for al videre skat af sit odelsgods. Jørgen Henrikssøn sluttede sig paa Skiens borgerskabs vegne hertil[2], og rimeligvis har ogsaa de øvrige byers deputerede erklæret sig rede til det samme. Ialfald vides det, at Kristianias deputerede samme dag (3die nov.) indleverede en resolution om rostjenesten, skjønt dens indhold ikke kjendes. Anders Madssøn medbragte desuden en skrivelse fra lensherren over Tunsberg len, hvorved denne erklærede sig beredt til at holde samme rostjeneste som hidtil og som andre gode mænd af kongens len. Biskop Boessøn i Kristiania erklærede den 3dje november, at han ikke kunde beslutte noget, før de andre stifters biskoper var ankommet, for ikke at gjøre dem noget »til præjudits«[3]. Men rimeligvis har denne erklæring ikke tiltalt statholderen; thi allerede under 6te november, længe før nogen af

[1] Saml. V, 409—412.
[2] Resol. for Tunsberg $^{3}/_{11}$ 1645, tiltraadt af Skiens deput., Indk. sager, Stath.-ark.
[3] Cfr. biskop O. Boessons resol. af $^{6}/_{11}$ 1645, Indk. sager, Stath.-ark.

hans medbrødre eller deres fuldmægtige kunde have indfundet sig, lovede han for egen del at ville holde den samme tyske rytter som under feiden i haab om, at han da maatte blive forskaanet for andre skatter. Paa stiftets geistligheds vegne kunde han derimod blot udtale en formodning om, at den vilde paatage sig det samme som han selv. Dog turde han love, at alle skulde findes villige til at udgive, hvad biskoperne i de andre stifter communi consilio vilde paatage sig at yde til landets konservation[1].

Foruden disse erklæringer om rostjenesten indgav stændernes repræsentanter og lagmændene ogsaa udførlige betænkninger om de forskjellige i propositionen til stænderne fremsatte poster. Saadanne betænkninger indkom fra Fredriksstad og Skien den 5te og fra Kristiania den 10de november. Den 6te udstedte lagmændene Niels Hanssøn, Hans Nielssøn og Peder Laurissøn en fælles erklæring, hvori de udførlig besvarede samtlige i propositionen fremsatte spørgsmaal[2].

De betonede alle nødvendigheden af landregimenternes opretholdelse saavelsom af, at der sørgedes for fæstningernes istandsættelse og magasinernes forsyning; men midlerne dertil maatte tages af kontributionen. Almuen var nu paa grund af krigen, trafikens forstyrrelse, misvekst og store skatter saa forarmet, at den ikke kunde taale at bære saa store udgifter som før, ja det vilde falde den haardt nok at kontribuere om blot halvparten saa meget som under feiden. Forat trælasten skulde kunne bringes i pris, maatte de fremmedes handel med bønderne forbydes og trælasttrafiken koncentreres i byerne. Herom indleverede saavel lagmændene som de forskjellige byers deputerede meget udførlige forslag.

Imidlertid havde de tilstedeværende adelsmænd lige siden propositionens fremlæggelse den 28de oktober i en række forskjellige møder gjort denne til gjenstand for en, som det synes, meget indgaaende drøftelse. Først den 12te november havde de sin resolution færdig. Denne besvarer mere eller mindre udførligt alle i propositionen fremsatte spørgsmaal og er uden sammenligning den merkeligste af alle under stændermødet indkomne betænkninger. Skjønt den kun er undertegnet af adelsmænd, er den dog ingenlunde et verk af adelen alene; den er fremkommet ved samarbeide mellem repræsentanter for hver af de tre høiere

[1] Ibidem. Udtrykkelig reservation tages dog for deres vedkommende, adelige og uadelige, der af kongen er forlenet med geistligt gods, men ikke bor paa stedet. — Erklæringen er undertegnet af biskop Boessøn alene, men forfattet »paa vores geistlige consistorio«, altsaa i overvær og sandsynligvis efter konference med domkapitlets medlemmer.

[2] Alle de her nævnte resolutioner findes blandt »Indk. sager« for 1645 i Stath.-ark.

stænder samt lagmændene, og særlig bør det fremhæves, at borgerstanden har havt en meget væsentlig indflydelse paa den. I fortalen oplyses det saaledes, at den er udarbeidet med bistand af biskopen, lagmændene og de deputerede fra Kristiania, Fredriksstad, Tunsberg og Skien, hvis skriftlige betænkninger adelen har havt for sig under møderne. Vi giver her en kort ekstrakt af dette merkelige, hidtil utrykte og ubenyttede aktstykkes indhold[1]:

Adelen saavelsom de øvrige stænder, med hvilke den har konfereret, vil med hensyn til hver af de i statholderens proposition fremsatte poster udtale følgende:

I. En del af de tyske ryttere, der har tjenstgjort under feiden, bør fremdeles beholdes i landet, bl. a. paa grund af »Norges indklemmelse nu mere end tilforn imellem de svenske gebitter«. Det rytteri, som geistlighed og odelsmænd holder, bør derimod afskaffes paa grund af dets ringere krigsdygtighed, og isteden bør disse stænders rostjeneste ydes i penge og bruges til underhold af de fremmede ryttere og deres officerer, alt med h. m. kongens samtykke og saa længe han finder det nødvendigt. Hvormange fremmede ryttere der behøves i det af de to nævnte stænder stillede rytteris sted, overlader man til statholderen selv at undersøge og bestemme. I Jens Juels tid beløb geistlighedens og odelens rostjeneste sig til noget over 200 heste; men heri var saavel Jemtland og Herjedalen som kirkernes og presternes gods og tiender indbefattede. Det rytteri, som bliver holdt tilbage i landet, bør indlægges i kvarter paa forskjellige dertil passende steder, helst i kjøbstæderne og ikke for mange paa hvert sted; der bør udnævnes særlige kommissærer til at holde opsyn dermed, særlig med disciplinen og rytternes opførsel ligeoverfor de civile indvaanere. — For egen del tilbyder adelen sig at holde folk og heste paa sine gaarde, parate til at rykke ud i tilfælde af krig, efter rostjenestetaksten af 1625. De ikke tilstedeværende adelsmænd bør dog opfordres til at afgive særlige erklæringer herom.

II. Det er nødvendigt, at landregimenterne kompletteres, og at der ansættes dygtige officerer til at indeksercere knegterne og den tilvoksende ungdom. Officererne bør fornemmelig tages blandt »cronernes« indfødte, adelige eller uadelige mænd, som er dygtige til saadan bestilling.

III. Spørgsmaalene om, hvormange over- og underofficerer der behøves til at disciplinere militsen i fredstid, og hvor stor deres gage bør være, indstilles til statholderens egen afgjørelse paa h. m.s vegne, da han selv bedst vil forstaa sig derpaa og stænderne ikke betviler, at han »accorderer det lideligste muligt« med officererne, saaledes at landet ikke besværes mere end nødvendigt. Hvad tilveiebringelsen af midlerne

---

[1] Orig. i det danske rigsarkiv, Norske saml., 1ste afd. fasc. 13, no. 12.

til deres besolding angaar, formoder man, at det vil være nødvendigt, at tage dem af rigets kontribution. Spørgsmaalet om udlæg af kronens gods til boliger for officererne indstilles til statholderens egen overveielse.

IV. Det eragtes »storlig fornødent«, at rigets fæstninger repareres og vedligeholdes. Angaaende omkostningerne hertil bør der paa forhaand gjøres overslag. Om magasinerne og garnisonernes styrke vil stænderne først kunne udtale sig, naar de har faaet besked om, hvad h. m. vil ofre af kontributionen til rigets konservation. Paa grund af den store afstand mellem fæstningerne Bahus, Akershus og Trondhjem agtes det fornødent, at der anlægges forsvarsverker ogsaa paa forskjellige andre steder, som de høiere officerer og lensherrerne kunde udpege. Ligeledes bør de paabegyndte fortifikationer ved Kristiania og Fredriksstad fortsættes.

V. For at kunne afgive noget svar paa propositionen om orlogsskibe, maa man først have besked om, hvilke privilegier h. m. vil forunde udstederne. Bliver disse ikke »gode og faste«, skal faa eller ingen findes, som vil sætte sin formue ind derpaa. Mødet vedtager dog intet om privilegierne, »eftersom saadant vilde være et frit og ikke tvungent verk« [1].

VI. Hvis ingen anden besværing paalægges bonden, bør han aarlig kunne kontribuere 6 eller i det høieste 7 rdl. af hver hel gaard og af andre gaarde à l'advenant. Dog er det nødvendigt, at bønderne i flere dele af landet slipper med halvparten deraf. — Kontributionen maa anvendes til armeens behov, til istandsættelsen af fæstningerne og til oprettelsen af nye forsvarsverker. Hvad der saa bliver tilbage, kan anvendes til at secundere Danmark. — Med hensyn til landsoldaternes underhold erklæres, at knegtene, naar de er hjemme hos bønderne, kan arbeide for sin kost, og naar de drager til fæstningerne eller andetsteds paa exercis, kan bønderne forsyne dem med proviant for reisen; men under exercisen maa de underholdes og lønnes af kontributionen, saa langt den rækker. Det vil ogsaa være billigt, at de knegte, som deltager i exercisen, bliver fritaget for husmandsskat. Til gjengjæld for det derved foraarsagede tab foreslaaes en reform af skatteudskrivningen: Der foretages en vurdering af gaardene, saaledes at de, der er sat for høit i landskyld, sættes ned, og de, der er sat for lavt, sættes op; samtidig bør ledingen afpasses efter landskylden i overensstemmelse med loven, dog saaledes, at indkomsten *af hvert len* ikke

[1] Derimod indleverede Palle Rosenkrans, Steen Villumssøn og Sigvard Gabrielssøn en særlig betænkning om defensionsskibe. De anbefalede bygning af skibe paa »28—30—32 stykker, det nederste overløb paa 22 og 20 stykker, hver paa 12 pund kugle, de andre paa 5 pund kugle«, og henstillede til kongen at udruste disse skibe med halv toldfrihed for fedevarer, huder og skind samt hel toldfrihed for alle andre varer, deriblandt ogsaa trælast. Endelig maatte kongen forskaffe kanoner og munition, ligesom der burde sørges for midler, hvoraf rederne i feidetid kunde faa sig udbetalt besolding for skibe og mandskab (Resol. af 11te novbr. 1645, Indk. sag., Stath.-ark.).

formindskes. Endelig bør der udarbeides regler, hvorefter gaardene kan ansættes til hele, halve eller øde gaarde[1].

VII. Hvad *tolden* angaar, har den nu i mange aar gaaet mere ud over rigets indbyggere end over de fremmede, saaledes at landets indvaanere ikkun har været de fremmedes træller. Det bedste middel herimod vilde være, at tolden blev sat efter skibenes drægtighed, og at det forbødes bonden at sælge sin last til andre end landets privilegerede indbyggere, adel og borgere, som derpaa kunde sælge den til de fremmede. Paa hvert ladested bør der sættes en fast pris paa lasten, efter hvilken alle handlende skulde have at rette sig. Borgerne burde forpligtes til at kjøbe adelens tømmer, forsaavidt dette er saa godt som anden last, og naar en befalingsmand eller nogen anden person af adelen bor i nærheden af ladestedet, bør det overdrages til ham at paase, at der ikke begaaes misbrug. Enhver bonde, der har en saadan gaard, at han kan leve af den bare ved at dyrke jorden, bør forbydes at drive sagbrug, da avling og rydning derved forsømmes. Det bør heller ikke tillades fremmede at drage op i landet langs elvene for at bese lasten paa selve produktionsstedet. Endelig bør det forbydes alle løsgjængere, haandverksfolk, sagmestere og sagdrenge at kjøbe tømmer og drive nogen forretning dermed.

VIII. Angaaende stapelpladser og markeder for trafiken mellem Norge og Sverige formenes, at det, forsaavidt Oplandene angaar, ikke bør tillades svenskerne at kjøbslaa andetsteds end paa Hamar, og det kun paa en bestemt tid, der burde begynde hvert aar den 26de februar. Til at føre kontrol med de tilreisende saavelsom til at oppebære tolden burde der beskikkes en visitør ved grænsen og en tolder i Hamar. Markederne i Kristiania, Fredriksstad og Skee bør holdes til samme tider og dage som tilforn. Men nogen videre »strippen« af svenske bissekræmmere bør ikke tilstedes. Det vilde derfor være heldigt, om alle veie fra Sverige blev forhuggede undtagen de, der gaar direkte til de nævnte stapelpladse.

IX. Spørgsmaalet om bergverkernes administration bør forelægges bergfolkene, oberberghauptmanden, bergmesteren og andre fagkyndige til overveielse.

X. (Om skydsfærdens afskaffelse mod indrømmelse af andre privilegier til dem, som er berettigede til friskyds[2]). Friskyds er en af den norske adels bedste privilegier, hvorfor den ikke vover »i denne besværlige tid« at begjære andre friheder, som kan komme op mod den. Naar blot den ulovlige skydsfærd afskaffedes, vilde denne byrde heller ikke føles saa trykkende. Den kunde ogsaa lindres meget, om der blev

[1] Den her foreslaaede reform optoges umiddelbart efter enevældens indførelse og gjennemførtes ved landkommissionen, der nedsattes 1661 (instruksen er trykt i Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 53). Resultatet af dens arbeide blev matrikelen af 1667. Reformen blev dog adskillig indskrænket ved bestemmelsen om, at indkomsterne af *hvert prestegjeld* ikke maatte formindskes, men heller forhøies.

[2] Statholderen betegner i propositionen skydsfærdens afskaffelse som »den største punkt, som jeg formener Norges rige at ligge magt paa«.

holdt visse postbud til Kjøbenhavn, Bergen og Trondhjem hver 8de eller hver 14de dag. Der burde desuden sættes bestemte grænser for officerernes ret til fri skydsfærd. — Lagmændene vil for sin del afgive særlige erklæringer.

XI. (Om veienes forbedring og vedligeholdelse). Det er nødvendigt, at landeveiene »forfærdiges«, og at de ældre kongelige forordninger herom efterkommes. Gaarde og sogne bør faa sig tildelt visse broer og visse veistykker at vedligeholde, og det bør herunder paasees, at de, som bor langt fra veiene, kommer dem, der bor nær disse, tilhjælp [1].

Tilslut anmodes statholderen om at rekommendere den adelige stand udi kongens gunst.

Resolutionen er undertegnet af følgende 9 adelsmænd: Jens Bjelke, Palle Rosenkrans, Sigvard Gabrielssøn, Steen Villumssøn, Preben von Ahnen, Daniel Bildt, Niels Lange, Peder Bagge og Henrik Bjelke.

Dagen før den her refererede resolution undertegnedes, havde 7 af de tilstedeværende adelsmænd [2] tilligemed lagmændene Niels Hanssøn, Hans Nielssøn, Peder Laurissøn og paa den oplandske lagmands vegne hans fuldmægtig Jakob Rask, samt borgermestrene Hans Eggertssøn og Anders Olufssøn udstedt en erklæring, hvori de tilraadede statholderen at tage penge af toldkisterne til aflønning af de 400 officerer og underofficerer, som netop opholdt sig i Kristiania, da der ikke paa anden maade kunde skaffes midler til at stille dem tilfreds. Det meddeles i erklæringen, at disse officerer med deres folk og tjenere »ere næsten lige sterke som borgerskabet« og desuden for en stor del bedre bevæbnede; man frygter derfor, at der skal udbryde uroligheder, hvis de ikke bliver tilfredsstillede, og anfører, at der allerede har fundet sted »en temmelig stor corell« imellem en officer med hans adhærenter paa den ene side og en borger med hans forvandte og anrørende paa den anden [3].

Det skridt, som Sehested saaledes lod foretage, idet han støttede sig til stænderne, vandt vistnok Kristian IV's billigelse, men kom ham ikke destomindre senere dyrt at staa. Da sagen nemlig under Fredrik III paany blev trukket frem, vakte den denne konges høieste vrede og gjorde ham stemt for en strengere indskriden mod statholderen.

Fra det vesten- og nordenfjeldske ankom der ingen deputerede til Kristiania før i slutningen af november. Fra Bergen, hvorhen efterret-

---

[1] Lagmændene udtaler i sin resolution om denne post, at sagen vilde komme i orden, naar bare kongens lensmænd alvorlig vilde tilholde sine fogder at overholde de kongelige forordninger og landslovens klare og tydelige bestemmelser. »Men der vil lægges straf ved og holdes derefter.«

[2] Nemlig alle de ovenfor nævnte med undtagelse af Niels Lange og Henrik Bjelke.

[3] Erklæring af $^{11}/_{11}$ 1645, Indk. sag., Stath.-ark.

ningen om stændermødet først naaede frem den 30te oktober[1], afsendtes Ove Jenssøn og Jan van der Velde, der drog afsted sammen med lensherren Henrik Tott tilligemed en repræsentant for stiftets geistlighed. I Kristiania afgav de to deputerede fra Bergens by under 26de novbr. en erklæring, hvori de dog udelukkende holdt sig til de poster, som vedkom kjøbstæderne og handelen. I modsætning til de tidligere nævnte byers deputerede gik de imidlertid nærmere ind paa spørgsmaalet om udredning af defensionsskibe, idet de for saadanne foreslog følgende friheder:

1. Halv toldfrihed for de varer, som udføres af riget, særlig fedevarer. 2. Frihed for lastepenge (»ortstold«). 3. Toldfrihed paa alle varer, som indføres i landet. 4. Skibene maa i feidetid udrustes paa rigets bekostning.

Hvad det angik at finde midler til trafikens forbedring, syntes denne post de deputerede at være af saadan vigtighed, at de ikke alene og i en hast kunde afgive en saa grundig og bestandig erklæring, som sagen krævede, hvorfor de begjærede udsættelse dermed, indtil de fik anledning til at konferere med andre af sine medborgere. Foreløbig vilde de dog foreslaa, at Bergens borgere fik eneret til at opkjøbe trælast, og særlig alt mastetømmer, i Bergenhus len, da det ellers var fare for, at der snart ikke blev skibsmaster at faa paa de kanter. Endelig burde der ikke tages høiere told af byens borgere end af hollænderne[2].

Samme dag som Bergens deputerede udstedte denne resolution, indgav de ogsaa en supplikationsskrivelse, i hvilken de klagede over byens trykkede vilkaar og androg om: 1. At byen maatte faa nyde godt af den under 16de oktober 1640 forundte skattefrihed, der var blevet bevilget den for 5 aar, men var afbrudt under krigen. 2. At der maatte ydes byen en »billig restitution« for dens ene defensionsskib, som blev erobret af fienden paa veien mellem Bergen og Marstrand, samt erstatning af de udgifter, som udredningen af det andet defensionsskib voldte byen. 3. At det maatte forundes byen at vedligeholde ringene paa Bergens led og oppebære de dermed forbundne indtægter[3].

Resolutioner for de øvrige byer i landet kjendes ikke, og bedre underrettet er man heller ikke for geistlighedens vedkommende. Hvor-

[1] Saaledes efter biskop Ludv. Munthes erklær., dat. Bergen 2den nov. 1645, Indk. sag., Stath.-ark.

[2] Resol. for Bergen $^{26}/_{11}$ 1645, Indk. sag., Stath.-ark.

[3] Bergens bys suppl. $^{26}/_{11}$ 1645, Indk. sag., Stath.-ark. Den nævnte bestilling var da tilstaaet Mikkel Kok, som havde forpagtet den bort mod en aarlig afgift. I ringpenge gaves af hvert ind- og udgaaende skib 3 skill. danske, hvilket tilsammen formentes at indbringe ca. 300 daler aarlig.

vidt biskoperne af Stavanger og Trondhjem har indfundet sig i Kristiania, er saaledes ikke bekjendt, heller ikke om de har sendt fuldmægtige. Fra Bergens stift mødte sogneprest til Vos og provst i Hardanger, Henrik Gjertssøn Melzov, der medbragte biskop Ludvig Munthes fuldmagt til at høre den kongelige proposition og afgive resolution derpaa paa geistlighedens vegne, idet biskopen selv var forhindret fra at komme paa grund af sin svage helbred[1].

Samme dag som ovennævnte fuldmagt blev udstedt, forfattede medlemmerne af Bergens kapitel et bønskrift, hvori de forklarede, at deres indtægter var smaa og skatterne store, saa de havde ondt for at klare sig, især da de kun med vanskelighed kunde faa sin landskyld af bønderne paa grund af disses armod. De bad derfor om, at der ved skatteudligningen maatte tages hensyn hertil, og at statholderen vilde hjælpe dem til at faa igjen de aars skattefrihed, som tidligere var blevet dem bevilget, men derpaa atter tilbagetaget. Denne ansøgning blev straks indvilget af statholderen[2].

I Kristiania modtog Henr. Melzov statholderens proposition den 25de oktober gjennem sin lensherre Henrik Tott. Ligesom biskop Boessøn i Kristiania svarede han imidlertid kun paa propositionens første post, om rostjenesten. Hvis denne, som foreslaaet, i fremtiden skulde holdes til stadighed, saavel i fred som i krig, vilde det falde »meget tungt og besværligt, ja fast umuligt«, ligesom man maatte befrygte, at det vilde foraarsage stor mangel og armod inden geistligheden, saa der, naar det mest behøvedes, ikke vilde være nogen bistand at vente hos den. Prestekaldene i Bergens stift er nemlig for størstedelen lidet indbringende, og dog saaledes beskafne, at de ikke kan betjenes uden kapellaner. Ligesom kapitlet saaledes fremhæver ogsaa Henr. Melzov, at bønderne er saa forarmede, at de kun daarlig formaar at betale afgifterne af den jord, de dyrker.

Nogen bevilgning gives ikke i denne resolution. Derimod klages der over, at der i taksterne ikke bliver taget hensyn til den store ulighed mellem geistlighedens indkomst i Bergens stift og i de andre stifter baade med hensyn til vare og vegt, hvoraf følgen bliver, at der maa ydes lige stor rostjeneste af daarlige varer som af gode. Særlig gjælder

---

[1] Biskop Ludvig Munthes fuldmagt er udstedt den 2den nov., den tredie dag efterat biskopen havde modtaget statholderens indkaldelsesbrev. Den findes blandt Indk. sag. i Stath.-ark.

[2] Supplikationen har følgende paategning med Hannibal Sehesteds haand: »Er aldeles billigt; derfor meddelt resolution til lensherren velb. Henr. Tott, kapitlet udi midlertid at forskaane, hvis kan vorde paabøden«. Indk. sag. 1645, Stath.-ark.

dette varer som smør og havre, som der i stiftet i almindelighed er meget daarlige og derfor lidet indbringende[1].

Foruden disse erklæringer er der under forhandlingerne, formodentlig paa Hannibal Sehesteds opfordring, indkommet betænkninger fra enkeltmænd om nogle særlige punkter, der ikke var optagne i propositionen til stænderne. Af saadanne betænkninger kjendes fire, der alle mangler datum og underskrift. For en enkelts vedkommende oplyser dog en samtidig paategning, at den er forfattet af Steen Villumssøn i november 1645. I denne betænkning drøftes indgaaende, hvad der kan udrettes for at gjøre sjøfolkene villigere til at gaa i kongens tjeneste. Skal noget i denne retning kunne opnaaes, erklærer forslagsstilleren, er det fornødent, at alle, der er deserterede fra tjenesten eller er undvegne af riget for udskrivningens skyld, ved et kongeligt proklama tilbydes almindeligt amnesti (»general pardon«) og saadan besolding og behandling, som de nyder i Nederlandene eller andetsteds i udlandet. Man maatte desuden love, at enhver, som lader sig hverve, skal bruges til skibstjeneste og ikke til noget andet »arbeide eller slæb«, samt at vedkommende efter endt togt skal faa sin sold udbetalt i penge og hjemforloves uden ophold. Hvis disse regler overholdes, »da«, udtaler forslagsstilleren, »er vel at formode, at vi ikke alene beholder folket i landet til rigens nytte og defension, men endog bekommer en del de undvigte igjen i landet, andre nationer og stæder til afbræk og disse stæder til bestyrkelse».

En anden af disse betænkninger paapeger de store orlogsskibes uhensigtsmæssighed. De er vanskelige og kostbare at bygge, vedligeholde og bemande, og de passer desuden slet ikke til farvandet med dets talrige baaer, banker, skjær og smale sund. Mindre skibe vilde derfor gjøre større tjeneste. I den 3die skrivelse foreslaaes toldbegunstigelser for indenlandske skibe og forbud mod, at indenlandske varer udføres paa fremmede skibe, hvorved begge landes handel og skibsfart kunde ophjælpes. Den 4de indeholder en udførlig betænkning om udskrivningen og flaadens bemanding. Forfatteren fremhæver indledningsvis betydningen af, at flaaden holdes ved magt, »hvorudi bestaar fornemlig vores høieste velfærd«. Han tilraader, at der bliver reserveret en vis indkomst til sjøfolkenes underhold og besolding. Om udskrivningen udtales, at den er til ruin, ikke alene for sjøfarten, men for rigerne i sin helhed, idet folket mod sin vilje tages fra sit arbeide, fra hustru og børn, hus og hjem, ofte fra sine gamle, fattige forældre, som derved kommer i stor armod og elendighed. Og naar de saa er ud-

[1] Resol. for geistl. i Bergens stift, $^{26}/_{11}$ 1645, Indk. sag., Stath.-ark.

skrevne, bliver de allermindst oplært til skibstjeneste og sjømandsskab, men anvendes til »adskillig plidsarbeide og trældom, hvorudaf hjerte og mod dennem betages«, saa de senere viser sig aldeles uduelige tilsjøs, hvilket kongen under feidetiden selv har havt god anledning til at erfare. Udskrivning medfører desuden, at landene udblottes for folk; thi den, der engang har undgaaet den, bier ikke gjerne i landet til næste udskrivning, men søger hen til andre, frie steder, hvor han kan være fri for saadan tvang. Det berettes endog af sandfærdige folk, at de unge, ugifte mænd i grænselandskaberne, saasnart udskrivningen rygtes, rømmer over til Sverige, hvor de tager tjeneste, ja endog gifter og bosætter sig, og med disse folk driver svensken avl og brug, medens hans egne er ude i krigen.

Hvis kongen bare vilde fritage almuen for udskrivning, saa folk kunde blive i fædrelandet og der med tryghed drive sit haandverk — »da skulde man vel fornemme inden faa aar, hvor al haandtering og brug (vilde tiltage), besynderlig med skuder, hvorpaa straks følger den store sjøfart med skibe«. Og der skulde vel ogsaa snart spørges »stor forandring og mangel paa skibsfart baade udi Holland, Dünkerken, Hamburg, Lübeck og andre steder«[1].

Til slutning udtales, at bonden ikke *alene* kan bære den store udgift til at hverve og underholde sjøfolk, og at det er »kristeligt, ret og billigt«, at den ene kommer den anden til hjælp, hver efter sin formue, hvorfor forfatteren heller ikke betviler, at de høiere stænder vil vise sig villige hertil[2].

Som allerede anført, har disse betænkninger ikke været ment som resolutioner paa nogen stands vegne, ja, de tør overhovedet ikke betragtes som offentlige dokumenter, men er vistnok kun forfattede efter særlig henstillen fra Hannibal Sehested og bestemt for ham privat, forat han kunde gjøre brug af de deri nedlagte ideer og oplysninger; deraf deres uforbeholdenhed og dristighed, som vilde have været utænkelig i offentlige dokumenter, deraf ogsaa deres mangel paa underskrifter, ja endog paa data. Men netop derved giver disse betænkninger et mere uforbeholdent udtryk for den kritik af styrelsen og den reformvenlighed, som tydeligvis har været tilstede hos de norske stænder, og ikke mindst hos den norske adel, i slutningen af Kristian IV' regjering.

De store forhaabninger, Hannibal Sehested havde havt om resultaterne af aarets stænderforhandlinger, var, som man ser, kun delvis

[1] Jfr. hermed L. Daaes træffende karakteristik af forbindelsen mellem nordmændene og hollænderne og dennes betydning, Nordmænds udvandr. til Holland og England i nyere tid (1880), side 9 ff.

[2] Alle disse betænkninger findes blandt Indk. sager for 1645 i Stath.-ark.

gaaet i opfyldelse. Stænderne havde idethele vist sig lidet villige til at paatage sig nye ofre for egen del, og de havde samtidig temmelig enstemmig erklæret, at almuen ikke kunde bære nye byrder, og at kontributionen maatte nedsættes til det halve (6 daler). Endelig var gjennemførelsen af alle i propositionen fremsatte forslag om foranstaltninger til landets forsvar gjort afhængig af, at midlerne dertil toges af kontributionen, som ellers pleiede at gaa til Danmark. At dette maatte ophøre, at Norges kontribution maatte anvendes til Norges bedste, det var nu et almindeligt og sterkt ønske hos stænderne og fandt i deres resolutioner saa bestemte udtryk, at det maa siges, at det er de norske stænder, og ikke, som man i almindelighed har ment, Hannibal Sehested, der først har fremsat kravet herom. Propositionens opfordring til at »sekundere Danmark« forbigaaes af de fleste erklæringer i taushed. Kun adelen bemerker, at den sætter kontributionen saa høit som til 6—7 daler, forat Danmark kan faa, hvad der maatte blive tilbage, naar de norske behov er tilfredsstillede. Man merker idethele af resolutionen, at grænsen for, hvad det norske folk kan og vil yde, nu er naaet, og at stænderne begynder at fremsætte fordringer — omend i al underdanighed.

Efterat samtlige resolutioner efterhaanden var blevne indleverede, tog Hannibal Sehested dem tilligemed propositionen for sig og underkastede dem sammen med kansleren og lensmændene Fr. Urne, Henr. Tott, Niels Lange, Vincents Bildt, Hans Lange og Ove Bjelke en »videre examen«, hvorpaa samtlige i fællesskab paa kongens behag afgav resolutioner om hver enkelt post, idet de søgte at finde det rette forhold »imellem kongens og rigets fornødenhed og undersaatternes yderste evne og formue det at kunne taale«. Disse resolutioner indførtes derpaa i en saakaldt »forretning«, der er dateret Akershus den 10de december og undertegnet af statholderen og 15 andre adelsmænd[1].

De i forretningen behandlede emner er de samme som de, der var blevet forelagt stænderne til drøftelse, og de foreslaaede bestemmelser er for en del kun en gjengivelse af de under forhandlingerne indkomne betænkninger. Hvad der foreslaaes med hensyn til defensionsskibe, veiene, svenskernes handel og skydsfærden, er saaledes i nøie overensstemmelse med disse. Det samme gjælder for en væsentlig del ogsaa de punkter, der angaar landregimenterne og fæstningerne, skjønt der her er tilføiet enkelte nye momenter, saavelsom flere oplysninger og forklaringer, som ikke findes i stændernes resolutioner.

[1] Saml. III, 464.

Hæren vil fordele sig saaledes: Bahus len og Smaalenene 8 kompanier, Akershus len 9 kompanier, Bratsberg, Brunla og Tunsberg len 4 kompanier, Stavanger, Lister og Agdesiden 700 mand, Bergenhus 1200 mand og Trondhjem 1200 mand, tils. 7300 mand, fordelt i kompanier paa 200 mand. Hver officer fra lieutenant og opover forskaffes en gaard af krongodset, og den indkomst, kongen derved taber, afkortes i vedkommendes løn. Knegtene skal udkommanderes skiftevis og ligge i garnison dels i fæstningerne, dels i nærmeste kjøbstad. Naar de er hjemme, skal de underholdes af deres forældre eller husbondsfolk og forsynes med niste paa reisen til leiren; men midlerne til deres underhold i garnisonen maa tages af kontributionen, da bonden ikke formaar at betale nogen yderligere skat. Knegtene skal være skattefrie[1], og forat ingen skal søge at unddrage sig tjenesten, bestemmes, at det for fremtiden ikke skal tillades nogen at tage gaarde i bygsel, før han har tjent mindst 2 eller 3 aar som soldat og er forløvet med lensherrens vidende. Regimenterne østenfjelds og i Trondhjem foreslaaes i feidetid brugt til at besætte grænsen, medens de udskrevne af Agdesiden, Stavanger og Bergenhus mest kan tages til baadsmænd. For at gjøre dem mindre uvillige til tjenesten bør de ikke efter endt togt aftakkes i Danmark, men sendes hjem paa kongens skibe.

Fæstningerne bør udbedres og forsynes med kul, ammunition og rum for soldater saavelsom for dem, der her vil søge tilflugt for sin familie og sit gods; desuden bør der aarlig tages 10000 daler af kontributionen til nye befæstninger ved grænsen og sjøkanten.

Hvad forhøielsen af rigets indkomster angaar, meddeles det i overensstemmelse med lagmændenes og Jens Bjelkes erklæring, at de gamle afgifter, landskyld, leding og tiende ikke kan forhøies, hvorimod bygsel og sagefald nok kunde sættes noget op. Desuden burde det for tiendens vedkommende paasees, at den udgaves rigtigere og af flere species. Adelen paatager sig at udgive halv rostjeneste (60 rdl. for hver hest) i fredstid, dog paa betingelse af, at pengene bliver opbevaret i landkisten paa Akershus, og at de ikke maa bruges til andet end *rigets* forsvar. I krigstid skal der, som tidligere, ydes fuld rostjeneste. Af kirkerne kan intet med billighed fordres i fred; men alle ufri (ɔ: uadelige) eiere af fast gods bør aarlig kunne udgive halvparten af sin visse rente. Det bør paalægges generalkommissæren at gjøre overslag over, hvad rostjenesten i freds- og feidetid vil indbringe, og lensherren at forfatte ruller over rostjenestegodset og dets eiere. Almuens kontribution sættes til 7 daler, som af adelen medgivet. Derimod søger man i de kjendte stænder-

[1] Jfr. adelens resolution, 6te artikel.

resolutioner forgjæves efter nogen hjemmel for de øgede skatter, der foreslaaes paalagt byerne og geistligheden. Det heder nemlig, at kjøbstæderne og kapitlerne ikke kan sættes høiere end til det *tredobbelte* af, hvad de tidligere havde pleiet at udgive. Af presterne, der ellers i fredstid havde pleiet at skatte 4 rdl., kunde i det høieste kræves 20, hvilket i Bergenhus len efter Henrik Totts beregning udgjorde femteparten af deres visse indkomst.

Saa stor skat, bemerkes der med rette, er neppe nogensinde tidligere blevet udgivet af Norge i fredstid, og man formoder derfor, at undersaatterne vil blive forskaanet for al anden skat.

Med hensyn til tolden kunde denne nok for trælastens vedkommende sættes efter lester, som af herrenstaterne i 1641 begjæret og af stænderne foreslaaet. Dog burde toldens størrelse variere efter havnenes leilighed. Forøvrigt anbefales kun en liden forhøielse, som 1 à 2 rdl. paa lesten, da man tidligere har erfaret, hvor farligt det er at spænde buen for høit for de fremmede.

Til fremme af bergverks-driften krævedes bedre privilegier. En bergordning burde forfattes og udgives i trykken etc. Paa de udførlige forslag til trælasttrafikens omlægning og koncentrering i byerne indlader »forretningen« sig ikke nærmere, men indskrænker sig til at anbefale iverksættelse af nogle ældre anordninger.

Forretningen slutter saaledes:

»At dette foreskrevne saaledes paa mine Hannibal Sehesteds overleverede propositioner efter en del andre af Norges adel og stænders foregaaende skriftlige betænkende og af os forbemeldte her nu paa Akershus forsamlede og underskrevne ydermere til hs. kongl. majst. og begge rigernes tjeneste og fremtarv er delibereret og paa kongl. majst. alles vores naad. herres og konges naadigste behag til videre ratifikation sluttet, bekjender vi med vore egne hænders underskrift og paatrykte signetter.«

Herunder har Hannibal Sehested, Jens Bjelke og Henrik Tott sat sine navne og segl den 10de december, hvorefter lensherren Fredrik Urne, rimeligvis samme dag, i en kort erklæring giver forretningen sin tilslutning, medens Niels Lange, Daniel Knutssøn Bildt, Vincents Bildt, Ove Bjelke, Steen Villumssøn, Daniel Ottessøn Bildt, Hans Lange og Vilh. Nettelhorst uden videre bemerkninger skriver sine navne og fæster sine segl. Derimod tager Sigvard Gabrielssøn det forbehold, at han ikke godvillig vil give rostjenestepenge af sit len i fredstid, »efterdi min sal. hustru haver givet kongl. majst. hendes meget skjønne gods

derfor«[1]. Derpaa giver Korfits Ulfeld paa sin søn Kristian Ulfelds vegne, samt Ove Gjedde, Oluf Parsberg, lagmændene Niels Hanssøn og Hans Nielssøn uden forbehold forretningen sin tilslutning. Endelig indvilger Kristoffer Urne i at udgive den foreslaaede rostjeneste af sit gods i Norge, medens Iver Vind, eieren af Kaupanger i Sogndal, under 3die mars 1646 skriver følgende fra Dallum paa Fyen:

»Hvis kongl majst. herudinden confirmerer og kan komme mit fædreland til gode, samtykker jeg for min ringe person«. Navn[2].

Denne »forretning«, der saaledes er udarbeidet af statholderen og kansleren og et udvalg af adelsmænd og lensmænd i Norge paa grundlag af statholderens proposition og stændernes, særlig adelens, erklæringer og samtykket af de vigtigste lensmænd og adelige eiere af jordegods i Norge samt to af lagmændene, blev nu forelagt rigsraadet og kongen til approbation. De fleste af forretningens forslag blev straks approberede eller udsatte til videre deliberation paa herredagen i Norge 1646. Kontributionen sattes noget lavere end det i forretningen angivne maksimum, nemlig til 6 daler af hver fuld gaard[3], hvilket dog var i bedre overensstemmelse med stændernes erklæringer. Derimod blev det i forretningen fremsatte forslag om skiftevis indkommandering af soldaterne helt forkastet, da man frygtede, at denne foranstaltning vilde medføre for store udlæg af kontributionen.

Resultaterne af stænderforhandlingerne i 1645 var saaledes magrere, end man efter de store forberedelser og statholderens forhaabninger, ja tildels endog efter de indgivne resolutioner og betænkninger skulde have ventet. En række af de forslag til reformer, som fremkom under forhandlingerne, blev som altfor vidtgaaende forbigaaet i indstillingen. Paa den anden side var ogsaa Hannibal Sehesteds løfter til kongen om »at mage det saa med stænderne« osv. kun daarlig gaaet i opfyldelse. Hverken geistlighed eller borgerstand kan sees godvillig at have vedtaget de store skatter, som i indstillingen anbefales paalagt disse stænder. Disse indtægter kunde saaledes ikke erholdes gjennem frivillige ydelser, men kun ved tvang. Hvad almuen angaar, var dens stilling efter krigen og den forfærdelige skatteudpresning nu blevet saadan, at stændernes erklæring om nødvendigheden af at nedsætte kontributionen til det halve

[1] Dermed sigter Sigv. Gabrielssøn til Nygaard i Smaalenene, som han havde erholdt med sin første hustru, Else Tønnesdatter Galde, og som han senere havde tilskjødet kronen, jfr. D. A. A. 1884, side 17.

[2] Saml. III, 452—465.

[3] Skattebrev af 24de april 1646, N. R.-R. VIII, 397 f., cfr. Jurid. ugeblad I, 30.

ikke godt kunde forbigaaes. Under disse omstændigheder maatte statholderen opgive sin i propositionen fremsatte fordring paa midler til at »secundere Danmark«; isteden stillede han sig med sedvanlig smidighed og i klar erkjendelse af situationen paa stændernes side i deres krav om, at ikke alene rostjenestepengene, men ogsaa kontributionen skulde blive i landet for at anvendes til istandsættelse af fæstningerne og hærens øvelser. Forslaget herom fandt imidlertid sterk modstand i rigsraadet[1], og kongen indskrænkede sig foreløbig til at tillade, at halvparten af kontributionen maatte forblive i Norge for at anvendes til rigets forsvar og til afbetaling af den gjæld, som Norge havde paadraget sig under krigen (400 000 rdl.), idet han henviste til herredagen, hvor nærmere bestemmelser om indtægternes fordeling skulde tages[2].

Herredag og adelsmøde i Kristiania 1646.

Hannibal Sehesteds reise til Danmark, som efter den oprindelige bestemmelse skulde være tiltraadt i oktober eller november 1645, havde maattet udsættes paa grund af stænderforhandlingernes langvarighed og hans hustrus sygdom[3] og fandt først sted i februar maaned 1646. Alligevel kom han tidsnok til at deltage i den herredag i Kjøbenhavn, hvor den af ham og den norske adel indgivne »forretning« toges under behandling og — for en række punkters vedkommende — stadfæstedes. Under sit ophold i Kjøbenhavn var Sehested beskjæftiget med oprettelsen af en post mellem Norge og Danmark i overensstemmelse med det af stænderne udtalte ønske[4]. Efter hans egen begjæring opnævnte kongen tre raader til sammen med generalkommissæren i Norge, Niels Lange, at prøve hans regnskaber vedkommende de af ham foretagne hvervninger. Resultatet af denne undersøgelse blev, at Hannibal Sehested erkjendtes at have tilgode af kronen lidt over 94 379 rdl., som han havde ladet staa ukrævet, foruden vel 46 482 rdl., som han havde lagt ud i guld, sølv, kobber eller penge. Statholderen renoncerede imidlertid paa det førstnævnte beløb saavel som paa al erstatning for sine personlige tjenester mod at erholde en rund sum paa 50 000 rdl. Hans direkte udlæg skulde erstattes ved aarlig afbetaling

[1] Saml. III, 455, Nielsen, J. B. 355, cfr. Iver Vinds ovenfor anførte antegnelse: »Hvis kgl. majst. etc.«, Saml. III, 468.
[2] N. R.-R. VIII, 398.
[3] Han. Sehesteds brev til kongen af 25de okt. 1645, Saml. V, 412.
[4] Jfr. kgl. rescripter og forordn. 1645—49, rigsarkivet. Denne sag havde været under behandling allerede under stænderforhandlingerne i 1643, se der.

af kontributionen[1], hvilket dog senere forandredes derhen, at han fik sine fordringer tilfredsstillede ved udlæg af krongodset. Paa statholderens forespørgsel angaaende styrelsen af den norske milits svarede kongen, at nogen særlig generalmajor var unødvendig; Sehested skulde fremdeles beholde ledelsen af hærvæsenet[2]. Det bestemtes derhos, at han aarlig skulde sammenkalde de fornemste stænder for at forhandle med dem om rigets anliggender og give kongen besked om resultaterne af disse forhandlinger[3]. I juni reiste statholderen tilbage til Norge. Her var en herredag blevet udskrevet allerede under 6te december det foregaaende aar og skulde afholdes i Kristiania den 6te juli[4]. Under 2den april befaledes det lensmændene over Bahus, Akershus, Brunla, Bratsberg, Eker og Verne len at lade forfærdige veiene, saa kongens reise til herredagen kunde foregaa let og hurtig saavel tillands som tilvands[5]. Lensmændene over det hele land fik, efter Sehesteds anmodning, paalæg om at undersøge, om nogen var blevet forurettet i forleden feide uden senere at være hjulpen tilrette, og afgive forklaring derom paa herredagen. Desuden opfordredes de til at erklære sig om enkelte punkter vedkommende almuens beskatning[6]. Endelig skulde hovedlensmændene sammen med *de fornemste* inden hvert len undersøge, hvorledes stændernes forslag om en ligeligere fordeling af skatterne efter gaardenes beskaffenhed og leilighed bedst kunde iverksættes[7]. Med hensyn til spørgsmaalet om toldens omordning bestemtes, at hver lensmand med nogle forfarne handelsmænd skulde drøfte sagen og afgive sin erklæring til herredagen eller straks efter til statholderen, hvorpaa denne skulde sende den til kongen tilligemed sin egen betænkning[8].

Imidlertid var der sørget for, at tre orlogsskibe og etpar jagter holdtes rede til reisen[9], og den 30te juni afseilede kongen fra Kjøbenhavn[10]. Den 7de juli var han paa Akershus[11]. Rettertinget varede fra

---

1 N. R.-R. VIII, 402, jfr. Seh. II, 40 og 41.
2 Cfr. brev af 12te juni 1647 i rigsarkivet (»Krigsvæsenet« 1645—48), skrivelse fra H. S. til Ivar Krabbe, ibidem, jfr. Seh. II, 211.
3 Cfr. de i forrige note anførte kilder, samt Seh. I, 84.
4 N. R.-R. VIII, 377 og 378—380.
5 N. R.-R. VIII, 384.
6 N. R.-R. VIII, 386—387 og 387—388, cfr. Saml. III, 461.
7 Kongebrev af 20de april 1646, N. R.-R. VIII, 390.
8 Kongebrev til H. S. af 23de april 1646, N. R.-R. VIII, 394 f.
9 Herom udgik ordre til Kristoffer Lindenov allerede den 4de februar 1646. Orlogsskibene var Trefoldighed, Spes og Norske løve, Sjæll. tegn. XXIX, 6 og 11.
10 Jørgen Brahe (Vedel-Simonssen), side 84. I Erslevs aktstykker staar feilagtigt 30te mai. Paa den tid var Kristian IV i Kjøbenhavn.
11 N. R.-R. VIII, 411.

den 8de til den 19de juli[1]. De tilstedeværende rigsraader var foruden Hannibal Sehested: Ove Gjedde, Kristoffer Urne og Iver Vind.

Under sit ophold i Kjøbenhavn havde Sehested opfordret kongen til at lade anstille undersøgelser om, hvorvidt almuen i Norge havde lidt nogen uret under sidste feide[2]. For Akershus lens vedkommende blev der ogsaa virkelig opnævnt to kommissærer, nemlig Jakob Ulfeld og Niels Lange, der nu under herredagen fremlagde en indberetning om sine undersøgelser og resultaterne deraf. De havde ifølge denne indberetning besøgt hvert fogderi i landet, forkyndt sit ærinde for bønderne i fogdens, sorenskriverens og flere lagrettemænds nærvær og tilspurgt alle og enhver, hvilke klager de havde at fremføre. Hertil havde almuen som oftest svaret, at den ikke havde synderligt at besvære sig over hverken med hensyn til officererne eller andre. Enkelte havde indgivet supplikationer til statholderen og havde erholdt dennes resolution, hvormed de var tilfredse. Dog mente man, at taksten paa gerust hest var sat for lavt, nemlig kun til 6 rdl., ligesom der i enkelte bygder klagedes over, at man havde maattet udruste soldaterne med musketter for egne penge. Almuen i Ullensaker, Nes og Guldals sogne paa Øvre Romerike berettede desuden, at soldaterne paa de steder, hvor de havde havt natteleie, havde medtaget adskilligt sølv, duger, lagen, sengeklæder, bøsser, hynder og kaaber, hvorfor de forlangte erstatning, f. eks. ved afkortning i skatten. Endelig klagede hele almuen nu som tidligere over skydsfærden.

Hannibal Sehested indrømmer, at taksten paa gerust hest var for lav, men henviser sagen til kongens afgjørelse. Udlæggene til musketter skal blive vedkommende godtgjort, og kan det bevises, at soldaterne nogensteds har forgrebet sig paa bøndernes eiendele, skal de skyldige straffes og det lidte tab erstattes. Hvad skydsfærd angaar, skal fogderne paase, at den senest udgangne ordinans derom overholdes, indtil hs. majst.s endelige resolution om skydsfærdens forlindring eller afskaffelse kommer[3].

Denne erklæring af Jakob Ulfeld og Niels Lange skildrer utvilsomt forholdet noget for lyst, hvad der tydelig nok fremgaar af de supplikationer og klageskrivelser, som almuen ved samme tid har ladet indsende til statholderen. Der indkom nemlig saadanne fra Rygge og Vaaler

[1] Cfr. Afsigtsbog for 1646. Iver Vind angiver 13de juli som rettertingets sidste dag, Danske saml. IV, 11.
[2] Cfr. N. R.-R. VIII, 387.
[3] Jakob Ulfelds og Niels Langes erklæring med statholderens paategnede resol., Indk. sag., Stath.-ark.

sogne, fra flere steder i Solør og Østerdalen, fra Røken, Lier, Sigdal, Modum og forskjellige steder paa Ringerike, fra Hallingdal, Toten, Hadeland, Gudbrandsdalen, Hedemarken, Øvre Romerike, Nedre Romerike, Laurvik, Follo, Asker, Aker, Verne, Kristiania, Heggen og Frøland samt Moss fogderi. Paa samtlige supplikationsskrivelser har Hannibal Sehested, for det meste egenhændig, skrevet sit svar (resolution) i tiden fra 29de juni til 5te juli, altsaa *før* herredagen. Kun en eneste er besvaret *under* herredagen (10de juli)[1]. I disse supplikationer klager almuen foruden over skydsfærden ogsaa over udstaaet besvær under krigen, over forurettelser fra officerernes og soldaternes side, over stor nød, som nødvendiggjør en lettelse af skattebyrden, over for høi gaardfæstning og tredjeaarstage, over at landskyld, tiende og leding kræves ydet i rede penge, og over for høie stevningspenge etc. Der andrages om fritagelse for arbeide paa veiene, om nedsættelse af skatterne eller fuld forskaansel derfor, om frihed for udskrivning til baadsmandstjeneste, om erstatning for vaaben, klæder, heste etc., der er udleverede under krigen, om at landskyld maa tillades ydet *in natura* efter gammel skik; »thi pendinge vide vi ikke tilveie at bringe uden vores største skade«, osv. osv. Statholderens svar paa disse klager og andragender er meget velvillige i tonen; men de virkelige indrømmelser er smaa. Der henvises til Norges lov eller kongelige forordninger; i enkelte tilfælde henskydes spørgsmaalet til kongens personlige afgjørelse. Med hensyn til skydsfærd og udskrivning stilles det i udsigt, at begge dele vil blive afskaffet eller ialfald forlindret ved en kongelig resolution.

Disse supplikatser opruller et ganske andet billede af tilstanden blandt almuen i Akershus len end Jakob Ulfelds og Niels Langes indberetning, der maatte give kongen det indtryk, at almuen kun havde lidet at klage over. Han maatte da, særlig naar de vanskelige tider toges i betragtning, fatte store tanker om Hannibal Sehesteds evner til at styre og store fortjenester fremfor de foregaaende statholdere. Og ved paa forhaand at modtage og besvare almuens klager, saa der kun indkom meget faa til herredagen, som ellers pleiede at oversvømmes deraf, havde Sehested sørget for at bestyrke sin svigerfader i en saadan mening. Det maatte ogsaa være i høi grad behageligt for den gamle konge, der i Danmark havde maattet døie rigsraadets kritik og stændernes misnøie og havde seet sin magt og autoritet dale, at komme til et land, hvor ingen misnøie kom tilorde, ja, hvor endog de besværlige bønskrifter trods tidernes pinagtighed var færre end ellers sedvanligt.

[1] Indk. sager for 1645, Stath.-ark.

Det er derfor forstaaeligt, at Hannibal Sehested nu kom i endnu høiere gunst end før, og at hans indflydelse i den følgende tid naaede sit høidepunkt.

Den 8de juli aabnedes herredagen. Samme dag meddelte kongen, at han fandt det uheldigt at aftakke rytteriet, hvorfor man maatte være betænkt paa at skaffe rytterne underhold. Pengene skulde tages af landkistens midler[1]. Den 12te juli paalagdes det Ove Gjedde, Jens Bjelke og Henrik Tott at afgive sin betænkning om et par andragender om toldlettelser for byen Hamburg og for tyskerne i Bergen[2]. Under 17de juli bevilgedes, at fremmede, som vilde nedsætte sig i Kristiania, Bergen og Kristiansand, og som ikke bekjendte sig til statens religion, maatte have privata exercitia religionis i sine huse og publica exercitia i Gamlebyen i Kristiania, paa Nordnes ved Bergen samt i Kristiansand[3]. Forøvrigt udstedtes en række kongelige breve og forordninger, tildels om sager, der var berørt i adelens indstilling og af rigsraadet udsat til afgjørelse paa denne herredag, tildels i anledning af indkomne supplikationer[4]. Vi merker os især forordningerne om skat, soldater, fæstninger, skibe m. m.[5] samt om skydsfærds afskaffelse[6], der udgik den 17de juli.

Imidlertid havde kongen allerede i skrivelse af 11te juli paalagt Hannibal Sehested, at han med Ove Gjedde, Kristoffer Urne, Ivar Vind og Jens Bjelke skulde overveie og erklære sig om de poster, som af rigsraadet var udsatte til afgjørelse paa indeværende norske herredag, nemlig: om taksationen af gaardene[7] i hele, halve eller fjerdings gaarde; om gjældens størrelse; om udgifterne til garnisonernes forsterkning, fæstningernes istandsættelse og officerernes lønning, forat man paa grundlag af disse oplysninger straks kunde afgjøre, om den halve eller blot den tredje del af kontributionen skulde forblive i Norge; om afskaffelse af udskrivning og skydsfærd, mod at bønderne gav penge isteden; om midler til indkomstens forbedring; om en bedre skik paa flaaden og oprettelse af en bergordning samt om nedsættelse i den sidst paabudne accise[8].

Paa den ene af disse poster, nemlig om Norges gjæld, afgaves svar den 20de juli, undertegnet af samtlige tilstedeværende medlemmer af

[1] N. R.-R. VIII, 412.
[2] N. R.-R. VIII, 422.
[3] N. R.-R. VIII, 430. Allerede den 1ste juni 1648 blev denne indrømmelse taget tilbage, N. R.-R. IX, 19 f.
[4] N. R.-R. VIII, 424—438.
[5] N. R.-R. VIII, 429 f.
[6] N. R.-R. VIII, 432, jfr. Y. Nielsen, J. B., 360.
[7] Cfr. N. R.-R. VIII, 390.
[8] Saml. IV, 3 f., N. R.-R. VIII, 417.

rigsraadet, derimod ikke af Jens Bjelke. De anslaar efter opgaver fra generalkommissæren Niels Lange rigets gjæld til 400 000 rdl. og finder det i overensstemmelse med de af rigets fornemste stænder indgivne andragender fornødent og billigt, at denne gjæld betales af rigets kontributioner, hvoraf den halve part bør forblive i riget for at anvendes til militsens, garnisonernes og bygningernes underhold og gjældens afbetaling, medens den anden halvpart aarlig skal sendes til Danmark til underhold af dette lands hær[1].

Ifølge Aschehoug skal Hannibal Sehested ved denne leilighed have holdt fast ved, at kontributionen i sin helhed skulde forblive i Norge, og dette skal atter have givet anledning til, at sagen nu blev gjort til gjenstand for drøftelse[2]. Men da Hannibal Sehested er med blandt dem, der har undertegnet den ovennævnte under 20de juni afgivne erklæring, bortfalder denne formodning af sig selv, og aarsagen til, at spørgsmaalet nu drages frem, er tydeligvis at søge deri, at den tidligere trufne bestemmelse kun betragtedes som foreløbig, og at kongen, saaledes som det fremgaar af hans ovenfor omtalte brev, tænkte sig muligheden af, at en tredjepart af kontributionen kunde være tilstrækkelig til Norges særlige fornødenhed. Forsaavidt Hannibal Sehested nogengang bestemt har krævet den hele kontributions forbliven i Norge, saa har han ialfald ligeoverfor kongens og raadernes modstand meget hurtig opgivet dette krav. Derimod tør han vel tilskrives en del af æren for, at der indstilledes paa bevilgning af en halvpart istedenfor blot en tredjepart, skjønt det sidste utvilsomt vilde have været det behageligste baade for de øvrige rigsraader og for kongen, som dog nu godkjendte indstillingen i brev af 27de juli samme aar, udstedt fra Arendal[3].

Blandt de mange forskjellige bestemmelser, der fattedes paa denne herredag, var der flere, der var af saadan vigtighed for den norske adel, at de ikke godt kunde tænkes iverksatte uden denne stands samtykke, og i virkeligheden holdtes der ogsaa samtidig med herredagen et adelsmøde, hvor følgende 15 repræsentanter for den norske adel var tilstede: Jens Bjelke til Østraat, Gunde Lange til Brunla, Sigvard Gabrielssøn (Akeleye) til Kambo, Niels Lange til Fritsø, Preben von Ahnen til Nederhof, Daniel Bildt Knudssøn til Moland, Daniel Bildt Ottessøn til Hafslund, Vincents Bildt til Nes, Hans Lange til Fossesholm, Ove Bjelke til Østraat, Oluf Rytter til Ousby, Hans Mogenssøn (Handingmand) til

[1] Aktstykker III, 293—294.
[2] Statsforfatn. side 509, jfr. Y. Nielsen, J. B., side 357—358.
[3] N. R.-R. VIII, 440.

Fosser, Peder Brockenhus til Broeholm, Bent Orning til Vatnegaard og Peder Bagge til Borregaard. Med disse førtes der forhandlinger, hvorunder de paa sine egne og hele den norske adels vegne opgav sin accise- og toldfrihed[1] og sin ret til friskyds[2]. Som en slags erstatning herfor og, som det udtrykkelig heder, paa grund af dens gode forhold under krigen tilstodes adelen i Norge de samme rettigheder paa sine sædegaarde og sit ugedagsgods som adelen i Danmark, nemlig sagefald, hals og haand samt skattefrihed for sine ugedagstjenere[3]. Dette betragtedes som saa betydelige indrømmelser, at adelen for at opnaa dem ogsaa opgav sin modstand mod principet i forordningen af 28de september 1639, der havde ophævet adelens gamle ret til at bygge sig flere sædegaarde, idet det i privilegiebrevet udtrykkelig fastsloges, at friheden kun skulde gjælde det gods, som adelen ved udstedelsen af privilegiebrevet af 18de juli 1646 var i besiddelse af. Herved reserverede kongen sig nemlig mod, at adelen for fremtiden gjorde bøndergaarde skattefri ved at lægge dem ind under sine sædegaarde som ugedagsgods uden at have kongens særlige bevilgning derpaa. Dette var en naturlig og rimelig bestemmelse, og noget *tab* kan adelen dermed ikke siges at have lidt[4]. Den ubegrænsede adgang til at oprette nye sædegaarde var nu, da adelen i Norge var kommet nogenledes til magt, en i og for sig saa betænkelig og for kronen saa farlig rettighed, at adelen ikke kunde have haab om at vinde den igjen, naar den først havde mistet den. At retten til at oprette nye sædegaarde bortfaldt, var desuden en nødvendig konsekvens deraf, at den norske adel fik de samme rettigheder og pligter som adelen i Danmark, da denne, som bekjendt, ikke besad en saadan ret.

Det havde hidtil været den norske adels stadige anke, at dens rettigheder var mindre end dens danske standsfællers, skjønt den afkræ-

[1] En saadan frihed var efter forordningerne af 4de juni 1627 (N. R.-R. V, 602—604) og 25de mai 1636 (N. R.-R. VII, 220—221) ikke lovmedholdelig; men disse bestemmelser var ikke blevet gjennemførte, cfr. Aschehoug, Statsforf. 412.

[2] Det kgl. geh.-ark.s reg. XIII, no. 110, Danske rigsark. — Friskyds tilkom adelen efter privilegiebrevet af 1591, § 13, forordn. af 14de oktober 1602 (N. R.-R. III, 693—695), Krist. IV's Norske lov, Udfareb. art. 15, og forordn. af 1ste aug. 1622 (N. R.-R. V, 274).

[3] Privilegiebrev af 18de juli 1646, trykt hos Aschehoug, Statsforf. side 407. Fuld skattefrihed for ugedagstjenere havde adelen i Bohuslen allerede i begyndelsen af det 17de aarhundrede, jfr. min afhandl. i (Norsk) Hist. tidsskr. IV, 3, side 196 f.

[4] Aschehoug synes at sammenblande sædegaarde og ugedagsgods, idet han paastaar, at den norske adel i 1646 tabte »sin adgang til at oprette nye sædegaarde«, (Statsforf. side 417). Adgangen til at bygge nye sædegaarde var imidlertid ophørt ved forordningen af 1639, cfr. kongebrev af 13de novbr. 1646 (Aschehoug, Statsforf. 416, note 2), saa den tabte adelen ikke i 1646. Heldigere er det derimod med Yngv. Nielsen (J. B., side 359) at sige, at den da opgav en rettighed, som allerede i 1639 faktisk var den frataget.

vedes lige store ofre. Det er denne anke, som kongen ved privilegiebrevene af 1646 søger at afhjælpe, idet en fuldstændig ligestillethed mellem de to rigers adel dermed tænkes indført. I lys heraf maa man ogsaa betragte den bestemmelse, som i privilegiebrevet opstilledes som et vilkaar for indrømmelsen af de omtalte nye friheder, nemlig at adelen i Norge for fremtiden skulde »være tiltænkt derimod at gjøre af deres gods alt, hvis adelen i vort rige Danmark af deres gjør og herefter bevilgendes vorder«. Herpaa gik den norske adel ogsaa ind, idet den under 18de juli, samme dag, da privilegiebrevet udfærdigedes, udstedte et revers, hvori den, foruden at opgive sin accisefrihed og sin ret til fri skydsfærd, forpligtede sig til for fremtiden at gjøre kongerne i Danmark og Norge al den tjeneste, som adelen i Danmark maatte paatage sig at yde[1].

Man har hidtil uden videre kommentar forklaret, at den norske adel ved den her nævnte indrømmelse opgav sin selvbeskatningsret[2]. Men samtiden har neppe anskuet sagen saaledes. Havde nemlig dette været tilfældet, vilde alle forhandlinger med adelen i Norge for fremtiden øiensynlig have været overflødige, forsaavidt som regjeringen ikke agtede at kræve mere af den end af den danske adel; hvad denne havde bevilget, maatte da kunne udskrives og oppebæres hos den norske adel paa samme maade som de rigsraadsbevilgede skatter opkrævedes af almuen. Men faktisk anholdtes der, som vi senere skal se, ogsaa i fremtiden om den norske adels bevilgning af de samme skatter, som dens danske standsfæller allerede i forveien havde paataget sig[3]. Hvad der egentlig skeede, var saaledes kun det, at adelen i Norge til gjengjæld for, at den erholdt de samme rettigheder som sine standsfæller i Danmark, lovede at være beredt til ogsaa at bevilge de samme skatter, som de bevilgede, selvfølgelig kun forsaavidt og saa længe som den kom til at nyde godt af de samme privilegier. Om en opgivelse af selvbeskatningsretten overhovedet er der saaledes ikke tale. Adelen selv har rimeligvis ment, at dens selvbeskatningsret ved denne bestemmelse var bedre sikret end før, idet den danske adels evne til modstand mod de kongelige krav jo var overordentlig meget større end dens egen, saa den ikke behøvede at frygte for misbrug af det givne løfte, medens den

[1] Orig. paa pergament, med 15 hængende segl i dreiede trækapsler og egenhændigt undertegnet af hver af de ovennævnte adelsmænd, findes i det danske rigsarkiv, se geh.-ark.s reg. XIII, no. 110. Dokumentet har tidligere kun været kjendt af en ekstrakt i det norske rigsarkiv, trykt i Budstikken IV, 785—86; denne har 19de juli, hvilket er feilagtigt.

[2] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 413 f. og 417.

[3] Cfr. N. R.-R. VIII, 566—567.

paa den anden side havde erholdt en fortræffelig basis, hvorfra den kunde afvise alle yderligere krav fra kongemagtens side.

Der er i det hele god grund til at tro, at adelen i øieblikket har været meget vel tilfreds med den nu stedfundne forandring i dens stilling. Men allerede den 27de juli udstedte kongen fra Arendal et brev, som, om det straks var blevet bekjendt, vistnok vilde have gjort adelen mindre fornøiet med det skete. Ved dette kongebrev befaledes nemlig Hannibal Sehested at have indseende med, at adelens nye privilegier ikke kom nogen af de øvrige stænder tilskade, da kongen var tilsinds at holde dem alle ved deres friheder og rettigheder[1]. Hvor rimelig og retfærdig denne bestemmelse end var, indebar den nemlig dog en tolkning af det nye privilegiebrev, som ikke uvæsentlig maatte indskrænke de fordele, adelen havde ventet at opnaa ved dette. Denne forskjellighed i opfatningen af de nye privilegiers virkelige betydning traadte dog først senere klart frem i dagen, men vakte da ogsaa megen misnøie og bitterhed hos den norske adel.

Forhandlinger med kjøbstæderne om defensionsskibe. Paatænkt stændermøde. 1647.

Den norske flaade, som var bleven grundlagt i 1628 og havde det dobbelte formaal baade at være landets sjøværn og at fremme handelen, var, som tidligere fremhævet, snart igjen kommet i forfald og havde under krigen ikke paa nogen maade gjort den forventede nytte. Sehested tænkte derfor paa at skabe en ny norsk flaade og eskede i 1645 stændernes mening herom. Disse stillede sig vel ikke afvisende, men krævede dog gjennemgaaende, at kongen først skulde gjøre dem et tilbud med hensyn til de privilegier, som kunde bydes, før de indlod sig paa videre forhandlinger, ligesom de fremhævede, at denne sag ikke kunde gjennemføres med tvang, og statholderen sluttede sig i sin indstilling hertil. Paa herredagen i Kristiania 1646 havde han derpaa spørgsmaalet atter fremme. Han hævdede her, at der burde gives udlændinger tilladelse til at deltage blandt udrederne, da man først paa denne maade kunde tilføre foretagendet den nødvendige kapital og kyndighed, og udvirkede i den hensigt tilladelsen for udlændinger til fri religionsøvelse i visse af rigets byer[2]. Den 3die nov. s. aa. indgav han

[1] N. R.-R. VIII, 440—441.
[2] N. R.-R. VIII, 430, cfr. side 224.

til kongen et længere »indlæg om defensionsskibe«[1]. »Paupertas et ignorantia« er efter hans mening to af hovedaarsagerne til, at verket ikke hidtil har havt den forønskede fremgang. Men hertil kommer som en vigtig aarsag ogsaa den omstændighed, at privilegierne har været for smaa, at de har været uretfærdig fordelte, og endelig, at de ikke er blevne ordentlig overholdte, ligesom skibene er blevet ilde behandlede og belagte med arrest i fremmede lande. Han foreslaar derfor, at skibene maa faa større toldfrihed, at handelen deles mellem visse kompanier, saa varerne kan sættes op i pris, at der afsluttes handelsforbund med udenlandske stater, og at der ansættes residenter til at paase traktaternes overholdelse. Ved hjælp af disse forholdsregler troede han at det skulde lade sig gjøre paa nogle faa aar at skaffe landet en flaade paa over 30 orlogsskibe. Skulde disse forslag »formedelst en eller andens tøkke og apprehensioner« forhindres fra at gaa igjennem, »da«, siger Hannibal Sehested, »haver man aldrig udi Norge enten middel eller trafik, meget mindre orlogsskibe at forvente; mens et fordærvet, udarmet land, som neppelig inden faa aars tid skal have mere vare at forhandle, naar skovene ved saadan mængde af last og uordentlig udførsel aldeles er udhugne og riget ligesom givet fremmede til ret og bytte«[2]. Hannibal Sehested havde imidlertid den tilfredsstillelse, at hans forslag blev bifaldt af kongen. Efter saaledes at have sikret sig det nødvendige grundlag henvendte han sig straks til samtlige norske byer af nogen betydning med opfordring til at erklære sig om de til udrustning af defensionsskibe nødvendige privilegier, hvortil han allerede under herredagen i Kristiania havde udvirket kongens ordre[3]. Svar paa disse henvendelser indkom fra Laurvik allerede under 28de august 1646, fra de øvrige kjøbstæder derimod først i løbet af vaaren 1647. Erklæringen fra Laurvik er undertegnet af 4 af byens formuende borgere, der paa sine egne og sine medborgeres vegne undslaar sig for at give noget bestemt svar under foregivende af, at de ikke vover at præskribere hs. majst. nogen frihed, saameget mindre som ikke engang stændermødet forleden høst havde turdet indlade sig derpaa. Dog erklærer de sig villige til at tjene fædrelandet og øvrigheden efter alleryderste formue, naar der blot foreslaaes saadanne vilkaar, som de kan taale[4].

Maaske har dette svar foranlediget et bestemtere tilbud fra statholderens side, og dette kan igjen have medført nye underhandlinger,

[1] Orig. i Stath.-ark., trykt i Han. Seh. II, 45 ff.
[2] H. S. II, 57, jfr. 126.
[3] N. R.-R. VIII, 430.
[4] Laurviks deputeredes erklær. $^{28}/_{8}$ 1646, Indk. sager, Stath.-ark.

uden at vi dog for Laurviks vedkommende har nogen nærmere efterretning derom. Derimod mødte i februar det følgende aar Jørgen Koldevin som Tunsbergs borgerskabs fuldmægtig i Kristiania. Ogsaa han erklærede, at han ikke vovede at love noget, før de interesserede havde gjort sig nærmere bekjendt med statholderens tilbud, men udtalte dog sin formening om, hvilke privilegier der behøvedes, for at det skulde kunne lykkes at vinde hans medborgere for foretagendet. Der maatte, mente han, tilstedes udrederen ret til udførsel af lindetømmer, løn, asp, barlind og bjelker, samt eneret til indførsel af salt til Tunsberg by og len.

Statholderen fremsatte derpaa en skriftlig proposition om, at byens borgere, forsaavidt som de var vederheftige, skulde udrede et dueligt defensionsskib imod at erholde de af Koldevin nævnte privilegier. Propositionen sendtes til befalingsmanden, Vincents Bildt, som lod den oplæse paa Tunsbergs raadstue den 15de mars. Borgerne ønskede dog betænkningstid, før de afgav noget endeligt svar, hvorfor sagens afgjørelse udsattes til den 17de næstefter, paa hvilken dag de bedst bemidlede hjemmeværende borgere i Tunsberg atter samledes paa raadstuen, hvor de nu erklærede, at de gjerne, saavidt muligt, vilde gaa ind paa kongens tilbud. Byens borgermester, den oftere nævnte Anders Madssøn, der af statholderen havde faaet særlig anmodning om at erklære sig, tilbød at holde saa stor part som nogen anden af byens borgere, »endog andre over hans middel vare«. Derefter tilbød Arnbjørn Laurissøn at ville holde $1/8$ (1200 rdl.), Hans Boessøn $1/_{16}$ (600 rdl.), Truls Søfrenssøn, Are Knudssøn og Didrik Laurissøn hver $1/_{32}$ (300 rdl.) og 6 andre hver $1/_{64}$ (150 rdl.). Tilsammen var der altsaa af 12 borgere tegnet 4800 rdl., medens skibets kostende ansattes til mellem 8000 og 9600 rdl. Skjønt beløbet saaledes ikke var fuldtegnet, formodede man dog, at borgerskabet vilde blive istand til at paatage sig ogsaa de øvrige parter, naar man blot vilde give det et aars frist og det i overensstemmelse med de ældre privilegier forundtes dem at kjøbe tømmer fra kronens skove[1].

Imidlertid førtes lignende forhandlinger ogsaa med landets øvrige byer eller rettere med det formuende borgerskab inden disse. I februar maaned forhandlede lagmand Niels Hanssøn og generalvisitør Fredrik Boyessøn efter statholderens befaling med Kristianias borgermester og raad, med borgermesteren i Fredriksstad Anders Olufssøn samt med Auke Fikkessøn paa Moss og Niels Hanssøn paa Halden, der alle omtrent samtidig var tilstede i Kristiania, om 5 forskjellige poster, nemlig:

[1] Erklæring fra Tunsbergs borgerskab $^{17}/_{3}$ 1647, Indk. sag., Stath.-ark.

1. Defensionsskibe og deres privilegier; 2. bortforpagtning af tolden paa indført gods; 3. den paatænkte gjennemskjæring af Værlen ved Moss; 4. handelen mellem Norge og Sverige og veiene over grænsen; 4. tvisten mellem Kristiania og Fredriksstad[1].

Auke Fikkessøn erklærede hertil med hensyn til første post, at han holdt 1/16 i et skib »Den norske løve«, som i forleden feide var blevet anvendt i kongens og rigets tjeneste, og han formodede derfor, at han og hans medredere vilde blive bevilget samme friheder som andre udredere af orlogsskibe.

Foged Niels Hanssøn fra Halden udtalte, at de i hans husbondes len, der havde midler til at deltage i udredning af orlogsskibe, var borgere af Kristiania eller Fredriksstad; det var derfor muligt, at de vilde holde sig hver til sin kjøbstad. Han lovede dog at foreholde dem øvrighedens gode vilje og at lade deres svar optegne og forsegle. For sin egen person lovede han at participere efter evne med borgerskabet i Fredriksstad mod at blive delagtig i dettes privilegier.

Borgermester i Fredriksstad Anders Olufssøn tilbød at holde færdig sit store skib »St. Mathias«, som var blevet brugt i kongens tjeneste under sidste feide, og som af statholderen og Ove Gjedde var blevet erklæret for fuldt dygtigt til orlogsskib, mod at erholde følgende privilegier: »Nogen særdeles frihed« paa deler, ask, lin og aspetrær samt paa fedevarer, tjære, smør og talg, der udføres; eneret til indførsel af salt, vin, brændevin, speceri og tobak til Fredriksstad, Moss og Svinesund, og forøvrigt de samme vilkaar som de, statholderen paa kongens ratification havde bevilget Jørgen Koldevin i Tunsberg og hans medparticipanter. Hvis disse privilegier indvilges, formoder han, at ogsaa andre borgere i Fredriksstad vil tilveiebringe et godt defensionsskib paa 120 lester eller derover.

Ogsaa paa de øvrige poster i propositionen afgav de nævnte herrer mere eller mindre udførlige svar. Det tilraadedes saaledes, at tolden paa indførte varer bortforpagtedes til høistbydende. Gjennemskjæringen af Værlen ved Moss anbefaledes varmt af Auke Fikkessøn, men vilde efter de øvriges mening blive et kostbart foretagende uden varig nytte, da storm og sjø snart igjen vilde tilstoppe løbet. Om handelen mellem Sverige og Norge og veiene over grænsen giver et par af resolutionerne ganske udførlige oplysninger, og med hensyn til tvisten mellem Fredriksstad og Kristiania oplyser Anders Olufssøn, at Fredriksstads borgere

[1] Jfr. N. R.-R. VIII, 471. — Statholderens proposition, hvori de nævnte poster fremlægges til deliberation og resolution, er udstedt fra Akershus den 16de februar, se Auke Fikkessøns og Niels Hanssøns erklæringer 18/2 1647, Indk. sag., Stath.-ark.

efter sine privilegier er berettigede til at kjøbe tømmer paa Oplandene; men da borgermestere og raad i Kristiania for nogen tid siden har protesteret mod denne deres handel, er det kommet til proces, og sagen har været fore først paa hjemting for lagmanden og derefter paa herredag for Danmarks høivise raad og de kongelige kommissærer, som har kjendt for ret, at Fredriksstads borgere billigen burde have frit tømmerkjøb paa Oplandene, hvor der var skov nok til begge byers behov. — For det tømmer, som borgerne i Fredriksstad kjøber af bønderne, forstrækker de dem paa forskud med mange rede penge til betaling af skatterne og anden udgift, hvilket almuen i Solør og Odalen saavelsom fogden sammesteds noksom kan bevidne. Hvad det angaar, at bønderne paa Oplandene drager til Fredriksstad med madvarer og andet, som de kan have at sælge, saa mener borgerne, at det ikke billigen kan forbydes bønderne at sælge sine varer der, hvor de kan faa rede penge for dem, og bonden drog vel ikke til Fredriksstad, om han ikke der fik sine varer bedre betalt end andre steder. De haaber derfor, at statholderen vil hjælpe dem til at beholde sine privilegier og friheder[1].

Medens disse erklæringer afgaves den 18de og 19de februar, indkom der fra Kristiania intet svar før den 23de i samme maaned. Aarsagen var efter raadmændenes egen angivelse især, at man ventede paa borgermesteren Hans Eggertssøns hjemkomst. Da denne imidlertid, saasnart han kom, atter kaldtes bort fra byen, troede raadet ikke at burde vente længer og indkaldte til raadhuset de mest formuende af borgerskabet, af hvilke dog kun faa mødte, dels, som det heder, for svagheds og dels for fraværs skyld. Men heller ikke de fremmødte viste sig synderlig villige til at deltage i skibsudredningen, og hvad enkelte af dem tilbød at yde, var ganske ubetydeligt. Derimod bad de om, at statholderen vilde indrømme dem 8 dages opsættelse med det endelige svar, saa de kunde overveie sagen sammen med sine fraværende medborgere, som man troede inden den tid vilde komme tilstede. Dog havde borgermester Hans Eggertssøn, skjønt han kort tid i forveien havde taget store parter i to andre skibe, trods sit fravær givet raadet meddelelse om, at han vilde tegne sig for en ottendepart eller en fjerdepart, muligens endog for mere. Han ønskede herved at foregaa borgerskabet med et godt eksempel, saa de privilegier, som agtedes indrømmede, ikke skulde blive bortgivne til andre. Hvad spørgsmaalene om toldens bortforpagtning, grænsehandelen i Smaalenene og gjennemskjæringen af Værlen angik, turde raadet formedelst ukyndighed ikke udtale sig. Kun haabede

[1] Anders Olufssøns erklær. $^{19}/_{2}$ 1647, Indk. sag., Stath.-ark.

det, at statholderen vilde sørge for, at det sidstnævnte verk, om det kom til udførelse, ikke blev byen til skade. Om tvisten mellem Kristiania og Fredriksstad havde raadet forfattet et særligt indlæg, som vedlagdes[1].

Med denne erklæring var Hannibal Sehested alt andet end tilfreds, idet han synes at have opfattet den som et forsøg fra borgerskabets side paa at unddrage sig fra skibsudredningen, hvorfor han med egen haand nedskrev paa erklæringen følgende karakteristiske linjer, som rimeligvis er blevet raadet tilstillet:

»Borgermester og raad udi Christiania med menige borgerskab vilde vel overveie deres egen velfærd; efter de overleverede defensionsskibes privilegier noget vedtage og underholde til deres samtlige nærings fortsættelse udi fredstid og rigets tjeneste samt deres egen conservation udi feidetid; thi dersom anderledes af dennem resolveres, end dette som kongl. majest.s naadigst intention mod sine underdaner vil bekvemme, haver de, som ere indfødte, sig over fremmedes privilegier da intet at besverge. Formoder derfor, at de sig selv til gavn og bedste, høistb. kongl. majst. og riget til tjeneste og mig som deres ven og tjener til ære udi min forretning efter fornuftig deliberation enten med menige borgerskab eller nogle udi sær vederheftige handelsmænd saaledes resolvere, at jeg herefter kan have lyst og aarsag deres velstand at befordre. Tjenstvillig H. S.«

Denne megetsigende paaskrift synes ogsaa at have havt den tilsigtede virkning; thi den 12te mars kunde begge borgermestre, Hans Eggertssøn og Arent Hanssøn, meddele statholderen, at de mere formuende af borgerskabet endelig havde ladet sig overtale til at udrede et godt og dygtigt orlogsskib med fuldt tilbehør[2]. Under 26de mars indkom derpaa til statholderen en skrivelse, undertegnet af 17 af byens borgere, som meddelte, at kompaniet nu var dannet, og at det allerede havde indkjøbt et godt skib, der havde været brugt i sidste svenske feide, og som kunde føre 22 stykker skyts. Dette skib tilbyder de sig at udrede og underholde, mod at der bevilges dem følgende privilegier derfor:

1. Eneret til opkjøb og udførsel af tjære og karve, som føres fra landsbygderne til byen eller dens tilliggende havne. 2. At trælast og tørre varer, som udføres paa kompaniets skib, maa gaa for en tredjedels told og alle slags fedevarer for halv told. 3. Eneret til indførsel af salt, humle, flamsk sild og brændevin til byen og dens omliggende

[1] Kristiania raads erklær. 28/2 1647, Indk. sag., Stath.-ark. Det i erklæringen nævnte indlæg om Oplandshandelen findes ikke i Statholderarkivet.
[2] Kristiania borgermesteres skrivelse til H. S. 12/3 1647, Indk. sag., Stath.-ark.

land og ladesteder som Drøbak, Sand og Hvidsten, samt halv toldfrihed paa alle saadanne varer. 4. Eneret til indførsel af specerier, tobak og kramvarer (»kræmeri«) til byen og omliggende land. 5. Forret til fremfor andre skibe at befragtes af udlændinger. 6. Frihed for skat og indkvartering baade i freds- og feidetid for officerer og mandskab, saalænge de har ansættelse paa kompaniskibet. 7. At forgaaelser mod kompaniskibets privilegier fra andre skibsrederes side straffes med varernes konfiskation. 8. At kompaniet faar holde egne fuldmægtige, tjenere eller tilsynsmænd paa ladesteder og udhavne for at paase, at privilegierne ikke overtrædes[1].

Imidlertid havde ogsaa det smaalenske borgerskab afgivet sit endelige svar. Allerede den 12te mars holdtes der paa Fredriksstads raadstue et møde af de mere formuende handelsmænd og redere fra Fredriksstad, Halden og Moss. Tilstede under dette møde var Jens Bjelke og Sigvard Gabrielssøn (Akeleye); men som statholderens befuldmægtigede til at forhandle med det forsamlede borgerskab optraadte Fredriksstads borgermester Anders Olufssøn, foged Niels Hanssøn fra Halden samt Kristoffer Didrikssøn og Auke Fikkessøn fra Moss. Disse oplæste en skrivelse fra statholderen, ved hvilken denne opfordrede de mest formuende i samtlige Smaalene til at bygge og vedligeholde 2 gode orlogsskibe paa mindst 24 stykker og 200 lester foruden det skib, som Anders Olufssøn havde paataget sig at holde for egen regning, imod at erholde visse privilegier, afpassede efter de stedlige forhold. Desuden ønskedes besked om veiene og markedspladsene ved grænsen, hvilke burde afskaffes og hvilke opretholdes etc.

Paa denne proposition resolverede de forsamlede borgere, at de i løbet af to aar, muligens allerede inden ett aar, vilde tilveiebringe et dygtigt orlogsskib paa 160 eller 170 lester, dog under forudsætning af, at de benaadedes med visse friheder, hvorom de indgav en særlig skriftlig forestilling. En indberetning til statholderen om det passerede forfattedes derpaa af de befuldmægtigede den 15de mai, og samme dag udstedtes en særlig svarskrivelse i det smaalenske borgerskabs navn, undertegnet af 12 borgere, hvoraf dog kun 8 egenhændig. De kan paa grund af forskjellige omstændigheder ikke paatage sig at udrede to saadanne skibe som af statholderen foreslaaet; derimod tilbyder de sig at skaffe ett dygtigt orlogsskib paa 160 eller 170 lester, som de agter at kjøbe, da det ikke er muligt at tilveiebringe de fornødne byggematerialier dertil, med mindre det tillades at kjøbe dem af kronens, kirkens eller prestebolenes skove. Til gjengjæld for denne villighed haaber de at

[1] Kristiania borgerskabs indlæg $^{26}/_{8}$ 1647, Indk. sag., Stath.-ark.

blive fri for de indkvarterede ryttere, »saa vi uden frygt kunne reise fra vores fattige huse vores næring at søge«. Da der i Smaalenene findes lidet eller ingen trælast til udførsel, uden deler og smaa huggen last, ansøges om, at deres skibe tilligemed Anders Olufssøns maa blive eneberettigede til at udføre huder, skind, fedevarer, smør, talg, tjære og jern og til at indføre salt, sild, vin, brændevin, specerier og kramvarer, samt at det ikke maa tillades andre at holde nogen aaben krambod paa Moss og Halden end dem, som deltager i udredningerne af defensionsskibene[1].

Kristiansands borgere klagede i to skrivelser over sin bys fattigdom. Skjønt den havde navn af kjøbstad, var den endnu som »en ubebygget flek«. Den havde hverken skole eller raadhus og kun en bindingsverkskirke, som ikke var mere end halvt færdig og endnu ikke betalt, ligesom man ikke havde havt raad til at koste klokke til den. Størstedelen af borgerne boede paa udhavnerne i byens omegn; deres brug og næring bestod næsten udelukkende i en ringe tømmerhandel med hollænderne, som tager lasten for halv værd. Borgerskabet vil vel gjerne paafode; »men magten er svag, og fremmede gaar der med«. Om udlændingernes fremfærd udtrykker Kristiansands borgere sig overhovedet meget bittert. De ser i hollændernes handel med bønderne et aag, der hviler trykkende paa det hele land:

»Og eftersom at fremmede nationer, udi besynderlighed Holland, hidindtil næsten haver havt og brugt, ikke aleneste denne ort, men muligt og dette hele rige, eneste saa som til en avlsgaard og dessen indsiddere mesten part som deres træller udi det, at bonden, som hugger, kjører og flaader, hvis trælast her udskibes med fremmede af landet, ikke haver lige for sit træl og slæb, borgerskabet eller bonden, som kjøber og sælger, i lige maade ringe eller tidt intet sig forbedrer, ja skovene ligevel aarlig forhugges og udgaar af landet for lidet eller intet«[2].

Med hensyn til forslaget om at udruste orlogsskibe kan de for tiden ingen bestemt og bindende erklæring afgive, da de bedst stillede borgere er beskjæftigede udenfor byen; men saasnart de til Kristiania affærdigede fuldmægtige kommer tilbage med besked om øvrighedens vilje, skal de forsamle hele borgerskabet til vedtagelse af en endelig resolution. De privilegier, man i tilfælde vilde forlange, var følgende:

1. Ret til at kjøbe trælast, og deriblandt ogsaa egetømmer, for billig betaling i kronens, kirkens og prestebolenes skove i Nedenes,

---

[1] Det smaalenske borgerskabs erklæring $^{15}/_{3}$ 1647, Indk. sag., Stath.-ark.

[2] Kristiansands borgerskabs skrivelse til statholderen af $^{1}/_{3}$ 1647.

Mandal og Lister. 2. Forskjellige nedsættelser i tolden. 3. Eneret til udførsel af lind, løn, asp, baandstager, runde sagstokker og skibsnagler. 4. Forkjøbsret paa al trælast fremfor udlændingerne. 5. Eneret til indførsel af vin, brændevin, specerier, salt, humle, tobak og andet »høkeri«. 6. Ret for kompaniet til at holde sine egne tjenere eller visitører paa havnene med myndighed til at antaste alle, som maatte handle imod disse friheder. Desuden burde der udstedes forbud mod, at fremmede tilhandlede sig tømmer for andet end penge eller korn, mel, malt, flesk, gryn og brød.

Begge skrivelser er udstedte under 1ste mars; den ene er undertegnet af 6 borgere, den anden mangler underskrift[1].

Med det formuende borgerskab i Bergen førtes en meget vidtløftig og livlig skriftveksel. Allerede under 11te december 1646 havde statholderen opfordret borgermestere og raad til at overveie, hvilke privilegier byen vilde begjære for at deltage i udredningen af orlogsskibe. Omtrent to maaneder efter (10de februar) befuldmægtigedes raadmand Ove Jenssøn og borger Helnicke Velding til at drage til Kristiania for at konferere nærmere med statholderen om sagen. I Kristiania udstedte de deputerede først en supplikation om afskaffelse af det ulovlige land- og havnekjøb, som dreves indenfor det bergenske borgerskabs handelsomraade[2], og indleverede derpaa en nøiagtig specifikation over de privilegier, som Bergens borgerskab vilde begjære for at udruste orlogsskibe. Disse privilegier var ingenlunde smaa. Der forlangtes bl. a.:

1. Eneret til indførsel af spansk salt under toldfrihed efter toldrullen af 25de okt. 1629. 2—3. Toldnedsættelser paa ind- og udførsel af fedevarer, trælast og tørfisk, forsaavidt disse varer fragtedes paa defensionsskibene. 4. Eneret til at indføre salt, vin, brændevin, tobak, speceri og kramvarer over hele det vesten- og nordenfjeldske Norge. 5—6. At defensionsskibene maatte passere for halv told igjennem Øresund og være fri for laste- og rorstold. 7. Tre til fire maaneders varsel, naar skibene skulde anvendes til orlogstjeneste. 8. Ret til at overføre privilegierne paa andre skibe, naar defensionsskibene tages i rigets tjeneste. 9. Erstatning i tilfælde af forlis o. a. m.

Mod at erholde saadanne privilegier vilde borgerskabet i løbet af de første tre aar forskaffe 6 dygtige og vel monterede skibe paa 120—180 lester og muligt flere senere[3].

I de videre forhandlinger inddroges Stavangers og Trondhjems deputerede, der ved samme tid opholdt sig i Kristiania, og man enedes

---

[1] Begge erklæringer findes blandt Statholderarkivets »Indk. sager« for 1647.
[2] Bergens deput.s suppl. af 16/3 1647, Indk. sag., Stath.-ark.
[3] Bergens deput.s specifikation 18/3 1647. Indk. sag., Stath.-ark.

om, at det formuende borgerskab i disse byer burde deltage i udredningen sammen med det bergenske kompani mod at faa del i dettes privilegier, hvorom Stavangers deputerede ogsaa fremsatte et bestemt ønske[1]. Mellem Bergens og Trondhjems deputerede oprettedes kontrakt herom paa Akershus allerede den 19de mars under ledelse af statholderen og befalingsmanden over Trondhjems len, Fredrik Urne[2].

Efterat Hannibal Sehested havde modtaget alle de ovenfor omtalte betænkninger og resolutioner, forfattede han en kort specifikation over de af hver by forlangte privilegier og sendte den til kongen, som derpaa — i brev af 12te juni s. aa. — bemyndigede statholderen til at fortsætte underhandlingerne og træffe en endelig overenskomst med kjøbstæderne efter bedste skjøn og paa kongens ratifikation[3]. Med denne fuldmagt begav Sehested sig til Bergen, hvor han forhandlede med det formuende borgerskab og med udsendinger fra borgerskabet i Trondhjem. Nogle uoverensstemmelser mellem de to byer bilagdes ved statholderens mægling; men en endelig overenskomst om privilegierne oprettedes dog ikke; derimod bestemtes det, at Bergens fuldmægtige længere ud paa sommeren skulde møde statholderen i Kjøbenhavn for at istandbringe en saadan. Dette skeede. Den 2den august undertegnedes overenskomsten paa Fredriksborg af Hannibal Sehested, Ove Jenssøn og Helnicke Velding, og dagen efter erholdt den kongens konfirmation. Borgerne fik de allerfleste af sine ønsker opfyldte. Kun gjordes der ingen indrømmelser med hensyn til Øresunds-tolden, og der lovedes kun to maaneders varsel, naar skibene skulde anvendes til orlogstjeneste[4]. Ikke destomindre var de givne privilegier baade mange og betydelige, ja, i virkeligheden vel altfor store, til at folket i det hele kunde være tjent dermed.

En særstilling indtager de forhandlinger, som ved samme tid førtes med Marstrands borgerskab. Udgangspunktet for disse var et kongebrev af 19de januar 1647, i hvilket Kristian IV meddelte Hannibal Sehested, at han vilde give Marstrand 10 aars frihed for al skat og told, da han troede paa denne bys fremtidsmuligheder paa grund af dens heldige beliggenhed. Det gjaldt at give baade fremmede og indenlandske lyst til at bosætte sig i den. Men før denne kongens hensigt bekjendtgjordes, skulde statholderen forhandle med Marstrands borgere om til gjengjæld for disse friheder at bebygge byen med stenhuse efter

[1] Stavangers deput., Bent Svendssøns resol. af 24/3 1647.
[2] N. R.-R. VIII, 532.
[3] N. R.-R. VIII, 529—533.
[4] N. R.-R. VIII, 558—562.

et tidligere udført afrids samt inden en vis tid at tilveiebringe nogle gode defensionsskibe, og om andet mere, som statholderen efter egen overveielse kunde finde at være til gavn for riget[1]. Umiddelbart efter modtagelsen af dette kongebrev indledede Hannibal Sehested underhandlinger med raadet i Marstrand, som den 8de februar udstedte fuldmagt for raadmand Johan Plat og tolderen Anders Pederssøn til at forhandle med øvrigheden i Kristiania om kongens forslag; de bemyndigedes til at udlove ett skib paa omtrent 150 lester og førende 16—18 stykker skyts, inden en tre aars tid, paa betingelse af, at byen erholdt visse friheder derfor. Forøvrigt skulde de i alle ting søge at ramme byens bedste[2].

Efter ankomsten til Kristiania indgav de to befuldmægtigede under 16de februar til statholderen en erklæring, hvori der redegjordes for byens brøst og de privilegier, som trængtes for at bringe den paa fode igjen. Der ankedes over svenskernes handel med landbefolkningen, over Hisingboernes skibsfart paa de vendiske stæder og strandbefolkningens fiskeeksport til Danmark og Sverige. Desuden androg de deputerede om nogle aars skattefrihed, om hjælp til Marstrands kirkes ombygning og forsyning med klokker, samt endelig om, at biskopstienden af Tjørn, Torsby og Solberg maatte blive byen bevilget til opbygning af en skole og til underhold af lærere[3]. Hannibal Sehested svarede hertil, at byens gamle privilegier nok skulde blive opretholdte; men nye kunde han ikke tilstaa, før borgerskabet lovede at bebygge byen med sten og at holde »et vist antal« orlogsskibe. Var det ikke villigt dertil, fandtes der nok andre, som mod saadanne privilegier, som han havde kongens fuldmagt til at give, skulde ønske at paatage sig de nævnte forpligtelser[4].

De deputerede opstillede nu følgende betingelser for at gaa nærmere ind paa statholderens forslag:

1. Forbudene mod ulovlig handel maatte forkyndes inden hvert fogderi, saa man kunde henholde sig til fogderne, da byfogdens magt ikke strakte sig udenfor Marstrand. 2. Skal borgerskabet kunne paatage sig at bebygge byen med murverk, er 20 eller allermindst 16 aars frihed for skat, told og accise nødvendig. 3. Defensionsskibene maa tillades at anløbe hvilkesomhelst steder i Norge, da Bohuslen ingen ladesteder har for saadanne skibe. 4. Marstrand maa faa eneret til handelen med salt, vin og brændevin over hele Bohuslen.

[1] N. R.-R. VIII, 468—469.
[2] Afskrift af denne fuldmagt findes blandt statholderskabets indkomne sager 1647 i rigsarkivet.
[3] Marstrands fuldmægtiges supplik. af $^{16}/_{2}$ 1647, afskrift blandt Indkomne sager, Stath.-ark.
[4] H. S.'s skrivelse til Marstrands deput. af $^{18}/_{2}$ 1647, afskrift blandt Statholderarkivets Indk. sager i rigsarkivet.

Hvis disse privilegier blev bevilgede, vilde man forpligte sig til i fremtiden at bebygge byen med murverk »paa de pladse og de gader og stræder, hvor det bekvemmeligst ske kan«. Man vilde ogsaa snarest muligt skaffe et skib med 20 stykker skyts og desuden love, at de skibe, som i fremtiden maatte bygges eller kjøbes for trafikens skyld, skulde være saadanne, at de i feidetid kunde tjene kongen og riget til orlogsskibe [1].

Skjønt de af de deputerede fremsatte krav var meget store og tilbudene igrunden svært smaa, fandt Sehested dog nu tiden inde til at rykke ud med, hvad han havde at byde. I en skrivelse, udstedt i dagene mellem den 18de og 23de mars, meddelte han saaledes, at alle, som da boede eller i fremtiden nedsatte sig i Marstrand, skulde være fri for skat og told i 10 samfulde aar fra Filippi Jakobi dag at regne, og at orlogsskibene skulde forsynes med privilegier paa ud- og indførsel af varer til og fra Bohuslen indtil Svinesund. Lensherren paa Bahus skulde paase, at byens gamle privilegier overholdtes, og for statholderen erklære sig om nødvendigheden af den foreslaaede nybygning af kirke og skole, saavel som om, hvad der af lenets kirker kunde ofres derpaa [2].

Skjønt de deputerede slet ikke lod til at være tilfredse med disse tilbud og i en ny skrivelse fremsatte forskjellige anker derimod, optraadte statholderen dog nu, som om deres vedtagelse var en given sag, formanede borgerne til ikke at misbruge de tilstaaede privilegier til at udsuge almuen og lovede at skaffe kongens konfirmation paa overenskomsten, saasnart Marstrands by's øvrighed gjennem sin lensherre tilstillede statholderen nøiagtig revers, skrevet paa pergament med byens segl [3]. Samme dag udstedte han en særlig specifikation over de tilstaaede privilegier [4].

Det er tydeligt, at Marstrands befuldmægtigede nu ikke længer har vovet at holde paa kravene om mere end 10 aars skattefrihed og om ret til at handle med de privilegerede varer ogsaa udenfor Bohuslen. Det første afslaaes i statholderens sidste skrivelse; det sidste bliver ikke engang nævnt, da det selvsagt umulig kunde opfyldes. Rimeligvis har der jevnsides med de skriftlige ogsaa gaaet mundtlige forhandlinger, hvorunder de deputerede er blevet overbeviste om, at disse forlangender var ørkesløse. Ialfald kom de nu til enighed med statholderen og er-

---

[1] Marstrands deput.s resol. af $^{18}/_{3}$ 1647, afskrift blandt Indk. sag. i Stath.-ark.
[2] Han. Sehest. til Marstrands deput., udat. afskrift blandt Stath.-ark.s Indk. sager 1647.
[3] H. S. til Marstrands deput. $^{24}/_{3}$ 1647, afskrift blandt Indk. sag. i Stath.-ark.
[4] N. R.-R. VIII, 512.

klærede skriftlig, at de og borgerskabet vilde vide at rette sig efter hans indgivne forslag. Den 25de februar modtog de paa Akershus de ovenfor refererede dokumenter i original og bekræftede en afskrift deraf, som skulde forblive hos statholderen[1].

Marstrands borgermester og raad følte sig dog ikke bundet af, hvad deres fuldmægtige havde lovet, og opfordringen til at underskrive en kontrakt af det indhold som af statholderen foreslaaet blev ikke straks efterkommet. I steden sendte de under 22de mars en længere skrivelse til Hannibal Sehested, hvor de vistnok gaar ind paa kravet om at bebygge byen med murverk, men kun med saadanne forbehold, at forpligtelsen ikke vilde faa stor betydning. Fordringen om, at de skal forpligte sig til at bygge flere skibe, afvises som en umulig ting. Kravet paa frihed til at drive handel udenfor Bahuslen opgives ikke helt, men indskrænkes dog til at gjælde trælasthandelen i Svinesund. Da der imidlertid ikke var nogen udsigt til, at det skulde lykkes at sætte disse punkter igjennem hos statholderen, søgte raadet og borgerskabet i Marstrand at gaa ham forbi og ved direkte underhandling med regjeringen i Kjøbenhavn at opnaa de afslag i de fordrede forpligtelser, som de ønskede. I dette øiemed sendtes en af byens mere anseede borgere, Anders Perssøn, til Kjøbenhavn, hvor han den 9de mai paa borgermesters, raads og menige borgerskabs vegne indgav til kongen en skrivelse i 9 artikler, i hvilken byens standpunkt i denne sag hævdedes[2]. Tiltrods herfor opnaaedes der dog ingen videre indrømmelser; man afstod da fra flere krav paa gunstigere betingelser og vedtog statholderens forslag af 24de februar, idet antallet af de skibe, der skulde stilles, fastsattes til 4. Den 7de juni blev endelig overenskomsten stadfæstet af kongen paa Fredriksborg[3].

Ogsaa med det bergenske kontor førtes der forhandlinger om udrustning af orlogsskibe; men disse trak i langdrag og ledede ikke til noget positivt resultat. De deputerede, der i mars indfandt sig i Kristiania, erklærede ikke at have tilstrækkelig fuldmagt til at slutte noget paa sine principalers vegne. Siden klagede kontorets sekretær, Arnoldus Ysselssøn, i en længere skrivelse, der stiledes til kongen, over de byrder, hvormed de tyske kjøbmænd nu plagedes, hvilke han mente var saa meget mere uretfærdige, som kontoret i over 300 aar havde været et privilegeret samfund, frit for told og anden tynge, en frihed, hvortil

[1] Denne afskrift findes blandt Statholderarkivets Indkomne sager for 1647.
[2] Indk. sag., 1647, Stath.-ark.
[3] N. R.-R. VIII, 511—514.

det havde gjort sig mere end fortjent ved at forsyne fiskerne i Nordland og Finmarken med varer paa kredit og ved at bygge kirker og underholde prester og fattige[1]. Med denne klageskrivelse, der er dateret fra Bergen den 7de november, drog Arnoldus Ysselssøn til Kjøbenhavn, men kom forsent til at træffe Hannibal Sehested, der ved hans ankomst var afreist til Norge. Han indleverede ikke destomindre en erklæring, dateret Kjøbenhavn den 25de november, hvori han oplyser, at de interesserede kjøbmænd i Bergen, Hamburg, Lübeck og Bremen ikke for egen del var uvillige til at gaa ind paa kongens forslag, men de havde ikke turdet beslutte noget uden sine foresattes samtykke, og de forenede stæder havde efter gjensidig konference fundet ikke at kunne indlade sig derpaa under de nuværende forhold i Tyskland (»stantibus rebus in Germania«). De var ogsaa af den mening, at kontorets deltagelse i skibsudrustningen vilde kunne komme til at skade Norges rige, idet den frie tilførsel fra kontorets side under fremtidige krige derved uvægerlig vilde blive hemmet og hindret. Dermed maatte man lade sig nøie.

Tiltrods for den energi og det held, hvormed Hannibal Sehested havde drevet dette store foretagende igjennem, fik verket dog heller ikke denne gang nogen varig fremgang. Der var i Danmark mægtige kræfter, som arbeidede Hannibal Sehested imod, vistnok tildels fordi man frygtede, at Norge under hans styre skulde blive for sterkt[2]. Man fremholdt, at kronen ved at indrømme kompanierne saa store privilegier vilde lide et altfor betydelig tab paa tolden, medens der i Norge reistes modstand mod bestemmelserne om den fri religionsøvelse, med den følge, at disse først blev udsatte og derpaa ophævede. Ogsaa fra bøndernes og det fattigere borgerskabs side indløb der i den følgende tid mange klager over de store privilegier, der var tilstaaet orlogsskibenes udredere. Allerede under 6te januar 1650 toges desuden sagen ud af Sehesteds haand[3], og dermed var verkets skjæbne beseglet. De indgaaede for-

[1] Kontorets suppl. af $^{7}/_{11}$ 1647. Indk. sag., Stath.-ark.
[2] » , ... de andre af rigens raad have kastet stor avind paa H. S.» skriver Durell til pfalzgrev Karl Gustav den 9de nov. 1647. (Allens papirer 18, St. kgl. bibl.) »Nogle siger, efterdi han gjør sig der saa rig, men den rette aarsag skal være, at han vil sætte Norge i saadan postur, at det med tiden vel maatte blive Danmark overmægtigt, ligesom han og har det navn, at han har gjort der mere end nogen af hans antecessorer. Thi nu, siges her, bygger Norge skibe, underholder rigtig militsen og derover sender saa store penninger i Danmark.«
[3] N. R.-R. X, 21.

pligtelser blev ikke fra nogen af siderne overholdt. Atten aar senere blev sagen imidlertid gjenoptaget af Ulrik Fredrik Gyldenløve, og da netop paa basis af Hannibal Sehesteds forslag.

Det nærmest følgende aar efter herredagen i Kristiania 1646 var Hannibal Sehesteds egentlige storhedstid som norsk statholder. Den tillid, som kongen havde vist ham under krigen, var blevet endnu sterkere og mere ubetinget efter hans besøg i Norge. I mai 1647 gav han ham til løn for hans tjenester Akershus len kvit og fri, hvorved Sehested erhvervede en indtægt af henved 40000 rdl. aarlig. Da han renoncerede paa at benytte sig af kongens tilladelse til at tage sig betalt for sine fordringer paa kronen af den aarlige kontribution, tilfredsstilledes han til gjengjæld ved store udlæg af krongodset, saaledes at han i en hast blev Norges største godsbesidder næst kongen. Samtidig med, at hans indtægter og formue saaledes forøgedes, blev hans raadighed over det norske styre endnu mindre indskrænket end tidligere; det saa nu virkelig ud til, at hans arbeide for at give det rige, som var ham betroet, en selvstændigere og værdigere stilling i unionen med Danmark skulde krones med et ubetinget held. Som vi tidligere har paavist, lykkedes det ham i løbet af vaaren og sommeren 1647 gjennem underhandlinger med kongen og borgerstanden at drive sin plan om gjenoprettelsen af den norske flaade igjennem; samtidig forhandlede han med kongen om en reorganisation af militsen og udarbeidede ikke mindre end fire forskjellige forslag hertil, af hvilke det ene ogsaa blev ratificeret[1]. Allerede i oktober 1646 var det blevet bestemt, at samtlige rigets indkomster, de egentlige skatter saavel som told og lensafgifterne, istedenfor som tidligere at sendes direkte til Kjøbenhavn, skulde indleveres paa Akershus, og der oprettedes et norsk rentekammer, det saakaldte generalkommissariat, der under statholderens overledelse skulde modtage indkomsterne og forestaa regnskabsførselen. Til generalkommissærer udnævntes Niels Lange, Jakob Ulfeld og Peder Vibe[2]. Efter statholderens indtrængende opfordring tillod kongen under 2den juni 1647, at alle rigets kontributioner maatte forblive i landet til dækning af udgifterne ved forsvarsvæsenet og til afbetaling paa gjælden[3]. Ved samme tid tog Sehested i overensstemmelse med det af adelen i 1645 udtalte ønske fat paa arbeidet med at oprette et norsk postvæsen[4].

[1] Seh. II, 223—224.
[2] Cfr. kongebrev af 9de jan. 1647, N. R.-R. VIII, 461.
[3] N. R.-R. VIII, 494.
[4] Seh. I, 108, jfr. Aschehoug, Statsforf. 598.

Det var saaledes ingenlunde smaa ting, Hannibal Sehested havde udrettet; store skridt fremad var taget i forbausende kort tid; der var gjennemført reformer, som, om de var blevet opretholdte, kraftig maatte have befordret landets udvikling og hævet folket økonomisk, militært og nationalt. Og dette var gjort under nært samarbeide med de norske stænder og kunde derfor paaregne disses sympati og støtte. Forholdet kunde saaledes synes at være ideelt; men den lysende medalje havde ikke destomindre sin mindre hyggelige bagside. De store reformer medførte nye byrder og gjorde det nødvendigt at opretholde det tunge skattetryk, der laa som en mare over folket. Forarmelsen blandt almuen var i denne tid overordentlig stor, og et ulmende misnøie bredte sig, særlig blandt bønderne, men tildels ogsaa blandt den fattigere del af bybefolkningen, skjønt det holdtes nede ved statholderens personlige autoritet saavelsom ved embedsverket og de høiere stænder, hvis støtte og medvirkning Hannibal Sehested paa en saa klog og dygtig maade havde forstaaet at skaffe sig. Men stændernes tillidsfulde holdning ligeoverfor statholderen var for en væsentlig del betinget af hans evne til at skaffe dem og landet øgede rettigheder, og denne hans evne hvilede igjen omtrent udelukkende paa hans indflydelse over kongen. Ophørte denne, faldt Kristian IV bort, eller tvang større hensyn ham til at fravige sin yndlings politik, saa var selve grundvolden for Hannibal Sehesteds reformvirksomhed i Norge rokket. Dette var den store svaghed ved den af Sehested ledede norske fremskridtsbevægelse, en svaghed, ved siden af hvilken lederens personlige tragten efter magt og penge kun spiller en underordnet rolle, om den end i sin tid gav modstanderne nye vaaben i hænde, ikke alene mod lederen selv, men mod hele det af ham repræsenterede system. Hvor løs den grundvold var, hvorpaa der byggedes, kom tilsyne allerede i Kristian IV's levetid, idet forholdene snart nødte kongen til at gaa med paa den begyndende danske reaktion mod hans yndlings norske politik. En saadan reaktion var nemlig allerede igang, og den ledede af rigshofmesteren, den hovmodige Korfits Ulfeld, Leonore Kristines husbond. Mellem ham og Hannibal Sehested havde der længe hersket skinsyge og en uvilje, som ikke blev mindre derved, at Korfits Ulfeld ved sit overmod, sin ødselhed og sin mangel paa virkelig dygtighed kom paa en spændt fod ogsaa med kongen. Da saa oprettelsen af det norske generalkommissariat udelukkede rigshofmesteren fra hans tidligere myndighed over de norske finanser, som nu i sin helhed kom til at ligge under Sehested, brød striden løs. Korfits Ulfeld beklagede sig bittert ligeoverfor kongen i anledning af de foretagne forandringer, angreb Hannibal Sehested og truede med at fratræde sit embede, hvis han ikke

fik sin tidligere myndighed hel og ubeskaaren tilbage[1]. I denne kamp havde Korfits Ulfeld rigsraadet paa sin side, ligesom han ogsaa kunde paaregne sympati og støtte af hele den danske adel; thi denne saa med stigende uvilje paa Hannibal Sehesteds norske styre, som den mente alene kunde tjene til at skille Norge fra Danmark og berøve den selv og den danske stat de betydelige indtægter, som hidtil var tilflydt dem der fra landet. Samtidig var adelen i høi grad forbitret paa kongen, som netop var ifærd med at planlægge en omdannelse af lensvæsenet og arbeidede for rostjenestens afløsning af en pengeafgift, reformer, som, om de var blevet gjennemførte, vilde have medført en betydelig styrkelse af kongemagten paa adelens bekostning. Paa et uheldigere tidspunkt kunde disse planer imidlertid neppe være fremkommet. Thi netop nu indtraadte der omstændigheder, der gjorde kongen i høieste grad afhængig netop af rigsraadet og adelens støtte. Den 2den juni 1647 døde nemlig den udvalgte prins Kristian, og det blev magtpaaliggende for den gamle, snart affældige konge hurtigst muligt at faa sin søn hertug Fredrik valgt; han søgte derfor at udsone sig med rigsraadet. Denne nye situation foranledigede meget snart en forandret holdning fra kongens side ligeoverfor den sehestedske politik i Norge. Dette kommer frem allerede i de krav, kongen kort efter adelsmødet i Odense (juli 1647) stillede til de norske stænder.

Efterat den danske adel under det nævnte møde havde ladet sig bevæge til at bevilge kronen en betragtelig hjælp af penge og soldater, krævede nemlig kongen lignende ydelser ogsaa af den norske adel, idet han henholdt sig til dens herom under herredagen afgivne løfte. Samtidig bemyndigedes statholderen til at forhandle med alle stænder, »det være sig adel eller uadel, geistlig eller verdslig, borgere eller bønder«, om hvad de paa egne saavelsom paa alle »formuendes« vegne vilde paatage sig at udgive af hver tønde korn i en samlet skat istedenfor den ekstraordinære rostjeneste, soldaterholdet og arbeidet til fæstningerne. Den ordinære rostjeneste og de allerede paabudne skatter og kontributioner skulde udgives paa sedvanlig maade[2]. Til at assistere statholderen under disse forhandlinger udsaaes Jens Bjelke[3]. Om de forlangte pengemidler heder det vistnok, at de skal indgives til generalkommissariatet paa Akershus; men der gives intet udsagn om deres anvendelse; det siges ikke, at de skal anvendes til hærens eller til fæstningernes istandsættelse; det heder tvertimod, at pengene skal henlægges i land-

[1] Seh. I, 114.
[2] N. R.-R. VIII, 566 ff.
[3] N. R.-R. VIII, 570.

kisten »til vores videre anordning«, og at bevilgningen skeer »til vores *rigers* tjeneste«. Den ekstraordinære rostjeneste, soldaterholdet og arbeidet paa fæstningerne var et frivilligt offer fra de høiere stænder for at styrke Norges forsvar. Nu skulde det erstattes af en pengeafgift, om hvis anvendelse der intet siges, uden at den skal anvendes til kongens og *rigernes* gavn og bedste!

Det er kun altfor tydeligt, at dette kongebrev er et udslag af den begyndende reaktion mod Hannibal Sehesteds politik. Vistnok kom de her paabudte stænderforhandlinger ikke istand, rimeligvis fordi kongens kort efter paafølgende sygdom og død har foranlediget deres udsættelse eller aflysning; men reaktionen gav sig til gjengjæld andre endnu tydeligere og for Sehested personlig endnu mere saarende udslag. I striden med rigsraadet og adelen gav kongen efter paa alle punkter; han forsonede sig med Ulfeld og gjenindsatte ham i hans tidligere myndighed over de norske finanser. Og paa adelsmødet i Roskilde oktober 1647 saavelsom paa valgmødet i april det følgende aar fandt oppositionen mod Sehesteds norske politik meget skarpe udtryk.

VI.

Rigsdage og provinsielle stændermøder under Fredrik III.

Fredrik III's hylding 1648.

Allerede den 28de februar 1648, endnu før valgrigsdagen var traadt sammen, døde den gamle Kristian IV, nedbrudt paa sjæl og legeme af alder og sygdom, modgang og sorg, og maaske ikke mindst af et umaadeholdent liv. Rigsraadet, som kort efter samledes omtrent fuldtalligt i Kjøbenhavn, overtog da styrelsen, indtil kongevalg og hylding kunde foregaa. Nærmest til tronen var Kristian IV's næstældste søn, den nu 39-aarige hertug Fredrik, der indtil 1647 havde været erkebiskop i Bremen og derefter var blevet udnævnt til statholder over den kongelige del af hertugdømmerne Slesvig og Holsten; men hans optræden i disse stillinger havde ladet rigsraadet og adelen i ham ane en modstander, og stemningen inden disse kredse var ham derfor ikke god. At forbigaa ham ved kongevalget kunde dog ikke lade sig gjøre uden stor risiko; thi hertug Fredrik havde ikke alene traditionen om den regelmæssige arvefølge for sig; ogsaa stemningen blandt de uprivilegerede stænder var ham gunstig; han havde, uanseet det danske kongevalg, arveret til den kongelige del af hertugdømmerne, hvor han jo desuden i egenskab af statholder allerede førte styrelsen; endelig lagde hertug Fredrik ikke skjul paa, at han betragtede ogsaa Norge som sit rette arveland[1]. Under disse omstændigheder bortfaldt snart enhver tanke om at vælge en anden, og allerede den 18de april, dagen efter rigsdagens aabning, enedes rigsraadets medlemmer om hertug Fredriks valg. Nu kom det imidlertid til strid mellem rigsraadet paa den ene side og stænderne paa den anden, idet adelen hævdede, at valget tilkom rigsdagen; raadet var inkompetent til alene at vælge kongen; dets med-

[1] Jfr. Danmarks riges historie, 1588—1699 ved J. A. Fridericia, side 288. — Under valgforhandlingerne med rigsraadet skal hertugen have ytret: »Norge og Holstein hører mig til; jeg gaar til Norge«, Wadskiær, Kristiansborgs slots beskrivelse, side 41, jfr. Langebekiana, udg. ved R. Nyerup, side 70. I Angeli Lucii Græsseri homagium, trykt 1648, kaldes Fredrik III i dedikationen »udvalgt konge til Danmark og Norges arvekonge«, cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, side 25, note 2.

lemmer skulde udstede valgbrev i fællesskab med den øvrige adel. Paa lignende maade gjorde ogsaa de to andre stænder, især geistligheden, fordring paa retten til at have sine stemmer med i kongevalget. Saaledes nærmede de tre stænder sig for et øieblik til hinanden ved den fælles opposition mod rigsraadet, og adelen nyttede leiligheden til at fremsætte endog meget vidtgaaende krav, som, hvis de var gaaet igjennem, vilde have taget magten fra kongen og rigsraadet og lagt den i stændernes, særlig i adelens hænder. Blandt disse krav var der ett, der var rettet mod Hannibal Sehested og særlig angik Norge; adelen fordrede nemlig, at der i haandfæstningen skulde indsættes en bestemmelse om, at Norges rige skulde »vedblive at være under Danmark som et lem under kronen« og regnskab for dets indtægter aflægges for rigsraadet[1]. Dette var et ønske, der allerede tidligere havde fundet udtryk[2], og som ogsaa senere gjentoges[3]. Det var rettet mod Hannibal Sehesteds bestræbelser for at give Norge en selvstændigere og mere betrygget stilling og sigtede paa statholderpostens ophævelse og Norges fuldstændige indlemmelse i Danmark efter de i Kristian III's haandfæstning optagne bestemmelser. Dette forsøg paa at skrue udviklingen tilbage lykkedes dog ikke. Rigsraadet tog kun for saa vidt hensyn til stændernes fordringer, som det modtog saavel borgerskabets og geistlighedens som adelens valgbreve uden nogen protest og saaledes i grunden anerkjendte alle tre stænders valgret. Udtrykkelig anerkjendtes dog kun adelens, idet det i haandfæstningen heder, at Fredrik III er valgt af raadet og ridderskabet, og at dette valg er bevilget og samtykt af geistlighed og borgerskab[4]. Forøvrigt var adelens fordringer saa helt igjennem prægede af sneversyn og standsegoisme og saa lidet i overensstemmelse med, hvad tiden og omstændighederne krævede, at rigsraadet lettelig kunde sætte sig ud over dem, forsaavidt de stred mod dets egne ønsker. Og skjønt det vel maa antages, at rigsraadets flertal med hensyn til Norge egentlig delte adelens meninger, lykkedes det dog Hannibal Sehested at forhindre, at nogen bestemmelse om Norge som den af adelen foreslaaede optoges i haandfæstningen. Derimod maatte han gaa med paa, at det norske hærbudget blev nedsat[5].

---

[1] Thottske saml. 842, paa det St. kongl. bibl. i Kjøbenhavn; Rigens raads breve fasc. 57 i det danske rigsarkiv, jfr. Langebekiana 69.

[2] Allerede høsten 1647 havde den sjællandske adel paa provinsmødet i Roskilde begjæret, at Norge »maatte uden separation og særdeles special øvrighed blive under Danmark efter aalgammel, vedtagen skik og sedvane«, Rigens raads breve fasc. 57, se Erslev, Aktstykker III, 409.

[3] Jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 26, note 3 f.

[4] Aarsberetn. fra det kgl. geheimearkiv II, 120.

[5] Cfr. N. R.-R. IX, 26.

Overhovedet blev — bortseet fra valgretsspørgsmaalet — den stænderske opposition mod rigsraadet temmelig resultatløs[1]. Den haandfæstning, der endelig fremgik af underhandlingerne, trak rigtignok meget snevrere grænser for kongedømmets myndighed end nogen af de nærmest foregaaende haandfæstninger, men lagde til gjengjæld en overordentlig stor magt i rigsraadets haand. Saaledes haabede dette at kunne sikre sig mod den nye konges kjendte tilbøieligheder i monarkisk retning. Begivenhederne skulde imidlertid snart vise, hvor lidet rigsraadet evnede at haandhæve og bevare den myndighed, det i øieblikket havde vidst at tillægge sig, og hvor sterkt kongedømmet trods alt dog var.

Efterat valget havde fundet sted og haandfæstningen var underskreven, udskreves hyldingsdagen til den 6te juli i Kjøbenhavn for hele Danmark[2] og til den 24de august i Kristiania for Norge[3]. Man havde saaledes nu forladt den gamle skik at lade kongen hylde provinsvis, hvad der uvilkaarlig maatte give den norske kongehylding større betydning end tidligere. De norske hyldinger efter statsomvæltningen i 1536—1537 kan nemlig ikke uden videre tages som et tegn paa eller vidnesbyrd om, at Norge var et eget rige[4], saalænge lignende hyldinger foregik paa hvert af de fire landsting i Danmark; men de fremtraadte aabenbart som tegn derpaa i det øieblik, de danske provinshyldinger erstattedes af en fælles rigshylding og man dog bevarede en særlig hylding for Norge[5].

Til den norske hyldingsrigsdag indkaldtes ved rigsraadets brev af 9de mai adelen, superintendenterne og lagmændene i egen person, 2 kanniker med fuldmagt fra hvert kapitel, provsten og 2 prester af hvert skibrede med fuldmagt fra de andre prester, en borgermester med 2 raadmænd og 2 fornemme borgere med forseglet fuldmagt fra hver kjøbstad samt 2 lagrettesmænd og 2 »embedsmænd« fra hvert prestegjeld med fuldmagt fra den øvrige almue. De skulde være tilstede i Kristiania tre dage før hyldingen »og der fornemme, hvis om høibete hans fyrstelige naades hylding bliver foregivet og derudinden at gjøre og samtykke, hvis menige stænder til rigernes rolighed, gavn og bedste for

---

[1] Adelen opnaaede dog nogle vigtige indrømmelser, især med hensyn til lensvæsenet, cfr. Fredr. III's haandfæstn., Aarsberetn. for geheimearkivet II, 111, artikel 2 ff., jfr. Danm.s riges hist. 1588—1699, side 293.

[2] Rigets raads breve, 56, danske rigsarkiv.

[3] N. R.-R. IX, 12.

[4] Cfr. (Norsk) Hist. tidsskr., 32.

[5] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 353.

godt anseendes og gjørendes vorder«[1]. Samme dag befaledes hovedlensmændene at lade dette brev læse og forkynde for alle stænder, hver inden sit len, og desuden selv indfinde sig i Kristiania til samme tid som stænderne[2].

Den norske hylding var saaledes nu bestemt, og Hannibal Sehested fik det travlt med at forberede den. Hans holdning i det norske spørgsmaal havde trods dens maadehold gjort ham mistænkt blandt en stor del af den danske adel, og det var ham derfor desto mere magtpaaliggende at vinde den nye konges gunst. Han opbød ogsaa alt for at gjøre hyldingen saa festlig og kongens ophold i Norge saa behageligt som muligt. Saaledes har han troet lettest at kunne sikre sin indflydelsesrige stilling i Norge, paa hvilken han tydeligvis har sat meget stor pris. Men skulde det kunne lykkes ham at give den nye konge et gunstigt indtryk af sin virksomhed i Norge, saa maatte det undgaaes, at han blev kringsat med allehaande klager og besværinger fra almuen, særlig hvad statholderens eget len angik. For at hindre dette benyttede Hannibal Sehested sig af den samme fremgangsmaade som i 1646. Allerede den 6te februar havde han, vel i paavente af den tronfølgerhylding, som da maatte ansees for nær forestaaende, befalet fogderne i Akershus len at forhandle med almuen, hver inden sit fogderi, om de klager, den maatte have at forebringe, og inden 15de mars at indsende dens erklæringer derom, forfattede paa sedvanlig maade af sorenskriveren og lagrettesmændene[3]. Den 21de februar kundgjorde endelig statholderen, at han selv vilde begive sig til hvert fogderi i lenet for personlig at forhandle med almuen om afhjælpelse af dens besværinger. Denne reise udsattes dog ved budskabet om kongens død og statholderens derved foranledigede reise til Kjøbenhavn. Der var ogsaa liden grund til at tro, at det skulde kunne lykkes ved deslige forhandlinger i nogen grad at dæmpe almuens misnøie[4],

---

[1] N. R.-R. IX, 12 f.

[2] N. R.-R. IX, 13.

[3] Statholderarkivet, Landdistrikternes forhold, jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 29, og Seh. I, 123 f. Fogderne holdt i overensstemmelse med befalingen flere møder med almuen; men før de var færdige, havde Han. Seh. forladt Norge, og sagen udsattes, jfr. Y. Nielsen, Jens Bjelke, side 364. Blandt »Indk. sager« 1648 (Statholderarkivet) findes der ogsaa en række klager fra almuen i Akershus, foranledigede ved H. S.'s ordre til fogderne.

[4] Misnøiet blandt almuen var en følge af den nød, som var fremkaldt ved krigen, de høie skatter og gjentagne daarlige aaringer og ikke af politisk natur, saaledes som H. S. yndede at fremstille det (cfr. Saml. II, 547, V, 317 og 373), for at overbevise danskerne om nødvendigheden af at holde en sterk hær i Norge. Endog paa Vestfalerkongressen hed det sig, at Norge vilde løsrive sig fra Danmark og give sig ind under svensk beskyttelse, C. T. Odhner i Nordisk tidsskrift II, 441. Dette var imidlertid en kolossal overdrivelse. De høiere stænder — adel, geistlighed og borgere — var

saalænge han ikke kunde byde den nogen nedsættelse i de tunge skatter. En adgang hertil opnaaede statholderen imidlertid under sit ophold i Danmark, idet det lykkedes ham at udvirke rigsraadets samtykke til en nedsættelse af kontributionen i Akershus og Bahus len med 2 rigsdaler af hver fuld gaard ɔ: en tredjedel af skattebeløbet[1]. Med denne lettelse kunde han have større haab om virkelig at udrette noget hos almuen, og han gjenoptog derfor nu den tidligere afbrudte rundreise i lenet. I en skrivelse af 3die juli indbød han saaledes bønderne i hvert fogderi til at møde ham med fogden, sorenskriveren og de 12 bedste mænd af hvert prestegjeld for at forhandle med ham om lettelse af skatterne og de øvrige byrder, saa ro og fred kunde gjenoprettes blandt almuen og »hans fyrstelige naade for overløb forskaanes«[2]. Tilbudet blev straks kundgjort paa tingene. Paa Hafskjold tingstue i Lier blev skrivelsen oplæst den 11te juli, og mødet med statholderen fastsattes til den 17de juli paa Bragernes[3]. De paa tinget tilstedeværende bønder forfattede straks et skriftligt indlæg, hvorved tilkjendegaves, at en af statholderen under 16de juli 1646 afgiven resolution paa en af Liers almue i det aar indgiven klageskrivelse ikke blev overholdt, hvorfor dens poster nu gjentoges. Statholderens nye resolution blev derpaa afgiven paa Bragernes den 18de juli[4]. Allerede den 21de juli var han paa Moss, hvor han sammen med Jens Bjelke holdt møde med den smaalenske almues udsendinger[5]. Da statholderen imidlertid trods sin store hurtighed ikke paa den korte tid, han havde at afse, kunde række at besøge alle dele af sit vidtstrakte len, bemyndigede han lagmanden i Kristiania, Niels Hanssøn og borgermester Hans Eggertssøn sammesteds til sammen med rigens skriver Nikolaus Povelssøn i sit sted at forhandle med bønderne og afhjælpe deres klager paa samme maade som allerede skeet i de distrikter, hvor statholderen selv havde været

danskvenlige og saa i Sverige sin naturlige fiende; blandt bønderne fandtes der vistnok intet svenskehad; men de følte og tænkte rent lokalt og evnede nu endnu mindre end tidligere at gjøre sig politisk gjældende.

[1] N. R.-R. IX, 27.

[2] (Norsk) Hist. tidsskr. I, 30.

[3] Saml. V, 485.

[4] Saml. V, 485—489.

[5] Y. Nielsen, J. B., side 364, (Norsk) Hist. tidsskr. I, 30. — Statholderens opfordring til almuen om at afgive møde blev dog ikke alle steder vel optagen. Bønderne i Skjeberg og Ingedal erklærede trodsig, at de havde suppliceret ofte nok; nu, da det var i den bedste aannetid, kunde det være det samme, og ligeledes negtede almuen i Heggen og Frøland »med adskillige trodsige og lastbare ord« at efterkomme opfordringen (jfr. Seh. I, 128—30). Mod bønderne optraadte statholderen meget overbærende, da det jo var ham magtpaaliggende, at de ikke indleverede nogen klage under hyldingen; men sorenskriveren Oluf Hanssøn, der havde forfattet erklæringen for almuen i Skjeberg og Ingedal, lod han tiltale og afsætte.

tilstede. Bønderne klagede over, at tienden og landskylden opkrævedes i penge istedenfor in natura, over for høi førstebygsel og tredjeaarstage, over skatterne og deres udligning, over arbeidet til ladegaardene, slottet og fæstningen, over skydsfærden, officerernes indkvartering, over udskrivning og mønstring, over at heste, sadler, bidsler og geværer, der var udgivne i sidste feide, ikke var blevet dem tilbagegivne eller erstattede, over forurettelser fra jorddrotternes og deres forvalteres side, over forvaltningen af kapitel- og kirkegods, kirkernes vedligeholdelse osv. Statholderen søgte i sine resolutioner paa disse klager at gaa saa langt i føielighed ligeoverfor almuen, som loven og de kongelige forordninger paa nogen maade tillod, og erhvervede senere kongens stadfæstelse paa, hvad han saaledes havde indrømmet[1].

Imidlertid nærmede sig den for hyldingen bestemte dag, og stænderne samledes i Kristiania til fastsat tid. De fremmødte norske lensmænd og adelsmænd var foruden statholderen Hannibal Sehested og rigsraad Ove Gjedde, der var forlenet med Bratsberg, følgende: Jens Bjelke, Fredrik Urne, Preben von Ahnen, Niels Lange, Jørgen Sefelt, Vincents Bildt, Ove Bjelke, Sigvard Gabrielssøn Akeleye, Fredrik Budde, Daniel Knutssøn Bildt, Daniel Ottessøn Bildt, Jakob Ulfeld, Tomas Dyre, Henrik, Jørgen og Hans Bjelke, Kristoffer Fredrik v. Gersdorf, Byrge Rosenkrans, Bernt Orning, Oluf Kristofferssøn Rytter, Trond Teiste, Peder Harbo, Hans og Peder Mogenssøn Handingmand, Ove Krag, Kristian og Vilhelm Nettelhorst, Mogens Hanssøn Handingmand, Peder Laurissøn, Lauris Galtung og Manderup Pederssøn Schønnebøl[2]. De adelsmænd, der ikke var fremmødt, havde medsendt fuldmagt[3].

Foruden adelen mødte i overensstemmelse med indkaldelsesbrevene ogsaa bisper og lagmænd personlig. Bisperne var: mag. Tomas Kortssøn Vegener i Stavanger, mag. Ludvig Munthe i Bergen, mag. Erik Bredal i Trondhjem og mag. Henning Stockflet i Kristiania[4]. De fremmødende lagmænd var: Hans Frantssøn i Viken, Hans Nielssøn i Fredriksstad, Peder Laurissøn i Tønsberg, Tomas Jenssøn i Skien, Niels Hanssøn i Kristiania, Otto Mogenssøn paa Oplandene, Augustinus Olufssøn paa Agdesiden, Jakob Rask i Stavanger og Peder Alfssøn i Trondhjem. Lagmanden i Nordlandene Jørgen Henrikssøn paa Steig, der var en gammel

[1] N. R.-R. IX, 153—154.
[2] Efter Wolf, Norrigia illustrata, side 141 f.; jfr. Budstikken IV, 767—68 og »Indlæg fra alle lande« i det danske rigsarkiv. Listen i (Norsk) Hist. tidsskr. I, 33 er ufuldstændig.
[3] Cfr. Budstikken IV, 771.
[4] Cfr. Superintendenternes supplikation af 21de august 1648, Kancelliet 10, geistligheden, pakke 7 (registr., side 75), rigsarkivet.

og skrøbelig mand, hvis dødelige afgang man snart ventede, mødte ikke frem. I hans sted repræsenteredes Steig lagstol ved hyldingen af lagmandens svigersøn, den nordlandske adelsmand, major Manderup Pederssøn Schønnebøl[1], som nu under sit ophold i Kristiania søgte om fornyelse af et tidligere erholdt tilsagn om at blive sin svigerfaders efterfølger, og som endnu samme høst udnævntes til lagmand efter dennes død[2].

Kapitelgeistligheden optraadte i overensstemmelse med indkaldelsesbrevet med særlige deputerede, valgt af hvert kapitels medlemmer paa særlige i den anledning sammenkaldte møder. Disse var foruden bisperne følgende: for Trondhjems kapitel hr. Augustinus Jenssøn og residerende kapellan til Frue kirke hr. Niels Schelderup, for Bergens kapitel sogneprest til Korskirken og provst over Nordlandene hr. Jonas Pederssøn samt tilforordnet læsemester og medtjener til Domkirken mag. Peder Nielssøn Lem, for Stavanger kapitel hr. Elias Jakobssøn Bolde[3]. Fra Oslo kapitel kjendes ingen fuldmagt; men iblandt undertegnerne af en supplikation, der den 21de august udstedtes af 2 biskoper og 6 kanniker, findes 4 medlemmer af Oslo kapitel, nemlig sogneprest Trugels Nielssøn, Jesse Madssøn, lektor Niels Svendssøn Krønike (Chronik)[4] og Ambrosius Rhodius[5]. Rimeligvis har disse fire kanniker deltaget i hyldingen som Oslo kapitels deputerede. At der er valgt fire istedenfor to, forklares lettelig af, at Hamar kapitel nu var nedlagt og dets eiendomme tillagt kapitlet i Oslo. Paa menige provsters og presters vegne mødte i alt 83 deputerede, valgte af presteskabet inden hvert provsti paa kalenter, afholdte i løbet af juli og første halvdel af august[6].

---

[1] Norrigia illustrata (side 142) meddeler nemlig, at M. Schønnebøl optraadte under hyldingen og gjorde knæfald sammen med lagmændene, og herpaa er der ingen grund til at tvile. Nogen misforstaaelse ((Norsk) Hist. tidsskr. I, 36, note 2) behøver ikke at foreligge og indvirker, selv om saa var tilfældet, ikke paa den anførte oplysnings korrekthed.

[2] Efter meddelelse blandt »Indlæg fra alle lande« i det danske rigsarkiv, jfr. Saml. V, 285, noterne i og o samt N. R.-R. IX, 149.

[3] Efter fuldmagter fra kapitlerne i Trondhjem, Bergen og Stavanger 1648 blandt »Hyldinger« i det danske rigsarkiv (det kgl. geheimearkivs registratur vol. I).

[4] Om denne sværmeriske og ulykkelige mand se Caspari i Theol. tidsskr. I og II samt Kirkehist. saml., 3 r. III og IV.

[5] Han havde siden 1637 været professor i matematik og fysik ved det nys oprettede gymnasium i Kristiania og fungerede tillige som bylæge. Om hans virksomhed i Kristiania og senere skjæbne se Budstikken III, 439 ff., 487 ff, L. Daae, Det gamle Kristiania, 2den udg. passim, samt A. Collett, Gamle Kristianiabilleder, side 89 ff., 104.

[6] Blandt »hyldinger« (1648) i det danske rigsarkiv findes fuldmagter for geistligheden i 33 provstier foruden 7 fra enkelte prestemænd. Mellem fuldmagterne findes en fortegnelse paa Oslo og Hamar stiftskirker, saavel anneks- som hovedkirker. Om kalenterne se Heffermehl, Geistlige møder.

For hver kjøbstad skulde der efter indkaldelsesbrevet møde 5 mand[1]. Denne forskrift blev dog ikke nøiagtig efterfulgt uden af byerne Bergen, Tønsberg, Marstrand og Fredriksstad. Kristiania repræsenteredes derimod af 6 mand, Trondhjem, Stavanger, Skien og Oddevald hver med 4, Kongelv og Kristiansand hver med 3[2]. Hvad bondestanden angaar, skulde der efter indkaldelsesbrevet møde 4 deputerede fra hvert prestegjeld. I de allerfleste tilfælde udkaarede almuen paa tinge dog kun 2, sjeldnere 3 fuldmægtige; undertiden gjøres der undskyldning for, at antallet var mindre end befalet, idet man paaberaaber sig sin fattigdom som aarsagen hertil. Som regel er bondelensmanden blandt de befuldmægtigede, undertiden ogsaa sorenskriveren. Kun meget faa prestegjeld har i overensstemmelse med rigsraadets indkaldelsesbrev sendt 2 lagrettemænd og 2 haandverkere. De aller fleste fuldmagter er udstedt i løbet af juni og juli, nogle i august. Antallet af udstedte og indgivne fuldmagter er kun 168, idet det dennegang meget hyppig forekommer, at almuen af flere prestegjeld i fællesskab har udstedt en fuldmagt for sine samtlige deputerede. Antallet af fuldmægtige udgjorde ialt 524[3]. Da der for de tre øvrige stænder var fremmødt tilsammen 188 repræsentanter, var tallet paa samtlige deltagere i denne hyldningsrigsdag 712.

Imidlertid var kongen og dronningen i begyndelsen af august afseilet fra Danmark med 4 orlogsskibe og 2 fregatskibe[4]. Den 12te august ankom de kongelige til Bastø i Kristianiafjorden[5] og modtoges kort efter af Hannibal Sehested og hans gemalinde, frøken Kristina, der fra byen var seilet flaaden i møde. Den 13de ankrede skibene udenfor Akershus, og de kongelige begav sig straks i land og op til slottet under dundrende salut fra fæstningen og skibene og hilset af byens borgerskab og autoriteter, der stod opstillede langs veien fra skibsbroen

---

[1] I (Norsk) Hist. tidsskr. I, 32 og 36 siges feilagtig »3 mand«, idet kongebrevets »og to fornemme« borgere er overseet.

[2] Efter fuldmagterne i det danske rigsarkiv (Det kgl. geheimearkivs registratur, vol. I, side 186, no. 114). Opgaverne i Norr. ill., side 143 og (Norsk) Hist. tidsskr. I, 37 er indbyrdes afvigende og unøiagtige.

[3] De foregaaende oplysninger er hentet fra almuens fuldmagter til hertug Fredriks hyldning i Norge 24de aug. 1648 blandt »Hyldinger« i det danske rigsarkiv (Det kongl. geheimearkivs registr. vol. I, side 180—186, no. 110—113). Meddelelserne i Norrigia illustrata er uklare og urigtige. Ofte maa dens opgaver, saaledes som af Yngv. Nielsen antaget (Hist. tidsskr. I), adderes med 1, men ikke altid, hvorfor antallet af deputerede for bondestanden af Nielsen er sat noget for høit, nemlig til ca. 550 mand. Regnes der paa den anden side kun med de i Norr. ill. anførte tal, bliver summen altfor lav.

[4] Orlogsskibene var: »Trefoldighed«, »Hannibal«, »Victoria« og »Spes«, medens de to fregatskibe kaldes »hollandske« og »norske« fregat, (Norsk) Hist. tidsskr. I, 39, note 2.

[5] Cfr. den beretning om hyldingen, som er trykt i Saml. I, 17 f.

til slotsbroen[1]. I de nærmest følgende dage foretog kongen forskjellige udflugter i byens omegn[2].

Imidlertid forberedtes alt til hyldingshøitideligheden. Paa en af dagene nærmest før denne samledes adelen, bisperne og lagmændene i Trefoldighedskirken, hvor kongens kansler, Kristen Tomessøn Sehested, opfordrede alle stænder til at hylde den i Danmark allerede valgte og hyldede konge; men istedenfor at fremholde dette som en de norske stænder paahvilende pligt, saaledes som han efter Kristian IVs norske lov[3] var berettiget til, fremkom han med flere intetsigende undskyldninger for, at man ikke til valget havde indkaldt ogsaa de norske stænder: »Rigets raad udi Danmark«, hed det, »havde gjerne før hyldingen og deres og menige mands gode behag og beslut med stænderne her udi Norge communiceret og deres samtykke dertil fornummet, dersom denne farlige og vanskelige verdens tilstand ikke havde været holdet saa betænkelig, at ingen tid burde at spares etc.»[4].

Til denne ganske merkelige, for ikke at sige besynderlige tale gav den norske kansler paa stændernes vegne følgende, ikke mindre merkelige svar: »Det er ikke mere end billigt«, ytrede han, »at vi lyde hans kongl. majst. hertug Fredrik, og gjøres derudi ikke lang eller vidtløftig betænkning behov, saasom han er Norriges riges rette arveherre og konge, og der er ingen nærmere til riget, som nu lever, end denne gode herre»[5].

Dette optrin, der synes at komme ganske uforberedt, er, forekommer det mig, ikke hidtil blevet tilfredsstillende forklaret. Det synes nemlig ikke rimeligt, at kansler Sehested, saaledes som man har antydet[6], ganske paa egen haand af lutter trang til at behage stænderne skulde have fremkommet med en udtalelse, der var saa unødig og dertil saa lidet stemmende med den danske adels tankegang og med hundredeaarig praksis som den ovenfor anførte. Da kansleren desuden talte, ikke paa sine egne, men paa kongens vegne, er det endog muligt, at Fredrik III selv har forfattet talen, saaledes som det vides at være skeet ved en senere leilighed. I det mindste er det sandsynligt, at talen har faaet sin

[1] Denne var for anledningen betrukket med klæde, Norr. illustr. 139 og Saml. I, 17.
[2] Saml. I, 17 f.
[3] Tingfarebalken, kap. 10.
[4] Talen findes i afskrift i det Langebekske diplomatarium i det danske rigsarkiv (geheimeark.). Originalen fandtes i det rosenholmske arkiv, der senere førtes til Norge og brændte paa Fredrikshald 1826, cfr. Medd. fra det norske rigsarkiv I, 268—269 og (Norsk) Hist. tidsskr. 40, note 2.
[5] »Norges Rige Arve-Rige«, kap. IX, Budstikken VI, 490—491.
[6] Aschehoug, Statsforf., 361—362, Sars, Udsigt IV, 38, jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 40.

merkelige form ved paavirkning enten fra kongen selv eller en af denne inspireret tredjemand, og at dette er skeet i den bestemte hensigt at give Jens Bjelke anledning til at hævde det norske kongedømmes arvelighed. Det maa i saa fald antages, at Jens Bjelke paa forhaand har kjendt talens indhold og paa forhaand har havt sit svar færdigt; thi at denne forsigtige og for sit renommé saa ængstelige mand vilde have tilladt sig at fremkomme med ytringer, som han meget vel maatte vide var i uoverensstemmelse med gjældende lov, ja endog med stændernes fuldmagter, idet disse kun kjender den kaarede, keisede og udvalgte konge, hvis han ikke havde *fuld* sikkerhed for, at hans ord stemte med kongens tanker og ønsker, det vil neppe nogen, der kjender tiden i almindelighed og Jens Bjelke i særdeleshed, falde paa at betvile. Vi nødes saaledes til at antage, at det hele optrin paa forhaand har været arrangeret af Fredrik III og dennes hjælpere, samt at Jens Bjelke har været et bevidst, Kristen Tomessøn derimod vistnok et ubevidst redskab dertil. Det er bekjendt nok, at de ved denne leilighed faldne udtalelser senere kom til at danne et af de vigtigste argumenter i den af kongen ledede propaganda for den opfattelse, at Norge fremdeles var et arverige[1].

Efter mødet i Trefoldighedskirken afleverede de deputerede sine fuldmagter tilligemed sine medbragte andragender til kongens oversekretær, Otto Krag, og fik af denne underretning om de nærmere omstændigheder ved hyldingen, hvorledes og i hvilken orden hver stands fuldmægtige skulde gaa frem og aflægge hyldingseden[2]. Ligesom ved tidligere leiligheder skulde selve hyldingsakten ogsaa denne gang foregaa paa Hovedtangen, hvor der for anledningen var opreist et »pallads eller tribune«, der i samtlige beretninger omtales som »meget skjønt og herligt«[3]. Kl. 10 kjørte kongen, iført en sort sørgekaabe, til den yderste slotsport, hvor han steg af og tilfods begav sig til hyldingstribunen, omgivet af 2 marskalker og 50 drabanter, medens 8 af de fornemste adelsmænd holdt en sort fløilshimmel over hans hoved. Nærmest efter kongen fulgte rigsraaderne. Oppe paa tribunen indtog kongen sin plads paa tronstolen,

---

1 »Norges Riges Arve-Rige«, kap. IX, Budstikken V, særlig side 490—91, jfr. »En anonymi Consilium, givet Kong Fredrik den Tredje om Arverettigheden til Norge at maintenere«, Meddelelser fra det norske rigsarkiv I, 274—286.

2 Wolf, Norrigia illustr. 140.

3 Det var betrukket med sort klæde og fløil; i hvert af dets fire hjørner vaiede en silkestandart. Oppe paa »palladsen«, skygget af en tronhimmel, stod kongestolen paa en 5—6 fod høi trone, rigelig overdraget med sort fløil og prydet med Norges vaaben og kongens navn. Norden for den stod Kristiania borgerskab i fuld stas og med gevær, paa østsiden slotsgarnisonen i blaa, paa vestsiden to kompanier af Akershusiske regiment i rød uniform. Et kompani pikenerer anvendtes til polititjeneste. Veien fra slottet til tribunen var dækket med sort klæde.

medens de 8 adelsmænd vedblivende holdt fløilshimlen over ham under tronhimlen; rigsraaderne tog plads paa begge sider af tronen. Da kongen havde sat sig, traadte Hannibal Sehested frem og holdt en tale for kongen, i hvilken han udtalte, at Norges ældgamle krones stænder med glæde havde hørt om hans lykkelige ankomst og havde indfundet sig for at hylde ham, at alle nordmænd, høie og lave, satte det haab til ham, at han ligesom sine forfædre vilde regjere med mildhed og kjærlighed og holde alle stænder ved deres privilegier og ved den evangeliske religion, ligesom han ogsaa selv haabede at blive opretholdt i sin hidtidige myndighed[1]. Efter talen aflagde statholderen hyldingseden, hvorefter sekretær Otto Krag kaldte stænderne frem i følgende paa forhaand bestemte orden: Først kom adelen i tre afdelinger eller sæt. I spidsen for første sæt gik rigets kansler, den gamle Jens Bjelke. Sidste mand i sidste sæt var den fattige Lauris Galtung. Efter adelen kom de 4 bisper og lagmændene, derpaa kapitlernes og presteskabets fuldmægtige i 6 sæt og kjøbstædernes fuldmægtige i 2 sæt. I det første gik de deputerede af Kristiania, Bergen, Trondhjem, Tønsberg og Marstrand, ialt 25 mand med borgermesteren i Kristiania, Hans Eggertssøn i spidsen, i det andet de deputerede fra Fredriksstad, Kongelv, Oddevald, Skien og Kristiansand, tilsammen 19 mand, ledet af borgermester i Fredriksstad Anders Olufssøn[2]. Tilslut kom bønderne, der traadte frem i 13 sæt, hvert under ledelse af en særlig »formand«.

Eftersom stænderne kom op paa tribunen, faldt de paa knæ for kongen og fremsagde hyldingseden, der blev dem forelæst af Kristen Tomessøn Sehested, hvorpaa kongen venlig rakte enhver sin haand fra adelsstanden til og med borgerstanden, men ikke bønderne. Klokken 1 var hyldingsakten endt, hvorpaa borgerskabet og de tre opstillede kompanier affyrede sine geværer, medens der fra slottet og skibene saluteredes med ikke mindre end 800 kanonskud. Saasnart kongen og hans følge havde forladt paladset, blev dette med alt tilbehør, klæde, fløil og silke etc., som sedvanlig givet til pris for folket[3].

---

[1] Efter en samtidig tysk beretning om hyldingen i den Hjelmstjernske samling paa det store kgl. bibliotek i Kjøbenhavn, jfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 39, 43 og Thyra Sehested, Hannibal Sehested I, 134.

[2] Borgermesterne blandt de deputerede kjøbstadsmænd var dog neppe tilfreds med denne ordning, idet de dagen iforveien havde ansøgt om at faa plads foran presterne, uden at myndighederne havde taget noget hensyn dertil, se (Norsk) Hist. tidsskr. I, 43, note 2.

[3] Klokken 4 om eftermiddagen samledes alle stænder og vistnok ogsaa adskillige andre efter indbydelse af kongen dels paa slottet, dels paa raadhuset og i et par for anledningen leiede borgerhuse, hvor de rigelig forsynedes med god mad og drikke, idet mænd og kvinder af Kristianias fornemme borgerstand sørgede for opvartningen; kongen lod sin livmedicus, sin hofprædikant o. a. besøge hvert sted for at paase, at enhver,

Efter hyldingen tog kongen for alvor fat paa det ikke ubetydelige arbeide at besvare de talrige andragender, som var indgivne af stænder, korporationer og enkelte personer. Vistnok var adskillige sager afgjorte allerede i dagene nærmest forud for hyldingen. Blandt disse merker vi os den vigtige instruks af 19de august for statholderen Hannibal Sehested, som her bl. a. befales at forskrive lensmændene og bisperne en gang om aaret til beleilige steder for at forhandle med dem om rigets anliggender og sende indberetning derom til kongen[1]. Den 21de august stadfæstedes Bergens bageres skraa efter disses egen ansøgning[2]. Den 24de konfirmeredes en kontrakt om Bergens deling i tre sogne, som lensherren Henrik Tott med biskopen og lagmanden i Bergen efter kongelig befaling[3] havde gjort Bergens borgere imellem[4] osv. Det største arbeide var dog endnu igjen og udførtes i dagene fra og med den 25de august til den 1ste september[5]. Størst interesse har stændernes andragender og kongens svar derpaa.

Adelen indleverede saaledes ogsaa ved denne leilighed en længere supplikation om forbedring af sine privilegier[6]. Indledningsvis udtales heri haabet om, at kongen ikke vil bevise den norske adel ringere naade end den danske. Derpaa fremsættes de sedvanlige ønsker om at blive holdt ved den augsburgske konfession, ved Norges lov og gammel sedvane og desuden at maatte nyde de samme privilegier, benaadninger og haandfæstninger som adelen i Danmark, hvorefter adelens krav nærmere angives i følgende 6 poster:

1. At adelen bevilges skattefrihed for de bønder, »som vi nu have og herefter os tilforhandle« inden samme *prestegjeld* som sæde-

---

høi og lav, blev »tilbørligen, rundeligen og vel trakteret«. Om aftenen afbrændtes et fyrværkeri. Stemningen lader til at have været meget høi, uden at der dog, som man kunde have ventet, opstod nogen urolighed eller klammerier, hvilket toges for et merkeligt »Frederiks tegn eller freds tegn«. Vi henviser forøvrigt til de samtidige skildringer i Saml. I, 17 f., Norr. ill. 148 f. og den tyske beretn. i det store kgl. bibl. samt til de senere fremstillinger af Holberg, Danmarks riges hist. III, 45 f., Yngv. Nielsen i Hist. tidsskr. I, 44 f. og Thyra Sehested, Han. Sehested I, 133 f.

[1] N. R.-R. IX, 49 f.

[2] N. R.-R. IX, 52—57.

[3] N. R.-R. VIII, 293 (30te aug. 1643).

[4] N. R.-R. IX, 70—73.

[5] Cfr. de i denne tid udstedte kongebreve, N. R.-R. IX, 74—164.

[6] Dette andragende, der er trykt i Budstikken, 4de aarg., side 762—768 og i N. R.-R. IX, 128, er udateret, men i ethvert fald indgivet før den 29de august, da et foreløbigt svar meddeltes adelen gjennem kansler Kristen Tomessøn, se Budstikken IV, 769—771.

gaarden[1]. 2. At adelens leding og foring afskaffes, »som tilforn udi rostjenestens sted gik af landet«, men dog ikke afskaffedes ved rostjenestens indførelse[2], samt at det maa tilstedes dem, der maatte ønske det, ogsaa i fredstid at holde hest i steden for at udgive rostjenestepenge. 3. At adelen ligesom før 1646 maa nyde fri skydsfærd for sig og sine tjenere »i lovlig og fornøden ærinde«. 4. At norske adelsmænd lige med de danske maa forfremmes til len og værdigheder i begge riger. 5. At der af rigets indtægter maatte anvendes saa meget, som tilstrækkelig kunde være, til vedligeholdelse og anlæg af fæstninger og til at holde duelige norske og danske officerer. 6. At der, naar kronens gjæld er betalt, her ligesom i Danmark maa indrettes en landkiste, hvor en del af kronens indkomst kan opbevares for i paakommende tilfælde at bruges »til landsens defension og begge rigers konservation og bedste«. Supplikationen er undertegnet af 26 adelsmænd[3].

Efterat kongen havde taget dette andragende under overveielse, lod han sin kansler Kristen Tomessøn meddele Norges kansler Jens Bjelke sin vilje med hensyn til adelens friheder. Han erklærede sig beredt til:

1. At stadfæste adelens ældre privilegier, saaledes ogsaa de af 1646. 2. At tilstaa den igjen at nyde sin i 1646 afstaaede ret til fri skydsfærd, undtagen i Bohuslen, samt accisefriheden. 3. At bevilge frihed for alle skatter undtagen foring og leding for de af adelens bønder, der bor i det sogn, hvor sædegaarden ligger eller i nærmeste anneks. 4. Fritagelse for at udgive rostjenestepenge i fredstid. 5. At adelen, naar den skal stille soldater, selv maa udskrive dem blandt sine egne bønder og lade dem stille i næste kompani[4].

Som man vil se, afviger dette tilbud ikke saa lidet fra adelens andragende. Uden betydning er det, at ønskerne om at holdes ved den augsburgske konfession og ved Norges lov etc. er forbigaaede, idet alt dette er betragtet som selvfølgeligt. Derimod er de øvrige afvigelser af vigtighed: Ordet »prestegjeldet« i adelens andragende om dens bønders skattefrihed er i kongens tilbud erstattet med »sognet og næste anneks«; udtrykket: »bønder og tjenere, som vi nu haver og herefter os tilforhandle« er beklippet til »det gods, som de haver«. Og selve skatte-

[1] Det nye i denne post er, at der kræves skattefrihed for bønder, som er kommet til efter privilegiebrevet af 1646 og for fremtiden vil komme, samt at ordet *sogn* er ombyttet med prestegjeld. Hvis dette oversees, kommer man til det feilagtige resultat, at der i denne post kun er tale om opretholdelse af en ældre rettighed (Hist. tidsskr. I, 46), medens der i virkeligheden andrages om en betragtelig udvidelse af denne.

[2] I Hist. tidsskr. I, side 46 omtales denne post feilagtig som et andragende om, »at rostjenesten maatte afskaffes«.

[3] Se Budstikken IV, side 767—768 og N. R.-R. IX, 130.

[4] Budstikken IV, 769—771, N. R.-R. IX, 130.

friheden begrænses til ikke at gjælde leding og foring. Dermed er ogsaa adelens andragende om en almindelig fritagelse herfor bestemt afslaaet. Men isteden indrømmes den en begunstigelse, hvorom den ikke har søgt, nemlig fritagelse for udredelse af halv rostjeneste i fredstid. Andragendet om fri skydsfærd indrømmes over hele Norge undtagen i Bohuslen; men desuden indrømmes accisefrihed, hvorom adelen ikke har søgt. De tre vigtigste poster i andragendet, der tildels angik hele rigets velfærd: den norske adels forfremmelse lige med den danske, anvendelse af rigets indtægter til bygning af fæstninger[1] og underhold af officerer samt oprettelsen af en landkiste til rigets forsvar berøres end ikke i det kongelige tilbud. Derimod tilbydes adelen en ny, særlig fordel, som den heller ikke havde berørt i sit andragende, nemlig adgang til at udskrive soldater blandt sine egne bønder og til at lade dem stille i nærmeste kompani.

Forsaavidt adelen betragtede sig som en stand, der til en vis grad optraadte paa hele rigets vegne, ja, forsaavidt den overhovedet ønskede nogen politisk indflydelse, var dette tilbud ydmygende, idet det lod de poster i andragendet, hvori der krævedes reformer, sigtende til det heles vel, ganske ude af betragtning. Men forsaavidt den eftertragtede økonomiske fordele, hvad der var og under de givne forhold maatte være det væsentligste for den, maatte tilbudet siges at være endog meget godt, og man kan derfor ikke undres over, at adelen kun havde lidet at bemerke hertil. Da Jens Bjelke saaledes havde faaet sig kongens tilbud tilkjendegivet, talte han derom med alle tilstedeværende adelsmænd, som erklærede sig tilfreds med de her foreslaaede friheder. Kun ønskede de fremdeles at maatte faa nyde skattefrihed, ikke bare for det ugedagsgods, som de nu eiede, men tillige for det, som de for fremtiden maatte erhverve[2]. Desuden erklæres, muligens paa foranledning af et kongeligt forslag, at adelen gjerne saa, at kongen selv vilde sætte en vis straf for dem, som misbrugte retten til friskyds eller accisefriheden. Dette svar udstedtes og undertegnedes paa adelens vegne af Jens Bjelke den 30te august. Allerede dagen efter, den 31te august, udstedtes privilegiebrevet. Dette er i høiere grad end tilbudet af 29de august et svar paa adelens andragende og gaar ind paa omtrent alle i dette fremsatte poster. Kongen lover, at han vil opretholde den augs-

---

[1] Uafhængig af adelens andragende bevilgedes derimod under kongens ophold i Kristiania 8000 rdl. af Trondhjems og 4000 rdl. af Tunsberg len samt alle Bahus lens skatter og hvad der af Smaalenenes kunde restere til Bahus fæstnings reparation, N. R.-R. IX, 173 f.

[2] Cfr. Budstikken IV, 769—772.

burgske konfession etc., holde adelen ligesom andre undersaatter ved Norges lov og opretholde og stadfæste alle adelens ældre friheder, særlig privilegierne af aaret 1646, hvorved den norske adel tilsikredes samme rettigheder som Danmark for det gods, den da havde: hals og haand over deres bønder i hovedsognet og nærmeste anneks samt skattefrihed for bønderne i hovedsognet. Paa adelens fornyede begjæring om frihed ogsaa for det gods, som den i fremtiden kom til at erhverve, svaredes nu, at adelen, naar den herefter tilforhandlede sig ufrit gods og ønskede frihed derpaa, havde at indsende særligt andragende derom til kongen. Den norske adel er efter sit eget tilbud pligtig til at udrede af sit gods alt, hvad adelen i Danmark bevilger for sin del, og i overensstemmelse hermed lover kongen, at han ikke vil gjøre nogen forskjel mellem dansk og norsk adel, men befordre den ene saa vel som den anden, hver efter sin fortjeneste. Accisefrihed indrømmes, ligesaa fri skydsfærd overalt undtagen i Bohuslen, hvor alle skatte- og kronebønder (»vore og kronens tjenere«) skal være fritagne derfor. Rostjenestepenge i fredstid afskaffes, medens foring og leding bliver staaende. Hvad fæstningerne og andet til rigets forsvar henhørende angaar, vil kongen selv sørge derfor. Af rigets indkomster kan intet bevilges til indlæg i landkisten; men hvis stænderne selv vil bevilge noget dertil, skal det være dem tilladt[1].

Disse privilegier, der ved første øiekast kunde synes klare og tydelige nok, synes dog meget snart at have givet anledning til misbrug. Allerede under 1ste januar 1649 udfærdigede kongen derfor et nyt, udførligere brev, der skulde forebygge misbrug, men forøvrigt ikke berøvede adelen nogen af de den tilstaaede friheder. Det nye ved privilegiebrevet af 1649 i forhold til det af 1648 er for det første: den meget sterkere betoning af, at adelen under udøvelsen af den nyerhvervede myndighed over sine bønder skulde være forpligtet til at rette sig efter Norges lov, ikke tillade sig nogen afvigelse derfra under henvisning til privilegier, som maatte være den danske adel forundte, og ikke tage høiere bøder, end loven tillod; for det andet: gjenopfriskelsen af forbudet af 28de september 1639 mod at holde andre sædegaarde end saadanne, hvor adelen holdt dug og disk, eller som i 40 aar havde været agtede som saadanne.

[1] Danske magazin III, 368—370, Paus II, 846—848, N. R.-R. IX, 260 f. Adelen i Bahus len, der før 1646 havde besiddet større privilegier end den øvrige norske adel og fra 1646 var sidestillet med denne, blev nu ugunstigere stillet end sine standsfæller i de øvrige dele af riget, forsaavidt som den ikke længere maatte nyde fri skydsfærd inden det landskab, hvor den var bosiddende (Budstikken IV, 770). Til gjengjæld udvirkede den under 7de september en kongelig bevilgning for, at dens bønder skulde være frie for at skydse kongens tjenere (Budstikken IV, 772).

Det er rimeligt nok, at den norske adel, der tydeligvis havde haabet at kunne udøve sin nye ret til hals og haand, sigt og sagefald paa samme maade som adelen i Danmark, har følt sig høilig skuffet ved denne strenge begrænsning af det tilstaaede privilegium, der i virkeligheden gjorde hals og haand i Norge og Danmark til to forskjellige ting og betydelig maatte mindske den økonomiske fordel, som adelen havde tænkt at kunne drage deraf. Indskrænkningen i retten til at oprette sædegaarde havde lige siden dens fremkomst i 1639 været den norske adel forhadt, og det er rimeligt at tænke sig, at den med tilfredshed har seet, at forordningen herom ikke blev gjenoptaget i det nye privilegiebrev af 1648, og at den heri har seet en opmuntring til forsøg paa at negligere indskrænkningen. Desto større maatte skuffelsen blive, da denne forordning gjenoptoges i det nye privilegiebrev af 1649. At adelen virkelig ogsaa var meget misfornøiet, skjønt rigtignok uden gyldig grund, sees af de anker mod det nye privilegiebrev, som den i den følgende tid ved forskjellige leiligheder fremførte[1], og som vi senere vil finde anledning til at betragte.

Fra geistligheden indkom der 4 fællesandragender, nemlig et fra biskoperne, et fra kannikerne, et fra Trondhjems kapitel og et fra presteskabet, alle udstedte i Kristiania under 23de august[2]. I disse andragender udtalte geistligheden sin forventning om, at den augsburgske konfession og kirkeordinansen vilde blive opretholdt, og begjærede, at de fordele, friheder og rettigheder, som den hidtil havde nydt, maatte blive stadfæstede og styrkede. Bisperne føiede hertil en bøn om, at der maatte tilstedes fremmede, der bosætter sig i riget, fri religionsøvelse, forat enighed i religionen kunde opretholdes. Kannikerne androg om, at det maatte bevilges dem at nyde samme friheder som deres medbrødre i Danmark, samt at kongen vilde forskaane dem for de tunge, aarlige skatter og »adskillige udgifter og paalæg, af hvilke vore forfædre aldrig har vidst at sige«. Presteskabets andragende, der er undertegnet af bisperne og 87 prester, var udførligere end de andres, men gjaldt næsten udelukkende rent økonomiske anliggender[3].

---

[1] Cfr. Budstikken IV, 790; Holberg, Danmarks riges hist. III, 155, Danske mag. III, 4, side 285 og 291, Aschehoug 407 f.

[2] Alle 4 petitioner findes i orig. i rigsarkivet, kancelliet 10 — geistligheden, pakke 7 (registratur, 75), cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. I, 49—50 og L. Daae, Trondhjems stifts geistl. hist., side 102 f. Presteskabets andragende er trykt hos Heffermehl, Geistlige møder i Norge, 180—187.

[3] Presterne specificerede sine fordringer i 9 artikler, i hvilke de bl. a. androg om, at der maatte blive sørget for en forbedring af indkomsten for prester, hvis kald var for ringe til, at de med deres familier anstændig kunde ernære sig deraf, at der maatte skaffes midler til forsørgelse af presteenker, at de aarlige kontributioner maatte nedsættes og

Hvad borgerstanden angaar, indgav de deputerede fra Kristiania, Bergen, Tunsberg og Skien et fælles »hyldingsbrev«, dateret Kristiania den 24de april med bøn om deres privilegiers opretholdelse og forbedring[1]. Saavel i dette hyldingsbrev som i geistlighedens supplikationer betegnes kongen som »Norges riges rette arveherre«, eller som »udvald konning til Danmark og arving til Norge«[2]. Dette er noget *helt nyt* i det her omhandlede tidsrums historie. Siden prins Kristians (III) krav paa at blive hyldet som Norges arvekonge var blevet afvist paa herredagen i Kristiania 1529, havde dette spørgsmaal ikke været oppe i Norge. At Kristian IV lod sin søn kalde sig »arving til Norge«, havde nemlig ingen betydning, da det kun var en tom titel, som ogsaa fyrsterne i Holsten førte. At det fra Kristian IV's side heller ikke var ment anderledes, viser sig tydelig nok deraf, at han i sin norske lov havde ladet indsætte den bestemmelse, at den, som det danske rigsraad valgte til konge i Danmark, ogsaa skulde være konge i Norge. Stændernes fuldmagter til hyldingen af 1648 saavelsom ved tidligere leiligheder er ogsaa i god overensstemmelse hermed. Ikke engang titelen »arving til Norge« forekommer i disse og endnu mindre betegnelser som »arveherre« eller »arverige«; tvertimod betegnes hertug Fredrik som *udvalgt* konge saavel til Norge som til Danmark. Naar de geistlige og borgerlige deputerede ikke destomindre i modsætning saavel til rigsraadets hyldingsbrev som til sine egne fuldmagter saa sterkt betoner det norske kongedømmes arvelige karakter, maa de tydeligvis være blevet inspireret dertil under sit ophold i Kristiania af mænd, der i denne sag har gaaet kongens ærinde. Desto bemerkelsesværdigere er det imidlertid, at der i adelens supplikationer ikke findes nogen antydning til en anerkjendelse af arvekongedømmet, idet endog titelen »arving til Norge« er undgaaet. Enten er der altsaa ikke skeet nogen henvendelse til adelen saaledes som til geistligheden og borgerstanden, eller har en saadan henvendelse

presternes ved ordinansen hjemlede immunitet opretholdes, saasnart rigerne kom i sin forrige stand, og at der maatte skaffes midler til fattige og brøstfældige kirkers reparation. Endvidere androges om: fri skyds for bisper, provster og prester paa deres embedsreiser og til stænderforsamlingerne i Kristiania by, hvilket var blevet negtet af enkelte lensmænd mod ordinansen og kongelige forordninger; at enhver prest, der paa grund af sit kalds ringhed ser sig nødt til at fæste en avlsgaard, maa have denne skattefri. Endelig klages der over, at bønderne ikke vil give fiske- og kvægtiende efter ordinansen, cfr. Heffermehl, Geistlige møder i Norge, 182–185.

[1] Dette »hyldingsbrev« findes i orig. mellem »Hyldinger« i det danske rigsarkiv, geheimeark.s reg. vol. I, side 186, no. 114.

[2] De 4 byers deputerede begaar dog, enten af forsigtighed eller tankeløshed, den inkonsekvense at kalde hertugen »udvald konning til Danmark og Norge« paa samme tid, som den meddeler, at han vil lade sig hylde af alle stænder som deres »rette arveherre og konning«.

fundet sted og er blevet afslaaet. Af begge tilfælde maatte man kunne slutte, hvad man ogsaa af andre grunde har aarsag til at tro: at den norske adel har været utilbøielig til at gaa ind paa teorien om den norske konges arveret. Jens Bjelkes optræden i Trefoldighedskirken kan saaledes neppe have været i overensstemmelse med hans standsfællers tanker og ønsker, men har formodentlig truffet dem ganske uforberedte.

Bondestanden indgav ingen fælles petition, hvorimod der som sedvanlig ved saadanne leiligheder indkom en række supplikationer fra alle landets kanter, dog kun faa fra Akershus len, hvor Hannibal Sehesteds foranstaltninger altsaa havde virket efter sin hensigt. Nogle forestillinger om skatterne, der indkom fra almuen i Heggen og Frøland samt paa Hedemarken og Toten, betegnedes som »unødvendige supplikationer«, og hovedmændene stevnedes i rette efter befaling af statholderen og dømtes »for saadan dumdristig forseelse« til 3 aars arbeide i bergverkerne; men da de bad om naade under henvisning til, at de havde handlet af uforstand, slap de med bøder[1].

De Sehestedske kommissærer 1651.

Hannibal Sehesteds bestræbelser for at sikre sin stilling i Norge syntes et øieblik at skulle lykkes. Under 31te aug. 1648 meddeltes der ham en ny instruktion, hvorved hans tidligere myndighed i det væsentligste bekræftedes. Han skulde fremdeles have den øverste kommando over hæren næst kongen og have overopsyn med fæstningerne og med bergverkerne; dog forbeholdt denne sig at ind- og afsætte officerer og krigskommissærer. Han skulde holde sig à jour med forholdene i Sverige og underrette kongen derom. I steden for hans tidligere man-

[1] Cfr. supplikationer fra bønder i Heggen og Frøland af 14de mars 1650, kancell. — retsvæsen (reg. 201), samt et tingsvidne fra Vang paa Hedemarken 28/4 1649, Indk. sag. i Statholderarkivet. — De udgivne bøder bevilgedes til det vaisenhus, som nu paatænktes oprettet i Kristiania, og hvortil kongen under hyldingen havde bevilget 1000 rdl., som imidlertid ikke toges af hans egne midler, men af kirkens beholdninger (cfr. Saml. I, 20 f., Budstikken V, 143 og Norske stiftelser III, 156). Tanken om dette børnehjems oprettelse var dog ældre end hyldingen, idet den fremsattes af Kristianias borgermestere Hans Eggertssøn og Arent Hanssøn allerede i en skrivelse af 24de nov. 1646, hvor de paa borgerskabets vegne klagede over, at det, som indkom i fattigbøsserne i Drammen og andre ladesteder under Kristiania, ikke længer saaledes som tidligere kom byens fattige og husarme tilgode. Disse penge kunde vel, heder det, bedst anvendes som bidrag til anlæg af et »børnehus for fattige børn, som nu omløber og ikkun til trygleri opvænnes«. Andragendet findes blandt Statholder-ark.s Indk. sag. for 1646.

dat til aarlig at forhandle med stænderne paalagdes det ham en gang hvert aar at forsamle lensmændene og bisperne for sammen med dem at overveie, hvad der kunde tjene til rigets gavn, og afgive beretning til kongen derom[1]. Men tiltrods for denne foreløbige seir maatte Hannibal Sehested uvilkaarlig føle sig meget mindre sikker i sin betydelige magtstilling end tidligere; hans fiender i Danmark vedblev at modarbeide ham, og selv om hans energiske bestræbelser for at indynde sig hos den nye konge foreløbig syntes at skulle lykkes ham, kunde der selvfølgelig hos den forsigtige, beregnende og tause Fredrik III ikke blive tale om en tillid og en hengivenhed som den, Kristian IV havde næret for ham. Rigsraadet med Ulfeldt i spidsen stod ham fremdeles imod, og det var netop nu umiddelbart efter Fredrik III's tronbestigelse overordentlig mægtigt. Hannibal Sehested søgte derfor at holde stillingen ved at vise eftergivenhed i det norske spørgsmaal.

Allerede i nov. 1647 havde han, som nævnt, maattet finde sig i den bestemmelse, at de norske lensmænd for fremtiden skulde sende sine afgifter og toldintraderne umiddelbart til rentekammeret i Kjøbenhavn, ikke til Akershus. Under interregnet lykkedes det ham vel at hindre, at der, saaledes som hans modstandere vilde, i haandfæstningen optoges bestemmelser, sigtende til at umyndiggjøre den norske statholders stilling, men kun ved at give efter for fordringen paa nedsættelse af det norske militærbudget. Ikke desto mindre forlangte rigsmarsken Anders Bille kort efter yderligere afknapning i de norske hærudgifter[2], og samtidig udbredtes mistanken om, at det ikke forholdt sig rigtig med det norske generalkommissariats regnskaber, og naaede helt op til kongen. Hannibal Sehested, der vel nu har følt grunden usikker, nølede ikke med at tilbyde nye indrømmelser med hensyn til hærudgifterne, hvilke kongen ogsaa var tilfreds med og slog fast tiltrods for rigsraadets endnu større krav[3]; men samtidig befalede kongen efter en anmodning af rigsraadet[4] Niels Lange og hans medkommissærer at gjøre rede for sine regnskaber fra begyndelsen af den svenske krig, og nogle rigsraader opnævntes til at gjennemse dem[5]. Paa samme tid overdroges toldvæsenet i Norge til Antoni Knip som generaltoldforvalter[6].

[1] Seh. II, 243.
[2] Rigsraadets breve af 31te aug. (R.-R. Br. 59, 46, Kr. Skeels prot. 27—28) og 1ste sept. (R.-R. Br. 57 XXIX, cfr. Kr. Skeels prot. 28) 1649 i det danske rigsarkiv.
[3] Kongens svar til rigsraadet af 6te sept. 1649, R.-R. Br. 57, XXXIV, danske rigsarkiv.
[4] R.-R. Br. 57, XXXIII, danske rigsarkiv.
[5] Cfr. M. Durells brev til Karl Gustav af 16de febr. 1650 i Beckers Saml. I. Fr. III's hist. I, 33, og S. Birket Smith, Leonora Christina Ulfelds hist. I, 192, jfr. R.-R. Br. XXXIV, danske rigsarkiv.
[6] N. R.-R. IX, 450 ff.

Begge foranstaltninger var tydelig nok rettede mod Hannibal Sehested, om end ikke direkte. Dog har det neppe endnu været Fredrik III's hensigt at hidføre hans fald; men kongen dreves frem af statholderens mægtige fiender i rigsraadet og ved hoffet, og da det snart gjennem Antoni Knips virksomhed bragtes paa det rene, at Hannibal Sehested havde udtaget penge af toldkisterne[1], tog kongen dette meget ilde op, ja, ansaa det ligefrem for en majestætsforbrydelse[2]. Da saa Niels Lange paa rigsraadernes antegnelser til de af generalkommissariatets regnskaber, der vedkom hvervningerne under krigen, erklærede, at han kun havde efterkommet statholderens ordrer, og at det derfor ikke tilkom ham, men statholderen at svare dertil[3], da rettedes undersøgelserne direkte mod Hannibal Sehesteds eget forhold. Ved kongebrev af 28de februar 1651 underrettedes de norske stænder om, at kongen vilde sende kommissærer til Norge »til at forfare ett og andet vor og rigens tjeneste saavelsom eders egen velstand angaaende«[4]. Dette brev blev i afskrifter tilstillet presterne, som læste det i kirkerne for den til gudstjeneste forsamlede almue. Til kommissærer udnævntes Sten Bille og Niels Krabbe, senere ogsaa Jørgen Bjelke, som den 10de mars fik befaling om at forføie sig til Norge for at deltage i kommissionen[5].

Allerede i sidste halvdel af mars var Bille og Krabbe i Kristiania, hvorfra de udsendte breve til almuen rundt om i stiftet med paalæg om at opnævne et vist antal vederheftige mænd, der til opgivne tider og steder kunde møde for kommissærerne og afgive sandfærdige svar paa de spørgsmaal, som disse paa hs. majst.s vegne maatte forelægge dem, bl. a. om bønderne i nogen sag havde udgivet større bøder, end loven tilholdt, om hvormange heste de i sidste feide havde maattet holde, hver hests værdi, og hvilken erstatning eierne havde faaet derfor. Nogle lagrettemænd, som almuen ligeledes selv maatte udvælge, skulde følge med udsendingerne, medhavende sine signeter[6]. De til almuen udsendte

---

[1] Cfr. denne bogs side 211.
[2] Becker, Saml. I, Fr. III's hist. I, 34.
[3] Cfr. Seh. I, 163.
[4] Geheimeark.s diplomat., Norge, danske rigsarkiv. Brevet er paraferet af Niels Krabbe; findes ikke i N. R.-R. Afskrifter af kongebrevet blandt Indk. sager 1651 i Stath.-ark., Norske rigsarkiv.
[5] N. R.-R. X, 162, jfr. Seh., II, 353.
[6] Eks.: Bønderne i Stange sogn opfordredes i skrivelse af 23de mars til at udgjøre 12 vederheftige mænd og desuden 3 lagrettemænd af sit sogn, som alle skulde møde for kommissærerne paa Storhammar fogedgaard den 7de april. Skrivelsen oplæstes fra prædikestolene i Stange og Ottestad kirker 2den og 3die dag paaske. Lignende skrivelser udstedtes samme dag (23de mars) til bønderne paa Norderhov, Hole, Nes sogn o. a. Eidsvolds almue fik lignende underretning i skrivelse af 30te mars; den skulde møde i Kristiania 1ste mai (Indk. sag. 1651 i Stath.-ark.).

skrivelser sluttede med følgende høflige vending: »Vi gjøre altid gjerne, hvis eder kan være til gavn og gode«, vel beregnet paa at indgive almuen tillid og betage den for al mulig frygt for at tale rent ud af posen. Denne bestræbelse fra kommissærernes side traadte endnu tydeligere frem i de skrivelser, som de samtidig lod udgaa til presterne; disse opfordredes saaledes til at »erindre bunden, at han formedelst den kongelige beskjermelse, det aabne patent (ɔ: kongens aabne brev) tilsiger imod alles og enhvers ugunst, kan uden al frygt, dog med tilbørlig fornuft og beskedenhed ved sine fuldmægtige give tilkjende, om han mod loven og recessen er blevet besverget«. Det gjordes dog udtrykkelig opmerksom paa, at der hermed ikke tænktes paa egentlige retssager[1].

I løbet af april og mai var kommissærerne nu fuldt optaget dels med mundtlige forhandlinger med bøndernes fuldmægtige, dels med at modtage og bevare de dem affordrede redegjørelser og klager. Der indkom udførlige fortegnelser over alt, hvad almuen havde udgivet i penge og i varer til øvrigheden og til soldaterne fra sidste feides udbrud til og med 1650[2]. Det heder om flere af disse redegjørelser, at dette er »antegnet efter almuens beretning og angivende«. I redegjørelsen fra almuen i Hallingdal tilføies: »saa vidt vi erindre«[3]. At der under saadanne omstændigheder er blevet givet adskillige uefterretteligheder til bedste, er ikke alene rimeligt, men endog paaviseligt. Almuen paa Hedemarken berettede saaledes i en vidtløftig klage over sin foged Knud Anderssøn, at den havde maattet udgive »vuggeskat«. Forhør i anledning af denne beskyldning optoges først i december og januar 1653—1654, da det viste sig, at den var fuldstændig grundløs[4]. Den samme Knud Anderssøn beskyldes imidlertid ogsaa for ting, som han ikke saa let kunde fralægge sig, saaledes for at have forholdt bønderne betaling for udlæg af skjorter, hoser, sko etc.; som af almuen i hans fogderi var ydet udover, hvad de af den stillede soldater trængte, at have taget knegtepenge ogsaa af dem, som selv holdt soldater, at have tilbageholdt flintebøsser, som skulde været udleverede til almuen etc. Ogsaa disse beskyldninger blev først optagne til videre forhør til den ovenfor angivne tid.

---

[1] Saadanne skulde som sedvanlig først paadømmes paa hjemting. Kommissionen adskiller sig fra de almindelige herredage derved, at det ikke var dens hovedøiemed at sidde retterting, men at undersøge en bestemt sag. Dette hindrede dog ikke, at enkelte retssager, der ikke stod i forbindelse med den Schestedske sag, blev forelagt for kommissionen og virkelig ogsaa paadømt af den.

[2] Af disse erklæringer findes en række blandt Statholderarkivets indkomne sager for 1651, samt i Kancelliarkivet under »skatter, afgifter«; registr. 204—207, cfr. ogsaa registr. 57.

[3] Dateret Hallingdal 15de april, Indk. sag. 1651, Stath.-ark.

[4] Tingsvidner blandt Indk. sag. 1654, Stath.-ark.

Noget, der med rette kunde anvendes som anklage mod Hannibal Sehested, fremkom dog, saavidt jeg kan forstaa, ikke i de bunker af besværinger, som kommissionen ved denne leilighed modtog fra almuen. Det kan ikke af dem paavises, at statholderen har ladet paalægge almuen nogen byrde, hvortil han ikke havde kongens og rigsraadets eller stændernes mandat. De klager, som fremkom, gjaldt især skatterne, for hvilke statholderen jo ikke bar ansvaret. Paa enkelte steder besværede man sig over fogderne. Den nævnte Knud Anderssøn anklagedes af bønderne paa Hedemarken for »tyranni« og svig af forskjellig art, og almuen i Nes og Fett sogne paa Romerike klagede over fogden Kristen Jenssøn, der bl. a. beskyldtes for at have draget omkring i bygden og forhøiet eller forringet gaardenes skyld, »alt eftersom han fik skjænk eller gave til«. Almuen paa Ringerike klagede over adskillige overgreb fra den nærmeste øvrigheds side ligeoverfor flere navngivne bønder[1]. Almuen i Biri besværede sig over sin bondelensmand, der i og efter feiden havde øvet et svare tyranni i bygden og forskrækket kvinderne saaledes, at »somme haver mist deres foster med livsfare, somme er døde med fosteret, og somme ere saa forskrækkede, at de bliver aldrig som tilforn udi deres hilsen«. Almuen i Land ytrer i en længere klageskrivelse indledningsvis følgende:

»I almindelighed have vi for kongl. majst.s kommissærer sandfærdeligen at berette, at vi med adskilligt et og andet haver været besverget, som vi og vore forfædre ikke før af vidste, som vi vel kunde forstaa landsloven, recessen og kongl. majst.s til seneste hyldiıg udi Kristiania 1648 publicerede forordninger ikke at være gemæss. Haver vi dog alting stilletiendes med taalmodighed overbaaret, at ingen skulde have aarsag for hans eksellence statholderen os at angive for nogen rebellisk forehavende, som dog de fattige mænd paa andre steder[2] deres supplikatser at frembære haver været ombedet og udskikket, bedendes underdanigst vi for saadant maatte være ufortænkt« :

Efter en fortegnelse over de af almuen udgivne skatter og andre udlæg fremføres derpaa de sedvanlige klager over de lokale embeds-

[1] Klagerne gjaldt især fogden samt borgermester i Kristiania Hans Eggertssøn. I et særskilt afsnit, betitlet »Skydsfærd«, heder det, at en del af almuen paa de kanter »særlig er deputeret til at gjøre skydsfærd over skoven, navnlig Krokskoven og indtil Kristiania, hvoraf en del haver 11 og en del 12 mile frem og tilbage«. Der anføres en række eksempler paa bønder, som derved har mistet sine heste, idet disse er blevne ihjelkjørte, særlig af fogdens tjenere. Og hver gang borgermester Hans Eggertssøn kommer op til Ringerike for at tilse sine sagbrug deroppe eller i nogen anden anledning, saa »skal vi fattige almue straks være til rede med saa mange heste, han begjærer, undertiden 10—12 heste«. Endelig klagede man over officererne, der ofte reiste blot for sin fornøielses skyld og herunder forlangte fri skydsfærd for sig og sine kamerater.

[2] Cfr. side 263.

eller bestillingsmænds vilkaarlighed, over at fattige husmænd, der ernæres af almisser, ilægges skat, at deres gryder, som de har leiet af andre, tages fra dem, medens maden kastes i asken, at de endog berøves klæderne, saa de knapt har noget at skjule sig i, at somme har maattet give 13 rdl. i skat under henvisning til sætningen: »Den rige hjælpe den fattige«; men, tilføies der, »om nogen af de fattige derfor fik nogen skaansel, derom vide vi intet af«[1].

Almuen i Aker klager over, at saa mange gaarde (15 fuldgaarde, 11 halve og 30 ødegaarde) er fritaget for skydsfærd og arbeide til slottet til ruin for de øvrige. Man har nok paa et tidligere andragende erholdt »nøiagtigt svar« af statholderen; men hans velmente resolution efterkommes ikke. Desuden klages der over, at almuen har maattet betale skydsfærdspenge uden at fritages for skydsfærd, og at sønner og fostersønner maa skatte lige med tjenere og drenge[2].

Foruden de talrige erklæringer fra de forskjellige distrikters almue fremkom der ogsaa en række klager fra enkelte personer, især over forurettelser fra jorddrotternes og deres ombudsmænds side. Dels fra enkeltmænd, dels fra flere i fællesskab indkom der andragender om at fritages for krigstjeneste eller eksercis, idet supplikanterne fremhævede, at de var bosiddende bønder, der af sine gaarde maatte udrede hs. majst.s skatter.

Fra en række distrikter fremsendtes der desuden erklæringer fra lagrettesmændene om skovenes tilstand, særlig om det tømmer, som var blevet hugget i kronens og kirkens skove, samt om sagene[3].

Imidlertid var ogsaa presterne i lenet af kommissærerne blevet forelagt visse spørgsmaal, nemlig om hvormeget der under krigen var ydet af deres egne og kirkernes indkomster, samt om hvorvidt der i vedkommende sogne fandtes nogen, der paa grund af grovt tyveri eller leiermaal i det forbudne led burde have mistet sin hals eller være landflygtig, men dog gik ustraffet omkring. De fleste prester svarede hertil, at der i deres gjeld slet ikke fandtes saadanne personer, medens andre meddelte, at den slags tilfælde nok var forekommet, tildels for mange aar tilbage; men de angjældende var nu døde eller afrømte[4], eller de havde afsonet sin gjerning med bøder, medens enkelte var dømte »til

[1] Supplik. fra Lands almue, 13/4 1651, Indk. sag., Stath.-ark.
[2] Dette var i overensstemmelse med skattebrevene, men vakte megen misnøie blandt almuen og foranledigede klager fra flere kanter.
[3] Kancelliet — Skovvæsen, Reg. 219 samt Statholderarkivets Indk. sag. fra 1651.
[4] Presternes erklær. til de Schest. kom., Kancelliet, reg. 61. — Absolut paalidelige kan heller ikke disse opgaver antages at være; thi dels kan presten have været slet underrettet, og dels er der en mulighed for, at han har fortiet ting, som han har kjendt til.

jern« eller sjeldnere »fra sit liv«, og saaledes, at straffen synes at være bleven fuldbyrdet.

Fogderne blev i begyndelsen af mai forelagt ikke mindre end 15 forskjellige spørgsmaal, især angaaende skatter, afgifter og udlæg af enhver art, som maatte være blevne ydede af bønder og embedsmænd under feiden eller til sidste hylding[1]. Ved samme tid udfærdigedes lister med spørgsmaal, hvorpaa man ønskede hver enkelt officers svar[2]. Man vilde vide, hvormange regimenter og kompanier der havde været oprettet i Norge af hvervede og landfolk, hvad der var udgivet i hververpenge og besolding, hvor store kompanierne var, og om deres størrelse havde undergaaet nogen forandring, om ikke de udskrevne knegte af baadsfolket var blevet understukket og brugt sammen med de hvervede kompanier og i saa tilfælde i hvilket antal, hvorlænge og med hvilken besolding etc., om nogen officer var blevet fradømt sit tilgodehavende, om nogen officer under eller efter krigen har kvitteret for mere proviant og ammunition, end de realiter havde bekommet, om sager, der ellers ikke pleier paadømmes af andre end kongen, er blevet nogen efterladt o. m.

Resultaterne af al denne pinlige udfritten af civile og militære embedsmænd stod neppe i forhold til den omstændelighed, hvormed man var gaaet tilverks; thi dels kunde de adspurgte lidet eller intet vide om de fleste af de fremsatte spørgsmaal, dels synes de af let forklarlige grunde at have været meget varsomme i sine meddelelser. Den lurende mistanke mod statholderen, der kommer frem i næsten alle de fremsatte spørgsmaal, synes heller ikke at være bleven retfærdiggjort. Afgjørende for Hannibal Sehesteds skjæbne blev det imidlertid, at det viste sig, at der af 7 fogderier i Akershus len siden 1642 var blevet oppebaaret over 90 000 daler, for hvilke der ikke var gjort regnskab[3].

Kommissærerne afgav følgelig ved sin tilbagekomst fra Norge en for Sehested meget ugunstig beretning; men ikke destomindre syntes kongen tilbøielig til at affinde sig med statholderen i mindelighed, medens rigsraadet med styrke hævdede, at han først maatte tilstaa, da det ellers straks vilde hede, at der var skeet ham en stor uret[4]. Lokket af ud-

---

[1] Spørgsmaal til fogderne i Akershus len, dateret 3die mai 1651, undertegnet af Sten Bille, Niels Krabbe og Jørgen Bjelke, og fogdernes tilføiede svar med bilag, Kancelliet — embedsmænds forhold, pakke 5 a, cfr. reg. 61.

[2] Spørgsmaal til de norske officerer, 6te mai 1651, undertegnet af alle tre kommissærer; Kancelliet 14 — krigsvæsen, cfr. Seh. II, 349—353.

[3] Se forøvrigt: Dansk hist. tidsskr. 6 r. I, 672, Jørgen Bjelkes selvbiografi 61, Seh. II, 349, Nord. univ.-tidsskr. VI, 3, 97, Fridericia, Adelsvældens sidste dage 137 f.

[4] Kr. Skeels prot. 143, danske rigsarkiv, cfr. D. mag. III, 4, 116.

sigten til at komme ud af den kjedelige affære og atter vinde kongens naade bad Han. Sehested nu om tilgivelse for de misligheder, som han af »misforstand eller uforfarenhed« kunde have begaaet, tilbød at opgive sin stilling i Norge etc. og indstillede sagen forøvrigt til rigsraadets mægling [1]. Dermed var dette tilfreds og udarbeidede et forslag til sagens mindelige ordning overensstemmende med tilbudet, dog med en anmodning til kongen om at forsyne ham med et nyt len istedenfor det afstaaede. Da slog kongen pludselig om. Rigsraadets forslag blev kasseret, og isteden forelagdes der Han. Sehested langt haardere forpligtelser [2]. Han skulde under livs og æres fortabelse afstaa ikke alene charge og len og det krongods, som han havde faaet udlagt i Norge, men ogsaa sit private jordegods sammesteds, og desuden betale officerer og garnisoner med de dertil deputerede, utilstrækkelige skatter. Forgjæves bønfaldt han kongen om at faa fordringerne nedsatte [3] og redegjorde for sine formuesforhold for at paavise, hvor ganske umuligt det var for ham at gaa ind paa disse vilkaar [4]. Men Fredrik III var ubevægelig, og Hannibal Sehested maatte undertegne. Hans jordegods inddroges, saa vel hans private eiendomme som de, der var udlagt til ham for hans fordringer paa kronen; den samlede værdi af dette jordegods ansloges til 226 000 rdl.

Han. Sehested erholdt nu kongens tilgivelse [5], men var en ruineret mand. Imidlertid havde hans optræden, der var fri for enhver art af trods, gjort et heldigt indtryk ved hoffet og havde tilfølge, at han allerede i den nærmest følgende tid opnaaede visse begunstigelser, som dog var ubetydelige i forhold til, hvad der var blevet ham berøvet [6].

---

[1] R.-R. Br. 59, 36, Danske rigsarkiv, cfr. Holberg, Danm. riges hist. III, 58.

[2] Man har søgt grunden hertil i den formentlige indflydelse, som H. S.'s fiender skal have øvet ved hoffet, dog uden at kunne paavise, hvilke disse fiender har været. I mangel af noget bedre har man da pegt paa et rygte, hvorefter hertug Ernst Gynther af Sønderborg skulde have været den egentlige ophavsmand til, at en saa streng eller rettere ganske ubillig fremgangsmaade kom til anvendelse, og grunden hertil har man atter søgt i et formentligt kjærlighedsforhold mellem hertugens gemalinde, hertuginde Augusta, og H. S. Herpaa kan der dog kun lægges ringe vegt. Aarsagen til forfølgelsen mod H. S. var fra først af den øvrige adels og rigsraadets misundelse; men aarsagen til hans dybeste fornedrelse var vistnok kun kongens ønske om at knække en mægtig adelsmand for deraf at kunne tage anledning til at forfølge andre med samme strenghed (cfr. Seh. I, 169—171), og sidst, men ikke mindst, hans begjær efter H. S.'s eiendomme.

[3] Seh. II, 354.

[4] Seh. II, 356—368.

[5] Seh. II, 356.

[6] Cfr. Dansk hist. tidsskr. VI, 1, 677—78.

Faa dage efter Hannibal Sehesteds fald foretoges der afstemning i rigsraadet angaaende hans efterfølger som statholder i Norge. De fleste stemmer faldt paa Gregers Krabbe og Niels Trolle, af hvilke kongen igjen bestemte sig for den første, en jevn og hæderlig mand, som dog stod langt tilbage for Hannibal Sehested i dygtighed. Man enedes om, at saavel kongen som raadet for fremtiden skulde have magt til at afsætte den norske statholder[1]. Denne skulde som de ældre statholdere have plads i rigsraadet efter sin anciennitet som saadan, men ikke, som tilfældet havde været med Hannibal Sehested, regnes med blandt rigsembedsmændene. Han blev tillige i den militære og finansielle forvaltning mere afhængig af regjeringen end sin forgjænger. Af Akershus len skulde han betale en afgift[2].

Det viste sig saaledes, at konge og raad let blev enige om ordningen af det norske spørgsmaal. Ingen af dem ønskede en altfor indflydelsesrig og mægtig statholder; begge fandt sin fordel i, at den tidligere selvstændighed indskrænkedes, og at Norge igjen lagdes nærmere ind under centralregjeringen i Kjøbenhavn. Forsaavidt som Norges større selvstændighed blot var et kunstigt verk af Hannibal Sehested, kunde dette ogsaa uden videre ske; men forsaavidt som den havde en dybere rod i selve udviklingen, vedblev den ogsaa i den følgende tid at gjøre sig gjældende. Særlig gjælder dette de norske stænderforhandlinger. Man har gjerne i disse alene villet se en skabning af Hannibal Sehested, der stod og faldt med ham; men intet kan være feilagtigere. Stænderforhandlinger i alle former, rigsdage og provinsmøder, kjendtes, som vi har seet, i Norge før Hannibal Sehested, og de vedblev at leve og virke efter ham; ja et nærmere studium af forholdet vil vise, at omend gjennembruddet i den stænderske udvikling i Norge faldt under det Sehestedske regime, saa kulminerede den dog først i tiden nærmest efter ham. Tiden fra Sehesteds fald til enevældens indførelse kjendetegnes ved en række næsten aarlige stænderforhandlinger, deriblandt to rigsdage, nemlig i 1656 og 1661, hvorunder stænderne viser et sammenhold og en interesse for det offentlige liv, som man ikke tidligere har merket hos dem.

Herredag og adelsmøde i Bergen 1652.

Under 22de september 1651 udstedtes missiver til hovedlensmændene og undersaatterne i Norge med besked om, at kongen den 17de mai

[1] Dan. mag. 3 r. IV, 161 ff., 125 f. Aschehoug, statsforf. 392 f., jfr. N. R.-R. X, 245.
[2] Cfr. N. R.-R. X, 289, XI, 484, 558, jfr. XI, 436, 486, 611, samt XI, 124, 623 f., XII, 15 og Jørgen Bjelkes selvbiografi, 67, 89.

1652 vilde sidde retterting i Bergen[1]. Den 22de jan. 1652 befaledes rigsraaderne Niels Trolle, Henrik Ramel, Mogens Høg og Erik Juel at begive sig til Bergen for at deltage i rettertinget sammen med kongen og andre gode mænd og raad, og under 14de februar fik Kristen Skeel paalæg om det samme[2]. Det synes saaledes endnu at have været kongens hensigt selv at reise til Norge for at overvære herredagen, men heraf blev der dog intet. Derimod befalede kongen i skrivelse af 26de april den daværende statholder i Norge Gregers Krabbe og kansler Jens Bjelke at forskrive adelen til at møde i Bergen til herredagen og der forhandle med den om i lighed med den danske adel at bevilge en hjælp til militsen og magasinerne[3].

Den saaledes tillyste og forberedte herredag fandt sted til fastsat tid. Af de opnævnte kommissærer var kun Gregers Krabbe, Mogens Høg, Kristen Skeel, Erik Juel og Jens Bjelke tilstede. Rettertinget varede til 1ste juni 1652, og i denne korte tid behandledes ikke mindre end 111 forskjellige sager[4].

Til herredagen indkom der gjennem statholder Gregers Krabbe en udførlig supplikation fra Kristiania, forfattet og indleveret efter forslag af statholderen selv. I denne supplikation krævede Kristianias borgere beskyttelse mod den storhandel, som dreves af Selius Marselius, og som betegnedes som aldeles ødelæggende for deres egen handel og industri; de klagede desuden over, at Kristiansands borgere hindrede dem fra at fiske under Kysten af Agdesiden, og bad om nedsættelser i skat og told, særlig af hensyn til den fattigere del af borgerskabet. Da det var kommet supplikanterne for øre, at borgerskabet paa Bragernes skulde have i sinde at andrage om nogen særlig frihed, sigtende til en ophævelse af fællesskabet med Kristiania, udtaler de haabet om, at denne plan ikke vil faa nogen fremgang, da den ikke vilde kunne gjennemføres uden stor og ulidelig skade for Kristiania by[5].

---

[1] N. R.-R. X, 278 ff. Brevene indeholder væsentlig det samme som herredagsbrevet af 1646.

[2] N. R.-R. X, 367.

[3] N. R.-R. X, 426. Allerede under 11te jan. 1649 havde Fredrik III befalet Han. Sehested at forsamle adelen i Norge og opfordre den til at bevilge en skat, som den danske adel allerede havde paataget sig (N. R.-R. IX, 290—291). Det paatænkte møde betragtedes som en iverksættelse af det af Kristian IV under 8de aug. 1647 befalede, men synes ikke at have fundet sted.

[4] Afsigtsbogen fra 1652, Danske rigsarkiv.

[5] Suppl. fra borgerm. og raad i Kristiania 22/4 1652, Indk. sag., Stath.-ark., jfr. Yngv. Nielsen, J. B. 369. Foruden det ovenfor anførte begjæredes privilegier for en ny apotekholder, ligesom en ansøgning om toldfrihed fra Auke Fikkessøn paa Moss anbefaledes paa det bedste.

Da andragendet var af den betydning, at kommissærerne ikke fandt at kunne give noget endeligt svar paa alle dets poster, blev det medtaget til Kjøbenhavn og foredraget for kongen, som under 28de oktober befalede statholderen at kalde for sig borgermestere og raad i Kristiania og Selius Marselius for at undersøge, om denne sidste drev nogen videre handel, end hans privilegier tillod ham, og i saa tilfælde tilholde ham at afstaa derfra[1].

Af norske adelsmænd indfandt der sig til herredagen foruden Jens Bjelke ialt 11 personer, nemlig: Byrge Juel, Preben von Ahnen, Aksel Movat, Ove Bjelke, Byrge Rosenkrans, Jørgen Bjelke, Iver Due, Mogens Hanssøn Handingmand, Manderup Schønnebøl, Ove Krag og Erik Orning. For denne forsamling fremlagde statholderen og kansleren den kongelige proposition om bevilgning til militsen og magasinerne, hvortil adelen ogsaa erklærede sig beredt; men til gjengjæld fordrede den rigtignok med stor styrke, at dens ældre og nyere privilegier til punkt og prikke skulde blive opretholdte[2]. Den var utilfreds med privilegiebrevet af 1ste jan. 1649 af flere grunde; thi dels ankede den over dets titel, »Adelens privilegier i Norge«, som den mente kunde forstaaes som en ophævelse af alle dens tidligere erhvervede og tilsikrede rettigheder, forsaavidt de ikke var optagne i det nævnte brev. Dette tyder paa en forsigtighed og en mistænksomhed, som kan synes overdreven, men dog ikke var ubeføiet; thi om der end ikke laa noget bevidst attentat paa adelens ældre friheder i den omtalte titel, var den dog aabenbart uheldig og misvisende, og det kan kun tjene adelen til ære, at den stod paa sin post i et saadant tilfælde. Imidlertid paastod adelen ogsaa, at det nye privilegiebrev i flere henseender indskrænkede de rettigheder, som var den tilsikret under 31te aug. 1648, en paastand, der vel kan forklares ud fra adelens syn paa sagen (jfr. side 228), men dog ikke var berettiget, uden forsaavidt en enkelt feil i det paa mødet fremlagte trykte eksemplar af privilegiebrevet angik[3]. Til slutning begjærede adelen at blive forseet med embeder i overensstemmelse med kongens løfte i 1648.

---

[1] N. R.-R. X, 512.

[2] Adelens erklæring (i original, uden datum) i rigsarkivet, kancelliet — »rettens admin. og pleie«, og sammesteds i afskrift under »adelens gods«.

[3] I sætningen: »ingen gaard udi Norge skal holdes for nogen sæde- eller avlsgaard uden sammesteds alene af adelen holdes dug og disk« (Priv. § 6, N. R.-R. IX, 261) stod der nemlig »sæde- eller *arvegods*« istedenfor »sæde- eller avlsgaard«, jfr. Yngv. Nielsen, J. B., 370.

Forhandlinger med stænderne 1653—1655.

I løbet af 1653 forhandledes der med adel, geistlighed og borgere i det søndenfjeldske, for de to sidste stænders vedkommende dog kun provinsvis og uden sammenkaldelse af noget fælles møde. Den søndenfjeldske adel havde dette aar endog tre forskjellige sammenkomster, som dog synes at have været meget faatallig besøgte. Den første, der fandt sted paa Hafslund i midten af juli, var foranlediget ved den af adelsmødet i Bergen det foregaaende aar indgivne petition og kongens resolution derpaa, som var blevet adelen meddelt gjennem kansleren. Adelen var deri blevet opfordret til at sende en af sin egen midte til Kjøbenhavn for at fremsætte standens ønsker for kongen. Til at udføre dette hverv valgte forsamlingen kammerjunker Jørgen Bjelke og skrev til statholderen med bøn om, at han vilde anbefale og befordre adelens sag enten for kongen selv eller nogle af de fornemste og mest formaaende mænd i riget (*proceres regni*). Skrivelsen, der udstedtes den 14de juli, er undertegnet af Sigvard Gabrielssøn (Akeleye), Henrik Villumssøn (Rosenvinge), Daniel Bildt, Vincents Bildt, Oluf Kristofferssøn (Rytter) og Kristian Schnitter[1]. Omtrent en maaned senere var de samme herrer tilligemed brødrene Hans og Johan Bjelke samt Peder Mogenssøn (Handingmand) forsamlede paa Moss, hvor de under 16de august udstedte fuldmagt for Jørgen Bjelke til hos hs. majst. at søge udvirket en naadig resolution paa adelens besværinger. Man haabede, at kongen vilde lade alle den norske adels privilegier samle og udgaa i trykken. Om Jørgen Bjelke udtaler de forsamlede, at de nærer den tillidsfulde tro om ham, at han i overensstemmelse med sit derom afgivne løfte »udaf den yderste forstand, som Gud hannem givet haver, alle privilegier skal have i god agt, saa at de alle med sine punkter og prikker, foruden det, som corrigeres og forbedres, kan vorde indført, og ei noget tilstedendes at lægge til eller tage ifra, som kan geraade adelen til præjudice eller stridigt mod Norges lov, videre end efter privilegiernes medfør, som vi og hannem tilfortror og stadeligen tilforlader«[2].

Med denne fuldmagt og en anbefalingsskrivelse fra statholderen drog Jørgen Bjelke til Kjøbenhavn, hvor han under 24de januar 1654 ind-

---

[1] Orig. i rigsarkivet, trykt i Budstikken IV, 790—792, cfr. Holberg, Danmarks riges hist. (udg. 1754) III, 154 f.

[2] Den norske adels fuldmagt for Jørgen Bjelke til at forhandle om dens privilegier, Reg. 77 (»Norske samlinger«), 2den afd. fasc. 12, side 204, no. 10; orig. (Ny kongl. saml. fol. 1002), Danske rigsarkiv.

leverede til kongen et andragende i 4 poster af væsentlig følgende indhold:

1. Der andrages om, at det ikke maa tilstedes ufri folk, være sig af geistlig eller verdslig stand, at tilforhandle sig jordegods fra adelen enten ved kjøb eller pant, at de, der allerede havde gjort dette, aarlig maatte lade det forkynde og opbyde godset paa nærmeste lagting, og at det maatte staa enhver adelsmand frit for at løse det, hvis ikke den tidligere adelige eier eller hans nærmeste slegt inden en bestemt frist var villig dertil.

2. At adelen ogsaa af saadant gjenerhvervet gods maatte faa nyde de samme adelige rettigheder, som før det kom i ufrit folks eie.

3. At adelen maatte benaades med frihed for foring og leding af de bøndergaarde, som den selv nyder hals og haand over, ligesom adelens bønder i Danmark er forskaanet for denne udgift.

4. At h. m. vilde unde hver norsk adelsmand frihed paa fire gaarde, som han kunde have tilforhandlet sig eller i fremtiden maatte tilforhandle sig i det sogn, hvor hans sædegaard ligger.

Noget svar indløb imidlertid ligesaalidt paa denne ansøgning som paa nogen af de tidligere. Derimod befaledes statholderen og kansleren ved kongebrev af 26de sept. at forhandle med den norske adel om atter at udgive noget til magasinerne og flaadens udrustning i lighed med, hvad adelen i Danmark paany havde gjort. Merkelig nok nævnes i dette brev intet om adelens *forpligtelse* til at følge den danske adels eksempel[1]. Tvertimod udhæves adelens selvbeskatningsret ved ordet »godvilligen«. Grunden hertil bør vistnok søges i frygten for, at adelen i modsat fald skulde have afslaaet henstillingen under paaskud af, at privilegierne af 1648 ikke var blevne opretholdte. At brevet tilfældig skulde have faaet en form, som anført, er der ialfald ikke grund til at antage.

I anledning af dette kongebrev indkaldte Gregers Krabbe og Jens Bjelke et adelsmøde i Fredriksstad til den 26de oktober, men tydeligvis kun af den søndenfjeldske adel, da den fastsatte tidsfrist ikke tillod adelen i de fjernere egne af landet at komme tilstede. Til mødet indfandt sig foruden kommissærerne selv og lensherren Ivar Krabbe paa Bahus kun følgende adelsmænd fra Bohuslen og Smaalenene: Sigvard Gabrielssøn (Akeleye), Daniel Bildt, Vincents Bildt, Johan Firichs og Oluf Kristofferssøn (Rytter). Forhandlingerne aabnedes til fastsat tid (26de oktober), og svaret paa det af kommissærerne paa kongens vegne fremsatte forslag udfærdigedes endnu samme dag[2]. Det antydes ikke

[1] N. R.-R. XI, 55.
[2] Kopi af adelens resol. blandt Indk. sag. Stath.-ark.; trykt i Budstikken IV, 793—797.

i dette svar, ligesaa lidt som i den kongelige proposition, at der skulde foreligge nogen forpligtelse for adelen til at paatage sig den foreslaaede bevilgning. Tvertimod udhæves det, tydeligvis med hensigt, at bevilgningen er en rent frivillig sag. I referatet af den kongelige proposition heder det saaledes, at hs. majst. »ikke paatviler, at adelen herudi Norge sig jo og i lige maade skulle indstille med godvillig indlæg etc.« Og idet det derpaa fremhæves, at den paa adelsmødet i Bergen givne bevilgning endnu ikke er fuldt indbetalt, og at adelen netop er stedt i store økonomiske vanskeligheder, erklærer man sig dog beredt til »godvilligen« at efterkomme hs. majst.s begjæring, hver efter sin formue.

Med hensyn til de bevilgede midlers anvendelse hed det i kongebrevet, at de skulde bruges »til magasin og flaadens udrustning«, og det tillagdes: »anseendes det til *rigernes* bedste og forsvar uforbigjængelig erfordres« [1]. I adelens resolution heder det derimod meget bestemt: »til magasinets oprettelse *herudi Norge* samt til kongl. majst.s og *rigets* flaades underholdelse«. I dette øiemed lovede da de tilstedeværende adelsmænd at udgive: Sigvard Gabrielssøn til magasinet 50 tønder korn og til flaaden 50 rdl., Daniel Bildt 25 tdr. korn og 30 rdl., Vincents Bildt 40 tdr. byg, 50 tdr. havre og 80 rdl., Johan Firichs 25 tdr. korn og 50 rdl., Oluf Rytter 6 tdr. korn og 10 rdl., Kristian Schnitter 20 tdr. korn og 20 rdl. Med hensyn til den øvrige del af den norske adel udtaler de tilstedeværende den formodning, at ogsaa den vil bidrage, hver efter sin formue, naar den bedes derom. Derefter fremsattes i en noget modificeret form stændernes gamle krav om kontributionens anvendelse inden riget. »Hvis dette, som nu af os bevilget er«, heder det nemlig i adelens resolution ved denne leilighed, »og af vores medbrødre her udi landet bevilgendes vorder, ikke til noget anseeligt kan forslaa til magasinets oprettelse her udi landet, da formoder vi underdanigst, at hs. kongl. majst. vil komme os til hjælp med en del af dette lands kontribution og aarlige skatter«, — en udtalelse, som, hvor berettiget den end var, vistnok har skurret saavel i kongens som i rigsraadets øre og ialfald ikke i mindste maade havde den forønskede virkning.

Paa en anmodning om, at de, der havde nogen tiende i forlening, skulde yde en særlig tribut deraf[2], svaredes kun, at man ikke nærede tvil om, at adelige som uadelige, der var forlenede med tiender, jo vilde gaa ind derpaa. Dog vilde man fremholde, at der ikke billigen kunde ventes lige store ydelser af dem, der havde tiender paa afgift, som af

[1] N. R.-R. XI. 55.
[2] Dette forslag fremsattes af statholderen og kansleren for deres egen regning; først under 17de jan. 1654 udgik der kongelig befaling herom til lensmændene, N. R.-R. XI, 131 f.

dem, der havde saadanne frit og uden afgift. Vilde derfor de sidste paatage sig at udrede en tredjepart af oppebørselen aarlig i tre aar, kunde de førstnævnte derimod yde en femtepart.

Den resolution, hvis hovedindhold her er gjengivet, er udfærdiget og undertegnet af de 6 adelsmænd, hvis bevilgninger ovenfor er anførte, derimod ikke af Gregers Krabbe og Jens Bjelke og heller ikke af den tilstedeværende lensmand paa Bahus Ivar Krabbe, som indskrænkede sig til at notere sine bevilgninger og sætte sine navne derunder, adskilt fra de øvrige og uafhængig af disses resolution. Gregers Krabbe lovede at udgive til flaaden 1000 rdl. i rede penge eller korn og til magasinet 300 tdr. korn, Jens Bjelke 200 rdl. og 150 tdr. korn, Ivar Krabbe 1000 rdl. og 100 tdr. korn[1].

Samme dag, som befalingen udgik til statholderen og kansleren om at forhandle med adelen, udstedtes der breve til 10 af lensmændene i Norge med paalæg om at foreholde geistlighed og borgere inden deres len nødvendigheden af at yde godvillige bidrag til magasinerne og flaaden. De lensmænd, der modtog befaling herom, var følgende: Gregers Krabbe paa Akershus, Ivar Krabbe paa Bahus, Ove Bjelke paa Bergenhus, Fredrik Urne i Trondhjem, Sivert Urne paa Bratsberg, Mogens Arenfeld paa Flekkerøen, Henrik Belov i Stavanger, Vincents Bildt i Tunsberg, Gregers Friis paa Brunla, Preben von Ahnen i Nordlandene og Jørgen Friis paa Vardøhus[2]. Det tør saaledes antages, at der over hele landet er blevet forhandlet med geistligheden, og hvor der fandtes byer, tillige med borgerne; men kun fra det søndenfjeldske kjendes nogle, omend høist ufuldstændige, underretninger om disse forhandlinger. I Bohuslen vides saaledes Ivar Krabbe at have forhandlet med presterne provstivis samt med borgerne inden hver enkelt af de tre derværende kjøbstæder, Oddevald, Konghelle og Marstrand[3]. I Tunsberg forhandlede Vincents Bildt med geistlighed og borgere. Geistligheden lovede at udgive femtedelen af tienden i et aar, medens borgerne bevilgede ialt 500 rdl., halvparten til magasinet og halvparten til flaaden[4]. I Skien foredrog Sivert Urne den kongelige proposition, hvorefter borgerskabet resolverede, at det efter sin leilighed vilde udgive, hvad borgerskabet i nabobyerne fandt

[1] Budstikken IV, 797.
[2] N. R.-R. XI, 54 f.
[3] Ivar Krabbes brev til kongen, dat. 5te febr. 1654, Sjæll. indlæg for 1654, danske rigsarkiv.
[4] Vincents Bildt til Erik Krag, dat. Sem den 8de decbr. 1653, Erik Krags brevsaml., danske rigsarkiv (kancelliet).

for godt at bevilge [1]. Borgerskabet i Trondhjem udlovede et kvantum saltet fisk til flaaden, medens geistligheden sammesteds bevilgede en sum penge [2]. Sognepresterne i Nedre og Øvre Borgesyssels provstier samledes paa statholder Krabbes befaling den 28de oktober i Fredriksstad, hvor statholderen opfordrede dem til at bevilge en femtepart af tienden for indeværende aar i godt korn, byg, blandkorn eller havre, eftersom den paa hvert sted maatte falde, hvortil de tilstedeværende 22 sogneprester, 10 af Nedre og 12 af Øvre Borgesyssel gav sit samtykke. Halvdelen af det bevilgede korn skulde leveres til magasinet, medens den anden halvdel skulde gjøres i penge og anvendes til skibenes udrustning. De geistlige lovede desuden at indlevere korn og penge til den tid og det sted, hvorom de senere maatte blive tilsagte. Herom udstedtes to ligelydende resolutioner, en af presterne i Nedre og en af presterne i Øvre Borgesyssel [3].

De oplandske prester mødte efter biskopens opfordring paa Løiten prestegaard paa Hedemarken i et antal af 21, medens 4 prester lod sig repræsentere ved fuldmægtig. Man bevilgede ogsaa her en femtepart af aarets tiende, men bad om at maatte yde penge isteden efter en rimelig takst, da det paa grund af den vaade høst turde falde vanskeligt at skaffe korn, der egnede sig til at opbevares [4].

Presterne paa Øvre og Nedre Romerike mødte efter statholderens indkaldelse paa Akershus den 8de december og vedtog i biskopens overvær at yde den samme del af aarets tiende som det øvrige presteskab. Derimod ønskede de sig forskaanede for at føre kornet frem til magasinet og begjærede, at denne byrde isteden maatte paalægges sognemændene. Dog tilbød de sig at lade sine fuldmægtige medfølge kornet for at svare for dets maal og beskaffenhed. Den skriftlige erklæring, der slutter med en bøn til øvrigheden om forskaansel for »mange og store udgifter« og den sedvanlige forsikring om beredvillighed til at yde af yderste formue, har 12 underskrifter, hvoraf kun 11 egenhændige. Samme dag mødte 7 prester af Bragernes provsti i Kristiania og vedtog at kontribuere som de øvrige. Den 13de jan. 1654 fremsatte provsten over Romerike og Solør Kjeld Stub efter statholderens instruks den kongelige proposition for nogle af provstiets prester, der ved denne leilighed var forsamlede til møde paa Store Fulu i Odalen; de lovede

[1] Borgerm. og raad i Skien til statholderen, 26de juni 1655, Indk. sag., Stath.-ark.
[2] N. R.-R. XI, 175, jfr. XI, 536.
[3] Resol. af $^{28}/_{10}$ 1653, Indk. sag., Stath.-ark.
[4] Resol. af $^{17}/_{11}$ 1653, Indk. sag., Stath.-ark.

ligesom presterne andetsteds at ville udgive den femte part af tienden, og at levere den, naar de derom fik besked [1].

Vi ser saaledes, at der i løbet af efteraaret 1653 og i begyndelsen af 1654 har været ført provinsielle forhandlinger med stænderne saavel norden- som søndenfjelds, af lensherrerne selv eller af andre af dem dertil bemyndigede personer. Resultatet af disse forhandlinger har været, at alle tre stænder har bevilget midler, dels til indlæg i magasinerne inden riget, dels til flaadens udrustning. Adel og borgere bestemmer selv, hvormeget der skal anvendes i hvert af disse øiemed. Geistligheden ytrer sig i almindelighed ikke derom, men forudsætter tydeligvis, at det hele skal gaa til magasinerne, hvad der ogsaa naturlig følger deraf, at dens bevilgninger regelmæssig ydes i korn. I alle kjendte tilfælde er forudsætningen for bevilgningen den, at de udlovede midler skal bruges til Norges eget forsvar, hvilket regelmæssig ogsaa udtrykkelig fremhæves i stændernes resolutioner. Skjønt der saaledes ikke burde herske nogen tvil om, hvor og hvorledes de bevilgede midler skulde anvendes, sees dog statholderen, rimeligvis foranlediget dertil ved de ubestemte udtryk i kongebrevet [2] (side 276), at have henvendt sig til regjeringen i Kjøbenhavn med anmodning om nærmere besked desangaaende. Imidlertid respekterede kongen dog i det hele stændernes bestemt udtalte ønsker, idet han lod svare, at de udlovede midler skulde forblive i Norge og anvendes til rigets eget forsvar [3].

Imidlertid havde Gregers Krabbe og Jens Bjelke efter kongelig befaling [4] udarbeidet forslag til oprettelse af magasiner i det søndenfjeldske Norge. De anbefalede, at magasiner maatte blive oprettede i Fredriksstad og paa Eidsvold, og at det maatte blive paalagt bønderne i Smaalenene og paa Oplandene at give tømmer dertil, hvilket kongen indrømmede [5]. Forslaget fik derpaa sin endelige godkjendelse under 24de februar 1654 [6]. Til forsyning af disse magasiner lagdes bevilgningen af Akershus, Tunsberg, Bratsberg og Stavanger len [7].

---

[1] Erklær. findes blandt Indk. sag., Stath.-ark.

[2] Maaske har statholderen ogsaa kjendt den ordre, som under 18de februar 1654 blev givet Fredrik Urne i Trondhjem, i hvilken kongen udtalte ønsket om, at den saltfisk, som var blevet bevilget af Trondhjems borgerskab til flaaden, maatte blive leveret til provianthuset i Kjøbenhavn, cfr. N. R.-R. XI, 175.

[3] N. R.-R. XI, 124.

[4] Kongebrev af 27de oktbr. 1653, N. R.-R. XI, 85.

[5] Kongebrev af 13de decbr. 1653, N. R.-R. XI, 119.

[6] N. R.-R. XI, 181.

[7] N. R.-R. XI, 249.

I oktober og november 1655 førtes atter lignende forhandlinger med stænderne som i 1653[1]. Ogsaa dette aar fandt der et møde sted i Fredriksstad, hvortil baade adelige, geistlige og borgerlige personer fremmødte, væsentlig fra Bohuslen og Smaalenene. Det gjaldt denne gang et laan til kronen, som skulde anvendes til fædrelandets forsvar, men kun benyttes i krigstilfælde og tilmed erstattes, naar landet igjen kom i sin »esse«. Man henvendte sig dog søndenfjelds ikke saa meget til stænderne som saadanne, som til hver enkelt af de mere velstillede; forhandlingerne fik derved tildels karakteren af en indsamling af private bidrag, og den fremgangsmaade, som herunder tildels anvendtes, passede hertil. Man indrettede nemlig en liden bog med rene blade og sendte denne om til adelsmænd, embedsmænd og borgere, forat hver især kunde tegne sit bidrag. Den 2den oktober var bogen paa Moss, hvor Søren Pederssøn samme dag udlovede 50, Jon Halvorssøn 10 og Bent Iverssøn 8 rigsdaler »til kongl. majst.s og vort fædrelands nøtte«. Fra Moss bragtes bogen til Fredriksstad, hvorhen adelsmænd og geistlige samt enkelte formuende borgere fra den sydøstlige del af landet var sammenkaldt til den 3die oktober. Den 4de oktober blev bogen sendt omkring til de fremmødte. For at foregaa de øvrige med et godt eksempel tegnede Gregers Krabbe sig straks for ikke mindre end 1200 rdl. »hans kongl. majst., min allernaadigste konning, til underdanigste tjeneste samt til fædrelandets defension«[2], hvorefter Jens Bjelke, idet han undskyldte sig med ildebrand og andet uheld, tegner sig for 600 rdl.[3] Derpaa udlover Daniel Bildt 150, Vincents Bildt 300, Oluf Rytter 40, Kristian Schitter 60 og Knut Schenkel 100 rigsdaler »til vort fædrelands defension«. Paa Sigvard Gabrielssøns vegne mødte hans foged Hans Kjeldssøn med fuldmagt til at udlove 100 rdl.[4]. Ved siden heraf udstedte de forsamlede adelsmænd dog ogsaa en fælles erklæring, hvori de krævede, at de bevilgede midler skulde forblive i landet og anvendes til dets forsvar[5].

Fra adelen er bogen samme dag oversendt til presterne fra Øvre og Nedre Borgesyssels provsti, hvoraf den største del var tilstede i byen,

[1] Herom var der udgaaet et kongeligt missive under 3dje septbr. 1655, cfr. Ove Juels indberetn. af $^{9}/_{2}$ 1656.

[2] Efter ordlyden skulde disse penge altsaa egentlig gaa til Danmarks forsvar, om det end ikke er saaledes ment.

[3] Dette er senere overstrøget med følgende bemerkning: »Skal ikke agtes efter den erbydelse, som adelen *in majo* 167 (ɔ: 1657) haver resolveret, hvorved dette er kasseret.«

[4] Fuldmagten, der er dateret 2den oktbr., findes blandt statholderskabets Indk. sager for 1655.

[5] Erklær., der er dateret Fredriksstad den 4de oktbr., findes blandt Indk. sag. i Stath.-ark.

medens de øvrige havde fremsendt fuldmagt. De forsamlede afgav en fælles erklæring, hvorved de bevilgede at udgive den fjerde part af tienden, halvt i rede penge til Akershus og halvt i godt korn af hvert slags, som det paa hvert sted kunde falde, til nærmeste provianthus. Erklæringen er undertegnet egenhændig eller ved fuldmægtig af 22 prester. Derefter lovede 9 formuende borgere fra Fredriksstad, Halden og Tunsberg egenhændig eller ved fuldmægtig at udgive tilsammen 660 rdl. De største bidragsydere var Anders Olufssøn og Kristen Jenssøn fra Fredriksstad, der tegnede sig for 200 rdl. hver. Peder Olssøn Nordmand fra Halden tegnede sig for 40 rdl.

Fra Fredriksstad er den sortpærmede bog blevet sendt tilbage til Kristiania, hvor den gik sin runde blandt kapitlets medlemmer den 7de november samme aar. Biskop Henning Stockfleth bevilgede 100 rdl., Vittikin Huss ligeledes 100, Trugels Nielssøn 60 »til kongens og rigets tjeneste«. Derefter udlover Ambrosius Rhodius, Kristen Nielssøn, Jesse Matzen, Severin Udbinæus og Peder Jenssøn hver 50 rdl. samt Kristen Block og Johan Erasmus hver 10. De sidste nævner kun kongen, ikke riget eller fædrelandet.

Imidlertid havde statholderen i begyndelsen af november indkaldt presterne i Øvre og Nedre Romerikes samt Bragernes's provstier til møde paa Akershus den 28de oktober for der, som det heder i presternes fuldmagter, »at komparere anlangende en godvillig kontribution og forstrækning til vort kjære fædrelands existens«. Paa den bestemte dag mødte 11 prester og provster med fuldmagt fra de øvrige[1]. De forsamlede vedtog dog ikke nogen fælles resolution saaledes som presterne i Øvre og Nedre Borgesyssel; men hver enkelt optegnede sit bidrag i den oftere nævnte bog. Tilsammen bevilgedes af 24 prester 338 rdl. Sognepresterne til Odalen, Nesodden og Skedsmo undskyldte sig med sine ringe indtægter og slap for ethvert udlæg. Røkenspresten var ikke mødt frem og havde heller ikke sendt nogen fuldmagt; men hans embedsbroder i Lier gik i borgen for, at han vilde yde efter evne. De af hver enkelt prest bevilgede summer var meget forskjellige, fra 4 til 30 rigsdaler. Medens statholderen saaledes selv forhandlede med geistligheden i Borgesyssels, Romerikes og Bragernes provstier, sees han paa Oplandene at have overladt dette til biskopen, der holdt møde med de oplandske prester paa Toten i midten af november[2]. Andetsteds over-

[1] Fuldmagter findes blandt statholderarkivets Indk. sager for 1655, fra hr. Klemment Kristenssøn i Odalen af 22de nov., fra Kristoffer Olufssøn i Flesberg af 24de nov. samt fra Niels Jørgenssøn paa Kongsberg af 25de nov.

[2] Cfr. presten Andreas Hals's skrivelse blandt statholderarkivets Indk. sager for 1655.

lodes disse forhandlinger til lensherrerne, saaledes i Tunsberg len[1] og i lenene vesten- og nordenfjelds. Man henvendte sig herunder ikke alene til enkelte, særlig formuende borgere, men ogsaa til borgerskabet overhovedet inden hver kjøbstad med anmodning om bevilgning. Af de indkomne resolutioner kjendes dog kun enkelte, deriblandt Fredriksstads, som udstedtes den 22de oktober, altsaa længe efter det før omtalte møde i denne by, og undertegnedes paa borgerskabets vegne af 7 anseede borgere, hvoraf ingen havde afgivet nogen personlig bevilgning. I denne resolution klagede Fredriksstads borgere over det afbræk, bønderne voldte dem i deres trælasthandel, og over sine store uheld; de havde i løbet af 12 aar mistet ikke mindre end 16 skibe, og en ildebrand havde lagt den bedste del af deres by i aske. Hertil kom endnu den skade, de havde lidt ved indkvarteringen i sidste feide og nogen tid derefter. Under henvisning hertil afslog de at gaa med paa nogen godvillig bevilgning og anholdt om, at statholderen vilde fremføre deres sag for kongen og, om muligt, finde midler til deres bys opkomst[2]. Fra Bergenhus meddeler lensherren Ove Bjelke[3], at han skriftlig og mundtlig har foreholdt stænderne i sit len, at »enhver oprigtig og vel affectioneret patriot« vilde forstrække kronen med laan af sin alleryderste formue. Herunder repræsenteredes »adelen« af Ove Bjelke selv og Aksel Movat, hvoraf den første bevilgede 2000 og den sidste 1000 rdl. Af den bergenske geistlighed udlovede bispen mag. Jens Skjelderup 1000 rdl., provst i Bergen og prest til Slotskirken hr. Jens Pederssøn 100 lod sølv, sogneprest til Domkirken mag. Engelbret Jørgenssøn 200 lod sølv, læsemesteren mag. Peder Nielssøn Lem 500 lod sølv, sogneprest til Nykirke hr. Otto Rasmussøn Stud 50 rdl., skolemesteren mag. Arnoldus Hanssøn de Fine 100 lod sølv, kapellanen til Domkirken mag. Ambrosius Hardenbeck 100 lod sølv og kapellanen til Korskirken hr. Kristen Nielssøn 80 lod sølv. Tolderen i Bergen Petter de Block udlovede 300 og forvalteren over Munkeliv og Halsnø kloster len, Falqvor Broderssøn, 200 rigsdaler. Lagmanden i Bergen tilligemed borgermestre og raad sammesteds bevilgede tilsammen 1000 rdl. Noget mindre velvillig stillede borgerne sig. Da raadet havde ladet kongebrevet »om nogen frivillig laan og forstrækning samt om ny indlæg til det ostindiske kompanis fortsættelse« forkynde for dem, vilde de saa-

---

[1] Cfr. (Dansk) Hist. tidsskr. III, 2, side 88 og Nyt hist. tidsskr. I, 446, Aschehoug, 454.

[2] Fredriksstads resol. $^{22}/_{10}$ 1655, Indk. sag., Stath.-ark.

[3] Indberetn. fra Ove Bjelke af $^{9}/_{8}$ 1656, blandt »Stændernes i Danm. og Norge udlov. forstrækn. og kontrib. etc.« i rentekammerets arkiv, danske rigsarkiv, Secher, Veiled. arkiv-reg. 189.

ledes ikke straks afgive nogen erklæring, men forlangte betænkningstid, og da denne var omme, mødte nogle af de fornemste borgere frem for raadet med den besked, at borgerskabet ingen penge kunde undvære, men tilbød sig godvillig at give 50 lester fisk til hs. majst.s flaade. Hvad det ostindiske kompani angik, saa havde baade de selv og deres forfædre ofret store summer derpaa uden engang at have faaet sig tilstillet noget regnskab derfor, langt mindre noget vederlag; sine fordringer i denne forretning vilde de derfor have hans kongl. majestæt foræret, da de ikke havde midler til videre udlæg. Herom underrettede raadet lensherren paa Bergenhus i skrivelse af 30te jan. 1656[1].

De kontorske bad, som sedvanlig, om fritagelse.

Udenfor Bergen skeede der henvendelser til hver enkelt prest, rimeligvis paa møder inden hvert provsti, til hver enkelt foged samt til de bedre stillede af almuen. Presterne tegnede sig i et antal af 22 for tilsammen 537 rdl., 8 fogder for tilsammen 210 rdl. Almuen i Nordhord og Vos bevilgede ialt 610 rdl., almuen i Søndhord 105 rdl. og 3 ort, i Hardanger 40½ rdl. 8 skill., i Indre Sogn 180 og i Ytre Sogn 312 rdl., i Søndfjord 196½ rdl. 1 mark og 10 skill., i Nordfjord 123 lod sølv og i Søndmør 300 rdl.; tilsammen bevilgedes af almuen i Bergenhus len saaledes 1744 rdl. 4 ort og 18 skill. samt 123 lod sølv. Prester og almue i Søndhord fogderi meddelte, at de vilde have de udlovede summer betragtet som en foræring til kronen og derfor ikke begjærede at faa noget deraf igjen; det samme gjorde presterne i Sogn. Om almuen i Søndmør berettes, at den lovede at give 500 rdl., om fiskeriet vilde slaa vel til. Idethele synes befolkningen paa Vestlandet trods sine trangere kaar gjennemgaaende at have stillet sig offervilligere end befolkningen paa Østlandet. Tilsammen udlovedes af Bergenhus len 7868½ rdl. 1 ort og 2 skill. i rede penge, 1233 lod sølv samt 50 lester salt fisk. Den hele bevilgning kan derefter anslaaes til 10285 rdl. og 2 skill., idet der regnedes 2 lod sølv paa daleren og taksten paa fisken var 3 rdl. pr. tønde. Da der imidlertid ikke straks udbrød krig, blev disse bevilgninger paa de fleste steder ikke indbetalte, og da regjeringen i 1657 anmodede stænderne om nye frivillige udlæg, gaves disse i regelen kun paa betingelse af, at de tidligere (i 1655) givne bevilgninger kasseredes.

[1] Kopi i rentekammerets arkiv i det danske rigsarkiv, bekræftet af Ove Bjelke, »Stændernes i Danm. og Norge udlov. forstrækn. og kontrib. til landets defens.«, cfr. Secher., Veiled. arkiv-reg., side 189.

Prins Kristians (VI's) hylding 1656.

Under 16de februar 1656, kort efter at kongen havde meddelt sine norske undersaatter, at han vilde sidde retterting i Kristiania den 21de juli s. aa.[1], udstedtes breve til lensmændene og stænderne angaaende den udvalgte prins Kristians hylding, der berammedes til samme tid og sted som herredagen[2]. Til hyldingen indkaldtes hver af adel, hver lagmand og superintendent i egen person, 2 kanniker fra hvert kapitel med fuldmagt fra de øvrige, provsten og 2 prester af hvert »skibrede« med fuldmagt fra de andre prester, 1 borgermester, 2 raadmænd og 2 andre fornemme borgere af hver kjøbstad med byens segl og alle borgeres fuldmagt, endelig 2 lagrettesmænd med 2 »embedsmænd« af hvert prestegjeld, ligeledes med nøiagtig fuldmagt. Som ved tidligere leiligheder skal stænderne møde tre dage før hyldingen.

Prinsen kaldes i brevene til stænderne saavelsom til lensmændene »arving til Norge«; men samtidig heder det, at han af Danmarks riges stænder er »keist, kaaret og udvalgt« til »Danmarks, Norges og des underliggende lande og provinciers konning at være«. Denne dobbelthed i indkaldelsesbrevene er resultatet af et kompromis mellem kongen paa den ene side og rigsraadet og den danske adel paa den anden, men rigtignok et for kongen høist utilfredsstillende kompromis. Rigsraadet har nemlig vel maattet finde sig i, at den unge prins optager titelen arving til Norge, men hævder fremdeles, at dens eget og de danske stænders valg er gjældende for begge riger, og vil saaledes have benævnelsen »arving til Norge« betragtet som en betydningsløs titel i lighed med den, som fyrsterne af Holsten førte. For kongehuset laa der dog dennegang i gjenoptagelsen af den gamle titel noget andet og mere, og dette var rigsraadet vel bekjendt. Allerede under forhandlingerne om prinsens valg havde kongen nemlig fremsat paastanden om, at Norge var prinsens arverige og i overensstemmelse hermed krævet,

[1] Efter herredagen i Bergen 1652 var der ikke blevet afholdt nogen ny, skjønt trangen dertil synes at have været sterk. Allerede fra begyndelsen af 1653 omtales flere mere eller mindre vigtige sager, der indstevnes til førstkommende herredag (N. R.-R. X, 562, XI, 25 f., cfr. 251). I de følgende aar øgedes de indstevnede sagers tal (cfr. N. R.-R. XI, 138, 272, 297, 323 f., 344, 355, 366 og 368), uden at der dog tillystes noget retterting. Derimod tales der i et kongebrev af 4de jan. 1656 om en »forestaaende herredag« (N. R.-R. XI, 445), og endelig udstedes den 12te febr. s. aa. breve om, at kongen var betænkt paa at sidde retterting i Kristiania den 21de juli (N. R.-R. XI, 468, 470—471). Den 18de april befaledes raaderne Henrik Ranzau, Erik Juel og Aksel Urup at følge med kongen til Kristiania for der at sidde retterting sammen med ham og andre rigens gode mænd og raad (N. R.-R. XI, 515).

[2] N. R.-R. XI, 472 ff. og 474.

at valget skulde gjælde Danmark alene[1]; men herpaa vilde rigsraadet ikke gaa ind og satte igjennem, at stænderne indkaldtes til at drøfte valget af prins Kristian til tronfølger »i disse riger og lande« istedenfor til »denne krone« som af kongen foreslaaet. Paa selve valgrigsdagen, der afholdtes i Kjøbenhavn den 18de juni 1650, tog adelen tilligemed universitetet og Sorø akademi samt Kristianshavn rigsraadets parti og valgte prinsen til tronfølger i Danmark og Norge, medens geistligheden og borgerstanden forøvrigt sluttede sig til kongen og valgte prinsen til »dette« kongerige med dets underliggende provinser. Herover opstod der megen misnøie i raadet; Kristen Skeel m. fl. forlangte, at bispernes, presternes og borgernes valgbreve skulde sendes tilbage; men heraf blev der dog intet; allerede samme dag overleverede marsken valgbrevene i kongens og prinsens nærværelse[2]. I sine reverser til stænderne følger kongen valgbrevene[3].

Den sag, der saaledes ikke uden held var bragt paa bane i Danmark, skulde nu forfølges videre under prinsens hylding i Norge, hvor læren om kongehusets arveret allerede under hyldingen i 1648, tydeligvis efter kongens eget initiativ, var knæsat som det særlig norske standpunkt. I den følgende tid forfattedes der flere skrifter, angivelig af norske patrioter, men i virkeligheden vel fremkaldte af Fredrik III selv og udarbeidede af mænd, der stod i kongens tjeneste og lønnedes derfor af ham[4]. I det ene af disse skrifter, der er forfattet før prinsens valg og hylding i Danmark, sandsynligvis i 1649, udkastes en plan for den fremgangsmaade, hvorved kongen skal kunne opnaa at faa sin formentlige arveret til Norge anerkjendt. Denne plan gaar, i korthed gjengivet, ud paa følgende[5]:

Kongen skal først sikre sig Danmark ved at lade sin søn vælge og hylde til tronfølger i dette land og derpaa straks sammen med rigsraadet træffe nærmere bestemmelse om rigets styrelse under en eventuel formynderregjering samt om tronfølgerens myndighedsalder etc.; han maa være varsom om, at der i disse bestemmelser ikke anføres et ord om Norge, da dette i egenskab af arverige kræver særlige forordninger,

---

[1] Kristen Skeels protokol, side 37 og 63, danske rigsarkiv, jfr. Medd. fra det n. rigsarkiv, side 267.

[2] Kr. Skeels prot. 67, sml. R.-R. Br. 58 XIII, danske rigsarkiv.

[3] Om tronfølgervalget i 1650 se Danske mag. 3, IV, 6, 21, 31 f., Nyt hist. tidsskr. V, 392 ff., Wegener, Aarsberetn. fra Geh.-ark. II, 123 f.

[4] Denne antagelse er godtgjort for det vigtigste skrifts vedkommende (»Norges rige arverige«), cfr. (Norsk) Hist. tidsskr. II, 4, 114 f.

[5] »En anonymi Consilium om arveretten til Norge at maintenere«, trykt i Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 274—284.

forskjellige fra Danmarks. Derefter skal kongen lade sin søn hylde i Norge og i stændernes hyldingsbreve lade indføre, at de hylder hans fyrstelige naade som ret arving til Norges rige, hvilket ogsaa bør indtages i stændernes ed. Forøvrigt bør kongen iagttage fuldstændig taushed om sine planer lige til hyldingsdagen, da han kan forhandle med sine troeste tjenere inden hver stand og derpaa, om de findes villige, lade sagen proponere offentlig. Skulde han imidlertid merke, at stænderne vil gjøre vanskeligheder, synes det raadeligst at tie dermed, »indtil eden bliver dennem udi hyldingen acti foreleset, at de den med oprakte finger gjører, saa er de siden uformerket forbundet til samme ed«.

For at vinde Nordmændene maa kongen begunstige ikke alene adelen ved saavidt muligt at øge dens privilegier, men ogsaa de øvrige stænder, særlig geistligheden, »som formaar mest herudi riget formedelst de haver bøndernes hjerter (saa at sige) udi deres hænder«, samt lagmændene og stænderne. Er disse vundne, bliver ogsaa adelen, som kun bestaar af nogle faa familier, nødt til at bøie sig. Geistligheden vindes gjennem bisperne, af hvilke de i Kristiania og Stavanger nok vil give sit samtykke, ligesom ogsaa den i Bergen vil kunne vindes, hvorimod biskopen i Trondhjem[1] »skal kanske være haard at gjøre med«; han maa søges vundet ved gaver eller trusler eller ogsaa under et eller andet paaskud afsættes. Lagmændene og borgerne overtales lettelig ved privilegier og specielle personlige benaadninger. Norges indvaanere overhovedet kan indtages ved løfter om, at rigets indkomster skal forblive i landet og anvendes til militsens og flaadens underhold. Forfatteren foreslaar i denne forbindelse, at der oprettes et eget admiralitet for Norge, og udtaler sig for, »at ethvert rige drager sin del af byrden, dog enhver paa sit sted«. Da almuen i riget kan tvinges af lensherrerne ved trusler om straf, maa kongen stelle det saa, at der i de vigtigste len sidder mænd, som han kan stole paa.

Naar stænderne er vundne, maa der sørges for, at de forbinder sig indbyrdes og med kongen til med liv og blod, gods og formue og alle optænkelige midler at forsvare kongens arveret mod alle, der offentlig eller hemmelig vil gjøre noget derimod. Derefter bør kongen, før han vender tilbage til Danmark, under forskjellige paaskud sætte militsen i god stand, tilholde borgerne at holde sine defensionsskibe færdige og oprette et admiralitet. Naar alt er ordnet i Norge og kongen muligens

---

[1] Biskop i Trondhjem var paa den tid mag. Erik Bredal (1643—1672), cfr. L. Daae, Trondhj.s st.s g. h., side 98 ff.

som en bekræftelse paa arveretten har overladt styrelsen i dette rige til prinsen, da er tiden kommet til at forhandle ogsaa med de danske stænder om deres approbation, ikke fordi kongen behøver nogen saadan bekræftelse paa sin arveret til Norge, men kun for, at denne derved kan blive den ganske verden bekjendt. Derefter gjøres der rede for, hvorledes de danske stænder bedst kan lokkes eller trues til at anerkjende det norske arvekongedømme.

Som man ser, er skriftet meget dristigt og i det hele af den beskaffenhed, at det maa antages at være forfattet af en i Fredrik III's tanker og planer temmelig nøie indviet mand; paa samme tid er der dog adskilligt deri, som viser, at forfatteren ikke alene har havt kongens, men ogsaa Norges interesser for øie, ligesom han aabenbart er meget vel fortrolig med norske forhold. Desto mere vegt maa der lægges paa, at han forudsætter, ikke, at de norske stænder straks og med glæde vil gaa ind paa at hylde prinsen som arvekonge, og heller ikke, at de vil betragte dette som en selvfølgelig ting, men tvertimod, at man her vil træffe paa *modstand*; dog forudsætter han tillige, at denne modstand vil blive svag, og at stændernes samtykke i ethvert fald kan kjøbes ved løfter og indrømmelser. For geistligheden vil bispernes holdning være afgjørende, for byerne de fornemste borgeres, for bønderne presternes og lensherrernes, for adelen de andre stænders. Dette tyder imidlertid paa, at den folkelige bevidsthed om det norske kongedømmes arvelige karakter ved denne tid, om den overhoved længer har eksisteret, maa have været saa udvisket, at den ikke længer har havt en saadan betydning, som man i almindelighed har villet tillægge den[1]. Ligesom arvekongedømmet baade faktisk og retslig var opgivet, saaledes synes ogsaa forestillingen om kongens ubetingede arveret at være veget fra folkebevidstheden. Det vilde ogsaa have været ganske merkeligt, for ikke at sige utroligt, om den omstændighed, at de norske stænder slegtled efter slegtled i over 200 aar havde hørt, læst og skrevet, at den konge, de hyldede, var en *valgt*, ikke en arvelig konge, skulde lade deres tro

[1] Teorien om det norske folks *kontinuerlig* bevarede bevidsthed om kongens arveret er fyldigst udviklet af Sars (cfr. især Hist. indledn. til Grundloven), men er forøvrigt godkjendt af alle, der har skrevet om det norske kongedømme i nyere tid; ikke destomindre synes den at mangle et virkeligt historisk grundlag, og jeg har for det her omhandlede tidsrums vedkommende forgjæves søgt efter holdbare vidnesbyrd til støtte for den. Studiet af de norske hyldingsrigsdages historie fører tvertimod til det resultat, at folket nu har været sig kongedømmets valgkarakter bevidst, og at den ældre forestilling om den ældste søns ubetingede arveret, der var udviklet i det 13de og 14de aarh. ved arvegangslovene, nu er veget for forestillingen om hans *fortrinsvise ret*, en forestilling, der var fælles for dansker og nordmænd.

paa kongens arveret forblive urokket. Man leder ogsaa forgjæves i stændernes fuldmagter til hyldingen i 1656 saavelsom til tidligere hyldinger efter udtryk, der kunde tyde paa, at folket har havt denne tro [1]. Derimod findes der vidnesbyrd om, at udstederne har ment, at ogsaa den norske hylding var et valg. Saaledes har de deputerede fra Kristiansand faaet fuldmagt af sine medborgere til at »keise, sverge og hylde hertug Christjern til vores udvalgte prins og i sin tid til alles vores naadigste herre og konning«.

Læren om den norske krones arvelighed kan saaledes ikke være grebet ud af den norske folkebevidsthed; den er bygget op paa grundlag af landets ældre historie efter kongens eget initiativ; men den agitation, som sattes i gang for at vinde stænderne for sagen, gaves klogeligen skinnet af at være et udslag af norsk patriotisme. Denne agitation, der saa heldig var begyndt i Norge og Danmark i 1648 og 1650, fortsattes nemlig i den følgende tid. Foruden det allerede omtalte skrift kjendes saaledes endnu to andre, et mindre paa latin og et udførligere paa dansk. Det første søger efter en kort topografisk beskrivelse af Norge at bevise det norske kongedømmes arvelighed og rigets statsretlige ligestilling med Danmark og bestræber sig i denne forbindelse endog for at bortforklare tingfarebolkens kap. 10 i Kristian IV's norske lov med dens tydelige bestemmelser om den norske tronfølge [2]. Det tredje og betydeligste skrift, der er kjendt under titelen »Norges Rige Arve-Rige« [3], overleveredes til kongen og sandsynligvis ogsaa til stænderne under hyldingen i Kristiania 1656. Forfatteren, der kalder sig en »tro-pligtskyldig patriot«, men som i virkeligheden, som af Gustav Storm paavist [4], har været en i kongens tjeneste staaende dansk mand (Jens Dolmer), søger gjennem en udførlig historisk udredning, der vidner om et for den tid betydeligt kjendskab til Norges historie og en sjelden fortrolighed med det gamle norske sprog, at bevise, at Norge altid har været og er vedblevet at være et arverige. Der spares herunder ikke paa skarpe udfald

[1] Endog titelen »arving til Norge« leder man forgjæves efter i bondernes fuldmagter, trods Jens Bjelkes optræden i 1648 og trods indkaldelsesbrevene. I borgernes og kapitlernes fuldmagter forekommer den i 1656 for første gang, men kun sjelden. »Hyldinger« i det danske rigsarkiv (geh.-ark.s reg. vol. I, side 198, no. 130—132).

[2] Kildeskriftsfondets afskrifter no. 22 (Afskrifter af A. Larsen, vedlagt en (ufuldstændig) afskrift af Yngv. Nielsen).

[3] Trykt ved J. Chr. Berg i Budstikken for 1825, side 441—552. Orig. i det Store kgl. bibl. i Kjøbenhavn, Gl. saml. 2834 qv. Afskrifter deraf findes i det Deichmanske bibliotek, no. 108 qv. og i det Trondhjemske videnskabsselskabs bibliotek, no. 191 qv.

[4] (Norsk) Hist. tidsskr. II, 4, 114 f.

mod danskerne og imod Arild Huitfeldts fremstilling af forholdet mellem Danmark og Norge [1].

Det var efter alle disse forberedelser at vente, at kongen vilde benytte prinsens forestaaende norske hylding til at slaa et nyt slag for sin æts formentlige ret, at planen for dette slag var lagt, og at indførelsen af titelen »arving til Norge« i indkaldelsesbrevene til stænderne kun var det første led i denne. Naar disse breve forøvrigt beholdt sin gamle form, skeede dette aabenbart kun af den grund, at kongen har frygtet for at udfordre rigsraadets modstand.

Selve hyldingen i 1656 foregik i al enkelhed og var forsaavidt meget forskjellig fra den i 1648. Men forøvrigt var fremgangsmaaden i sine hovedtræk den samme som ved tidligere hyldinger. Fuldmagterne udstedtes i løbet af maanederne april—juli, og antallet af de deputerede var for hver stand omtrent det samme som i 1648. Af kapitlerne udsendtes dog kun 7 fuldmægtige, nemlig 1 fra Stavanger kapitel og 2 fra hvert af de øvrige [2]. Presteskabet valgte som sedvanligt sine deputerede provstivis [3]. Borgerstandens fuldmagter udstedtes paa noget forskjellig maade inden de forskjellige byer, nemlig saaledes og i den orden, som her følger:

I Stavanger den 17de juni af »borgermestere og raad og menige borgere og indbyggere« for 4 deputerede; i Bergen den 26de juni af »b. og r. paa egne og menigheds vegne« for 5 dep.; i Trondhjem den 29de juni af »raadmænd og menige borgerskab« for 5 dep.; i Marstrand den 4de juli af »raadmænd og menige borgerskab« for borgermesteren selv femte; i Kristiansand den 7de juli af »b. og r. og 12 menige borgere« for 3 dep. [4]; i Oddevald den 8de juli af »b. og r. og menige almue«

---

[1] Hoyer omtaler i sin »Kurzgefasste Dänemärckische Geschichte« (Flensburg 1719), pag. 100, et skrift med titelen »Norske Kongers ärfve Rett imod A(rild) H(uitfeldt)«. Rimeligvis er dette intet andet end Jens Dolmers skrift, som Hoyer kan have kjendt i en afskrift under denne titel, cfr. dog Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 270, note 1.

[2] Kristiania kapitel udstedte fuldmagt den 17de juli for mag. Trugels Nielssøn og mag. Ambrosius Rhodius; Stavanger den 30te mai for hr. Bertel Jakobssøn og Bergen den 27de juni for kannik og sogneprest til Korskirken samt provst i Nordhordland hr. Jonas Pederssøn og for kannik og sogneprest til Nykirke Otto Rasmussøn Stud. Trondhjems kap.s fuldmagt findes ikke blandt de øvrige.

[3] Deres fuldmagter er bevarede i et antal af 47, »Hyldinger« i det danske rigsarkiv.

[4] De 12 menige borgere var blevne indkaldte af øvrigheden til at møde paa raadstuen den 7de juli. Her udkaarede de en af sin midte ved navn Søfren Tomessøn til paa sine og medborgeres vegne at »keise, sverge og hylde hertug Kristian til vores udvalgte prins og i sin tid til alles vores naadigste herre og konning«, og medgav ham en særlig skriftlig fuldmagt hertil. Imidlertid udstedte borgermester og raad samme dag en anden skriftlig fuldmagt for Søfren Pederssøn og to andre til »at gjøre og samtykke, hvis kan forefalde og af andre stænder samtykkendes vorder«.

for borgermesteren og »medfølgende raadmænd og borgere«; i Kristiania den 8de juli af »raadmænd og menige borgerskab« for 6 dep.; i Kongelv den 9de juli af »raadmænd og menige borgerskab«; i Skien den 12te juli af »b. og r. og borgerskabet« for 4 dep.; i Tunsberg den 12te juli af »b. og r. og nogle navngivne borgere« for 5 dep.; i Fredriksstad den 17de juli af »b. og r. og borgerskabet« for 2 dep.

Som i hyldingsbrevene bestemt samledes stændernes repræsentanter i Kristiania til den 19de juli. Samme dag ankom ogsaa kongen og kronprinsen og tog ophold paa Akershus[1]. Med dem fulgte kongens kansler, Kristen Tomessøn Sehested, de tre raader Kristen Skeel, Henrik Rantzau og Aksel Urup, Hannibal Sehested, Erik Krag, kammersekretær Teodor Lente, livmedicus Petrus Bullick, hofmarskalk Adam Henrik Pentz, hertug af Sønderborg Ernst Gynther og generalmajor Ulrik Kristian Gyldenløve. Flaaden kommanderedes af admiral Kristoffer Lindenov[2].

Allerede den 20de juli, dagen efter kongens ankomst, samledes stænderne ligesom i 1648 til et foreløbigt møde, hvor kansler Sehested holdt en tale paa kongens vegne; han mindede herunder om, at kongen efter forudgaaende valg havde ladet sin søn hylde, sverge og antage af de danske stænder »til at være disse rigers herre« og opfordrede derpaa de norske stænder til ogsaa for sin del at hylde prinsen. Til gjengjæld lovede kongen paa sin søns vegne, at denne, naar han tiltraadte regjeringen, skulde stadfæste og holde alle lovlige privilegier, »som tilbørligt og billigt er«. Stændernes fuldmagter skulde indleveres i kancelliet[3].

Som man vil se, hævdede kansleren ved denne leilighed uden omsvøb, omend i en hensynsfuld form og i al korthed, den danske adels standpunkt og afveg fra selve indkaldelsesbrevene kun deri, at han intetsteds benyttede titelen arving til Norge. Men hvor forsigtig kanslerens tale end i sin form var, fik den nu ligesaalidt som i 1648 passere uden anmerkning. Fra en eller anden kant, maaske ogsaa dennegang fra Jens Bjelke, maa der være fremkommet ytringer om, at Norge var et arverige, hvis tronfølge var uafhængig af de danske stænders valg, idet kansleren ifølge en notis, der er tilføiet under talen, svarede, »at det var efter Norges lov, at den, som blev udvalgt til konge i Danmark, skulde og være konge i Norge«[4]. Kansleren har saaledes denne gang taget til gjenmæle og skarpt afvist talen om kongens arveret til Norge.

[1] Brev fra Adam Henrik Pentz til J. Gersdorf, 19/7 1656, J. G.'s Br. VI, XXVII, danske rigsarkiv, jfr. N. R.-R. XI, 574—575.
[2] J G.'s Br. VI, XXXVI, danske rigsarkiv.
[3] Talen findes trykt i Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 284—286.
[4] Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 286.

Derefter fandt hyldingen sted onsdagen den 23de juli, ikke den 21de, som oprindelig bestemt [1]. Fremgangsmaaden var hovedsagelig den samme som ved tidligere anledninger; dog ledsagedes høitideligheden af meget mindre pragt end hyldingen i 1648 [2].

Efter hyldingen sattes herredagen. I denne deltog til en begyndelse foruden kongen selv følgende herrer: kansler Kristen Tomessøn, statholder Niels Trolle, raaderne Henrik Ranzau og Aksel Urup, samt Norges kansler, Jens Bjelke [3]. Der var indleveret et meget stort antal retssager [4], medens de egentlige supplikationers antal synes at have været mindre end ellers sedvanligt ved saadanne leiligheder. Adelen indgav et andragende, som dog ikke straks blev besvaret, men bragtes til Kjøbenhavn, hvor det synes at være blevet foredraget i rigsraadet den 4de september [5], medens det dog først fandt sin afgjørelse den 18de i samme maaned [6]. I dette andragende fremsatte adelen følgende krav [7]:

1. At en af de tre, der fik de fleste stemmer, maatte blive valgt til kansler i Norge og optages i rigsraadet.

2. Frihed for accise og told, særlig toldfrihed paa sildeudførselen.

3. At adelens bønder maatte være fri for arbeide (til kronen) og for at give arbeidspenge.

4. At den maa tage saa høit sagefald, som den vil.

5. At det frie gods, som er kommet fra adelen, maa være frit, naar det atter indløses.

6. At enhver adelsmand maa nyde hals og haand over 5 gaarde videre end privilegierne, og at der med hensyn til vrag maa forholdes som i Danmark.

---

[1] Saaledes ifølge et bilag til hyldingsregnskabet, rigsarkivet, cfr. brev fra Erik Krag til J. Gersdorf, J. G.'s Br. VI, XXXVI. Laurenzens Tageregister Chr. des 5ten, s. 3 f., har 21de.

[2] Tribunen (»teatrum«), der dennegang ikke var betrukket med klæde, men ret og slet rødmalet, var som sedvanlig reist paa Hovedtangen nedenfor slottet og fæstningen. Omkostningerne beløb sig til 4500 rdl., deri iberegnet 1667 rdl. til nye klæder, hatte og sko for Akershus's garnison[8] og 718 rdl. til stændernes bespisning, som forestodes af hospitalsforstander Jakob Brandt.

[3] Afsigtsbogen for 1656, danske rigsarkiv.

[4] Der behandledes ialt 116 saadanne. Stevningsbogen findes vedlagt afsigtsbogen i det danske rigsarkiv.

[5] Danske mag. III, 4, 285.

[6] Ibidem, 291.

[7] Andragendet kjendes kun i uddrag, Kr. Skeels prot. 238, danske rigsarkiv, jfr. Danske mag. III, 4, 285.

[8] Cfr. N. R.-R. XI, 554 f., 575 og 632. Nærmere oplysninger herom findes i Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 271, note 3, cfr. L. Daae, Det gamle Kristiania 118 f.

De fleste af disse krav var allerede tidligere fremsatte, enkelte endog delvis indrømmede. Saaledes var det allerede ved privilegierne af 1591 bestemt, at Norges kansler skulde være født nordmand eller i det mindste »der befriet og bosiddende«, samt at han skulde vælges af den norske adel med kongens stadfæstelse[1]. Men denne sidste bestemmelse var neppe blevet overholdt, idet saavel Anders Green som Jens Bjelke synes at være blevet udnævnte uden adelens direkte medvirkning. Adelen har derfor nu, da Jens Bjelkes høie alder lod formode, at spørgsmaalet snart vilde blive aktuelt, vistnok havt god grund til at søge den standen tilkommende indflydelse paa valget af ny kansler sikret ved at foreslaa faste former for sin medvirkning ved dette. Forbilledet for den foreslaaede fremgangsmaade var øiensynlig statholdervalget, idet statholderen jo valgtes af kongen blandt tre mænd, som rigsraadet indstillede[2]. Idet den norske adel saaledes arbeider for at bevare den nære tilknytning til kanslerembedet, der havde eksisteret lige siden dets oprettelse i 1547, søger den ogsaa at hæve dette embedes betydning ved at kræve, at dets indehaver skal optages i rigsraadet. Denne fordring blev imidlertid bestemt afslaaet, idet rigsraadet rimeligvis har frygtet for at se to repræsentanter for de særlig norske interesser inden sin midte; det havde under Hann. Sehesteds statholderskab faaet erfare, hvad een energisk talsmand for disse kunde udrette.

Af de øvrige poster i andragendet var især den 4de og 5te af vigtighed. Adelen krævede nu lige frem adgang til at tage saa høit sagefald af sine bønder, som den vilde, hvad der jo kommer ud paa det samme, som den allerede tidligere havde begjæret: at den i udøvelsen af de i 1646 tilstaaede privilegier ikke skulde være bunden af Norges lov, et krav, som, hvis det var blevet opfyldt, vilde have gjort hine bønders stilling lidet mere misundelsesværdig end deres danske standsfællers. Men begjæringen blev afslaaet af rigsraadet ligesaavel som kravene i 5te og 6te post om frihed for alt indløst gods samt om hals og haand over 5 gaarde videre end privilegierne[3]. Kun to punkter i andragendet blev uden forbehold indvilget, nemlig kravene om fritagelse for arbeide og arbeidspenge, samt om vrag. Med hensyn til accise- og toldfrihed bestemtes, at dermed skulde forholdes efter forordningen af 1582.

---

[1] Aschehoug, Statsforf. 394.
[2] Jfr. side 271.
[3] Til 4de post svaredes: »Bevilges, *saavidt det ei er imod Norges lov.*« De to andre punkter er forbigaaet i rigsraadets svar, cfr. Danske mag. III, 4, 291.

Fra borgerstanden indkom der enkelte spredte supplikationer, saaledes en fra borgermester og raad i Marstrand[1] og tre fra Kristiania borgerskab[2]. Vigtigere var det imidlertid, at den tendens til en fælles optræden fra borgerstandens side, der sporedes allerede i 1648, ved denne leilighed gav sig udtryk i to store fællessupplikationer, en fra de søndenfjeldske kjøbstæder, om at bortforpagtninger af tiendedelerne, der fortiden indehavdes af toldforvalter Daniel Knoff, maatte afskaffes og denne afgift ombyttes med en pengeydelse[3], og en »generalsupplikats« fra alle ved hyldingen repræsenterede norske stæder »under samtlige borgermesternes hænder«[4]. Denne generalsupplikats's indhold kjendes imidlertid ikke[5].

Geistligheden synes ikke at have indgivet noget fælles andragende. Fra almuen indkom der som sedvanlig en række spredte supplikationer[6], som besvaredes af kongen under hans ophold paa Akershus. Dette varede forøvrigt ikke længe. Allerede den 26de juli var flaaden afseilet til Bahus; kansler Kristen Tomessøn og Hannibal Sehested stod i begreb med at følge den, medens kongen og prinsen agtede sig afsted om nogle dage[7]. Den 29de var kongen paa Moss[8] og drog derfra over Fredriksstad og Halden[9] til Bahus slot og len, hvor han indtraf den 2den august og

[1] N. R.-R. XI, 588 f.

[2] Disse andragender kjendes ikke i sin helhed, men findes fyldig refereret i en af borgermestrene i Kristiania under 2den septbr. 1656 indleveret fortegnelse over de sager, angaaende hvilke Kristiania enten alene eller i fællesskab med andre har indgivet supplikationer, naturligvis under hyldingen (Indk. sag. 1656, Stath.-ark.). I de 3 nævnte andragender suppliceres om: forskaansel for skatterne, at borgermestrene for sin umag maa bevilges 2 skill. danske af al ind- og udførsel til og fra Kristiania og dets ladesteder, tilladelse til at oprette en accisebod, hvor alle ind- og udgaaende varer skulde angives, saa der kunde holdes kontrabog med toldbogen og alt underslæb og al mistanke forekommes.

[3] Efter et bilag til Bratsbergs lensregnsk. 1657 (pakke 414), rigsarkivet.

[4] I den note 2 omtalte fortegnelse heder det saaledes i første post: »Alle kjøbstædernes udi Norge allerunderdanigste andragende, befalet udi en general supplikats under samtlige borgermesternes hænder, belangende vores adskillig høinødtrængte sollicitation.«

[5] Man har hidtil overhovedet ikke kjendt til, at de norske stæder ved denne leilighed indleverede noget fælles andragende, idet man har troet, at dette første gang skeede i 1661, cfr. L. M. B. Aubert, Norges folkeretsl. still., 46, note 2, og Medd. fra d. n. ra. I, 29. Y. Nielsen kjender dog andragendet fra de søndenfj. stæder, cfr. J. B.

[6] Blandt disse var en forbøn fra almuen i Hvideseid prestegjeld i Øvre Telemarken for en 13-aarsgammel gut, der havde forseet sig i leiermaal med en slegtning og af lagtinget var dømt i kongens naade og unaade. Kongen benaadede gutten for almuens forbøns skyld, se N. R.-R. XI, 575.

[7] Breve fra Erik Krag og A. H. Pentz til J. Gersdorf, 26de juli 1656, J. G.'s Br. VI, XXXVII, danske rigsarkiv.

[8] Cfr. N. R.-R. XI, 616.

[9] Cfr. N. R.-R. XI, 617 f.

dvælede til den 11te august[1]. Herredagen afsluttedes dog ikke ved kongens afreise, men varede lige til den 13de august. Der var da behandlet ialt 116 sager. Henrik Ranzau undertegnede afsigtsbogen[2].

Provinsielle stændermøder 1657.

Nederlagene og ydmygelsen i den sidste svenske krig lod ikke Danmark have ro. Konge og folk haabede paa hevn og speidede efter en leilighed til at gjenerhverve de ved Brømsebrofreden tabte provinser. Fredrik III ønskede derhos gjennem en krig at øge sin indflydelse i riget og maaske tillige at tilbagevinde sine tyske stifter. Han og hans nærmeste omgivelser var det da ogsaa, som, ikke uden modstand fra rigsraadet, drev igjennem den krigserklæring mod Sverige, som førte til Danmarks nye ydmygelse og den ulykkelige fred i Roskilde 1657.

For at tilveiebringe de fornødne midler samledes et stændermøde den 23de februar 1657 i Odense, hvor adel, geistlighed og borgerstand paa kongens forslag vedtog store[3] bevilgninger til hær og flaade og derved i virkeligheden gav sit samtykke til krigen[4]. Endnu medens dette stændermøde var samlet, befaledes statholderen og kansleren i Norge at forsamle den norske adel og opfordre den til at følge den danske adels eksempel, ligesom de ogsaa skulde forhandle med de andre stænder og med participanterne i bergverkerne om bevilgning til fædrelandets forsikring. Med brevene fulgte kopier af de danske stænders resolutioner[5]. Kort efter befaledes Niels Trolle, Jens Bjelke og Ivar Krabbe at opfordre stænderne til at holde en »lidelig« rostjeneste, adelen, kannikerne og odelsbønderne af sit jordegods, embeds- og bestillingsmænd af sit embede, nemlig hver lagmand 2 rustede heste, prester, fogder, sorenskrivere, bondelensmænd, forpagtere af kronens gods og tiender hver 1 hest, generaltoldforvalteren 4 heste, hver af tolderne 1 hest etc.[6]. Da det derimod senere bestemtes, at hvert sogn,

---

[1] N. R.-R. XI, 618—624.
[2] Denne tilligemed stævningsbogen i det danske rigsarkiv.
[3] Se Beckers Saml. til Fr. III's hist. I, 147.
[4] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 441.
[5] Brevene til Niels Trolle og Jens Bjelke er udstedt den 28de februar (N. R.-R. XII, 24 og Yngv. Nielsen, Kampen om Trondhjem, side 25, note 3, i Festskrift, udgiv. til Trondhjems 900-aars-jubilæum 1897), samme dag, da borgerstanden afgav sin resolution, hvorved den gik ind paa betydelige bevilgninger (cfr. Beckers saml. I, 173—175). Adelens resolution var afgivet den 25de og kapitlernes den 26de februar (ibid. I, 448—449).
[6] Brevet er udstedt den 3dje mars, N. R.-R. XII, 26—27, Aschehoug, Statsforf. 454.

hovedsogn saavel som anneks, nordenfjelds og søndenfjelds skulde holde en dygtig hest færdig for artilleriet eller dragonerne, fandt man det ikke nødvendigt at forhandle med bondealmuen herom[1].

Kongebrevene forudsætte tydeligvis, at adelen over hele landet vilde blive indkaldt til et fællesmøde; men forøvrigt var det overladt til statholderen selv at vælge formen for stænderforhandlingerne, og han sees straks at have bestemt sig for afholdelse af provinsielle møder, hvilket ogsaa, i betragtning af landets udstrækning og den hast, hvormed det gjaldt at fremme sagen, unegtelig var den mest praktiske fremgangsmaade. Medens statholderen derfor selv sammen med kansleren Jens Bjelke ledede forhandlingerne i det søndenfjeldske eller Oslo og Hamar stift, overlod han til hovedlensmændene vesten- og nordenfjelds at forhandle med stænderne i Stavanger, Bergens og Trondhjems stifter.

De søndenfjeldske stænder indfandt sig i Kristiania i begyndelsen af mai og var den 5te mai forsamlede til et fællesmøde paa Akershus, hvor de kongelige kommissærer paapegte for dem »den store foresvævende og saa som øiensynlig overhængende pericel og fare, vores kjære fædreland, Danmark og Norge, formedelst den brændende orlog og skadelig krigslue vores fattige naboer des værre og beklageligen overhænger og stikker udi«, fremholdt nødvendigheden af at skaffe midler, hvorved lande og riger kunde »vorde defenderet og conserveret«, og opfordrede stænderne til godvillig at komme kongen og riget til hjælp »til deres egen frelse og forsvar«[2].

Paa denne proposition afgav stiftets borgerstand en fælles erklæring allerede samme dag, adelen den 7de mai, de fleste af de søndenfjeldske lagmænd den 8de mai, og geistligheden i dagene fra den 9de til den 13de mai. Adelen bevilgede foruden rostjeneste, 1 rytter af hver 312 tønder korn, følgende ydelser:

1. En rigsort maanedlig af hver hel gaard og af halve og øde gaarde *à l'advenant* saavel af ugedagsgods som af strøgods, de to første maaneder i rede penge, senere i penge eller varer efter en passende takst. Alt hvad der paa denne maade indkommer, kræves anvendt til fædrelandets forsvar.

2. Af hver tønde korn, sædegaarden iberegnet, 6 skill. danske maanedlig, at erlægge kvartalsvis, det første kvartal i rede penge, derpaa i penge, guld, sølv eller i varer, der kan tjene til militsens underhold.

---

[1] N. R.-R. XII, 29—30, cfr. Berg, Historisk underretn. om landevernet, side 21.

[2] Cfr. stiftets borgerskabs erklæring 5te mai 1657, orig. blandt Indk. sag. i stath.-ark., kopi i kancelliarkivet, bekræftet af Niels Trolle (»finansvæsenet«, 6 a). I denne erklæring er propositionen fyldigst refereret.

3. Halvparten (3 %) af renten af udestaaende midler, forsaavidt disse overskrider eierens mulige gjæld.

4. Den halve part af lensmændenes indkomst. En tredjedel deraf skal erlægges i penge til den 1ste august, resten i penge eller varer til mikkelsdag og jul førstkommende.

Alle bevilgninger gives paa ett aar og under forudsætning af, at alle, der nyder de samme privilegier som resolutionens udstedere, paatager sig de samme byrder. Skulde nogen undslaa sig herfor, maa vedkommende tilholdes at afgive sin betænkning til kongen. Til gjengjæld for sin villighed venter adelen, at den selv og dens efterkommere vil blive holdt ved landets lov og de adelige privilegier og friheder ligesaavel som adelen i Danmark, og at kongen vil afgive en naadig og mild resolution paa den supplikation, der indgaves under prinsens hylding forleden aar. De høsten 1655 tegnede beløb (side 280 f.) tilbagekaldes. Resolutionen er undertegnet af følgende 9 adelsmænd: Daniel Bildt; Vincents Bildt paa sin svoger Sigvard Gabrielssøns, sine søstre, jomfruerne Mette og Kirsten Bildts, samt paa jomfru Sofie Hvitfeldts og egne vegne; Jørgen Bjelke paa medarvingers og egne, sine fættere og myndlinger Hans Bjelkes og Evert Nettelhorsts samt (med fuldmagt) paa Trond Teistes og Jesper Friis's vegne; Brostrup Gjedde paa sin fader Ove Gjeddes, sin svoger oberst Gersdorfs og egne vegne; Knud Schenkel; Hans Mogenssøn (Handingmand); Mogens Hanssøn (Handingmand); Peder Krabbe[1].

Af geistligheden var saavel biskopen og kapitlets medlemmer som presteskabets repræsentanter tilstede. Presterne i Gudbrandsdalen, Toten, Hedemarken, Valdres og Hallingdal samt Øvre Romerike, i alt 39, lovede at udgive: halvparten af korntienden og af landskylden, foruden de aarlige og maanedlige skatter, efter den takst, som øvrigheden maatte bestemme. Presterne i Bragernes, Nedre Romerike, Øvre og Nedre Borgesyssel, Brunla, Tunsberg og Nedre Telemarken, tilsammen 65, bad sig forskaanede for den maanedlige skat (12 rdl. aarlig af hver prest) paa grund af sine kalds ringhed, men lovede forøvrigt at kontribuere som de foregaaende. Presterne i Nord- og Sønderviken bevilgede kun den fjerde part af korntienden, men erklærede rigtignok tillige, at de ligesom de andre vilde give halvparten, hvis øvrigheden krævede det. Af hver hel bondegaard bevilgede de 1 ort og af hver halv 12 skill.[2].

[1] Adelens resol. af 7de mai 1657, Indk. sager, Stath.-ark.

[2] Kopier af presteskabets erklær. i Oslo og Hamar stift, afgivne fra den 6te—10de mai, protokol i Kr.a bispearkiv 2 r. (R. A., 6te hovedafd. A. V. Kr.a bispeark. 41), jfr. Ekstrakt af presteskabets bevilgn., undertegnet 12te mai af Henning Stockfleth, kopi bekræftet af Niels Trolle i rigsarkivet, kancell. — »finansvæsenet« 6 a.

For kapitlet fremlagdes kongebrevet om rostjenesten tilligemed en proposition, hvor de ydelser, som ønskedes bevilgede, var specificerede saaledes:

1. Kapitlernes bønder og tjenere udgiver 24 skill. maanedlig af hver hel gaard, af halve og øde *à l'advenant.*

2. Kapitulares bevilger den halve part af deres visse indkomst.

3. Af rentepenge halvdelen (3 %) af renten.

Til behandling af disse forslag afholdt kannikerne et møde den 9de mai i biskop Henning Stockfleths hus, hvor de skriftlig forpligtede sig til at holde den i kongebrevet foreslaaede rostjeneste, medens der paa propositionen til kapitlet ikke ved denne leilighed afgaves noget svar. Derimod erklærede biskop Henning Stockfleth sig samme dag beredt til at bevilge alle de afgifter, som af kommissærerne var foreslaaede, og at anvende al sin indflydelse for at bevæge de ham underordnede geistlige til i alle dele at rette sig efter kongens vilje[1].

Kort efter, formodentlig allerede den følgende dag (10de mai), forsamledes en del af kapitlets medlemmer til et nyt møde og forpligtede sig til at udgive, foruden rostjenesten, ogsaa den halve part af sin visse indkomst i overensstemmelse med 2den post i propositionen. Hvad saaledes en del af kapitlets medlemmer, og som man kan forstaa, de bedst situerede og mest anseede af disse, havde bevilget for egen regning, følte de øvrige sig nødsaget til gaa ind paa. Dette kom imidlertid som en tordensky over rektoren Severin Udbinæus[2], der netop var blandt dem, der ikke havde været tilstede ved mødet den 10de mai. Skulde han udgive den halve part af sin visse indkomst, — »kan jeg«, skriver han i en erklæring eller rettere en supplikation til kommissærerne af 11te mai, »det Gud kjende, umulig have ved denne besværlige bestilling dagligt brød og livs ophold for mig, mine fattige umyndige børn og tjenestefolk«. Siden han ansattes i embedet, havde han af sit »ringe stykke brød« erlagt i skat 379 rdl., hvorved han, der allerede før var en gjældbunden mand, er kommet i de største økonomiske vanskeligheder. Han andrager derfor om nedsættelse i de af kapitlet bevilgede skatter, eller, hvis dette ikke kan indrømmes, opsættelse med betalingen, saa han kan faa anledning til at indgive sit andragende til kongen[3].

---

[1] Biskop Hen. Stockfleths erklær. paa egne vegne, 9de mai, kopi, bekræftet af Niels Trolle i rigsark., kanc. — finansvæs. 6 a.

[2] Søfren Anderssøn Udbye (Udbinæus), rektor i Kristiania 1655 (Budstikken III, 380), dansk, var rektor endnu 1662, men afsattes 1663 paa grund af en injuriesag med sognepresten i Kristiania.

[3] Rektor i Kristiania, Severin Udbinæus's andrag. og erklær. 11te mai, orig. blandt Indk. sag. for 1657, Stath.-ark., kopi, bekræftet af Niels Trolle, i kancelliarkivet (»finansvæsenet« 6 a).

Sin endelige erklæring afgav kapitlet først den 13de mai, da det vedtog alle de i kommissærernes proposition foreslaaede afgifter. Den halve part af landskylden skulde udbetales i tre terminer efter renteriets takst. Dog androges om »naadig forlindring« for dem, som havde sine beneficier »pro officio et laboribus«, saaledes at de slap med at udgive en tredjedel istedenfor en halvdel. Forsaavidt noget af det beneficerede gods skulde lægges øde, maatte der tages hensyn hertil i afgiften. I modsætning til biskopen udtalte kapitlet, at det ventede at blive fritaget for al anden skat end den nu bevilgede, og at den tidligere til hr. Gregers Krabbe udlovede bevilgning (side 281) maatte annulleres.

Til slutning omtaler kapitlet hs. majst.s »kongelige omhu for rigets og stændernes conservation og beskjermelse«, for hvilken de i største underdanighed frembærer sin tak, »stedse bedende Gud, at hans kongelige majestæts forehavende maa lykkes og velsignes, Gud til lov, hs. kgl. majst. og det ganske kongelige hus til evig beskjermelse og ære og menige undersaatter til naadig protektion og beskjermelse«. Erklæringen[1] er undertegnet af Trugels Nielssøn, Ambrosius Rhodius, Jesse Matssøn, Peter Jenssøn og paa egne og formands efterleverskes vegne af Vittikin Huss.

Stiftets borgerstand optraadte ogsaa ved denne anledning samlet og afgav allerede den 5te mai en fælles resolution, der undertegnedes af følgende deputerede: Hans Eggertssøn og Niels Laurissøn for Kristiania, Anders Madssøn og Anbjørn Laurissøn for Tunsberg, Anders Olufssøn for Fredriksstad, Hans Iverssøn og Ove Anderssøn for Skien, Tolle Pederssøn for Kongelv, Peder Hanssøn for Marstrand, Peder Nielssøn for Oddevald og Iver Hanssøn for Kristiansand. Disse 11 deputerede for den søndenfjeldske borgerstand tilbød paa sine byers vegne at udgive:

1. Af al fast eiendom i by eller paa land, huse saavelsom jordegods, 3 rigsort for hver 60 rigsdalers værd, — kirker, skoler, hospitaler og residenser pro officio fraregnet.

2. Halvdelen (3 %) af renten af udestaaende midler, dog med fradrag af gjæld og, naar det gjælder umyndiges midler, af hvad der behøves til disses underhold.

3. Af alt jordegods, der tilhører borgerlige personer, 1½ rdl. pr. skipp. tunge.

4. Af al anden formue eller næring 3 rigsort for hver 60 rigsdalers værd, efter billig takst af visse dertil forordnede mænd, dog saaledes, at nødvendigt husgeraad ikke medregnes i taksten.

---

[1] Orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, kopi i Kanc.-ark.

Det bevilgede loves udbetalt kvartalsvis i løbet af et aar, det første kvartal i penge, sølv eller guld, de andre kvartaler i saadanne varer, som kan være tjenlige til militsens underhold. Til gjengjæld venter man, at ingen vil blive besværet med indkvartering uden passende godtgjørelse, at byerne forskaanes for al anden skat i indeværende aar, hvilket endog betegnes som det *vilkaar*, hvorpaa de nævnte bevilgninger er givne, og at den tidligere udlovede forstrækning (side 280 f.) mortificeres.

De deputerede bringer derpaa i erindring den under hyldingen i 1656 af alle Norges kjøbstæder indgivne supplikation[1], paa hvilken de haaber at erholde et gunstigt svar. Tilslut udtales et ønske om, at alle »privatstands personer«, der er i besiddelse af nogen midler, maa tilholdes at kontribuere i lighed med dem selv »og ei den ene mere end den anden fra saadanne fælles nøttig byrde andrager«[2].

Denne fælles erklæring indleveredes endnu samme dag, hvorpaa de fleste af de deputerede reiste hjem uden at afvente noget svar. Kun Anders Madssøn og Anbjørn Laurissøn fra Tunsberg blev tilbage efter de andre. For dem og for de deputerede fra Kristiania gav da Jens Bjelke paa statholderens og egne vegne tilkjende, at de vel ikke fandt mishag i borgerstandens tilbud, men dog mente, at den kunde have bevilget noget mere af sit jordegods, f. eks. 2 rdl. af hvert skipp. tunge istedenfor 1½. Herpaa gav nu de tilstedeværende borgerrepræsentanter, Hans Eggertssøn og Niels Laurissøn paa Kristianias samt Anders Madssøn og Anbjørn Laurissøn paa Tunsbergs vegne den 11te mai et fælles svar, hvorved de erklærede, at de vanskelig kunde gaa ind herpaa, da de allerede havde bevilget ulige mere af jordegodset end borgerstanden i Danmark, og fordi de fleste kjøbstadsfuldmægtige nu var afreist. Derimod vilde de gjerne, om hs. majst. saa maatte behage, og i haab om, at de øvrige stæder samtykker deri, give 1½ rdl. af hvert skipp. salt istedenfor af hvert skipp. tunge. og af andre skyldspecies i overensstemmelse dermed efter sedvanlig takst[3]. Hermed har da kommissærerne maattet lade sig nøie.

Fra lagmændene indkom en fælles erklæring den 8de mai, undertegnet af Otto Mogenssøn (Oplandene); Hans Nielssøn (Fredriksstad) paa sine egne og sin embedsbroder Hans Frantssøns (Bahuslen) vegne;

---

[1] Cfr. side 293.

[2] Oslo stifts borgerskabs erklær. 5te mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, kopi i Kanc.-ark. (finansvæs. 6 a).

[3] Kristianias og Tunsbergs fuldmægtige om kontrib. af jordegods, 11te mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, kopi i Kanc.-ark. (finansvæs. 6 a).

Peder Laurissøn[1] (Tunsberg); Vittikin Huss (Kristiania) samt Lauris Anderssøn Undahl (Agdesiden). De tilbød sig, istedenfor som foreslaaet i kongebrevet af 3die mai at holde 2 rustede heste, at give hver 100 rdl., 50 pr. hest, »efterdi vi ingen videnskab eller leilighed haver til saadant rytteri at opbringe«. Og selv denne bevilgning skyldes, mener de, mere deres gode vilje og lyst til at komme fædrelandet til hjælp end deres evne. De minder derhos om, at lagmændene i betragtning af, at de ingen borgerlig næring driver, men maa leve af sin løn, ikke tidligere er blevet anmodede om saadanne udlæg, og udtaler, at deres nuværende tilbud »sker til den ende og i den visse forhaabning«, at de vil blive forskaanede for alle andre afgifter af lagstolenes indkomst saavelsom sine iboende huse i byerne eller paa landet[2]. Til denne resolution bemerkede Jens Bjelke, formodentlig paa forespørgsel af statholderen, at han syntes, den kunde passere i betragtning af, at lagmændene ikke tidligere var blevet bebyrdede med saadant udlæg, og forat de »skulde desbedre tilskynde de andre stænder til hørsomhed og beredvillighed«[3].

Til lensmændene i Stavanger, Bergen og Trondhjem havde statholderen og kansleren straks efter modtagelsen af kongebrevene af 28de februar og 3dje mars sendt breve med befaling om at sammenkalde adel, geistlighed og borgere samt bergverkernes participanter og i kongens navn opfordre dem til godvillig at bevilge lige saa meget som stænderne i Danmark, af hvis resolutioner kopier medsendtes, og, om muligt, endnu noget mere. Stændernes erklæringer skulde, saasnart de var afgivne, sendes til Akershus.

I Stavanger stift sammenkaldte derpaa lensmanden Henrik Belov stænderne til møde i Stavanger den 8de mai. Af adel fandtes der imidlertid i hele stiftet kun en eneste mand, nemlig Bernt Orning, der først nylig havde taget ophold i Stavanger len[4], hvor han eiede noget gods, som imidlertid for størstedelen var pantsat til bønder, saa han selv kun havde to gaarde at betale skat af. Han mødte dog frem og tilbød at kontribuere som andre adelsmænd.

Imidlertid havde Henrik Belov allerede før den for stændermødet berammede dag fremlagt den kongelige proposition for borgermestere

[1] Denne bemerker, inden han skriver sit navn: »Endog det skal befindes, at jeg følger den ringeste indkomst af alle lagmænd her i landet, saa skal jeg dog rette mig efter det foreskrevne.«
[2] Lagmændenes erklær. 2den mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. 1657, kopi i Kanc.-ark. (finansvæs. 6 a).
[3] Efter en optegnelse af Jens Bjelke, dateret 10de mai, Indk. sag. 1657, Stath.-ark.
[4] Bernt Ornings erklæring, dat. Stavanger den 8de mai, Indk. sag., Stath.-ark.

og raad i Stavanger, som den 7de mai udfærdigede en resolution, der betegnes som borgermesteres og raads og »mange borgerskabs« underdanigste erklæring og undertegnedes af begge borgermestre, Severin Pederssøn [1] og Henrik Hanssøn [2]. Ved denne erklæring lovede borgerskabet i Stavanger, at de i ett aar vilde kontribuere lige med den borgerlige stand i Danmark, nemlig: 1. Af alle kjøbstadsgaarde, huse og eiendom efter billig takst 3 rigsort for hver 60 dalers værd. 2. Af al handel, brug og formue ligesaa. 3. Af rentepenge 3 %. Til gjengjæld ventede man i underdanighed at blive forskaanet saavel for den paabudne ordinære skat som for den tidligere godvillig udlovede landehjælp (side 280 f.) [3].

Repræsentanterne for presteskabet i Stavanger stift synes at have indfundet sig i byen til fastsat tid, den 8de mai, men afgav ligesom Stavanger kapitel sin erklæring først den følgende dag (9de mai). Paa presteskabets vegne mødte samtlige provster i Stavanger stift, nemlig Ditlev Laurissøn i Stavanger, Bent Bendikssøn i Karmsund, Marcus Pederssøn i Ryfylke, Oluf Nielssøn paa Jæderen og Jakob Jørgenssøn i Valdres, — om med skriftlig fuldmagt fra presterne i hvert provsti eller ikke, fremgaar ikke af resolutionen. Den kongelige propositions første post, at presterne af hver bondegaard, som de maatte have, skulde yde maanedlig 1 ort, afsloges med den bemerkning, at presterne i Norge ikke havde saadanne rettigheder af sine gaarde som presterne i Danmark. Vilde kongen derfor have nogen afgift af disse gaarde, maatte han paalægge bønderne den. Til forslaget om at yde 3 % af rentepenge, svaredes, at der ikke fandtes nogen blandt presterne i Stavanger stift, der havde penge paa rente. »Vi maa snarere tage paa rente, om de ellers nogensteds kan være at bekomme.« Hvad rostjenesten angik, lovede man at strække sig saa langt som muligt; dog skulde ikke hver prest forpligte sig til at udruste en hest alene; men lensmanden kunde anordne, hvilke og hvormange der sammen burde udruste een hest, idet han herunder havde at tage hensyn til hvers indkomst. Da det imidlertid vilde falde vanskeligt at skaffe heste, der var skikkede til krigsbrug, og der paa de kanter ikke fandtes sadler, bidsler, pistoler eller sidedegen tilkjøbs, ønskede man tilladelse til at yde penge isteden efter en billig

[1] Severin Pederssøn (Gotzen), tidligere toldskriver og tolder i Stavanger (Kristiansands stiftsarkiv), † 1665, Saml. VI, 225.

[2] Henrik Hanssøn, tidligere sorenskriver i Jæderen og Dalernes sorenskriveri 1652, † 30te aug. 1660.

[3] Stavanger bys erklæring 7de mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (finansvæs. 6 a).

takst, hvilke de i tilfælde vilde levere lensherren i Stavanger. Endelig udlovedes efter kongl. majst.s begjæring af hver prest maanedlig 1 rdl. eller 6 slette mark. De bevilgede afgifter skal indbetales i terminer, nemlig til St. Olavsdag og jul i ett aar. Imidlertid venter man, at al anden skat og kontribution ophører [1].

Kannikerne i Stavanger fremholdt i sin resolution, der udfærdigedes samme dag som presteskabets, at deres kapitel havde ringere indkomst end de andre kapitler i Norge, og henviste i saa henseende til jordebogen. Desuden havde de fleste af medlemmerne kun været ansatte en kort tid, ligesom de nu i nogle aar havde faaet sit smør og sin havre meget daarlig betalt. En del har de maattet borge bort, og en del er blevet liggende usolgt paa grund af den store tilførsel af bedre korn fra Danmark og andetsteds. Endelig fremhæves, at ingen af kannikerne der paa stedet nyder nogen indkomst *pro persona*, men kun *pro officio et laboribus* til nødtørftigt underhold. Ei heller har de saadanne rettigheder af sine bønder som kapitlerne i Danmark. Derefter resolverer kapitlet paa de enkelte poster i propositionen:

1. Med hensyn til kapitelbøndernes kontribution har kongen selv at disponere derover, da kapitlets medlemmer alene oppebærer landskyld og opsidderne skatter som skattebønder. 2. Kun een har penge paa rente, og han vil erlægge 3 %. 3. Tredjeparten af den visse indkomst loves udbetalt i to terminer.

Til gjengjæld begjærer kapitlet, at al anden skat og udlovet kontribution imidlertid maa ophøre. Erklæringen, der afsluttes med en høistemt lykkeønskning i anledning af kongens forhavende mod rigernes fiender, er undertegnet af biskopen, Markus Kristenssøn Homle, sogneprest Ditlev Laurissøn, rektor Henrik Pederssøn Reimer, Kristen Anderssøn Sæby og Jens Pederssøn Hiermand [2].

Som man vil se, gaar presteskabet og kapitlet i Stavanger stift kun *delvis* ind paa den kongelige propositions fordringer. De afslaar begge at betale nogen særlig afgift af bondegaardene; presterne gaar ikke ind paa at stille en rustet hest hver, men kun gruppevis efter indtægten. Kapitlet bevilger kun en tredjedel, ikke en halvdel af den visse rente. Heller ikke var det lykkedes at bevæge borgerstanden til at bevilge noget videre end borgerstanden i Danmark. Bergverker eller bergverksparticipanter fandtes ikke i Stavanger len, og forsaavidt nogen havde

[1] Stavanger stifts presters erklæring, dat. 9de mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (finansvæs. 6 a).
[2] Stavanger kapitels erklæring 9de mai, Stath.-ark., Indk. sag. 1657, kopi i Kanc.-ark. (finansvæs. 6 a).

gods i forlening eller forpagtning af kronen, boede de i Bergen. Lensherren Henrik Belov forsikrede i en indberetning til kommissærerne, som han undertegnede den 12te i samme maaned, at han havde gjort sig al flid for at faa stænderne til at bevilge »noget videre« end som skeet, men uden held, og undskylder dette med at henvise til den omstændighed, at fiskeriet paa nogle aars tid har slaaet feil, saavelsom til befolkningens fattigdom overhovedet. Han beder om nærmere regler for udligningen af rostjenesten og ønsker, at lenets ringe vilkaar maa blive taget i betragtning under udarbeidelsen. For egen del er Henrik Belov villig til at yde, hvad andre i hans stand og stilling maatte vedtage at udgive [1].

Kommissærerne synes straks at have godkjendt borgerskabets resolution, men var derimod ikke tilfreds med kapitlets bevilgning, ligesom de vel har ønsket en særlig erklæring fra biskopen. De skrev derfor til lensmanden herom, sendte ham kopier af Kristiania kapitels erklæring og paalagde ham at forhandle paany med biskopen og kapitlet i Stavanger om at gaa ind paa det samme som hine. I overensstemmelse hermed sammenkaldte Henrik Belov biskopen og kannikerne i Stavanger den 15de juni, forelæste for dem Kristiania kapitels resolution og opfordrede dem til at ændre sin bevilgning i overensstemmelse dermed. Herpaa erklærede biskopen og kapitlet sig i to skrivelser, begge udstedte den 17de juni. Biskopen gik ind paa at udgive en rigsort maanedlig af hver bondegaard, som laa til bispestolen, og af halve eller øde *à l'advenant*, samt den halve part af sin visse landgilde efter renteriets takst. Penge paa rente havde han ikke, hvilket han høilig beklager. Medens stænderne temmelig bestemt begjærer at slippe for al anden skat end den bevilgede, udtaler biskop Homle sig meget forsigtig derom: »Dersom jeg midlertid for den sedvanlige aarlige skat naadigst maatte blive forskaanet, vilde jeg det i al underdanighed begjære.« Og han fortsætter: »men dersom det ikke i naade og gunst maa eller kan skee, vil jeg det ikke begjære« [2]. Kannikerne svarede, at deres kapitel ikke kunde sammenlignes med Kristianias med hensyn til indkomst og rettighed, og fremholdt, at de ikke nød noget kapitelsgods *pro persona*. Alligevel var sognepresten og lektoren villige til at kontribuere halvparten af sin visse landskyld; men de formodede i underdanighed, at rektoren og kapellanen ved Domkirken maatte slippe med at udrede en tredjedel af hensyn til deres ringe vilkaar. Af hver fuldgaard bevilgede de alle 24 skill.

---

[1] Henrik Belovs indberetn. 12te mai, Indk. sag., 1657, Stath.-ark.

[2] Biskop Markus Kristenssøn Homles erklr. 17de juni, orig. i Stath.-ark., Indk. sag., 1657.

Med hensyn til rentepenge havde de kun at svare det samme som forrige gang. Til gjengjæld for disse indrømmelser begjærer de imidlertid, »efterdi vi tager os nu det nærmeste, som vi nogen tid kan«, at blive forskaanet for rostjeneste og for taksation af sine huse saavelsom for den til Gregers Krabbe i 1655 udlovede kontribution. Erklæringen slutter med følgende paakaldelse af den almægtigstes hjælp til den forestaaende angrebskrig:

»Den almægtige Gud ville vi stedse af hjertet paakalde, at han for sin store barmhjertigheds skyld vil lyksaliggjøre vores allernaadigste herres og konges raad og anslag, dæmpe hans fienders magt og henvende alting i dette høie verk, som nu begyndt er, hans allerhelligste navn til lov og ære, hs. kongl. majst. til pris og berømmelse og vores kjære fædreland til bestandig fred, velfærd og evig salighed.« Erklæringen er undertegnet af alle kannikerne, men ikke af biskopen[1].

I Bergens stift sammenkaldte lensherren Ove Bjelke til Østraat stænderne til møde i Bergen den 4de mai. Mødet kom istand, og stændernes resolutioner blev afgivne den 5te mai. En erklæring fra to forpagtere af den øverste renteskriver Tomas Tommessøns tiender paa Søndmør, hvorved disse paa sin herres vegne tilbyder sig at kontribuere lige med andre, der har tiender i forlening, er vistnok dateret 2den mai, men sandsynligvis kun ved en feilskrift, idet det i erklæringen heder, at statholderens og kanslerens missive, indeholdende den kongelige proposition ved slotsherren paa Bergenhus »er blevet for stænderne proponeret«[2], hvilket imidlertid først skeede den 4de mai.

Adelen repræsenteredes ogsaa her ligesom i Stavanger stift af en eneste mand, nemlig Kristoffer Orning, der paa sin moder, fru Karen Movats vegne erklærede sig villig til at udgive af sit jordegods til hs. majst.s og fædrelandets tjeneste »alt, hvis adelsstanden herudi riget bevilgendes vorder«[3]. Den rige Aksel Movat mødte ikke paa grund af sin svaghed og sendte heller ingen fuldmægtig til at handle i sit sted, da han efter sit eget opgivende ikke kunde faa nogen dertil, men meddelte Ove Bjelke i et brev af 30te april, at han var beredt til at vedtage for sin del, hvad den øvrige adel maatte bevilge[4].

---

[1] Stavanger kapitels erklær. 17de juni, orig. i Stath.-ark., Indk. sag., 1657.

[2] Erklæringen findes i original i Stath.-ark., Indk. sag., 1657; bekræftet kopi i Kanc.-ark. (finansvæsenet 6 a).

[3] Kristoffer Ornings erklær. 5te mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag., 1657; bekræftet kopi i Kanc.-ark. (finansvæsenet 6 a).

[4] Fra Aksel Movat til Ove Bjelke, dat. Hovland den 30te april, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (finansvæsenet).

Bergens kapitel gjorde ligeoverfor første punkt i den kongelige proposition, nemlig at kapitlernes bønder og tjenere skulde udgive 24 skill. af hver hel gaard etc., opmerksom paa, at deres bønder »udgiver skat af deres jorder og gaarde lige med kongens og andre kronens tjenere«, og indlod sig ikke videre paa sagen. Med hensyn til 2den post tilbød de, der havde noget gods ex gratia at indbetale den halve del af sin visse indkomst deraf til lensherren i to terminer i penge eller god vare, hvorimod man for deres vedkommende, der havde gods pro officio et laboribus, begjærede, at det maatte forblive ved tredjedelen, »eftersom det er deres løn, som er dem for deres arbeide og daglige umage aflagt«. Af rentepenge tilbødes som sedvanlig den halve del af renten. Noget videre eller mere end de danske kapitler kan kapitlet derimod ikke udlove, saa meget mindre som det ikke nyder saa store rettigheder som hine, der har sigt og sagefald samt arbeide af sine bønder, ligesom det heller ikke som andre kapitler har jus patronatus til noget kald paa landet. Naar det alligevel har lovet at udgive ligesaa meget af sin visse landskyld som de andre, sker dette i haabet om, at det maa blive forskaanet for andre udlæg, særlig for den 300 rigsdalers skat, som tidligere paa aaret var blevet paabudt[1]. Tilsidst ønskes Guds bistand til kongens »anslag og forehavende«. Erklæringen[2] er undertegnet af biskop Jens Skjelderup, Engelbret Jørgenssøn, Jonas Pederssøn, P. H. Lemmius, Otto Rasmussøn Stud, Ambrosius Lucassøn (Hardenbeck), Arnoldus Hanssøn de Fine, Kristen Nielssøn Kjøbenhavn, samt af Peder Hanssøn paa Villum Langes vegne, alle egenhændig.

Paa landspresternes vegne mødte 7 deputerede med skriftlig fuldmagt fra de øvrige, nemlig: Jonas Pederssøn for Nordhordland, Iver Nordal for Sogn, Peder Finde for Søndfjord, Henrik Gjertssøn for Hardanger, Samuel Bugge for Nordfjord, Kristoffer Pederssøn for Søndmør og Abraham Høg for Søndhordland[3]. De begjærede paa alle provsters og presters vegne der i stiftet at blive forskaanede for at udgive 1 rigsort maanedlig af hver fuld bondegaard, saaledes som i propositionens første post foreslaaet. Istedenfor at holde hest med sadel, bidsel, pistoler, sidedegen etc., som altsammen vilde falde vanskeligt eller umuligt at forskaffe, tilbyder hver prest og provst i stiftet at udgive den halve part af sin aarlige landskyld i penge eller varer til to eller tre terminer og levere den paa Bergenhus mod kvittering; til gjengjæld formoder og be-

[1] N. R.-R. XI, 678.
[2] Orig. i Stath.-ark. Indk. sag. for 1657; bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).
[3] Nærmere oplysninger om disse provster og sogneprester hos J. F. Lampe, Bergens stifts biskoper og prester I og II, se registret.

gjærer de at blive forskaanet for den allerede paabudne 12 rdl.s skat saavelsom for al videre kontribution. Dog er de villige til at give 3 % af fri rentepenge[1].

Bergens borgerskabs erklæring er undertegnet af 2 borgermestre og 6 raadmænd samt 11 personer af borgerskabet. De hævder, at Bergens borgeres kondition og vilkaar ikke kan sidestilles med den danske borgerstands, dels paa grund af tilbagegang i handelen og dels fordi de fremmede havde større friheder i Bergen end noget andet sted, og fordi tolden var høiere her i landet end i Danmark. I betragtning af hs. majst.s »kristelige og faderlige omsorg for os og alle hs. kongl. majst.s fattige undersaatters konservation og velstand saavelsom vores naturelle pligtighed« vil de dog paatage sig de samme byrder som den danske borgerstand, nemlig:

1. Af alle kjøbstadsgaarde, huse og anden fast eiendom 1 rigsort for hver 20 rdl.s værd i ett aar, kirkernes, skolernes og hospitalernes huse samt residensernes eiendomme *pro officio* undtagne.
2. Af al handel, brug eller haandtering 1 rigsort for hver 20 rdl.s værd, nødvendigt husgeraad fraregnet.
3. Den halve rente (3 %) af alle fri rentepenge.

Dog sættes som betingelse: At al anden skat imidlertid maa ophøre, og »at den forrige frivillig udlovede forstrækning hermed maa kasseres og os vore udgivne hænder igjen at tilstilles« (cfr. side 283). Derhos formodes underdanigst, at borgerskabet i tilfælde af indkvartering maa faa betaling derfor ved, at beløbet afkortes i den udlovede kontribution[2].

Lagmand Hanssøn erklærede sig rede til at stille 2 rustede heste og forøvrigt at kontribuere af sin eiendom paa samme maade som af stænderne udlovet[3]. Toldforvalterne Herman Gaarmand og Pieter de Bloog tilbød sig paa egne og de dem underordnede toldbetjentes vegne at kontribuere som deres standsfæller søndenfjelds og i overensstemmelse med propositionen[4]. Participanterne i Lilliendals kobberverk erklærede, at de intet havde prospereret af foretagendet, da alt var gaaet til hs. majst.s tiende og told, og henviste i saa henseende til regnskaberne. Hvis de i det kommende aar skulde tjene noget, er de villige

[1] Presteskabets erklæring i Bergens stift 5te mai, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).
[2] Bergens borgerskabs erklæring 5te mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).
[3] Lagmandens erklær. 5te mai, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).
[4] Bekræftet kopi af erklæringen i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).

til at yde deraf lige med andre bjergverksparticipanter[1]. Endelig underskrev nogle personer, der havde krongods i forpagtning, en erklæring, hvorved hver af dem samtykkede i at forskaffe 1 god hest af de bedste paa stedet med sadel, bidsel, pistoler og en degen samt 2 rdl. i penge.

I Trondhjems stift havde lensherren Peder Vibe sammenkaldt stænderne til møde i Trondhjem den 23de mai. Imidlertid forhandlede lensherren i forveien med Trondhjems kapitel, som allerede den 11te mai afgav sit svar. Bønderne skulde som sedvanligt udgive samme skat af sine gaarde som kronens bønder. Kapitlets medlemmer vilde udgive halvparten af sin visse landskyld i to terminer, Mikaelis og paaske, efter renteritaksten af 1642; dog andrages om, at de, der har jordegods pro officio et laboribus, maa slippe med en tredjedel. I særdeleshed anbefales to presteenker, hvis mænd for kort tid siden var afgaaet ved døden, og som nu nød sit naadens aar, til denne begunstigelse. Af fri rentepenge bevilgedes her som andetsteds 3 %. Rostjeneste saa kapitlet sig derimod ikke istand til at udrede og bad om forskaansel; »thi dersom vi foruden den anden halve part, som udlovet er, noget ydermere skulde kontribuere, saa have vi siden intet at leve af eller opholde os, vor hustru og børn med«. Ligesom kapitlerne i de øvrige stifter ventede de forskaansel for den paabudte 300 rdl.s skat saavelsom for al anden kontribution i det nærmest følgende aar. Tilslut udtalte kapitlet ønske om, at bevilgningen maatte blive anvendt til forsvar af det Trondhjemske. Erklæringen[2] er undertegnet af biskop Erik Bredal, Kasper Kristofferssøn paa rentemester Peder Reetz's vegne, Hans Søfrenssøn, Mens Kristofferssøn, Peder Bredal, Oluf Augustinussøn paa sin moders vegne, Søfren Hanssøn og Bernt Brunsmand. Desuden indgav biskop Erik Bredal en særlig erklæring[3], hvorved han lovede for sin del at kontribuere lige med superintendenten i Kristiania.

Som repræsentanter for provstigeistligheden i stiftet mødte 19 provster og prester[4] med fuldmagter fra de øvrige og afgav sin resolution den 26de mai. Derved lovede presteskabet i Trondhjems stift at udrede: 1. Halvdelen af al den visse landskyld i 4 terminer (St. Hans, Mikaelis, jul og paaske). 2. Af fri rentepenge 3 %. 3. I rostjeneste: en hest, »saa god som de den haver«, med sadel, bidsel, et par pistoler

[1] Erklær. af 5te mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).
[2] Orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).
[3] Bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a), orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657.
[4] Disses navne findes trykte i Yngv. Nielsens »Kampen om Trondhjem«, side 30.

og et sidedegen samt 2 rdl. til rytteren første gang og siden 1 rdl. maanedlig. De, der paa grund af sine kalds ringhed ikke formaar at stille en rustet hest hver, kan slaaes i læg sammen og paalægges saa meget, som de kan taale. 4. Forsaavidt nogen provst eller prest har nogen indkomst, der ikke med billighed kan henregnes til hans prestelige rente, vil vedkommende melde sig. Til gjengjæld formoder man, at presteskabet maa blive forskaanet for al anden skat, men udtaler samtidig, at »om presterne paa andre steder nordenfjelds paa høiere manér hjælper kongelig majestæt og sit fædreland«, vil ogsaa de bekvemme sig dertil, forsaavidt de kan taale det[1]. Overhovedet viser presteskabet i Trondhjems stift en større offervillighed end i andre dele af landet.

Borgerskabets erklæring blev først afgivet den 29de mai. I denne oplyses, at kjøbstadsgaarde, huse og vaaninger i Trondhjem for størstedelen bestaar af træbygninger med nævertag, sagbordsklædning paa siderne, brædet med tjære, som skik var i denne del af landet, og derfor sterkt udsatte for ildebrand, hvoraf byen for faa aar siden var blevet hjemsøgt. Desuden var mange gaarde pantsatte og mange tomter ubebyggede paa grund af, at fisket i flere aar havde slaaet feil. Tiltrods herfor lover borgerne dog at lade gaarde, huse og vaaninger og grunde lovlig taksere og af hver 100 rdl.s værdi at kontribuere 5 rigsort i løbet af 1 aar, kirker, hospitaler, skoler og de geistliges residenser og grunde fraregnede. Ligeledes indvilges i, at der udvælges 8 eller 12 mand til at taksere enhvers formue, nødvendigt husgeraad samt huse, eiendom og rentepenge fraregnet, og med fradrag af gjæld, hvorefter der af hver 100 rdl.s værdi skal betales 5 rigsort. Af rentepenge gives 3 %, idet man dog androg om nogen forskaansel for børnepengenes vedkommende.

Til et af lensherren udtalt ønske om, at kontributionen maatte blive erlagt med det første, svaredes, at dette vilde man gjerne efterkomme; men fortiden var den største del af borgerskabet seilet til Nordland og kunde ikke ventes hjem før til Mikaelis 1658. Tilslut udtales ønsket om, at borgerskabet ikke maa blive besværet med indkvartering uden betaling, og at denne maa blive fradraget de udlovede beløb, samt at disse maa blive anvendt til det lokale forsvar, hvilket formenes at være i høi grad nødvendigt, »eftersom denne kjøbstad er den første og nærmeste fienden haver at anfalde«.[2]

[1] Trondhjems stifts presteskabs erklæring 25de mai, orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a).

[2] Trondhjems borgerskabs erklær. 29de mai, orig. i Stath.-ark, Indk. sag. for 1657, bekræftet kopi i Kanc.-ark. (»finansvæs.« 6 a). Om stændermødet i Trondjem 1657 se forøvrigt Yngv. Nielsen »Kampen om Trondhjem« i Festskrift 1897.

Forhandlinger med borgere og bønder 1658—1660?

I aarene 1658—1660 synes der at være blevet ført forhandlinger med borgere og bønder om godvillig ydelse af midler til landets forsvar. Noget stændermøde holdtes dog ikke uden i Trondhjems stift, hvor den svenske oberst Klas Stjernskjöld den 1ste septr. 1658, et halvt aar efter denne landsdels afstaaelse til Sverige, sammenkaldte alle stænder til Trondhjem for at hylde Karl Gustav. Mødet, der fandt sted til fastsat tid, er beskrevet af Yngv. Nielsen[1], men forbigaaes i denne afhandling, da det ikke kan henregnes til de norske stændermøder. I de øvrige landsdele holdtes der i disse aar ingen saadanne. Derimod blev der nok ført forhandlinger med borgerne inden de enkelte byer og med bønderne i de forskjellige landdistrikter om godvillig ydelse af midler til landets forsvar. Saaledes opfordrede statholder Niels Trolle i en skrivelse af 25de august 1658 kansler Jens Bjelke til at *anmode* Rakkestads og Onsøs indbyggere om foruden de paabudne skatter at give af hver fuld gaard 1 rdl., af halve og øde gaarde *à l'advenant* til indkjøb af heste til armeen. At ordet »anmode« her er brugt med hensigt for at betegne den nævnte ydelse som frivillig, fremgaar tydelig deraf, at der samtidig udstedtes *befaling* til alle odelsbønder om i indeværende aar at udgive de samme skatter af sine odelsgaarde og jorder som i det næst foregaaende, »hvilke anmodninger og befalinger« Jens Bjelke i sin svarskrivelse lover at lade publicere i sine len med det allerførste[2]. Der er saaledes her tydeligvis atter tale om en frivillig bevilgning fra bondestandens side, idet man vel tør forudsætte, at lignende anmodninger er udgaaet til almuen ogsaa i andre len.

Med byernes borgerskab er der vistnok ved samme tid blevet forhandlet om tilveiebringelse af proviant-forraad og godvillig ydelse af levnetsmidler til hæren; disse krav har man rimeligvis søgt at retfærdiggjøre ved at henvise til de fordele, byerne havde i sine privilegier. Kristiansands borgere bemerker nemlig i en erklæring af 23de oktober 1658, fremkommet paa foranledning af et par saadanne anmodninger fra statholderen, at deres bys privilegier var »gode, vide og store nok til navnet, men lidet til gavnet«, da en del betoges dem af andre kjøbstæder, en anden og større del af bønder og strandsiddere. Skulde borgerskabet nu kontribuere af disse privilegier, som andre uden nogen

[1] »Kampen om Trondhjem«, Festskrift 1897, cfr. Norske mag. II, 430, Daae, Trondhj.s stifts geistl. hist. 100 f.

[2] Jens Bjelke til statholderen, brev af 3dje sept., orig. i Stath.-ark., Indk. sag. for 1658, noget defekt.

tyngsel nød fordelen af, vilde det ikke kunne bestaa. For ikke at blive mistænkt for uvillighed lover det dog straks at sende en af byens skuder til leiren, ladet med brød og proviant til en værdi af ca. 1000 rdl.[1]

Arvehyldingen og forfatningsforandringen 1661.

Fredrik III havde ved flere leiligheder vist, at han tragtede efter at sikre sig en arvelig ret til saa meget som muligt af det vælde, som han ved stændernes valg havde opnaaet herredømmet over. Og denne hans stræben havde ikke været uden held. Efter Roskildefreden lykkedes det ham at opnaa suveræniteten over den kongelige del af Slesvig for sig og sine mandlige arvinger, og da Bornholm vendte tilbage til Danmark, modtog kongen øen, ikke som gjenvunden for kronen, men til arv og eie i sin slegt. Allerede før sin tronbestigelse havde han gjort fordring paa arveretten til Norge, og skjønt han havde maattet finde sig i at vælges til dette rige saavelsom til Danmark, vedblev han at arbeide for sagen, og det havde lykkedes ham, tildels gjennem en ihærdig agitation, at vinde ikke alene de norske stænder, men ogsaa geistligheden og borgerstanden i Danmark for sit standpunkt. Kravets gjennemførelse strandede dog paa rigsraadets og den danske adels modstand, og kongen selv synes ikke at have været tilbøielig til at sætte noget paa spil for denne sags skyld. Mere og mere optoges Fredrik III af et større maal: At øge sin magt i Danmark paa rigsraadets og adelens bekostning og muligens ogsaa at opkaste sig til Danmarks arveherre[2]. Kunde dette ske, da var selvfølgelig ogsaa enhver væsentlig hindring for hans planer med hensyn til Norge bortfaldt.

Allerede svogerpartiets fald havde gjort kongemagten kjendelig sterkere, og i den nærmest følgende tid øgede den jevnt; men det var dog først i krigsaarene 1657—1660, at dens overvegt i staten blev helt indlysende baade for kongen selv og hans modstandere, idet misforholdet mellem rigsraadets og adelens reelle betydning og deres ved haandfæstningen hjemlede magt nu først traadte klart frem i dagen. Adelen havde gjennem et længere tidsrum befundet sig i en tilstand af selvopløsning. Den var gaaet tilbage i antal og i formue og havde som stand betragtet forlængst tabt sin militære betydning. Den hadedes af de andre stænder paa grund af sine forrettigheder og havde i kongen

[1] Kristiansands erklær. 23de oktbr., undertegnet af »borgermestere og raad« uden navne, men med byens segl, som er bortrevet, orig. i Stath.-ark., Indk. sag., 1658.

[2] Sml. Fridericia, Adelsvældens sidste dage, side 339 og Matzen, Forelæsninger over den danske retshistorie, off. ret. I, 191.

selv, hans fremmede raadgivere og hans hof de farligste og forslagneste modstandere. Traditionens magt, privilegierne, haandfæstningen, den gjensidige mistro mellem stænderne havde længe skjult dens virkelige stilling; men krigen blottede den skarpt og ubarmhjertigt. Den tabte nu sin sidste rest af anseelse. Mens æren for et heltemodigt forsvar tilfaldt kongen og Kjøbenhavns borgerstand, fik adelen skylden for ulykkerne; mens frygten veg fra de borgerlige stænder, fik det længe opsamlede had frit afløb, nu tilsat med et stort maal af foragt. Kongen nyttede leiligheden til systematisk at tilsidesætte rigsraadet, der under krigen mistede næsten al indflydelse. Uden at tage hensyn til dets paamindelser lod han kanslerens og marskens embeder og flere raadspladser blive staaende ubesatte. I rigsembedsmændenes og raadernes sted benyttede han sine, ofte udenlandske, sekretærer og officerer, medens han paa egen haand afgjorde endog de vigtigste anliggender. »Rigens raads autoritet forringes, og os gives faa kommissioner uden de, der ere odiøse«[1], klager den syge og sengeliggende Kristen Skeel i sin bekjendte skrivelse til raadet af 24de november 1658; ». . . vi gaar her for et nul«, siger han et andet sted i samme brev, »og de fleste af os tillades ikke det, som kronen og vor bestilling vedkommer, det ringeste at søge eller noget fædrelandet til bedste at foretage«[2]. I det andet ikke mindre bekjendte brev, som han under denne sin sidste sygdom lod skrive til kongen, formaner han denne i mandige og bevægede ordelag til at følge sine fædres eksempel og betro sig til rigets indfødte mænd og ytrer herunder bl. a.: »De andre fremmede kan være gode nok for den charge, de tjener for; men at indlægge sig i statssager, og, rigets raad uafvidendes, bringe eders majestæt paa adskilligt usedvanligt og skadeligt, det hverken kan eller bør tillades«[3].

Saadanne formaninger formaaede dog ikke at afholde kongen fra at gaa videre i den retning, paa hvilken han var slaaet ind. Rigsraadets magtesløshed har tvert om indgivet ham mod til at optage den afgjørende kamp mod aristokratiet. Denne kamp foregik paa rigsdagen i Kjøbenhavn 1660 og endte, som bekjendt, med kongedømmets fuldstændige seir. Den 13de oktober overdrog rigsraadet og stænderne Fredrik III og hans arvinger paa mands- og kvindesiden arveretten til Danmarks rige, dog paa de vilkaar, at riget skulde blive udelt og alle stænders privilegier uforkrænkede. Den 16de bemyndigedes kongen til

[1] Suhms Nye Saml. I, 301.
[2] Ibidem 303.
[3] Ibidem 309.

at udfærdige en reces, ham selv, riget og hver stand tilbedste, og dagen efter tilbageleveredes haandfæstningen. Den 18de hyldedes arvekongen.

Det har imidlertid tydeligvis ikke været stændernes mening at overdrage kongen et absolut enevælde. Man ved, at der, særlig inden borgerstanden, rørte sig ønsker og forhaabninger om en friere forfatning med et sterkt stænderstyre, selvstyre for kjøbstæderne og afskaffelse af hoveri og vornedskab[1]. Og om end det forslag, som var fremkommet herom, var blevet skudt tilside, har dog flertallet inden alle stænder aabenbart ventet, at kongen vilde bekræfte privilegierne, og i forventningen herom forblev stænderne samlede i Kjøbenhavn endnu en tid efter hyldingen, og Fredrik III optraadte herunder, som om det var hans mening ogsaa for fremtiden at sammenkalde rigsdage; men privilegierne blev ikke bekræftede, og man havde intet middel til at opnaa noget efter tilbagegivelsen af haandfæstningen. Tilsidst opløstes forsamlingen af sig selv, idet dens medlemmer reiste hjem.

Endnu har der vel været dem, der ikke har villet tro paa indførelsen af et fuldstændigt enevælde; men kongens videre skridt skulde snart løse alle tvil. Den 15de november holdtes ny arvehylding, dennegang for dem, der ikke havde været repræsenterede den 18de oktober. Ved denne hylding mødte saaledes ogsaa fuldmægtige for bondestanden. Endelig — den 10de januar, efterat et par tidligere udkast var kasseret, — var det aktstykke færdigt, som Schumacher senere meget træffende betegnede som »Enevoldsarveregjeringsakten«, og hvorved ikke alene arveretten, men »alle majestætsrettigheder, absolut regjering og alle regalier« overdroges Fredrik III og hans arvinger som en suveræn arveherre. Akten blev sendt omkring i landet for at underskrives af stændernes repræsentanter enkeltvis, og oversekretær Erik Krag, som skulde bringe aktstykket omkring til underskrift hos adelen, havde ordre til at indberette, hvad enhver havde sagt derom, og hvorledes enhver havde stillet sig dertil.

Den danske rigsdag i 1660 havde altsaa overdraget Fredrik III og hans æt arveretten til Danmark, men derimod ikke til Norge. Dette var i den bedste overensstemmelse med det standpunkt, kongen havde forfegtet under prins Kristians kongevalg og hylding, og man tør tro, at det skeede efter kongens udtrykkelig udtalte vilje. Betegnende i saa henseende er det, at rigsraadet i sin første ikke godkjendte erklæring tog forbehold om *rigernes* udelelighed, men at dette udtryk i den endelige erklæring er forandret til *rigets*[2].

[1] Suhms Nye saml. II, 115.
[2] Aschehoug, Statsforf. 577.

Under rigsdagen har kongen saaledes fastholdt sin gamle paastand om sin og sin æts arveret til Norge og ført denne frem til seir. Men i det samme øieblik arveretten til Danmark var opnaaet, tabte besiddelsen af en gammel og særlig arveret til Norge sin forrige betydning for kongehuset. Ja, snart maatte den tanke paatrænge sig kongen, at det nu vilde være det hensigtsmæssigste at falde tilbage paa rigsraadets standpunkt — hævdelsen af Danmarks ret til at bestemme tronfølgen i begge riger, — og lade arveretten formelig indføre i Norge ved en beslutning af de danske stænder, som derpaa kunde samtykkes og stadfæstes af de norske. Man vilde hermed ikke alene vinde den fordel, at fremgangsmaadens lovlighed ikke i noget af rigerne vilde bestrides, men ogsaa give det kraftigst mulige udtryk for den tanke, som efter arverettens indførelse maatte ligge kongehuset sterkt paa hjerte: at rigerne ikke kunde adskilles. Da det nu desuden var tale ikke alene om arveretten, men ogsaa om indførelsen af enevældet, kunde man vente, at de norske stænder, om de blev stillet frit, ikke saa let skulde have gaaet ind derpaa. Man maatte forudse, at de vilde have stillet som betingelse, at de ogsaa i fremtiden skulde blive holdt ved Norges lov, sine gamle friheder og privilegier, og ved at tage saadanne forbehold i virkeligheden vægret sig ved at gaa ind paa et enevælde af den art, som Fredrik III tilsigtede. For at undgaa en saadan eventualitet vilde det være den nemmeste fremgangsmaade ikke at tillægge de norske stænder nogen selvstændig besluttende myndighed, men kun en stadfæstende og samtykkende. Saaledes gik kongen ogsaa tilverks. Ved enevoldsarveregjeringsakten af 10de januar 1661[1] lod han sig af rigsraadet og de danske stænder overdrage arveret ikke alene til Danmark, men ogsaa til Norge, samt alle jura majestatis, absolut regjering og alle regalia i begge riger[2]. Dermed havde kongen saa tydelig og klart, som det overhovedet kunde gjøres, opgivet sit gamle standpunkt, der nu ikke længer var ham tjenligt, og ikke mindre klart og tydeligt sluttet sig til den hidtil af ham bekjæmpede mening, at Norges krone indtil det øieblik, da den tilligemed den danske blev kongehusets arv

[1] Trykt hos Wegener, Aarsberetn. fra det kongl. geheimearkiv, II, 125—143.

[2] ». . . . . da have vi underskrevne alle og en hver, tillige med de andre dette rigets stender og ledemade . . . . . vores tilforn udvalt og nu arvekonge, konning Fredrik den tredje etc., arverettighed til Danmarks og Norges riger samt alle jura majestatis, absolut regjering og alle regalia for hans kongl. mayt. og hans kongl. mayt.'s ægte livsarvinger etc. . . . . som en absolut suveræn arve herre hyldet, svoret og bekræftet, saa som vi og saa konfirmerer og stadfæster etc.«, Aarsberetn. fra det kgl. geheimearkiv II, 126.

og eie, tilhørte rigsraadet og de danske stænder. I overensstemmelse hermed blev ogsaa den norske arvehylding foretaget.

Allerede dagen efter sin sidste danske arvehylding havde kongen kundgjort for stænderne i Norge, at Danmarks riges stænder havde forandret »dette valgrige« til et for ham og hans arvinger paa mands- og kvindesiden »frit, fuldkomment og evigt arverige«, og omtalt denne begivenhed som en »til vores«, »vores kongelig huses og landes flor og velstand sig strækkende forandring«, uden dog endnu at bebude nogen særlig hylding for Norges vedkommende, hvorimod han lovede en regjeringsform og meddelte, at han til vaaren vilde besøge riget af omsorg for undersaatternes vel[1]. Imidlertid sammenkaldtes allerede under 18de december s. aa. de norske stænder til arvehylding i Kristiania den 27de mai, idet der henvistes til de danske stænders beslutning om arverettens indførelse i Danmark og den til nordmændene under 16de november afgivne underretning herom. Til hyldingen indkaldtes som sedvanlig adelen, lagmændene og superintendenterne personlig, 2 kanniker af hvert kapitel, provsten med 2 prester af hvert skibrede, 1 borgermester med 2 raadmænd og 2 andre fornemme borgere af hver kjøbstad, 2 lagrettesmænd med 1 embedsmand af hvert prestegjeld[2]. Allerede under 7de mars meddeltes det imidlertid lensmændene, bisperne samt borgermestre og raad i kjøbstæderne, at arvehyldingen maatte opsættes til sidst i juni eller først i juli, da kongen ikke tidligere kunde komme op til Norge[3]. Men heller ikke til den her angivne tid fandt kongen nogen leilighed til at opfylde sit løfte om personlig at indfinde sig til hyldingen og sendte derfor sin femtenaarige søn, tronfølgeren prins Kristian, som den 24de juli (3dje august) afseilede til Kristiania, ledsaget af rigsskatmesteren Hannibal Sehested, rigskansleren Peder Reetz, rigsadmiral Henrik Bjelke, rigsmarskalk Hans Kristof von Körbitz, erkebiskop Hans Svane og kammerraad dr. Peter Bülcke[4]. De medbragte en norsk enevoldsarveregjeringsakt eller, som Fredrik III selv kalder den, »Arve-Rettighedens og absolut souverainitetens acta« i flere eksemplarer, hvorpaa de skulde

---

[1] Brevet er trykt i Juridisk arkiv I, 9—11, udg. af Christian Krogh (1803), orig. i rigsarkivet, extrah. Wessel-Bergs Kgl. reskripter, resol. og kollegialbreve (1841) I, 2 efter Fogtmanns Kgl. rec., res. og coll. I, 8 (1806).

[2] Fogtmann I, 17, Wessel-Berg I, 5, Aschehoug, Statsforf. 577, Saml. II, 598. Den originale koncept findes i rigsarkivet, delvis trykt hos L. M. B. Aubert, Norges folkeretslige stilling, side 37 note 3.

[3] Fogtmann I, 32. Wessel-Berg I, 6.

[4] Chr. Krogh, Jur. ark. I, 11, cfr. L. Holberg, Danm.s riges hist. III, 541, biskop Jens Bircherod, Hist.-biogr. dagbøger, udg. ved Chr. Molbech (1846), side 71, jfr. Medd. fra d. n. ra. I, 28.

erhverve samtlige stænders underskrift[1]. Fremgangsmaaden ved hyldingen og erhvervelsen af stændernes underskrift foreskreves af kongen i en udførlig instruks, der medgaves prinsen og hans ledsagere ved afreisen[2]. Saasnart de ankom til Kristiania, skulde de sammen med statholderen Niels Trolle, kansleren Ove Bjelke samt general over infanteriet og assessor i krigskollegiet Klaus von Alefeld begynde forberedelserne til hyldingen. Denne skulde aabnes af kongens kansler Peder Reetz med en tale til stænderne, hvis indhold nærmere angives. I denne lover kongen ligesom tidligere i Danmark »med det forderligste« at lade indrette en regjeringsform, der kan tilsikre kongens arveundersaatter i begge riger en kristelig og mild regjering, og løser stænderne fra deres forrige hyldingsed. Umiddelbart efter talen skal stænderne aflægge arvehyldingseden, der som sedvanlig skal forelæses dem af kansleren. Eden meddeles ordret i instruktionen og lyder, som følger:

»Jeg N. N. lover og tilsiger at være den stormegtigste høibaarne første og herre kong Fredrik den tredje etc., min allernaadigste arveherre og konning, saavelsom hans kongl. majst.s kongelig hus paa mandlig og kvindelinje huld og tro, vide og ramme hans kongl. majst. og det kongl. huses gavn og bedste, skade og forderv af yderste formue at afverge og trolig tjene kongl. majst. som en ærlig (adels)mand og arveundersaat vel eigner og anstaar. Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige evangelium!«[3]

Efterat arvehyldingseden var aflagt og høitideligheden tilende, skulde kommissærerne overgive adelens, geistlighedens, borgerstandens og almuens repræsentanter de fra Danmark medbragte eksemplarer af »Arve-Rettighedens og absolut souverainitetens acta« og lade dem underskrive af hver stands fuldmægtige for sig og derpaa atter tage dem til sig for at overlevere dem til kongen.

Med denne instruks i lommen reiste prinsen og hans følge fra Helsingør den 24de juli (3dje august). Paa grund af modvind var de imidlertid endnu den 30te juli (9de august) ikke naaet helt frem til Kristiania, men var dog saa nær byen, at Han. Sehested, Kørbitz, erkebiskop Svane og kammeraad Bülcke kunde lade sig sætte i land paa en chalouppe. Allerede den følgende dags formiddag var flaaden gaaet

---

[1] Akten er trykt hos Krogh, Jur. arkiv I, 1—6, uden navne, samt i Aarsber. fra geh.-ark. II, 143, med adelens, geistlighedens, lagmændenes og byernes deputeredes navne.

[2] Denne instruks, der er dateret 19de juli, er trykt i Jur. arkiv I, 11—18, i Wessel-Bergs Rescripter og bedst hos Wegener, Aarsberetn. fra d. kgl. geh.-ark. II, 143 f.

[3] Jur. arkiv I, 14—15. Eden har altsaa været ens for alle stænder; jfr. hermed edsformularerne i Kr. IV's norske lov, Tingfarebolk XI, og denne bog, side 88 og 120.

til ankers paa havnen, og prinsen steg i land paa Akershus brygge, hvor han modtoges af stænderne. Lørdagen den 3dje (13de) august forkyndtes dagen og stedet for hyldingen, som derpaa foregik med stor høitidelighed paa fæstningspladsen mandagen den 5te (15de) august[1].

Dagen efter, den 7de (17de) august[2] blev endelig de fra Danmark medbragte fire eksemplarer af »Arve-Rettighedens og absolut souverainitetens acta« underskrevet af stænderrepræsentanterne i særskilt forsamling af hver enkelt stand. Saaledes foregik det hele paa den i instruksen foreskrevne maade.

Man har, besynderlig nok, undret sig over, at stænderne gik ind paa at underskrive suverænitetsakten uden at knytte nogensomhelst betingelse dertil. »Dette var saameget merkeligere«, siger Aschehoug[3], »som de under den lange tid, de havde været samlede, før hyldingen fandt sted, hver for sig havde raadslaaet om rigets anliggender.« Gaaden er imidlertid let at løse. Stænderne var sammenkaldt udelukkende til hyldingen, som maa have staaet for deres tanker som en stadfæstelse af den arveret, som allerede under hyldingen i 1656 og tidligere var blevet postuleret. At der tillige vilde blive dem forelagt en enevoldsarveregjeringsakt til underskrift, derom var de overhovedet ikke underrettede. Dette skeede ikke, før arvehyldingen allerede var foretaget, og da paa en saadan maade, at stænderne praktisk talt intet andet valg havde end slet og ret at underskrive. Nogen virksom opposition var utænkelig. Almuen var politisk indifferent, og ingen af de andre stænder havde nogen afgjørende indflydelse paa den uden maaske geistligheden, den mest devote af alle og desuden i sig selv splittet. Den norske rigsdag havde aldrig naaet frem til at optræde samlet, og for denne leilighed havde kongen bestemt reserveret sig derimod ved at foreskrive, at underskrifterne skulde afkræves repræsen-

[1] Det for anledningen opførte »theatrum« var overtrukket med rødt klæde, se Holberg, Danm.s riges hist. III, 541—542, hvor nærmere oplysninger om hyldingsceremonierne er meddelte. Om aftenen blev stænderne ved denne ligesom ved tidligere hyldinger rigelig bevertede paa kongens bekostning.

[2] Cfr. Bircherods dagbogsoptegn. 71—72. De i Medd. fra d. n. rigsarkiv I, 28 angivne data er yderst forvirrede og vildledende, idet forfatteren har sammenblandet den gamle og den nye stil. Prinsens afreise fra Helsingør er sat til 24de juli (gl. stil), ankomst til Kristiania og hylding til 11te og 15de august (ny stil) og underskrivelsen af suverænitetsakten til 7de aug. (gl. stil). Som følge deraf er ogsaa følgende helt igjennem feilagtige bemerkning fremkommet: »Det egentlige resultat indeholdes i en allerede forinden kronprinsens ankomst den 7de august udfærdiget souverainitetsakt.« Fremstillingen synes i nogen grad at have paavirket Aschehougs opfatning af de herhen hørende begivenheder, cfr. Statsforf. 578.

[3] Statsforf. 578.

tanterne af hver stand for sig. Endelig stod man ikke alene ligeoverfor et forlangende af kongen, men tillige overfor en beslutning af Danmarks stænder, som saaledes allerede paa forhaand maatte fremstille sig som uforanderlig. Men heller ikke den blot og bart samtykkende myndighed, som tillagdes de norske stænder, fik disse frit udøve. Det overlodes ikke til dem selv at affatte erklæringer, hvorved de jo, trods alt, kunde have stillet sine betingelser. Nei, erklæringen om stændernes samtykke var, som vi har seet, paa forhaand forfattet ende til anden af kongen selv eller hans redskaber, og af stænderne forlangtes kun deres underskrifter. For betingelser var der her ingensomhelst plads.

Ved den akt, der saaledes fuldt færdig forelagdes stænderne til underskrift, erklærede disse, at de ikke alene »med største glæde og fornøielse« havde fornummet, at deres medbrødre, den adelige, geistlige og verdslige stand i Danmark, ved en sær akt foruden arvehyldingseden havde »*forklaret* og *stadfæstet*« hs. kongl. majst.s arverettighed og absolute suverænitet, men ogsaa ansaa det som sin høieste pligt og skyldighed »det samme i al underdanighed at præstere«. »Thi«, fortsættes der, »*stadfæste og bekræfte* vi alle og enhver tilligemed de andre dette riges stænder med dette vores aabne brev høistbe.te h. k. m. som en absolut, souveraine og arveherre, hans arverettighed til Norges rige som og alle *jura majestatis*, absolut regjering og alle regalia, som h. k. m. og h. m.s egte livsarvinger og deres descendenter og efterkommere, saalænge nogen deraf til er paa mandlige eller kvindelinjen, er udi forbenævnte akt (ɔ: den danske enevoldsarveregjeringsakt) af samtlige Danmarks riges stænder givet og overdragen«[1]. Derefter renoncerer stænderne for sig sine arvinger og efterkommere paa alt, som i privilegierne, landsloven, recessen og ordinancen kan befindes at stride mod jura majestatis, arverettigheden, suveræniteten eller den absolute regjering, lover aldrig at handle derimod eller være i nogen forsamling, hvor saadant sker, men aabenbare alt saadant, om det skulde forekomme, for kongen, samt at forsvare kongehuset og dets rettigheder med liv og blod, gods og ære. Da stænderne derhos har erfaret, at jus primogenituræ skal oprettes i Norge saavelsom i Danmark, at kongedømmerne ikke skal kunne skilles eller deles, men h. m.s yngre egte livsarvinger og descendenter gives en vis sum penge aarlig til deres »reputerlig underhold«, og at Norges og Danmarks riges[2] securitet og forsvar er overdraget til kongens og hans egte descendenters disposi-

[1] Wegener, Aarsberetn. fra geh.-ark. II, 143—144.
[2] Entallet er anvendt i samtlige originaleksemplarer.

tion, saa stiller de til h. m.s egen naadige vilje at bestemme reglerne for regjeringsførelsen og for successionen, »hvilken disposition og sidste vilje skal være os, vores arvinger og posteritet som en fundamental lov og offentlig forordning og af os i al underdanighed med alle sine clausuler formedelst den ved ed af os allerede bekræftede arvehylding blive efterkommet«.

Denne akt forelagdes stænderne i tre eksemplarer, hvoraf det ene underskreves af 17 adelsmænd, nemlig: Ove Bjelke, Preben von Ahnen, Henr. Belov, Georg Reichwein paa egne og velb. Oluf. Rytters vegne, Henr. Villumsøn Rosenvinge, Otto Skade, C. Friedrich von Gersdorf, Johan Friedrich Marschalck, Brostrup Gjedde, Knud Schinkel, Tønne Huitfeldt, Hans Bjelke, Peder Bagge, Knud von Hadeln, Johan Rikard von Buchwald, Ove Krag og Enevold Skaktavl. Det andet eksemplar underskreves af superintendenterne i Trondhjem, Kristiania og Bergen samt 6 kanniker og 76 provster og prester, det tredje af lagmændene, 36 deputerede for byerne[1] og 408 for bondestanden[2].

Man har ment, at stænderne med stor glæde og tilfredsstillelse har underskrevet denne akt. Sars skriver saaledes[3]: »De norske stænder i 1661 udtalte uden tvil ogsaa den blandt dem raadende stemning, naar de erklærede, at de »med største glæde og fornøielse havde fornummet samme acte (ɔ: suverænitetsakten) hans kongl. majst. at være offereret«. Og i sit skrift om Norges folkeretslige stilling udtaler Aubert en lignende mening[4]. Hertil er nu straks at bemerke, at den norske suverænitetsakt, hvor udtalelserne om stændernes »glæde og fornøielse« over det skete forekommer, jo, som det fremgaar af kommissærernes medbragte instruks, er forfattet i Kjøbenhavn af kongen selv eller hans hjælpere. Om den virkelige stemning blandt stænderne kan derfor denne akt selvfølgelig absolut ingen oplysninger give. Saadanne maatte man derimod søge i de bevarede supplikationer; men her vil man forgjæves lede efter nogen udtalelse, der kan tyde paa, at stænderne med glæde har samtykket i suverænitetens indførelse. I virkeligheden har vel snarere det modsatte været tilfældet. Det hele arrangement lignede saa meget en overrumpling, at det nok kunde indgive stænderne bange anelser. Og indholdet af det dokument, de opfordredes til at underskrive, var helt

[1] Nemlig 4 fra Kristiania, 5 fra hver af byerne Bergen, Trondhjem og Tunsberg, 4 fra Stavanger, 3 fra Fredriksstad, 5 fra Skien og 5 fra Kristiansand.

[2] Nemlig 144 fra Akershus med underliggende len, 9 fra Brunla, 14 fra Tunsberg, 20 fra Bratsberg, 20 fra Agdesiden, 23 fra Stavanger, 88 fra Bergenhus og 70 fra Trondhjems len samt 20 fra Nordlandene (Aarsberetn. fra geh.-ark. II, 148).

[3] Udsigt IV, 48.

[4] L. M. B. Aubert, Norges folkeretslige stilling, udg. ved Ebbe Hertzberg, side 41.

nyt og sælsomt. Der stod meget om undersaatternes forpligtelse ligeoverfor kongemagten og endnu mere om majestætens og kongehusets ret; men der stod intet om kongens forpligtelse, og der stod intet om stændernes rettigheder. Norges lov, ordinans og recesser nævntes kun, forat stænderne skulde renoncere paa alt deri, som kunde stride mod den nye, mystiske, hidtil ukjendte, ubegrænsede magt, der tillagdes kongen. Det vilde i sandhed have været forunderligt, om stænderne ikke skulde have følt sig ilde tilmode derved, disse stænder, som dog var vant til den betragtning, at de havde et retmæssigt krav paa at blive holdt ved Norges lov og sine gamle friheder og privilegier, og som hidtil dog stedse havde vist, at de heri saa noget værdifuldt og dyrebart, som de ønskede at udvikle, ikke at formindske, endsige afskaffe. Men om det saaledes end er sandsynligt, at stænderne ikke uden bekymring og bange anelser er skredet til underskrift af det dem forelagte dokument, saa er det paa den anden side ganske klart, at fuld forstaaelse af denne handlings betydning har stænderne ikke havt. Dertil kom det hele for pludselig og uforberedt. Stænderne, eller rettere, den største del af dem, har saaledes ***ikke*** opgivet troen paa, at de skulde faa sine privilegier stadfæstede. At de nu efter vedtagelsen af arverettighedens og absolute suverænitetens acta havde opgivet selve kravet derpaa, har de derfor neppe med klarhed indseet. Man havde jo desuden et kongeligt løfte, som vel ikke nævnte noget om privilegierne, men som dog gav et haab at klamre sig til: kongen havde i de tidligere breve og i trontalen lovet at ville indrette en regjeringsform, som kunde forsikre alle hans undersaatter om et kristeligt og mildt styre. Den nye regjeringsform var imidlertid allerede bestemt ved suverænitetsakten, omend den *grundlov*, hvorved den yderligere fastsloges og udformedes, først blev givet ved Kongeloven. Denne, som forelaa færdig den 14de nov. 1665, men først offentliggjordes i 1709, fastslog, som bekjendt, det mest uindskrænkede enevælde for begge riger.

At stænderne i virkeligheden ikke har været klar over kongens egentlige hensigt, at de tvertimod med sin overdragelse til kongen af at udarbeide en regjeringsform har forbundet forestillingen om, at deres gamle privilegier og friheder i alt væsentligt skulde bevares, ja endog at disse friheder skulde øges og forbedres, det fremgaar med tilstrækkelig tydelighed af de af stænderne ved denne leilighed indgivne petitioner.

I den tidligere omtalte instruks af 19de juli havde kongen foreskrevet, at alt, hvad stænderne eller nogen privatperson kunde have at andrage om, det være sig privilegier, benaadninger, klagemaal eller hvad-

somhelst andet, skulde tages *ad referendum*, medens de kongelige udsendinger skulde indskrænke sig til at forsikre om kongens »genegenhed og omhu til at hjælpe enhver udi alt, hvis billigt og ret kan være«. Dette var et brud paa gammel sedvane, idet kommissærerne hidindtil stedse havde havt myndighed til paa egen haand at afgjøre alle supplikationer, forsaavidt de kunde besvares ud fra Norges lov, stændernes privilegiebreve eller tidligere kongelige forordninger. Kun forsaavidt der af nogen suppliceredes om nye rettigheder eller sagen var særdeles vigtig og kommissærerne derhos var i tvil om afgjørelsen, skulde sagerne tages ad referendum. At dette nu skulde ske med alle sager uden undtagelse, offentlige og private, betydelige og mindre betydelige, det var en konsekvent følge af og tillige et klart og tydeligt udtryk for, at Norges lov og undersaatternes gamle friheder nu var ophørte at gjælde, uden forsaavidt det kunde behage kongen at følge dem.

Af de indkomne andragender er kun geistlighedens og kjøbstædernes af nogen større betydning. Noget andragende fra adelen kjendes ikke. Sandsynligvis har den bedre end de andre stænder opfattet betydningen af det skete og i haabløshed ligeoverfor det uafvendelige anseet det ørkesløst at indgive nogen særlig supplikation. Den maatte vel forstaa, at var den danske adel beseiret, havde *den* maattet opgive sine friheder og underkaste sig kongemagten, saa var der heller intet haab tilbage for den selv. Den maatte indse, at ethvert forsøg paa gjennem anmodninger at afpresse den seirende kongemagt bekræftelser paa de privilegier, som den langt talrigere, rigere og sterkere danske adel, til hvilken den lille norske flok hidtil havde seet op som til det store forbillede og mønster, havde maattet opgive, vilde være ikke alene forgjæves, men endogsaa farligt, da det let kunde medføre den kongelige unaade, for hvilke de 17 personer, der for anledningen repræsenterede den norske adel, hverken har villet eller turdet udsætte sig. Den norske adel var desuden nu betydelig svækket ved enkelte af dens mest fremtrædende medlemmers død, ved afstaaelsen af Bohuslen og endelig derved, at der under krigen var optaget blandt den nye, fremmede mænd, der udelukkende var kongens kreaturer. Hertil kom, at spidserne inden dens egen kreds, Jens Bjelkes sønner, ivrigt vandrede i faderens fodspor som kongens haandtlangere i tykt og tyndt, ja Henrik Bjelke hørte endog med i kredsen af Fredrik IIIs fortroligste hjælpere. Det tør under disse omstændigheder være det mest nærliggende at antage, at den norske adel ved denne leilighed *ikke* har indleveret noget andragende, hvilket idetmindste viser, at den har havt en klar forstaaelse af situationen. Skulde nogen af dens medlemmer fra først af have manglet denne, er det vel ikke

udelukket, at de i betids kan være blevet belært om, hvad der for dem vilde være det heldigste. Dette kunde saameget lettere ske, som supplikationer overhovedet ikke modtoges før *efter*, at hyldningen var foregaaet og suverænitetsakten underskrevet.

Af geistligheden turde de fornemste, og særlig biskoperne, have indseet betydningen af det skete, og gjennem Sjællands biskop, som de nu efter hans nye titel i endnu høiere grad end tidligere kunde betragte som sin foresatte, har de i ethvert fald kunnet faa fuld besked derom. Om bisperne kan man ogsaa have nogen grund til at tro, at de med fuld forstaaelse af begivenhedernes betydning har omfattet den nye tingenes orden, om ikke med glæde, saa dog med stor sindets oprigtighed. Og om bisperne *ved* vi, at de tog bestemt afstand fra at indlevere nogen petition[1]. Med dem fulgte en meget stor del af geistligheden, medens flertallet, i alt 43 prester og kapitelsmedlemmer under ledelse af lektoren i Trondhjem, den djerve mag. Kristen Skjoldborg[2], under 8de august indgav en udførlig supplikats i 28 poster, hvorved de ansøgte om stadfæstelse og forbedring af deres stands rettigheder[3]. I denne petitions første post heder det bl. a.:

»E. k. m. ville og naadigst i denne e. k. m.s arvehylding (Gud lade den skee og florere med evig velsignelse) ratificere og stadfæste alle kongl. breve over jordegods, tiende og al anden rettighed, som de geistlige af ueftertænkelig tid indtil denne dag af k. m.s forfædre, kongerne udi Danmark og Norge . . . ., haver været stadfæstet og til vores bestillinger haver været perpetueret. Og at kongens medfødte mildhed tage os fattige evangelii tjenere og geistlige mænd udi kirker, kapitler og skoler udi e. kgl. protektion og beskjermelse og *vore privilegier, gamle og nye, ordinansen, recessen, statuter og hver stiftets sine bøger og dokumenter om kirketjenesten og geistlige rente og andre sær kgl. benaadninger fornye og bekræfte*[4], ikke tilstede nogen mod bemeldte ordinanses og recessens og andre privilegiers udtrykte ord at dispensere, men os ved dennem haandhæve.«

I de øvrige poster fremsættes geistlighedens særlige klagemaal, ønsker og forhaabninger, væsentlig vedrørende dens økonomiske stilling; men herunder henvises til loven, ordinansen og recessen paa en maade, der viser, at man er af den opfattelse, at *disse endnu staar ved*

[1] Jfr. L. Daae, Trondhj.s stifts geistl. hist., 112 og 222.
[2] Om den danskfødte mag. Kristen Skjoldborg, »den norske Quintilian«, se Daae, Trondhj.s stifts g. h. 112 og 133.
[3] Trykt sammesteds, side 222—230.
[4] Udhævet her.

magt, ja andragendet forudsætter tillige muligheden af, at der oprettes nye, særlig norske regjeringsinstitutioner, og anser det endog som selvfølgelig, at stænderne ogsaa i fremtiden ligesom hidtil vil blive sammenkaldt. I saa henseende er særlig artiklerne 3 og 8 oplysende. Artikel 3 lyder saaledes:

»Bede vi underdanigst, at, om her i riget bliver stiftet *nogle collegia, som status, justitiae eller consistoriale*[1], da og nogle af vor orden maatte derudi accepteres til fornøden underretning til billig medfart udi paalæg eller landsens og aarsens beskaffenhed udi Guds velsignelse til lands og vands, som ogsaa udi lougens, ordinansens og recessens forandring, *dersom derudi nogen forandring ske skal, at de geistlige gamle og forstandige haver derudi og deres vota og consilia.*«

I artikel 8 udtales ønske om, at bisper, provster og prester maa nyde fri fordringsskab under sine embedsreiser og »besynderlig, naar de til *stændernes forsamling* forskrives af den høie øvrighed«.

Man har, merkelig nok, undret sig over, at bisperne har negtet at underskrive dette andragende fra geistlighedens flertal, idet man har ment, at der ikke kunde være nogen politisk betænkelighed forbundet hermed[1]. En saadan mening kan jeg, efter hvad der i det foregaaende er udviklet, selvfølgelig ikke dele. Kun de, der ikke havde nogen klar forstaaelse af, hvad samtykket til »arverettighedens og absolut suverænitetens acta« i virkeligheden indebar, kunde finde disse »postulata« om lovens, ordinansens og alle privilegiers bibehold og forbedring, om medbestemmelsesret i tilfælde af nogen forandring deri, om fri skyds til stændernes forsamling etc. berettigede og uforbundne med nogen politisk betænkelighed; men bisperne havde, som vi allerede har fremhævet, anledning til at vide bedre og al tilskyndelse til at handle derefter. De har derfor selv holdt sig tilbage og vel ogsaa kraftig fraraadet petitionens vedtagelse; det har man grund til at tro, siden saa mange geistlige har undladt at undertegne den. Et optrin mellem biskopen i Trondhjem, Erik Bredal, og det derværende kapitels deputerede, mag. Skjoldborg og kapellan ved Frue kirke, hr. Olaf Kristofferssøn Tande, peger ogsaa i denne retning. Biskopen protesterede nemlig mod, at petitionen blev indført i Trondhjems kapitelsbog, og da de deputerede alligevel lod dette ske, tilføiede Bredal, at andragendet mod hans vilje var blevet indført blandt acta capituli; mag. Skjoldborg afviste imidlertid sin overordnedes indblanding med den skarpe bemerkning, at han og hr. Olaf var kapitlets fuldmægtige, ikke biskopen[2].

[1] Medd. fra d. n. ra. I, 28—29.
[2] L. Daae, Trondhj.s stifts g. h. 112—113.

Borgerstandens petition er undertegnet af samtlige kjøbstæders deputerede og ligesom geistlighedens dateret den 8de august[1]. Den indeholder foruden en længere indledning ikke mindre end 37 forskjellige artikler, der tilsammen giver et fyldigt udtryk for de krav, ønsker og forhaabninger, som næredes af datidens norske bypatriciat. Overhovedet tør den betegnes som det merkeligste andragende, som i dette tidsrum er fremkommet fra nogen norsk stand. Den nyindførte absolute regjering nævnes ligesaalidt i dette som i geistlighedens andragende, kun arvehyldingen. Denne, heder det, har kjøbstædernes fuldmægtige i lighed med de andre stænder aflagt i tillid til, at kongen herefter som hidtil vil forblive dem en mild og naadig herre; derfor indflyr de til h. m. med ydmyg bøn og begjæring om, at h. m. vil »værdiges dette fattige riges kjøbstæder udi naade at anse og des hidtil velherbragte privilegier ikke alene confirmere og stadfæste, men end og saa vidt muligt til e. k. m.s egen formodelig store nytte og til kjøbstædernes opkomst forbedre«. De friheder og privilegier, hvorom der nu andrages, sigter selvfølgelig for størstedelen til kjøbstædernes økonomiske opkomst; men desforuden forekommer der i petitionen adskillige forslag, sigtende til en udvikling af det stænderske selvstyre samt til at skaffe nye, særlige organer for norsk regjeringsmyndighed og norsk dannelse. Idet man indrømmer nødvendigheden af nu mere end i tidligere tider at holde militsen vedlige, andrages saaledes om, at det maa blive overdraget visse deputerede, kyndige mænd af den militære og adelige samt den geistlige og borgerlige stand, at gjøre overslag paa, hvad der aarlig eller maanedlig kan behøves til militsens underhold, hvilket derpaa bør udlignes paa alle stænder uden undtagelse, idet man til gjengjæld for fremtiden maatte være fri for al indkvartering eller anden udgift til soldaterne. I artikel 11 andrages om, at alle monopoler maa ophæves og ingen særdeles frihed gives paa nogen ind- eller udførendes vare. I artikel 14: at tolden paa korn, der indføres fra Danmark, maa afskaffes, særlig af hensyn til Nordlandene. De deputerede anser tydeligvis toldfrihed paa dansk korn for en af de fordele, som Norge burde kunne have krav paa under foreningen, idet de bemerker: »At dette rige med Danmark incorporeret og sammenbunden, haver ikke været den ringeste aarsag, at de med korn og kjerne af Danmark toldfri er vorden bespisede.« Artikel 15 omtaler navigationsakten, som, hvis den maatte vedblive, vilde være Norges sjøfart til »en merkelig opkomst og utrolig gavn«. Man anmoder derfor kongen om, at han ved sine ministre i

[1] Originalen, skrevet paa 4 ark, i rigsarkivet, trykt i Medd. fra d. n. ra. I, 30—42.

England vil befordre denne sag, saaledes at »ingen anden stedes last udi England at føre uden rette norske og engelske skibe«[1], samt at »e. m.s undersaatter i Danmark og Norge maatte nyde den samme toldfrihed udi de engelske lande, som engelsken nyder i Danmark og Norge«. I artiklerne 18 og 19 andrages om, at der maa blive oprettet et kommercekollegium og en hofret i Norge; i art. 27: at ledige borgermester- og raadmandspladse maa besættes efter de gjenlevendes valg og indstilling; i art. 32: at landets indfødte, som dertil har vist sig duelige, maa befordres til officersstillinger foran fremmede, og at »dette riges indfødte godt folks børn af den borgerlige stand« maa blive forfremmet til hæder og ære, hver efter sin dygtighed lige med rigets andre stænder; i art. 36: at kongen vilde tillade, at der her i riget maatte blive oprettet et akademi, »som efter god beleg fortrolig noksom kunde ske, e. m. uden stor bekostning, og var riget en herlig beprydelse, e. m. en evig berømmelse og e. m.s arveundersaatter et merkeligt nytte og gavn«. I art. 37 udtales endelig borgerstandens forventning om, at kongen »ikke mindre ville agte og ansee dette riges arve-undersaatter end dennem udi Danmark«.

De øvrige artikler indeholder væsentlig en række forslag om forordninger og foranstaltninger, sigtende til byernes økonomiske opkomst og retspleiens forbedring, hvilke delvis vil være kjendte fra tidligere supplikationer. De merkeligste punkter er dog de ovenfor omtalte, der tydelig betegner den *retning*, i hvilken den forenede borgerstands anskuelse, krav, ønsker og forhaabninger gik. Den ønsker for sin egen stand større frihed, lighed og selvstændighed baade indadtil og i forholdet til embedsmændene, de andre stænder og Danmarks borgerstand. Men borgerstandens tanker stanser ikke her. Den omstændighed, at den endelig er naaet frem til at optræde samlet, har medført, at dens interesser i en ikke ringe udstrækning falder sammen med det hele folks, og har tillige formaaet at indgive den en klar og tydelig forstaaelse deraf. Derfor kræver den en udvidelse af stændernes virkefelt, toldfrihed paa dansk korn for hele Norge, oprettelse af vigtige særinstitutioner for dette rige, at landets indfødte skal foretrækkes for fremmede, at Norges riges undersaatter ikke skal staa tilbage for Danmarks o. a. m.

Der ligger i disse krav ikke saa lidet af opposition mod det hidtidige styre og det gamle danske program om Norges fuldstændige underordning og mulige indlemmelse i Danmark. Følelsen af, at Norge som et eget rige har krav paa særlige organer, faar utvetydige udtryk,

[1] Altsaa ikke danske.

og *sidestilling* istedenfor underordning er den fremherskende tendens. Petitionen danner derved en værdig afslutning paa stændernes nødvendigvis sterkt begrænsede, men ingenlunde helt betydningsløse arbeide under Kristian IV og Fredrik III.

Den aand, som havde faaet sit udtryk i den norske borgerstands andragende, er imidlertid saa forskjellig fra enevældets, at der var lidet at vente nu, da dette havde sat sig i besiddelse af magten. De kongelige kommissærer har vistnok selv havt en tydelig fornemmelse af, at borgerstandens petition lidet harmonerede med den nye, nu i virkeligheden allerede indtraadte tingenes tilstand. De synes derfor efter modtagelsen af petitionen at have henvendt sig til borgerstanden for at faa dens medvirkning til udarbeidelsen af en »extract« af andragendet, indeholdende det »allernødvendigste« af kjøbstædernes begjæringer[1]. I denne saakaldte ekstrakt, der kun indeholder 12 punkter, er *alle* de i det foregaaende refererede artikler udeladte og forøvrigt omtrent alt, som giver den originale petition sit eiendommelige og merkelige præg. Dog blev ogsaa denne saavelsom andragendet fra geistlighedens flertal medbragt til Kjøbenhavn. Det sidste synes ikke at have fremkaldt noget særligt svar, medens borgerstandens ved kongelig ordre af 25de mars 1662[2] forelagdes statskollegiet til betænkning, som ogsaa blev afgiven, formodentlig kort tid efter[3]. Den 30te juli s. aa. udfærdigedes efter forudgaaende konferencer med norske embedsmænd og borgere foruden privilegiebreve for de enkelte byer tillige et fælles privilegiebrev for de norske kjøbstæder og deres indvaanere overhovedet. I dette privilegiebrev, der indeholder 11 paragrafer, forbigaaes ligesom i »ekstrakten« alle de ovenfor refererede poster i borgerstandens andragende, og kun de »nødvendigste« begjæringer, væsentlig omhandlende byernes næringsliv, indvilges[4].

Man vil i de store andragender fra geistligheden og borgerstanden saavelsom i de talrige mindre supplikationer, der ved denne leilighed indkom fra enkelte byer, bygder og korporationer[5], forgjæves lede efter nogen udtalelse, der kan tyde paa glæde over enevældens indførelse, ja, denne nævnes end ikke med et eneste ord. I borgerstandens petition

---

[1] »Extract af de norske kjøbstæders almindelig begjærte friheder«, trykt i Medd. fra d. n. ra. I, 48—49.

[2] Original i rigsarkivet, trykt i Medd. fra d. n. ra. I, 43.

[3] Betænkn. er trykt i Medd. fra d. n. ra. I, 44—48 efter et concept i rigsarkivet uden datum og underskrift.

[4] Fogtmann, 83 f. Wessel-Berg I, 17 f., jfr. Aschehoug, Statsforf. 579.

[5] Alene fra Akershus len indkom der 299 saadanne, jfr. »Extract over Aggershus lens supplikationer a° 1661«, kancelliet — betænkninger etc., pakke 3 b.

heder det kun, at den tilligemed rigets øvrige stænder »underdanigsten og troskyldigen« har »aflagt og præsteret« arvehyldingseden: geistligheden lykønsker i sin supplication kongen med arvehyldingen. Det er alt. Men allerede dette viser tydelig, at borgerstanden og den supplicerende del af geistligheden ikke har havt nogen klar forstaaelse af indholdet af den akt, hvortil de gav sit samtykke. Ellers maatte de have nævnt suveræniteten eller den absolute regjerings indførelse ved siden af arveretten. At disse begreber ikke faldt sammen for dem, følger allerede deraf, at de norske jo fra hyldingerne i 1648 og 1656 kjendte arveretten som en isoleret rettighed uden nogen saadan forbindelse, og til overflod fremgaar det af begge petitioner, hvis underskrivere, som paapeget, forudsætter, at loven og privilegierne skal bestaa med samme ret som hidtil, og at stænderne ogsaa i fremtiden skal samles, ja endog udtaler bestemte ønsker om udvidelse af deres virkefelt. Geistligheden vil have en stemme med, forsaavidt der skal ske nogen forandring i loven, ordinansen eller recessen. Borgermestere og raad ønsker ret til at supplere sig selv og eget kommercekollegium for Norge, hvilket igjen vilde betyde en øget indflydelse for borgerstanden[1]. Overhovedet findes der i disse petitioner ikke det mindste, der kan tyde paa, at stænderne er sig bevidst at have opgivet til kongemagten nogensomhelst ret udenfor arveretten; tvertimod vidner begge andragender om, at man meget mere venter en udvidelse end en indskrænkning af stændernes rettigheder.

Der er saaledes ikke andet tilbage end at antage, at borgerstanden og den overveiende del af geistligheden væsentlig har seet begivenhedens betydning deri, at kongehusets allerede ved hyldingerne i 1648 og 1656 postulerede arveret nu blev endelig fastslaaet. Hermed kunde de fra et nationalt standpunkt være vel tilfreds, idet de danske stænders udøvelse af retten til at vælge Norges konge derved definitivt var afsluttet. Ikke destomindre synes de først og fremst at have opfattet arvehyldingen som en gave til kongen, for hvilken stænderne kunde vente gjengjæld. Paa dette punkt har suverænitetsaktens tale om absolut regjering, om arveundersaatternes pligter, om kongens og kongehusets umaadelige rettigheder vel kunnet indgyde dem nogen ængstelse; men til at sætte sig ind i akten og overtænke dens indhold, saa de kunde erholde en rigtig opfattelse af dens virkelige betydning, dertil er der ikke levnet dem tilstrækkelig tid. Det vilde her have været af den allerstørste interesse noget nærmere at kjende maaden, paa hvilken man er

[1] Jfr. Aschehoug, Statsforf. 579.

gaaet frem ved erhvervelsen af underskrifterne. Men med undtagelse af, at akten undertegnedes af hver stand for sig, ved vi intet derom. Vi har ingen underretning om, hvorvidt der fra nogen kant er opponeret, eller hvorledes samme opposition i tilfælde er blevet overvundet. Af desto større interesse er det derfor, at vi for Islands vedkommende er noget bedre underrettet.

Paa Island indkaldtes folkets deputerede ved kongebrev af 24de mars 1662 til møde paa første alting for at aflægge arvehyldingseden til kongens kommissær, Henrik Bjelke[1]. Da denne imidlertid ikke indfandt sig under den lovbestemte altingstid, reiste de deputerede hjem, efterat de i altingsbogen havde indført en erklæring herom tilligemed en bemerkning om, at det i deres lovbog var fastsat, hvem der skulde være Norges konge, og at de i forveien var edsvorne under denne lov, hvorfor de bad kongen have dem undskyldt[2]. Kort efter ankom imidlertid Henrik Bjelke og sammenkaldte straks de deputerede paany, hvorefter disse igjen samledes og aflagde hyldingseden paa det gamle tingsted Koppang i nærheden af Bessastad den 28de juli 1662[3]. Derefter fremkom Henrik Bjelke, ganske i overensstemmelse med den fremgangsmaade, som var blevet anvendt i Norge, med en fuldstændig, renskreven suverænitetsakt af omtrent samme indhold som den, de norske stænder aaret i forveien havde vedtaget. De islandske deputerede negtede imidlertid at underskrive, idet de ikke vilde opgive sine privilegier og friheder i kongens haand. Henrik Bjelke, for hvem det naturligvis har været meget om at gjøre at faa udført det ham betroede hverv, forklarede da, at det hele væsentlig var en formsag, som ikke havde stort at betyde, og at det ingenlunde var kongens hensigt at fratage det islandske folk dets ret eller overhovedet foretage nogen forandring i landets stilling etc., hvorved det tilsidst lykkedes ham at bevæge de deputerede til at underskrive; dog erklærede de samtidig, at de ventede, at kongen vilde opfylde de af befalingsmanden givne forsikringer[4].

Man ser saaledes, at Islands deputerede er *lokkede* til at underskrive, dels ved løfter og dels derved, at suverænitetsaktens virkelige indhold og betydning er søgt bortforklaret. Om noget lignende har

---

[1] Lovsaml. for Island I, 262.

[2] Altingsbog 1662, nr. 6, se Jón Sigurðsson, Om Islands statsretslige forhold, side 53, note 2.

[3] Edsformularen, der er af samme indhold som den norske, er trykt i Lovs. for Island I, 273.

[4] Espolin, Íslands Árbækur VII, 32. Suverænitetsakten blev ikke indført i altingsbogen, vel af hensyn til den raadende misstemning imod den.

været nødvendig ligeoverfor nogen af de norske deputerede, er ikke bekjendt.

Det har af de nyere norske historikere, der har udtalt sig med nogen udførlighed om begivenhederne i 1660—1661, temmelig enstemmig været hævdet, at selve den maade, hvorpaa arveretten og suveræniteten blev indført i Norge, tydelig betegnede dette som et selvstændigt og Danmark sideordnet, ikke underordnet rige. Saaledes ytrer Aschehoug, efter i store træk at have skildret de begivenheder, der ledsagede arveenevoldsregjeringens indførelse, følgende:

»Den ny regjeringsform berøvede vel det norske folk den sidste svage rest af politisk frihed; men den indførtes paa en maade, hvorved Norges stilling som selvstændigt rige erholdt en utvilsom anerkjendelse« [1].

Til denne anskuelse har ogsaa Sars i det væsentlige sluttet sig; men han har rigtignok ikke kunnet gjøre det uden ved at lægge hovedvegten paa den kjøbenhavnske rigsdags overdragelse af arvekongedømmet til Fredrik III. Da denne beslutning var formet som alene vedkommende Danmark, og følgelig i god overensstemmelse med Fredrik III's paastand om, at Norge var hans arverige, finder Sars, at Norges selvstændige stilling derved formelt var hævdet, saa der ikke kunde ligge noget for de norske stænder stødende i den anvendte fremgangsmaade, — paa samme tid som han dog betoner, at den af den kjøbenhavnske rigsdag vedtagne forfatningsændring i realiteten ogsaa vedkom Norge [2]. Som tidligere paavist var det imidlertid ikke den kjøbenhavnske rigsdags beslutning i 1660, der blev lagt til grund for forfatningsforandringen i Norge, men den danske arveenevoldsakt af 10de jan. 1661, hvor arverettens og den absolute regjerings indførelse besluttes saa vel for Norges som for Danmarks vedkommende.

Endelig har L. M. B. Aubert i sit af Ebbe Hertzberg udgivne skrift om Norges folkeretslige stilling meget bestemt hævdet en opfatning af den norske regjeringsforandring som den af Aschehoug udviklede, hvilken han ogsaa har søgt noget nærmere at begrunde. Han udtaler saaledes herom bl. a.:

»Denne den 7de (17de) august 1661 daterede norske arveenevoldsakt, uagtet i meget stemmende med den danske, er dog samtidig derfra saa forskjellig — bl. a. handler den kun om Norges rige —, at den

[1] Aschehoug, Statsforf. 579.

[2] Sars, Udsigt IV, 47 f. Ganske anderledes har Sars derimod udtalt sig om disse forhold i »Historisk indledning til grundloven«, side 47, jfr. side 48, hvor det heder, at statsforandringen »gjennemførtes paa en maade, der var fornærmelig for Norge, idet dansker afgjorde et for begge riger fælles spørgsmaal af høieste betydning«.

ikke kan ansees som et (eller fire) exemplar af samme akt, men maa opfattes som en særskilt akt med selvstændig overdragelse af den nye kongemagt.

Resultatet bliver altsaa, at overdragelsen af enevoldsmagten til den dansk-norske konge rettest antages foregaaet i saadanne former, at man, da det kom til stykket, har fastholdt Norges nedarvede egenskab af særskilt rige, for hvilket en særskilt vedtagelse af den nye forfatning var nødvendig« [1].

I en note polemiserer derpaa Aubert mod den ældre danske retshistoriker J. E. Larsen, der i de for Norge og dets underliggende lande, Island og Færøerne, udstedte arveregjeringsakter egentlig kun ser »gjentagelser af samme akt [2] eller den samme akt i flere exemplarer« [3].

Til ingen af disse opfatninger kan jeg helt slutte mig. J. E. Larsens paastand, at de for Danmark, Norge og dets bilande udfærdigede suverænitetsakter er 4 eksemplarer af samme akt, lader sig saaledes ikke opretholde; de bør meget mere ansees for 4 særskilte akter, hvoraf de tre for Norge, Island og Færøerne er indbyrdes sideordnede og ikke paa nogen maade kan sidestilles, langt mindre identificeres, med den danske suverænitetsakt, idet alene denne giver udtryk for en selvstændig besluttende myndighed, de øvrige kun for en stadfæstende og samtykkende. Paa samme maade blev arvehyldingen i Norge intet andet end det synlige udtryk for og de norske stænders udtrykkelige stadfæstelse af den kjendsgjerning, at den norske krone nu var gaaet over i kongeslegtens eie, ganske paa samme maade, som de tidligere hyldinger havde betegnet underkastelsen under den af de danske stænder indsatte konge [4]. Man har rigtignok villet hævde, at arvehyldingen i 1661 stadfæstede den i 1648 og 1656 fremsatte paastand, at Norge allerede paa forhaand var et arverige [5], ja man har endog udtalt, at »det norske arveprincip blev gjort gjældende for begge riger« [6]. Det turde imidlertid synes klart, at en ny norsk arvehylding, i tilfælde af, at Fredrik III virkelig havde villet opretholde paastanden om, at Norge paa forhaand var hans arverige, vilde have været ikke alene unødvendig, men endog rent ud forkastelig [7].

[1] L. M. B. Aubert, Norges folkeretslige stilling, udg. ved Ebbe Hertzberg, side 41—42.
[2] Nemlig den danske enevoldsarveregjeringsakt.
[3] J. E. Larsen, Saml. skrifter I, 3. side 239—243.
[4] L. Daae har allerede i 1863 udtrykt sagens virkelige sammenhæng saaledes: »Som sedvanlig havde Norge ogsaa her kun den passive rolle at vedtage, hvad de danske stænder ved sit sidste møde havde besluttet.« Trondhjems stifts geistl. hist, side 112.
[5] Aubert, N. f. st., side 44.
[6] Sars, Udsigt, IV, 44.
[7] Dette har allerede J. Chr. Berg været opmerksom paa, cfr. Saml. II, 600. Betegnende er det, at kongen selv fra først af ikke synes at have tænkt sig nødvendigheden af en norsk hylding, idet han intet nævner herom i brevet af 16de novbr. 1660.

Og selvfølgelig maatte kongen da have vogtet sig for at lade sig overdrage arveretten til Norge gjennem den danske suverænitetsakt. Men hin paastand havde Fredrik III, som tidligere paavist, ikke længere nogen interesse af at opretholde, og den blev derfor heller ikke opretholdt. Ved brevene til de norske stænder af 18de december 1660, ved den danske enevoldsarveregjeringsakt og endelig ved selve hyldingen brød han saa tydelig dermed, som det overhovedet kunde gjøres, og hævdede isteden den tidligere af ham bekjæmpede paastand om de danske stænders eiendomsret til den norske krone. Til overflod fastslaaes dette standpunkt i selve den norske suverænitetsakt, hvor det heder, at de danske stænder har »*forklaret* og stadfæstet« h. m.s arveret til begge riger etc., hvorved den selvstændig besluttende myndighed er tillagt disse, medens de norske stænder indskrænker sig til at »stadfæste og bekræfte« samme arveret for Norges riges vedkommende.

Det vil af denne udvikling med tilstrækkelig tydelighed fremgaa, at arverettens og suverænitetens indførelse i 1660—61 ikke foregik paa en maade, der var enten ærefuld eller blot nogenlunde tilfredsstillende for Norge og de norske stænder; tvertimod maa den rettelig betegnes som ydmygende, idet den besluttende myndighed, som Danmarks rigsraad og stænder tidligere havde udøvet ved kongevalget, nu udstraktes til at gjælde en forfatningsforandring af den mest gjennemgribende art.

Men skjønt det saaledes er ganske urigtigt at mene, at den nye regjeringsform »indførtes paa en maade, hvorved Norges stilling som selvstændigt rige erholdt en utvilsom anerkjendelse«, saa staar det dog ikke desto mindre fast, at da overdragelsen først havde fundet sted, da Norges og Danmarks kroner begge var gaaet over i kongeslegtens eie, saa ophørte eo ipso ogsaa Danmarks myndighed ligeoverfor Norge; begge riger blev statsretslig sidestillede, hvad der dog ingenlunde vil sige, at de ogsaa blev virkelig ligestillede; thi det maal af ligestillethed med Danmark, som Norge i fremtiden kunde opnaa, det laa nu helt og holdent i den suveræne konges haand, medens stænderne, rigtignok uden at forstaa det, en gang for alle havde opgivet sin ret til at øve nogen indflydelse derpaa og betaget sig selv enhver leilighed til at fortsætte det begyndte arbeide derfor. Da nu kongehusets interesser ikke gik i retning af nogen ligestillethed for Norge, saa var riget ved enevældets indførelse i virkeligheden kommet fjernere fra dette maal end nogensinde. Ja, selv den rent teoretiske sidestillethed, som var opnaaet ved forfatningsforandringen, kunde komme til at svæve i fare, idet det kunde tænkes at ville falde sammen med den suveræne konges interesse at forsøge en indlemmelse

af Norge i Danmark, hvilket jo, hvis det lod sig gjøre, vilde betyde en tilintetgjørelse af Norges krone, som dog hidtil var blevet bevaret.

Der er meget, som synes at tyde paa, at dette netop har været Fredrik III's hensigt. Modtagelsen af arveretten og suveræniteten af de danske stænders haand var allerede en god begyndelse. Ved den norske suverænitetsakt lod han derpaa de norske stænder stadfæste denne beslutning alene for det egentlige Norges vedkommende, ikke tillige for dets bilande, Island og Færøerne, hvorimod han paa begge disse steder lod folkets deputerede underskrive særlige arveenevoldsakter af omtrent samme indhold som den norske[1], og uden at disse lande paa nogen maade blev betegnede som norske besiddelser. Det ligger her meget nær at slutte, at man hermed har forbundet en bestemt tanke, nemlig den, at disse lande herefter skulde betragtes, ikke som besiddelser, som kongen herskede over i kraft af sin ret til Norges krone, men som kongens arvelige eiendomme helt uafhængige af denne. Men selv om en saadan tanke ikke har været forbundet med den valgte fremgangsmaade, — skjønt denne neppe helt kan forklares deraf, at man har fulgt den ved hyldingerne sedvanlige skik, — saa er det dog ikke destomindre sikkert nok, at enevældet virkelig stillede sig som opgave at smelte Danmark og Norge sammen til en helstat, et »imperium Danico-Norvegicum«, hvilket, i tilfælde af, at det helt havde kunnet gjennemføres, maatte have resulteret i en fuldstændig opgaaen af den norske krone i den danske, af Norge i Danmark. Det var saa langt fra, at regjeringen tog nogetsomhelst hensyn til de af stænderne udtalte ønsker om større selvstændighed og ligestillethed for Norge, at tvertimod det lille maal af selvstændighed og ligestillethed, som landet siden underkastelsen i 1537 efterhaanden havde erhvervet, nu blev det berøvet. Ikke alene ophørte stændermøderne[2], hvortil haabet om erhvervelse af en større selvstændighed fortrinsvis knyttede sig; men landet mistede efterhaanden næsten alle sine vigtigere særinstitutioner og særrettigheder: Idet de norske herredage ophørte og gav plads for overhofretten paa Akershus[3], forlagdes den øverste appelinstans fra Norge til den danske høiesteret. I 1679 mistede riget sin egen kansler, i sidste halv-

[1] Jfr. Aarsberetn. fra geh.-ark. II, 143—150.

[2] Stændermøder forekommer ikke under hele den senere unionstid. En i 1720 paatænkt forsamling af deputerede fra alle kjøbstæder, der drev udenrigshandel (1 fra hver by), til overveielse af, hvad der kunde tjene til »commerciens forbedring«, synes ikke at være kommet istand, og tanken gjenoptoges ikke senere, jfr. Aschehoug, Statsf., 579.

[3] Den sidste herredag afholdtes i august 1664 (reskr. af 26de april og 21de juli s. aa.). Overhofretten traadte i virksomhed 28de jan. 1667 (reskr. og forordn. af 14de mai 1666), jfr. Brandt, Retshistorie II, 205—206.

del af det 18de aarhundrede (fra 1771) endog sin egen statholder. Den norske flaade smeltedes sammen med den danske og fik sin flaadestation i Danmark. En lignende overførelse kunde jo ikke godt finde sted for hærens vedkommende; men dens administration forflyttedes til Kjøbenhavn. Lægger vi hertil de direkte følger af enevældet: at folket ved stændermødernes ophør betoges enhver anledning til at øve nogen selvstændig indflydelse paa styrelsen, og at resterne af dets selvstyre ogsaa paa andre omraader systematisk udryddedes, vil det være indlysende, at den politik, enevældet forfulgte, var den, ikke alene teoretisk, men ogsaa faktisk at samle *al* magt i kongens haand og at sammensmelte rigerne til et Danmark-Norge eller et udvidet Danmark[1]. At dette var enevældets retning, lader sig ikke bestride, ikke heller, at det naaede langt i saa henseende. En virkelig sammensmeltning lykkedes dog, som bekjendt, ikke og kunde ikke lykkes af flere grunde, særlig vel fordi Danmark ikke var skikket til en saadan assimilation af det norske folk og stadig blev mindre skikket dertil. Dette er en anden kjendsgjerning, som det imidlertid ikke her er stedet at gjøre nærmere rede for. Hvad jeg har villet paapege, er kun, at enevældet forfulgte en politik, som gik de norske stænders ønsker stik imod, at det arvelige enevældes seir hverken ved maaden, hvorpaa den opnaaedes eller hvorpaa den senere benyttedes, var en seir for de norske krav paa selvstyre, ligestillethed og selvstændighed, men tvertimod et nederlag for disse og en seir for den amalgamationstanke, der var traadt saa krast frem i haandfæstningen af 1536, og som under enevældet fandt udtryk i Guldbergs bekjendte ord til Suhm: »Ingen nordmand er til; alle ere vi borgere af den danske stat.«

Hvis man imidlertid fra betragtningen af de virkelige begivenheder i 1661 og de faktiske følger deraf gaar over til at undersøge det retsgrundlag, paa hvilket enevældets indførelse og politik i Norge hvilede, maa dette betegnes som ikke mindre tvilsomt end det danske. Den danske suverænitetsakt blev, som meddelt, ikke forelagt nogen stænderforsamling; men underskrifterne erhvervedes af stændernes repræsentanter enkeltvis, og at et paa denne maade erhvervet samtykke kunde have samme kraft og virkning til at afgive et gyldigt grundlag for en enevældig forfatning som et samtykke af en stænderforsamling, maa af retshistorien bestemt benegtes[2]. For Norges vedkommende kan vistnok

[1] Jfr. Storms fremstill. i Salm.s konv. XIII, 639. Den samme tendens til at lade Norge forsvinde i begrebet Danmark, fremtræder ogsaa med stor styrke i de forenede rigers forhold til udlandet, jfr. Aubert, N. f. st. 51 ff.

[2] Matzen, Off. ret I, 194 f.

ingen saadan indvending reises mod vedtagelsens gyldighed; den norske akt vedtoges af en fællesrepræsentation, »saa lovlig, som den paa hine tider kunde opdrives«[1]. For deres vedkommende, der kun underskrev for sine egne personer, adelen, bisperne og lagmændene, kan, saavidt jeg ser, heller ingen holdbar indvending mod deres beslutnings retsgyldighed reises, saameget mindre som sandsynligheden er for, at ialfald de fleste af dem har vidst, hvad de samtykkede i; men dette har, som i det foregaaende paavist, aldeles ikke været tilfældet med borgerstanden og den største del af geistligheden. Disse har, som deres andragender viser, underskrevet akten under forudsætninger, der aldeles ikke hjemlede et enevælde som det, kong Fredrik III oprettede. Men selv om man bortser herfra, ja selv om saa havde været, at samtlige de i Kristiania i 1661 samlede deputerede havde forstaaet, at de opgav alle sine tidligere rettigheder i kongens haand, saa havde de ingen *ret* havt til en saadan handling, aldenstund de ikke dertil havde nogen *fuldmagt*, og nogen saadan fuldmagt kan de umulig have havt, aldenstund de var indkaldt udelukkende til aflæggelse af arvehyldingen og suveræniteten ikke var blevet nævnt med et ord før i det øieblik, den forelagdes stænderne til underskrift[2]. Hvad der gjælder Norge, gjælder selvfølgelig i ikke mindre grad Færøerne og særlig Island, hvor folkets fuldmægtige jo endog udtrykkelig tog forbehold, der ikke var forenlige med et uindskrænket enevælde.

---

[1] Aubert, N. f. st., 44.
[2] Fuldmagterne fra 1661 er, merkelig nok, ikke bevarede.

VII.

Stændermødernes karakter, myndighed og betydning.

Gjennem hele tidsrummet fra reformationen til enevælden ligger den øverste regjeringsmyndighed i Norge hos kongen og det danske rigsraad, som udøver denne gjennem lensherrerne og de underordnede embeds- og bestillingsmænd; men dette hindrer dog ikke, at ogsaa folket yder sin medvirkning i styrelsen, dels indirekte gjennem sine supplikationer, dels mere direkte gjennem beslutninger, bevilgninger eller henstillinger, fattede efter særlig opfordring fra regjeringen. Den førstnævnte art af medvirkning er særlig knyttet til herredagen, den anden til hyldings- og bevilgningsmøderne. Af disse har alene hyldingsmødet, der maa betragtes som en direkte fortsættelse af den gamle konungstekja, karakteren af en fast institution med en bestemt plads i forfatningen. Dets udvikling fra at være et blot og bart *ting* til at blive en virkelig *stænderrigsdag*, der er fremtrædende allerede i middelalderen, fuldendes i løbet af indeværende tidsrum. Lokale hyldinger er vistnok heller ikke i denne tid ukjendte; men de forekommer kun under de usikre tilstande omkring 1536[1] samt under syvaarskrigen[2] som en følge af frafald, derimod ikke under normale forhold.

Bevilgningsmøderne forekommer væsentlig kun i begyndelsen og slutningen af det her omhandlede tidsrum. En særstilling indtager de møder, hvor der forhandles med almuen inden de forskjellige distrikter for at bevæge den til at vedtage visse indskrænkninger i dens rettigheder eller til at paatage sig nye ydelser og byrder. Disse forhandlinger, der i almindelighed var knyttede til tingene, foregik i regelen i forsamlinger af herredets eller skibredets almue og havde selvsagt intet stændersk præg. De mødende afgiver undertiden en fælleserklæring gjennem sine selvvalgte talsmænd; undertiden svarer hver for sig. Disse tinglige forhandlinger med almuen, der under Kristian III synes at have været ganske hyppige, blev under Fredrik II sjeldnere[3] og syntes i begyndelsen af Kristian IV's regjering helt at skulle ophøre, men gjenoptoges derpaa i tidsrummets senere del.

[1] Side 59.
[2] Side 65.
[3] Side 58–83.

Nogen henvendelse til ***stænderne*** om bevilgning forekommer derimod ikke før i aarene 1571—1572[1], altsaa kort efter syvaarskrigen, da det gjaldt at skaffe midler til dækkelse af gjælden. I de nærmest følgende 50 aar var saadanne henvendelser unødvendige og gjenoptoges først i 1620-aarene, væsentlig som en følge af krigen og den derved hidførte finansnød. Antydninger eller tilløb til saadanne henvendelser forekommer i 1624 og 1626[2]. Virkelige forhandlinger med stænderne om ydelser af forskjellig art, forandring, udvidelse eller indskrænkning af deres rettigheder saavelsom om forskjellige andre forhold vedkommende landets indre styrelse fandt sted i aarene 1628—1631, 1639—1647 og 1652—1660. Som oftest foregik disse forhandlinger paa rent provinsielle møder, saaledes i 1631, 1643, i oktober 1645, i 1652, 1653, 1655 og 1657, sjeldnere paa rigsmøder, som i 1628, 1629, 1639 og 1645. Undertiden sker der henvendelse kun til en enkelt stand, saaledes i 1641[3], 1646[4] og 1647[5]. Henvendelsen til adelen i 1582 angik kun kongevalget og hyldingen.

Adelen var hele tidsrummet igjennem anerkjendt som rigsstand og indkaldtes som saadan stedse til hyldingsrigsdagene saavelsom til andre fællesforsamlinger af stænderne inden provinsen saavelsom inden riget. Indkaldelsesbrevene til hyldingsrigsdagene nævner stedse »hver af adel«, og fremmødet ved disse leiligheder betragtedes derfor vistnok ikke alene som en ret, men tillige som en pligt, hvorfra ingen riddersmand eller riddersmandsmand kunde unddrage sig uden at lide skaar i sin anseelse som saadan og uden fare for at gaa glip af sine adelige rettigheder. Adelen var derfor ved hyldingerne gjerne talrigt repræsenteret, talrigst i 1591, da der fremmødte ca. 50 medlemmer af den høiere og lavere adel[6], faatalligst ved arvehyldingen i 1661, da antallet kun var 17[7]. Paa bevilgningsmøderne mødte derimod i regelen kun en mindre del af adelen, og som oftest kun dens mest formuende og anseede medlemmer. Formuende adelige damer er paa disse møder repræsenterede ved fuldmægtig[8], derimod aldrig paa hyldingsrigsdagene. I tidsrummets senere del holder adelen undertiden møder, som det synes efter eget initiativ, til drøftelse af standens interesser, saaledes i 1629 i Fredriksstad,

---

[1] Side 81—82.
[2] Side 147 ff. og 151 f.
[3] Side 181 ff.
[4] Side 220 ff.
[5] Side 228 ff.
[6] Side 121—124.
[7] Side 318.
[8] Side 170 og 304.

1630 paa Elingaard, 1631 paa Bolerøerne[1] og 1653 paa Hafslund og Moss[2]. Desuden optræder adelen som stand paa herredagene 1637[3], 1646[4] og 1652[5], ligesom den indkaldes til særlige møder i 1582 og 1631[6]. Sammen med adelen indkaldes til alle rigsmøder og de betydeligere provinsielle forsamlinger ogsaa lensmænd og lagmænd. De første stod, forsaavidt de var danske, og ikke eiede noget betydeligt jordegods i Norge, udenfor den norske adel, medens lagmændene i tidsrummets begyndelse optræder i nær forbindelse med eller endog som en del af denne, saaledes under hyldingerne i 1548 og 1591 og tildels under adelsmødet i 1582; men senere skiller adelen sig ud fra lagmændene; disse optræder i det 17de aarhundrede udelukkende som embedsmænd, og medens de tidligere med hensyn til rang stedse gik *foran* superintendenterne, nævnes de nu som regel *efter* disse.

Geistligheden indkaldtes ikke til hyldingsdagen i 1548[7], og om det end er rimeligt, at enkelte høiere geistlige har deltaget ogsaa i denne hylding, har de gjort dette udelukkende i egenskab af kongens embedsmænd, ikke som deputerede for en geistlig stand. I de provinsielle møder, der afholdtes i Bergen 1561 og 1565 til vedtagelse af anordninger angaaende landboforholdene, kirkebesøg og sædelighedssager i stiftet, deltog geistlige sammen med adelige og borgerlige personer[8]. »Provster og prester« nævnes aar 1572 efter riddersmændsmænd og foran borgere i henvendelsen til undersaatterne norden- og vestenfjelds om skattebevilgning[9]. Til hyldingen i 1591 indkaldtes foruden hver superintendent i egen person ogsaa fuldmægtige for kapitlerne og presteskabet; regjeringen synes at have tænkt sig en fællesrepræsentation for begge; men da forskriften (1 prælat og 2 kanniker af hvert skibrede[10]) var meningsløs, førte indkaldelsen til, at kapitelgeistligheden og provstigeistligheden sendte særlige fuldmægtige. Fra nu af deltager geistligheden stedse i hyldingerne som den anden af rigets stænder, men indbyrdes splittet i tre hovedafdelinger: superintendenterne, kannikerne samt »provster og og prester«. Hyppigere blev henvendelserne til geistligheden ligesom til de andre stænder dog først fra 1620-aarene. Allerede i 1624 for-

[1] Side 143 f.
[2] Side 274.
[3] Side 144.
[4] Side 225 f.
[5] Side 273.
[6] Side 107—110 og 144.
[7] Side 87.
[8] Side 102—103.
[9] Side 82.
[10] Side 112 f.

handledes med bisperne eller deres fuldmægtige i Kristiania angaaende ydelsen af en krigsskat[1]; i 1626 foresloges biskopen af Oslo og Hamar stift nedkaldt til Kjøbenhavn i en lignende anledning[2]; men om repræsentation i egentlig forstand er der i disse tilfælde ikke tale. Til stændermødet i Kristiania 1628 medbragte de fremmødende bisper, kanniker, provster og prester derimod fuldmagter fra større eller mindre kredse af sine standsfæller og var saaledes virkelige deputerede. Den geistlige stand optraadte ved denne leilighed som en *enhed*, idet samtlige repræsentanter indleverede en fælles resolution[3]. Til rigsmødet i Kristiania 1639 skulde biskop og domkapitel sammen sende 2 deputerede, som de altsaa selv maatte vælge, medens bisperne skulde beskikke »nogen af provsterne« til at møde paa presteskabets vegne[4]. I virkeligheden mødte dog ikke flere end 7 personer, 3 bisper og 4 kanniker, som paa dette møde repræsenterede hele den norske geistlighed[5]. I 1643 og 1645 opfordredes bisperne til at indfinde sig i Kristiania for der at afgive resolutioner paa kannikernes og presternes saavelsom paa sine egne vegne[6]. Meningen var, i ethvert fald ved den første leilighed, at de i forveien skulde forhandle med geistligheden, hver inden sit stift, og muligens erhverve dens fuldmagt. Under de provinsielle forhandlinger i 1650-aarene traadte derimod det menige presteskab sterkere frem. I 1653 og 1655 afgav sognepresterne saaledes selv sine resolutioner, forsamlede paa provstimøder, altsaa direkte, uden valgte deputerede[7]. I 1657 mødte prester og provster i Oslo og Hamar stift personlig i Kristiania og paahørte den kongelige proposition sammen med kannikerne, biskopen og de verdslige stænder. Biskopen og kapitlet afgav særlige erklæringer[8], medens presterne samlede sig i tre store fraktioner: det oplandske presteskab, presterne fra egnene omkring Kristianiafjorden og presterne fra Bohuslen. I de øvrige stifter forhandlede lensherrerne derimod med presteskabets valgte deputerede, der til berammet tid mødte i stiftsstaden[9].

Borgerstanden nævnes ikke i kongens brev om hyldingen 1548, idet der til denne kun indkaldes 4 agtede mænd fra hvert fylke[10], hvilke

[1] Side 147 f.
[2] Side 151.
[3] Side 152—154.
[4] Side 168.
[5] Side 170 f.
[6] Side 185 f. og side 204.
[7] Side 277 f., 281 f. og 283.
[8] Side 296 f.
[9] Side 301 f., 305 f. og 307 f.
[10] N. R.-R. I, 97—78, jfr. denne bog, side 87.

saaledes tænkes at skulle repræsentere land- og bybefolkningen overett; men ikke destomindre sendte ialfald de noget betydeligere byer særlige deputerede, og i hyldingsbrevet nævnes »kjøbstadsbønder« mellem »prælater« og »menige almue«[1]. Til alle senere hyldingsrigsdage indkaldtes der en ganske fyldig repræsentation for borgerstanden, nemlig 1 borgermester, 2 raadmænd og 2 fornemme borgere af hver kjøbstad. Som regel bliver denne forskrift bogstavelig fulgt, om der end af og til forekommer mindre afvigelser. De byer, der var repræsenterede ved hyldingerne fra og med 1591 til og med 1648, er følgende: Trondhjem, Bergen, Stavanger, Skien, Tunsberg, Oslo (Kristiania), Fredriksstad, Marstrand, Konghelle og Oddevald. I 1648 kom hertil desuden Kristiansand; men i 1661 manglede paa grund af Bohuslens afstaaelse til Sverige byerne Marstrand, Konghelle og Oddevald.

Ogsaa udenfor hyldingerne sker der temmelig hyppig henvendelser til borgerne om deres medvirkning i offentlige anliggender. Saaledes deltager Bergens og Trondhjems udsendinger i de forhandlinger, Kristian III fører med de vendiske stæder angaaende handelen i det nordenfjeldske[2]. Bergens borgermestere og raadmænd medvirker i løbet af det 16de aarhundrede flere gange ved forskjellige lovarbeider[3]. I 1626 tænkes en repræsentant for hver af byerne Kristiania, Fredriksstad, Marstrand og Tunsberg nedkaldt til Kjøbenhavn til drøftelse af, hvad der kunde paalægges disse byer, eller muligens de norske kjøbstæder overhovedet, af nye skatter. Paa stændermøderne i Kristiania 1628, 1629, 1639 og 1645 var ogsaa borgerstanden repræsenteret. Desuden mødte byernes deputerede i Kristiania til specielle konferencer med de kongelige kommissærer i aarene 1641 og 1647. I 1643, 1653 og 1655—56 forhandlede lensmændene med borgerne inden hver by. De provinsielle forhandlinger i 1657 medførte, at samtlige byer i det søndenfjeldske sendte deputerede til Kristiania. I Stavanger, Bergen og Trondhjem forhandlede derimod vedkommende lensherrer direkte med borgermestere og raad og enkelte mere fremtrædende personer af borgerskabet.

Bønderne indtog i tiden nærmest efter reformationen en saa overvældende bred plads i det norske samfund, at der omtrent ikke var rum tilbage for andre stænder. I de forhandlinger med folket, der forekommer under Kristian III og Fredrik II, spiller da ogsaa almuen den helt overveiende rolle. Saaledes forhandler embedsmændene efter kongens befaling med almuen selv paa tinge eller med almuens fuldmægtige

[1] Side 88—90.
[2] Jfr. min afhandling i Festskrift for professor Daae, side 242.
[3] Side 61, 63, 102 f.

om hylding af kongen, om ikke at modsætte sig kongelige foranstaltninger eller forordninger, om tiendens deling og erlæggelse, om bygning og udrustning af orlogsskibe, om at paatage sig arbeidsydelser eller bevilgning af nye skatter etc. Indkaldelsesbrevet til hyldingen 1548 kjender endnu kun riddersmændsmænd og almue, derimod ingen geistlig eller borgerlig stand. Hyldingsbrevet taler om »kjøbstadsbønder og menige almue«. Endnu saa sent som i 1571 henvender regjeringen sig udelukkende til bønder og menige almue i det søndenfjeldske med anmodning om at bevilge en ny skat.

Disse henvendelser svarede dog ikke *helt* til de virkelige forhold; thi hvor overskyggede af bondealmuen de høiere stænder end til en begyndelse var, de befinder sig dog nu i en stadig og sikker, omend langsom fremrykning. De vigtigste byer skilte sig ud allerede paa hyldingen i 1548, og henvendelsen til almuen i det søndenfjeldske 1571 viste sig at være forfeilet; det var de høiere stænder, det nu kom an paa, naar det gjaldt at opnaa bevilgning af frivillige ydelser. I henvendelsen til undersaatterne norden- og vestenfjelds det følgende aar er da ogsaa adressen rettet til: riddersmændsmænd, provster, prester, kjøbstadsmænd og menige almue[1]. Bønderne er her kun nævnt som den fjerde af stænderne, og det samme er tilfældet i indkaldelsesbrevene til hyldingen i 1591 saavelsom til alle senere hyldinger. Som deputerede for bondestanden indkaldtes i 1591: 2 lagrettesmænd med embedsmanden af hvert prestegjeld, i 1610, 1648 og 1656: 2 lagrettesmænd og 2 embedsmænd af hvert prestegjeld; men i regelen sendtes dog kun 3 eller 2 deputerede, som oftest lensmanden med 1 eller 2 lagrettesmænd. Ikke destomindre tilhørte naturligvis den aldeles overveiende del af de til hyldingerne fremmødende stænderrepræsentanter bondestanden; deres antal var jevnlig opimod 3 gange saa stort som alle de øvrige stænders tilsammen; men de nævntes altid sidst, aflagde hyldingseden efter de andre stænder, fik ikke som disse tage kongen i haanden og bespistes for sig i særlige lokaler. Til de bevilgende stændermøder i det 17de aarhundrede indkaldtes repræsentanter for bondestanden en eneste gang, nemlig i 1628[2]; men sandsynligvis har denne fremgangsmaade vist sig uheldig, da det ikke gjentog sig oftere[3]. Naar der i den følgende tid indkaldes bønder til bevilgningsmøderne, menes der hermed kun *formuende odelsbønder*, der eier mere jordegods, end de selv bruger, og

[1] Side 82.
[2] Side 152.
[3] Se dog side 168 f.

deraf yder rostjeneste ligesom de adelige og borgerlige jorddrotter (»adel og odel«). Massen af bønderne, leilændingerne og de almindelige odelsbønder, var derimod ikke repræsenterede paa de bevilgende stændermøder, uden forsaavidt en eller anden bygd af egen drift eller efter opfordring af den stedlige øvrighed undertiden sendte fuldmægtige. Men selv dette skeede kun rent undtagelsesvis og tilfældig[1]; derimod underhandlede fogderne med bistand af bondelensmændene med almuen paa herredstingene om bevilgning af frivillige ydelser. Saadanne tinglige forhandlinger ledsagede stændermøderne i 1639, 1643 og 1655 og synes desuden at forekomme i tiden fra 1658—1660. Bondestanden som saadan kom derved til at staa udenfor de stænderske bevilgningsmøder, hvilket igjen var den naturlige følge af, at konge og rigsraad paa egen haand kunde paalægge den saa store skatter, som den paa nogen maade kunde taale. Indkaldelse af deputerede for almuen til bevilgningsmøderne vilde under saadanne omstændigheder neppe have kunnet føre til andet end afslag under mange beklagelser og indgivelse af supplikationer om skattelettelser. Ved henvendelse til almuen inden hver tingkreds og her endog til hver enkelt bonde personlig kunde det derimod nok lykkes at faa indsamlet nogle skillinger; men meget blev det i regelen ikke[2].

Faste former og en bestemt fastslaaet forretningsorden har i Norge kun hyldingsmøderne, de eneste stænderforsamlinger, der med fuld ret kan betegnes som rigsdage. De sættes i gang og virker i det store og hele paa følgende maade:

Kongen, eller i tilfælde af tronledighed rigsraadet, udfærdiger et indkaldelsesbrev til Norges stænder; dette tilstilles statholderen, som atter sender kopier deraf til lensmændene med paalæg om at lade skrivelsen kundgjøre, hver inden sit len. Kundgjørelsen sker vistnok ved oplæsning i kirkerne[3]. Derpaa skrider de tre lavere stænder til valg af deputerede og udstedelse af fuldmagter for disse. Bønderne i hvert prestegjeld synes selv at udse sine repræsentanter, der i overensstemmelse med indkaldelsesbrevene udvælges blandt lagrettesmændene, medens bondelensmanden i almindelighed betragtes som selvskreven. Fuldmagterne udstedes af den paa tinget forsamlede almue, ofte saaledes, at alle de tilstedeværendes navne opføres i fuldmagten; denne forsegles af de

[1] Jfr. side 152 f., 188 f., 190.
[2] Cfr. side 169, 187—89 og 283.
[3] Jfr. side 265.

hjemmeblivende lagrettesmænd. I byerne udvælges de deputerede i regelen paa bymøder af raadet og borgerskabet, som derpaa i fællesskab udsteder fuldmagten, der i regelen forsynes med byens segl. Kun sjelden bliver valget foretaget og fuldmagten udstedt af raadet alene. Af geistligheden møder superintendenterne personlig; kannikerne vælger og befuldmægtiger sine deputerede paa kapitelmøderne, det øvrige presteskab paa provstimøderne. Fuldmagternes indhold er gjerne indbyrdes noget afvigende, men slutter sig dog i det store og hele til kongens (rigsraadets) aabne brev om hyldingen.

I overensstemmelse med indkaldelsesbrevets forskrift samles derpaa de nævnte tre stænders deputerede tilligemed lensmændene, adelen, superintendenterne og lagmændene i Oslo (Kristiania) 3 dage før hyldingen. Her indleverer stænderne sine fuldmagter, der prøves af kongens sekretær[1]; de fremmødte medlemmer af ridderskabet har maaske legitimeret sig ved at fremvise sine adelsdiplomer[2]. Kort før hyldingen holdes der et foreløbigt møde af de vigtigere embedsmænd (lensmænd, bisper, lagmænd) tilligemed adelen[3]; her hilser kongens kansler paa kongens vegne de forsamlede velkommen, underretter dem om rigsraadets og de danske stænders valg, udvikler aarsagerne dertil og opfordrer de norske stænder til at give sit samtykke. Herimod opponeredes der ved hyldingerne i 1648 og 1656 fra norsk, men utvilsomt af Fredrik III inspireret hold, idet det paastodes, at kongen var arveberettiget til Norge[4]. Forøvrigt synes man paa dette møde at have enedes om tidspunktet for hyldingen, saavelsom om forskjellige ting vedkommende ceremoniellet[5].

I selve hyldingen deltager alle stænder, og rigsdagen optræder saaledes ved denne leilighed som et hele, men rigtignok som et temmelig leddelt hele. For det første falder forsamlingen i to hovedgrupper: de deputerede og de, der kun møder paa egne vegne. Til de sidstnævnte, der selvfølgelig indtager de fornemste pladse, hører lensmændene, adelen, bisperne og lagmændene. Indenfor de deputeredes kreds hersker der atter stor ulighed saavel med hensyn til maaden, hvorpaa de er valgte og befuldmægtigede, som med hensyn til rang og stand; men rækkefølgen er temmelig fast: kannikerne gaar foran provster og prester, provster og prester foran byernes deputerede og disse igjen foran bønderne. I 1648 søgte borgermestrene at bryde denne rangordning ved

[1] Side 255.
[2] Cfr. Hist. tidsskr. I, 35 f.
[3] Dette møde holdtes i 1639 og 1648 i Trefoldighedskirken, cfr. side 171 og 254.
[4] Cfr. side 254 f. og 290.
[5] Cfr. side 86—87.

at skille lag med de øvrige borgerrepræsentanter og tage plads mellem kannikernes og presteskabets fuldmægtige, men blev tilbageviste. Derimod fik superintendenterne ved denne leilighed plads foran lagmændene, medens de tidligere havde fulgt efter disse.

Medens hyldingsrigsdagen saaledes foregaar i bestemte former, der netop i dette tidsrum bliver udpræget stænderske og opnaar en høi grad af fasthed og ensartethed, har bevilgningsmøderne gjerne et formløshedens og tilfældighedens præg over sig. Aarsagen til sammenkaldelsen af saadanne møder var, som jeg oftere har paapeget, hovedsagelig regjeringens trang til større skatter end dem, som rigsraadet vilde bevilge, og de fik derfor først under krigene og den store finansielle nød i den senere del af indeværende tidsrum nogen videre betydning. I almindelighed fremkom de paa den maade, at kongen med eller uden rigsraadets opfordring, som oftest under eller kort efter afholdelsen af et dansk stændermøde, befalede statholderen at forhandle med de norske stænder om bevilgning af lignende ydelser som de i Danmark erholdte, og opnævnte kansleren og undertiden tillige en af lensmændene til at bistaa ham under forhandlingerne. Man overlod i almindelighed til disse herrer selv eller til statholderen alene at afgjøre, om der skulde afholdes rigsmøde eller blot provinsielle møder, saavel som at bestemme stedet for forhandlingerne og de forskjellige stænders repræsentation. Det maatte nu vistnok være meget nærliggende for kommissærerne med hyldingsrigsdagen som mønster at indkalde stænderne til rigsmøde i Kristiania, og saaledes gik de i 1628 ogsaa tilverks. Imidlertid lærte man snart at indse, at dette mønster ikke uden videre kunde følges i ett og alt; thi hyldingsrigsdagen var et stort og kostbart apparat, og dertil kun langsomt virkende, medens det ved disse leiligheder gjaldt at spare baade tid og penge. Man nøiede sig derfor med at indkalde faa deputerede fra geistligheden og byerne, ligesom vistnok ogsaa kun de mere formuende af adelen fik nogen særlig indkaldelse. Endnu færre pleiede at afgive møde. Til rigsmødet i Kristiania 1639 indfandt der sig saaledes kun 9 adelsmænd; to sendte fuldmægtige. Hele rigets geistlighed repræsenteredes af 7 personer, hvoraf de tre var bisper. Borgerstanden havde vistnok 24 repræsentanter; men af disse var de 10 fra Kristiania. Omtrent lige faatallig var stænderne repræsenteret i 1645; fra borgerstanden mødte ved denne leilighed 1 eller 2 fra hver by; af adelen var kun 9 medlemmer tilstede, medens geistligheden (undtagen i Viken) skulde repræsenteres af bisperne. Ved de provinsielle forhandlinger er repræsentationen derimod relativt noget

talrigere. Særlig er geistligheden herunder gjerne meget fyldigt repræsenteret, idet provster og prester enten sender egne deputerede, der ligesom til hyldingerne er valgte og befuldmægtigede paa provstimøderne, eller endog afgiver personligt møde. Det sidste er almindeligst i det søndenfjeldske, det første i det vesten- og nordenfjeldske.

Saavel til rigsmødet som til det provinsielle møde, indkaldtes stænderne regelmæssig til samme tid og sted; men fristen blev undertiden sat saa kort, at de ikke kunde naa frem til det fastsatte tidspunkt, og da forhandledes der med de forskjellige repræsentanter, eftersom de indfandt sig, dels enkeltvis, dels i mindre forsamlinger, saaledes f. eks. paa stændermødet i Kristiania 1645. Møder derimod repræsentanterne nogenlunde fuldtallig til fastsat tid, samles de først til et fællesmøde, hvor statholderen eller den, han har bemyndiget dertil, fremsætter den kongelige proposition for stænderne, redegjør for aarsagerne til denne og formaner dem til at vise sig som hørsomme og tro undersaatter. Derefter skilles stænderne ad og giver sig ifærd med udarbeidelsen af sine resolutioner. Adelen optræder herunder stedse som en enhed og affatter efter indbyrdes konference en fælles resolution; dette var i 1628 ogsaa tilfældet med geistligheden, men gjentog sig ikke senere, idet der under den følgende tids stænderforhandlinger stedse indløb en flerhed af resolutioner fra denne stand: særlige erklæringer fra hver biskop, hvert kapitel, fra presteskabet i hvert stift (ved biskopen) eller i de forskjellige dele af stiftet. Hvad borgerstanden angaar, optræder fra først af hver bys deputerede for sig. Der afgives saaledes ligesaa mange resolutioner, som der er byer; men efterhaanden begynder de deputerede i fællesskab at drøfte den kongelige proposition, og flere byer slaar sig sammen og afgiver fællesresolutioner[1].

Naar samtlige erklæringer er indkomne, holdes nyt plenarmøde, hvor kommissærerne tilkjendegiver sin mening om de afgivne erklæringer og dimitterer stænderne[2]. Paa de provinsielle møder, hvor forhandlingerne ledes af vedkommende lensherre, synes fremgangsmaaden at have været omtrent den samme som den her skildrede. Lensherren sender de indkomne erklæringer til kommissærerne i Kristiania, som derpaa skriftlig tilkjendegiver ham sin mening; det hænder, at kommissærerne ikke er tilfreds med en eller flere af de indkomne erklæringer, og at dette foranlediger en ny henvendelse til vedkommende stand[3]. Efterat samtlige eller de allerfleste resolutioner er indkomne og bedømte

[1] Side 206 f., 262, 293, 298 og 323.
[2] Jfr. side 178.
[3] Side 303 f.

af kommissærerne, sender disse indberetning til kongen, som derpaa i regelen giver de fattede beslutninger sin godkjendelse[1].

Spørger man, om flertallet inden hver stand i noget tilfælde bandt mindretallet, saa maa dette, som det tildels vil fremgaa af det foregaaende, besvares ved et bestemt nei. Selv naar der afgaves fælles resolutioner, var ingen bunden til at deltage i disse. Var nogen uenig, kunde han tage særligt forbehold eller skille sig helt ud fra de andre og afgive sin egen særlige erklæring. Dette gjaldt adelen, der altid optraadte i fællesskab, ligesaavel som de øvrige stænder. Vanskeligere er det at svare paa et andet spørgsmaal: Bandt de fremmødendes beslutninger de ikke mødende ogsaa i tilfælde, da disse ikke havde udstedt nogen fuldmagt? *Retslig* seet gjorde de det ikke. End ikke en større forsamling af en stands medlemmer tillægger sig nogensinde en saadan myndighed, og hvor overordnet repræsentanternes stilling end forøvrigt kan være, — uden fuldmagt kan de overhovedet ingen bindende beslutning fatte uden for sit eget personlige vedkommende. Men *faktisk* bliver dog som oftest ogsaa de, der ikke er repræsenterede under forhandlingerne, bundne ved sine standsfællers beslutninger. Det siges gjerne udtrykkelig i resolutionerne, at de fattes i forventning om, at de ikke repræsenterede medlemmer af standen vil tiltræde dem. Paa de senere stændermøder formuleres dette som et bestemt krav, hvis opfyldelse sættes som vilkaar for opfyldelsen af de vedtagne forpligtelser[2]; adelen forlangte endog, at enhver, der negtede at deltage i disse, skulde svare dertil for kongen personlig[3]. Under saadant pres blev det neppe muligt for nogen at unddrage sig uden at kunne fremlægge fuldstændig tvingende grunde. Særlig gjælder dette adelen og geistligheden, mindre borgerstanden. Erkjendelsen af, at beslutninger af nogle eller blot en eneste af en stands medlemmer, særlig, naar denne indtog en anseet stilling, i mere eller mindre grad indskrænkede de øvriges handlefrihed, gjør sig ogsaa paa andre maader gjældende. Saaledes svarede biskop Boesen paa en opfordring fra statholderen under stændermødet 1645 om at erklære sig paa sine egne og stiftets geistligheds vegne, at han ikke kunde beslutte noget, før de øvrige stifters biskoper var ankomne, for ikke at gjøre dem noget »til præjudits«. Og naar en enkelt person afgiver en erklæring paa egne vegne, gaar han ikke ind paa den kongelige propositions fordringer, giver overhovedet ikke nogen

[1] Der er dog et par eksempler paa, at kongen har undladt eller negtet at godkjende stændernes beslutninger, se side 158 f. og 178.

[2] Cfr. side 296, 299.

[3] Cfr. side 296.

bestemt bevilgning, men erklærer sig alene beredt til at vedtage, hvad hans standsfæller maatte bevilge[1].

Ligesom stændernes repræsentanter ikke med retslig gyldighed kunde beslutte paa andres vegne end sine egne og deres, fra hvem de havde fuldmagt, saa kunde de heller ikke med forpligtelse for stænderne beslutte andet eller mere, end deres fuldmagter berettigede dem til. Nu var fuldmagterne i Norge vistnok i almindelighed temmelig vide, idet det gjerne overlodes til de deputerede efter bedste skjøn at varetage de fælles interesser; men det forekommer ikke desto mindre, at repræsentanterne overskrider sin fuldmagt, og der er eksempel paa, at de hjemmeværende da ikke har følt sig bundne af sine deputeredes beslutninger[2]. Den værste overskridelse af fuldmagt fandt sted paa rigsdagen i 1661, da de fremmødte repræsentanter underskrev »arverettighedens og absolut suverænitetens acta« uden at have stændernes bemyndigelse dertil. Fuldmagterne ved hyldingerne sluttede sig gjerne nær til indkaldelsesbrevene. De deputerede bemyndigedes til at »gjøre og samtykke, hvis af andre stænder samtykkendes vorder« eller ligefrem til at »sverge og hylde« den udvalgte konge. I et par tilfælde bemyndiges de udsendte til at »vælge og hylde« kongen[3].

Der er intet til hinder for, at en og samme person kan være forsynet med mere end een fuldmagt, og det endog fra forskjellige stænder. De geistlige deputerede ved stændermødet i 1639 var saaledes vistnok forsynede med dobbelt fuldmagt, en (eller sandsynligvis flere) fra presteskabet inden hvert stift og en fra kapitlet. Skiens udsending ved samme leilighed medbragte fuldmagt ogsaa fra »bønder og menige almue« i lenet. Anders Madssøn var i 1645 forsynet med fuldmagt baade fra Tunsberg by og fra befalingsmanden over Tunsberg len[4].

Den *myndighed*, som de norske stænder udøvede, var visselig ikke stor. Hvad hyldingsmødet angaar, havde dets myndighed oprindelig været en dømmende; forsamlingen tildømte kongsemnet kronen; men i indeværende tidsrum var den væsentlig en samtykkende og stadfæstende, derimod ikke en selvstændig besluttende. De norske stænder samtykkede i det af rigsraadet og de danske stænder foretagne kongevalg, bekræftede og stadfæstede dette for Norges vedkommende og hyldede den udvalgte konge. Dette fremgaar af samtlige fuldmagter til og med

---

[1] Cfr. side 172 f., 190, 206, 300, 304.
[2] Side 240.
[3] Side 134, 288 og 289 f.
[4] Cfr. side 176 og side 206.

1656. Om noget selvstændigt valg er der derimod ikke tale, og naar et par fuldmagter bemyndiger vedkommende deputerede til at foretage et saadant, beror dette alene paa en misforstaaelse fra udstedernes side. I 1582 tillagdes den norske adel myndighed til at »bevilge og samtykke«, at den udvalgte tronfølger efter sin faders død blev konge over begge riger. Fredrik III arbeidede paa at faa den norske arvehylding omgjort til, hvad den oprindelig havde været, en arvehylding, uden at det dog lykkedes ham at forandre indkaldelsesbrevenes og fuldmagternes karakter. Efterat han havde opnaaet arveret til Danmark, ansaa han det derfor nødvendigt at lade foretage en ny hylding i Norge, hvorunder de norske stænder stadfæstede og bekræftede de danske stænders beslutning om arverettens og den absolute regjerings indførelse. Ogsaa i dette tilfælde var den besluttende myndighed tillagt Danmark.

Noget mere selvstændig var den myndighed, stænderne udøvede paa bevilgningsmøderne. Vistnok sammenkaldtes ogsaa disse i regelen i forbindelse med de danske stændermøder, og først efter at disses bevilgning forelaa. Regjeringen kunde derfor pege paa, hvad der var blevet ydet i Danmark, og de norske stænder følte sig nu, omend ikke juridisk, saa dog moralsk forpligtet til ikke at staa tilbage for de danske i offervillighed og »troskab«. Paa denne maade blev de norske stænder faktisk ogsaa i bevilgningssager meget afhængige af de danske. Imidlertid nøiede regjeringen sig ikke altid med at kræve *ligesaa* meget i Norge som i Danmark; den krævede ofte *mere*, men mødtes dog da gjerne med et pynteligt afslag [1].

Den mest ubeskaarne bevilgningsmyndighed besad adelen, der som regel ikke blev affordret nogen ekstraordinær skat uden efter forudgaaende bevilgning [2]. Imidlertid gjælder det ikke mindst om denne stand, at den ikke fandt det raadeligt at byde noget mindre, end hvad der i Danmark var vedtaget, og i 1646 forpligtede den sig endog til at paatage sig enhver ydelse, som den danske adel for sin del maatte bevilge, mod at erholde de samme friheder som den [3]. Da den imidlertid ikke senere kunde enes med regjeringen om, hvorledes disse friheder skulde forstaaes her i landet, undlod regjeringen, i ethvert fald formelt, at gjøre dette løfte gjældende [4]. Baade geistlighed og borgerstand kunde kongen paalægge skatter alene med rigsraadets bevilgning og gjorde det hyppig; men naar det gik over en vis grænse, negtede rigsraadet at

[1] Cfr. side 301 f., 305 og 306.
[2] Om de faa undtagelser fra denne regel se side 147, note 1.
[3] Side 225 ff.
[4] Side 275, 294.

paatage sig ansvaret, og kongen saa sig da nødt til at henvende sig til disse stænder selv. Det samme gjaldt tildels ogsaa de formuende odelsbønder. Hvad massen af bondestanden angaar, beskattedes den af kongen og rigsraadet lige til den yderste rand af sin ydeevne eller endog udover denne.

Der er omstændigheder, som kunde tyde paa, at stænderne selv har betragtet henvendelsen om frivillige ydelser som en blot og bar form for et virkeligt paalæg. Afslag paa den kongelige proposition gives saaledes i regelen ikke uden i form af en bøn om forskaansel. Under stænderforhandlingerne i 1645 indleverede kannikerne af Bergens kapitel til statholderen en supplikation, i hvilken de bad om, at der under udligningen af de proponerede ydelser maatte blive taget hensyn til deres slette økonomiske stilling etc.[1] Men tiltrods herfor vilde det være overilet at mene, at den bevilgningsmyndighed, som tillagdes stænderne, var et blot og bart skin. At saa ikke var tilfældet, sees bedst deraf, at stænderne i sine resolutioner ingenlunde altid fulgte den kongelige proposition. Der foretoges ændringer saavel med hensyn til den foreslaaede bevilgnings form som med hensyn til dens størrelse. Ja, det hænder, tiltrods for paatrykket fra kommissærernes side, at en stand eller enkelte fraktioner af en stand undslaar sig for at gaa ind paa de fremsatte fordringer, omend altid i en til det yderste underdanig form og under paaberaabelse af, som det synes, fyldestgjørende grunde[2]. Endelig sætter stænderne i almindelighed visse betingelser for sin bevilgning: at de til gjengjæld spares for andre skatter, at de ikke tilstedeværende af standen skal yde i samme forhold, at udbyttet af bevilgningen skal anvendes til fædrelandets forsvar osv.[3]

Medens det oprindelig var tanken, at de frivillige ydelser skulde henlægges i den i 1638 oprettede danske landkiste, fik Norge ikke destomindre allerede i 1639 sin egen landkiste, der først sattes paa Bahus, men kort efter, i overensstemmelse med stændernes ønske, flyttedes til Akershus. I 1645 tillagdes der endog stænderne en raadgivende stemme med hensyn til størrelsen af den aarlige kontribution, og deres raad blev fulgt. Efter adelens tilligemed nogle lagmænds og borgerlige deputeredes raad aabnede statholderen ved samme leilighed toldkisterne for af dem at tage penge til afløning af de fremmede officerer og soldater og opnaaede Kristian IV's godkjendelse af dette skridt[4]. Efter

---

[1] Side 213.
[2] Side 155, 169 f., 174 f., 177, 181—84, 187 ff., 216 f., 229.
[3] Side 228—41, 274—84, 296, 299, 302 f., 304 f.
[4] Side 211.

stændernes enstemmige forlangende udvirkede han kort efter, at først den halve, derpaa endog den hele kontribution skulde forblive i Norge for at anvendes til afbetaling af gjælden og styrkelse af rigets forsvar.

Paa lovgivningen har det norske folk i dette tidsrum, som tidligere paapeget, havt en overordentlig stor indirekte indflydelse gjennem sine supplikationer [1]. Af mindre betydning er ganske vist dets direkte medvirkning, skjønt ogsaa en saadan i flere tilfælde har været ydet. I 1539 vedtoges kirkeordinansen af geistligheden og folket paa Oslo og sandsynligvis ogsaa paa Bergens lagting. I 1561 og 1565 forhandlede »menige mand, adel og uadel, læg og lærd« i Bergenhus len om landboforholdene o. a. og vedtog recesser, der stadfæstedes af kongen. Paa herredagen i Bergen 1604 deltog adelen sammen med bisperne og lagmændene i arbeidet med at gjennemse og korrigere den norske lov, ligesom geistligheden medvirkede ved udarbeidelsen og vedtagelsen af den norske kirkeordinans. Under stænderforhandlingerne i 1628 hævdede borgerstanden nødvendigheden af at oprette et norsk sjøforsvar, og der udfærdigedes under mødet en ordinans herom, som kongen vistnok skjød tilside, men kun for kort efter selv at tage sagen op. Privilegiebrevene for orlogsskibene fra 1629 og 1647 saavel som de forordninger om ud- og indførsel, der udfærdigedes i sammenhæng hermed, indeholder væsentlig kun, hvad de participerende stænder selv har foreslaaet. I 1642 paalægges det stænderne at overveie og resolvere om skydsfærdens lettelse eller afskaffelse og overdragelse til visse skydsskaffere. Adelens svar i forbindelse med andre spredte udtalelser, der fremkom under stændermøderne i 1643 og 1645, bevirkede imidlertid, at regjeringen opgav tanken paa en fuldstændig afskaffelse af skydsfærden, hvorimod stændernes resolutioner lagdes til grund for en anordning, som udarbeidedes af kommissærerne og senere publiceredes med nogle uvæsentlige ændringer. Hannibal Sehested forhandlede med stænderne foruden om skydsfærdens afskaffelse ogsaa om oprettelsen af et postvæsen, om midler til handelens og industriens opkomst, om forhøielse af rigets indkomster og først og fremst om en række vigtige sager vedkommende forsvaret: stændernes rostjeneste, landregimenterne, fæstningernes istandsættelse og anlæg af nye, faste forsvarsverker, garnisonernes forsyning, grænsernes og de aabne passers forsikring, om bygning og udrustning af defensionsskibe og de nødvendige privilegier for disse etc. Og det blev, vel at merke, stændernes betænkninger og forslag, paa hvilke Han. Sehested baserede sine reformer, ligesom stændernes be-

[1] Side 97—107 og 136—145.

vilgninger for en ikke uvæsentlig del afgav det økonomiske grundlag for disse. Overhovedet var følelsen af, at der maatte gjøres noget for at reise Norges forsvar, i denne tid meget sterk hos de besiddende klasser, som jo bl. a. krævede, at de aarlige kontributioner skulde anvendes hertil, og paa hvis interesse og offervillighed det for en væsentlig del beroede, at den gjenoprettede norske hær ikke atter faldt sammen, efterat regjeringen havde taget tilbage den under Sehesteds regime bevilgede økonomiske støtte.

Selvstændig lovgivervirksomhed udøvedes ikke af stænderne. Et svagt tilløb hertil blev afvist af Kristian IV[1]. De havde udelukkende en delibererende og raadgivende stemme, og selv dette kun med hensyn til de sager, som regjeringen fandt for godt at forelægge dem. Derimod havde stænderne ligesom det norske folk overhovedet i dette tidsrum en meget vid supplikationsfrihed, selv om denne for almuens vedkommende efterhaanden indskrænkedes ikke saa lidet[2]. En saadan frihed har af stænderne i andre lande ofte været benyttet som et magtmiddel; men i Norge naaede de ikke saa langt. Den store mængde af supplikationer indgaves stedse *efter* selve hyldingen, eller — paa bevilgningsmøderne — efter at svarene paa de kongelige propositioner var afgivne. Man havde følgelig intet baand paa regjeringen saaledes som f. eks. de svenske stænder, der forlangte sine andragender besvarede, *før* de afgav sine supplikationer. Tiltrods herfor vilde vistnok ogsaa de norske stænder have kunnet opnaa adskillige indrømmelser endog *mod* regjeringens ønsker, om de bare havde formaaet at optræde samlet og enigt. Adelens fremgang tyder i ethvert fald meget bestemt herpaa; thi skjønt den var den faatalligste og i virkeligheden ogsaa den svageste af stænderne, lykkedes det den dog gjennem sit sammenhold og sin aktivitet i retning af at indgive supplikationer, en aktivitet, der undertiden grænser til paagaaenhed, at erhverve den ene indrømmelse efter den anden, indtil den omsider naaede sit maal: et blive sidestillet med den danske adel i rettigheder saavel som i pligter, — hvad der rigtignok viste sig at være et forkjært maal, idet ikke alle de rettigheder, der var indbringende i Danmark, ogsaa i Norge bragte samme fordel. Af de øvrige stænder var det borgerstanden, der drev det længst med hensyn til en fælles optræden. Thi medens fra først af hver by optraadte for sig, samlede kjøbstædernes repræsentanter sig efterhaanden i større eller mindre grupper, som ved hyldingerne i 1656 og 1661 endog forenede sig om at indgive saakaldte

---

[1] Side 158 f.
[2] Cfr. side 141 f.

»generalsupplikatser«, fælles for alle landets byer. Geistligheden naaede vel aldrig saa langt; men retningen var der; den fælles resolution i 1628, provstigeistlighedens store fællessupplikation i 1648 og ikke mindst andragendet af 1661, der samlede majoriteten af kapitlernes og presteskabets deputerede om sig til varetagelse af standens fælles interesser, vidner derom. Derimod synes almuens evne til sammenslutning snarere at have aftaget end tiltaget i tiden fra reformationen til enevælden. En fælles optræden af almuen i et helt len eller andre større omraader er saaledes endnu i det 16de aarhundrede ingen sjeldenhed, men ophører efterhaanden. De masser af supplikationer, der indløb fra almuen i tidsrummets sidste del, kom altid fra snevrere kredse, som sognet, prestegjeldet eller i det høieste fogderiet.

Naar jeg i indledningen til dette verk har omtalt den stænderske bevægelse i Danmark som et godt tilløb, som undertrykkes i samme øieblik, som den viser, hvilke kræfter der bor i den, saa vil det i samklang hermed være passende at betegne den tilsvarende bevægelse i Norge som et *svagt* tilløb, der aldrig kom til at afgive vidnesbyrd om nogen sterk iboende kraft. At saa blev tilfældet, er en følge, dels af regjeringsformen, der gav kongedømmet og rigsraadet en saa stor magt, dels og fornemmelig deraf, at vort statsliv saavelsom vort nationale liv overhovedet i dette tidsrum var meget svagt udviklet; dets ytringsformer, hvoraf netop stænderforhandlingerne hører til de merkeligste, kunde følgelig ikke være fremtrædende eller udprægede; men desto omsorgsfuldere maa den nationale historiker efterspore og følge dem i sine enkeltheder, hvor de findes.

Man har vistnok tidligere været tilbøielig til at mene, at de norske stænderforhandlinger kun var tomme former uden indhold og betydning; men samtiden betragtede dem ikke saaledes. Hyldingen f. eks. stod ikke hverken for regjeringen eller folket som en blot og bar ceremoni, men ansaaes tvertimod for en handling af megen politisk vigtighed. Kristian III udtaler, at finder ikke den paatænkte hylding i Norge sted til fastsat tid, kan der »komme meget ondt af«. Fredrik II erhverver den norske adels samtykke til sin søns valg og dens løfte om at ville hylde ham, naar den derom anmodes. Rigsraadet oppebier ikke Kristian IV's voksne alder, før det sender ham afsted for at modtage denne hylding. Kristian IV selv finder det af vigtighed at faa sin søn, den udvalgte prins, hyldet ogsaa i Norge, før han begynder en krig. Fredrik III udfolder en betydelig agitation for at faa formerne for hyldingen

forandret, saa den kunde blive, hvad den oprindelig havde været: en arvehylding. For stænderne havde hyldingsmødet en dobbelt betydning. De lærte derunder sin tilkommende konge personlig at kjende, aflagde ham sin troskabsed og modtog til gjengjæld hans løfte om at ville haandhæve Norges lov og folkets gamle friheder; med andre ord, de fik garanti for, at den tilvante samfundsorden vedblivende skulde opretholdes. Hyldingen var endelig den handling, ved hvilken det tydeligst traadte frem, at den norske krone endnu eksisterede, at nordmændene endnu var et folk og Norge et rige, til trods for al den faktiske og formelle afhængighed af Danmark, i hvilken det efterhaanden var geraadet. Det norske hyldingsmøde kan nemlig ikke sidestilles med de danske hyldinger paa landstingene; det viste sig tydeligt derved, at det blev staaende, da hine ophørte. Det norske hyldingsmøde stammer fra Norges uafhængighedstid og udvikler sig netop i denne afhængighedens periode til en virkelig rigsdag, ældre end den danske hyldingsrigsdag, der først fremtraadte i det 17de aarhundrede, og er derfor ogsaa ærværdigere end den, skjønt den var den underlegen i kompetence.

Heller ikke bevilgningsmøderne og de forhandlinger, som her førtes, kan betragtes som blot og bar formalisme. Det tør i det foregaaende være tilstrækkelig godtgjort, at de virkelig havde et indhold. Konge og raad foranstaltede dem ingenlunde for et syns skyld. Der var ingen grund til det, da det jo ikke her var tale om at opretholde en gammel institution, men om at skabe en ny. Og hverken konge eller rigsraad havde nogen forkjærlighed for stændermøder i og for sig eller overhovedet for stændersk virksomhed i det offentlige liv. Naar de alligevel henvendte sig til stænderne, var det, fordi de ansaa dette raadeligt eller nødvendigt, fordi de behøvede stændernes medvirkning eller troede at burde tage hensyn til deres ønsker og vilje.

Ved denne stænderske medvirkning i styrelsen og dens resultater har jeg tidligere dvælet. Her skal blot peges paa dens opdragende betydning for stænderne selv. Det var fra først af kun adelen, som havde øie for fælles interesser og almene opgaver; de øvrige stænder synes længe kun at have beskjæftiget sig med rent lokale eller faglige anliggender; men efterhaanden udvidedes dog geistlighedens og borgernes syn til at omfatte *standens* og *fædrelandets* fælles interesser, en udvikling, som tydelig kan følges under stænderforhandlingerne i det 17de aarhundrede. Endnu i begyndelsen af aarhundredet synes de tre høiere stænders patriotisme at have været væsentlig dansk-norsk. De taler om sine «fædreneriger» Danmark og Norge og bevilger frivillige ydelser tilbedste for begge lande; men fra 1640-aarene ophører de helt her-

med; der er fra nu af kun tale om *ett* fædrenerige eller *ett* fædreneland, og det er Norge. Stænderne glemmer nu aldrig at betinge sig, at deres frivillige ydelser bliver brugt til dette lands gavn og bedste, særlig til dets forsvar, som tydeligvis nu ligger dem varmt paa hjerte. Overhovedet er det ikke til at tage feil af, at de hyppigere stændermøder i forbindelse med den fra Norges side forholdsvis heldig førte krig i 1645 og Han. Sehesteds styre har bidraget sterkt til at fremkalde en *norsk* patriotisme blandt de høiere klasser. Denne vaagnende norske patriotisme var dog ikke i mindste maade teoretiserende; den var nøie forbunden med standsfølelsen og higede endnu kun efter praktiske reformer; men disse (forsvarets reisning, kontributionens anvendelse i riget, oprettelse af kommercekollegium, hofret og universitet etc.) var til gjengjæld af en saadan vigtighed, at deres varige gjennemførelse vilde have medført en øget frihed og selvstændighed for det hele land, hvad der atter maatte have givet ny kraft til videre skridt fremad i samme retning. Men tiden for en saadan udvikling var endnu ikke inde. Rundt om i Europa laa stænderne netop under for det fremtrængende enevælde, og Norge som Danmark droges hurtig med i strømmen. Den norske stænderbevægelse stansedes saaledes, medens den endnu var i sin begyndelse; men dens tilstedeværelse er ikke destomindre af betydning; den danner det første vigtige led i nordmændenes udvikling fra en almue til en nation.

Det er, som i indledningen paavist, et almindeligt fænomen, at stænderne tjener kongedømmet og — med eller mod sin vilje — lægger veien tilrette for enevældet. Ogsaa de norske stænder tjente kongedømmet og bidrog efter fattig leilighed til enevældets indførelse. Og svage som de var, gjorde de det uden knur, om end vistnok ikke med glæde.

Norge styredes i den følgende tid i en ganske anden retning end den, i hvilken den stænderske bevægelse havde peget. Endog kravene paa mere selvstyre og ligestillethed med unionslandet, der paa forskjellige omraader var reist af stænderne, fik nu hvile, indtil de gjenoptoges og gjennemførtes af det norske folk. Men paa flere omraader er den senere tids nationale frigjørelsesverk grundlagt ved den her omhandlede periodes stænderske udvikling og virksomhed, fremfor alt ved gjenreisningen af den nationale hær.

Register.

Trykt 31. mai 1906.

Rettelser.

Side 13, linje 15 f. n.: fjórdungar, læs: fjórðungar.
— 15, — 2 f. o.: -funðr, læs: -fundr.
— 29, note 1, l. 2: † 1637, læs: † 1643.
— 29, — 4, l. 3: Dragmark, læs: Dragsmark.
— 85, linje 3 f. o.: af alt, læs: og alt.
— 90, note 1, l. 1: Landloven, læs: Landsloven.
— 151, linje 5 f. n.: en af hver af stad, læs: en af hver stad.
— 152, — 2 f. n.: Baahus, læs: Bahus.
— 164, — 15 f. o.: De resterende 24 000, læs: Det resterende (Tallet 24 000 udgaar).
— 164, — 16 f. o.: det følgende aars skatter, læs: de almindelige skatter.
— 187, note 4, l. 1: adelsmænd, læs: odelsmænd.
— 195, — 4 er udfaldt foran N. R. R. VIII, 282.
— 212, — 3, l. 2: Mikkel Kok, læs: Nikkel Kok; jfr. register side 360.
— 253, linje 5 f. n.: frøken Kristina, læs: Kristiane.
— 261, — 9 f. n.: at der maatte, læs: at der ikke maatte.
— 292, — 16 f. o.: oprettelse, læs: gjenoprettelse.
— 295, — 4 f. o.: forudsætte, læs: forudsætter.
— 305, — 16 f. n.: P. H. Lemmius, læs: P. N. Lemmius.
— 347, note 2: 282 er udfaldt.

